

Móricz Zsigmond

Válogatott elbeszélések

TARTALOM

FILLENTŐ
CSITT-CSATT
KI SZÉP, KI JÓ
LÁBNYOMOK A PORBAN
FÜSTIFECSKÉK
A BIRKAITATÓ VÁLÚ
A NIHILISTA
ÉGI MADÁR
AKI ÚR, AZ ÚR!
A MACSKA
KIS SAMU JÓSKA
ÚJ FÖLDESURAK
A SZENTJAKABI ISKOLA
VIRÁGNYÍLÁS
RIPORT A PESTI GYERMEKRŐL
A FÜTTYŐS KISFIÚ
MAGYAR KÖLTŐ DICSŐSÉGE
A VASKERESZT
EBÉD
ELSŐ NAP AZ ISKOLÁBAN
SZOMBAT ESTE
A NYÁJ ÉS PÁSZTORA
DISZNÓTOR
AZ ÚR A TORNÁCON
AMI MEGÉRTHETETLEN
KIS FALVAK, NAGY BAJOK
ISTEN BÁRÁNYKÁI
FEBRUÁR, HOL A NYÁR?
TYÚKLEVES

A KIS FECSKÉK TÁPLÁLJÁK A CSALÁDOT
KÉP A SÁRRÉTRŐL
A HÁRMAS-KÖRÖS EGYSZERŰ
TRAGÉDIÁJA
KASZÁSOK A FÁK ALATT
GYEREKTELENEK
KAPITALISTA A TANYÁN
LEVÉL A DAJKÁHOZ
AZ ORMÁNSÁG KINCSE A GYERMEK
A VILÁG VÉGÉN MÁR SZÉP ÉS JÓ
A HORTOBÁGY TAVASZI LÉLEGZETE
JUDITH ÉS ESZTER
A TŰZNEK NEM SZABAD KIALUDNI
GIOTTO ÉS RAFAEL
ESŐLESŐ TÁRSASÁG
PITYU ÉS BODRI
A KONDÁS LEGSZENNYESEBB INGE
EGYSZER JÓLLAKNI
KISERDEI ANGyalOK
ÁRVERÉS A NÁDASON
CSIBE SZÍNHÁZBAN VOLT
BARBÁROK
CSATA
HÉT KRAJCÁR
SZEGÉNY EMBEREK
SUSTORGÓS, ROPOGÓS TAFOTÁBAN
TRAGÉDIA
MESE A ZÖLD FÜVÖN

FILLENTŐ

Volt az én kis pajtásomnak, „Fillentő”-nek más neve is, de már arra nem is emlékszem. Csak így hívták őt, mert sose mondott igazat. Mikor pedig erősen ráripakodtak egy-egy hazugság után, lesütötte kis konok fejét, s rendesen azt dunnyogta:

- Én nem hazudok.

- Hát?

- Csak fillentettem.

A sok füllentés után rászáradt a Fillentő név, s még a tanító úr is így szólította:

- No, Fillentő, tudod-e a leckét?

Amire ő rövidesen azt füllentette, hogy:

- Tudom.

Pedig bizony nem tudott ő soha egy leckét sem. Hanem ezért kifüllentette magát a legnehezebb kérdés után is, mert ehhez aztán úgy értett, hogy mindenki bámult rajta. Még a tanfelügyelő is azzal jött iskolát látogatni, hogy:

- Na, hadd lássam, hol az a híres füllentő!

A mi kis pajtásunk felállott, borzas fején százfelé meredezett a kócos haj, s pisze orrát olyan komikusan rángatta, hogy mi, többiek, rögtön elkezdtünk vihogni. Még a tanító úr is mosolygott a bajusza alatt, de a tanfelügyelő úr nemhiába volt vaskalapos, komoly maradt.

- Hát te vagy az? Mért nem fésülködtél ma, fiam?

- Fésülködtem én - füllentett ő egész komolyan, mi pedig vígan lestük, mi fog ebből kisülni.

- Ne hazudj! - szólt a tanfelügyelő úr, ki még nem volt hozzászokva, hogy kell a kis Fillentővel beszélni.

- De igen, édesanyám fésült meg, van neki egy aranyfésűje, amit a királytól kapott ajándékba.

A nagy szakállú úrnak egész elnyúlt a képe bámulatában erre a nyilvánvalóan képtelen hazugságra. A tanító úr odafordult hozzá, s így szólt mosolyogva:

- Nincs is édesanyja, egész kicsi baba volt, mikor meghalt, most a falu tartja sorkoszton, mindenki szereti, mert különben jó gyerek, és igen mulatságosan tud füllenteni.

A tanfelügyelő úr soká komolyan nézett rá, s így szólt:

- De kisfiam, te már elég nagy vagy ahhoz, hogy belásd, senki sem él hazugságból, sőt az Isten legjobban bünteti azt, aki hazudik. Hát miért nem szoksz le erről a csúnya rossz szokásról? Látod, pajtásaid sohasem hazudnak, senki sem hazudik, hát te miért teszed? Jobb volna, ha a leckéd megtanulnád, és szorgalmas, okos ember lenne belőled.

- Megtanulok én minden leckét - mondta bűnbánóan Fillentő.

- Igazán? No, hát akkor mondd meg nekem, halottad-e hírét az igazságos Mátyás királynak.

- Hogyne.

- Na, beszélj valamit róla.

Az egész iskola Fillentő felé fordult, úgy lestük ragyogó szemmel a gyönyörű feleletet. Ő pedig elkezdte:

- Tegnapelőtt kimentem az erdőbe (halk kacagás hallatszott, mert a falunk határában nincs is erdő, sehol sincs, csak arra a mádi hegyeken), és ott minden fára fel volt írva krétával, hogy itt járt Mátyás király, és az utolsó fához oda volt kötve a kolozsvári bíró, és Mátyás király egy vastag nádpálcával fenekelte, amiért édesanyámnak nem engedte, hogy fát szedjen az erdőben.

Dőltünk a kacagástól jobbra-balra. Az iskolai rend teljesen felbomlott, hahotáztunk, visongatunk, a könyveket csapdostuk, a tanító úr is kacagott, a tanfelügyelő úr is kacagott. Csak a kis Fillentő volt komoly, s úgy nézett előre, mintha tiszta színigazságot mondott volna, mikor pedig látta, milyen sikert ért el, szelíden elkezdett mosolyogni.

De hát, ha mégolyan mulatságos volt is a vizitáció így, a tanfelügyelő úr belátta, hogy Fillentővel szemben nem tudja megőrizni a komolyságát.

Ketten nem férnek egy csárdában, hát szépen kiharcolta a gyereket az iskolából. Meghagyta neki, hogy iskola után maradjon benn, mert beszélőnivalója lesz vele.

Aztán elkövetkezett a vizitáció komoly része, de erről nem beszélek, nem volt mulatságos, sőt rám nézve szomorú emlékü, mert ekkor történt velem meg, hogy a krumpliról semmit sem tudtam felelni.

De akármilyen komoly is volt ez a délelőtt, mégis arra voltunk legjobban kíváncsiak, hogy vajon mit akar a tanfelügyelő úr Fillentővel iskola után. Szerencsére tanítóné asszony ott fogta Fillentőt vizet merni a kútból, mert most, hogy az egész iskola le volt foglalva, nem volt segítsége, hát így Fillentő uram csakugyan bevárta az iskola végét, s szépen berendeltetett a tanfelügyelő úrhoz. Mi nem bírtunk szétszórni, a kapu előtt csoportosan vártuk, mi lesz, hogy jön ki Fillentő, biztosra vettük, hogy őt fogják elrakni a mai feleletért. Egyszer jön ki. Komoly volt és csendes, mikor a tornáról lejött.

- No - mondogattuk -, jól kikapott - és neveltünk rajta.

De amikor körülfogtuk, s száz kérdéssel támadtuk meg, visszakapta a régi hamis szemű Fillentő arcát, és hozzá fogott mesélni:

- Tudjátok, azért hívott be a tanfelügyelő úr, mert meg akart prezentálni, amiért olyan jól megneveltettem.

- Ne fillents! - kiabáltuk.

- De bizony, azt mondta, hogy máskor is ilyen jó legyek, adott egy narancsot, a tanítóné asszony egy pohár kávé meg kalácsot, azért voltam olyan soká, mert ezt mind meg kellett enni.

A hallgatóság egy része kacagott, más része hitt neki.

- Bizony, akár hiszitek, akár nem, adott egy hatost is emlékül.

- Hol van, hol van? Mutasd meg!

A kis Fillentő elkezdett a zsebében kotorászni, egyszer csak felderült az arca:

- Nagyszerű, hisz azt már elkötöttem a bótba! Kovács Zsuzsi is evett abból a cukorból, amit vettem.

Ezzel aztán be volt fejezve az ügy. Kovács Zsuzsi éppen betegen feküdt odahaza, nem is volt iskolában.

Így beszélt Fillentő koma mindig, még véletlenül sem mondott igazat soha.

De rossz szándékból nem hazudott, csak tréfából. Örökös tréfa volt az egész élete, ezért szerette mindenki. És azért is, mert az is tréfa volt neki, hogy magára vegye akárkinek a hibáját.

Én is hálával és nagy szeretettel emlékszem rá egy jótettéért. Nálunk volt egy téli délután. Bent játszottunk a kisszobában. Ott volt a pohárszék is, és hogy, hogy nem, egyszer leütöttem szeleskedésből a nagyanyám legkedvesebb kávéscsészéjét. Úgy szerette azt, hogy sose ivott másból, sőt azt mondta nekünk, gyerekeknek, hogy beteg lenne, ha eltörnék.

És az bizony eltört, négy-öt darabban hevert a földön. Elsápadtam a nagy ijedségtől, és síri csend lett a szobában. Odaát nagyanyám meghallotta a csörömpölést s a hirtelen csendet, és bejött vészjósoló arccal.

- Mi az?

Meglátta szegény a cserepeket s az én fakó arcomat, és mindent kitalált.

- Mit tettél? - mondta hangosan.

Ekkor előállt a kis Fillentő.

- Én tettem - mondta csendesen -, meg akartam mutatni, hogy meg tudom az orromon tartani, mint a szerencsi cirkuszban a komédiás.

Felemelte tömpe kis orrát, s két karjával jelezte, hogy akart egyensúlyozni.

Olyan komikus volt, olyan mulatságos, hogy haragos nagyanyám elkezdett mosolyogni, és barackot nyomott a fejére.

De azért láttam, hogy mindent tud, s uzsonnakor Fillentő kapott kávé, nem én. Mikor pedig ócska, nagy embertől örökölt ködmönében elment, mint egy kis manó, azt mondta nekem nagyanyám:

- Jobb fiú ez a kis Fillentő nálad!

S olyan mélységes szemrehányás volt a hangjában, hogy egész éjjel sírtam utána. De a kis Fillentőt még jobban szerettem. Az egész falu szerette. Kézről kézre adták, meséltették: kukoricahántáskor, fonóban, dörzsölőben ő volt az első személy. Kifogyhatatlan volt a mulatságos ötlete, kivált mikor beletanult a nagy emberek dolgába, s összevissza füllentett legényekről, lányokról mindenféle badarságot. Jutalmul úgy etették, mint a madarat, ami csak szemének-szájának ízlett. Igyekezett is kedvében járni mindenki, mert ártatlan tréfákkal ugyan, de alaposan ki tudott nevetetni valakit.

Volt a faluban egy szörnyen fõsvény asszony: Balogné, ettől ritkán kapott valamit, legfeljebb sült krumplit, azt is akkor, ha már senkinek se kellett. Egy ilyen ebéd után beállított a fonóba Fillentő pajtás. Beszélget, beszélget, s csak nyalogatja a száját, mint a kiskutya, ha jóízűen evett. Addig-addig, míg valaki észrevette.

- Eh, be jó ebéden voltál ma!

Fillentő koma:

- Bizony jón.

- Ugyan kinél?

- Balognénál. Három tál ételt ettem, azért nyalogatom a számat.

- No, beszélj már, mi volt.

- Első tál: leves, jó tiszta, friss kútvízből. Második tál: tegnap sült krumpli. Harmadik: pecsenye, harmadnapos sült tök.

Még ma is emlegetik nálunk, ha nincs jó ebéd, hogy:

- Ez után is nyalogatná Fillentő a száját.

Szegény kis Fillentő, nem tudtuk meg, hogy milyen ember lett volna belőle. Jött egy irtózatoss hideg tél, s a senki gyermekének átjárta ringy-rongy ruháját. Beteg lett, gyulladást kapott, s kilenc napra már az angyalok között keltett nevetést bizonyosan, mikor betoppant füllentésre kész pisze orrocskájával. Utolsó szava is méltó volt egész életéhez. Nagy lázban, lefogyva, meredező szemmel feküdt, én éppen ott voltam hozzá látogatóban; a bíróné állott mellette, és ápolta a kis beteget.

- Mit érzel, fiacskám? - kérdezte tőle.

Rávetette még egyszer hamiskásan a szemét:

- Édesanyám itt volt az elébb, hozott bíró néninek aranyguzsalyt, aranyorsót, aranyzsösz...., ott van a másik szobában, nézze meg... A bíró néninek könny csordult le az arcán, s kiment a másik szobába, megnézni az aranyguzsalyt, aranyorsót, aranyzsösz. Mire bejött, a kis Fillentő nem füllentett többet.

Szegény kis pajtásom, mennyit emlegetjük. Mintha csak élne, s olyan maradt volna, mint akkor volt.

Hányszor mondtuk, ha valamelyik öcsém elbódorgott az igazság útjáról:

- Ne fillents már!

És ha senkinek sincs mit beszélni a fonóban, hányszor mondják:

- Volna csak itt a kis Fillentő!

1906

CSITT-CSATT

Mihály nagy gonddal figyelte a merítőhálót. A Tisza szőke habja csak úgy sodorta bele a halat; egykettőre megelevenedett a háló, s Mihály tele marokkal szedte ki a pompás, kövér potykákat. Csak úgy dúskált bennük, az apraját visszahányta a vízbe, hadd nőjenek. Egy-két harcsa is belekerült a fogságba, s nagy bajuszát módosan meresztgette; utoljára még kecsége is akadt, szép, fehér hátú, karcsú kecsége.

- Hő, uramisten - kiáltott fel Mihály -, micsoda paprikás lesz ebből!

És a kicsi feleségére gondolt, akivel mindenképp meg volt elégedve, már ahogy egy hónap alatt kiismerheti az ember az élete társát, de azt sehogy sem szerette, hogy az asszony nemigen kapott a halon. Hogy lehet az, hogy valaki a halat nem szereti? Két szent étel van a Tiszaháton: az aratási búzapép meg a paprikás hal. Ezt a két ételt úgy kell venni, mint az Isten fő-fő jótéteményét: egyik a föld magvát, a másik a vizek áldását jelenti az asztalon. De úgy is kell elkészíteni. Vagy nagyon jól, vagy sehogy, különben szentségtörés.

Mihály tarisznyára rakta a halat, kievezett a partra, a ladikot kikötötte a vízimalom cölöpjéhez, a molnárnak bekiáltott:

- Gergő bátyám, isten áldja! Köszönöm a szívességét!

- Vót legalább hasznod benne? - kiáltotta ki a molnár az ablakon.

- Hát akadt egy-két kis rossz keszeg, cigányhal, miegymás - kurjantotta be Mihály. Nem kell azt a halászmesternek tudni, hogy milyen nagy az elnézésből engedett zsákmány. Így is szíja a fogát miatta, de a patvarba is, tán ő csinálta a Tiszát, hogy abból másnak nem szabad egy ebihalat se kifogni!

Vígan kocogott haza a jól megrakott vászontarisznyával, s otthon maga emelt le a falról egy kis fateknőt, abba öntötte a halat.

- No, hékám - szólt a fanyar arccal néző kis feleségéhez -, ebből jó paprikás legyék!

Az asszonyka elfordult, úgy fintorgatta az orrát, szerette volna az egész tálat kihajítani az udvarra, az urával együtt. De hát fiatalasszony nemigen mer ellene mondani a gazdájának, mert még nem tudja, mi lakik az emberben. Kivált meg hogy Mihály nem is falubéli. Más faluba való. A farsangon egy lakodalomra átjöttek a szomszéd kóródi legények, köztük volt Mihály is, akkor ismerkedtek meg. Megszerették egymást, és kapáláskor, mezőn, aratási kalákán újra találkoztak, egykettőre házasság lett a játékból. A lány szüleinek az volt a kikötésük, hogy Mihály idejön lakni a faluba. Ő kész is volt rá, mert otthon úgyis kicsi volt a ház, nagy a család, itt meg egy egész külön kis házacskát kapott az asszonnyal, mert ezeknél se fértek.

De így meg az lett, hogy Mihály csak úgy vendégformán költözött be a feleségéhez. Nem volt neki semmije, még csak a ruháját is otthon fogták az öccsei számára. Ő csak egy új gubát hozott magával, meg ami rajta volt; az asszonynak már az első héten ruhát kellett varrni az urára, ha le akarta váltani róla a szennyest. Az anyjok meg azt izente a fiatalasszonynak, varrjon, nincs más dolga, önála még négy legényfiú van, nem pazarolhat. Elég, hogy kétökrös szekeret adtak a fiokkal, azt is igen megsínylik.

Lett ebből nagy harag; de az is lecsendesedett. Az asszonyka nem zúgott soká, mert látta, hogy jó puha ember az ura, persze erősen asszonykéz alá volt szoktatva otthon is. Azért még mindig csínján kellett vele bánni egy s más dologban, így a nagy halazás kedvében is, ha úgy bele volt bomolva a halba!

Mihály odahátul, az ól körül talált magának dolgot, míg az ebédet főzte az asszony. Már jó délutánra hajlott a nap; a parasztember harap, ha éhes, de csak akkor eszik, mikor kész az étel; csak az uraknak korog órára a gyomruk.

A paprikás nem sikerült.

Mihály kanalazta, mártogatta, nem ízlett neki. Már az első falat se volt kedvére való, sajttalan volt-e, borsatlan, hagymátlan, de valami híja volt az ízének. Oda is kapta egy kicsit a tűz, az isten pusztítana el minden vaslábast, bezzeg az anyja cseréplábasaiban nem ég oda semmi, hanem a feleségének mán vasedény kell.

Nem ízlett sehogy. Már az első kóstolás után megéreztte Mihály, hogy ma baj lesz, ebből nagy veszedelem lesz, mert ezt ő nem hagyja szó nélkül, hogy azt a fájintos halat így elpocsékolta az asszony. Isten ellen való véték ez.

De ha mán úgyis veszekedés lesz belőle, hát legalább „bepofáz” annyit, amennyit bír. De minden kanál után megeresztett egy-egy szót:

- Nem jó e, Zsuzsi! Híja van! Sajnálottad alá a zsírt! Só sincs benne.

- Van azon minden.

- Van ezen frász! Nincs ezen semmi. Nincs ennek annyi íze se, mint a töreknek. Hej, mit csinált vón az én anyám ebből a halbul! Micsoda paprikást!

A fiatalasszonyt már a hideg lelte, ha az ura az anyjával hozakodott elő. Az mindent jobban tudott az ura szemében az egész világnál, különösen meg a feleségénél.

- Mit csinált vón ebből az én anyám! - ismételte Mihály, s egy szép falat kecsegét vett a szájába.

Az asszonykából kitört a pulykaméreg:

- Vidd haza! Vidd haza! Mért nem vitted haza az anyádnak?!

- Bizony kár vót - mondta Mihály, s újabb kecsegedarabot kotorászott elő a piros léből.

- Na, hát nekem ne hányd mindig az anyádat! Eriggy haza! Nem megyek utánad! Sose is mentem. Vigyen a szösz...

Mihály elhallgatott. Ez kényes pont. Maga az asszony se folytatta, félt, hogy nagyon erőset talál mondani. Csak azt morogta még oda:

- Annyit mindig tudok, mint az anyád!

Mihály belepiszkált a lábasba, turkált benne, mint a jóllakott malac a moslékosdézsjában.

- Látom!... Ilyen halat elrontani! Sokat tudsz! Megmutattad! Jól megtanultad az anyádtól!... Persze, ű maga se igen sejt hozzá.

- Hallod! Hagyj békét az anyámnak!

- Az anyád! Az öreganyád se tudott egy paprikás halat megcsinálni. A hetvenedik öreganyád se piszkálódott Mihály.

Az asszony elképedve állott, s azt nézte, mit vágjon a szerelmes ura fejéhez.

Ez pedig nagy hidegvérrel bicskára szúrt egy szép darabot, s bekapta.

- Hal ez? - pöfögte tele szájával. - Hal ez? Pröff-phü-trcsfiha!...

Szálla akadt a torkán, és elkezdett prüszkölni, krákogni, köpködni, mint a macska.

Levágta a kést, kanalat, felugrott, s az egész szobát telefújta. Az asszonykának se kellett több, kacagásra fakadt, úgyszólván hol az asztalra borult nevetésében, hol az ágyra, szinte szédelgett.

Végre keservesen rendbe jött az emberke, szeméből is kitörölte a könnyet, s a torkán egyet-egyet köszörülve, repedt hangon nyögte:

- Mit? Nevetsz? Kinevetsz? Az uradat kineveted? Egy paprikás halat nem tudsz megcsinálni, az uradat ki tudod nevetni? Ilyen teremtséssel éljek én? Soha én! Sohase kínlódom én veled! Nem én! Van két ökröm, szekerem, van egy új gubám, az az enyém. Azt elviszem, te meg dögöjj magadnak! Amit főztél, edd meg!

Kapta a gubáját a kis ágyról, s kiment. A két pici kis ökrét kivezette az ólból, befogta a fakó szekere elé, a gubát is fellökte, maga is felült a szekéroldalra, és se szó, se beszéd, kihajtott az udvarról csendesen, még a kaput se zárta be maga után.

Az asszonyka ott leskelődött az ablakban, de ahogy meglátta az ura mérges arcát, újra meg újra elfogta a kacagás, ki se tudott szólni.

Ellenben a két kis ökör ment, mendegélt végig a kis falun. Az iskola előtt letért a kóródi útra, s lassacskán kiértek a máléskertig, a nagy diófaig.

- Hopp! - rikkantott az emberke, mert valami jutott az eszébe. Baj van!

Mindjárt szólította az ökreit, visszatérítette. Magyarázatképpen meg is mondta nekik:

- A kemencét én csináltam, azt letöröm!

Úgy is tett. Hazaballagott a két ökörrel; még a kapu is nyitva volt. Dühös is lett érte. Az az asszony csakugyan nem tud rendet, be se teszi a kaput az ura után. Nem baj, már mindegy. Úgyse hajt be rajta. Megállott a ház előtt, leugrott a szekérről, felment az udvaron, végig a kertre, lent a szilvásban volt a paticsból font sütőház, abban a kemence, amit ő csinált. Bedűtötte az oldalát, azzal, mint aki jól végezte a dolgát, ki a szekérre! Felült, elhajtattott, most már örökösen.

Jól fenn volt a vacsoracsillag, mikor hazaért a szülei házába a két kis ökörrel.

- Hát te hogy kerülsz haza? - támadtak rá. - Halljátok, ezt elkergette az asszony!... Mondtam én, hogy kardos kis menyecske az!... No, fiam, hamar kitőtt a komenció!... Ez elmehetett hazulról házasodni egy hétre - így lármáztak rá nevetve, apja, anyja, testvéröccsei.

Mihály izgett-mozgott, nemigen hirdette, mi volt, hogy volt, miért kellett otthagyni az asszonyt.

- Nem fértünk össze - dünnyögte, mikor mégis színt kellett vallani: - Nekem elég vót.

- Jó van, fiam, itthon vagy. Helyed van itt! - mondta az anyja, aki, persze, mint a jó kotlós, mindig maga mellett szeretné látni a gyerekeit; úgyis eleget siratta a Mihálykáját, hogy olyan messzire vitte a sorsa; haj, bizony, fél óra járás gyalog, ökrös szekéren három óra, mert meg kell kerülni a Halvány-mocsárt.

Mihály nem merte vóna elhinni magamagának is, hogy sehogy sincs ő már itthon a régi jó otthonában.

Hanem mikor kiment az ólba, és bekötötte a két kis ökröt a régi helyére, azt mondta nekik, megveregetve a tomporukat:

- Nem baj! De letörtem a kemencét!

Eltelt egy nap, két nap, el egy hét. Már éppen beleszoktak, hogy jól van úgy, ahogy van, csak Mihálynak volt mindig új meg új baja... Már olyan jól megszokta, hogy ő gazda, aki egy szép kis asszonycselédnek úgy parancsol, ahogy neki tetszik, s most egyszerre visszacseppent legénysorba, az apja keze alá. Már olyan szépen rákapott volt a felesége jóízű főztjére, hisz az új asszony mindent megtett, hogy az ura szeresse az ételét - s most újra itt van az anyja sovány kosztján, mert itt bizony nem sok falat jut egyre! S ami a legnagyobb baj volt, újra kint kellett hálni az ólban, a szájas öccsei közt; a kemény, görbe vessződikón, ahol oly keservesen lehetett elgondolni, hogy valahol milyen szerelmesen várja őt egy puha, dunnás, melegített ágy! Szóval szombaton hajnalban valami jutott a Mihály eszébe.

- Hopp - kiáltott fel -, baj van!

Rögtön szólította a kis ökröket, s befogta a szekere elé a járomba. Még a gubáját is felvetette a szekérre. Restelkedett egy kicsit a jámbor állatok előtt, hogy félreértik - más nem látta -, hát magyarázóan odavetette:

- Menjünk vissza, picikém! A kemencét meg kell csinálni, mert nem tud az asszony hétfőn kenyeret sütni!...

A két ökör bizonynal jónak látta a dolgot, mert rögtön megindult csendesdeden a poros úton. Hát persze, hétfőn kenyérsütés, így szokott ez lenni rendes gazdasszonynál.

A kapu már nem volt nyitva, takarosán be volt téve, még a vesszőgúzs is főnt volt rajta: ez a sövénykapu zárója. Hanem az asszony meglátta az ablakon, hogy itt a gazda. Kiszaladt, kinyitotta a kaput, s az ember egy szó nélkül beállott az udvarra.

Leugrott, hátrament a kertbe, s nekigyürkőzött sárt csinálni, napraforgókórót szabni a kemencéhez.

Délre készen is lett vele. Nagyon takarosán sikerült, maga is megcsóválta rá a fejét. „Még ha sokszor próbálnám - gondolta magában -, túlennék a cigányon a mesterségében.”

Felballagott az udvarra a kertből.

De az ökör is az ólba, a guba is lekerült a szekérről.

Az asszony jön elibe, mintha semmi sem történt volna.

- Gyűjjön, na, befelé, édes uram. Kész a paprikás hal...

Az emberke megvakarta a fejét a kalap alatt, restellt szót szaporítani.

Bement, leült a lábas mellé, s belekóstolt.

- Ó, e mán jó! E mán gusztusomra való. Látod, hékám!...

És az asszonyka csendesesen, édesen mosolyogva nézte az emberét, aki jóízűen falatozott. Várta, hogy neki is hagyjon a pompás halas paprikásból. Az se baj, ha nem hágy, csak itthon ragassza a drága hala, egye meg.

De eszi is, nyeli, mint a gém. Mert hát hiába, mindig jó az, ami jó!

1909

KI SZÉP, KI JÓ

A síksági kis állomás a ragyogó, átlátszóan harmatos reggelen már tisztára söpörve várta a személyvonatot. Mihály, az újonnan kinevezett vasúti szolga boldogan, megelégedett arccal nézte végig munkáját. Kézben tartotta a nagy nyírág seprút, amelynek vonásai olyan szépen meglátszanak a porban, mintha rajzolva volnának. Kár azt eltaposni.

- No, Mihály - szólt rá a forgalmi tiszt, aki a vonatot várva ott sétált le s föl -, maga már kész ember. Csak meg kell házasodnia.

A legény katonásan kihúzta magát.

- Igenis, csak vána kit! - felelt.

- Ej, hát nincs babája a faluban?

A legény oldalra billenti a fejét.

- Hát, instálom, én már nemigen veszek el parasztjánt!

A tiszt úr nevet. Persze, egy hete már, hogy „véglegesítve” van Mihály úr. Amint bejött a vonat, meg is mondta bizalmasan a vicináliskalauzoknak:

- Ajánljanak ennek a fiúnak egy neki való, rangbéli lyánt, mert ez már nem vesz el parasztot.

- Komendálok én magának, Mihály! - szólt egy öreg, jóízű altiszt. - Olyan egy jányt, mind a tíz ujját megszopja utána.

- Ki lenne az? - kérdezte Mihály, mint aki nem könnyen áll kötélnek.

- A 37-es őrnek van két lánya. A nagyobbik jó vón magának. Nemigen csúnya, de nagyon dógos. A kisebbik igen szép, csak hogy nem szereti a munkát, csak a cifrálkodást.

- Hm.

- Gyűjön be az esti vonattal, majd a tizenegyessel visszagyün. Addig úgysincs dolga itt.

- Megeshetik.

- Megalkudtak mán? - kiáltott feléjük a forgalmi tiszt.

- Meg.

- Akkor mehet.

S a takaros „kávédaráló” dögve, nyögve, szuszogva megindult.

Így történt, hogy Mihály estére elkéredzett, s bement a szomszéd városba a nagyállomásra. Ott már várta az öreg altiszt, aki mindjárt gondja alá is vette Mihályt, s kivitte a szomszédos 37-es őrházhoz.

Jó estével köszöntek be.

- Nini, András koma, hol jár itt? - fogadta őket a roppant nagy termetű őr, a túlságosan kicsiny és lányos csecsebecsékkel telezsúfolt szobában. Számos vasutas-ruhadarab tette ismerőssé s szépen díszített házi oltár tette ünnepélyessé a szobát.

András koma bemutatta a vendéget, ki légyen, mi légyen, mi járatban vagyon. Mihály sorra parolázott, s jól megfogta a lány kezét; mindjárt látta, hogy ez a nagyobbik, mert nemigen volt szép.

A másik lányt sehol nem lehetett látni.

- Na, tessék leülni... Csorba úr a jármi állomáson van?

Csorba úr, mármint Mihály, kihúzta a derekát, hátraszegte a nyakát, s torokhangon beszélt, hivatalosan. S olyan szakszerű fejtegetésekbe merültek, mintha a vizsgáló bizottság előtt volnának. A 37-es ór nagy fejével bólongatott, meg volt elégedve a fiatalember felfogásával, és azt mondta neki:

- Jövője van magának, barátom!

A nagyobbik lány ott ült a sarokban, egy karosszéken az anyja mellett, s előrehajolva közömbösen hallgatta a pohár mellett okosan diskurálók beszédét. Mihály buzgón beszélt, s oda se nézett rá, azon törte a fejét, hol lehet a kisebbik lány.

Egyszer csak fölállt és kiment. A konyhára volt kíváncsi. Jól számított; ott hevert a kisebbik lány az ágyon. Csinos, hétköznapi ruha volt rajta.

- Hát maga miért nem jön be?

- Minek? - vont vállat a lány, s összébb igazította magán a ruhát.

- Hát diskurálni.

- Minek menjek? 'Sz maga Julcsához jött, nem énhozzám.

„Ahá! - gondolta magában Mihály. - Hát a másik a Julcsa. Derék lány.”

Elnézte ezt is.

„Takaros cseléd!” - gondolta róla, s megszólalt:

- Én ahhoz jöttem, aki nekem tetszik. Nem Julcsához, se nem Borcsához.

- Haha - kacagott fel a lány -, én nem vagyok Borcsa!

- Hát?

- Majd bolond vagyok megmondani.

- Hát csak mondja meg, ha nem szégyelli.

- Majd.

A lány felült. Restellt olyan sokáig ott fetrengeni a legény szeme előtt.

Igazán formás, gömbölyű, piros arcú, nevető szemű lányka volt; olyan hamis nézésű volt a szeme, hogy Mihály mindig nevetett, ha bepillantott.

- Na, gyűjjön be, na.

- Itt is jó.

- Persze. Minek vána jó itt, ha odabe is lehetünk?

Mihály már csak azért beszélt, hogy ne hallgasson. Elkapta a lány kezét, s húzta. De ez nem hagyta magát.

- Körmére ütök.

- De visszaütöm.

- Majd elő is veszem a seprűt.

- De összetöröm.

- Hagyja mán a kezem, mer olyat kiáltok!...

- De be is tapasztom a száját!

- Beleharapok.

- Na!... - és odatartotta nagy barna öklét, amelyben elveszett a lány gyermekkeze, annak az arca felé.

A lány a dulakodásban lefordult az ágyról, s egyszerre csak ott volt a legény ölében. A két karja közt. Most már igazán nem volt menekülés. A Mihály fejét megcsapta valami hőség, s hirtelen úgy átölelte a lányt, majd összetörte.

Ebben a pillanatban kattant a kilincs. Mire kinyílt az ajtó, már kibontakoztak. Julcsa jött ki. Az összeszorított szájú nagylánynak villogott a szeme.

- Hívom, osztán nem gyün - szólt Mihály mentegetőzve.

- Mér nem jössz? Egy-kettő. Tessék! - szólt rá a húgára Julcsa.

Az lesütötte a fejét, hogy eltakarja az égő arcát.

- Én nem vagyok úgy kicsípve, mint te - mondta.

- Mer lusta vagy.

- Nem is vagyok olyan friss az ötzzésre...

- Nem! Éppen te nem vagy! Egyebet se szeret, csak a cifrázkodást.

Mihály közbeszólt:

- Jó magának így is. Így is elég szép.

Rögtön megbánta, amit mondott.

- Elég szép ő. Kivált mikor felhúzza az orrát, mint a pulyka. Olyankor kell látni.

A kisebbik lány csípőre tette a kezét, és visszanyelvelt:

- Tessék innen bemenni, hogy szedem rendbe magam. Olyan vagyok, mint egy izé.

- Egy borzas Kati! - szólt Mihály.

A két lány elnevette magát. A nagyobb epésen, a kisebbik vidáman.

- Katinak híjják? - eszmélt fel Mihály.

- Úgy hát! - mondta Julcsa.

- De bizony nem úgy, hanem Katicának! - felelt a kisebbik.

- Katica! - pittyesztette el a száját a Julcsa. Azzal kinyitotta az ajtót, s előreeresztette a Mihályt.

A legény elfojtotta mosolygását, s az asztalhoz ment; mindenki a helyére ült.

A két férfi a vasút mentén való tehénlegeltetésről beszélt, amibe az asszony is beleszólt néha, hogy az álmodástól szabaduljon.

Mihály ránézett a kövér asszonyra, s látta, hogy a pillája majd lecsukódik, s egyre ásít. Ettől őrá is átragadt az ásítás. Elfojtotta, de könny gyűlt a szemébe az erőltetéstől.

- Álmos, öcsém?

- Én? Dehogy.

És egyre jobban elálmosodva hallgatta a diskurzust. Még neki nincs tehene, nem érdekli a kérdés.

- Mennyit fizettünk tavaly szénáért, lányom? - kérdezte az apa, s a lány komolyan, nyugodtan, biztosan felelt.

- Először hét forintot, azután ötöt, tavasszal húszat.

- Derék lány! - bólintott Mihály, és újra ásított.

Végre bejött a kis borzas Kati is, aki most „helyre Kati” lett, amilyen csinosan átöltözött. Egész kisasszony.

- Mán fölöltözött? - kérdezte Mihály, s már egy cseppet sem volt álmos.

Katica elnevette magát:

- Idebe halotti tort tartanak?

- Micsoda beszéd ez? - szólt rá szigorúan az apja, de a kislány nem respektálta a szigorú ráncokat.

- Na, hát hogy ilyen csöndben üldögélnek.

Mihály hangosan felkacagott.

- A mán igaz! - kiáltotta.

Katica felsrófolta a lámpát, s amint világos lett a szobában, mindenkinek felderült az arca.

- Játsszunk valamit! Tud maga kártyázni? - kérdezte Katica.

- Filkózni tudok.

- Azt elhiszem, hisz olyan filkó maga is.

- Ez a lány nem tud becsületet - mondta Julcsa.

A többiek nevettek.

Pár perc múlva olyan parázs ütősdí játék folyt négy közt az asztalon, hogy na!

Olyan hirtelen elrepült az idő, hogy mindenki elámult, mikor bejött a tizenegy órás vonat.

Mihály ezután sűrűn eljárt a 37-es őrékhez. Mindjárt második jöttékor valami furcsa megfigyelést tett. Julcsa alig vetett ügyet rá, egészen átengedte őt a Katicának. Mihály csak mosolygott, s erősen megszorította a Julcsa kezét, amit ez kelletlenül engedett oda neki. S amíg Katicával hancúrozott, bolondozott, jól látta, hogy Julcsa egy percig sem pihen, dolgozik, mintha ő ott sem volna.

Már feltűnően sokszor volt itt. Jókedvűen jött, füttyörészve, mint aki tudja, hogy félve várják. Az őrék nem tudták mire vélni, hogy még most sem nyilatkozik. De Mihály nem hagyta apró megjegyzésekkel, tűszúrásokkal kivétni magából, amit nem akart.

A szülők egy ideig sajnálták, hogy Julcsa megint árván maradt, de lassan beletörődtek, azt nem lehet parancsolni, ki kit szeressen.

Így húzódott a dolog egészen őszig.

Akkor a nagydarab ember, a 37-es őr, megharagudott, ő nem hagyja tovább orránál fogva vezettetni magát.

- Hát, öcsém - rukkolt ki -, száz szónak is egy a vége. Szeretném tudni, mi céllal, szándékkal jár a házamba.

- Hát, kedves bátyámuram, tudhatja azt maga, ha akarja.

- Tudni nem tudom, de gondolom. A lányom miatt...

- Igen. Feleségül szeretném venni a Julcsa lányát.

- A Katicát.

- Nem. A Julcsát.

A 37-es őr elámult.

- Julcsát?

- Azt.

Az apa fölállott, s körülölegetett a szobában. Akkor kikiáltott a konyhába:

- Hé! Gyertek csak be, lányok.

Bejött mindenik, Katica frissen, nevetve, Julcsa mogorván, kelletlenül. Az apjuk kézen fogta mindeniket, s Katicát odapenderítette a legény elé.

- Hát ezt akarod, ugye?

- Nem én... aztat! - és föl kacagott. – Hát, ha mondom, hogy a Julcsát, akkor a Julcsát! - Általános elámulás.

Katica elképedve vetette szemét az ott álló legényre.

- Hát akkor mit bolondított engem nyár óta?

- Én nem bolondítottalak. Nem eleget cicáztam veled?

- Hisz épp a! Cicázzon avval, akit el akar venni!

- Há' - mondta okosan Mihály -, nem értesz te ahhoz, hűgám! Van, akivel cicázunk. Van, akit feleségül veszünk. Mert hát olyanok a jányok, ki szép, ki jó...

És vidáman megfogta a Julcsa hirtelen boldogságtól remegő, becsületes, dolgos kezét.

1909

LÁBNYOMOK A PORBAN

*(Hangulatcsináló novella Csokonai Vitéz Mihály
vígjátékához, „Az özvegy Karnyóné”-hoz)*

Az alispánnak még a hajdúja is öreg badacsonyt iszik ma, mert ma nagy nap van Csurgón. Ma volt az exámen a gimnáziumban, és a diákok színjátékot csináltak utána, teátrumot az özvegy Karnyónéról meg a két szeleburdiakról. Az epilógust az alispán úrfija, Albertke mondta el, olyan szépen és értelmesen, hogy az asszonyságok és a kisasszonyok majd megették érte.

Az alispán úr örömeiben az egész exámeni publikumot meghívta vacsorára.

Vacsora alatt a zsidóbanda játszott. Utána tánc volt, de míg a banda jóllakott, addig összeállott az úri társaság, és még egyszer megbeszélték a mai nagy napot.

Az alispán úr előkiáltotta a fiát, a nap hősét, s odaállította a tek. és nagyságos urak elé:

- Gyere csak, te kis rétor! Mit szól hozzá, domine spectabilis?

A mérges arcú szeptemvir nyájasra húzta az arcát, s megcsípte a piruló fiúcska állát.

- Azt mondom, hogy a követek asztalánál húszat tudnék mutatni, aki hamarabb belesülne az európai konstellációk előadásába, mint ez a kis discipulus.

- Egy Sárközy Albertnek az ördögtől sem szabad megijedni! - mondta az alispán, és tetszéssel nézett végig a fián. - Előre megmondtam Vitéznek, hogy ne kímélje a nebulót, olyan dikciót szerkesszen össze neki, hogy a szeme-szája elálljon annak, aki hallja.

- Olyan kedves volt! - mondta egy néni, szerényen beleszólva az urak beszédjébe.

- Nagyon jó ez a teátrumoskodás! - szólt az alispán. - Bátorsághoz szoktatja a gyerekeket.

- Gyerekeknek jó - mordult bele egy kövér szittyá, aki húsz esztendeje nem mozdult ki a falujából -, de csak azt szeretném tudni, igaz-é, hogy a londoni teátrumba nem deákok játszanak.

- Igaz a - mondta az alispán -, hiszen egypár esztendővel ezelőtt Pesten is volt egy magyar színjátszó társaság.

- Horribile! - álmélkodott el a testes úr. - Hát mán a magyarok közt is van, amék csepűragásra adja a fejét?

Voltak, akik nevettek, de a szeptemvir közbemennydörgött.

- Approbo! - kiáltott, s villámlott a szeme. - Teleabajgatták a múltkor, valami öt-hat esztendeje, az egész országot, hogy a pesti magyar teátristák megbuktak, és ezer pengőnél több adósság marad utánok! Hát adakozzanak a nemes magyarok, drága hazafiak, mert az agyarkodó mostoha szerencse összveta podta helyzetüket. Azt mondtam rá, hogy Isten akarattya. Nem korcsosulhat a magyar annyira, hogy bemázo lja a képit, és odaálljon a komédiába, hogy bolondot csináljon magából. A gyerek csak gyerek, nem tudja, mit cselekszik, de mikor már benőtt a feje lágya, akkor ne böcs mölje életével a magyar nemzetet!

Az úr akkora hangon dörögte el ezt, hogy az egész társaság egy szívvel-lélekkel kiáltotta rá, hogy: vivát!

Egy derék magyar úr szólalt fel: gróf Fegyverneky, aki maga is ott volt két kisasszony lányával az exámenen, mert az elsőszülött kis unokája tündért játszott a komédiában.

- Ezek a firkáló fiatalok bizony mind amolyan elveszett emberek. Hozzám is eljött a minap valami Tempefői nevű poéta és arra kért, hogy adjak neki harminc aranyat, mert ő kinyomatta valami írását a régi nemes Fegyverneky nemzetségről, de beleveszett a tipográfus.

- Azt elhiszem! - kiáltották többen. - És adott a nagyságos gróf?

- Nincs nekem kiloccsantani való harminc aranyom - pattant fel a gróf a bizalmas kompánia előtt. - Minden alávalóságra! Annak a hat csikónak, amit most állítottam cúgba, sokba került a szerszámja, csak az ötvösmunka, az ezüstözésért, aranyozásért, sokra megy. Majd a faeton is, ha leérkezik Bécsből, elvisz néhány aranyat. Hát még a szobák kirajzolása, a szökökutak, a diétára való uniformis, mennyibe kerülnek. Meg akkor egynéhány száz úri vendégeket meg kell vendégelni: világosításokat, tűzijátékokat csináltatni! Ó, jó, meg kell a mai világban gondolni, mire adja ki az ember a pénzt.

- Meg bizony, de hát ha a Fegyverneky nemzetségről írt az a poéta... - szólt az alispán, akiről mindenki tudta, hogy szereti istápolni az ilyen poétaféléket. Hiszen Csokonai Vitézt, aki ezt a mai komédiát csinálta az özvegy Karyónéről, ezt is ő tette be az iskolába professzornak, pedig az esperes úr váltig rezonérozott ellene, mikor meghallotta, hogy kicsapták a debreceni kollégiumból.

Gróf Fegyverneky fel is csattant az alispán szavára:

- Nem a pénzt sajnálom, eb az inge, de nem szorult a Fegyverneky név arra, hogy semmiféle emberek firkáljanak róla. Mert ha igaz volna is, amit az a poéta mesélt, hogy századok múlva is megmarad az ő csinálmánya, akkor se a Fegyvernekyeknek csinálta, mert azoknak a virtusa ezredek múlva is virtus lesz, hanem magának, hát őneki kellett volna megköszönni, hogy megengedtem, hogy az én jeles elődeimről verset csináljon.

- Igaz, igaz, úgy van! - kiáltottak az urak.

No de azért nem mondom, hiszen nem eresztettem én el alamizsna nélkül a jámbort, de megmondtam neki: fájdalom, hogy a maga balgatagsága miatt ilyen bajba vergődött. Én kegyelmedet - mondtam neki - mint poétát fel sem veszem, de mint nyomorultat sajnálom!

Nemes tökkolopi Tökkolopi Menyhárt uram alig várta, hogy közbeszólhasson:

- Én csak azt mondom, hogy szép a szép név, kivált, ha szép tettek is járulnak hozzá. Az én nevem ugyancsak rövid, de szép tettem, az van elég, ha eljön hozzám az a poéta, szívesen megtraktálom, urasan ellátom dohánnyal, míg él, írja meg a nemes tetteimet! Ha a nemes szemérem nem tartóztatna, hogy elszámoljam, igen sokra menne az. Egy egész kalendárium telnék ki abból, hogy tekintetes nemes Tökkolopi Menyhárt de eadem, minden kompániába szerencsés játészó volt, oly okosan tudott skártolni, hogy négy tarokk mellett megtartotta a pagátot, másszor tíz tarokk mellől elnyerte. Hat tromfba kötött a társa, s hatot nyert tőle mégis.

Fegyverneky Éva, aki szeretett kötekedni Csokonaival, most odafordult a költőhöz:

- No, Vitéz uram, magára csak rápergelnek.

Csokonai csendesen, kissé fanyarul mosolygott. Egyszerre ő lett a terem másik oldalának a középpontja. A lányok mind köréje csoportosultak, és kíváncsian lesték, mit szól a Lilla-dalok költője arra, ahogy az urak beszéltek a poétákról. Csokonai nem jött zavarba, s nem volt elkeseredve a beszéd miatt, mint várták.

De még mielőtt megszólalt volna, Fegyverneky Róza, az Éva testvérnénje, aki az előbb emlegetett Tempefői poétába néhány évvel ezelőtt szerelmes volt, érzelmesen megszólalt:

- Ó, bizony, kár a poétákat bántani!...

Csokonai elmosolyodott, s olyan fölényesen és természetesen nézett a grófkisasszonyra, mint aki hozzá van szokva, hogy napról napra még a grófkisasszonynál is előkelőbb, sőt műveltebb hölgyekkel, a Múzsákkal társalogjon. Sárgásbarna bőrét átsütötte a vér tüze, és nagy gömbölyded orra alatt csalafinta mosolyra húzódott a néhány szálnyi bajusz.

Nagy, álmatag szemei most derűsen villantak ki a sötét karikák közül, s kedves hangja tréfásan csengett:

- Bizony, kár a poétát bántani, nagyságos kisasszony, mert a poéta veszedelmes ellenfél: lehet, hogy ma egy szót sem szól, de száz év múlva megnevezteti a válaszával a világot!

- Jaj, poéta uram, hogy jutott eszébe annyi sok bolondság, amit ma a deákokkal elkomédiáztattott? - kérdezte egy kacagó kis leányka.

- Az igazán érdekes! Valósággal boszorkányság! - szóltak minden oldalról.

- Ugyan, arra való az egész, hogy a dámák ne unatkozzanak, ha már poéta került Somogyba.

- Biz azt jól tette! De jól tette! De most nem marad békén, míg meg nem vallja, hogy csinálta!

- Játék - mosolygott Csokonai -, egy éjszaka ütöttem össze az egészet, és két próbába már el is játszották a fiúk.

- Jaj, de érdekes! De hogy találta ki?

- Hát volt egy tanítványom - tréfált a költő -, olyan kövér, mint egy szatócsné, és olyan csintalan, mint egy ördög, ez volt az első gondolatom, hogy ebből legyen Karnyóné. Ennek hadd csapjanak kurt két szeleburdiak, éppen jó lesz rá a két Körmendi testvér.

- Na hát azok igazán olyan szeleburdiak! - kiáltott közbe egy fitos leány, nagy derűtséget keltve.

- Volt egy kis parasztgyerek az első grammisták közt, ha megijedt, mindig hebegett, ez lesz a Samuka. Biztosan jól fog hebegni, mert félni fog a színpadon. Volt egy fiú, aki jól tud tótosan beszélni, ebből legyen Lázár deák. Akkor aztán már mindenki megvolt. Hanem eszembe jutott, hogy Deák Lajos, a Deák asszesszor úr fia, szépen dalol, legyen belőle Boris szolgáló.

- Hát a két tündér? - kérdezte valaki.

- A két tündért azért találtam ki - bókolt a költő a Fegyverneky lányok felé -, mert a nagyságos gróf úrnak akartam kedveskedni azzal, hogy az ő kis unokája legyen a legszebb. Hadd legyen hát tündérfi, mondtam. Ám nagy volt a bökkenő. Mit csináljon a tündér a Karnyóné boltjában? No de egy poétánál nincs lehetetlenség. Hadd haljanak meg az összes szereplők, az lesz csak cifra komédia, és a végén hadd támassza fel őket a kis grófi tündér.

- Jaj, be kurióz!

- Csak még azt kellett kitalálni - mondta a költő -, mért haljanak meg a bolondosok. De ott a lottéria! Azon vesznek össze. Azt pedig ki sem kellett találni, mert csakugyan megesett Kaposváron!

- Az ám! - kiabáltak a kisasszonykák. - Azt is éppen Körmendi Feri tette meg, a szeleburdiak bátyja, hogy kitétette egy öreg németnek a számjait a lottériába. De az csakugyan felment Bécsbe!

Egy tüzes szemű, barna leányka haragosan, szégyentől piros arccal mondta:

- Azért mégse kellett volna csúffá tenni a mi városunkat!

Felkacagtak, s mivel a másik szobában megszólalt a zene, egy pillanat alatt szétrebbent a társaság. Jöttek a gavallérok, s ki-ki vitte a párját táncba.

Csokonai magában maradt.

Átment az öregurak közé.

- Itt jön az én édesem! - kiáltott rá az alispán úr vidáman, s hatalmas kezét rátette a fiatalember vállára. - No, amice, most aztán ne sajnálja a vágott dohányt, hadd halljunk egy jó debreceni tréfát.

Csokonai, szokása szerint, egy kissé félszegen nevetett, s frissen elmondott egy kollégiumi erős borsos adomát a professzornéról meg a három deákról. Az adomának erős volt a csattanója, az urak hatalmasan kacagtak rajta, ki az oldalát fogta, ki a szemét törülte.

- No, amice - mondta az alispán, - mikor kinevették magukat -, deferáljon, édesem, egy kicsit a világ gusztusának; ha mán elmondja, rendesebb hangon, még benéz valamelyik asszony-személy.

A szeptemvir még egyszer kinevette magát kedvére, s akkor így szólt:

- Na, hát még azt is megbocsátom ezért a jó mondásért, hogy komédiába avatkozott az ecsém.

- Csinált ő egyebet is - vette pártfogásába az alispán a védencét. - Olyan szép verseket írt a szeretőjéhez, hogy Gyöngyösi óta nem írt olyat magyar poéta.

A szeptemvir egyszerre elkomorodott: - Ne emlegesse, domine spectabilis, Gyöngyösit; nem lehet Gyöngyösihez tenni egy mai fiata! Gyöngyösi több vármegyénk táblabírája és Gömör vármegye alispánja volt. És olyan verseket, mint a Márssal társalkodó Murányi Vénusz, olyat nem ír többet senki magyar anya szülte.

Csokonai dacosan, mérgesen vetette fel a fejét:

- Ej, nagyságos uram, nincsen Gyöngyösivel beszélve a magyar poézis!

A szeptemvir gorombán vágott oda:

- Hátrább az agarakkal!... Hallottam bizony, hogy kend is csak két sorra tesz mán rigmust. Bezzeg Gyöngyösi uram nem sajnálotta a fáradságot, mind a négy sor végire odatette... Nem is szeretek hallani ezekről a mai fiatalok impertinenciájáról. Gyöngyösihez tenni egy Csokonait! Mi lesz a világból... Különben is nem verset kell írni az embernek a szeretőjéhez, hanem el kell venni feleségül!

A pohara után nyúlt; Csokonai felpattant ültéből.

Kiment az éjszakába.

Egy savóképű fiatalember, egy jurátus ment utána. Múzsafi volt, aki már verset küldött a magyar szép lelkű poézis kertészéhez, Kazinczyhoz, Széphalomra. A szentlelkű öreg válaszolt is neki, s a német poéták utánzására serkentette. Különösen Bürgert és Mathissont ajánlotta neki.

Odakint szép, csillagos nyári éjszaka volt.

Az alispán hajdúja avval mulattatta a többi vendégek cselédségeit, hogy már harmadszor mondta el szóról szóra, hogy mi minden volt a délelőtti komédiában.

- A ludvérc abba a gólyafészek-szurkáló poétikusba! - mondta. - Olyanokat talált ki, hogy öregapám se hallott olyat. Héj, az a kuruzsló uram, aki ott kínálta a verset, olyan vót, hogy magam is fel akartam mán kiáltani neki, hogy hallja kend, nekem is adjon egy polturáért. De

Belzebub faragjon villanyelet a lelkiből, a volt csak cifra, mikor, akik meghóttak, mind eccerre talpra ugrottak, de még kántálni is rákezdtek!

- Hogy lehet mán a? - kérdezte a gróf inasa.

- Kotty belé! Hász mit értesz te ahho, mi a csízió! Deákok voltak azok, fel kellett azokat támasztani, mert mi lett vón abból, ha nem mennek haza vakációra? No, ha százszor elcsinálnák azt a komédiát, százszor megnézném! Meg, istenuccse!

Csokonai távolabb ment a kert fái közé. A tisztelője, a szerény Múzsafi, mint az árnyék, húzódott utána.

- Boldog lehet, mester! Azért mégis mély nyomokat hagyott a lelkekben.

Csokonai kissé hallgatott. Aztán felsóhajtott:

- Nyomokat hagytam a porban! Jön az első szél, mindet elsepri! De ha irgalmasabbak lettek volna az istenek - lennék a vízcsepp, amely szétporlasztja a kősziklát... Mi ez abból, amit tenni szeretnék!... Magyar föld, magyar átok!... A mai napnak vége, eltűnt, elfeledték... S ezzel a nappal el vagyok temetve én magam is... Hová lesz az az erő, ami itt feszít belülről?... Hová ez a világ, ami itt van körülöttem, amit olyan könnyen tudnék komédiában megörökösíteni?... Talán sose írok többet effélét, és ki játszaná újra? Én magam sem láttam soha semmiféle színelőadást a main kívül... Talán száz esztendő múlva lesz olyan boldog kor, mikor kíváncsiak lesznek, s megpróbálják, mit is, hogy is experimentálunk... Ah, vestigia lena... Könnyű lábnyomok a porban... Ez a Karnyóné... Itt járt valaki... Valaki járt itt.

1911

FÜSTIFECSKÉK

Az ilosvai Kubo, a meghalt kéményseprő helyettese, sorra elvitte a környékre az új segédet, hogy bevezesse a munkába. Sehová sem ereszhette magában, mert Máté az Alföldről került vándorútján Ilosvára, s egy szót sem tudott tótul.

A két fiatal kéményseprő vidáman ballagott a hegyoldalakon. Kubo, a csendes tót fiú, nagyon tanulékony volt, és mindenről kikérdezte a kollégáját. Ha valami okosat hallott, komolyan mondta rá:

- Ez praktikus. Tényleg.

Vagy ha valami csinos tárgyat vagy szokást tanult el vándortársától, megilletődve mondogatta a furcsa ilosvai hangsúllyal:

- Ez elegáns: de igazán.

Hamar megbarátkoztak, mert mind a ketten fiatalok voltak, s bár a hosszú Kubo komolyan viselte magát, mint egy leendő mesterhez illik, hiába, ő is kéményseprő volt. Márpedig, ahogy Máté mondta, szomorú kéményseprőt még senki sem látott.

Az igaz, hogy ő olyan volt, mint az ördögfiók. Úgy megkacagtatta Kubót, ha a lányokról beszélt, hogy a hosszú tót fiú megállott, és fülásig hahotázott. Különösen mikor azt magyarázta el, micsoda fogásai vannak neki. Ha ő egy lányra ránéz, annak már „kampec”. Borzasztó történeteket mondott el, s volt egy esete, mikor az oltár előtt csábította el egy vőlegénytől a menyasszonyát. Csak ránézett a menyasszonyra, s az nem merte kimondani az igent!

Roppant mulatságosan tudta ezeket a históriákat elmondani, de azért a jó Kubo, mikor kikacagta magát, megcsóválta a fejét, s azt mondta:

- De barátocskám, az nem elég, mi lette a lánnyal?

- Mi lette?! - kiáltott fel Máté, s kacagott a furcsa magyarságon. - Az lette, barátocskám, hogy ma is él, ha meg nem halt. Mit gondolsz, csak nem vehetek el minden lányt, akit megölelgetek?

- Ez praktikus felfogás! - mondta Kubo, és nevetett.

Hegytetőre értek fel, ahonnan távoli szép kilátás nyílt előttük. Máté megállott pihenni, nemigen szívlelte a hegymászást, s mikor kifújta magát, kegyetlen nagy hangon beledobta a messziségbe az alföldi kéményseprőnótát:

*Én vagyok a füstifecske,
Hej! Szeret engem a menyecske!
Hej de! Szeret engem, amikor mos!
Hej, mert! Szereti ü, ami kormos!...*

- Ez elegáns nóta - mondta Kubo, mert ő csak ezzel a két jelzővel tudta kellően kifejezni magát, hogy elegáns vagy praktikus. Máté felbukfenceztette a nagy tót fiút, aki lehemperegett a kövér hegyi fübe. Akkor nekiszaladt, s hosszában átugrotta.

- No, pajtás! Nem nősz nagyobbra! - kiáltott rá.

Kubo elhasalt a füben, s úgy nevetett, hogy még a vékonya is megfájdult.

- Ez praktikus kívánság! - nyögte végül szemét törölgetve.

Kubót állítólag azért szuperálták ki a katonaságtól, mert nem volt elég hosszú nadrág a számára.

Egy kicsit pihentek. Csönd volt az erdőségben, csak a lomb susogott, a madarak énekeltek, és a sodronypálya vaskutyái csikorogtak a fejük felett.

Máté elnézte, hogy repülnek a kifeszített hosszú dróton a kis vastargoncák, amelyek a hegyről leszállítják a völgybe, a város végén lévő vasgyárba az ércet.

- Még ilyet nem láttak mifelénk - mondta. - Hej, ha elmesélem eccer otthon, hogy egy szál dróton ezer mázsa vasat lehet elvinni akár a világ végire!

- Hát bizony! - szólt Kubo.

Máté tovább nézelődött.

- Azon kellett volna feljöttünk a bányába! - mondta. - Vagy azon kéne hazamenni!

Kubo nagyot nevetett.

- Hogy az embert csak megbüntetik, csak becsukják!

- Csak?! - nevetett Máté. - Az nem nagy baj.

- Nem bizony! Csak egy kicsit! - vidámodott el Kubo. - De siessünk - tette hozzá -, mert mindjárt dél lesz. Nem tudunk estig végezni, pedig az a szabály, hogy a bányatelepen pünkösöd előtt végezni kell, mert levonják. Így nem is jöhetünk vissza, csak reggel, mert éccaka nem jön fel a hold, és sötétbe ilyen hosszú úton nem lehet menni erdőbe, mer megesznek a medvék.

- Az bizony nem volna praktikus! - viccelt Máté.

Kubo felkacagott:

- Nem bizony! De az praktikus, hogy telepen van fürdő, bányászoké. Jól meg lehet fürdeni este. Megborotválkozni, van borbély, csak öt krajcár egyszer borotválni. Bizony, barátocskám. Reggel aztán, mielőtt virrad, jönni vissza. Elegánsan. Aja!

Felállott, s hallgatva mentek tovább. Máté türelmetlenül várta, mikor lesz már vége a hosszú útnak. Kubo nyugodtan, egyenletesen lépegetett a szép völgy oldalán, mint az őszvér.

- Holnap lesz nekem boldogság - szólalt meg végre, s egész arca elérzékenyedett. A menyasszonyára gondolt, s nem bírta megállani, hogy ne beszéljen róla.

Máté hallgatott. Szinte megcsillant a szeme előtt a Kubo menyasszonyának lenszőke haja, kék szeme, üde piros arca.

- Hogy botlott beléd az a lány? – kérdezte, s elkedvetlenedve pillantott a társára.

- Ilyen kicsi óta ismerem! - szólt Kubo, s megmutatta, mekkorácska volt a lány, mikor ő megismerte.

- Szép lány - mondta Máté.

- Szíp - szólt meggyőződéssel Kubo.

Hallgattak, aztán Kubo beszélni kezdett:

- Barátocskám, én már csak egy kis kominyárinasocska voltam, az ő papája meg a mester. Nagyon komisz ember volt. Ajaj. Én mindjárt megszerettem az Evelinkát, mikor még csak olyan kicsike volt. De nem is mertem kérni az apjától, nem adta volna nekem... Ajaj. De csak marattam neki segéd, mindig. Nem mentem sehova, még csak Szombatba se, Miskolcra se, Kassára se, Budapestre se, pedig szerettem volna mindig, mert nagyon praktikus utazni és

tanulni sokat. Ajaj, én csak maradtam, és mindig csak akartam, hogy megkérek kezét, de nem mertem, mert nem adta volna nekem. Tizennégy esztendő óta csak mindig várok, mikor szabad megkérni Evelinka kezét. Akkor tavaly pünkösdkor meghalt mester, akkor mondta mester-asszonka: „Kubo, csak te maradj itt, csináld tovább dolgot, ha téged megválasztanak újesztendőbe kominyárnak, neked adom Evelinkát.” És mondtam: jó, kérem, maradok itt. Újévkor nem választottak meg, csak helyettesnek, azt mondta a polgármester, mihelyt meglesz esküvő, megválasztanak, mert azt akarják, hogy az Evelinka férje legyen a kéményseprőmester, osztán, ha engem megválasztanak, akkor én nem veszem el az Evelinkát. Ajaj! Hogy én nem!... Mondtam mesterasszonkának, akkor ű mondta: „Te csak maradj itt, Kubo, ha letelik a gyászév, neked adom az Evelinkát.” Mert addig ő kapja a fizetést. Én csak helyettes vagyok, de az nekem mindegy.

Előrehajolva nekidült a hegyoldalnak, amelyre felkanyarodott az út. A Máté homlokán kidagadt minden ér, s villogott a szeme.

- Holnap, pünkösdkor letelik a gyászév - mondta Kubo -, megtartjuk az eljegyzést, az lesz elegáns, barátoskám!

Máté forrt és tűzelt. Szerette volna mellbe taszítani ezt a nagy, lapos tót fiút, hogy hetet hemperedjen lefelé a hegyen. Ennek jut az a remek kislány? Meg az a jó állás!

Neki is jó lenne az!

Most egyszerre tudta, hogy sohasem látott olyan fehér bőrt. Olyan szőke hajat, kék szemet...

Jó lehet azt az arcot megcsókolgatni...

Oldalt pillantott a társára, ki fejlesütve vágta a hegyet sarkával, s ment, mint egy állat. Ez a medve, ez tapadjon rá a nagy, nyávvadt szájával arra a barackvirágszín arcra!...

Mit! Ennek a kezéről ne tudná elütni azt a lányt? Hiszen most is jobban kedveli, mint a Kubo komát. Hát, ha még egyszer, egy este megölelgethetné a kapuban, mint otthon szokás! Otthon, ahol a szép kéménykotró úgy emlegették, mint az ördögöt...

Milyen fehér a lába... Mint a hó... A teste is bizonyosan...

Hogy is vón az, ha ő nem menne haza? Hanem itt felcsapna kominyárnak? Készen várja egy gyönyörűséges asszonnak való meg egy jó állás... Otthon legfeljebb asszonyt kapna ilyen könnyen. Mikor Kubóval bement a bányatelepen az irodába, hogy az ellenőrző könyvet bemutassák, már úgy figyelt, mintha a maga üzletébe akarna beletanulni.

Csak akkor kedvetlenedett el, mikor látta, hogy az urakon kívül senki sem tud magyarul, hát ő egész életében idegenek közt legyen? Súlyos gonddal bírálta a jövőt... Hátha otthon is lelhetne állást. Ott is halandók az emberek, kidülnek az öreg mesterek, és mostanában kevés a kéményseprő... Pláne a világlátott! Aki annyit hazudik, amennyit kell.

Nem is volna bolondság valahogy becsempészni magát egy vastaligába a sodronypályán, s még ma este visszamenni a városba. Úgy elcsavarná a lány fejét, hogy sohase igazodna helyre...

Ettől kezdve vígan fütyörészett, és hamisan kötődött a tót asszonyokkal, akik egy cseppet se haragudtak a magyar csipkelődésekért. Ha a szavát nem értették, a kezét megéreztek, ezen a nyelven is el lehet diskurálni.

„Mért ne vihetném haza a menyecskét? Ej, hogy megcsudálnák a fehér asszonyt! Milyen híre lenne a fehér kéményseprőnének! El is viszem... Hadd repedjen a szíve az otthoni lányoknak!”

Csak egy dolog nem tetszett neki. Nem látott sehol szép asszonyt. „Ezek a tót asszonyok hamar vénülnek” - mondta magában, és nagyot gondolt rá.

Legokosabb lesz leszakítani, oszt megvan. Hadd kösse be a fejét a bolond tót fiú, éljen vele hóttig... Van neki babája otthon, Jászbaráton! Az nem ilyen cukrászkisasszony, de tűzről pattant menyecske lesz még hatvanéves korában is... Ej, mit! Haza kell ma jutni a fehér lányhoz. A mai este az övé...

Pompás, galád tervek és ötletek jártak a fejében... Lánynak szabad hazudni! Vőlegénytől a menyasszonyt elcsábítani virtus! Ha nem is igaz, amit Kubónak füllentett, itt az alkalom, hogy ezt is megpróbálja.

Mikor dolgát alkonyatra elvégezte, látta, hogy jön a Kubo érte. Kapta magát, elbújt, megszökött. Bokrok mögött lappangva, a házak sarkában kezdődő erdőben suttongva elillant, s megkereste a sodronypálya vonalát. Magas oszlopok tartották a drótkötelet, amelyen a vastar-goncák súrlódva futottak. Felmászott egy ilyen létraforma oszlopon, s belelopta magát az egyik csillébe. Örömmel látta, hogy üres a targonca, csak néhány téglát talált benne meg egy csomó zsákot. Gyönyörűség lesz ezen repülni Ilosváig. Kellemes ringással repült ki a csille a leg-veszedelmesebb szakaszon. A völgy fölött olyan magasan járt, hogy már nem építhették alá a támaszt. Két hegycsúcs közt úgy úszott fenn a levegőben, mint a sólyom.

„Ha elmondom, el sem hiszik, hogy repülve mentem a tót babámhoz!” - kacagott Máté, s lenézett a völgybe.

Ebben a percben a telepről hatalmas bűgást hallott. A gépek fűtyöltek. Este volt, megállott a munka.

A csille elkezdett megcsendesülni.

- Tyhű, atyaisten! - ordított fel Máté. - Még megáll!

Eltalálta. Megállott az egész sor csille. Úgy lógtak a levegőben, mint a feltűzött gombok a zsinóron.

Máté megdermedve kapaszkodott meg a csille vasában.

- Hát én most már mit csinállok?!

Nem volt, aki feleljen rá. A völgy húsz öl mélyen feküdt alatta, a legközelebbi láb, amely a földről felnyúlt a sodronykötél, rettenetes távol, oda egy szál dróton elmenni nem lehet.

- És holnap vasárnap! - kiáltott Máté észbe kapva. - Dehogy! Pünkösds!... Kettős ünnep!... Segítség! Segítség!

A hangja berikoltotta a hegyoldalt, távoli szikláról gyenge visszhangja is hallatszott.

Mit ér? Bánatosan dűlt a csille fogantyújának: itt ünnepel már ő! Gyorsan sötétedett. Lenn az úton bányászok jöttek lefelé a hegyről, égő kahanyecet lóbáltak a kezükben. Valamelyik észrevette Mátét a csillében, s elkiáltotta magát:

- Csert!... Ördög!

Csoportokba verődtek, úgy bámulták az ördögöt fenn a vaskutyában, s borzadva mentek át alatta, sűrűn hányva a keresztet - bár mind lutheránusok voltak -, hogy valamelyiknek nyakába ne vesse magát.

De Máté nem vigasztalódott ezen.

Azon sem, mikor a keserves hosszú, hűvös éjszaka után a friss, dermesztően harmatos hajnalban a madarak énekére feleszmélt, és lenézett a földre, egy másik fekete ördögöt látott szaporán ballagni: a társát.

Savanyúra húzta a száját, de meggondolta, hogy szomorú kéményseprőt még senki sem látott, hát ő lásson először, és saját magát? Olyan nincs! S hatalmasan rákezdte a nótáját:

- Én vagyok a füstifecske!...

Kubo majszter felpillantott, honnan az ég tetejéről hallja a hangot, s megismerte a kollégáját.

Először szóhoz sem tudott jutni az ámulattól. Aztán elkezdett nevetni.

- De az nagyon elegáns hely! - kiáltott föl.

- Nagyon elegáns! - rikoltotta vissza keservesen Máté.

Kubo leült a földre, mert ilyen jókor reggel éhgyomorral nem bírta a kacagást. Aztán újra felkiáltott:

- És hogy az igen praktikus utazás!

- Hej, de még milyen! - mondta Máté.

Kubo a szemét törülgette két tiszta keze fejével, amit az este olyan alaposan megsúrolt, hogy elmehetett volna vele péklegénynek. Az arca is úgy világított ki a fekete kámzsából, mint a hold.

- Tisztelen a menyasszonyodat! - szólt le fanyarul Máté. - Mondd meg neki, tegyen félre egy darabot a menyasszonykalácsból. Megérdemlem tőle!

- Igen, barátocskám! - szólt Kubo, s abban a percben elfeledett minden rettegést, amit az éjszaka kiállott.

Azután, mikor útra kelt, boldogabban lépkedett, szinte röpködött, kacagott, füttyörészett, mint a madarak. Tizennégy év óta az éjjel gondolt legelőször arra, hogy olyan eset is eshetik, hogy valaki elhódítja tőle az Evelinkát...

1911

A BIRKAITATÓ VÁLÚ

Meghalt a faluban a legszegényebb zsellérember.

Meghalt szegény, emberi módon, ágyban fekve, hosszú sorvadás után. Kivitték a temetőbe, gyalulatlan deszkakoporsóban, betették a földbe, s ráhúzták a rögöt.

Aztán hazajött az a néhány ember, aki kikísérte. Nagyon kevesen voltak: a két, legénysorban levő fia s a töppedt kis öreg felesége; a szomszédokból három asszony meg egy öreg, akivel egész életében csak veszekedett. Talán azért kísérte ki, hogy még egyszer megdobja röggel a koporsóját. Négy-öt iskolás gyerek ment elől a tanítóval, aki végigénekelte a fálut, s hátul megint négy-öt gyerek, de ezek nem énekeltek, csak bámészkodtak.

Azután hazajöttek, s mielőtt szétoszlottak, egypár szót váltottak, hogy jóra való ember volt, még élhetett volna, hogy különösen pipázni nagyon szeretett, ha dohány nem vót, a krumpliszárat is elszitta szegény; ezzel elmúlt az emberek emlékezetéből.

A két fia bement a kis házba, amely olyan alacsony volt, hogy a mestergerendát érte a kalapjuk, csendesen leültek a két székre, az anyjuk meg bezárta az ablakot, amit eddig nyitva hagytak a koporsó után.

Az öregasszony tüzet rakott, s megmelegítette a töltött káposztát, amit a gazdáék küldtek, egy nagy fazékkal. Ez a töltött káposzta az egész temetés alatt ott volt, s a szaga beleszólt a tanító imádságába is, a két fiú már arra gondolt mellesleg, hogy ha hazajönnek a temetőből, legalább egy jót fognak enni a szegény atyus halálára. Nagyon tisztességes embernek nevezték magukban a gazdát, pedig csak három napja mondta meg nekik, hogy ki kell menni a házból. Addig még ott maradhatnak, míg az öreg meghal, de másnap aztán gondoskodjanak maguknak helyről, mert már másik zsellér várja, mikor költözhetik be. Itt a tavasz, kell a munkás, mert a trágyahordással is elmaradtak az öreg betegsége miatt.

Nem búsultak ezen, mert a jövő el volt rendezve. A vénasszonyt megszólította a papné, mikor fent járt a parókián bejelenteni, hogy az öreg úrvacsorát kíván, hogy: „Hát, Zsuzsi néni, mit fog azután csinálni?” Mondta, hogy nála ellakhat, kivált, ha ágya is van, a kis kamarát odaadják neki, ott ellehet, míg él, csak a baromfira kell vigyázni, zöldet szedni a rucáknak, disznót etetni, udvart seperni, meg a kertben, már amit egy öregasszony lendíteni tud. Nagyon meg is nyugtatta szegényt ez a dolog, s azóta nem sírt annyit, mint eddig, most inkább csak azt sajnálta, hogy mér nem tudott ő régebben erre a boldog állapotra jutni. Nem kellett már neki a rogyant kis ház, még kiséperni is csak a szoba közepét kotorta össze, minek, a más számára? Reggel ő már megy a papékhoz, a többihez meg semmi köze.

Lassan, szólanul eddegéltek, míg csak meglehetősen jól nem laktak. Akkor a két fiú az anyjára nézett, ők is készen voltak: egyikük se marad a gazdánál, eleget ette a zsírjukat, még jó, hogy szabadulnak tőle. Egyik elmegy kocsisnak, egy nagygazdához, a másik meg a városba megy, nincs kedve többet falun lakni, városba megy. Most hát arra gondoltak, hogy el kén osztozni.

- Maga megy a papékhoz? - kérdezte az anyját a kisebbik, s a városra gondolt; ha pénzt tudna csinálni, meg se állana Amerikáig...

- Nem tudom, hogy lesz - mondta óvatosan az öregasszony. Nem mert őszinte szót mondani, megszokta életében, hogy a jövő perccet se tudhatja az ember, s hátha a gyerekeknek van még valami külön akaratjuk. Attól félt legjobban, hogy valamelyik azt fogja kívánni, hogy vele lakjon, mert biz ő már nagyon megutálta az örökös szegénységet, csak úgy reszketett, hogy

kikerüljön ebből a nyomorúságból, mint a paradicsomba, úgy vágyott a papné konyhájára, istenem, csak ma is, mikor fenn járt, csirkét pucoltak, hétköznapi...

- Maga dóga - mondta csendesén az öregebb fiú, aki itthon akart maradni a faluban, de lány járt az eszébe, házasodni szeretett vón, annál jobban, mert a jányéknak van egy kis házuk is; örült azért, hogy szabadul az anyjától.

A kisebbik bekattantotta a bicskáját. Halnyelű penecilusa volt, úgy csattant, mint egy kis pisztolylövés, ki is nyitotta még egyszer, s újra becsattantotta: ez olyan messze vágyó embernek való fájín kés volt... Sehogy se tudta, hogy kén kezdeni mán az osztzkodást.

- Be cafra egy tarisznya - mondta aztán, s a szőrtarisznyára nézett.

A bátyja is odanézett a tarisznyára: hm, az öcskös a közös tarisznyát akarja, amivel az apjuk a vásárra járt meg messze idegenbe, régebben, kubikosmunkára. Ez a szőrtarisznya volt álmaik netovábbja, gyerekkorukba ebből került ki a madárlátta kenyér meg a vásárfia, nagyon megbecsülték ezt a tarisznyát. De ő tudta, mint jelent az öccse szava: böcsmöli, hogy ingyen kapja meg az öreg szerszámot. Lassan, hosszú várakozás után, mintha nem volna fontos, lenézett az öregnek a csizmájára, ami kikandikált az ágy alól.

- No, a tarisznya még tarisznya - mondta -, de evvel a vedlett, rossz csizmával micsinájunk?

A kisebbik fiú kapzsin pillantott oda. Ohó, a csizma! Nincs valami jó állapotba, de kímélni lehet vele a jobbikat. Már ő is harmadik napja tanakodik, méket válassza, a csizmát vagy a tarisznyát. Ha tudta vón, mék kell jobban a bátyjának! Mert hiszen ő úgyis csak addig fogja viselni a tarisznyát, míg nem ér a városba, mert a városba már senki se hord tarisznyát, de ha ennél marad, itt még száz esztendő múlva is meg lesz, hát ennek ez sokat ér... De ő is szeretne volna, mert ő meg elutazik. Hogy lehet tarisznya nélkül útra kelni a faluból, szinte úgy érezné magát, mintha üresen, semmi nélkül menne, csupaszon... Hanem most szörnyen megijesztette, hogy a bátyja fel se veszi a tarisznyaválasztást, s a csizmához pártol. Elkezdett vörös arccal azon gondolkodni, hátha mégis sokkal jobb az a csizma, amilyenek ő látta.

- Ó, fiaim - mondta az anyjuk elpityeredve -, itt mán minden a tiétek. Meghalt a ti jó apátok!...

S szomorú szemmel pislogott a tarisznyára meg a csizmára. Bizony, úgy vón az igazság, hogy itt minden az övé volna, el lehetne adni a tarisznyát, el is akarta, de nem merte, míg az öreg élt, hogy majd aztán. A Lukácsék fia járt itt valamelyik este, kérte a tarisznyát meg a veres pipát, s egy öltözet ruhát ígért érte az anyjából, fekete ternóruhát, kicsit zöd már a színje, de még elfeselve sincs. Nagyon szeretett vón abba a ruhába menni a papékho, mert akárhogy forgatja, nincs neki egy valamirevaló rongya se, amibe mutathassa magát. Elkezdett keservesen sírni, sírt, sírt, csak úgy hulldogált a könnye. Kifordult a házból, olyan erősen sírt. Nem lesz má semmi becsülete a parókián, ha a fiúk a csizmát is, a tarisznyát is viszik, mehet utcai kódusnak...

A fiai tudták, hogy sajnálja tőlük a tarisznyát, de nem tudták a Lukács Sándor kínálatát, hát azt hitték, ez csak irigység, s ez nagyon fájt a tulajdon édesanyjuktól. Mikor elunta a sírást, a nagyobbik rá is szólt:

- Maga mit rücsköl?...

Az öregasszony sokára s szepegve szólalt meg:

- Ó, fiaim, sajnálom én aztat a ti jó apátokat... Nem tudjátok ti, mi vót ű nekem!

Akkor már Feri a gombos lajbit akasztotta le az ajtó sarkáról, az öregasszonynak megállt a szívverése, ennek a zsebjébe vót a veres pipa...

A másik meg a kaszakészségre tette rá a kezét, s hosszan s nagy értelemmel tűnődtek rajta, hogy most melyikük jár jobban... De a szegény anya csak azt látta, hogy a tarisznyát is, a veres pipát is a kisebbik fiú harácsolta el, ez a rossz, gonosz kígyótermészet, aki még a faluból is el akar menni, s rettenetesen meggyűlölte érte a gyerekeit.

- Ó, ti kutyák - mondta, és megfenyegette őket ököllel -, még el se dugták jól az apjukat, már ezek rávetik a körmüket a jó lélek vagyonára! Inkább téged kapartalak vón el, ha ilyen bitangok vattok.

De a fiúk felől beszélhetett. Azok egymás után szedték-vették a rossz ringy-rongy holmikat, szóltak, néztek, hümmgettek, ümmgettek, egész másnap délig folyton spekuláltak, míg minden elosztottak.

Már akkor beköltözött az új zsellér, már az anyjukat is elhurcolta a szomszéd szekere a papékhoz, ágyával, ágybelijével, ócska ládájával, a fiúk még mindig nem végeztek, de már úgy gyűlölték egymást, hogy mind a kettő tudta, hogy soha az életben még háttal sem fog arra fordulni, amerre az egy testvérét véli... Itt nőttek fel ebben a rossz házban, e közt a limlom közt, soha nem jutott eszükbe válogatni, osztzkodni valamin: családi közösség levegője, békessége volt ez körülöttük. De most egyszerre egyénekké, lényekké lettek a bútorok, ruhák, még a rozsdás járomszeg is: megjelent köztük, amit eddig itthon nem ismertek, a magántulajdon, minden borzalmas szenvedélyével és átkával, és kést tudtak volna verni egymásba a rossz motyókért, amit még felkajtottak.

Végre mégiscsak készen voltak. Akkor a kisebb meglátott az udvar fenekén egy hosszú és rettenetesen rossz birkaitató válút.

- Ezt még nem osztottuk el - mondta.

- Az a! - morogta sötéten a bátyja.

- Most evvel mit tegyünk?

Az új zsellér odaállott közéjük, s heccölve beleszólt:

- Vágjátok ketté.

Nevetett rajtuk, mert mit ér a válú, ha kettévágják? De az öregebb, a gazda kifundálta, hogy ha kettévágják, akkor ő a levágott végire deszkát szegez, jó lesz az még válúnak. Az öccse persze nem akarta magával vinni a városba, neki mindegy, majd valakinek elajándékozza, vagy a zsidó ad érte egy pakli dohányt...

Mihály átvette a fűrész a válú derekán. Erre Feri kitalálta a bátyja számítását. Hm, még ez a válú teszi gazdává a bátyót; ebből malacot lehet etetni, ha a malacot eladja, bornyút vesz; ha a tehenet eladja, házat vesz; gazda lesz; ő meg kóduz az országúton...

Fogta a fűrész, s hosszába tette a válún...

Így vágta el a válút kétfelé, hosszában, hogy egyiknek se legyen haszna belőle...

1915

A NIHILISTA

Az állatorvos kis bricskáján végigzörgött a kis mezőváros köves utcáján. Ahogy jött, a patikánál látta, hogy ott áll valaki, és amikor őt meglátja, gyorsan hátat fordít, és belép az üvegajtón.

Megcsóválta a fejét.

„No, nem baj - mondta magában, és felnevetett, mint szokott, aztán rögtön elkomolyodott. - Nem akar köszönni. Világos. Minek is rontsa az ember a kalapja szélit?”

Nyugodtan hajtott el a patika előtt. Az állomásra akart menni, de eszébe jutott, hogy a gyógyszerész sógora a körorvos, aki most, mint vágatási biztos az ő felügyelete alá tartozik.

Erre befordult a legközelebbi utcán a szék felé.

Az utcán ácsorgott a mézárszék előtt egy tót legény. Rákiáltott:

- Gyere, tartsd meg a lovat!

A fiú nem értette a magyar szót, de a mozdulatot igen, és a legnagyobb buzgósággal ugrott oda, már amennyi a hosszú lábaihoz és nagy bocskoraihoz gyorsaság fért.

Amikor az orvos belépett a székbe, a szemöldöke előbb felszaladt a homlokára.

Az Etus kisasszony, a körorvos csinos, fiatal kisasszonykája, a hatósági bélyegzővel nagy ügyesen billogozta a húst.

Az állatorvos szokása szerint megint elnevette magát, az arca felvidult, és rá rögtön elkomolyodott, csak a szava maradt tréfás, a hangja nem.

- Jó napot, kisasszony! Mit tetszik itt csinálni?

A leányka felemelkedett, kicsit zavarba jött; az állatorvos arcán fellebbent a nevetés, és újra elmúlt róla, ő mindig előre nevetett a viccén, ahogy felötlött az agyában, de komolyan mondta el, és akkor már másnak kellett nevetni rajta.

- A jó leányka segít apja sorsán?

A kisasszonyka szőke volt, és hirtelenfehér bőrén pirosság gyúlt ki, de nevetett; a mosolygása ártatlan volt és bájos.

- Apa szabadságon van - mondta.

- Igen? - vibrált meg egy nevetést az orvos arca.

- És magácskát bízta meg a vágatási biztos helyettesítéssel?

A leányka nem szólt, nem volt egészen tisztában a dolog fontosságával.

- Megengedi, Etuska? - szólt az állatorvos, és kivette a leányka kezéből a bélyegzőt, és rá sem nézett a húsrá, a többi darabra kezdte rányomni.

- Jó napot - mondta a doktorlány, és el akart menni.

- Most már persze szalad, ugye? - villant meg a nevetés az állatorvoson. - Itt hagy engem ebbe a csúnya munkába... Magácska nem utálja?

A leány nevetett:

- Hát istenem, jól megfizetik.

- S mit kap?

- Hát egy tehénért egy koronát, sertés, borjú, bárány 50 fillér.

Az orvos nevetett:

- Nagy gavallér az apa. Felét adja! Annak, amit ő kap. Az egész felét.

A leány arca megnyúlt:

- Csak felét.

Az orvos hamisan nézett rá; a bajusza játszott.

- És megmondta magának, miről ismeri meg a lépfenés állatot?

- Neem. Azt nem.

- Hát azért nem adja át az egészet. Ő magának tartja meg a felét - a tudományért.

A leányka habozva nézett rá. Nem tudta, mennyi a gonoszság a szavak alatt.

- S azt megmutatta, hova kell ütni a bélyeget?

- Hisz az talán mindegy, akárhová.

Az orvos nevetett. Intett, hogy mindegy.

A leány egy pillanatig nézett, aztán egyet gondolt, újra köszönt és elszaladt.

- Máskor is a kisasszony van itt? - kérdezte az orvos.

A mészáros zavarba jött, és elkezdett nyögni:

- A doktor úr csak tegnap ment szabadságra.

Az állatorvos megmosta a kezét, és komoly arcán minduntalan mosolygás futkozott, mint amikor a fellegek szaladnak a réten.

A jegyzőhöz ment. A jegyző nagy barátságban volt a szabadságra ment körorvossal.

- Kérem alássan - mondta az állatorvos, aki sehogy sem tudott beleatyafisodni ebbe a társaságba, ahová csak nemrégén helyezték át, és mindjárt két kerületet kellett ellátnia a háború miatt. Ezek az urak idegennek tekintették, aki úgyis elmegy a háborúval, nem fogadták megyebelinek. - Kérem, kedves jegyző úr, legyen szíves felvenni egy kis jegyzőkönyvet nekem.

- Mid? - szólt a jegyző, és csodálkozó kék tót szemét rámeresztette. - Mid gondolja maga, tirarc úr?

- Csak úgy gondolom, hogy az legyen benne, hogy a körorvos úr szabadságra menvén, helyettesítésről nem gondoskodott; a bélyegzőket rábízta tizenhat éves leánykájára, aki az én jelenlétemben is foglalkozott a húsok lebélyegzésével...

Az orvos arcán szokott mosolya meglebegett, az elképedt jegyző azonban kiejtette a pipát a szájából, és így szólt:

- Ezt a jegyzőkönyvet én fel nem veszem.

- Miért?

- Nem tartozzá hozzám.

Az állatorvos mosolygott. Nem tudta komolyan venni ezeket a tót uracskákat, akik a magyar nyelvnek egy egészen furcsa és önálló dialektusát beszélik, és meglágyítják a kemény magyar nyelv úri karakterét.

Megveregette az öreg jegyző vállát:

- No, nem baj, jegyző úr. Majd felveszi, akihez tartozik.

Átment a szolgabírószobára. A főbíró nem volt otthon, átment az Unger-kávéházba.

Utána sétált. Csakugyan ott ült a fiatal főbíró a modernül berendezett kávéház nagy ablakánál, és a fehér márványasztalon dobolt.

- Alázatos szolgája, főbíró úr - mosolygott és bókkolt az állatorvos.

A főbíró fekete szeme gyanakodva ugrált rajta.

- No, mi jót hozott? - kérdezte azzal az önérzetes nyugalommal, ahogy a vármegye legnagyobb birtokos családjának fia nézheti ebben a világtól eldugott fészekben az urakat.

- Kérem, főbíró úr, egy kis rendet instálnék.

- No.

- Ez egyszer a körorvos úr az, aki...

A főbíró ellenséges komolysággal hallgatta végig az állatorvost.

- Jó, majd intézkedem.

Az állatorvos elmosolyodott, és komolyan mondta a nagy bajusza alatt:

- Meg vagyok győződve róla, főbíró úr.

- Mióta van szabadságon a körorvos? - kérdezte a főbíró még tűnődve.

- Hát nem tudja, főbíró úr?

- Nem tudok róla, hogy oda volna. Nem jelentette be, hogy elment.

Az állatorvos mosolygott:

- Majd utólag.

Azzal elment, sietett a vonathoz, mert marhát kellett berakni a hétórásiba.

A főbíró tovább nézte a piacot, amelyen papsajt nő a kövek közt. Mikor el akart menni, hozzálépett a másik szobában biliárdozó algimnáziumi új tanár, és mély tisztelettel mondta:

- Kérlek alássan, főszolgabíró úr, óhajtottuk volna tiszteletünket tenni nálad, de a feleségem gyengélkedett, hanem augusztus hó folyamán, ha meg méltóztatol engedni, okvetlen tesszük tiszteletünket.

A főbíró kicsit kegyesen mosolygott:

- Kérlek alássan.

Még egyszer egymásra mosolyogtak és elváltak. Kint a városka oly kicsiny volt, egyik ház a másik nyakán, és két házban két úriasszony fölött érni kezdett a levizitelés fontos esete.

A főbíró bosszantotta az állatorvos jelentése, és amikor két hét múlva a körorvossal találkozott, szigorúan szólt:

- Szabadságon voltál, kérlek?

- No, csak pár napra szaladtam el a sógoromhoz, az Elza beteg - nevetett kényelmetlenül a körorvos.

- És ki volt a helyettesed a vágatásnál?

A körorvos a cvikkerje fölött kissé elvörösödött. Azt hitte már, nem lett a dologból semmi. Hosszú, sovány ember volt, és ahogy most kiegyenesedett, elnézett a főbíró kemény szalmakalapja felett. Az ujjával a csíptetőjéhez nyúlt, és találmra szolt:

- Én, kérlek alássan, a segédjegyzőt bíztam meg vele.

- Úgy.

- Igen. Mint halottkémét - mondta viccesen a doktor, az ő száraz és epés humorával.

- Szervusz.

A doktor elhatározta, hogy rögtön szól a segédjegyzőnek, hogy meg ne hazudtolja őt.

Másnap a vármegyétől leirat jött a szolgabíróshoz az állatorvos külön feljelentése tárgyában. A főbíró nagyon örült, hogy el van intézve a dolog, mert az aktán Farkas főjegyző aláírása volt, és tudta, hogy annak pikkje van a doktorra a múltkori rossz vice miatt. A doktor azt kérdezte a minapi banketten, hogy: „Ki a legbátrabb asszony a megyében? - és erre ő maga felelt rá: - Farkasné, mert Farkassal hál.” Ezt a főjegyző nem bocsátja meg egyhamar; nagyon prúd, mikor az ő dolgáról van szó.

Rögtön telefonáltatott a jegyzőhöz, és a segédjegyzőt odahívatta.

- Volt maga vágatási biztos? - kérdezte affektált hangon a telefonba.

- Igen - hallotta a segédjegyző ijedt szavát.

- Jó.

S rögtön lediktálta a választ a megyére, hogy a körorvos a segédjegyzőt bízta meg a vágatási teendőkkal, mint halottkémét. Mivel pedig az ebbeli kötelességét nem teljesítette, megbüntetését hozza javaslatba.

Újabb két hét múlva történt, hogy egy esős napon az állatorvos, ahogy a jegyző irodájába beállít, a segédjegyző ijedten ugrik elé.

- Állatorvos úr, miért tetszett engem megbüntetni? Én soha itt nem voltam a vágóhídon.

Az állatorvos felnevetett, és komolyan kérdezte:

- Magát büntették meg?

- Igen, és azt se tudtam, miről van szó. Itthon se voltam az állítólagos vétség napján.

- Jó, majd megfellebbezzük.

Egyszer csak erélyes leiratot kap az állatorvos. Éjfél után kerül a kezébe, amikor a hónap 4-én az útiszámláján dolgozott. Csak azért nem bosszankodott eléggé rajta, mert tudta, hogy ha bosszankodik, nem tud tovább dolgozni, hanem bemegy a feleségéhez a hálósobába. Ha bemegy, nem is jön ki reggelig, mert az asszony úgyis haragszik a legutóbbi napok miatt, már egy hete egy órát sem töltött itthon, vitték egyik faluból a másikba. Ha pedig reggelre hagyja a dolgot, nem lesz belőle semmi, mert már a parasztok úgy várják, mint a Szentleket, kihúzzák a szobából is. Ha pedig ötödikén el nem készíti az útiszámlát: azok az urak a megyénél törölni fogják.

A harag tehát pénzbe kerül.

Ennél fogva nem haragudott a leiratért, hanem félretette; az volt benne, hogy a segédjegyző ügyét megfellebbezni nem lehet, mert ha a főszolgabíró közigazgatási ügyben valakit elítél, az ellen fellebbezés nincs.

Amikor éjfél után két órakor a számlájával készen volt, annak végösszege olyan csinos summa volt, hogy erőt merített belőle, hogy megírja mégis fellebbezését a minisztériumhoz: hogy ő nem fellebbez, neki a segédjegyzőhöz semmi köze; ő csak azt kéri, ítéljék el azt, akit ő feljelentett, vagy pedig szentesítsék azt az úzust, hogy vágatási biztos a leányával bélyegeztetheti a húst. S ha ebből kifolyólag négy-öt ember meghal, esetleg hat, senki sem hibás.

Nagyon jó kedvvel feküdt le. Igazán ezek a kis pörlekedések teszik elviselhetővé az életet. A bajusza vetkőzés közben folyton vibrált, nevetések futkostak alatta, csak azt sajnálta, nem láthatja majd, hogy ugrik a plafonig a főbíró, ha orrot kap. Finom, hogy egy boksszal hasba döfi nemcsak a körorvost és baráti körét (még nem felejtette el, hogy húzódott be a patikus a köszönés előtt egyszer az ajtón), hanem a főbíró úr önagyságát és az egész tekintetes vármegyét.

Néhány nap múlva már sürgős idézést kapott a főbírótól. Amikor beérkezett, a segédjegyző ott ült már egy széken az ablaknál. Szegény a saját irodájukban is olyan árva és kopott emberke volt, csak a bortól vörös orra virított úgy-ahogy. Itt meg elhagyatottság, reménytelenség jelképül hatott.

Amikor a főbíró megértette végre, hogy a segédjegyző csakugyan nem is lehetett vágatási biztos-helyettes, mert ugyanakkor volt szabadságon, amikor az orvos, ráripakodott:

- Maga gonosz ember! Így belekeverni engem egy ilyen slamasztikába. Maga hamisan beszél. Azt mondta a telefonba, hogy volt vágatási biztos!

A segédjegyző alázatosan intett:

- Igen. Mán voltam 1894-ben. Barsendrén, Bars megyében.

A főbíró egy percre hülyén nézett, aztán elnevette magát:

- Menjen haza, szegény ember.

Aztán az orvoshoz fordult:

- Nahát, doktor úr - mondta csípősen -, maga nem ember... Amennyi kellemetlenséget tud maga csinálni ebben a békés járásban, ahol sose volt semmi baj...

- Én csinállok, főbíró úr?

A doktor arca felderült és elborult.

- Maga, kérem, egy nihilista! - kiáltotta a főbíró tele torokból, aztán egész szelíden tette hozzá:

- Hanem meg fogjuk szelídíteni magát is - és kedélyesen csapott a vállára. - Téged is, egyen meg a fene. Te nihilista!

S a nihilista mosolygott befelé. Most már ő is készen volt. Úgy látszik, megnyíltak a kapuk.

1916

ÉGI MADÁR

1

Két napszámos, egy fiatal meg egy öreg, hordták kifelé a zsákokat a gazda kamrájából.

Gyönyörű tavaszi volt az idő, enyhe, engedékeny, veteményező idő, sárga napsugarak csillogó aranyat hintettek a tócsákba, a fű buján zsendült a kerítés tövében. Már a kotlás is ott berzenkedett, s számtalan kotyogással hívta csibéit, akik aprócska pöttyök voltak, és édes kis csipegéssel futottak a tyúk után.

- Szaporán, szaporán, no, mi lesz má! - állott meg a gazda a kamara előtt. - Ne sajnáld a kezed. Ha eltörik, kérj mást az apádtól.

- Aha.

- De jól adja, gazduram! - nevetett kicsit a két ember, és újult erővel állottak neki a cipelésnek.

- No, ha estig bevégezitek a nagy táblában a vetést, akkor ma este a bálba...

- Kapunk egy jó áldomást.

- Ma este a bálba mehetsz a zsidóhoz, megmondhatod neki, hogy: egy hordó sert! Én parancsolom!

- Az jó lesz.

- Egész hordó sert parancsolhatsz.

- Jó lesz.

- Verjed a melled, hogy egy hordó sert parancsolok! Mondjad egész erővel, hogy: én parancsolom!

Az emberek megállottak, végre elértették, hogy tréfa; az öreg megcsóválta a fejét:

- Aha, jó vagyunk má.

A fiatal is visszanéz az ajtóból, a nyakán lévő súlyos zsák alól.

- Gazduram csak bolondoz.

- Hahhahaha! - kacagott a gazda, hogy a nyaka is belevörösödött.

Jól érzi magát, úgy jár, mint a kanpulyka az udvaron, felduzzasztott nyakkal, gangosan sétál. Gyönyörű a tavasz, szépen megy a vetés, nagy a birtok, szép a feleség...

Míg egyet fordul az udvarban, az emberek csak hordják, hordják ki a zsákot.

A nyitott konyhaajtón kinéz a menyecske, vizet önt ki. Csinosan, pirosan, fekete szeme csak úgy virít, egy pillanat múlva eltűnik a tágas, nagygazdás házban.

- Láttá kend?

Az öreg napszámos vállat von.

- Éli ez itt a világot - dünnyög a fiatal.

- Hagy élje, fiatal.

- Fiatal. Öreg gazda mellett fiatal feleség.

- Gyere, hordjuk a zsákot.

Bent a kamarában a fiatal napszámos újra megszólal:

- Ej, az Isten se tudja már, mit csinál... Ennek a vén zshiványnak annyit ád, hogy kihordani nem lehet a mezőre még csak a vetőt se. Nekem meg annyit se mán így tavasz felé, hogy akit a hátamon elcepelhetnék a malomba.

Az öreg napszámos is megállott, levette a kalapját, s megtörülte a homlokát.

- Ne búsulj te az Istenen. Tudja az, mit tesz, barátom.

- Ej, még ezt a menyecskét is ennek a gazembernek kő megkapni, e... Szegény Miska... Maj meglátja kend, hogy haza se mer gyünni többet a falujába... Mán még a szegény jányt is elszedik a szegény legény elől.

Az öreg csöndesen szólott:

- Ebből is láthatod, hogy nem kell a jó Istenen búsulni. Odafele az égbe észrevettek valamit, hogy ohó, mán itt meg itt nagyon meggyűlt a pénz, hát tenni kell valamit, hogy hagy oszoljon. Ez a zsugori sose adott a szegénynek semmit. Így meg a Pannival egy egész kapásfamíliát el kell neki tartani...

A nyalka kocsis valami lószerszámért jött be, s oda is szólt nekik, ahogy a magtár sötétjében álldogáltak:

- No, csak ne prédikáljon, mer majd mond valamit a gazdasszony, nemcsak a gazda.

- Mit mond! - kiáltott a vénember nagy képpel. - Bácsi vagyok én neki! Mindig együtt dógoztam az apjával.

- A vén kötélrevaló - nevetett a legény. - Nem akar mán esmerni!

De Kati néni kukkant be a kamrába.

- Hun van az a files kosár?... Nem nyughatsz te, mit bántod azt a kotlóst, te! Mér nem keresel valami dógot, te?... - ripakodott még kint az ostoros gyerekekre, aki ácsorogva piszkálta egy vesszővel a berzenkedő kotlóst.

- Itt jön az én szeretőm, a Kati néni! - mondta a kocsis nevetve, és kiugrott tréfásan az ajtón, hogy Kati néni a fejéhez ne vág hasson valamit.

Kati néni utána nézett gyilkos szemmel.

- Eridj te, így kell az öreggel bánni...

Aztán az öreg napszámoshoz fordult, s puszogva mondta; a menyecskére dörögött:

- Lelkem, az ő apjának az apja meg az én idesapám egy tesvir vót, de mán ezek, lelkem, nem is akarnak hallani a rokonságrul! Cseléd vagyok én itt, de fizetés nélkül, osztán senki se bánja, hogy ezek a bitangok szekírozsanak...

Megtörülte az orrát, szemét, a két napszámos kíváncsiskodó szemmel, tünnyen bámult rá, s várták a szavát.

- Kivált az öreg, az unokatesvírem! Phö. Az tagadja le a vérit eccer! Kiesküszí az ídes hűgát... Így kell nekem kínlódní, szegény árvának...

Kint a menyecske hangja hallatszott: - Kati néni!

- Jaj, de megyek! - kiáltott a vénasszony, és sután, rémülten kezdett kapkodni. - Juj, hun is van az a... Jaj, teremő isten, mi a gutát is... Ó, ez az én számár fejem...

- Ott egy füles kosár, e! - mondta a fiatal napszámos nevetve.

- Hát persze, a files kosárt! Látod, milyen vagyok! - s ezzel elrohant, hogy majd összetörte magát.

A két napszámosember elhallgatott, tűnődve nézett maga elé, szótlan vitte ki a zsákok.

A gazda kikiáltott az udvarról:

- No, elég mán arra a szekérre, a lúnak is élni kell. Nem ember az, hogy el lehessen nyúzni.

- Hej, de jól mondja - szólt az öreg napszámos, felnézett, és megvakarta a fejét a kalap alatt.

Fanyar tréfája után nevetve szólt be a gazda a konyhába:

- Panni!

- Na.

- Mengyek a faluba. Mengyek a bíróhoz.

- Jól van.

- Hát kifizessem az öreg adóját?

Az asszony vállat rántott. Licitálni akarták a szülei viskóját.

- Nem ér az annyit - mondta csendesen -, mint amennyit kéne fizetni érte.

A gazda nevetett, mint szokott, felduzzasztott tokával, aztán falánk szemmel nézte a menyecs-kéjét, aki elpirosodva húzódott be előle a házba.

2

A konyha mellett a hűvös kamara tele van hagymaszaggal s a tavaszi erjedést érezni kezdő magvaknak nyers, zöld, csípős illatával.

- Kati néni!

Az öregasszony a konyhából benéz.

- No?

- Szaladjon csak, hozzon egy csuprot.

- Igen.

- Azt a fekete csíkos.

- Igen, igen.

Panni komolyan, nyugodtan dolgozott tovább; még az ősszel, tudja isten, hogy rakták le ezeket a magvakat, nincs itt semmi rendben. Egyenként kell külön szemelni mindent, össze van itt zagyválva mindenféle fajta.

Még az ősszel... Ebben a pillanatban eszébe villant valami. Még az ősszel hol volt ő... Még az ősszel napszámba járt a Komáromi-portára...

- Kati néni!

Kati néni azóta megint kinn pletyivált a napszámosokkal, s most ijedten kapja le a legelső sárga csuprot, és szalad be vele.

- Ez a fekete csíkos?

Kati néni újra kiszalad, és közben jót lódít az ostoros gyereken, aki a galambokat ijesztgeti.

- Itt mindenkinek annyi a dolga - mohog -, majd megszakad, csak ennek nincs soha semmi dolga.

Panni megint csak nem győzi várni, s maga kimegy. Fázik is idebenn, kimegy a napra a magvaival, s a ház előtti nagy malomkő asztalon folytatja a munkát.

Jó a napsütésben sütkérezni, örvös, begyes, golyvás galambok röpködik körül, szemet várnak a szárazra, porosra szikkadott földön, szór is nekik. De van azért az udvarban valami csönd, valami szomorú lankadság, a fiatalasszony a nagy udvarban annyira magában érzi magát.

A parádés kocsis hetykén füttyörészve hord valamit az ólból villaszámra, ide-oda pislant, s szeretne valahogy belekötni az asszonyába.

- Kati néni? - szól foghegyről arrafelé.

- No, mi a?

- Hát táncolunk-e este a bálba?

- Ó, eredj, te bolond!

Panni maga is elmosolyodott rajta.

- Hát te, Laci, táncolsz? - szólott az ostoros gyereknek, aki komolyan ácsorgott.

- Én? Megforgatom én a lányokat!

- Vagy azok téged!

- Mék szeretőddel táncolsz, Laci? - állott meg az istálló ajtajában a menyecske hangjára a kocsis.

- Maj választok - szólt öregeskedve a gyerek.

- Hát hány van, te tökmag? - szólt Panni, aki még minduntalan elfelejti a nagy rangkülönbséget, és ezek közt érzi otthon magát.

- Van vagy hat - mondta a kis vastag gyerek.

- Ó, az ördög vigyen el, osztán mind megcsalod őket?

- Eleget megcsalnak azok éngem.

Egy pillanatnyi csönd lett, mindannyian megéreztek a kölyök szavában a csípést. Akasztott ember házában nem jó kötelet emlegetni. Pista, hogy elhessentse a kellemetlenséget, heccelve szólt:

- Hát magának hány van, Kati néni?

- Eredj, te bolond, te, komázz a pajtásoddal.

- Láss, nekem is van egypár.

- Jobb vón, ha egy cselédet kerítenél nekem - szólott Panni.

- Hányat parancsoljak ide hónap reggelre?

- Egy is jó lesz, csak jöjjön.

- Jó lesz a Kánya Zsuzsi?

Az asszony behúzott szájjal nevette el magát:

- Nem gyün az énhozzám.

- Nem gyün?... Elgyün a, ha én mondom... Hát nem hallotta még, gazdasszony, a nótámat?

S mókásan dalolni kezdett:

*Kovács Pesta bű gatyája,
Megakadt a kapufába.
Nem a kapufa fogta meg,
Kánya Zsuzsi markóta meg.*

- Ej, de cudarházi vagy! - nevetett a menyecske, s Pista bement az ólba.

- Kati néni - szólott aztán Panni -, szaladjon csak, hozza ki a fias hagymát, benn felejtettem.

- Igen - mondta Kati néni, s bement.

Mikor Pista keresztülment az udvaron, újra odavetett egy bizalmaskodó, de tisztességes szót:

- Nem is táncolok vele az éccaka, ha el nem gyün!

Panni nem szólott rá semmit, maga elé nézett. Nincs cselédje, nincs. Magányosan él. Senki se jön hozzá szolgálni, s ő itt van a nagy munkában; a lelke majd kiszakad, annyi a dolga, mert mindent magára vett... Az égen fehér felhők voltak, s kékség, csodálatos kékség... Ilyen volt az élete is, még mindig kék volt és ragyogó, mélységes kék, amelynek a fenekén fekete feketeség fenyeget, de a színén fehér kajánságok, fehér kárörömök apró buborékai úsztak.

- Nem lelem én aztat a mákot - jött ki Kati néni.

- Mákot?

- Hát nem azért küldtél be? Mákért.

- Hagyma! Kati néni, hagyma! Fias hagyma!

Félig bosszankodva, félig nevetve nézett az öregasszonyra, aki öreg létére olyan szórakozott volt, hogy semmi hasznát se lehetett venni.

Rokon, nem akar dolgozni. Urizálni szeretne.

3

Dél felé Panni már messziről látta, hogy a sógorasszonya jön errefelé. Izgatottság futott át rajta. Félt ettől a nyelves, kevély, csúnya asszonytól, aki keresztülnézett rajta, s legjobban meg tudta vele éreztetni, hogy betolakodottnak nézi az egész nagygazda-atyafiság a Komáromi-vagyónba. Bement a magtárba előle.

Abban a pillanatban, ahogy belépett, az öreg napszámos meg a kocsis avval dolgoztak, hogy zsákokba lapátolták a búzát. Úgy látszik, szokás szerint megint nem jókat beszéltek, mert megrezzentek a menyecske beléptére; az öreg odább vitte a zsákot, s nyögött.

- Szakadjon meg, de nehéz.

A kocsis kiugrott a szuszékból, és súgta:

- Álljon meg, álljon meg, ne káromkodjék, hiszen fog a kend átka... Vén siket, nem hallja, hogy kiszakadt a zsák?

- Dugjál bele valami csutakot, no - pusmogta a vénember.

A kocsis leguggolt, és mesterkedett vele.

- Én nem tudom - mondta -, mi van evvel a zsákkal, minél jobban bedugom, annál jobban kiszakad.

Odalesett a menyecske, aki felől csinálhattak, amit akartak, nem vette őket észre.

A vén napszámos egy ideig meghökkenve nézte, hogy folyik szét a búza a magtár földjén, aztán felsóhajtott csöndesen:

- No, legalább pihen egy kicsit az ember.

Panni odanézett homályos szemmel, köd volt a lelkén, attól nem látott. Számította, mikor ér ide a veszedelem, a sógorné.

- Hallgasson kend - mondta a kocsis.

A napszámos hallgatott, s ránehezedett a zsákra, amely a súlya alatt lassan repedni kezdett.

- Ez is zsák - mondta dörmögve -, ilyen zsák. El van e mán rohadva...

- Vigyázzon, mer kikap...

- Én nem vágtam ki... Az ő apja még ki is vágta vóna... A vót a fájín szegény ember. Mikor a pipára gyújtott, azt látni kellett. Eccer az öreg Kerekszeghyvel össze is pofozkodtak a pipa véggett... Pedig hát pipa nélkül a szegény ember... Az ilyen lyányszájú is, mint én, e, aki csak bagózik, aztán pök a markába, osztán tovább dógozik...

- Mi van ott? - szólalt meg Panni.

- Semmi - mondta a kocsis.

- Szétment ez a rossz zsák - szólt uszítóan, fitymálva a napszámos.

- Az a jó zsák?... Hisz az új zsák!... Most fódтам...

S fuldokló méreggel állott felettük, a szép piros búza szétömlött a deszkapadló porában.

- Kati néni!

De Kati néni nem hallotta. Nagy hangon magyarázta odakinn a sógorasszonynak, hogy ő itt van a magtárban.

A sógorasszony hangját lehetett hallani:

- A magtárba? Hm. Hm. De dógos a menyecske!

Panni lángvörös lett a gúnyos hangra, és kiröfönt belőle csöndesen: - Bezzeg jó, ha valakinek mindig van ideje farsangolni.

- Nagygazdáné! - mondta az öreg napszámos.

- Kend csak hallgasson - villant rá a menyecske szeme -, majd számoltatok a gazdával! - s a kocsisra nézett.

- Én nem csináltam - sietett ez magáról elhárítani -, ez a vén jebuzeus csinálta.

- Nem te vótál hátul? Mit tudom én, mit mesterkedtél ott.

- Mingyán kitaposom kendbül a lelket, hogy meri rám fogni! Hát nem a hombárba vótam?
- Te fogtad rám! Betyár vagy te. Bicskával vágta ki.
- Bicskával a kend lelkit, ha eccer torkon kapom.

Panni felháborodva fordult vissza hozzájuk, hogy az ő szeme előtt ilyen csúnya patáliát mertek csapni. Égett az arca a szégyentől, a sógorasszony bármely percben belép, és úgy találja, hogy nem bírja fenntartani a tekintélyét.

- Elég volt már! - kiáltott rájuk. - Kati néni, Kati néni! A sógorasszony bedugta a fejét:
- Mi az, no?
- Semmi.

De nem bírta megállani. Éreztetni akarta az embereivel is, a vendégeivel is, hogy ő ki.

- Megint kilyukasztották egy jó zsákomat - mondta.
- Szent Úristen - csapta össze a kezét kihívó gúnnyal a sógorasszony -, hát akkor nem semmi! Hiszen az borzasztó!... Szerencse, hogy van itt elég... Kati néni...

Kati néni berohant.

- No, mi az, no?
- Hozzon tűt, cérnát, megvarrni a zsákot.

A sógorasszony elhúzta a száját, csúfondárosan nevetett:

- Fekete cérnát a varrógépről, Kati néni.

Panni végignézte.

- Tudja azt ő. Ott a fonal a kiskamarában...
- Ez a szép búza, ez a gyönyörű búza! Ez a drága búza - lármázott szájaskodva, gúnyosan uszítva a sógorné. - Malomba lehetett vóna vinni, osztán így bekeveredik a földön.
- Hát bizony kár vót a napszámér - mondta Panni félvállról.
- Az már igaz, te Panni, mi lesz ebből a világból, sose fizettünk annyi napszámot... Hogy bírjátok? Ti veritek fel!

Panni lángvörös lett, nem szólott rá semmit.

- Még csak tavasz van, máris forint a napszám.
- Kati néni, maga mégis itt van? - kiáltott Panni a szájtató öregasszonyra.

A sógorasszony utánanézett a túlságoskodva szaladó öregasszonynak.

Úgy állott ott a magtár ajtajában, mint egy csendőr, csak a szemét jártatta.

- Szegény Kati néni!... Kár egy rokonnak ennyit szaladni!... Mért nem fogadsz cselédet, Panni?

Panni újra kigyúlt, aztán elsápadt. A vére mind leszállt a szívére, csak rábámult az asszonyra, akit azért ennyire komisznak, ennyire szemtől szembe gonosznak még sohasem látott.

- Te könnyebben fogadhatnál pedig, mint mi. Ismered, ki annak való, ki nem. Mér nem szólsz egynek, hogy megfogadod?
- Álljon be. Magát megfogadom!

Rekedt csönd lett a szóra.

A sógorasszonynak felakadt a szeme. Csak bámult, mint aki nem jól hall, nem lelte a szót, amivel mindjárt agyonüsse a másikat. Panni azonban szinte felszabadult. Tudott ő valaha gyereklyány korában nyelveskedni, s most egészen meglegte, hogy kell evvel beszélni.

- Úgyis nagyon végén a birtok. Ideje valami jó helyről gondoskodni.

- Jaj, te szemtelen! - kiáltott fel a sógorasszony.

- Hát mit hányja nekem örökké az apámat meg az anyámat? Hogy napszámba jártam magukhoz. Jár még maga énhozzám!... Ha én dógoztam, biztos, hogy egy forintér kettő árát dógoztam.

A másik asszony fekete, beszáradt képére valami önuralom jött, egyszerre visszafogta magát, mint aki még mindig fölül van, mint akinek semmi az efféle nyelvöltögetés, mert keményebb durungot tart a markában.

- Sokat dógoztál - szólt piszkálva -, az igaz...

- Nem is úgy, mint... - kezdte Panni, s elhallgatott, megérezte, hogy hamari veszedelem fenyeget, s visszatartotta az újabb vágást, nem mondta ki, hogy „mint maguk”...

- Mint mióta nagygazdáné lettél - fejezte be csúfondárosan a sógorasszony.

- No de most már elég legyek - pattant fel hevesen -, mer hallja, még nem szóltam az uramnak! Hanem most mán mindent kitálalok.

- Tegyel hozzá, ha kevés! - folytatta felülről, megvetően, uszítóan az asszony.

- Elég az is, ami van. Az is sok... Álljon félre az utamból - szólt rá a vén napszámosra, aki most jött be megint a magtárba. - Ilyeneket kell nekem is megfogadni, bosszúságcsinálónak.

De most a maga fajtájába kötött. Az öreg mérgesen pattant rá, de minden különös sértő akarat nélkül, csak avval a komisz tréfával, ahogy a szegény ember a tromfot visszaadja duplán annak, akinek lehet, ahogy az előbb éppen Panni bánt el a sógornéval.

- Mér nem fogadsz olyat, aki jókedvet is csinál még a napszámér?

- Jaj, de jól mondta! Nahát, ez megmondta! - kacagott fel a sógornő erőszakosan. - Nahát, öreg, a számbul vette ki... Hej, jött ma valaki, aki alig várja, hogy füttyentsenek má neki.

Panni, mint, egy berzenkedő jérce, állott a sarkára, s szembe a másikkal. Végig végignézte. Így szemtől szembe, vágásra, csípésre készen, villogó szemmel és felháborodott szívvel.

- Mondja ki, mondja ki!... Csak mondja ki, hadd lássam, mennyi hát a komiszság a lelkibe!

- Mit mondjam - rántotta el durván a vállát az asszony -, úgyis tudod, ki jött ma meg a cigánysoron!... Hogy is híjják csak? Más nevét nem tudom..., valami Miska!

- Hogy merte ezt nekem kimondani?... Hogy merte ezt nekem kimondani?

- Hogy merted te azt nekem kimondani, hogy megfogadsz cselédnek?

- Úgy, hogy mertem!... Fúj, micsoda szemét népek közé keveredtem!

- Mért nem maradtál a magad úri fajtája közt?

- Jaj, de fáj... Ez fáj, ugyi?... Fáj, hogy én lettem az első a nagygazdánék között!

- Eridj te csak a garádjára a Miskáddal! Ott a helyetek!

- Nem hallgat rögtön?... Itt én vagyok az úr! Ide csak az jön be, akit én hívok!...

- No, akkor a Miska mindjárt itt is lesz!

- Ha itt lesz, el is megy... Aki nem az én akaratommal jön, az az uram akaratával megy el!...

- Azt tudom, hogy rám szívesen uszítanád, de a Miskára!

- A Miskákat fejszével veri ki az uram, az efféléket ostorral.

Ez már sok volt... A sógorasszony csak hápogni tudott rá.

- Ostorral?... - mondta. - Engem!... A sógorom udvaráról... Te semmiházi, te szemét!...

Panni egyre jobban megveszekedett.

- Nem hallotta még, hogy hallgasson, ha én szólok?... Hát meddig akarja ez ezt még?... Hát mit keres ez itt még?... Hát micsoda bőr van ennek a képin? Lagos bőr!... Mindig egyforma szép! Báli cipőnek való... Most jut eszembe, hogy mennyi dolgom van. Alászolgája!... Nem vagyok flangérozó kedvemben... Ifiasszony!

S keresztültört az ajtón a kosárral, és bement gögös léptekkel, égő arccal, magából kifordult, feldúlt lélekkel a házba.

- Ifiasszony!... Mi vagyok én?... Ifiasszony?... Halljátok, ez a Miska után megy a garádjára.

Panni még megállott az ajtóban.

- Nem vagyok én született nagygazdáné. Nem fog az én ablakomon bejárni se a kocsis, se a béres, se párjával mind a kettő, mint néhol! - Evvel be a konyhába, s többet nem mutatkozott.

A sógorasszony az utcán megálló, a kerítéshez szaladt szomszédasszonyok felé apellált:

- Hallottátok, mit terjeszt ez rólam?... Hallották maguk is?... Nahát, itt lesz per!... Törvény lesz ebből!... Mind hallották!... Maga legjobban!

A kamarából kidöcögő vén napszámosra kiáltott, de az dünnyögve ment tovább:

- Fene ügyel arra, mit beszélnek egymás közt az asszonyok.

A sógorasszony némán, de gögösködve sietett ki az udvarról, a kerítés mellett egy menyecske így szólt:

- Jaj, de gyönyörű volt...

4

Panni egyre izgatottabb lett. Most, hogy megtudta, hogy itthon a Miska, félt az urától, hogy veszi majd a hírt. De a gazda csak késett. Már ebédidő lehetne, csak nem jött. Biztos, hogy azóta telebeszélték a fejét.

De a malac visitott az ólban, annak ki kell vinni az ennivalóját, mert széthányja a hírlást.

Kivitte hát, s bedöntötte nekik. Míg azok faltak, megállott felettük, s aztán elnézte a galambokat, akik kóvályogva szálldestak körülötte. „Tubi, tubi, tubi... Ha nekem szárnyam volna... Hogy el tudnék innen repülni... Ilyen életet élni az én fiatal életemmel... Érdemes vót... érdemes...”

Az anyja jött fölfelé az udvaron.

Kis vastag öregasszony, csendesen mosolygós; belátogatott az öreggel egy kicsit ebédidőben, ahogy szokták. Szíveskedve szólt:

- Az öreg bement megdézsmálni a veje szivarját. Nagyon szereti a veje szivarját megdézsmálni.

Panni elfordult.

- Neked mi bajod?

- Semmi.

- Semmi... Van valami?...

- Nincs semmi.

- Hát akkor mi baj?...

Panni vállat rántott, becsapta a disznóól ajtaját, s leült a tőkére. Itt el volt bújva a világ elől, ide nem láttak be, se az utcáról, se a szomszédból...

- Az uraddal? - kérdezte gyáván, ijedten az öregasszony.

- Eh.

- Hát akkor...

De elhallgatott, látta, hogy a lánya nagyon keserves. Úgy hallgatott felette, gyáván és félve, hogy valahogy meg ne bántsa a nagygazdánét.

- Van avval úgy az ember... Néha... - mondta aztán. - Előveszi az embert... az érzékenység... Kivált esős időben...

Panni felsóhajtott.

- Csak apád meg ne lássa... - suttyogta-motyogta az anyja - meg az urad... A férfiember nem szeretik, ha búsul az asszony... Azok azt akarják, hogy az asszonyfélének egy csepp szíve se legyen. Mindegy a, akármi történik, vagy akármi jut eszébe, örökké olyan jókedvű legyen, mint a parancsolat... Engem is mindig aranyos kedvűnek ismertek, de csak az én jó Istenem tudná megmondani, mennyi éccakai sírásba kerül a, hogy nappal mindig nevessen az ember szeme.

Panni csak hallgatta, hallgatta az anyja csendes, pusmogó szavát, gyerekkori érzései újultak fel, látta az anyját gömbölyűnek és világos ruhában, érezte, hogy mindig együtt kacagtak régen, jaj, de nagyon régen.

- Nincs is olyan asszony több - mondta meghatottan -, mint édesanyám volt.

- Dehogynincs, fiam. Mindenki olyan, aki olyan akar lenni... Hát mi bajod, na...

- Semmi.

- Énnye, hol az a seprű, na? Mingyár megsuprikállak... - aztán maga is érezve a tréfa kis fonákságát, csendesen szólott: - Hát mi történt veled, kedves gyermekem?...

- Tudom is én... Nem olyan a világ, amilyennek kívülről látszik...

- Igaz a... Kívülről szép, de mindennek megvan belül a tarkája...

- Nem leszek én többet olyan boldog soha, amilyen otthon voltam...

Az öregasszony elhallgatott. Unta is az állást. Leguggolt a lánya mellett, s egy kis vesszőt vett, azzal húzgálni kezdett a földön.

- Még eddig jónak láttam hozzád az uradat.

Panni vállat vont, s behajolt még jobban a kötényébe.

- Hibádzik valami, fiam?

- Hibádzik.

- Mi?

- A boldogság.

Az öregasszony futólag, lesve felnézett a lányára, annak a lesütött, égő arcára. Aztán soká hallgattak. Végre csendesen megszólalt:

- Nálam vót *az is*. Mámma.

Panni nem értette el, hosszan várt, akkor kérdezte:

- Kicsoda?

- Az.

Panni lángvörös arccal emelte fel a fejét, s szinte megdermedve nézett az anyjára.

- Ő?... - lihegte.

- Aha.

Újra hallgattak.

- Hazagyütt?

- Aha.

Az asszony beharapta a száját.

- Mámma?

- Ma.

Panni föllángoló szemmel:

- Osztán mit keresett magánál?

- Hát, fiam...

- Oda mert menni?... - tüzelt egyre jobban Panni.

- Hát szegény fiú...

- Nahát, ez csak szemtelenség! - fuldoklott. - Ezt nem hittem volna, hogy oda merjen menni.

Az anyja hallgatott, aztán mintha egészen egyszerű dolgot mondana, szólott:

- Ide is el akar jönni.

- Rögtön leódom a láncos kutyát, de rögtön! - ugrott fel a helyéről, mintha már itt is volna, ijedt rá gondolással. - Küldök az uramért!

- Jaj, istenem... - motyogta az öregasszony. - Csak egy percig akar veled...

- Semmi közöm hozzá...

Panni kétségbeesve állott, szinte elröplésre készen.

- Összekiabálom a szomszédokat, az egész falut mind idecsődítem.

És sírva fakadt.

- Hogy én már nem lehetek bátorságba az otthonomba se!

- Édes fiam, ne rettegj, nem olyan háborgós az... Meg itt leszek én is, azért hoztam el apád is.

- Hát maguk vele szövetkeztek?

- Isten őrizz...

- Hát maguk vele szövetkeztek?

Panni elfordult, nekitámaszkodott a csűr tapasztott falához, s reménytelenül nézett maga elé.

- Mindig csak ellenem, mindig csak ellenem... Akkor is... Nekem jutott vóna eszembe nagygazdámé lenni... Ki mondta mindig, hogy „szegény asszony: condra, gazdaasszony: selyem”...

Az öregasszony bólogatott.

- Ajjaj - sóhajtott, s a vén ura ellen gondolt. „Nem mécc, az anyád istenit! Kihasítalak!”, s Panni könnyes szemeit kezdte törölgetni.

Kisvártatva megint kibuggyant a száján:

- Most én boldog volnék, most már nem leszek. Másnak a lába kapcája vagyok én má, mindenki belém törüli a sáros csizmáját... Nagygazdáné... Mindenki irigy... Van mire... Se cselédem, csak dógom... Megszakadhatok bele... Meg nem is tanultam én azt, hogy kell az ilyet... Mit tudok én, számár vagyok én a nagygazda dolgokho, csak kapálni tudok én, nem veteményezni, osztán senki jót akarom...

- Hajjaj - sóhajtozott az öregasszony odalenn a porban, a csűr tövén, ahol már fel van szikkadva a föld, s a vesszőcskével a porba írt. A nap odasütött rájuk, a jó meleg tavaszi nap, nem gondolta volna, milyen őszi bajok gyűrűznek a lelkekben.

- Van baj így is, meg van baj úgy is. Azér asse jó, csak ne igen vággy rá, szegény asszony lenni.

Hogy a lánya nem szólt rá, hevesebben, bátrabban folytatta:

- Neem, a fene egye meg... Van annál jobb is... De rosszabb alig... Milyen sorom vót nekem, az isten döglessze meg, ha még az is jó... Egy komisz emberrel verekedni egy egész életen keresztül. Még most se hagy békin. Az előtt nemigen lehetett kimondani, amit gondót az ember. Akkor is követel, ha egy krajcárfiú se csörög a zsebbe. „Dögölj meg, kutya... Fordulj fel, kutya...”

- Ha nem ahho ment, akit szeretett.

- Hát ki az istennyilához?... Szeretett! Tudja is azt egy napszámosféle, mi a szeretet. Hát nem kapott több bolondot, hát aszonta, hogy szeret. Verni szeretett... Amilyen lány én vótam meg menyecske... Effélék, mint te vagy, felé se járnak..., az egész megyéből, ha jöttek az urak Bikkfalvyho, engem mindig főhívtak, danolni kellett nekik a Lehullott a rezgő nyárfát... De jól is tudtam. Olyan hangom vót, mint a síkótyu. Telerakták vón a kötőmet arannyal, ha hattam vóna... De én éjfélre mindig hazamentem, mégis majd megölt az a vén betyár... „Cafát”... „Úri dáma”... Vót elégszer hallani... De a feles föld jó vót... Míg el nem hitte magát, osztán ki nem lódították...

Panni megdőbbenve hallgatott. Eddig, ha hallotta is a durva szavakat, a cudarkodó veszedéseket, nem értette meg. Nem értette át a maga sorsán keresztül...

Most megértette, és meg volt rémülve...

Hallgatva ácsorogtak, a gyenge napsütés kezdett felmelegedni rajtuk.

Fentről az öreg kiabálása hallatszott fel:

- Hé..., asszony... Hun vagy már?...

- Na, má nem maradhat. Egy percig el nem maradhat tüllem...

Felállott, s nehézkesen totyogott előre. Fájt minden csontja, jaj, de nehéz az öregasszony teste, aki tíz gyereket hozott a világra.

Megmutatta magát az öregnek, aki végigdöcögött az udvaron, s lejött hozzájuk.

Panni rá se nézett, ahogy színeskedve mordult rá az apja:

- Hun a vöm, jányom?

- Nincs itthun - szólt az öregasszony.

- Azt kérdem, hun van - vakkant az öreg fogatlanul és elhárítóan a feleségére, mintha a hangját se akarná hallani.

- Elment kifizetni a maguk adóját - mondta élesen Panni.

Az öreg elhallgatott: - Jól van, no.

Gondolta magában, a lánya irigylitől, hogy az ura azt kifizeti, s most már nem mert annyira hencegni előtte.

- Mit akarsz a vőddel? - kérdezte a vénasszony.

- Semmit - morgott az öreg, s visszafordult.

Aztán megállott s visszaszólt. Hamiskodva; nem fért bele, hogy ki ne mondja, de bizony nem jött már olyan jól ki a vicc, mint ahogy készült benne.

- Azt akarom mondani neki, hogy vigyázzon a feleségére. Itthun a Miska!

- Fene egye meg a számár lelkit - mohogott rá a felesége -, ettől kitelik az ilyen marhaság... Eredj inkább kuksolni a kuckóba, osztán köszönd meg, ha kifizetik az adódat.

- Mit fizeti az én adómat! - pattant fel az öreg. - Mit bánom én azt. Fizet a végrehajtónak! Nekem nem fizet!... Nem iszok én abból egy pohár sert se.

- Megmarad a házad.

- Düljön össze - s éktelen káromkodásba kezdett az öreg. Fogatlan szájából csak úgy fercsegett a szitok. - Mán a szivart is dugjátok előlem?... - támadt durván a lányára.

Panni vállat vont.

- Ott van a régi helyén - mondta aztán.

- Vak e mán, nem lát - szólt a vénasszony -, mért nem szóltál Katinak?

- Miféle Katinak? - förmedt rá az ura.

- Hát annak. A rokonodnak.

- Rokonnya a kutyának - lármázott rekedten a vénember. - Nem szedem én a sárbul a rokonaimat... Nagygazda vöm van, füttyölök a koszos rokonságra.

És csúzos lábain elballagott.

A felesége félt, hogy valami illetlenséget csinál odabenn, s utána sietett.

Panni úgy utálta a házat, nem tudott bemenni a szülei után, hátrafordult a kert felé.

S dermedten állott meg. Miska jött alólról.

- Adj isten - mondta csendesen a legény.

Mintha csak úgy lentről jött volna fel, s nem három és fél év távollét után a katonaságtól.

Panni nem tudott szólni, csak nézett rá ijedt dermedtséggel.

- Megismersz?

Erre a hangra, amiben valami kis élénkség volt, az asszony elfordult.

- Mit keres itt? - mondta idegenül.

- Tégedet.

- Engem?

- Nem is az uradat.

- Bátor!

- A hát.

- Mit akar?

- Hát együttem... Má rígen láttalak... Rígen ölelgettelek a kiskapuba...

- De eredj innen! - csattant fel az asszony, a foga közül eregetve a szót.

- He - mondta Miska -, aszt má nem... Nem azér gyüttem.

- Hát?

- Hát azér, hogy... - s a szeme szikrázott, s a nyelve mégis megállott a sértés derekán.

- No! - mondta gögösen Panni, megérezve a fölénységét.

- Azér, hogy legyél a szeretőm.

Panninak szeme-szája elállott. Hosszan nézett, ijedten, tisztán, szűzártatlanul a legényre, aztán a szeméből könny kezdett szivárogni.

Sokára kérdezte. Felszívja a könnyet az orrába.

- Hát még mit?

- Hát... egyéb most nem jut eszembe.

Panni végignézte. Olyan árva volt a legény, olyan kicsike, olyan suta.

- Ugyan - mondta neki lenézően -, az uram gubaujjába beleférsz.

Miska nem nézett rá, nem szólt. Hanem elpillantott valamerre messze, fel lassan a fellegek felé, s azt vetette csöndesen:

- Jó lettem vóna én azér neked.

Panninak a csontjain futott végig a szó. A velőit csúsztá végig, és a szívét facsarta.

Megremegett, elfordult.

- Eridj innen - mondta aztán, legelső gondolatát folytatva -, mert rád uszítom a láncos kutyát.

Miska értette, nem haragudott, csendesen állott.

Panni később így szólt halkán:

- Menjen innen, Miska..., nincsen nekünk semmi beszélőnivalónk egymással.
- Hé, a jó istenit, dehogy nincs..., van!
- Én a más felesége vagyok... Magának isten tudja, hány szeretője vót azóta...

Miska felemelte a fejét, soká nézte őt, aztán megszólalt:

- Hát, ha tudni akarsz, egy se.
- Hallottam... Akkor is vót...
- Nekem?
- Szakácsné...

Miskának felszaladt a szemöldöke a kalap alá, azon a kalapon is meglátszott, hogy sok esztendő óta hevert a fiókban.

- Szakácsné... - s megrántotta a vállát -, szakácsné kell..., mert a menázsiho elkel... - hallgatott; hirtelen elevenebben, mérgesen pattogva: - Osztán én írtam neked, hogy gyere fel Pestre, jó helyet tudok, ott mán engem is szerettek, mert a jány ha elment, elment, én akkor is maradtam... Szerettek, a kisasszony maga készítette ki a porciómat, szénhordásér a pincéből, minden szombaton tele..., olyan jócska láda vót a konyhába, azt mindig én hordtam tele vagy két esztendeje - s komolyan nézett -, még most is, mikor búcsúzkodtam... Hát ott jó helyed lett vóna, telt vóna a lakodalomra... De mán akkor beléd esett a nyavolya. Mán akkor kifundáltad avval a görbe eszeddel, hogy nagygazdáné leszel, egyen meg a fene...

Panni dühösen csattant fel:

- Takarodj a szemem elől!... Így mersz beszélni egy első gazda feleségével? Te rongyos...
- H!... Kényes lettél... Hásze először terítem én ki előtted a szívem szerelmét.
- A más vót. Akkor én is más vótam.
- Az igaz. Akkor tisztességes jány voltál... Akkor még ilyen tavaszon hátadon hordtad a csizmát, igaz-e..., nem jártál hétköznapi cipőbe... Elég baj a nekem, hogy így felvirradt rátok. Rád meg az apádra!... Pszö, be tudjátok... Eh, haj, hogy örült a komisz baka, hogy ha kemény a strózsák, majd puha lesz a szeretője mejje, akire lehajti aztat a búbanatos fejit... Majd elfelejti akkor a disznó fene rukkolasokat meg az egyest, kikötést, meg hogy kellett a kukoricánadrágot a patakba mosni, szappan nélkül...

A szokott csendes tréfákozásból egy kis komolyan suttogó hangba csapott:

- Osztán, ládd-i, milyen jó vóna most. Most lehet házasodni a szegény legénynek. Jó világ járja. Forintot kapok én, ha dógozni megyek, pedig még csak tavaszmunka van... Te is kapnál hat hatost. Nyócat is, mer igen jó dógos vagy... Nem kék félteni a téltül... Még szerezni is lehetne valamicskét... Egy kis malacot, egy kis bocit... Hogy örülhetne a szívünk, ha látnánk...

Panni csendesen szólt rá:

- Hát mér nem házasodik meg?

Miska hallgatott.

- Egyen meg a fene - morogta aztán -, te pizsok, te mondod ezt nekem?

Pannit váratlanul érte a legény felháborodása. Láng futotta el tőle a képét.

- De fogd be a szád...

- Hát mi lesz velem, hát mit szántál nekem?

- Hogy?

- Vén ember felesége! Hogy gondoltad?

Panni kiegyenesedett.

- Mars ki az udvaromból!... - kiáltott rá.

- Nem sül ki a szemed előttem?... Pénzér' el tudtad magad adni..., te utolsó... Köszönd meg, ha egy tisztességes legény elfogad szeretőjének...

Panni lángvörös arccal állt, s némán bámult a fiúra, úgyhogy az szinte megszelídült.

- Felelj, felelj, no - noszogatta komiszkodva.

- Majd felel az uram.

- Az?

- Az bizony! Éppen az!

Miska egyet pökött.

- Ilyen ember az urad... Tudod, mit felel: jó, jó, csak ne az utcán csináljátok.

Panni fuldokolva rikácsolt:

- Majd meglátod, mit felel! Majd megfogja a gégádat...

- Az?... - s Miska újra egyet sercintett. - Majd meglátjuk este a bálba.

Avval sarkon fordult, s elment, amerre jött.

Panni úgy nézett utána, ahogy lement a kerten, ki a kerti kiskapun, le a víz felé, nem tudta, mit szeretne tenni, megfojtani, s bedobni-é a vízbe, vagy utána repülni...

Ahogy hátrafordult, a ház felé, ott látta a szüleit, akik megdöbbenve nézték őket...

6

Az ura jött meg. Sötét arccal jött a falu felől, az öreg azonnal eldugta a szivart a szájából a zsebébe, csak épp az ujjával törte szét a hamvát.

- Ki vót itt? - kérdezte a gazda, ahogy belépett az udvarra.

- Ki lett vóna? - színeskedett az öregasszony.

A gazda gyanakodva nézett rájuk, megérezte rajtuk a hazugság szagát.

- Én nem láttam senkit, igaz, hogy most gyöttem - mondta az öreg.

Panni erre a szóra jött le hátulról.

- Itt vót - vetette oda az urának.

Ez sötéten, fellobbanva pillantott rá.

- Nem szeretem, ha sokan járnak itt - mondta -, ha nem vagyok itthon.

Feltolta a tokáját, és elnézett.

- Akinek seftje van velem, jöjjön olyankor, mikor itt vagyok.

Panni oldalról villantotta rá éles szemét, ahogy befelé ment a konyhába, s a hangja felcsattant:

- Szeretőjének akar...

Erre a szóra mind megkövült. A gazda, az öreg meg a vénasszony egyformán elállott lélegzettel bámultak rá a fiatal menyecskére, akinek egy láng volt az arca, s valami kevély büszkeség lobogott rajta.

- Mit ordítasz így! - mondta az öregember a lányára.

- Osztán mit mondott neki a menyecske? - kérdezte a gazda, torkából.

- Azt - csattant ki a menyecske hangja -, hogy kérjen el az uramtól!... Az övé vagyok! Vele alkudjon...

Az ember elmosolyodott:

- Megmondta... Jól van...

Az öreg elfordult, s odébb lépett vagy kettőt. Most már nem tudta, előveheti-e a szivart a zsebből.

- Csihás! Paraszt! - kiabált a menyecske, s az arca lángolt, és a torka hasított. - Majd megfelel neki az uram!... Majd megfelel!...

- No, nem kell úgy lármázni - szólt csillapítva a gazda. - Nem lesz szúnyogcsípésből döghalál...

A menyecske, mintha kígyó csípte volna meg, visszafordult, s az urára nézett. Ez rá se pillantott többet, az öregeknek mondta:

- Hát beszéltem a maguk adójáról...

Az öreg pár ember meghúzta magát, mint a kiöntött ürge.

- Huszonkét esztendeje nem fizettek semmit...

- Hát istenem, az ember örül, ha megvan...

- Mióta Panni megvan - s röhögött a gazda, a nyaka egész beleveresedett -, úgy látszik, egészen megszagolták, hogy lesz, aki majd kifizeti.

Avval otthagyták őket az udvaron, s ő bement a házba. Még kihallatszott a hangja:

- Van valami ebéd?

Az öreg kivette a szájából a szivart, s nem gyújtott rá, hanem újra bedugta a zsebébe.

- Hit te mit ácsorogsz itt? - mordult a feleségére. - Potyára...

- Hát gyerünk haza, ha neked csak otthon jó - szólt az öregasszony, s mindjárt a kapu felé indult.

Az öreg még várt, újra kivette a szivart, aztán kidöcögött a kapun, hogy senki se szólt utána. Kinn az utca közepén rágyújtott, s elkezdte erősen fűjni a füstöt a torony teteje felé.

A gazda, mikor az ebédet befejezte, addig egy szót sem szólt, de akkor felállott, s így szólt:

- Guta üsse meg a részeg disznóját... Mi lesz még abból estig... Osztán este van ez a bál is... Majd szólok a bírónak, osztán lecsukatja.

Panni felszökve állott, s gyanúsan nézte az urát.

- Ott majd kialussza a részegségét.

- Nem részeg az.

- Józanul nem beszél senki ilyenfélét.

Panni kiment a konyhába, ott mondta a tűzhely mellett, de úgy, hogy behallatszott:

- Van olyan, amék megteszi.

A gazda dörögve mondta:

- Vót mán ennél nagyobb baj is a világon.

Erre már Panni csak egészen halkán, csak magának mondta:

- Ennél bizony nem.

Hirtelen elevenen szólt az ember:

- Mi is vót itten?... Hogy ki volt itt még?... Mintha errefelé láttam vón a sógornédát... Minek jött az ide?

- Hogy belém kössön! - kiáltotta el magát Panni.

- Beléd!...

- Hogy elvegye a kedvemet!... Hogy ne menjek ma a bálba..., azér... A nagygazdánék közé...

- A fenét..., azt mondta?

- Nem mondta... Tette... Beleláttam...

S hirtelen sírással tört ki:

- Megríkatott!

- Hogy? No?

- Szemembe vágta az apámat meg az anyámat, meg hogy napszámba jártam még tavaly őhozzájuk...

Az ember fejét csóválta, kicsit mozgott, jött s ment a szobában.

- A guta üsse meg..., mér nem hallgattattad el?

- Megmondtam neki én is...

- Mi?

- Hogy megfogadom én még ütöt cselédnek!

A gazda háttal volt az ajtónak; kicsit fütttyentett:

- Azt megmondtad!

Panni kinn a konyhában szintén háttal állott, de éles, tiszta hangja érthetően csengett:

- Mondtam én különbet is... Hogy az én ablakomon nem fognak párjával járni be a béres meg a kocsis... Meg hogy úgy lépjen be még egyszer az udvaromra, hogy ostorral veretem ki az urammal...

Az ember sötét arccal nézett, de különben nem mutatott semmit, haragszik-e, vagy nem bánja...

Feltette a kalapját, a dohányzacskójában kotorászott.

- Hazahozta a suszter a cipődet? - kérdezte.

- Nem.

- Hát mér nem küldesz ahhoz a tetveshez, a piszok egye meg, megmondtam neki, hogy délre itt legyen... No, majd adok neki... S rémítő dühvel indult kifelé.

Panni sötéten nézett utána. Most az ura nem vetett neki szót, mint mindig máskor, ha a közelében elment...

„Jár az esze - gondolta magában -, de majd én fogom itt csinálni a rendet...”

S az esti bálra gondolt.

7

A nagykovcsma udvarában ácsorog a fiatalság. Csendesen beszélgetnek, hűvös is van, nagyon későn van ez az iskolabál ahhoz, hogy téli legyen, nyárinak meg nagyon is hamar. Fázósan húzódnak össze az emberek a gubában, a subás asszonyok s a nagykendős lányok, akiktől „hétsingnyire” jár a hideg, sűrűen jönnek.

A pénztárnál ott ül az öreg községi pénztáros, zsugori marokkal számolja a pénzt, a koronákat, mindenki zúgva veszi, hogy korona a belépti díj, eddig az is harminc pénz volt a faluban.

- Be kell zárni azt a kaput - szól a pénztáros mérgesen -, setét van már, oszt most jön a bitangja, úgy szökdösnek be, ahogy akarnak.

Komáromi ott ül a többi közt, s adja az első.

- Most jönnek az urak - szól a szája sarkából kevélyen -, ugye, Mari, most jönnek a kis-asszonyok? A nagygazdánék már itt vannak, te meg most jössz.

- A négy tehenet kell nekem megfejni, dógunk van nekünk - szól a lány, s odaveti a koronát.

- A zsidónál vagy?

- Ott.

- Mér nem jössz hozzám?

A lány kényesen ballag tovább.

- Helybe vagyok! - mondja.

Komáromi megbosszankodik.

- Helybe? - szól. - Gyere, gyere csak vissza, gyere!

- Minek?

- Egy hatost kell fizetni.

- Már odaadtam a koronát.

- Még egy hatos kell!... 'Sz az iskolára megy. Hát te nem jártál az iskolába? Előre csak azt a hatost! Tíz krajcárt.

A lány nem érti egészen, s megszeppenve szól:

- De nekem nincs csak öt pízem, azt is alig tudtam kicsalni idestül.

- Hát add ide az öt píz...

A lány a kendője csücskiből keresi a pénzt, Komáromi bizalmasan szól neki:

- Te. Nem jössz hozzám szógálni?... Akkor leteszem érted az öt píz.

- Nem megyek én. Helybe vagyok én, itt a píz - szól a lány, s mérgesen megy beljebb. - Majd én fogok a Panninak szógállója lenni, míg ő a selyemágyon heverész. Tavaly még együtt kapáltunk - mondja a pajtásainak.

A nagygazdák elnézték a játszadozást.

- No, sógor, te csak értesz hozzá.

A jegyzősegéd, aki ott álldogált egy cigarettával, s a jövő-menő asszonyféléket gusztálta, viccesen szólt:

- A mán igaz, hogy gazduram a hornyából is kicsalná a tehenet.

- Hát még ha kennék a garatot... Tanító úr, hozasson mán egy kis sert. Most maga arat.

A tanító savanyúan üldögél a gazdák közt, megvakarja a fejét, s nem szól.

- Vagy te - szól Komáromi a pénztároshoz.

- Isten ments - szól a pénztáros nagy képpel -, nem enyém.

- Ippazír, úgyis mink kerestük azt.

A tanító feláll, hogy még valami kellemetlen dolognak ne legyen tanúja. A gazda utána szól:

- Tanító úr, maga még nem fizette meg a beléptit.

- Én?... Hát iskolabálra csak nem fizet a tanító - mondja kelletlen arccal, de hogy egy megjegyzést se tegyen valaki, előkeresi a koronát, s odateszi az asztalra.

- No, még egyet mellé, tanító úr - hecceli komoly arccal a gazda. - Ki adjon az iskolára, ha a tanító se ad? Úgyis a magáé lesz az egész.

A tanító összehúzza a szemöldökét, s igen utálja a piszkos parasztusztítást. Odaadja inkább a másik koronát is.

- Mégpedig számolva - szól a pénztáros. - Számolva kapja hónap, tanító úr...

A tanító otthagyja őket; pontos, szorgalmas ember, de nem tud a parasztok nyelvén.

- Aha, jön a feleségem meg az anyósom - szól Komáromi, s úgy tesz, mintha nem látná őket. - Sógor - szól odább egy fürtös gubás embernek, aki hencegő képpel pipázgat egész este az alatt a felírás alatt, hogy: „Tilos a dohányzás” -, jó lesz szólni a feleségednek...

S hidegen megvillámlott hozzá a szeme.

A sógor felállott, és bement a táncterembe, ahonnan már gőz, láрма és muzsikaszó csapott ki.

Panni ebben a percben odaért az asztalhoz:

- De én csak nem fizetek - szól Komáromi a pénztároshoz.

- Na! - szól az rá; oda sem ügyelt.

A kocsmából néhány üveg sört hoztak; ezekre figyelt, s megmutatta, hová tegyék le.

- No, segéd úr, maga is egy pohárral.

A segédjegyző felvette a legnagyobb kriglit, s úgy tett, mintha nem vette volna észre a sundám-bundám elintézett sörhozatalt, amit biztos, hogy a bevétel terhére rendeltek.

- Jó estét, angyalom - szól igen tisztességesen köszönve az öregasszony.

- Van - szól a pénztáros, egy pohár sörrel a kezében. - Pénz mellett melegsünk.

- Igen... Úgy jó a...

Az öreg nem szólott, csak nézte, hogy őtet ki kínálja meg. Ebben a percben kijött a sógor-asszony, s ahogy Pannit meglátta, mintha délelőtt semmi sem történt volna, szokott epés lármájával kiáltott rá:

- Á, lelkem, tik is itt vattok?... Jaj, de későn. Sok dógod vót, ugyi?

- Az én feleségemnek soha sincsen dóga - mondta gögösen Komáromi.

- Jaj, persze - replikázott neki mézédeseen a sógorasszonya -, ha sógor olyan kényes, hogy mindent a cselédekkel végeztet el, semmi se marad az asszonykára.

Kis csönd lett, a vihar előszele feszült.

- Pedig nem árt, ha sok a dolog - szólt a sógorasszony -, mert akkor az ember nem gondol a rosszra.

Panni azzal az ártatlan mosollyal, ahogy csak fiatalok tudják a mérget cukrosítani, azt mondta rá nagy frissen:

- Látszik, hogy magának sose volt semmi dolga.

Erre mindenki hangosan és teljes tüdejéből nevetni kezdett.

- No de mit állunk itt? - kiáltott a sógorasszony, hogy túlkiabálja a kacagást. - Gyerünk befelé, táncolni!... Ninini, most jut eszembe, hogy a te táncosodat még nem is láttam...

- Nincs már nekem táncosom - szólt Panni -, ugyan ki táncoltatna meg egy ilyen vénasszonyt?

- Itt vagyok én, sógorasszony! - vetette hetykén félvállra a gubát a sógor, hogy a felesége ízetlenségét kicsit enyhítse. - De még a nénémet is megugratom!

Az öregasszony nevetve kapta össze a két kezét.

- Jaj, dehogyis - mondta -, mán engem nem tetszik megtáncoltatni!

Pannit megvágta az anyja alázatossága, de az öreget is, aki máris nagyon kezdett mérges lenni, hogy nem kapott sört.

- De a csutoráját, velem muszáj lesz neked még táncóni! - s durván megtagadta a feleségét.

Nagy röhögés lett az öreg szavára. Hogy kezdi adni az öreg a módos embert. Komáromi odasúgta a pénztárosnak:

- Te, fizetessétek meg az öreget.

Csoportosan vonultak befelé a fiatalok a bálterembe, amelyben erős világosság, sok papírkoszorú s fenyőágak voltak, az uradalomból lopva...

- Hallja - szólt a pénztáros -, bácsi, maga még nem fizetett.

- Mit fizessek?

- Bilétát.

- Nem vagyok én marha, hogy énértem helypénzt kelljen fizetni.

- Hát pedig másképp nem megyen be kend. Egy korona.

- Egy korona? - förmedt el az öreg. - Hát akkor itt maradok... Nem érek én már magam se egy koronát - s nagy nevetés közt visszafordult. - Megálljunk csak - mondta aztán -, eliszok itt egy korona árát, a lesz belőle.

- Igyon, öreg, igyon - szólt Komáromi, csak épp hogy ki nem mondta, hogy úgylis a kasszábul fizetik.

8

Éjfél táján csak megjelent Miska.

Panni egész éjjel szorongva várta. Szórakozott volt, s a szeme titokban mindig az ajtón járt. Kicsit meg volt elégedve, hogy az ura már egy elégtételt szerzett neki azzal, hogy a sógorasszonyt elibe kihívatta, s megparancsolta neki a békét. Valahogy megérezte, hogy az ura milyen hatalom. A sógorasszony mellett jelent meg a bálban, s éppen a mai veszekedés pletykája volt úgylis az egész falu nagy hecce meg a Miska-féle hírek, s most igazán másképp nehezen is ment volna az, hogy helyt álljon, ha magára marad... Így minden rendben volt. A sógornét hamarosan faképnél hagyta minden rosszmájúságával s alig leplezett komiszkodásával együtt, aztán táncolnia kellett egész este.

Ki volt melegedve és izzadva, a feje már szédült, de senkivel sem beszélt, jóformán egy szót sem, csak járta a táncot napszámba, úgy, mint a többi, a ruhája már teljesen át meg át volt lucskosodva.

Az ura egész este egyet sem táncolt vele. Mással sem persze. Most is ott állott a gubájában, kedélyesen, kicsit hányavetien, vastag vörös képéből áradt az úri gög. Panni valahogy éppen ránézett, mikor csak látta, hogy az ura eltorzul, megzavarodik, és egész rémülettel felkiált:

- Fogjátok meg, fogjátok meg!... Kés van nála!

A cigány megállott, a tánc megállott, mindenki odabámult, s Panninak láng futotta el az arcát, azt hitte, minden vére a fejébe tódul, s most mindjárt meghal.

Legények kapták át Miskát, aki pedig semmit se tett egyebet, mint hogy a megjelenésével megrémítette Komáromit.

- Rám jött a bitang - törölte el a homlokát Komáromi.

- A jó isten ment kelmedre - kiáltotta Miska -, eresszetek el engem, nincs énnálam semmi!

- Disznó gazember - kiabált Komáromi -, ki tudja, mit akart! - Bizony, ki tudja, mi volt kicsinálva - szólt élesen a sógorasszony.

Miskát aztán kicipelték a bálteremből az előszobába, a cigánynak újra el kellett kezdeni a táncot, de mindenkinek az volt a legfőbb gondja, hogy a nagyszerű esetről beszéljen.

- Ott hallgatom a gyönyörű nótát, meg nézem a táncot - mesélt odakinn Komáromi -, egyszer csak hallom, hogy a hátam megett suttyogás meg motyogás, odanézek, hát ez jön rám. Megmotoztátok már?

A kisbíró szólt:

- Nem lelني nála semmit.

- Motozzátok meg jobban.

- Miska, mit akartál? - rivallt rá a bíró.

- Semmit, bíró úr.

Az öregasszony ott volt már mellettük, és a kezét tördelve se közeledni nem mert, se szólani nem mert, s mégis tudta, hogy Miska egészen ártatlan. Csak nézte kívülről, mint aki nem szólhat bele, hogy megy tovább az emberek dolga.

- Mán délelőtt is részeg vót - mondta Komáromi -, mint a tök!... Cimbora, csukasd csak le a gazembert, hogy aludja ki magát.

- Úgyis mit keres itt, aki nem fizet bilétát?

- Ha nem vót mán senki a kasszánál.

- Ismerjük az ilyen hazugságot!

- Én nem hazudok, pénztáros úr!

- Hazudsz!

- Én hazudok?... Maguk mind hazudnak!

Komáromi ráordított, hogy a tüdeje is majd kiszakadt:

- Én is hazudok?

- Maga legelől hazudik.

- Én, az anyád... Fogjátok csak... - s feltűrt ököllel rontott neki.

Ebben a percben Panni megjelent az ajtóban. Keresztültört a táncosokon, akik kíváncsi szemmel néztek utána, s most elsikította magát:

- Megállj!

Mindenki odanézett.

- Fogd be a szád! - kiáltott az ura magából kikelve.

A kisbíró kiáltott:

- A csizmaszárába van a kés!

- Ugyi, ugyi! - rikoltozott Komáromi. - A csizmaszárába van!

- Ej, ott mindenkinek van -, szólt Miska hetykén.

- Nekem sincs, nekem sincs! - lármázott Komáromi, aki teljesen elvesztette a hidegvérét. - Csendőrkézre kell adni a gazembert... Gazember, majd én felelek azér, amit a feleségemnek mondtál, gazember!

- Jaj, ugyan mit mondott? - sikított a sógorasszony hangja.

- Azt mondta, hogy legyek a szeretője! - kiáltotta Panni teljes erővel.

Egy pillanatig mély csend lett. Akkor a bíróné összecsapta a kezét:

- A szeretője?... Tán nem is akartál anélkül?!

- Nem vagyok én maga! - vágta a szemébe Panni.

- Hallgassatok - ordította Komáromi -, ne veszekedjetez itt, mert mingyán agyonverlek mindnyájatokat... Mér nem viszitek mán ezt a fickót? Megállj, bitang, meg se állasz Szegedig, ott fogsz elrothadni a tömlöc szalmáján!

- Kicsi ember ahhoz maga - szólott Miska kihívóan.
- Fogjátok a gazembert, hadd pofozom széjjel! - rikácsolta Komáromi.
- Megállj - ugrott előre Panni -, eresszétek el!
- Hallgass!
- Eresszétek el!
- Fogd be a szád!
- Nem halljátok, hogy eresszétek szabadon?
- Mi van ezzel az asszonnyal - tombolt Komáromi -, nem érthetem!
- Mit kell azon érteni? Nem megmondtam magának első nap, mikor utánam vetette magát, hogy nekem szeretőm van, avval magának számolni kell. Csak nevetett rajta.
- Mi közöm hozzá?
- Az, hogy nekem van közöm hozzá.

A sógorasszony álmélkodva kiáltotta:

- Hallottak ilyet! Na, ez sokszor megölelgethette, hogy nem felejtí.

Panni neki fordult szembe:

- Ami tisztesség, azt nem lehet felejteni, csak a piszkosságot lehet felejteni, magának van elég felejténivalója, nekem nincs.

S az urához fordult:

- Hát ez a kelmed felelete?
- Azt csak bízd rám.
- Nahát, látom, miféle ember az uram!
- Első gazda vagyok a faluba.
- Nekem az első ember legyék. Hallottam már eleget, milyen gazda, most má azt kell látni, mi lakik benne.

Valaki ott hátul felkiáltott:

- Ejha!

Az ura kínjában nem tudott mit tenni, végre ráeszmélt, mibe keverte magát.

- Azt akarod, hogy öltre menjek vele? Mint a cigányok? Jobb vóna, ha nem csinálnál botránkozást... - s lehajolt a gubájáért. - Viseld magad, ahogy kell!
- Maga viselje magát, ahogy kell! Ahogy egy embernek kell! Ez a legény nekem ma fényes nappal, a saját házamban azt mondta, hogy utolsó vagyok...

A gazda kétségbeesett arcot vág, de a menyecske annál szilajabban kiáltja:

- Hogy eladtam magam, hogy köszönjem meg, ha egy tisztességes legény elfogad szeretőjének. Feleljen meg neki, feleljen meg itt az egész falu előtt!
- Sose búsulj! - káromta az ember. - Megátkozza ez még a napot is, améken született.

- Nem kell nekem komiszkodás. Álljon ki vele! Késre!... Nem becsukatni a cimborákkal, hanem kiereszteni, ember emberre!... Eladtam magam, hát eladtam! Vért adtam vérért! Vért fizessen érte, embervért!

Komáromi lassan kijózanodott, s azzal felvette szokott gúnyos, tartózkodó arcát.

- Te is ittál!

- Fizet, vagy nem fizet?

- Ne virnyogj má, te vércse... Vigye haza a jányát! - mordult rá az öregasszonyra, aki megremülve, reszkető lábbal állott a lánya mellett.

- Vércse? - kiáltott fel Panni. - Kokasnak tyúk a párja. Nem vércse. Minek vett el egy vércse-madarat? Az tiszta madár, égi madár! Nem olyan kell a kokasnak, hanem tyúk, akivel egymás alá szemetelnek, mégis megvannak.

- Szólj már neki, sógor - vetette oda a rokon, aki felvette a gubát, hogy táncbeli izzadságát enyhítse.

- Ez beszél - kiáltott Panni -, aki még csak meg se számolja a felesége szeretőit, hogy ha kérdik, hány vót, hát tudná!

- Meg kell ezt kötözni! - rikoltotta a sógorné.

- Majd meg is látnám, ki nyúlna hozzám... Még a tízesztendős lány se nyúljon hozzám ebbe a faluba, mert egy se tiszta!... Oszt az uram itt áll, s ahelyett, hogy kitapodná, aki az ő feleségét bántja, csak áll...

- Mit csináljak, jó lélek, nem köthetem be a szádat!

- Szégyen-gyalázat!

- Édes fiam, tűrjél...

Panni az anyjára nézett, s megindult a szíve.

Körülnézett még egyszer az ellenségein, akik álmélkodó arccal meredtek mind rá, aztán kézen fogta az anyját, s hirtelen sírással mondta:

- Gyerünk innen, anyám...

Valaki hátul felnevetett, ettől újra megbőszült szegény.

- Tudjátok meg ebbe a faluba - fordult oda megint szilajon -, hogy ha száz esztendeig élek is, de itt nem fog senki bennem semmi kivetőt találni. Nem fogtok rólam pletykázni, ha megpukkadtok is.

Azzal elment, ki az udvarra. Az anyja sietve ment utána a ruháival. Az öreg még ott kuttogott, mérges volt nagyon, vele egész este senki se törődött, ha szólott is valaki, csak csúfot űzött belőle.

- Adjon isten - mondta hetykén, s utána indult a családjának.

- Az ördög vigye el a vén huncutját! - mordult fel Komáromi, aki már nagyon hozzá volt szokva, hogy az öreg mindent elnyelt neki a maga hasznáért.

- Micsoda? - ordított fel az öreg. - Vén huncut? Hej, de nagyra vagyunk!... Mintha valaki gubába jött vóna erre a világra... Na, hát, ha ezek nagygazdák vótak, én meg kapás vótam. Az isten tegye alább: az az első mesterség!

Avval elment, általános kacagásban hagyva a társaságot.

- Táncolni! - rikkantott a gazda, s magára húzta a gubát; leült egy sarokba, a többiekkel inni.

Aztán kártyát vettek elő.

Miska magában maradt, senki se törődött vele, egyszerre csak megint kis ember lett, akitől senki se fél, akivel senki se törődik. Kifordult a kocsmá ajtaján, s elindult gyalog a csillagok alatt, ki a mezőre...

- Nem még inkább haza, megvakargatni a tehenet? - kérdezte gúnyosan a pénztáros, mikor Komáromi egyre-másra vesztett. Komáromi kivette a bugyellárisát, s új pénzt szedett elő belőle, százkoronásokat.

- Nincs időm - mondta, s újra osztott. - Majd reggeli fejéskor.

Röhögtek a szaván.

9

Az idő nagyon megenyhült. Este hideg volt, mindenkinek a csontjáig fázott a vére, most csodálatosképpen szinte nyáreji meleg volt.

Panni nem bírta ki a házat, nem bírta ki az udvart, lement a kertbe, s a méhes mögött ült le. A kert fekete szántott földje párázott, arra alá, a víz felé ködök emelkedtek lassan, de a csillagok még élesen világlottak, s a hold most kezdett feljönni.

- Ó, fiam, minek vagy idekinn? - motyogta az öregasszony, utána bujdosva.

- Mert odabe meg kell fúlni...

- Apád kiküldött utánad. Mán azt hittük, valami bajod történt...

- Ugyan mi bajom lehetne nekem...

- Hát istenem... - s nem merte kimondani, hirtelen visszafogta, hogy: „Közel a víz...”

Sokáig maradtak csöndben, a falu felől erősen idehallatszott a táncmuzsika, az is izgató volt.

- Mi lesz veled, fiam?

- Mi lenne? Semmi!

- Ajaj, még nem virradtunk fel a holnapra.

Később így szólt Panni:

- Menjen be, ne fázlódjék miattam.

- Gyere te is.

- Majd bemegyek, oszt lefekszem, osztán kialszom magam. Akkor osztán minden jó lesz, ahogy vót...

Soká hallgattak, a víz felől szélsuhogás jött a fűzfabokrokra át.

- Min gondolkodol..., édes gyermekem?... Nagyon gyilkolod magad... Mondd el, fiam, mondd el...

- Á, úgyse ért abbul maga semmit se!

- Hát én számár vagyok, az igaz, mert szamarat csináltok belőlem - mondta a szemeit törölve az öregasszony. Keservesen meg volt sértve. Minden gyereke sorra kizárta már a bizalmából, csak néznie lehetett a gyermekeire, de nem volt kivel beszélni... Ő maga, mikor azok még kicsik voltak, a legnagyobb gondját is mind megbeszélte a haszontalanokkal, most ezek úgy lenézik, sose váltanak vele semmi szót. Már ez is.

- Mán csak tik vagytok az okosak. Az én fiatakoromba de másképp vót... Ha nekünk bajunk vót, mindjárt csak az édesszülénkhe mentünk, hogy nézze, így meg így, mit csináljak... Mindent olyan szépen megmagyaráztak, hogy még... Csak mi lettünk olyan szerencsétlenek, hogy mi sose tudunk semmit. Míg fiatalok voltunk, mindent az öregek tudtak helyettünk, mióta meg öregek lettünk, a fiatalság lett bölccsé felettünk. Hát akkor minek éltem én hatvan esztendő?

Panni kis meghatottsággal értette meg az anyját.

- Maga se tudja megmondani, most mi lesz...

Az öregasszony mélyen hallgatott.

Kisvártatva így szólott Panni:

- Hát mondja meg, mit csináljak, hogy a nagygazdánék úgy bánjanak velem, mint közülük valóval.

Az öregasszony beszíttá az orrából a könnyeket.

Soká hallgattak. Ott ültek egymás mellett egy kidöntött fatörzsön.

- Ó, fiam, azt én nem tudom megmondani... Én egész életembe szegény asszony voltam, azt tudom, hogy kell egy szegény asszonynak magát viselni, ha azt akarja, hogy szegény létere mindenki megbecsülje.

- De nekem nem kell az! - csattant fel Panni. - Nekem az kell, hogy ha mán itt vagyok, az első gazda felesége vagyok, akkor engem úgy istenítsenek ebbe a faluba, mint egy királynét!... Mer itt én vagyok az első!... Legkülönb vagyok én itt!... Hozzám még csak ne is hasonlítsa magát senki se azok közül a nagygazdánék közül, akik úgy szólanak az anyámhoz, hogy majd lesül az arcomról a bőr... a szégyentől... Én azt akarom, hogy úgy járjanak utánam, szinte a kezemet csókolják, mind örüljön, ha én szóba állok vele! Büszkék legyenek, ha én lealázom magam a bírónéhoz, kurátornéhoz...

- Jaj, fiam, micsoda egy jány vagy te..., hát az én gyerekem vagy te?... Hiszen te tán sárkánytejet szoptál!

Aztán hosszú csönd után tiszta szívéből mondta:

- Alázatos legyél, édes fiam, akkor mindenki kegyes lesz hozzád.

- De én nem akarok alázatos lenni! Én gögös akarok lenni!... És azt kívánom, hogy még a gögösségemben is hozzám imádkozzanak!... Azt mondja meg, hogyan lehet ez meg!

Az öregasszony sóhajtott, s olyan kicsire összegubbaszkodott, mint egy öreg fekete macska.

- Jaj, fiam, édes magzatom - mondta pityeregve, szipogva -, ne kérdezz ilyen nehezet.

Panni soká ült. Már arra napkeleten mintha a fellegek világosodni kezdenének.

- Hát akkor azt mondja meg, hogy viseljem magam, hogy az uramnak is megtegyem, ami a kötelességem, s Miskának is; hogy az is boldog legyen...

- Ó, jaj, fiam, miket kérdezel..., azt a jó Isten se tudná megmondani.

- De mikor mindeniket én kötöttem le magamnak, hát akkor nekem kell mindeniket kifizetni!

Az öregasszony nem felelt, reszketett.

- Hát nem lehet mind a kettőt?... Hát válasszak?... Melyiket?...

- Jaj, fiam, fiam, ne kérdezz már tőlem inkább semmit. Hogy vegyek én magamra ilyesmit...

- Hát én meg boldog se lehessen soha?... Hiszen megesküdtem a jó Isten színe előtt, hogy hűséges párja leszek az uramnak, pedig ő tudja odafenn, hogy én csak a másikat szerettem, nem is fogok soha mást, míg a temető deszkája rám nem szakad...

- Jaj, fiam, édes gyermekem... - nyöszörgött az öregasszony, mint a nehéz lázas beteg.

- Hé! Hun vagytok mán, a Jehováját! - kiabált odafenn az öreg.

A vénasszony rögtön felugrott és felszaladt.

Panni ott maradt, mintha nem is hallotta volna, nem bánta ő már ezeket.

Maga elé nézett a barna földre meg a szürke, ködös távolba meg a derengő égboltozatra.

Miska a mezőt bekóborolta, s nem bírt messze menni, csak visszatért egyre, erre a tájékra. A Tisza partján fölfelé indult a város felé, aztán újra visszatért. Most figyelve állott meg a kert alatt.

Az öreg erős, recsegő szavát hallotta:

- Veled rendelkezek. Te a feleségem vagy. Nem fogok itt virrasztani, mint egy halottat... Egy nagygazdánét...

A beszéd egyre távolabbi lett, ő odakönyökölt a kerítést beárnyazó bokor lombjai közé, s gondolatlanul bámult be.

Egyszerre csak éppen előtte lépések közelednek... A szíve remegve dobogott, s kitárta a szemét.

- Űk akarják azt mondani, űk fogják éppen, hogy én mit csináljak!... Jaj, örök Isten... Jaj, édes jó Istenem..., teremő szent atyám..., most az egyszer tegyél csudát - suttogott valamit imádkozva Panni.

- Panni - szólt csendesen Miska.

S ebben a percben ott állott előtte a legény. Ott állott, és suhogott a tiszai szél, enyhén borzongatva.

Az asszony lelke meghajlott a szellő előtt, mint a didergő virágos bokor, s a szeméből pergett a könny, mint harmat a virágsziromról. Az asszony megállott, rémülettel és kísértetes ijedelembe fagyva.

- Pannikám...

Az asszonynak elfagyott a sírása.

A kerítésig vonszolta magát, odakönyökölt, odaborult a sövénykerítésre.

Olyan idegen volt, olyan fagyos, hogy Miska nem merte bántani. Szólítani sem merte, csak sokára.

- Imádkoztál?

- Igen - sóhajtott később Panni.

- Jó lélek..., értem?

- Nem.

Miska csüggedten hallgatott.

- Magamért - mondta Panni.

- Hát, jó jány... neked van is... neked lehet is búsulni magadért...

Az asszony csöndesen szólt; alig lehetett hallani:

- Mindenkinek lehet, akinek van miért.

- Neked van.

- Má nincs.

- Nincs?

- Én má tudom, mit kell csinálni.

- Honnan tudod?

- Megtanított rá a jó Isten.

- Oszmán mire tanított?

Panni hallgatott. Nagy fekete szemei csillogtak a hajnali fényben, könnyecsek szivárogtak benne.

- Hát, hogy aki esküdött, annak azt meg is kell tartani...

- Milyen esküt?

- A nagyot.

- A nagyot?

- A nagy esküt, a templomit.

- Erre tanított?

- Erre.

- A jó Isten?

- A jó Isten.

- No, hát - fakadt el Miska, és lejjebb húzta a kalapot a szemére - annak is lehetett vána okosabb dőga, mint hogy ilyenre tanítsa a szegény számár fejércselédet.

Panni leejtette a fejét a kezére.

- Ne pogánykodjon, Miska... Magának inkább lehet búsulni.

- Mér?... Fiúgyerek vagyok én mindenkor... Nincs nekem mér búsulni!

- Igaz.

Miska halk kis hetvenkedéssel szólt:

- Úgy kirepülök én ebből a világbul, ebből a falubul...

Panni komolyan elgondolkodott:

- Persze. Mehet maga más faluba is.

A legény mormogott:

- Nem megyek én faluba. Megyek én, ha megyek, városba! Pestre megyek én. Kapok én munkát akárhol.

- Milyen munkát?

- Akármilyet... Ahun az utcát ásik... vagy építenek... De aztat mégse szeretném... Villanyos-kalauz, a nagyon szeretnék lenni.

- Mi a?

- Úr!... Vót egy katonacimborámnak egy testvérje, mikor a felgyütt Pestre, csak olyan csizmás paraszt vót, mint akárki. Osztán mikor felvették, mingyán úr lett. Kalauz úr... A felesége kalapba jár... Mint itt a jegyzőné...

Ezen Panni eltűnődött:

- Kalapba?

- Mondom, mint a jegyzőné...

- Majd kalapba jár a maga felesége is - mondta csöndesen.

- Hát a bion abba jár!

- Jól jár.

- A jól.

Soká hallgattak. Erősen virradt, egyre jobban, látták egymás arcát. Panni belülről könyökölt a sөvényre, Miska kívülről álldogált.

- De én is jól jártam - mondta fáradtan az asszony.

Miska elnézett másfelé.

- Jutok azért én néked az eszedbe.

Panni kis tűnődés után szólalt: - Majd elfelejtem...

- El... De addig sokat fogsz sírni.

- Éccaka lehet...

- Meghallja az urad...

- Minek hallaná?... A fáradt test hamar elalszik...

- A síró szeretet nem alszik el soha...

Aztán így szólott az asszony:

- Tavasz van... Van elég dolog... Nyáron az embernek meghalni sincs ideje... Téllére meg...

- Nem felejtet te azt el téllére se, Panni.

- Majd elfelejtem öregségemre...

- Akkorra el...

Miska hosszú álldogálás után megmozdult.

- Hát gyüssz?

Panni ijedten ráemelte a szemét.

- Én?

- Te, te!... No! Gyere, no!...

- Így?...

- Így...

Újra hallgattak.

Fent az égen megszólalt a pacsirta. Frissen és vidáman ficseregve. A legény lassan felnézett az égre, a madár után.

- A madár is elszáll onnan, ahun nincs keresnivalója...

S csak nézett, nézett az égre, a kis pacsirta felé, aki egyenesen szállott felfelé az égbe.

- Ugye, kis pajtás?...

Derűs szemmel nézett az égi madárra... Az újra leereszkedett egészen hozzájukiglan. Aztán előrerepült, s csicsergése egyre messzebb hallott.

Az asszony utána nézett az égi madárnak, aztán hirtelen heves zokogásban tört ki.

- Pannikám... - szólt a legény -, kis madaram..., kis égi madaram... Lépj fel csak arra a garád-jára...

Az asszony hallgatott, megremegett.

- Kis kedvesem..., vadmadár vagy te itt.

- Igen - zokogott az asszony.

- Nem neked való ez a tyúkól...

Ebben a pillanatban a pacsirta az égen újra megcsicsersdült.

- Kis csibém, bogárkám, szagos rozsmaringom, lépj csak fel egy cseppet, híj a madár, mutatja az utat...

Panni szívhasító sírással zokogott.

- Oda tedd a lábod, e...

Panni fellépett a sövény tetejére, s a Miska erős karjában szállott alá a fű közt kanyargó gyalogösvényre...

Egymás után mentek. Elöl az emberke, utána a cseléd... Kerülte a fűvet, mert nagyon harmatos volt.

Aztán elmaradt megettük a duhaj ordenáré muzsika, s csattogott mindenfelé a sok kis égi madár.

1916

AKI ÚR, AZ ÚR!

A főhadnagy úr irdatlan soká nézegette a Pesten frissen vásárolt térképet; elővette a finom kis távolságmérő műszerét is, ezt is most vette, s lemérte a térképről - ahogy a szakácsnő a derelyemetszővel vágja a tésztát - az összes megtett és megteendő utakat.

Mivel azonban, sajnos, az étkezőkocsit a magyar határon hagyták, s most dél van, és a kupében már mindenki elvégezte az ebédet a tenyerén, ő is fanyar és fess arcot vág, és kiszól az ajtón:

- Cserepes!

- Tessék, főhadnagy úr.

- Van kenyere?

- Igenis, főhadnagy úr.

- Tiszta?

Cserepes erre már nem tud válaszolni. Még az ő egyszerű elméjében olyatén gondolat nem fordult meg, hogy a kenyér tiszta vagy nem tiszta is tud lenni.

A főhadnagy úr kegyesen int, hogy csak hozza, s ő maga nagy, szarvasbőr kesztyűs kezével belenyúl a zsúfolásig tömött utazóbőröndbe, és kivesz egy dobozka szardíniát.

Bontja, bontja, bontogatja lassan, finoman, teljes megvetéssel, mint egy úr, aki soha még maga nem bontott fel egy konzervet. Jó isten, kétheti szabadságon volt; egészen idegennek érzi magát e barbár munkában. Micsoda ebédek evett ő otthon!

Cserepes ott áll a nyitott ajtóban egy rengeteg, egy csodálatos nagy, "édesanyám sütötte" kenyér utolsó harmadával. Fehér az a kenyér, és lyukacsos és ruganyos, kíváncsú, és akkora, hogy a kis lengyel gyorsvonal fülkéjének az ajtaja eltátja rá a száját, amekkora. S Cserepes, a szép barna magyar fiú, hűségesen, szótlanul áll, vár, vár, s a főhadnagy úr végképp nem tudja felbontani azt a ronda konzervet.

- Késsel is fel lehet nyesni, főhadnagy úr!

A főhadnagy szép fiatal homlokán megmozdul két ránc. Nem szereti, ha köhög a bolha.

S annál jobban bosszantja, mert ő is arra gondolt már. De most úgy fog feltűnni, hogy egy kutyamosó okosabb nála...

Mikor felfaragta a cudar konzerv fedelét, így szólt:

- Na!

Cserepes odatartja a kenyeret.

- Mi ez?

Lefaragja. Aztán leszeli a felső réteget. Aztán ezt odaadja Cserepes kezébe. Aztán szel magának egy karéjt, kicsit, vékonyat, finomat. A nagykenyér szinte megcsóválja a fejét.

Cserepes állva marad, áll, vár. A nagy pilist átveszi a másik kezébe, mert ez elfáradt.

A főhadnagy úr nagyjából elfogyasztja a szardíniát. Rengeteg morzsát hullat szét. Csak úgy pereg a fehér kenyérmorzsa. Kinn madarak dideregnek a kegyetlen gácsországi télben.

- Még eszik, főhadnagy úr?

- Előbb még mást eszek!

S viharállott, nagy fekete táskájából egy kis doboz húskonzervet vesz. Újabb negyedóra, míg a késének konzervnyitó ágával felvágja. Frissen borotvált, finom, fiatal arca mintha festett volna, s fent piros, a lány hajlású pofacsontokon, ahogy az operett kórusban festik az arcot.

Már nem boldogul, kibontja a kesztyűből a kezét. Nagy, puha, fehér kezei, kövér, szép kezei vannak, jól manikűrözve, hegyesre nyesve. Cserepes, mint egy agár, nézi a száj mozgását, s abban a pillanatban már mozdul a kenyérrel, míg a gazdája csak negyed pillanat múlva nyúl érte.

Újabb pici karéj, és sok morzsa.

A tél-túl kikapart dobozt odaveti, hogy meg ne érintse a szolgálja kezét.

- Van dió?

- Igen. Vegyek ki?

- Na. Ha könnyen hozzájutsz.

- Igen.

Cserepes szédületes buzgósággal és páratlan ügyesen bont; csörög a dió, s jó két marékkal nyújt bé az ajtón.

- Nem kell olyan sok!

S kettesével válogat, kettő, négy, hat, nyolcat.

- Nem kell több a főhadnagy úrnak?

- Nem.

- Ideteszem mind.

S ő hagyja, mint egy igen elkényeztetett úrnő.

- Csak hagyj, Cserepes - szólt vékonyan, és hagyja, hogy lerakja.

- Na..., ne oda, kérlek!

Kiböki a kabát öblét, hogy abba rakja, ne a pamlagra a diót...

Még megiszik két pohár meleg teát a barna, finom bőrbe vont palackjából, és lassan eszegeti a diót.

A mellén három vitézségi éremnek a tartószalagja van... A medáliákat viselni is..., az nem elég finom dolog...

Galícia, 1915

A MACSKA

Az alkonyat az orosz síkon éppolyan volt, mint odahaza. Nem látszott az égen, hogy valakinek ott külön gondja volna az emberek két nagy seregére, amely földbe van ásva, az utolsó emberig jobban el volt rejtve egymás elől, mintha fekete és vörös hangyák két serege viselne a fűszálak közt hadat.

Hat apró kis legény ugrált előre, egy tizedessel meg egy hadapródjelölt őrmesterrel, hogy a leégett falu üszkös bal végétől valami 1500 lépésnyire megszállja az útvonalat, s ott gyorsan fedezékbe kaparja magát, ahonnan reggelig figyelhesse az éjszakát.

Madarak suhantak át a levegőben, fűszálakat vittek a csőrükben vagy bogarat. Távolról ágyúdörgés hallatszott s elszórt puskalövések, kettős csattanással; néha, mint egy dongó, zirrent a fül mellett egy-egy golyó.

Csatatéri esti csönd.

- No, hál' istennek - szólt a hadapródjelölt őrmester, és elterült a maga ásta fedezékben.

Mozdulni sem bírt már, egyetlen tagját nem bírta továbbmozgatni. Oda volt. Fájt a gerince, a nyúlt agyveleje, az összes csontjai és kötése, de különösen a gerincvelő, amit egészen agyoncsigázott a súlyos szerelvény cipelése: az utolsó héten valami százhusz kilométert meneteltek.

Hirtelen valami csodálatos édes kis hang csapta meg a fülét. Megint felnyitotta a szemét, mert azt hitte, megőrült. A nyitott sírforma fedezék sötét homokjában találta magát, s nem volt semmi nesz. Tudta, hogy a hét embere szintén be van ásva, és most ugyanígy fekszik a meleg homokban. Kötelesség hajtotta, hogy fel kellene állani, hogy az örök figyelnek-e vagy nem, de nem volt ereje, ha mindjárt egy egész orosz támadás jönne sem.

Egyszerre csak megint hallja azt a furcsa hangot. Vékony és kedves, síró és csiklandozó... Macskanyávogás, fiatal kiscica nyivákolása...

Tágra nyitotta a fülét. Macska!... Hol van itt macska?... Macska!... Régen elmúlt örömk és boldogságok villantak eszébe. A kislányait látta, ahogy a fehér cicákkal hempergöztek. A kisgyerekének a hangját hallotta, mint otthon a nagy diófa alatt, ahogy a kismacskát cipelte. Cince maga is annyi, mint egy rózsaszínű kiscica...

- Cic, cicc!... - hallotta jobbról is, balról is.

Felkőnyökölt.

Az emberei mind ott dugták ki a fejüket a fedezékük szélén, és kíváncsian, vigyorgó képpel nézték.

- Cic - mondta mind -, cic!...

A kis barna macska óvatosan ott lépkedett a fekete homokban, fehér folt volt a bögyén, s a mancsai fehérek voltak, olyan tiszta fehérek, olyan frissen mosott fehérek, amilyen kormosak és homokpiszkosak voltak ők, a kényes emberek.

- Cici, cicicic!...

S már az egyik legény ott mászott hason előre a cica után, és ravaszul, lappangva, becsapva igyekezett az ártatlant elcsípni.

- Vigyázz, elszaladt - kiáltotta ijedten valamelyik, de már akkor a macska kézben volt.

Boldogan vihogva fordult meg vele a honvéd, nagy bajuszú öreg magyar, és úgy csúszott vissza a fedezéke felé, mint egy vastag, nagy földi féreg, amely sohasem tudott lábon állni, és emelt fővel nézni az égre...

- Tudsz magyarul, cicu?... - mondták az emberek, és nevettek.

- Az apád csillagát, hogy tud karmolni! - mondta a vén honvéd, s büszkén mutatta az orrát, amit megkarmolt a kismacska. - Még leszedné róla a bőrt!

- Add ide nekem. Nem tudsz te avval bánni!

- Nem kell úgy megszorítani!

- Nem való ilyennek a kezébe a macska!

- Add csak ide! - hallatszott mindenfelől egy-egy szó. A nyolc ember mind a macska után vágyott.

Körös-körül nem látszott senki és semmi, csak ők nyolcan voltak itt s egy kismacska..., a halál mezején.

- Cicuskám - mondta egy ember -, kis cicuskám! Hogy kerülsz te ide, cicus? Gyere haza velem Magyarországba, Böskéhez..., a bácsi Böskéjéhez...

- Ne csábítsd el! - mondta a honvéd, aki a markában úgy tartotta a cicát, mint egy madarat. - Juliskához fog ő jönni! Kovács Juliskához, Nagyszemre, a Patics utcába...

Az arcához szorította a macskát, annak a bársonyos szőrét, s a többi irigyen és csorgó kívánsággal nézte.

- Teljes fedezés! - kiáltotta el magát hirtelen a hadapródjelölt őrmester, mert valami gyanúst vett észre.

Abban a pillanatban mindenki beugrott vagy behúzódott a fedezékbe.

Óvatosan lestek aztán ki. Amott szemben, az ellenség felől lovasok közeledtek vágatva.

- Itt a muszka! - kurjantott valaki.

- Nem muszka ez, te számár, hanem huszárok!

- Hászippa! Látszik, hogy itt a muszka, mert a huszárok szaladnak visszafele!

Nevettek, de ahogy a háborúra visszaeszméltek, egyszerre mindnyájan megérezték a testüket, a fáradtságukat.

- Az isten verje meg a patkójukat, minek jönnek éppen erre! - morogta a macskás ember, s a cicát beszorította a kebelébe.

A huszárok elgaloppoztak, s ott, ahol az imént állottak, egy-két perc múlva veszekedett gránát csapott le.

Lehúzódtak mindnyájan a gödörbe, s hosszú percekken át visszafojtott lélegzettel vártak. Disznó muszkája! Ezeknek mindig ilyen remek megfigyelőik vannak. Jó lesz el nem árulni magunkat, mert rögtön itt lesz a salve. Bölcsen meglapultak, s csak jó sokára elevenítette meg őket újra a macskanyávogás.

Mire kinéztek a föld színére, már a huszárok ott látszottak a falu alatt. A lovuk szőrén s a fegyverükön megcsillant a napsugár, a nap utolsó sugara.

A macskás honvéd, hogy a többi izgassa, kitartotta a fedezékből a cicát fél kézzel, s a másikkal simogatta odafent. Ő maga hanyatt feküdt a kis mélységű sírban.

- Megijedt!
- Cicukám, megijedtél?
- Nem szereted a gránátot, cicuka?
- Hát a gombócot?
- Hát a friss tejecskét?... - mondták összevissza.

S úgy nevettek valamennyien, és nézték a baka nagy fekete kezeiben tekergőző kis jószágot. A macska nyivákolt. Kinyitotta kis piros száját, és kinyújtotta hegyes kis piros nyelvét, s feltartott kis fehér orrával az égre nyivákolt.

- Milyen tiszta - szólt az őr.
- Mosdik.
- Többet mosdik, mint te.

A cica kiugrott a honvéd gyöngéd markából, a fedezék szélére pattant és továbbshaladt.

Egyszerre hárman is ugrottak utána, s egy pillanat múlva már megint fogva volt.

Most új embernek kezdődött új öröme. Simogatta, szeretgette, olyan gyöngéden bánt vele, mint egy álommal, egy emléikkel, mint a gyereke hajával..., s a többi nézte...

- Teljes fedezés! - hallatszott újra a hadapród őrmester kiáltása. Abban a pillanatban mindenki lebújt.

Az őr s a hadapród figyelték, mi az, ami jön...

- Csehek jönnek! - kiáltott az őr.

Erre mindnyájan kinéztek. Zárt rendekben közeledett oldalról, jobbról egy egész zászlóalj. Erről ismerték meg, hogy mifélek. Ezek itt is kettős rendekben járnak, tán hogy együtt tartsák egymást.

- Ördög vigye, minek jönnek ezek erre! - káromkodtak magukban, s nézték, hogy jön a menet tömör oszlopban. - Az oroszok mindjárt itt lesznek a tűzzel.

Három lovas tisztjük észrevette őket, s előre rugtatott.

A hadapródjelölt őrmester feltápáskodott. Ha ezek nem félnek egész alakot mutatni, akkor nem volna magyar virtus, hogy ők meg itt lappangjanak. S amit tudott, elmondta.

A nagy bajuszú, sárga cseh kapitány dűnnyögve nézett abba az irányba, amerre az ellenséget jelezte nekik, s minden köszöntés nélkül visszatért a csapataihoz.

A hadapródjelölt őrmester részvételt nézett utánuk, s odakiáltott még nekik, hogy ne menjenek zárt oszlopban, hanem bomoljanak rajvonalba...

- Was? - szólt vissza a kapitány, végignézte s elment.

- Teljes fedezés! - kiáltotta a hadapród, s maga is bevetette magát az árkába.

Már hallatszott messziről az égből repülő rémmadár sivítása. Az emberek úgy meghúzódtak a földben, mint az egerek. Aztán valami negyven méter magasságban, az alkonyati ég mély violasötétségében valami sárgászöld fény villant szét, s rá éles csattanás.

A magasban eloszlott robbanás után három kerek, fehér füstfelhő maradt az égen.

A hadapród megnyugodva nézte.

„Mintha egy gigász fűjt volna játékos kedvében cigarettjéből füstkarikákat” - mondta magában költői érzéssel.

Aztán újabb dörrenés..., aztán csak úgy zuhogtak körülöttük a vas parittyakövek...

Amint csönd lett, a hadapród kiemelte óvatosan a fejét a fedezékből.

Nagy távolságban robbanást látott, aztán még messzebb látta magasra fölcsapódni a földet. Az oroszok az egész mezőt tűz alatt tartják...

„No, ez már semmi!” - mondta magában, s most ő szólott végig a csapatja fölött:

- Cic!... Cicic!...

Egyszerre újra felbukkant a hét bakasapka, s összenéztek.

- Hol a macska?

- Hol van? Hol a macska?... - kérdezték összevissza, egyre idegesebben.

- Atyaisten - kiáltotta, akinél utoljára volt -, elszökött...

Mind ijedten néztek körül, mindnyájan megerőltették a szemüket, hogy az egyre vastagabb sötétségből kihalásszák a kismacska kedves figuráját.

- Cic - kiáltották -, cicic! - cuppogatták, szipogatták, csókkal csupogatták. - Cic, cica, cica!

De nem volt többet... Néma volt a pusztta, nem volt macskanyávogás...

Akkor szó nélkül visszaheverték a földbe, s fölvetették szemeiket a nagy sötét orosz égre... Mélyet lélegzettek, fájdalmasan sóhajtottak, mintha egy sugár tűnt volna el, az életnek egy meleg, színes kis sugara..., amely megcsillant..., amely hozott valamit..., amely megint nincs... Most már újra nincs semmi, semmi, semmi, csak a háború...

1915

KIS SAMU JÓSKA

Egy faluból jöttek, valahonnan az erdélyi határról, de huncutak is voltak, mint a székelők. Mindig vidámak voltak, mindig jókedvűek, s a sorban mindig egymás mellett állottak, s egy nevük lett a végén, az egész ezred ismerte a hírüket, az egyik legény Kis Samu volt, a másik Samu Jóska, de a kettő együtt Kis Samu Jóska volt.

- Testvér - mondta Kis Samu -, éhes kezdek lenni.

Már akkor két nap óta nem ettek. Nem volt a világon semmijük. Előreküldték őket a drót-akadályokhoz, mögöttük nagy tisztás volt, s azon csak éjjel tudott egynéhány katona keresztüllopózni, azok is inkább töltényeket hoztak nekik, mint ennivalót.

- Mit együnk, testvér? - mondta Samu Jóska.

- Mi van?

- Vizem van.

- Nekem meg sóm.

- Hisz az nagyszerű, főzzünk levest.

- De miből?

- Fűből.

- Jó lesz az?

- Jó hát.

- Megállj, az nem jó lesz. Paréjlevest főzök én, az jobb lesz.

- De nincs paréj.

- Szedünk. Ebbe a nagy mezőbe csak lesz valahol. Idesanyám otthon csak kimegy, mingyán hoz egy főzetre valót.

- A nagyon jó lesz akkor.

Még nevettek is rajta. De bizony hiába csúszkálták végig a letaposott rétet, nem leltek paréjt, amit meg mertek volna főzni.

- No, testvér, én kimegyek a drótok elibe, ott még nem járt senki, ott szép a fű, abba csak lelünk...

- Én is kimegyek.

- Nem jössz, mert ha egyik ott marad, a másik mán csak ne maradjon egy kis paréj miatt!

- Hát tudod mit, akkor én megyek ki.

- Le akarod előlem legelni a mezőt!

Evvel Kis Samu már ki is bújta szegesdrótok alatt.

Lassan csúszott előre, mint egy nagy, vastag vakondok. Minden fűszálat megérezett, megszagolt, minden laput megízlelt, de csak nem talált olyat, amelyet az édesanyja szokott otthon szedni, gyenge, édes leveleket; de messze is van az édesanya meg az édes szülőföld.

Ő csak mászott, egyre mászott előbbre, olyan jólesett lassan továbbcsúszni a zöld fűben, puhán és csendesen, kapargálva s a fejét bele-belefektetve a magas, kaszálni való perjébe.

Az oroszok hadállása nem volt bizony messze. Valami száz méterre volt itt csak az orosz lövészárók, de közben sűrű bokrok voltak, s olyan magas fű, hogy, még ha feltérdelt, akkor sem látszott ki belőle semmi. Kis Samu csak ment, ment előre. Nem tudta, miért megy, hova megy, úgy csúszott, mint a csiga, a szemét is alig nyitotta ki, s alig látszott, hogy előrehalad, csak ő maga látta, ahogy az egyenesen álló, vékony fűszálak lehajoltak a teste alatt.

Egyszer csak valami furcsa nesz ütötte meg a fülét.

Az első pillanatban rémülten hallgatott, aztán elkezdette nevetni halkán, hogy hangja ne legyen. Horkolást hallott.

Most mit csináljon?

Ki alhat ilyen nyugodtan a nagy kerek ég alatt? Ha a szemét felvetette, csak a mélységes kék eget látta. Keletről fehér fellegek úsztak rajta. Istenem, hogy tud aludni az ember ebben a nagy idegenben, ellenség közt... A test megköveteli a maga pihenését. Hogy megy otthon aludni az ember, mikor vége a napi munkának, hogy belefekszik a jó, puha szénába a szénatartóban, s reggelig azt se tudja, mi az élet..., csak éjfélkor, ha a lovak prüsszkölni kezdenek, akkor érez fel, hogy szinte félálomban eleget tegyen a kötelességének: új szénát vessen a ló elé... S hogy meg lehet szokni mindent. Most is majd leragad a szeme, de nem tudna elaludni azért... Pedig mintha abból a csendesen, édesdeden alvó emberből valami álomsugarak terjednének, amelyek rá is ráragadnak, az ő pilláit is édes mézzel kenik, a homlokában bódulást érez már, s csaknem lebókol egy puha vakondtúrason, hogy elfeledkezzen mindenről, erről a világról, bajról, fáradtságról, zsibbasztó éhségről, s átadja magát a legdrágább álomnak...

De hirtelen a másik jut eszébe, Samu Jóska cimborája, aki odahaza a drótkerítés megett várja az édeslapu-leveleket, amiből levet lehet főzni.

Hirtelen minden álom kimegy a szeméből... Hát az ő élete, az bizony nem sokat számít, meghaltak már mások is, ezren is meg tízezren meg a világ teremtmése óta hányan, s ezután is meghal mindenki egyszer... De Samu Jóska várja az édeslapu-levelet... Nagyot gondol Kis Samu.

Felcsigázta még egyszer magában minden életerejét, s megy előre tovább, lassan, mint a gyík.

S előtte az orosz katona.

Ott fekszik a fűben, zöldes ruhájában elterülve, a sapka félig lefittyent a fejéről, hosszú szőkés-barna haja csapzott izzadt, meleg homlokára. A szája kicsit nyitva, s az arca szelíden, békésen, mint egy gyermeké, ott hever a zombékon. A fegyver kiesett a kezéből, a kenyérzsákja ott van mellette, úgy alszik, mint az édesanyja ölében a csecsemő, aki annyira boldogan és olyan bizalommal hagyja el magát. Nem bánja, akármi történik is vele, agyon lehet ütni, agyon lehet csókolni, mire felébred... Hát ez az orosz mire bízta magát?!... A szent föld ott lebegett alatta, szinte a föld meleg lüktetését lehetett látni együtt az orosz vitéz csendes lélegzésével.

Kis Samunak megcsillan a szeme. Éles lett a pillantása, leste, mérte, milyen mélyen alszik a muszka.

Aztán kinyújtotta a kezét, a kezében az éles, hegyes, marokra fogott szuronyt...

Mikor már csak egy centiméterre volt az orosz testétől, kigombolt, szőrös, piros bőrű, pihegő mellétől, megállott... A kemény vas, a könyörtelen gyilkos mintha magától állott volna meg, mintha tétovázna, megremegve valami szép és igaz gondolat hatása alatt. Aztán visszahúzódik, s a másik kézbe kerül.

Kis Samu pedig fogta pusztá kézzel a hosszú orosz puskát, s kiemelte a fűből... Milyen engedelmes állat a fegyver, a gép, ha nincs összekapcsolva vele az élő emberi lélek. Már ott volt az orosz halál a magyar marokban... S most újra kinyílt, kinyúlt a magyar kéz: felvette a barna kenyérszakot...

Egyéb nem kellett neki.

Még egyszer végigfutotta a pirosan alvó nagy embert. Nem volt már fiatal ember, hosszas, ritka szőke-barna szakáll ütközött ki az arcán, a vonásai fáradtak voltak, mint az élet harcában megörlődött családapáké.

„Aludj, testvér” - mondta Kis Samu magában, azzal nyakába vette a puskát, a tarisznyát, s elkezdett visszafelé csúszni.

Egy horkantást hallott, ettől megijedt. Borzasztó megijedt: ha fölébred a szerencsétlen, akkor meg kell ölni.

Várt nesztelenül, mint a rozsbogár, amely a legkisebb neszre halottnak tetteteti magát, s csak hosszú perc múlva indul újra útnak... Így indult ő is útnak, vissza a csapásán... Hogy meg lehet ismerni a hóban a nyúl csapását, a páras kettős nyulakét, két kicsi elől, két öreg nyom hátul. Vagy a rókát, ahogy egyenletesen ügetett, s hosszú farka utána söpört a puha havon... Az ember útja még súlyosabb, az élő fűvet úgy széttöri, árkot, ás, vés a füves réten.

Mikor bebújt a drót alatt, Samu Jóska ott találta a poszton. Ült, ült és aludt. Aludt, mint a muszka, s nem ébredt fel.

Az alvásért nagy büntetés jár: vesszőzés, kikötés, nagy veszély idején főbelövés..., és hogy aludt ez is... Nem bírta szegény kivárni az édes füveket.

- No, hé, no... - rázta meg a cimbora. - Hékás...

Alig tudott bele lelket verni.

- Itt az ennivaló.

Samu Jóska nagyra meresztett álmos szemmel nézte a kenyértarisznyát, amely dagadt volt.

Ránézett a cimborájára, megcsóválta a fejét. Megértette.

Hanem volt valami, valami furcsaság a tarisznyában, amitől mindkettőjüknek kerekre nyílt a szeme.

Egy kis fura alkotmány: egy kicsi bababölcső.

Samu Jóska vette a kezébe. A tenyerébe vette, nézte. Egész rendes kis takaros bölcső. Bicskával faragva, olyan kicsi ringó bölcső. Hallgattak, néztek.

A nap melegen sütött le az égről, kábultak voltak az árnyéktalanságon, csöppek gyöngyöztek le a homlokukon, s úgy a szemük táján összecseppentek, lebiggyentek...

A Samu Jóska könnye a kis bölcső közepére esett.

- Hun szedted ezt, testvér?

- Ott alszik egy árva magában - mondta Kis Samu.

Samu Jóska megcsóválta a fejét.

Hallgattak. Azt akarta mondani: „Jó lesz az én Bözsi leányomnak!...” De nem mondta ki. Csak hallgatott. A másik is azt akarta mondani: „Vidd haza a te kis Bözsi leányodnak...” - s ez se mondta ki.

Törtek a kenyérből, és lassan eddegéltek. Falatonként morzsolgatták szét az istenadta kenyeret...

Egyszer azt mondja Samu Jóska:

- Testvér.
- Mi kell, testvér?
- Hun alszik az az árva?
- Hát arra le.

Azzal tovább ettek. Egyszer Kis Samu szólalt meg:

- Ejnye, ejnye, ha tudtam volna...

S megint tovább ettek.

Megint Samu Jóska szólt egyet:

- Én is tudnék ilyet csinálni az én Bözsikémnek.

S műértő szemmel nézegette, tanulta a bölcsőcske formáját. Aztán Kis Samu mondta:

- Alkalmatos, de nem boszorkányság.

Samu Jóska azt mondta rá:

- Nem.

Kis Samu megint ezt:

- Add csak ide, testvér...
- Én?... Nem én...
- Hásze, jóember, nem akarom megenni.
- Nem tudom, mit akar kend, de én vissza akarom vinni.
- Hogy vinné kend, amikor én hoztam?
- De én találtam ki... Nekem van gyermekem, én tudom, miér!...

Nem szólt tovább, csak megindult vissza a másik csapásán. Félt, hogy nem tud szólni a torka szorulásától.

- No, tegyen legalább bele kend valamit, csak nem visz üres bölcsőt - szólt gorombán Kis Samu, s egy darabot tört le a kenyérből... Ki tudja, az a muszka is mikor kap újra.

A muszka ébren volt, ott ült a fűben, lecsüggesztette a fejét, már nem tudta, mi történt vele.

Csak akkor riadt fel, mikor emberi arc bukkant fel előtte.

Samu Jóska intett neki egyet, aztán odanyújtotta fél tenyerében a bölcsőt.

A muszka csak nézett vérveres szemmel, elbámulva, sután.

- No, vegye csak el kend - szólott barátsággal Samu Jóska -, nem dinament van benne, hiszen ismerheti, mi a.

S az orosz elvette. A két apa egymásra nézett, aztán gyorsan elfordult. Mindegyik szégyellte a harcmezőn a férfiszemben a könnyet...

1918

ÚJ FÖLDESURAK

A Nemzeti Tanács elnöke felpillantott, apró kék szemei komolyan néztek a feketére rozsdállt, drótkeretű pápaszem megett.

- Itt a kocsi.

A Nemzeti Tanács két tagja felállt az asztal mellől, egyik fekete szűrben volt, a másik, kis nevető ember, ócska munkáskabátban, olyan, mint egy kis posztómedve.

- Nézzék meg, barátaim, jól azokat a disznókat - mondta az elnök. - Milyen súlyúak, mikor lesznek érettek stb.?

A szűrös fekete ember száraz komolysággal int:

- Egen.

Az újságíró megilletődve nézte a nyugodt, komoly embereket, akik az asztal körül ültek. A pamacsbaíró elnökre nézett, aki húszkrajcáros ócska szemüvegével tekintéllyel ült az öregbíró helyén, senki sem gondolta volna, hogy egy hónappal ezelőtt még „szegény ember” volt, akinek ott volt a helye az ajtó mellett, ha bejött a tanácsterembe. Előbb letörülgette a lábát odakinn, aztán a kalapját kézben tartva ácsorgott, míg sor nem került rá... Most éppen olyan öregbíró, mint akárki a vastag, kihízott s halcsont keretű okulárés nagygazdák közül.

- Tessék, szerkesztő úr - mondta az elnök.

Az újságíró felállt. Úgy gondolta, ő kért kocsit, hogy megnézze, mi van a föld fészkeiben. Most meglepte, hogy ő csak ráadás.

A községháza árkados bejárata előtt állott a kocsi.

Úri fogat, két gyönyörű fekete lóval. A bakon strucctollas, lengő szalagos parádés kocsis. A fekete szűrös ember előrelépett, felült a kocsira a jobb oldali ülésre, a kis posztókabátos a bakra penderült. Az újságíró is beült.

Mindenki oda ül, ahová tud.

A lovak kirúgnak, elrepítik a hintót. A munkástanácsos mereven, komolyan ül magának; úgy ül, mint akit a földrengés sem repít ki többet.

- Sok nagygazda van ebben a faluban - mondja az újságíró, aki a régi világ levetkezhetségtelen érzéseivel veszi észre a boldog falut, az öblös, tágas nagygazdaházat, ahol sonkákkal van tele a kamara és téli zsákokkal; marhával a hosszú istálló, disznóval a tölgydeszka ól... A gazdag, a kényelmes, a testi jó érzés árad fölöttük, jó a szegénység e korszakában látni, hogy ez is van azért.

Az ember nem felel. A kocsi sokáig megy a felvágott, havas utcán. Akkor egyszerűen így szól:

- Egen. Van egynéhány jó gazda; de nagyon sok minálunk a szegény zsellérember... Arra be csak olyan kis házak vannak.

Az újságíró ráeszmél az új világrendre: igen, hisz ő szociológus. Azért van itt... Fázósan húzódik be a prémes bundájába; mit eddig csak elméletben értett, megérzi most a szegénység rettentő érzését, rácsap a szegénység mindent elborító igazsága; van egynéhány jó gazda - ismétli magában -, de nagyon sok a szegény ember...

Már kezdődnek itt is, a nagyutcán, a főútvonalon, ahová kirakatban terpeszkedik mindenkor a gazdagság, a vagyon, hogy magát fitogtassa, hogy még azt a pár méternyi is ő élvezze: közel lenni a főútvonalhoz... Már itt vannak a riggyent-rogyant szegény kalyibák, az apró putrik, mákszemnyi ablakokkal, melyek homokkal vannak szigetelve; a félrebillent szalmafedelekkkel, amelyeket csak a szél irtalma őriz; sem udvar, sem istálló, se kút, se kert az udvarokban; a szegénysor, amit az átutazó behunyott szemmel néz végig, örülve, ha nem kell róla fölöttébb igen tudomást venni.

Rápillant a szűrös emberre: vajon melyikben lakik e nedves kis putrik közül? Hm, előjárósági ember... Kérdezni nem meri, mert amilyen kevély a gazdag az ő gazdagságára, annyira takarja a szegény az ő szegénységének rongyait... Ki tudja, van-e egy kis „zsírozója” otthon ez újmódi, szalmával bélelt csizmájú tanácsos szegény kis feleségének.

A kocsi végre kiért a faluból, elmaradtak a nyomorúságos viskók: mintha levették volna a lélekről a súlyos terhet, kinyílt a tágas mező, a végtelen hómező, amely az éggel egy fényes ködben olvadt össze arra körös-körül. Az út mellett néhány akácfa állt, kettő-három kivágva dőlt el az árkon, a sárga forgács szinte csillogott a havon.

- Szép - mondta az író -, gyönyörű ez a téli kép.

Önkéntelen pattant ki ez a felkiáltás, mert a szemét elkápráztatta a havak tengere. Téli tárlatok s szép tájképek lebbentek fel előtte, jól öltözött dámák, akik egészségesen s piros arccal, korcsolyásan, szellemesen sziporkáznak az emlékeiben...

Az ember elkapta a szót, és erősen nézett szét a nagy mezőn.

- Szép, ugye? - mondta, s a hangjában leplezhetetlen az öröm. - Nagyon szép földek ezek! Szép uradalmak!... Meg jók, nagyon jók, fajn jó földek, uram... Nem olyan földek ezek, mint odaki a csorváson, amelyek vagynak, ezek jó földek, de amiket eddig bérbe adott az uraság a népnek, az mind vadvízes meg szikes csúnya föld... Mert csak az olyan földeket adták a szegény népnek bérbe, amék a bérlőnek nem kellett... Meg, tudja, a bérlő fizetett egy holdért tizennégy koronát, a falusi ember meg fizetett negyven koronát..., az az igazságtalanság is.

Az író sem látta már a tájképet, nem látta a külső szépséget: a nagy sorsfordulat belső, megrendítő szépsége csapott rá. Ezt a szépséget azonban még csak látta: még nem érezte. Nyugtalan zavarral ült a kocsi ruganyos párnáján: a finom kocsiban, a remek téli tájban nem érezte magát olyan gondtalannak és boldognak. Mint annyiszor, ha farsangra ment nagy bundában, repülő kocsival, s tudta, hogy tágas udvarházban meleg szobák boldog népe várja, gondtalan, művelt emberek melengető derűje, fehér abroszok, ragyogó porcelánok, ezüst evőeszközök, szarvasagancs nyelű kések, nagyszerű konyha, pácolt vadhúsok, párolgó puncsok, torták, jó borok, kitűnő szivarok... Rekapitulálta a dolgot: akkor is ott volt a faluban, a falu óriási tömegében a szegény nép, bűzös kis vackokba duggatva, a téli fagy elől elbujdosva a deres ajtósarkok mögött. A gyerekek sápadtan, penész ette, vékony csontokkal s céklavörös orral, apjuk ócska kabátjában, amely a földig ér; kis vézna sápadtak, lila ajkak közül sárga fogak merednek ki, s mély karikák kétoldalt a lilás szemecskék alatt...

A távoli hóban apró sárga petrencék tűntek fel. Barna kis alakokat lehetett látni a sárga foltokban, emberek hozták a hátukon, mint apró hangyák az óriási batyukat.

A bakról visszafordult a kis tanácsos:

- Hordja a szegénység a szalmát - szólt nevetve -, mert nincs a szegénységnek tüzelője.

A távolban feltűntek a tanyai épületek s a szalmakazlak, békés árnyképük rezgett a hó felett. A szalmahordók egymás után ballagtak láthatatlan csapásokon a hóban, szépek voltak, amint ott mozogtak, lassan, mint a percmutató, előretolulva.

A kocsi befordult a tanyák irányába. Tágas szérűk, hosszú, nagy istállók, hóval rakott fák: fehér angyalok állottak a barna salak körül; az íróban megint csak fölillant a sok szép tanyai emléke, s már látta középen az urasági lakást, bár tudta, hogy ott senki sem várja...

Valóban, a kocsi nem gördült be az úri lak rácskerítéses kapuján, csak ő pillantott be, s látta az üveges verandát, ahol a fiatal úrilányok oly vígan éltek azelőtt; hideg volt most, s didergett az idegen téiben a tornác. Hó borította a virágágyas udvart, és senki sem lapátolta el a havat, a tuják földig rogyva a ráfagyott havak alatt, morózusan lógtak.

Odább állt meg a kocsi, a kisebb, házak előtt.

Puskás nemzetőr jött elő. Csöndesen, senki sem vette észre, honnan, tiszta melegséggel intettek egymásnak adj istent a néptanácsosokkal.

- Hol van a kulcsár?

- A sertésólaknál.

Leléptek a székérből a Nemzeti Tanács kiküldöttei, nem cihelődtek, mint a hajdani urak a farkasbundából, leléptek a vékony fekete szűrben, a kis barna kabátban, s ott álltak a hóban, mint a többi szegény ember.

Aztán egyszerű, ballagó léptekkel indultak az ólak felé.

- Hol vannak a bérlők? - kérdezte az újságíró, s visszanézett a ház felé.

- Debrecenben - mondta odavetve a nemzetőr.

- Nem jönnek ki sose?

A nemzetőr elmosolyodott:

- Nem jönnek.

- Nem mernek?

A nemzetőr billentett a fejével egy kicsit:

- Nincsen itt má nekik semmi keresnivalójuk... Ma itt minden nemzeti vagyon...

A két tanácsosnak egy sovány fekete legény halkán referált. A szűrös néptanácsos kemény ridegséggel szólalt meg:

- Minek engedték?

- Írást mutatott. Debreceni engedélye volt, meg rajta volt a pecsét a községházáról is... Mit tehet az ember?

Kedvetlen csöndbe borultak. A szűrös csak csóválta a fejét.

- Kifosztanak - mondta határozottan -, tisztára kipusztítanak.

Aztán erősebben így szólt:

- Ez a betyár kölyök nagyon merész!... Még az úrral nincs is baj, de ez a haszontalan írnok kimerészkedik. Minden másnap szekérrel jön ki Debrecenből, egyszer búzát visz, másszor más vizet, ruhát, edényt, már lassan mindent elhordott innen, a nemzeti vagyonból. Most elhajtották a java marhákat, hogy itt nincsen elég takarmány, aztán meg gyűnnek, hogy elhordják a szénát,

hogyan Debrecenben nincs mit adni nekik. Már a parádés lovakat mind elvitte, most az ökröket mind sörébe fogják, a csikókat mind elrekviráltatják. Itt lesz a tavasz, akkorára nem lesz semmi... Úgy kiforgatnak ezek itt mindenünkből, hogy mire szántani kell, nem lesz mivel hozzáfogni... Tizenkétezer hold ez a kettős bérlet, nincsen benne bemunkálva nyolcszáz hold; mi lesz itt jövőre, éhínség lesz ebből... Ez a betyár kölyök: hogyan bánik mivelünk a végén, úgy kell a körmire nézni, mint a zshiványnak...

Azzal előrement, csöndes léptekkel, kissé imbolyogva, nem azzal a határozott, kemény járással, ahogy a kövér, piros képű, hatalmas régi földbirtokosok haladtak végig a tanyán, csillogó arccal s harsány parancsokkal. A szűrös tanácsos nyugodtan ment, gond volt a pilláján, de bátran nézett körül, csendes szavára kieresztették a hízókat, s a gömbölyű kocák s ártányok egymás hegyén-hátán tódultak ki az etetővályúkhöz. Értő szemmel bíralták a tanácsosok, nemzetőrök, velük a kondások; előjött a vén kulcsár, öreg csikos sállal a nyakában. Százhusz kiló, százötven kiló, két hét alatt beérnek, ki lehet mérni...

Alkonyodik, a juhaklok egészen ködbe borultak, távolról a kondásfiú kurjantása hallik:

- Kurra, te!...

Visító kismalacokat terel, ostort csattogtatva. Egy kútgém nyikorog, vizet húznak az ökröknek. Az új földesurak komolyan, megelégedetten nézdelik a nyüzsgő sertésfalkát, a trágyadomb vékonyan gőzölög az ólak körül.

- Milyen ember volt a régi gazda? - kérdezi az író.

Kis nevetés a szemekben, az arcokon tiszta és nyugodt emberi érzés, nyíltság, őszinteség, bátorság, megelégedés...

Az kuruc ember volt, még a hetvenhét esztendő emberét is úgy letegezte, mint a taknyos gyereket, és leverte a kalapot a fejéről, ha úgy fagyott is, hogy csikorgott... Hej, tudta szidni az száz istennel az embert!

Az író körülpillantott az egyenlő s egyforma nyílt arcokon: ha itt volna a régi úr, akkor most annak az arcán volna az emberi örömmel az a boldog kinyomata, s ezek itt mind sötéten, zárt szemmel, bumfordi módra szétszórva álldogálnának jó távol a sűrű ködben, mint harapós ebek, akik láncra vannak verve, s morogva szorítják fogukat véres harapásra...

Egyszerre föllobbant benne valami jóérzés, meglátta a szépet, a legszebbet, amit az élet ad: az emberarcon a boldog lélek ékességét... Kápráztató volt, mintha csupa mécsesek gyúltak volna ki körülötte, a szépségek apró karácsonyi boldog lángjai csillogtak, és ő otthon érezte magát.

1918

A SZENTJAKABI ISKOLA

Tegnap az angolok nagyon csodálkoztak, hogy az óriási Esterházy-uradalom közepén, Szentjakabon olyan iskolát láttak, amilyen ott van. Először is a csírástállókat látták, s azzal nagyon meg voltak elégedve, a nagy vörös szakállú hollandus újságíró egész otthon érezte magát.

- Egész hollandi rendszer - mondogatta, s nagyon bólogatott, a betonjászlakat, az erőtakarmányt, a pompásan tiszta kezelést megfigyelve.

De amikor az iskolába mentünk, nagyon el volt képedve. Kíváncsian néztük a téglával kirakott szobát, az iskola zsúfolt padjait, a piszkos faliképeket, az osztálynaplót. Nagyon elégedetlenek voltak; az amerikai újságíró mondta, hogy a legkisebb amerikai farmokban is egészségesebb és okosabb iskolát találni, mint ez.

Hát még mikor átkocsiztunk Dénes-majorba, ahol a piros arcú kisgyerekek azt mondták, hogy itt nincs iskola, és ők két óra járásra mennek mindennap gyalog Szentjakabra.

Én azonban mintha hazamentem volna: gyermekkorom emlékei újultak fel ebben az iskolában. Én jól emlékszem, hogy ez a ház, amely most sötét, zsúfolt, piszkos, ez új iskola volt nálunk. Én még a régi iskolában kezdtem tanulni harmincöt évvel ezelőtt. Az pedig földre ragadt kis viskó volt, náddal fedve, akkora ablakai voltak, mint egy zsebkendő, s az eresz alatt a tornácon olyan gödrök, hogy beleülhettünk, mint a kotlós a kosárba.

Ennek a most összeomlott társadalomnak volt egy kedves jelszava: a tudomány hatalom!

Ez egy nagy igazság, s az uralkodó osztály ezt a hatalmat, a tudományt nem is adta ki a kezéből soha.

Csak gondoljunk arra, hogy egy Esterházy herceg mi mindent nem csinált, hogy a gyerekeit megtanítsa arra, hogy ezzel a hatalommal bírjon. Ha hülyének született is a fia, lánya, még akkor is parányi korától kezdve a világ minden iskoláját, tudósát, orvosát, nevelőjét mind odaszedte hozzá, hogy embert faragjon belőle. Iskolába egy óráig sem küldte Szentjakabra, de Pestre, Bécsbe, Londonba, Oxfordba.

A béreseinek gyereke pedig lehetett olyan lángész, mint Napóleon, mégis két óráig kellett gyalogolnia, míg egy kis iskolát talált. Hatéves gyermek esőben, sárban menjen Dénes-majorból Szentjakabra, hogy megtanuljon egy kis írást-olvasást. No, többet nem is tanult, ez is elég egy béresnek, mondta a herceg őfőmagassága.

Így történt, hogy a gazdag ember gyereke okosabb lett az apjánál, a szegénynek muszáj volt olyan tudatlannak maradni, amilyen a szülője volt. Nem így lesz ezután.

Minden gyerek egyformán fog tanulni. A felső iskolákba pedig nem a gazdagok gyermekei mennek, hanem a jó tanulók, a jófejű gyerekek.

Addig pedig, míg a nevelés mindenestül átalakítja az emberiséget, addig is gondoljon magára a szegény proletár nép. Gondolja meg azt minden szegény ember, hogy a gazdagok ezer és ezer esztendeig uralkodtak rajtuk a tudomány segítségével. Most tehát, ha elvettük tőlük a gazdagságot, el kell venni a tudományt is.

Már most is a papírra leírt ígék gyűjtötták fel a világot. Az írásból-olvasásból kerekedett ez az egész világforradalom. Folytassátok tehát a tanulást, olvassatok, hogy tudjatok.

Mindig olvassatok, és mindent elolvassatok.

De ne olvassátok a régi könyveket, amelyek a butaságban és türelemben, alázatban akartak örökre leragasztani benneteket, csak újakat, csak a mai, új írásokat olvassátok.

A régi könyvek, újságok, nyomtatványok a régi, kapitalista világ zsarnokságát szolgálták. A mai újságok, füzetek, röpiratok, tudományos könyvek a világszabadság új boldogságát építik fel. A régi tudomány fekete volt, az új tudomány vörös.

A fekete tudomány zsarnoki hatalom volt.

A vörös tudomány vörös, felszabadító hatalom lesz. Gondoskodjatok tehát róla, hogy azok is részesüljenek belőle, akiket a régi zsarnokok írni-olvasni se tanítottak meg.

1919

VIRÁGNYÍLÁS

A somogyi termelőszövetkezet úgy alakult meg, egy nap alatt, egy gondolat megszületésével, hogy semmi nemzeti érték nem ment kárba abból, ami már megvolt, ellenben rejtett erőknek milliónyi forrása buggyant ki.

Nem tudom más természeti képpel összehasonlítani, csak épp a virágfakadással.

A tél kemény kis rügye vastag és zsarnoki védőlevelekkel van borítva, gyantás, enyves, kemény burokkal, amelyek megvédik a téli fagy és az időjárás minden viszontagsága, sőt a kártevő bogarak ellen is a leendő szirmok, porodák és bibe csiráit. A tavaszban duzzadni, fakadni kezdenek a belső életek. A szigorú és vaskemény fedőlevelek egy darabig velük nőnek, nőnek, dagadnak, és elszántan védik magukat és életüket, s azt állítják, hogy órájuk szüksége van a bent rejlő kis életek tömegének, ők védik, tehát jogosan préselik kicsi térbe őket. Egyszer aztán a szirmok a tavaszi napsugártól egy hajnalban szétrepesztik a burkot, kitáruznak a napfényre, gyűrötten, lucskosan, de szépen és boldogan, s övük a jövő. A fekete kopáncsokkal többet senki sem törődik, elbomlanak, lehullanak.

Így őrizték meg korunkig a grófok, a feudális nagybirtokosok, a magántulajdon szörnyőriásai, egy testben a földeket és rajta a népeket. A vörös forradalom tavaszi lázától a már érett és megduzzadt néplélek egyszerre szétrepesztette a nagybirtokosok külső kopáncsát. Az lehullt, leesett s a belülről kivirító milliónyi néplélek egyforma erővel, örömmel, szépséggel és boldogsággal tárja ki magát az új élet lehetőségeinek.

Ennek a kifakadásnak a titka izgatott engem. Minden agitátortól, aki részt vett ebben a munkában, azt kérdeztem, hogy mit mondott, amivel meggyőzte a népet a szövetkezés fontosságáról. A köztudatban ugyanis az van, hogy agitátorok, elcsapott gazdatisztek járták az országot, s önző érdekből lázították fel a népet, és romlásba vitték. Tíz-tizenöt béres kommunizált egy 15000 holdas uradalmat, s más efféle rémhírek járták és járnak az országot.

Most utólag meg lehet állapítani, mint minden nagy forradalom után, hogy a köveknek is nyelve támad, és a dadogó és gyengeelméjű is az angyalok nyelvén beszél, mint mindenkor, ha itt az idő teljessége.

- A kerítésen belül állítottak fel valami ferslógót - mondta az egyik főagitátor -, arra állottam, és két óráig beszéltem a cselédeknek. Megmagyaráztam nekik, hogy mi a szövetkezeti gazdálkodás előnye: a feldarabolásnál a nagybirtokok nagy értékű felszerelése kihasználatlanul maradnak, és így ugyanaz a föld alig lesz képes a saját birtokosait eltartani, de képtelen lesz a termelés fokozására, pedig a szövetkezeti nagyüzem nemcsak a megművelő munkásságot látja el jobban, hanem a városi lakosságot, az ipari proletár testvéreket is, sőt külföldi kivitelre valót is képes termelni, amiért cserébe külföldi cikket kaphatunk. Azután megmagyaráztam, hogy ezzel szemben lehetetlenség a kis- és törpebirtokosok százezreit felszerelni a legelemibb mezőgazdasági eszközökkel is. Még tovább kimutattam, hogy lehetetlen volna azt a sok százezer új kisgazdát kioktatni máról holnapra a földnek olyan új megművelésére, hogy csak valamennyire is pótolni tudják a mai eredményt. Ki lehet számítani, hogy napokon belül beáll a termelés anarchiája. Roppant egyszerű volt ez az agitáció, csak tudni kell az igazságokat, és nem kell ahhoz erőszakos szó sem, a magyar nép annyira intelligens és bölcs, hogy egy perc alatt kapacitálható.

Nem is volt baj sehol a cselédséggel, sem a szegény zsellérekkel, csak a kisgazdákkal. Ezekkel sem volt baj, csak ki kellett kapcsolni őket az eszmeáramlat köréből.

Egyelőre nincs szükség arra, hogy a kisgazdák szövetkezetbe tömörüljenek. Csak hadd maradjanak ők a maguk egyszerű, becsületes munkájuk mellett, dolgozzanak, termeljenek; az ország központjáról nagy felelősséget vesznek le azzal, hogy annyi családról nem kell gondoskodni, amellyel a kisgazdák is termelnek valamit a közösség számára is. El fog azonban jönni az idő hamarosan, hogy a kisgazdák maguk fogják kérni, hogy a birtokukkal bocsátkozhassanak a szövetkezetekbe. Majd ha látni fogják, hogy a szövetkezeti tagok, akik nekik mindig koldusok voltak, jobban élnek, mint ők, szebb és egészségesebb lesz a lakásuk, lesz fürdőszobájuk és villanyvilágításuk, lesz ruhájuk, ellátásuk, kaszinójuk, újságjuk, könyvük, iskolájuk... Nem utolsó érv volt, hogy: „A szétdarabolt földeken alig tud tengődni a nép, ellenben a nagybirtokokból már az eddigi üzemek mellett is milliókat kerestek a régi tulajdonosok. Nem lesz jó ezeket a milliókat népjóléti intézményekre fordítani?”

Hát a grófok?

A grófok három álláspontot foglalnak el. Az első típus emigrál, minél gyorsabban menekül Svájcba, s viszi, amit tud, és ellenforradalmon töri a fejét. A második típus „megérti az időt”, „behódol”, és „munkát kér” a szövetkezettől. A harmadik itthon van, a kastélyba zárkózik, és ámul-bámul, egyszerűen nem hisz a szemének.

Ezzel a harmadik típussal volt egypár kedves esetünk. Egyiktől semmiképpen sem bírtunk fakitermelést kapni Kaposvár számára, csak mikor azt mondtuk neki: „Hát főméltóságod előtt (még akkor külön megtanultuk ezeket a furcsa címeket) csak két választás van. Vagy odaajándékozza az erdőt, s akkor a nagylelkű adakozó lelki örömeit élvezheti, vagy elveszük. Slussz.” Hát ő inkább az első formát választotta, s nagy levelet írt, hogy ajándék.

Egy másik gróffal még szebb esetünk volt. Mikor odamentünk, a cselédség fel volt uszítva, fejszével és lármával fogadott. Aztán órákig gyúrtuk a grófot, míg megengedte, hogy az ő jelenlétében beszéljünk a néphez, s aztán órákig beszéltünk a népnek. Persze megszerettek, megértettek, a mieink lettek.

Gyalog jöttünk oda, de amikor el akartunk menni, előáll a parádés kocsi, a bakon ugyanaz a dugóhúzóhajszú kocsis, aki a legnagyobb fejszével fogadott bennünket.

A gróf elbámult, s azt mondja neki:

- Hát János!... Te is cserbenhagysz? Hiszen benned volt a legnagyobb bizalmam!

Az ember nem szól. Azt mondja neki heccelve valaki:

- Hát most feleljen, János bácsi!

A kocsis szépen szól nekünk:

- Üljk be, elvtárs úr!

Aztán odapislant a heccelőre is:

- Mindenféle grófokkal... nem állunk szóba!

Evvel megrántja a gyeplőszárat, kiereszti az ostort, s ahelyett, hogy gyű! - azt mondja hetykén, foghegyről, hogy:

- Köztársaság!...

A lovak kiugranak, s a hintó repül a ragyogó tavaszi napon, a szép, színes, gazdag tavaszban a boldog jövő felé. Körös-körül virítanak a fák és a lelkek.

1919

RIPORT A PESTI GYERMEKRŐL

Hajnalban ébresztett fel a kicsi lányom - nekem hajnal volt, neki már munkaidő; iskolába készen állt előttem. Álmosan, alig értem, mit akar: szavazzak, hogy kilenc órakor kezdődjék-e az iskola vagy nyolckor... Ezt a szavazólapot neki vinnie kell.

Nézem a gyereket, ahogy ott áll előttem, bátran, egyenesen, csillogó szemmel, piros arccal, komolyan.

- Te hogy akarsz? - kérdelem tőle.

- Nekem mindegy.

- Hát talán tízkor?...

Felnevet. Az első érzés öröm: az jó volna. Aztán neheztel, hogy a kötelességteljesítés egyenes vonalában megzavarom:

- No, igazán, ne tréfálg, írd le: kilenckor vagy nyolckor. Azt mondta a tanító néni: ahogy a szülő akarja. Kilenckor vagy nyolckor.

Abból, hogy következetesen, de önkéntelenül azt mondja elsőnek, hogy kilenckor..., érzem az ő szavazatát, s leírom: „Kilenckor.” S repül vele; kis táska a hátán, kis prémecske a nyakán, sapka a fején, az ablakból még utána nézek, ahogy apró lábain siet, siet, biztos akarat viszi: íme, a gyermek, a munkavégző ember.

Ma meg fogom tudni - határoztam el -, mit csinál e város jövő nagy tömege: a szegény-gyermek-sereg, amely az élet alján nyüzsög és fázik és éheznek, és fejlődik a jövő számára...

Furcsa ma ez a város: fél tízkor már az utcák üresek, csak a villamoskocsik, elromlott fék-jükkel, nyikorgó tengelyeikkel s ugráló sínjeikkel. A járdákon is kevesen. A Nagykörúton végignézek: egyetlen üres társzékér zötyög. Kihalt város a novemberi lanyha ködben. A járókelők lassan mennek, baktatnak, ácsorognak. Nők olcsó téli díszben, nemzetközi ruhák. Olyan ez a Budapest, mint egy nagy méretű kisváros vasárnap reggel...

Senki sem siet. Minek?... Nincs sietős dolga... Azér a kis pénzér? Úgyszincs üzlet. Nincs cél, nincs munkaöröm. Kirakatot nézni? Minek? Olyan drága minden, még nézni sem érdemes... Felmegyek egy modern nagy bérpalota első emeletére, ott van egy gyermekvédő iroda.

Gyermekvédő iroda. Mi ez? Félelemteli nagy, tágas üzlethelyiség, rengeteg üvegablak, ma milliókat ér, istenem, ha kitörnek... Üres, tágas helyiség, kopott és rendetlen. Alig van benne bútor, s mégis rendetlen, poros és elhagyatott, a szegénység pora lepte be.

Egy fiatalember, két úrilány s egy idős úriasszony dolgoznak benne... Hogy tudnak ilyen rendetlen helyen megenni? Úrinők... Lám, a nők ezer és sok ezer év óta csak háztartási munkával foglalkoztak: de nem belső hajlamból. Hogy mennyire nem, mutatja ez a kép: három nő dolgozik egyetlen szobában, s az ablakot olyan vastagon takarja be a por, hogy alig lehet kilátni.

- A teljesen szegény, gondozásra szoruló gyermekek száma rengeteg nagy. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy százazrekre rúg csak Budapesten - magyarázza, a titkár, nagyon intelligens, komoly s rendes fiatalember. - Megmentésükkel foglalkozik az állam, a főváros, a rendőrség s a társadalmi egyesületek... Az állam fenntartja a menhelyeket, felügyeletet gyakorol minden ilyen irányú tevékenység felett, a vakok, siketnémák intézete is idetartozik... A főváros az

árvaszék útján, de itt csak a vagyonnal bíró gyermekeket gondozza, a vagyontalanok javára öt árvaházat tart fenn... A rendőrség a gyermekbíróság útján igen sokat tesz, a társadalmi egyesületek száma is nagy: legnagyobb az *Országos Gyermekvédő Liga*, amelynek nagy érdeme a nyaraltatási akció, a külföldi üdülésre elküldött gyermekek ezrei áldják. Kisebb egyesületek a *Zsófia Gyermekszanatórium Egyesület*, az *Ingyen tej*, *A gyermekért*, az *Országos Gyermekvédő Egyesület* és a *Fröbel Egyesület* és a patronázások, a katolikus patronázs különösen, de protestáns patronázások is vannak, a szocialista párt is próbál tenni, amit tud, a Kerületi Munkásbiztosító egyik osztálya útján. A MÁV-nak is van gyermekfoglalkoztatója, van egy *Brit Gyermekfoglalkoztató* s egy *Nemzetközi Gyermekmentő Szövetségnek* is helyi fiókjá, az *Országos Stefánia Szövetség*, a *Nyomorék Gyermekek Otthona* s a *Vöröskereszt* is fejt ki ezen a téren jelentékeny működést.

- Körülbelül mennyi munkát tud ez a sok egyesület végezni: úgy értem, a főváros nyomorgó gyermekeinek milyen százaléka részesül az egyesületek útján valami segélyben?

- Hát talán egytized része..., körülbelül tíz százalék.

- Szóval az ön véleménye szerint száz éhező s fázó gyermek közül tíz kap segélyt, kilencven pedig sorsára marad.

- Igen.

Lassan, gondolkozva néztem ki az őszi utcára, köd, ború, poros ablak, szűk utca, rossz üzletek, szép, nagy üzlethelyiségek, de rosszul mennek; mindenki panaszkodik; mintha a közsóhajok köde borongana a városon.

- Mondja, kérem, mit tud például az önök egyesülete tenni?

A fiatalember kényelmetlenül feszengett.

- Keveset, nagyon keveset, ahhoz képest, amit szeretnénk... Tavaly rendeztünk egy kiállítást, amely az egész ország gyermekvédelmét nagyszerűen tüntette fel..., az idén kiadunk egy könyvet, egy almanachot, amelyben az összes szakférfiak cikkekben tanítják ki a közönséget a gyermek gondozására s védelmére... Azon felül fenntartunk egy irodát, amely minden ilyen bajnak gyógyításánál kész közreműködni, s négy rendelőt ingyen orvossal s ajándékkiosztással. Tudniillik könyöradományokat gyűjtünk, s azt a rendelőinkben teljesen vagyontalan gyermekek számára kiosztjuk... Sajnos, az orvosoknak, akik egész titokban s egészen odaadással működnek, még a villamos költséget sem tudjuk megfizetni, s az adományok, amelyek nagyjából állandó adományozóktól, fővárosi kereskedőktől gyűlnek össze, az igénylők századrészét sem elégítik ki.

Szomorú csönd.

- Ma van egy igen szép akciónk: a kültelki gyermekek érdekében mi indítottuk azt a mozgalmat, hogy ne nyolckor kezdődjék az iskolai tanítás, hanem kilenckor.

- Érdekes: éppen ma szavaztam le.

- Igen, nem is tudtam, hogy már szavaztatnak.

Ez jó, ez helyes, a gyerekek egy órával tovább alhatnak reggel. Ha tudnák a pedagógusok, hogy ez az egyórás alvás többet ér a gyerek szervezetének, mint akármi, akkor nem kellene társadalmi úton kényszeríteni rá őket az iskolai idő kitolására. De hiszen nem pedagógusok intézik az élet dolgait, hanem politikusok...

A politikusok meghozták a törvényt, hogy tíz éven aluli gyerekeknek nem szabad többet gyárakban dolgozni.

S ezzel el van intézve a probléma.

Pedig ennek a törvénynek csak akkor van értelme: ha azt is törvénybe iktatják, hogy annak a gyermeknek, aki tízéves korában rá van kényszerítve, hogy gyárban dolgozzék, az ott elérhető keresetének megfelelő napidíjat adjanak.

Hogyan, hát a gyermeknek kell megfizetni saját eltartása díját? S mivel? A halálával?

- Egy nagy baj van, kérem - mondja a gyermekgondozásnak e derék szakembere -, az, hogy voltaképpen minden gyermekvédelmi egyesület csak az egészséges gyermek számára van felállítva.

- Nem értem.

- Hát kérem szépen: egy tüdőbeteg gyermeket sehol, semmiféle egyesület vagy árvaház vagy szanatórium vagy kórház fel nem vesz.

- Lehetetlen.

- De úgy van... Továbbmegyek: itt van például a *Liga*... Sok ezer gyermeket küldött ki külföldre nyaraltatni: de tüdőbeteg gyereket, egyet sem. Sőt nem tüdőbeteget, de beteget sem!... Sőt nemcsak hogy beteget nem vesz fel, s nem küld ki, de igazi szegény gyereket sem... Nem is küldhet, mert a Liga nem kompromittálhatja Magyarországot azzal, hogy a hollandus családokhoz valóságos szegény, rongyos, piszkos, bűdös, varas, mocskos gyereket küldjön: nem lehet az, hogy ilyen, egészségileg s rendszerint morálisan is fertőzött gyerekek képviseljék hazánkat a külföld előtt. Nem is fogadná el a külföld. Szegény gyerek csak akkor juthat ehhez a kitüntetéshez, ha van, aki garanciát vállal érte, hogy szegénysége ellenére is éppolyan kifőgástalan ruházat, egészség és erkölcsi nevelés tekintetében, mintha a középosztály gyereke volna... Most tessék elképzelni a külvárosok sötét utcáiban, a nyomortanyákon nyüzsgő gyerekeket: azokhoz még a híre sem jut el annak, hogy van külföldi utazás, hollandus kakaó és svájci ruha, amit magukkal hoznak a gyerekek a nyaralás után a jó nevelőszülőktől...

Hát természetes.

Ott sem akar senki a családjába befogadni magánál sokkal alacsonyabb társadalmi osztályból való gyereket. Tehát a pesti szegény gyerekeket legfeljebb a londoni proletárcsaládok látnák szívesen: azoknak pedig éppen olyan kevés jutott az élet javaiból, mint pesti kollégáiknak.

- Hogy milyen nehéz bejutni egy szanatóriumba, arra itt van egy eset... Tessék elolvasni az aktákat: Özvegy Eszes Vendelnét hozzánk utasították, s eljött, hogy kilencéves nyomorék gyermekét juttassuk be a *Nyomorék Gyermekek Országos Otthonába*. Kimutatta, hogy ő teljesen szegény, hadiözvegy, aki két keze munkájából tartja fenn magát, s gyermekét eltartani nem bírja, pláne a kis nyomorékot; oly rendes, intelligens gondolkozású asszony volt, hogy rögtön magunkévá tettük az ügyét. Érintkezésbe léptünk a *Nyomorék Gyermekek Országos Otthonával*, ahonnan a következő levelet küldték az anyának:

Értesítjük, hogy gyermekét orvosi és pedagógiai vizsgálatra hozza fel, s amennyiben a gyermek a vizsgálaton megfelel intézetünk követelményeinek, és magával hoz teljes ruházatot, éspedig:

1 téli ünneplő ruhát,

2 téli viselőruhát,

3 inget,

1 pár cipőt s legalább

2 pár harisnyát, mosókötényeket s nyári ruhákat, akkor a felvétel megtörténhetik.

Az asszonynak nincsen vasúti költsége sem; ha ennyi ruhája volna, nem is kérné a fölvételt.

A titkár maga megállapítja némi rezignációval:

- A társadalmi egyesületek a szegény gyermekeknek csak egy igen kicsiny töredékét tudják segíyezni, tehát megválogathatják, hogy kikre fordítsák azt a kicsiny segílyt, amit módjukban áll kiosztani.

- Tehát egyesületek útján nem lehet megszüntetni a szegény gyermekek nyomorát.

- Nem.

- Hát hogyan lehet megszüntetni?

A fiatalember, aki az egyesületek működését teljesen ismeri, e kérdésre nem tud válaszolni.

Nem is tudhat, mert csak egy módon lehet megszüntetni: ha megszüntetik a szegény szülők nyomorát!...

Még egy kérdést intéztem a titkár úrhoz:

- Mennyi a maguk bevétele egy hónapban?

- Hét-nyolcszázezer korona.

Hát ebből igazán nem lehet megszüntetni a szegény gyermekek, sem a szegény szülők, de még egy szegény társadalmi egyesület nyomorát sem.

1923

A FÜTTYÖS KISFIÚ

Van nekem egy kis keresztfiam, aki rám maradt örökségben, mert apja-anyja meghalt. Boldogtalan életek gyümölcse. (Ó, azok a házassági balesetek!...) Nagyon édes kis kölyök, túl kicsi még ahhoz, hogy fel tudja fogni, milyen csapás az árvaság, s a vére pezseg, az eszecskeje nagyszerűen működik, az élet tombol benne.

Beadtam egy nevelőintézetbe Pest környékén, s mindjárt az első félévben tiszta egyes bizonyítványt kapott. Ott lakik az internátusban, és nagyon meg voltam nyugodva a sorsa felől.

De mi történik? Egyszer csak húsvétra intőt kapok.

Nagyon meghökkentem, s mindjárt kiutaztam hozzá.

Először is az internátusba mentem. Kérdeztem a felügyelőnőt: milyen a gyerek, nem tanul? „De tanul az.” És mégse tudja a leckét? „De tudja!” Akkor erkölcsi tekintetben van ellene kifogás? „Nincs, nagyon kedves gyerek, mindenki szereti.”

Nem értettem. Ha az internátusban jól viseli magát, mit csinál az iskolában? Megyek oda, keresem a tanárát:

- Kérem, tanár úr, miért kapott intőt az én kis keresztfiam?

A tanár rám néz, s azt mondja felindulva:

- Ja, a füttyös?... Nekem nincs más fegyelmi eszközöm, azért küldtem intőt a szülőknek.

- Miért mondja füttyösnek, tanár úr? - kérdem kissé ingerülten, mert rögtön ráragad az emberre az indulat; mert az indulat valami olyan lélekhullám, „halálsugár”, ami kilövell az emberi szívből, és fölgyújtja mindenkinek az érzéseit, akit csak elér... Nem szeretem, hogy az én kis gyerekeimet, a kis árvát, gúnynévvel említi a tanárja.

Kiderült, hogy egy iskolai óra végén, mikor csengettek, az én kisfiam nagyot füttyentett. Örömeiben, hogy megszabadult.

És a tanár rossz néven vette.

- De az istenért, az internátusban, ahol az egész éjszakát s a nap túlnyomó részét tölti, meg vannak vele elégedve, hát egy füttyért így meg kell fegyelmezni az iskolában egy hatéves gyereket?

- Kérem, én nem vagyok könnyelmű ember - mondta a tanár magából kikelve, s a hangja harsogott, mint egy bakakápláré -, reméltem, hogy korát tekintve, még nem lehet nagyon elromolva az erkölcsisége, és két hétig rajta tartottam a szemem! Elhatároztam, hogy rendes embert faragok belőle. S két hét múlva ott tartottam, hogy makacsabb volt, mint az első percben... Sírt..., ömlött a szeméből a könny..., s mikor azt mondtam neki, hogy ezért ne sírj, hanem köszönd meg: akkor dacosan azt felelte: „Nem sírok.” Akkor küldtem, csak ezek után, az intőt.

Néztem a tanárt. S visszaemlékeztem saját gyermekkoromra. Rettenetes az, ha egy tanár egész energiával ráveti magát a diákra, s hogy nincs olyan jeles diák, akit ő abban a percben be ne szekundáztasson, amikor akar. Velem is állott szemben a latintanárom, s az orra egy centiméterre volt az enyémtől, és nagy, barna szemét belemeresztette a szemembe, és dohányfüstös leheletétől majdnem elszédültem: miért tette ezt? Nem készültem. És ő be akarta bizonyítani, hogy nem készültem. És ahelyett, hogy egy pillanat alatt konstatálta volna, és férfiúi fölényel

továbbereszt: oly sokáig kínozott, míg az egész osztály előtt nem igazolta, hogy nem érdelem a jelest, még a jót sem, még az elégségest sem. Semmit sem érdelek. Mivel azonban az iskolában hírnevem és tekintélyem van, s ő kénytelen megadni a jót, sőt a jelest is, mert a napi feladattól eltekintve, általános latitudásom messze fölötte volt az osztályén: legalább ezt a bosszút vette rajtam, hogy megtépázza a becsületem.

Párbaj volt.

És én ezt a kemény kis tanárt nézve, megrémültem a kis keresztfiam sorsáért: meddig fogja bírni egy hatéves gyermek ezt a harcot a felnőttel?

- Köszönöm, tanár úr, a felvilágosítást, de kijelentem önnek, hogy ha egy hatéves gyermekben van annyi lelki erő, annyi férfiasság, hogy egy tanárnak kétheti „ellenőrzése” után is még ki tudja jelenteni, mikor sír, hogy: „Nem sírok!” - akkor ebben a gyerekben valami nemes anyag van. Jó, hogy figyelmeztet rá, mindent el fogok követni, hogy ez el ne tűnjön belőle, ez az érc és acélosság.

A tanár kemény komolysággal nézett rám, és én azt gondoltam: nem volna szabad olyan embernek tanári pályára menni, aki nem tud mosolyogni. A gyereket kivettem az intézetből, és egy másik városban, egy más internátusban helyeztem el. Az elrontott becsületet az életben is nehéz kireperálni, de az iskolában lehetetlen. A gyerek, mint tapasztalatlan, gyakorlatlan vívó áll szemben a tanárral, s minden egyes feleletnél assaut-kra megy a verseny.

Két hét múlva már elmentem kérdezősködni, hogy viseli magát. Az igazgató kedves, nyájas úr. Mikor megtudta, ki után érdeklődöm, felcsillagolt az arca:

- A kisfiú? Az egy nagyon eredeti, kedves gyerek. Mikor legelőször bementem az osztályba, felugrott a helyéről, hozzám szaladt, és megölelt, megcsókolt. Kérdeztem, ki ez a közvetlen gyermek. A tanító néni elmesélte, hogy őt is meglepte azzal, hogy a nyakába ugrott s megcsókolta. Persze, a kisfiúk inkább morcosak és félénkek, és örülnek, ha mozdulatlan ülnek a padban. Nekünk kell őket magunkhoz szoktatni.

Szeretettel néztem az igazgatót, igen, ezt a hangot vágytam hallani egy pedagógustól.

- Be-behívtam az irodába egyért-másért, apróságokért, krétát, spongyát küldtem le véle, s mindig nagyokat köszön: „Alászolgája...” Egyszer csak azt mondja: „Igazgató bácsi, de maga jó magyar ember, látom.” „Miből látod, kisfiam?” „Hát olyan magyar virágos bútorok vannak a szobájában.”

Nevettünk. Az igazgatóból valami kellemes jóakarát áradt. Én, sajnos, egész iskolai pályámon nem találkoztam ezzel a meleg, jó vonzással. Ha végiggondolok a sok iskolán, ahol jártam, mindenütt csak kemény, leckéztető s megleckéztető szemeket látok. Összehúzott szemöldökök; zsebből elővett félelmes noteszek; felelés közben rosszakarattal hallgató tanári szájak; mindig a fáradt, kedvetlen, szórakozott ellenfél, a „tanár úr”, aki tiszteletet kíván, és elvárja, hogy messziről levett kalappal köszönjön az ember.

Azt mondja az igazgató:

- Mindig úgy köszön a gyerek, hogy: „Alászolgája!” Azt mondom neki: „Nézd csak, kisfiam, nem hallottad te azt, hogy itt mindenki úgy köszön nekem, hogy kezét csókolom?” „De igen!” „Hát akkor te miért nem köszöntél úgy?” Azt mondja komolyan, bátran: „Igazgató bácsi, én tudom, hogy így köszönnek, de én ezután se fogok így köszönni.” „Miért?” „Azért, mert a nőknek úgy köszönünk, ugye, hogy kezét csókolom? De mi, férfiak, csak nem fogunk egymásnak így köszönni?...”

Nagyot nevetett az igazgató ezen is, én is. De az én szememben egy kis könnycsepp melegsége volt. Talán más ember lett volna belőlem, ha én is találkoztam volna valaha, a gyermeki szív fogékonysága idején, egy ilyen meleg, megértő lélekkel... De én szörnyűségesen nehéz harcon mentem át az életben: iszonyodva gondolok rá, ha csak egy napra is vissza kellene menni a diákkorba.

Hát persze, csak hogy én nem voltam ilyen szeretetre méltó kisgyerek, bár valamilyen én is voltam... Milyen is voltam?... Nem voltam fűtyös kisfiú, én egy megijesztett kisgyerek voltam: a régi pedagógia áldozata, aki dacosan és csökönyösen lépett ki az életbe, és vad ellenszeggüléssel fogadta a sors szigorúságát, mint egy tanári igazságtalan kalkulust... És valóban ma sem tudok megharcolni a célért, csak szenvedni és kívánni az igazságot.

1924

MAGYAR KÖLTŐ DICSŐSÉGE

Évek óta az a szokásom, hogy a két nagyobb kislányommal nyáron hármasban utazunk. Három évet szenteltünk kis Magyarországnak, s kimondhatatlan sok kedves és szép élménnyel gazdagodtunk. Ezek közül akarok egyet elmesélni, mert nagyon jellemző a magyar életre.

- Itt kiszállunk - mondtam a gyerekeknek egy vasárnap délből -, pár óránk van a következő vonatig. Itt ismerőst találunk.

Nem is tudták, hol vagyunk, s a két gyerek csodálkozva nézett a nádfedeles házsorra.

- Kihez megyünk, apuka? - kérdezte egyikük.

- Arany János bácsiékhoz.

- Nagykőrös! - kiáltottak fel ujjongva a gyerekek.

Nagykőrös volt, én magam sem jártam még ott soha.

Lassan lépegettünk a poros utcáson. Egyforma primitív házikók, leegyszerűsített fehér falkockák, rátéve a barna nádlap tető. Mily példátlanul egyszerű s fantáziamentes házakat tud fészkelni a magyar a sima Alföldön! Csak egyetlenegy lépéssel van tovább az ősi sátonál: azzal, hogy falakat emelt... Magas, zárt deszkakerítések, oly magasak, hogy a lovas ember se lásson be az udvarra, s ne lássa meg, hogy ott semmi sincs. Csak némi paraj a kút körül, egy-egy árva fa, s alatta néhány kapargáló tyúk. S ez az egész elzárva a világ elől, mint valami vár; mily különös ez a komor jellemvonás az alföldi magyarnál, mindenki a maga várát lakja, nagy láncos komondorokkal védi, s csak az Isten nézhet be hozzá, az is csak felülről. Valamennyien urak, maguk urai; cselédek, ebeik s állataik királyai. Egyetlen szál virág nem enyhíti ezt a világot, s az egész fölött finom rezgő porfelhő, mint a számum.

És mégis, édes és tiszta érzést éreztem. Arany tiszta kútforrású szavai édessé tették a hangulatot. Úgy éreztük mindhárman, mintha most léptünk volna be a magyar mély költészet tiszta világába.

Az én pátriám más. Szatmár megye már Erdély partiuma, a mi falvaink picik, a mi házaink rajzosabbak, kerítéseink vesszőből font garádja; festői táj; meglibbenő Tisza-part: gyönyörű lombos fűzesek; vidám, piros arcú földiek; fehér gubás apró őslények, nagyot mondók s nagyot kacagók s magukat agyondolgozók...

Nagykőrös más a véghetetlen utcáival, egymintájú házacskaiknak szabályos, naivul pötyögtetett sorával a porba borult, alacsony, beláthatatlan utcáson..., mintha a talaj mélyebb volna, s egyre mélyebb, mintha lesüllyedne a mély porban... Amott szekér zötyög hallatlan porfellegben, három prűszkölő, porra mérges ló, s a könnyű szél a fekete port vastagon ömleszti tova, az ember elfordítja a fejét, de ellenállhatatlanul belevész, befűl: ruháján, tüdejének fodrain megülepszik, köhög s köp. Borzasztóan porszagú por.

Hát itt lakott Arany egy évtizedig, itt írta legszebbjeit, itt gondolta ki leggondosabbjait, itt róttá egyenletes ásóhantos betűivel leggyöngyöbbjeit.

*Este van, este van: ki-ki nyugalomba!
Feketén bólingat az eperfa lombja...*

Terebélyes, igen jó arcú, értelmes megjelenésű parasztasszony jó szembe a keskeny járón. Megállítom, megszólítom:

- Nem tudja, kérem, hol lakott itt Arany János?

Az asszony telt, húsos arca kicsit összezárul, szempillája árnyas lesz, az egész arcban valami kis zárkózottság, visszahúzódság.

- Nem.

Megütődésemre, mert meglátja rajtam az elámulást, kissé enyhébben, gondolkodva néz rám:

- Uriembör vót, kérem?

Csönd. Elmosolyodom.

- Igen. Ez egy híres ember volt, nem hallotta a nevét?... Író. Költő. Hatvan-hetven évvel ezelőtt itt lakott Nagykőrösön... Sokszor ünnepelték is... A nevét sem ismeri?... Arany János...

- Nem.

Gondolkodva néz. Az arca komoly, emberséges, a lelke nehéz hullámlású, egyetlen szóval sem mond többet, mint amit gondol, s nagyon józanul így oldja meg a csomót:

- A városházán mög fogják mondani.

S a bennszülött ember rendkívüli önérzetével, nyugalmaival magyarázza meg, merre menjünk a városház felé...

No, Arany János, kend is készön van Nagykőrösön!...

A gyerekek bámulnak.

- Hát ők nem ismerik - magyarázom -, elég, hogy Arany ismeri őket... Látod, olyan, ahogy ő megteremtette: „a jó háziasszony, illő, hogy urának ennivalót hozzon”... Ez az asszony volt az!... Egyebet nem hoz az életnek, csak ennivalót és jó házi békét... Nem néz kívül a házon... Hol fért volna be az ő lelkébe Arany János...

A főutcára kanyarodunk, ahol egyszerre megszűnnek a nádfedeleles hajlékok, s egy új városba érünk. A városban, végig az egész úton, a kivégezhetetlen hosszú úton kétfelől kisvárosi reneszánsz stílusú, vályogból követ imitáló, tükröablakos házak. Cseréptetős, rideg, kisúr-házak. Éppolyan iszonyú unalmasak, mint a mellékutcák nádas, szalmás házikói, csak még sokkal inkább fantázia nélkül, sőt egyéniség megrezzenése nélkül épített, pöffeszkedő, dagadt hasú, hirtelen civilizált, olyan iskolát végzett parasztházak. Millió és millió ilyen házat épített a magyar, pallérész szerint. Valami oly képtelen szörnyűség ez, hogy nincs rá szó: egy nép, amely lakni tud ilyen városokban, hogy érdemli meg, hogy embernek s országnak hagyja az Isten? Csak egy villanását lehetne meglátni az egyéniségnek..., még a nádfedelesek végtelen sora imponálóbb: mint százezer sátor; de ezek a kis előkertes malterházak...

Három ember áll a sarkon. Egy mesterember s két gazda. Ezek már fogják tudni.

- Mondja, kérem, hol lakott Arany János Nagykőrösön?

Hallgatás.

- Hát hogy itt lakott vóna?

- Itt. Tán a nevét sem ismerik?

- Dehogynem ismerjük. De hát itt egyebe nincs, csak a szoborja. Ott van a református Nagytemplom, a mellett van a Kossuth-szobor, ott van az Aranyé is; ott vannak azok együtt.

Hát egy nagy lépéssel mégis közelebb jutottunk. Ha Arany Jánost nem is, de a szoborját már ismerik. Bontakozik a dicsőség.

Jó fél óráig gyalogoltunk a széles porúton; előkertek, benézünk: a virágok felismerhetetlenül fehérek a rájuk hulló vastag porköpenyben, de illatuk, úgy látszik, kiszökken, mert itt értette meg Arany, hogy:

*Mint a kis ibolya, hiába nem látni,
Messze tudja édes illatát bocsátani...*

Sarkon dinnyesátor, poros dinnyegolyókból rakott óriási gúla... Boltküszöbön guggol Sári néni...

- No, mindjárt otthon leszünk - biztatom a kicsiket -, majd a rendőr megmondja.

A rendőr ott áll a Nagyvendéglő előtt, úgyis gyanúsán nézeget, hát inkább megszólítom:

- Mondja, biztos úr, meg tudná-e mondani, hol lakott itt Nagykőrösön Arany János?

A rendőr, fiatal, értelmes ember, lassan megnéz.

- Miféle ember lehetett az illető?

- Tanár volt itt a kollégiumban, híres ember volt, szobra is van. De azt szeretném tudni, hol lakott.

A rendőr hallgat, megemelt sapkája alól izzadság csordul.

- Hogy hun lakhatott, azt nem tudom, de az Arany János utcát tudom, hol van. Tessék visszafelé menni, ott a borbély mellett befordulni, jobbra első utca az Arany János utca. Az elején van egy nagy ház, a Farkas úré.

Hát, ha már a házat nem leljük, nézzük meg a szobrát. Előttünk a Nagytemplom, torony, s tetejében egy nagy, felpékelt piros kakas. A templom tövében kisült pázsitgruppok, ahol nincs egy árva fűszál a torzs közt kelőben. Köztük áll Kossuth Lajos édesapánk iszonyúan rossz szobra, s balra lombosabb, temetősebb zugban, nemigen láthatóan, Arany János mellszobra magas homokkő alapon, bronzfej és váll, amelyről zöldesfekete esőcsík folyik az elől ülő s hatalmasan megmintázott öreg gulyás subájára.

Kalapot levéve, enyhe áhítattal nézek fel Arany kövéres, telt ábrázatára. Nagyon hasonlít a Nemzeti Múzeum előtt görnyedő fejéhez, csak fiatalabb: mintha ugyanannak a szobrásznak a fiatalabb tanítványa mintázta volna. Derűs hunyorítással néz az izzó délutáni napba.

Két öreg körösi gazda üldögél a törött padokon, a szobor előtt. Az egyik, vastag, fekete, eleven ember, belénk köt.

- Csonka Marci ez! - mondja. - Farkas Elek úrnak a gulyása vót ez.

Ránézek, aztán a kőből faragott gulyásra a költő alatt, aztán fel a költő mosolyos fejére, s azt mondom, fölintve:

- Arany János!

A vén gazda legyint:

- Az semmi, kérem, az Arany János, de ez vót az embör, a Csonka Marci! Mer ez, kérem, nem vót ugyan idevaló, mert csak tizenkét esztendő korába került ide Kőrösre, de kilencven-esztendő korába halt meg! Negyven fejős tehenét, negyven darab anyadisznáját, huszonnégy darab fias lovát meg még negyven darab befogni való tináját meg még húsz vagy huszonhat hízót, akit a tejen hizlalt, akit nem győztek elélni, meg az ökreit: mind egyszóval, amit életébe gyűjtött, kérem, mind a gazdájára hagyta!... Hogy ő mán mindenkijét eltemette, azt mondta

Farkas Eleknek, hogy: „Neked hagyom!...” - mert tegezte, mer csak unoka vót ez, az öreg Farkas uraság unokája, aki még őtet megfogadta, hát aszongya: „Neked hagyom, édes gazdám, de mindennap kigyere a síromhoz!”

Kislányom azt súgta:

- Sír...

És valóban, sírt az öreg gazda: úgy meghatotta a szívét egy cselédembernek ez a nagy jósága, hogy elfutotta a szemét a könny.

- A gazdája osztán eltemettette, de úgy ám, kéröm, hogy, kéröm, harminchat ökröt fogtak a szekérbe, amin a koporsója vót. Mind itt van kifaragva, tessék csak megnézni, tessék csak fellépni, nem kár azér a fűért, nem eszi meg aztat a birka se..., a kisasszonyoknak is, olvassák csak meg, lelkem, harminchat az ökr, körül, körül, a Marci ökrei, lássák, mán nincs is Nagykőrösön ennyi szép nagy szarvú magyar ökr...

Akkor rám néz:

- Mer tán csak tetszett hírét hallani Csonka Marcinak?

- Hallottam: mert Arany János megénekelte.

Legyintett:

- Ez az Arany János csak kisbujtárja lehetett vón emennek. Ennek amennyije vót, kéröm. Amit a gazdájára hagyott ez a szegény gulyásembör.

Nem nyugodott bennem a költő becsülete:

- Mégis, lássa, ez a másik lett a híresebb, az Arany János, pedig ő csak megénekelte a gulyást.

Rám néz komolyan s mély meggyőződéssel:

- Nem, kéröm!... E lött a híres!... - s rámutatott a gulyásra: - Mert ilyen hírös gulyás Kőrös városába nem vót több! Mer ez azt mondta, kéröm: hat ökröt fogasson őfelsége az ekébe, ne szaggassa a jószágot!

Nem hagytam:

- De az országban mégiscsak Arany Jánost ismerik, nem Marci gulyást!

- Mit ér az? - szólt az öregember. - Nagykőrösön csak Csonka Marcinak van híre.

- Na, hát akkor mondja meg, miért van odafelül az Arany János, Marci gulyás meg csak alul, a lába előtt!

- Mér? Azér, kérem, mert varnyú a varnyúnak szemét sose vájja, a tekintetes igazgató úr a tanárnak kedvez, lehet is érteni... Hát maga micsoda, tekintetes uram? Gazdálkodó-e, vagy csak olyan tanárféle?...

De még mindig nem telt be a költő dicsőségének nagykőrösi pohara.

Mikor elbúcsúztunk, s a piacon átgyalogoltunk, egy kapuból kedves arcú öregasszony lesett ránk:

- Mondja, édös lelköm, tekintetes uram, mögtanálták, akit kerestek?

- Arany Jánost?... Meg.

- Jaj, istenem, s hát mégis?

- Hát honnan tudja azt maga, néném, hogy kerestük?

- Hát idejött, lelköm, a városi embör, mondta, hogy: nemigen idevalósi ez az úriembör, hogy olyat keres, aki sose lakott itt.

Mindnyájan neveltünk, a gyerekek s én.

- Dehogynem, lakott az itt, néném, tanár volt itt a kollégiumban. Nagy ember volt; lássa, mi is csak azért jöttünk ide Nagykőrösre, mert nincs itt nekünk senkink a világon, de el akartunk egyszer zarándokolni oda, ahol valaha Arany János lakott.

Tördelte a néne a kezét a nagy csodálkozásban, még ilyet se hallott.

- Ó, istenem, istenem.

- Ejnye, ejnye. Hát nem ismeri a szobrát? Lássa, itt áll magától százlépésnyire. Itt a templom előtt, ott van kifaragva neki a Farkas Elek gulyása is.

- Farkas Elek úr?! Azt ismertem, kétezer hold földje vót itt Kőrösön.

- No, lássa, Arany Jánosnak meg egész utcája van! És a vén gulyás is, míg élt, Farkas Eleket szolgálta, de most már csak Arany Jánosnak szolgál világ végéig, mert ez megírta az ő életét és a temetésit:

*Harminchat ökör van fogva a járomba...
Majd csak bévontatják a paradicsomba.*

Szája nyitva maradt a drága szép Arany-soroktól, s nyakamba tette mind a két kezét:

- Jaj, istenem - csahintotta -, de édes egy embörke, hogy mindent felír a papirossára!...

Nem tudott mit mondani, mert benne is elvirított az Arany búbájos, édes tréfaszava, s szót kellett adni az érzéseinek.

Hát így jártunk mink Nagykőrösön, kedves komám, magyar író, aki vagy, és a jövőért gondolsz: ebből okulhatsz, mit várhat az embör ezen a földön mind életiben s mind halálában.

De azért, barátom: itt élned s halnod kell!

1920

A VASKERESZT

A püspök már három órákor fenn volt. Pálinkát ivott, s kiment felverni a hadat.

Ahogy átlépett a küszöbön, elkiáltotta magát:

- Hé, magister coadjutor!

A sötétben álmosan felült egy hosszú, sovány alak, s kimondhatatlan nyájassággal köszönt:

- Benedicite.

- Még mindig alszol, domine? - mondta latinul, mert a coadjutor nem tudott egy szót se magyarul.

- Már régen forgatom az olvasómat - mondta az, s a püspök rögtön vértódulást kapott erre az álszent s utálatos kegyeskedésre.

- Evvel a vaskereszttel agyonverni - mondta magyarul, s átment a szobán, ki a szabadba.

- Hé, fickók - ordította el magát a tornácon -, fel, fel!

Lent az udvaron nemsokára nyüzsgés, mozgás, kurjongatás volt. Ő örömmel, tele tüdővel szitta be a csípős novemberi hajnali levegőt; dér is volt a fákon; nagy orrlikai tátogva dolgoztak.

Fáklyát gyújtottak a szolgák, és ő deres, kemény szakállával, nagy kámzsájában sokáig nézte a nyüzsgést.

Tele volt a sötétkék ég csillagokkal. Vajon mit hoz a magyarnak ez a nap?... És a holnap... Királyválasztó gyűlés Fejérváron.

Nehéz szívvel fordult vissza a szobájába. Azért nehéz dolog ez, magyar embernek. Ő vállalta, hogy lovasaival és püspöki személyével beszáll Komáromba. Ma még be akar érni, és Ferdinandusnak lekötöni a várat.

Lehet. Minden lehet. De nehéz.

Visszafordult szótalán, s súlyos léptekkel cammogott a házba, hogy a papucs helyett csizmát húzzon.

- Eminenciád korán ébredt - mondta a coadjutor.

Erre ő összeráncolta a szemöldökét. Mintha tüzes vassal szúrták volna meg. Igaz, neki ígérték az üres esztergomi prímási széket és a bíborosságot, de ahogy ez a se hús, se hal ember máris előlegezi, az olyan volt, mintha a bűn maga szólalna meg. No és az maga, hogy azzal kapta az ígéretet is, hogy ezt az embert coadjutornak kell maga mellé venni mint a királyné emberét, őfelsége gyóntatópapját.

- Szoktam - mondta kurtán.

- Ma én sem aludtam volna el, sőt egyáltalán semmit sem aludtam. Micsoda szív és lélek tudna aludni, mikor Magyarország ily nagy napokat él. Bizonyára ötszáz év óta, Szent István atyánk óta nem volt ennek az országnak ily fontos napja.

- Hagyjuk Istvánt - dörögte a püspök, mert úgy érezte, ez a száj bekeni a nevet azzal, hogy kiejti. - Hagyjuk Szent Istvánt, coadjutor uram.

- Nem, eminenciád. A magyar urak nem akarják belátni, hogy Ferdinandus őhercegsége egy új Szent István lesz a magyarok számára.

- Hagyjuk Ferdinandust - mondta békét erőltetve a püspök. Mióta hallotta, hogy milyen kis sárga bőrű emberke, azóta nagyon megrendült a lelkében. Egy udvari úrfi, aki apród se lehetne egy Kinizsi udvarában, ez az új Szent István?

- Ó, boldog Magyarország, hogy ily nagy szerencsét ér! V. Károly császár testvéröccse, egy Ferdinandus a magyar trónon.

A püspök köhögött.

- Nono, coadjutor uram, ültek ezen a trónon már olyanok..., nem a gólya költötte őket...

- Eminenciád, őcsászári felsége, a spanyol király mintegy pártfogója és testvére a szegény Magyarországnak.

- Gyere inkább, uram, egyél s igyál. Itt a paprikás szelet, s itt a szesz, a sancta spiritus.

- Ilyen korán, eminenciád? Ájtatosság előtt?

- Nézd csak, milyen szép húsos falat!

De a coadjutor vette olvasóját, s azt kezdte pergetni oly felfordított szemgolyókkal, hogy a püspöknek kifordult a szájából a falat.

- Csak a boldogságos Szent István - kezdte újra, keresztség után a páter.

- Mi van már megint avval a Szent Istvánnal?

- Csak Szent István volt ilyen helyzetben, mint Őfensége Ferdinánd - mondta a coadjutor, aki megragadta az alkalmat, hogy a korai órában a józannal beszéljen, úgyse lehet aztán a részeg főekkel egész nap szót váltani.

- Hogyan?

- Csak akkor volt ez az ország ilyen vad pusztá, barbár csordák lakták, lóevő pogányok. Európa szemetjei. Íme, a magyarság ma is oda süllyedt, saját erejéből még egy litániát sem ér. Ó, mely istentelen pogányság, ó, mely utálatos sötétség!

A püspök csak nézett, nézett erre az arcra, erre a sárga, hosszú, sovány, beretvált lófejre, s hallgatta a szavait, amelyekben, pláne latin nyelven, oly mérhetetlen lenézés és megvetés volt, hogy benne kezdett fenekestül felfordulni a józan ész. Jól van, ő szívéből utálja azt a lágymosó kásaembert, a tót, Zápolyát, de azért vigyázzanak ezek az urak is avval a panegyrrissel.

- Avagy Székesfejérváron holnapután királyválasztó gyűlést tartanak a jó magyarok. Mely kicsiség, és mely nyomorúság. Ők akarnak dönteni a birodalom sorsáról, ő hercegi felsége, Ferdinandus urunk kijelentette, hogy nem is fogadja el választás formájában a koronát, fölötte áll jogaiban, hogy csöcselék ordítása adja neki azt, ami a szerződés alapján megilleti. Megbántva érezné magát, ha ő királynői felsége, Mária, az utálatos tömeg kegyét kérné. Csináljon a nép, amit akar, csupán tizenkét fővérből álljon a mi urunk, Ferdinandus egész serege: akik mint az ország illetékes tényezői, minden külsőség nélkül jelentsék ki az ő törvényes jogát. Inkább akarja a fegyver jogán bírni jogos örökségét, mint a néplelkesedés vagy más illúzió alapján, mert így mindenkor ő szab törvényt, míg így állandó és kellemetlen beleavatkozást fog igényelni az ország, és ebeknek a gazdát megugatni utolsó.

A püspök egyre merevebben ült. Már régen nem evett. Borzalmas gyanú kezdett benne támadni. Az a gyanú, hogy ez mind igaz. Hisz eddig is volt szó ezekről, de az csak úgy délben kezdődött, mikor már részek voltak mindnyájan, a nádorral, a sánta Báthoryval az élükön, de most friss aggyal, alvás után, három vagy négy órakor hajnalban...

- Öhercegsége, Ferdinandus - nevetett rossz fogaival a lófejű páter - nem a magyarok favorjától eredeti jogát; őt bátyja, V. Károly ajándékozta meg a magyar igényekkel. Őfelsége a császár megtartotta magának Németországot, Spanyolországot és gyarmatait és az olasz birodalmakat, ellenben öccsének, Ferdinandusnak engedte át a két Ausztriát, Stíriát, Karintiát, Krajnát és Tirolt, valamint azokat az örökösödési jogokat, amelyeket Magyarország és Csehország koronáira szerzett a császári család... Mily nevetséges tehát e barbár magyarok ugrálása. Mintha a vadaskert vadjai mondanák: „Nekünk nem kell az új tulajdonos. Válasszuk királlyá a tulkot.” De azonban jön az új tulajdonos, és a vadaskertet tulkával együtt birtokába veszi.

- Hazudsz! - ordított fel a püspök, és markába kapta a vaskeresztet az asztalon.

A páter rémulten esett hátra s a sötétben, az egy szál gyertya világánál várta a halált.

A püspök azonban megtántorodott, egyet fordult, és végigzuhant a padlón.

A páter csak sokára mert mozdulni. De mikor látta a főpap hullaszerű fektét, fölkel, s intézkedett, hogy őminenciáját ágyba fektessék.

Mikor a püspök fölébredt, reggeli világosság volt, s a szeme tágra nyílt, mikor látta, hogy lábánál három, fejénél három fehér süveges kispap térdel, s középen a páter.

- Mit akartok? - hörögte.

Senki sem felelt, mintha némák volnának, csak az ajkak mozogtak. A püspök rájött, hogy ezek a haldoklását imádkozzák el.

- Uhh - tört ki belőle -, takarodjatok! Nem halok meg!... Meg akartok ölni?... Takarodjatok!...

Újra visszaesett, elgyengült; érezte, hogy nyál szivárog a szakállára.

- Apage, menjetek, úgyse halok meg!

A páter alázatos-édeskésen szólt:

- Eminenciád...

- Nyergeljete... Komáromba...

- Meggyónni, megáldozni, eminenciád...

- Nyeregbe!... - csikorgatta a fogát a püspök.

Hallotta, hogy a páter a gyónás formuláját duruzsolja. Fellángolt a szeme:

- Komáromba..., és onnan Székesfejérvárra!

A páter megnémult. Ő hörgött, s nevetett magában.

- Ego te absolve - hallotta a páter szavát.

Erre újra összeszedte magát, s iszonyú erővel felkönyökölt.

- Ne gyóntass, kutya, ne oldozz, eb... Takarodjatok a pokolba, sátánok, úgyse halok meg... Majd adok én... nektek... vadaskertet..., a ti meretrix királynétoknak... és taknyos hercegúrfi-toknak... Uhh...

A páter hangosan kezdte az éneket, s a kispapok kórusban kísérték.

A püspök magánkívül volt, a szeme véres, a szája tajtékos. - Vivát Szapolyai... - hörögte.

A papi kórus teljes erővel énekelt.

- Takarodjatok a fenébe... a bestye meretrixszel...

Megragadta a vaskeresztet, hogy agyonvágja vele a pátert, de ebben a pillanatban hanyatt esett s meghalt.

A páter azonnal jelentkezett Mária királynőnél:

- Őminenciája meggyónt, megáldozott, kegyelemben elbocsátott, és Felséged nevével ajkán kilehelte nemes lelkét.

1927

EBÉD

Az urak bejöttek a mezőről. A szakácsné már türelmetlen volt, mert pesti vendégek is voltak, s ezek nem tudnak semmi mórest. Ez a pesti nép olyan szedett-vedett istenjósága, hogy nem tiszteli az ebédidőt. El tud bámészkodni egy vadkörtefán vagy a Tisza füzesein, ahelyett, hogy sietne már hazafelé.

No de a tekintetes úr is ott van velük, az pedig már jól ki van nevelve. A szakácsné reggel is megmondta neki, hogy idejében itt legyenek, mert különben sütheti a makkot. Nem fog érni az ebéd semmit. Nem is hagyott az a vendégeinek időt, hajtotta őket egész délelőtt, semmit sem engedett megnézni, mert mindig az volt az eszében, hogy déli harangszóra itthon kell lenni. Mint agglegény, szakácsnékormány alatt élt, s bizony nem merte volna vállalni, hogy holnap hallja meg a Julis véleményét.

No de végre itt vannak!

Az autó befutott az udvarra. Még egy kis ijedség volt, mert előbb csak az egyik jött meg, s abban nem volt benne az alispán úr, az pedig nagy veszély, mert az alispán úr nem tartozik az ebédisztelők fajtájához, neki fontosabb a vizitáció, mint az ebéd. De rövid volt az ijedség, kisértve a szürke autó is bejött, s benne a méltóságos alispán úr is.

Heten voltak a vendég urak, mint a gonoszok. A szakácsné csak rájuk pislantott egyet, már tudta, hányadán van. Volt ott két pesti úr, sovány, mint az agár, a többi mind terebélyes úriember, hogy örvend a szív, ha látja, hogy fognak ezek enni.

Már itt is van a zshivajuk a nagy ajtó előtt.

A ház régifajta kúria, amely mereven és hatalmasan áll a tágas nagy udvar fölött. A nehéz tölgyfa ajtókon hatalmas vaspántok és nehéz vaskeresztek, amelyekkel éjszakára el lehet torlaszolni. Még a régi nagy időkben épült a ház, mikor várnak kellett építeni minden hajlékot, a finánc, a zsandár meg a betyárok ellen, hogy éjszaka idején puskával lehessen őket fogadni.

- Tessék, méltóságos uram! Tessék, méltóságos uram! - hallatszott a házigazda szíves hangja.

Itt tehát csak úgy rajzanak a méltóságosok. A szakácsné bevonult sötét és szűk konyhájába, melyet felében elfoglalt a tűzhely. Odaállt elébe, s szakértően körül nézett. Jól van.

Az urak bevonultak az ebédlőbe.

- Itt vágott be a román bomba - mondta a háziúr. - Itt csapott le, ni. Kettészakította a háztetőt, és beszakította a mennyezetet.

Mindnyájan felnéztek a plafonra. A régi gerendák helyén stukkatúrpadmaly volt, s annak minden sarkába bele volt pingálva egy-egy ősmagyar képe, Dolinay bácsi Hasznos Mulattatójából élethűen kimásolva. Itt volt Attila és Bendegúz. Itt volt Árpád apánk és Szent István. A házigazda büszkén mutatta:

- Bendegúz szakadt be. Még nem volt érkezésem rá, hogy pótoljam. Még csak tíz esztendeje. Hej, fene kuruc idők voltak azok, a kocsisomat el is vitték, mert vasvillát fogott rájuk. Nem tudom, mi lett vele, azóta megházasodott valahol. Mert az nagyon házasodós ember volt, itt is volt neki vagy tizenkét felesége.

- Minddel megesküdt?

- Á, dehogyis esküdött. Eggyel se. Mondta az öcsémnek is, hogy: „Tekintetes uram, minek magának a lakodalom? Lásza, itt vagyok én. Én is Varga vagyok, meg a mostani feleségem is Varga, hát minek akkor papra köteni? Úgyis csak Varga gyerek lesz.”

Az urak nevettek.

- Hogy az öcsémnek semmi gyereke nincs, neki is megmondta Varga János: „Tekintetes uram, maguknak se kellett vóna papot fogadni. Minek a? Úgysincs gyerek.”

A vendégek körülnéztek a nagy teremben, ahol meg volt terítve a hosszú asztal.

- Előbb egy kis apéritóriumot, méltóságos uram - mondta a háziúr, és betessékelte a vendégeket a másik, kisebb szobába. Ennek a szobának a plafonján is volt négy darab ősmagyar. Egyik Rákóczi Ferenc, a másik Hunyadi János, a harmadik Kinizsi Pál, és a negyedik Rózsa Sándor.

- Hát ez a betyár hogy kerül ide? - kérdezte az egyik méltóságos, mikor kiolvasta a képről, hogy annak a nyaka köré karikás ostor van fonva.

- Ez úgy kerül, méltóságos uram, hogy tudod, kérlek alássan, a Sándor kommenciója volt az én apám apjának.

- De hisz az szegedi ember volt.

- Mindegy az, azért elküldte az ide minden esztendőben az emberét adót szedni.

Nevettek.

- De a vót a jó! - mondta elevenen s léhogva a házigazda, aki maga olyan kövér ember volt, hogy a karjait csak úgy tudta tartani, hogy szétterjesztette. Úgy állott a két rövid karja kétfelé, mint két fakar, s ő maga középen, mint egy kitömött bábu.

- De a vót a jó, hogy itt volt Helmeczy Pista a múltkor, s az is elszemlélődött ezeken a szép képezeteken, s felkiáltott Attila ősapánk előtt, s azt mondta: „Hát e ki légyen? E meg éppen-séggel a mi urunk, a Jézus Krisztus.”

Az urak, a megyebeliek ismerték Helmeczy Pistát, s nagyot kacagtak rá, aztán felvették a pálinkáspoharakat, összekoccintották és ittak.

- Aj, de jó - mondta egy pesti méltóságos köhögve -, hogy kell ezt inni? Nincsen ehhez páncél, amibe ezt inni kell? Mert ez ellen védekezni kell, ez olyan erős ital.

- Csak úgy módjával, méltóságos uram - mondta a rendőrtanácsos, aki melegen és kedves tréfával nézte a sovány pesti kormányfőtanácsos méltóságost, s elöl járt mindjárt az ital lehörpintésében.

De a pesti felében-harmadában hagyta a poharat, amin a helybéli nagyságok mosolyogtak.

Cigarettával kínálkozózt most a házigazda. Ebéd előtt jó lesz még egy slukkot venni - mondta pataki szóval.

- Nevetne most rajtunk Antal bátyánk - mondta -, ő bizony ebéd előtt is csak a bor mellett volt. Azt szokta mondani: „Jó a bor, fiam, az istennyilára is.” Soha életibe nem volt napja, hogy három liter bornál kevesebbet ivott volna meg. Most nyolcvankét éves, de azért most is megteszi a magáét.

- Megissza a magáét.

- Meg a. Árvaszéki elnök, hát van ideje.

Csendesen ült a sarokban ritka, lengő szakállával Semlyéni Bandi, aki szintén ennek az Antal bácsinak a tanítványa, de az alispán úr miatt most nagyon tartóztatja magát, mert az alispán úr azt mondta, hogy ha botrányt csinál, akkor többet nem veszi be a társaságba. Pedig Semlyéni Bandinak az a szokása, hogy ha iszik, mindig rabiátus, és puskavégre veszi a barátait. Most azonban puskát se hozott magával.

A főkapitány már a vadászadomáknál tartott a másik csoportban.

- Itt volt a múltkor egy dunántúli méltóságos, azt mondja, hogy itt nem jó vadászni, mert itt úgy szaladnak a nyulak, mint a foglyok. Körvadászaton volt itt, előre mondta, hogy a minap a Hanságban volt, és száztizenhat nyúl esett, de abból nyolcvanhármat ő maga ejtett el. Mondtam neki, hogy akkor ne gyertek ide, mert kipusztítjátok azt a kis állományt.

Nevettek rajta, s a szótartó emberhez csoportosultak, mert mindig van, aki jó ízzel látja el a kompániát.

- Hogy ott olyan világ van, hogy gyalog lövik a fécánt. Mondtam neki, hogy én még gyalog nem lőttem a fekvőre.

- Én, szégyen, nem szégyen, megpróbáltam egyszer fektibe rálőni egy nyúlra - szólt a helybeli földbirtokos -, de elhibáztam.

- Én csak azon gondolkozom - szólt hamis mosollyal a főkapitány -, hogy ha fektibe se tudod meglőni a nyulat, hogy tudnád állva lőni!

Nevettek rajta, ők tudják, mit.

Az alispán mosolygott:

- Úgy vót az akkor, te Laci, mint az egyszeri legény. Rászól a lánynak: „Gyere ide, Rozi!” „Nem megyek, mert megcsókolsz!” „Nem férek hozzád. Batyu van a hátadon.” „Le tudom én azt tenni!”

Új pohár pálinkát töltött a házigazda, s újra erőszakolta, de nem mindenki nyúlt utána, mert ember kell ahhoz, ebéd előtt ilyen sűrűn kanalazni a levest.

- Roppant sok fűtéssel járhat ez a lakás - mondta az esperes, aki mindnyájuknál vastagabb volt és okosabb, reális ember.

- Arra való az erdő - mondta a házigazda -, nagytiszteletű uram; arra való az erdő.

- Erdőtők is van?

- Van annak, aki meg nem issza!

- De Horváth Péter belebukott az erdőségbe Debrecen alatt.

- Nono. Mán vége?

- Vége bizony. Azt mondta, nem lehet gazdálkodni itt a lapon, elment dombot keresni.

- Debrecenbe?

- Vót ott neki hegye is.

- Debreceni határon?

- Abbizony. Mikor a feleségét vitte kocsin, az előre örült, hogy hegy is van a birtokon. Mikor már közeledtek a tanyához, mondta: „Hol a hegy, Péter?” Azt mondja Péter: „Nem látszik a tanyától.”

Helyismerettel bírók nagyot nevettek.

- Vót ott hegy csakugyan, de mán mikor ők odaértek, nem látszott, mert az új tanyák építéséhez felhasználták földnek. Olyan kunsági halom vót, kunhalom. Akkora, mint egy verem. Egy jégverem, mifelénk, vagy egy olyan kitapasztott búzás verem, tyúkól. Bizony elfogyott. Mert hát mégis inkább csak a készhez nyúltak, mint hogy gödröt ássanak a vályoghoz.

Pedig arról hívják Dombosnak a birtokot.

- Hát hiába, nem volt szokva Péter a nagygazdálkodáshoz, sose látott két-háromszáz holdnál nagyobbat, és belebukott.

- Mennyi vót az az ország?

- Ezerkilencszáz hold.

- Bizony, itt nehéz gazdálkodni - mondta az esperes. - Én ismerem ezt a földet. Ritka. Hiába csillagfűrtözzük, csak ritka.

- Zsidó mégis meg tud belőle élni.

- Neki könnyű, mert ű dógozik. Nem is keresnek mellette a cselédek, ő maga az ispán.

- Gróf a jó gazda, az igaz, az arisztokrata; nem néz kicsire.

- Nagy meg nincs.

- No, gyerünk mán át, mert elhűl a leves.

Közben behozták az ételt, s feltálaták két óriási tálban a levest. Az illata úgy szállott, mint a liliomé, de étvágycsiklandóan.

Bementek az urak, s leültek az asztal körül. Az asztalfőn elvitatkoztak kicsit, de aztán mégiscsak az alispánnak kellett helyet foglalni az asztal tetején, mert mégiscsak az alispán az első a megyében, akármilyen méltóságok is a vendégek.

Az alispán, ismerve a dörgést, maga mellé ültette az esperest, majd ki fog sülni, hogy miért. Balján ült a nagy pap, jobbán pedig az egyik pesti méltóság, a mellett a főkapitány, aztán a helybeli földbirtokos. Az esperes mellé a másik pesti méltóságot ültették, s a mellé Semlyéni Bandit, s az alispánnal szemben, az asztal alsó végén ült le a házigazda.

A leves

- Ejha, micsoda leves ez! - mondta az esperes. - Ilyen levest, barátom, ilyet nem lehet kapni semmiféle helyen ez világon, csak éppen itt, ahol vagyunk. Mert a levesnek úgy kell készülni, hogy abban legyen marhahús is meg szárnyas is. Lehetőleg kacsa. Azt azután együtt főzik annyi ideig, legalább huszonnégy óráig, hogy az úgy elfő, mint a homok. Még a tehén csontjának is puhára kell abba főni. De ha kakas van benne, az még jobb. Nagy kakas. Öreg kakas. Nagy taréjú, fekete lábú, amelyik már évek óta gyakorolja a szerelem művészetét. Annak minden részének benne kell lennie a levesben, szétfőve és a legkisebb alkatelemeire bomolva. Egy ilyen tányér leves a beteget lábra állítja, s az egészségest viruló ifjúvá teszi.

- Ne prédikáljon, szentatyám - mondta a főkapitány -, hanem kanalazzék.

- Hogy tehetném, míg hozzám nem kerül a tál?

Mindnyájan teleszedték a tányérjukat. Magasabban, mint az a vonal, amit a tányér szélére húzott az építész, a tányérok tervezője, aki nyilván kákomfitty, kis étkű ember volt, mert csak éppen beszegette a tányér öblét azzal a vonallal. Nem respektálták a vonalat, ha ilyen leves van feltálalva.

Percekig csend volt. Halotti csend. Nem: élő csend. Kanalak csörrenése és szájak hörpölése hallatszott.

- Hogy is vót az, te Bandi, mikor a halászáterten megpuskázta az alispán úr öméltóságát? - mondta a főkapitány, aki nem bírta a csendet még leves mellett sem.

Mindnyájan felnevettek, és az alispán maga ment elöl a szóval:

- Úgy két óra tájban lehetett éjfélt után, nyár volt, már mindenki kidőlt, én nem mertem lefeküdni, mert ismertem az emberemet, de a végén én is elszöktem, s elbújtam egy nádi kunyhóba... Hát egyszer csak hallok valami éktelen csinnadrattát, hogy Bandi kiabál: „Ezek meg itt hagytak engem egyedül, pedig még minden hordó tele van.” Jön aztán a durrogatás, piff-puff! Jó lesz itt, mondom, meglapulni. Mert ez nem tréfa. Veszem aztán észre, hogy itt is kúszik egy ember, ott is egy másik. Hát Bandi kergeti a vendégeket. Vesztemre kiszóltam, hogy: „Bandi, ne bolondozz, kárt teszel a bőrünkbe!” „Kárt tettetek ti az én becsületemben - mondta -, mert ilyen csúfot még nem értem, hogy a szegődött vendégeim így cserbenhagyjanak!” És elkezd arrafelé lövöldözni, amerre én szállásoltam el magam. Hű, ennek fele se tréfa, mondok, s lapulva le a Tisza-partra, ott bújtam el a rekettyésben!

Semlyéni Bandi nevet. Lehajtja a fejét a tányérba, s eszi a levest.

- Á, dehogyis - mondja csöndesen.

- A fene egye meg a természetedet - mondta nevetve az alispán -, hisz azt kiabáltad, hogy: „Alispánt még úgyse lőttem!”

- Azt mondtam vóna? - szól Semlyéni Bandi. - Biztosan nem voltam józan.

Mindenki harsogva kacagott. Mert ugyan ki állította azt valaha, hogy józanul cselekedte? Közben a tányérok kiürültek, s mindenki megpihenve nézett föl. Ez jó volt. Ez remek volt, ebben igaza van az esperesnek, ilyen levest nem evett még a Pilátus sem.

- Hát mi van itten - mondta a házigazda -, ezek azt hiszik, ünnep van, hogy olyan sokára hoznak már valamit.

De már hozták. Csinos tenyeres-talpas lány hozta be óriási tálcán a második ételt, ami nem volt más, mint:

velő pirítós kenyérrel.

Óriási nagyságú tortatálcán, amely tűzön forróra volt hevítve, rettenetes tömegű velő volt felhalmozva, s körülötte apróra szelt pirítós kenyér.

Az egész valami félelmetes tömeg volt. Mint egy nagy kuglóf, emelkedett a velőhegy.

Először az alispánhoz vitték, aki vett egy darabkát a kenyérből, s hozzá egy késhegynyi velőt.

- De méltóságos uram - mondta a házigazda -, ne tessék megcsúfolni az ebédet. Nem olyan kicsit, nem olyan kicsit. Á, kérem, hiszen ez semmi, ez csak étvágycsináló. Hogy csúszik a bor, ha nem méltóztatik egy kis velővel megtrágyázni az étvágyat?

- Ez bizony fontos - mondta az esperes. - Mindennél fontosabb. A jó velős konc. Az az igazi, az az ételek eleje.

Az egyik pesti úr felnevetett:

- A napokban hallottam egy jót a velős koncról. Valaki Hollandiában volt a minisztériumból tanulmányúton. Nagy ebéd volt.

- Nagy ebéd - szólt bele a főkapitány -, ugyan mi volt, méltóságos uram? Talán margarinban főtt döglött tengeri hal?

- Nem az a fontos, hogy ők mit adtak, hanem azt mondják ennek a magyarnak, hogy van az ő számára valami ingyenség, valami magyar dolog, amit az ő számára tartogatnak, és kíváncsiak, hogy is kell azt elfogyasztani. Hát, kérem, az ebéd végén hoznak neki egy tál velőt. Hidegen. Egy nagy tállal. Megfagyva. Pirítós nélkül. S elébe tették, hogy ő azt most egye meg. S az egész Hollandia kíváncsian várta, hogy hogy kell azt elfogyasztani. Biztosan hallották a magyar velős koncnak a hírét, s most elébe tettek egy tál hideg velőt. Öméltósága különben is kényes gyomrú, aztán meg volt iszonyúan rémülve, hogy mit csináljon, hogy hogy mentse meg a magyar becsületet.

Jól kikacagták magukat a holland tudatlanságon, s sorra mindnyájan bőven vettek a pirítósból is, a forró velőből is. Jól megsózták, megpaprikázták, s hozzá fogtak ropogtatni.

- De mán erre iszunk - mondta a házigazda, s bort kezdett tölteni.

Az bizony jólesett!

Összekoccintották a poharakat. Ezek a poharak nevezetesek voltak. Apró, kemény poharacskák voltak, olyan vastagok, hogy dobálózni lehessen velük, s mégse törjenek össze. Olyan öreg üveg poharak voltak, hogy már egészen át nem látszó szűrkeségek voltak. Nagy idők kukucskáltak ki ezekből a poharakból, s bizonyára azt vizslatták, hogy ezek a mai nyámnyila népek hogy felelnek meg a régi virtusban fogant magyar urak híres emlékének.

Mikor jól telelaktak velővel s ropogós kenyérrel, jött a harmadik tál étel, amely volt:

marhahús ribizli mártással.

- Megmondtam, ugye - kiáltott fel az esperes örömmel -, pedig nem is kuktáskodtam! Itt van a kacska is, a kappan is, a marhahús mellett. E főtt a levesbe. Azért volt az olyan jó.

Pompás félkövér marhahúsdarabok heverték a tálon, s gőzölögtek isteni jó ízzel. Közte kövér kacsacombok s kappanhulladékok, nagy, terjedelmes darabok. Mekkora kappanok vannak ezen a tájon. Csakúgy nőnek a baromfiudvarban, mint a gyom.

- Nálunk a tyúkot nem is ültetik - mondta a házigazda. - Kérdeztem a múltkor az egyik parasztasszonyt: „Honnan van magának annyi apró csibéje olyan kora tavasszal?” Azt mondja: „Hát, kérem, ez csak gyün. Eltojik a tyúk a fészkerbe, padláson, aztán kikölti a fiát, mikor neki jólesik.” Nem kell ide költőgép, csak úgy pereg a csirke a széna tetejéből.

- Hej, áldott vidék! - mondta a főkapitány. - Csak ez az igazi. Mit tudják ezt a pesti urak, ha mégolyan méltóságosok is - s odakoccintotta a poharát a mellette ülő pesti úréhoz.

- Bőven szedni abból a ribizli mártásból - sürgette őket a házigazda -, mert nincs egyéb.

- Nono - mondta a főkapitány -, minden szavadat elhiszem, de ezt az egyet mégse, míg a nap le nem megy.

- De jó ez a ribizli mártás. Ugyan miből van ez?

- Talán ribizliből - nevettek rá.

- Nem tudom, de ilyet nem lehet a Ritzben kapni.

- Ritzben! Tudják is azok, hogy kell főzni! Egyáltalában, ha az ember kimegy ebből a kishazából, mindjárt vége ennek a jó életnek. Mindenütt kotyvalékokkal táplálják az emberiséget. Passzírozott levesek, előétel, osztriga meg mindenfajta pacsmagok. Nem emberbe való dolgok azok.

- Én is csak ezt szeretem. Ez az igazi étel - mondta az esperes -, leves, főtt hús ribizli mártással. Kész. Egyéb nem is kell.

Kell, vagy nem kell, már hozták az új ételt, amely áll vala:

pörköltből tökkáposztával.

- Nohát, ezt vártam! - szólt az esperes. - Mert a pörkölt, az a magyar ebéd alapja, és pedig milyen hús. Birka, mint látom.

- Abbiz ez. Bégetett ifjúkorában, most csendes és boldog, hogy tálba került.

- Ez az igazi pásztorelel. Mivel pedig őseink, hiába csúrk-csavarjuk, mind pásztorok voltak annak idején, tehát mégiscsak ez az, ami az ember szívét a legjobban érdekli. Birkahús. Micsoda isteni eledelek vannak is a világon, de ilyen több sehol a föld kerekén. Nem is ismerik azt a föld hátán az emberi népek, mi a birka, csak itt minálunk. Mert, ugye, a mi őseink számos juhnyájjal ékesen legelöztek erdőkön-mezőkön. Ott töltötték az életüket a birka farkánál. Az a szép, nyugodalmas élet nem erőlteti meg az agyat. Azért maradt a magyar faj ilyen pihent elméjű. Elnézem sokszor a pásztorembert, hogy tud sétálni azon a szép selymes réten, s egy szót sem szól. Szükszavú a magyar ember, és lovagias érzésű.

- A pásztor inkább szamaragos érzékű lesz, mert a szamár sétál mellette.

- Az igaz. Az az ő barátja. Mert nem olyan buta állat ám a szamár, ahogy ráfogták. Sok magas méltóságú embert ismerek, aki nem veheti fel vele a versenyt. Mert a hivatalnokember húzza az igát, ellenben a szamár lerázza a terhet, ha nem tetszik neki. Belemegy a pocstába, s lefekszik. Akkor aztán üthetik, verhetik, meg nem mozdul az istennek se. Azt kellene például választani.

- Hű, de felséges ez a pörkölt.

- Isteni.

- Ilyen pörköltet aztán nem eszik az angol király se.

- Én ettem még ennél különbet is. Mégpedig a Hortobágyon. Kint voltam vadkacsázni, s jól rám esteledett. Gyalogszerrel az ember spórol a lépéssel már alkonyat után; a legközelebbi csárdához legalább tíz kilométert kellett volna gyalogolni, hát látok egy cserényt, oda tartok. „Jó estét, magyarok!” Szívesen láttak, éppen vacsoráztak. Ott volt a bogrács felakasztva a szolgafára, s abból kanalaztak. Mindjárt maguk közé hívtak, s le is telepedtem. Valami csodálatos, felséges egy birkapörkölt volt a bográcsban. Soha életemben olyan jóízűt nem ettem, mert nemcsak hogy jól volt elkészítve, de a húsa maga olyan különös ízes volt, pikáns, kellemes. El sem tudtam volna addig képzelni, hogy olyan nemes íze lehet a birkának. Hát én nem is kíméltem magamat. Újra meg újra hozzáláttam, s úgy belaktam, hogy már szinte belebetegedtem. De nem lehetett szabadulni tőle, az ember lassan beszélgetve órákig el tud eszegetni.

- Képelem, hogy csudálkoztak az étvágyadon - nevetett az alispán -, a parasztember nem nagy étkező. Egyszer azt kérdezte tőlem egy ilyen munkásemberféle, hogy hogy lehet az, hogy az úriemberek annyit tudnak zabálni.

Nagy nevetés lett, olyan, hogy az alispánnak fel kellett emelni a hangját:

- Azt mondja, hogy... azt mondja, hogy az uraknak, úgy látszik, dupla hasa van, mert ő, mikor summás volt, s kenyéren, szalonnán élt, csudálkozva nézte, hogy az urak vacsoráztak a tornácon, s órákig hordták nekik a tálat. Ő mindig csak azon törte a fejét, hogy hova rakják azt a sok ételt. Hiszen ha őneki annyit kellene bepofázni, azt mondja, belebetegedne, meg tán még bele is halna.

- Na, hát akkor én még egyszer kérek ebből az ételből. De felséges ez a birkapörkölt!

A vadász újra kezdte a történetét:

- Hát szóval ott is háltam a cserényben a juhászsubán, hogy majd hajnalban továbbmegyek. Mert a reggeli vadászat, az az igazi, mikor az ember a hajnali madarakat meglepi... Hát szóval egyszer csak felébredek valami istentelen szagra. Valami fertelmes bűdösséget éreztem. Mi az ördög lehet ez? Annyira bosszantott a szag, hogy nem is bírtam. Felkeltem, elsétáltam messzebbre, ahol már nem éreztem. Kerestem egy rekettyebokrot, kicipeltem oda a bundát, s ott feküdtem le magamnak. Ott aztán jól elaludtam. Mikor felébredek, már a nap fenn volt. Felkeltem, akkor eszembe jutott az éjszakai szag, s körülnéztem a cserény körül, valami ágast találtam ott, s arra mindenféle birkadarabok voltak felaggatva, biztosan a kutyáknak. Kértem aztán a juhászgazdát, jó természetes pásztorember volt, hogy hogy tűrik ezt a fertelmes bűdösséget a hálólhelyük mellett. Mire nekik ez a sok dög? De akkor már a legyek olyan vastagon lepték, azok a szúrós mezei legyek, amelyeknek olyan szúrócsápja van, mint az ár... Azt mondja a juhász:

- Dehogy a kutyáknak, uram. Megesszük mink azt, az a mi éléskamránk.

Újra nagyot kacagott a társaság.

- Hogy tudják ezt kendtek megenni? - förmedtem rájuk.

- Hát, ahogy az úr ette az este.

Hemperegtek az urak a kacagástól.

Szerencsére akkor már hozták az új tálat. Vitték a birkapörköltet, s hozták helyette a másikat, s az, változatosság okából, volt:

sértéspörkölt zöldbabbal.

- No, látod, ez már nem birka, ebből újra lehet szedni.

De az alispán már nagyon mérsékelten szedett. Meg is jegyezte:

- Ne beszéljetez ilyen étvágyrontó adomákat, mert az embernek elmegy a kedve az evéstől.

Mindenki nevetett, de sorra szedtek azért.

- Te Bandi, hogy volt az a papválasztás? - kérdezte a házigazda Semlyéni Bandit, aki, ha jókedve volt, a legjobb kortes volt a megyében.

A tavaszon volt egy kis faluban, ahol Bandi volt ősi jogon a földesúr, bár a földjei bizony mind idegen kézre kerültek, s csak éppen a tekintély maradt meg.

- Két jelölt volt - mondta Semlyéni Bandi, s teleszedte a tányérját kövér és ízes malacdarabokkal -, s már úgy látszott, elvesztettük a csatát, mert az ellenfél vesztegetett. Nekünk meg nem volt pénzünk. Honnan szerezzek hamar pénzt? Megyek a kocsmároshoz, s mondom

neki, hogy hamar adjon ide ötven pengőt. Ide is adta. Azzal megyek az első gazdához, s ahogy belépek az ajtón, kiáltok:

- Kend is felvette a Júdás-pénzt?

Az ember csak ötölt-hatolt, hogy hat gyereke van. Azt mondja a felesége:

- Erővel itt hagyták, kérem.

- Mennyit hagytak itt?

- Tíz pengőt.

- Adja ide azt a tíz pengőt kend! - Leszidtam, mint hazaárulókat. - Eladtad a vallásodat, gazember! Elveszem a piszkos pénzt - mondtam nekik -, de hogy ne károsodjatok, adok érte másik tizet a saját becsületes szegénységemből. - Ideadta. Megyek a másikhoz. Az is felvette a tizenötöt. Azt is kicseréltem. A harmadiknál is.

Így az egész falut sorra jártam, szóval egy óra alatt rendben volt az egész falu.

Meg is választottuk Pócsi Pistát papnak. Egy óra múlva ott volt az ötven pengő a zsidónál. Így csináltuk meg.

Mindenki határtalanul mulatott a nagyszerű kortesfogáson. Mire ezen jól kinevették magukat, akkorára itt volt az új étel az asztalon, mégpedig:

kacsasült befőttel.

- Befőtt! - kiáltott fel a főkapitány. - Ez a nagy luxus. Hej, de romlanak az erkölcsök. A régi jó időkben Böszörményi bátyámnál nem mocskolták be az ételt ilyenfélékkel. Mikor már a hússal torkig voltunk, mert nem volt mellette semmiféle savanyúság vagy édesség, kértünk valami ilyet, Böszörményi bátyánk ránk kiáltott:

„Füvet akartok enni? Elég füvet evett az az állat életibe!”

Nevettek rajta.

- Nem tudjátok a régi nemesi szabályt, hogy: „Legjobb főzelék: a hús. Legjobb gyümölcs: a bor. Legjobb bútor: a szépasszony!” Ezen aztán még jobban mulattak.

- Úgy senki se tud a paraszt nyelvén beszélni, mint Semlyéni Bandi - szólt a főkapitány. - Hogy intézted el a királykérdést, Bandikám?

- Azt nagyon jól - mondta Semlyéni Bandi, szokott csöndes, úri modorával. - Képviselőválasztás volt, s nagy beszédet tartottam nekik, hogy ha Tatár Andrást megválasztják képviselőnek, akkor visszajön a király, visszahozza a régi királyi bankót, aminek értéke van. Hát felkurjant egy atyafi, hogy: neki nem kell király.

Megállok a beszédben, s azt mondom:

- Ki vót a?

Előáll a borzas.

- Neked nem kell király?

- Nekem nem.

Leszállok a hordóról.

- Kell király, vagy nem kell?

S adok neki egy csárdás pofont.

- Kell király?

- Nem kell.

Még egyet adok neki.

Meg még egyet.

- Kell király?

- Nem bánom én, uram - aszongya -, akár király, akár nem király; csak engem ne pofozzon tovább a tekintetes úr.

Nagy gaudiummal mulattak rajta, s az alispán a nevetés közben a tányérjáról a kacsacombot áttolta az esperes tányérjára. Már ő okosan élt, már ő spórolt a gyomrával. Nemhiába volt első tisztviselő a megyében. Most ő mulatott a többieken, akik nem vették észre a dolgot. Koccintottak, s leöblítették a kövér kacsát.

Most azonban hozták az új ételt:

ludaskása, a tetején libamájjal.

- Ezért haragszom - mondta az alispán. - Mikor Olaszországban jártam, egész Olaszországban nem lehetett egy jó narancsot kapni. Ami jó narancs van, azt ők mind kiküldik az országból, hogy az exportmérleget javítsák. Otthon jó a hullott narancs is. A prima gyümölcsöt mind a külföldieknek adják jó pénzért. Ezzel szemben mi itthon termeljük azt a nagyszerű krumplit, amilyen sehol a világon nem terem, mint a mi homokunkon. S mi meg rizst eszünk.

- De méltóságos uram, ne tessék megvetni ezt a szelíd ételt. Hát van ennél szebb? - mondta a házigazda, s maga is felállott, hogy odadiktálja a remek tálat, amelyben a jó zsíros kásahegyen gyönyörű libamájszeletek feküdtek.

Az alispán csak a libamájából vett néhány darabot, de daczból és hazafiságból egy szem rizzsel sem akart találkozni.

- Vámot kellene emelni a rizs ellen - mondta. - Vámot. De nagyot.

Az egyik pesti úr megszólalt:

- Kérlek, méltóságos uram, azért azzal a vámmal is sok furcsa dolog van ám. Kassáról jöttem hazafelé, s beszáll egy kis öregasszony a kupéba, s hoz az ölében egy nagy ugorkás üveget, s elmondja, hogy megy a lányához, akinek az az egyetlen vágya, hogy édesanyja savanyú káposztájából egyen. Hogy olyan káposztát nem tud senki a világon csinálni, mint az ő édesanyja, most gyerekágyat fekszik, hát visz a lelkemnek egy üveggel kóstolónak. Egész úton folyt a savanyú káposztáról a szó. Aztán megérkeztünk Szobra, a határállomásra, jön a finánc. Azt mondja, hogy ezt nem lehet áthozni, vámot kell érte fizetni. Hát az öregasszony kétségbeesik. Mondom, ne aggódjon, hadd vámolják el, mi lehet ennek a vámja, ötven fillér. Ebbe megnyugszik a néni, aztán hozzák a vámcédulát, s mit gondoltok, mennyit kellett érte fizetni? Nyolc pengő hetven fillért.

- Mennyit? - kérdezte az alispán.

- Nyolc pengő és hetven fillért... Persze a néni nem hozta át a savanyú káposztát, otthagyta a fináncoknál.

Kicsit elgondolkoztak.

- Annak is biztosan megvan az oka - mondta az alispán.

- Igen, védik a savanyúkáposzta-termelésünket.

- Egyszer velem is történt egy ilyen dolog - mondta a főkapitány. - Mentem Németországba, s valaki a kupéba vitt egy ócska biciklit. Ott vette Németországban, most visszavitte nyolcévi használat után, hogy majd odaajándékozza valamelyik unokaöccsének. Hát, kérem, a biciklit, amin rajta volt az eredeti gyári védjegy, s azon felül megvolt az igazolvány, hogy ő ott vette annak idején, mit gondoltok, nem megvámolták! Nyolcvannégy márkát kellett érte vámot fizetni. Pedig német gyártmány volt és ócskavas.

- Így védi ma minden állam magát.

- Harminc vámhatár van ma Európában, tessék élni.

- Azért nem szabad rizst enni, tessék minden államnak azt fogyasztani, amije van. Nekünk van savanyú káposztánk s krumplink, éljünk azon.

- Hát hisz azon élünk, egyebet se kapunk máma, csak savanyú káposztát meg krumplit.

- Jaj, így nem fáradtam ki a hivatalban egész esztendőben, mint ezen az ebéden.

Így beszélgettek az urak összevissza nagy nevetve, pedig még csak most jött az igazi étel:

paprikás csirke.

- De mán ebből eszünk! - kiáltott fel a főkapitány, általános derűtséget keltve a régi jó mondással. Mindjárt hozzá is fogott megoldani a derékszíját.

Gyönyörű csirke halom két óriási tálon. Aki ezt elfogyasztja, hol van már az a társaság? Már az alispán egyenesen a szomszédja tányérjára szedett, aki ijedten tiltakozott ellene, de mit lehet tenni a közigazgatási erőszak ellen?

- Tegyük össze a nedves edényeinket - koccintott valaki.

- Zúdíts, Pistám - emelte üres poharát a házigazda elé a másik. S az teleöntötte a vaskos poharat.

- De ha még valamit hoztok, lövök.

- Köszönöm, nem kérek, nem kérek - tiltakozott az egyik pesti úr. - Hogy képzelitek azt, hogy én még mindig bírok enni?

- Ez csak csirke, méltóságos uram.

- Éppen az, hogy csirke.

- Olyan gyenge ez, mint a harmat.

- Nincs egy jó kis bérletetek ennek a Semlyéni Bandinak? Olyan derék, kedves fiú, s úgy megérdemelné, ha valamiképpen segíteni lehetne rajta.

- Ahogy parancsolod, méltóságos uram, azt a kunsági bérletet most oda lehetne adni. Két-százhetven hold. Most vettük meg, az altruista bank igen olcsón kapta meg. Kissé szomorú a története, mert akit elárvereztek százötvenezer pengő adósságba, az voltaképp csak tizenhét-ezer pengő kölcsönt vett fel annak idején, a többi az interkaláris kamatokból s a költségekből nőtt ki. De hát megtörtént, az illetőn úgyse lehet segíteni.

- Kétszázhetven hold?
  - Kétszázhetvenegy. Mondhatom, hogy prima földek, bár egy kis szikes van benne, de viszont az első évi termést ingyen kapja. Hetven kilóért kiadjuk.
  - Hetven kiló?
  - Igen, méltóságos uram. Hetven kiló.
  - Hát hogy csináljátok, hiszen itt nálunk homokot sem lehet kapni két mázsán alul.
  - Mi ezt csak éppen felajánljuk, méltóságos uram. Hetven kiló az egész bérlet, és mondjuk, tíz évre meg lehetne csinálni a szerződést.
  - Nem értem.
  - A mi kalkulációnk úgy van beállítva, ha megkapjuk a megyében az engedélyt a ciroktermelésre, akkor itt megtérül.
  - Ja.
- Elhallgattak és elgondolkoztak.
- De hát ez nincs összefüggésben egymással.
  - Dehogy, méltóságos uram, egyáltalán nincs. Ezt csak úgy felajánljuk annak, aki a megyében méltó, az minden kikötés nélkül megkapja, mert nekünk nagy érdekünk, hogy a jóakaratot és kulantériát lássátok a részünkről, méltóságos uram.
  - Na, hát én nem tudok többet enni.
  - Méltóságos uram, csak egy szárnyacskát legalább.
  - Ne kínálj, mert megharagszom. Mit gondolsz, ma még vacsora is lesz. Meg vagyunk híva vacsorára is valahova, s ahogy a helyet ismerem, ott se lehet sokat szabadkozni, mert ott még háziasszony is van. És szépasszonynak nem lehet nemet mondani.
  - Mint a hadiözvegynek annak idején, ugye, méltóságos uram?
  - Ó, te malac!
  - Hogy is volt az?
  - Mikor kiszállás volt, s kint voltak a megyei urak, kirendelték a tánchoz a hadisegélyes asszonyokat. Ott táncoltak karikába.
  - Hol is volt az, te?
  - Kurtán.
  - Aha, akkor mondta a kurtai bíró, hogy: „Mindig a legnagyobb pohárba, de mindig fenékgig.”
  - Az, az. De jó népszínműbe való alak volt.
  - Nem ijedtem úgy meg fehércselédtől, mint akkor.
- Nevettek. Ők tudták, mit nevettek.
- De most már nincs tovább semmi.
  - De méltóságos uram, most jön az ebéd klúja.

És valóban jött is a:

rántott harcsa.

Nagy tálak megint, felhalmozva rajtuk a frissen sült rózsaszínű hal.

- Nahát, ezek gazemberek, most hozzák, amivel kezdeni kellett volna! De szívesen ettem volna belőle.

- Tölts.

- Koccints.

- Igyunk alá. A harcsát borban kell fürösztetni.

Mindenki vett egy darabot.

Isteni volt a harcsa, ahogy villával szétbontották, az a hófehér hús virított a csontok körül kissé rózsaszínűen. Most jó lett volna, ha újra lehetne kezdeni az ebédet.

Erre csúszik a bor.

Már rózsás volt mindenkinek az arca, s izzadt a nagy munkától.

- Hát, Bandi, elmegy-e a Kunságba bérlőnek?

- A Kunságba?

- Oda. Hetvenkilós bérlet.

Semlyéni Bandi kicsit elgondolkozva megingatta a fejét.

- Mi az ördög, tán nem is akarsz?

- Drága...

- Te bolond, hetven kiló, bevetve, egy hónap múlva aratsz.

De Bandi újra csak ingatta a fejét.

- Mit akarsz még? Benne van a földben, minden holdban egy mázsa búza, és csak hetven kiló bért kell fizetni!

Bandi csak a fejét ingatta.

- Egy mázsa búza a földben, ötven kiló a traktorozás. Tizenhárom kiló a vetés. Kilenc kiló a boronálás, hengerezés. Egy mázsa a rezsiköltség, és egy hónap múlva lehet aratni. Hát ez csak nem rossz üzlet?

De Semlyéni Bandi csak a fejét rázta:

- Nem mehetek, méltóságos uram, mert ha én ebből a megyéből elmegyek, akkor ezek a бүдös parasztok behurcolják a tarka tehenet. Attól pedig, nekem élethivatásom, hogy megvédjem a magyar falut, hogy tarka tehén csúfítsa el a mi mezeinket.

Nagyot nevettek.

- Hivatásom van nekem itt, méltóságos uram.

Az alispán nevetett. Tetszett neki a Bandi álláspontja.

- Meg a fákra is vigyázni kell. Most is kivágtak egy nagy jegenyenyárfát Dugába. Meg is mondtam a papnak, ha a másikat is kivágják, az isten se őrzi meg a puszkámtól.

- Az igaz, Bandi az utolsó úr, aki törődik a régi tradíciókkal.

- Ha én innen elmegyek, akkor itt is felveti a fejét a dudva meg a bojtorján. Már most is Adyt szavaltak a pereci iskola mulatságán.

- De hát, Bandi, gondold meg, hogy kétszázhetvenegy hold, hetven kiló bérletért. Egyszer akad egy ilyen az életben.

- Nem lehet, méltóságos uram, nekem ebben a megyében küldetésem van. Nagyon romlik itt a nép, vigyázni kell rá.

Nevettek. Semlyéni Bandi abból a családból származik, amelyiknek száz év előtt még három-százezer holdja volt, s neki most már csak annyija van, amit a gyerekeire íratott, hogy saját magától megvédje az ivadécai jövőjét.

Valami százötven hold az egész, de ehhez ő már nem nyúlhat hozzá, sőt külön is él a családjától, hogy szó se lehessen arról, hogy szeretetből ráköltsek.

Csak néha fordul valami kis családi kölcsönért a feleségéhez, mikor minden szál szakad, s a feketéjét nem tudja kifizetni a kocsmán.

- Én mindent a parasztnak adtam életemben, most nem hagyhatom őket cserben. Nekem kell rájuk vigyázni - mondta.

- Jól van, Bandi, becsülöm benned ezt a keménységet. Szittya gyerek vagy.

Szerencsére hozták az új ételt.

Mindnyájan fellélegzettek, hogy nem hús volt többé a tálon, hanem:

juhtúrós galuska.

Gyönyörű volt, ahogy rengett a tálakon, amint hozták. Olyan volt, mint az olvadt vaj. Habosan rengő, ínycsiklandó. Az illata párázott.

Mindenki örömmel nézett rá, csak a pesti urak búsultak el, mert már érezték, hogy baj van a cirokkal.

Egy-két villával azért ők is szedtek belőle.

- Az igaz - mondta az alispán -, nekünk az a hivatásunk, hogy vigyázzunk a népre, ha nem is úgy, mint Simonyi alispán csinálta, aki tyúkketrecbe zárta a zsidókat, ha követelték a váltójukat a paraszton.

- Le kellene szállítani az adót, az volna a segítség - mondta a főkapitány. - Rám is százhetven pengő egyházi adót vetettek ki.

- A testvéred vetette ki rád.

- Azért mégiscsak adó az.

- Az igaz, annyiféle adó, diáksegély, jótékonysági akció van - mondta maga az alispán -, ami ellen nem lehet tiltakozni. Hatvanszázalékos pótagó az egyháznak.

- Hát akkor nincs más hátra, mint hogy eldaloljuk a Menyhért nótáját, hogy:

*Elment Szent Péter Rómába,
Botját veti a vállára.
Botja végén csutora,
Csutorában jó bora.
Veszi és kínálja,
Hogy a mi Pagonyi barátunkat
Az Isten meg ne áldja,
Arrul szó sincsen,
Rutyutyú, rutyutyú,
Rutyutyú, rutyutyú...*

S a rutyutyút, a rutyutyút addig mondták, amíg csak mindenki fenékig ki nem itta a poharát.

Most újra kezdték a nótát, s most a másikat köszöntötték, azzal végezve a rutyutyúzást, hogy:
Váljék egészségére!

Akkor aztán hozták az új tálát, amely mindannyiuk őszinte öröme se sült, se főtt étel nem volt, hanem egy nagy tál:

friss cseresznye.

De ez olyan gyönyörű, festeni se lehetne szebbet.

Nagy szemű, kőkemény, sárga-piros gyümölcs.

Mindannyian ujjongva kiáltottak fel:

- Cseresznye, cseresznye! Már itt a cseresznyeidő.

Sorba belemarkoltak a tálba, s egy-egy marékkal vettek belőle.

- De örvendtünk neki gyerekkorunkban. Megvallom, utálom, de gyermekéveim miatt mégis mindig megkóstolom. Emlékeztek, hogy gyerekkorunkban még nem volt semmi gyümölcs. Hozták a tótok nyáron a cseresznyét a Felvidékről, nagy ekhós szekérben. Mi, gyerekek, mindig körülzsibongtuk az édesanyánkat, s muszáj volt cseresznyét venniök. Pedig drága volt, mert egy tányér búzáért adtak egy tányér cseresznyét.

- Az biz a, úgy volt a. Még akkor szebb világ vót.

- Mér lett vóna szebb világ? A mai gyerekeknek csak jobb, ha ők maguk mászhatnak fel a fára cseresznyét szedni. A kis unokáim a múlt tavasszal versenyt rendeztek, hogy ki tud több cseresznyét lenyelni magostul. Az én hároméves kisfiam győzött, mert az valami hatszáz szemet nyelt le magjával együtt.

- Nem lett semmi baja?

- Gyerekek a gyümölcstől?... Az az egy veszedelem volt, hogy nem lesz-é belőle vakbél operáció. De hát én megmondtam, hogy a gyerek vakbelecskéjébe még nem fér bele egy cseresznyemag. Nem is lett semmi baj. De még inkább dicsőség, mert utólag is mindenik gyerek megszámolta, hogy mennyi jött ki.

Egészségesen, vidáman nevettek.

Akkor az alispán odafordult a pesti szomszédjához:

- Hát, méltóságos uram, abból a cirokból mégsem lesz így semmi, mert én megmondom őszintén, nem tetszik nekem az olyan üzlet, ahol csak úgy fel lehet ajánlani ajándékba egy kétszázhetvenegy holdas birtokot hetvenkilós áron. Tudtam én azt, hogy Semlyéni Bandi nem fogadja el az ajánlatot. Hívebb fia ő a megyének, hogy elfogadjon egy ilyet, s elszakítsa magát a szülőmegyéjétől. Hát úgy gondolom, hogy nekünk sem szabad nála önzőbbnek lenni. Szép az ajánlat, de nem alkalmas a mi földünk arra.

A pestiek igen elhallgattak.

Már látták, hogy evvel a vasfejű néppel nem lehet üzleti alapon megegyezni.

- De méltóságos alispán uram, nagyon nagy érdeke lenne a megyének, a megye lakosságának egy új termelési ágának a bevezetése.

Az alispán nem felelt, mert hozták az utolsó fogást, a:

feketekávét.

- Alkalmas a mi földünk mindenre. A múltkor egyik bérlő cikóriakultúrát próbált, jól sikerült, mégis belebukott.

- Legközelebb feketekávét fogunk termelni.

- Mindjárt pörkölve.

- Mert mégis abszurdum, hogy afrikai növényt eszünk, mennyi vámot kell azért fizetni?

- Nem afrikai ugyan - mondta az esperes.

- Hát akkor mitől olyan fekete? Én mindig azt hittem, hogy attól, hogy ez tulajdonképp a szerencsenek fürdővize.

- Olyan az íze?

Ebben a pillanatban kint az udvaron roppant ordítás hallatszott. Asszonyi ordítás, vonítás s férfihangok kurrogó, kiabáló lármája.

Elhallgattak, aztán felállottak, s kimentek az udvarra. Egy ember jött, és magából kikelve mondta:

- Tekintetes uram, a bika megtiporta a csordást.

Az ember ott feküdt egy saraglyán, ahogy beszállították az udvarba. Nagy, öreg ember volt. Halottsárgán feküdt, a feje lelógott, s vér szivárgott a száján. A felesége, nagy, fekete, sovány asszony, vonított mellette teljes erővel, s kezét tördelte.

- Mék bika vót a?

- A Bogár, a háromesztendős fiatal bika. Üzekedett, s a Kas Mihály tehenére ment, de a pásztor nem hagyta, mert Kas Mihály tavaly se fizetett. A bika megfordult s nekiment, s úgy látszik, belevágta a szarvát, aztán megtiporta.

A gazda odament az emberhez:

- Hogy van, Mihály?

Az ember még élt, kicsit megemelte a fejét, s köszönni akart, de visszaesett a feje.

Erre az asszony, aki egy percre abbahagyta a sírást, újra rákezde a rettenetes jajveszékélést.

Sajnálattal s megdöbbenve nézték a rémes képet, ahogy a nagy pusztai udvaron ott feküdt az ember.

- Orvost, orvost! - mondta az egyik pesti úr.

- Nincs orvos.

- Hát legalább egy bábát, bekötözni a sebet - mondta az esperes.

- Nincs itt bába, kérem, csak legfeljebb Tukáné, a javasasszony.

- Nincs bába a faluban?

Tűnődve, elhallgatva, elszomorodva állottak az urak a tetem körül. Az még egyet-kettőt vonaglott, azután meghalt. Hullá lett. Mintha az ősidők levegője szakadt volna le.

A házigazda mérgesen mormogott magában:

„Az istenit ennek a csordásnak, ennek is így kellett parádéra csinálni. Elrontotta az ebédet.”

1930

ELSŐ NAP AZ ISKOLÁBAN

Az iskolában nagy nyüzsgés volt. Tél elején voltak, az ablakot már nem lehetett nyitva tartani, s erős csizmaszag volt. Átázott csizmák, ruhák, otthonról hozott hagyma- és faggyúbűz. A kultúrának erős szaga van, míg igazán civilizáció lesz belőle.

A tanító bejött az osztályba. Erre egy kicsit elcsendesedett a minden állati nyüzsgésnél élesebb zsivaj, de azért csak akkor lett csend, mikor a tanító felvette a legszükségesebb tanszert, a nádpálcát, és jó erősen megcsapkodta vele az asztalt.

A tanító azonban tudta, hogy figyelmet csak érdekességgel lehet felkelteni, ezért igen érdeklődő hangon azt mondta:

- No, gyerekek, mit hoztam? Kit hoztam?... Egy új iskolatársat hoztam nektek... Ki ez az új iskolatárs, nézzétek csak meg... Rojtos Bandi a neve... Rojtos Bandi... Megértettétek?

A gyerekek már jó be voltak törve az iskolai fegyelembé, s tudták a kötelességüket. Kórusban kiáltották fel:

- *Meg-ér-tet-tük.*

A tanító helyeselve egyet csapott az asztalra.

- Nagyon jól van... Na, Rojtos Bandi, hát ezután itt lesz az otthonod. Ez az iskola... Látod? Voltál te már iskolában?

A kisfiú a terem közepén ellenségesen állott, a szemöldökét összerántotta, s azt mondta nagy nyugalommal:

- Vót a fene.

Erre egy fél pillanatra halálos csönd támadt, akkor azonban, előbb kuncogva, majd nyerítve, hahotázva, kukorékolva, höpögve s ugatva, kitört a kacagás. A gyerekek odavoltak a boldogságtól. Már ők megfogott, megnyesett és igába szoktatott csemeték voltak. Sokat még nem tudtak, de annyit igen, hogy ilyenfélét, hogy fene, nem szabad, nem lehet, tilos kimondani a tanító úr meg a tisztelendő úr meg más urak előtt. Most aztán gyermeki szívük egész boldogsága kiforrta és elpezsdült, hogy jön egy új kisfiú, és elkezd itt fenézni... Hűj, mit fog ez mindjárt kapni! Egymás hegyin-hátán tolongva lesték, a tanító úr hogy harapja le azonnal a fejét.

De a tanító úr modern ember volt, akit nem lepett meg felettébb a dolog, rácsapkodott az asztalra a pálcával, és azt mondta:

- Csend legyen!... Rojtos Bandi, tudod te, mi az a fene?

Rojtos Bandi nem szólt. Még jobban összehúzta szemöldökét, és ránézett a tanítóra. Kicsit lesből, védekezésre készen, mint aki meg van szokva, hogy az embernek harapós kutyákkal csínján kell bánni.

- A fene, az egy nagy betegség... - folytatta oktatva a tanító. - Egy nagyon nagy betegség... Akire az rájön, az összeesik, keze-lába rángatózik, a szájából jön a hab, sápadt lesz, elájul.

A kisfiú lenézően pillantott rá a tanítóra:

- 'Sz az a nyavalya!

A tanító megijedt, a tekintélye volt kockán. Ő is tudta, hogy a nyavalyatörést írta le, de viszont nem tudta, hogy mi hát a fene. Egyszerre megnyúlt az arca, megvakarta a fejét, s azt mondta:

- Nagyon jól van, nagyon értelmes gyerek vagy.

Odalépett hozzá, s megveregette a vállát.

- Látjátok - mondta az osztálynak -, hogy helyén van az esze ennek a Rojtos Bandinak... De én nem azt kérdeztem tőled, hogy mi is az a fene, hanem azt, hogy vótál-e már iskolába. Vótál?

- Nem - mondta a kisfiú.

- Na látod. Ez már egy értelmes felelet. Ezt akartam hallani. Tehát te még nem vótál iskolába. Most itt vagy... Látod, hogy ez az iskola! Egy nagy szoba, ahol sok iskolapad van. Ezekben a padokban ülnek a hozzád hasonló kis iskolás fiúk... Miért jönnek ezek ide? Na, mit gondolsz, miért?

- Tudja a Jehova!

A tanító megijedt. Már megint nyitva hagyta a feleletet, nem rágta jól a gyerek szájába. Erre vigyázni kell, mert ez cirkuszt csinál belőle.

- Nem azt kérdeztem, mit tud a Jehova, mit nem. Tudod-e, miért jönnek ide?

- Bánja a kutykorékos fityegő!

Erre az iskolából megint kitört a védhetetlen kacagás. A gyerekek egymástól kérdezték, mit mondott, s nem lehetett csillapítani az egész siserahadat. Az apróságok a szájukba tömték maszatos ökleiket, és vijjogva kacagtak.

- Ne nevessetek! - kiáltotta el magát a tanító; aki kezdte elveszíteni a hidegvérét. Különben is rosszkedve volt, mert ma jött az értesítés, hogy a fizetését megint nem kapja meg. Harsogva csillapította le az osztályt:

- Nem szabad nevetni azon, amit ez a fiú mond, mert ez a kisfiú még nem járt az emberek közt, ez eddig mindig csak az erdőn meg a mezőn élt. Kint a szép délibábos magyar pusztaságon. Rojtos Bandinak az édesapja csikós...

Erre az egész gyermeksereg új kíváncsisággal nézett a kis legényre, aki úgy állott a terem közepén, mint egy nagy legény a kocsma közepén, mikor éppen arra készül, hogy kihányja az ivóból a csöcseléket. Nagyon helyes volt, ahogy ott állott, kipirult arccal, a szemébe csapódott hajjal és villogó, fekete szemekkel.

- Csikós, csikós - sustorgott a szó. A falusi gyerekek szemében a csikós valami kivételes helyzetben van. Voltak itt úri gyerekek, a jegyző meg a földbirtokos fia meg egy özvegy úriasszony két gyereke, azok félve néztek Rojtos Bandira, mint valami betyárra. A parasztgyerekek pedig kíváncsian és szinte irigyen nézték; csikósgyerekek. Ejha!

- Tudjátok, ki a csikós? - szavalta a tanító. - A puszták királya. Ott száguld a ló hátán esőben, viharban.

Olyanokat mondott, mint a népszínművekben tanulta, és a pusztá romantikájával magába szedte valaha.

- A csikósnak bábornak kell lenni. A csikós nem fél senkitől és semmitől. Se a farkastól, se a tolvajtól. A legvadabb lóra is rá tudja vetni a... a... Elfelejtette azt a szót, hogy „pányvát”, már majdnem azt mondta, hogy *ponyvát*... - Hát meg tudja-e apád fogni a legvadabb lovat? No, Rojtos Bandi? Földhöz tudja-e vágni a te apád a vadlovat?

- Még magát is! - mondta a gyerek.

Az iskola megint hujja-hóban tört ki. A tanító izzadt. Már nagyon kezdte bánni, hogy egyáltalán belement egy ilyen áldatlan vitába a puszta gyermekével. Evvel dolga lesz, míg rászoktatja az iskolai fegyelemre. De az ellenállhatatlan kultúrkötelezettség nem hagyta békén. Mindenáron a meggyőzés és a fölibe kerekedés eszközeivel, a kultúra szerszámaival akart hatni rá.

- Engem?... Miért akarna engem legyőzni, Bandi fiam?... Én nem járok a pusztán, én nem akarom a te apád lovait elkötni.

- Nem is tanácsolnám...

A tanító megtörölte a homlokát, s nevetett keservesen.

- Én a te apádnak azt a szívességet akarom megtenni, hogy fiát megtanítom, hogy okos ember legyen, hogy tudjon írni-olvasni, számolni, hogy be ne csapja senki, ha megnő, és belőle is csikós lesz. Csikós akarsz lenni, ugye, Bandi fiam?

- Én nem.

- Hát mi akarsz lenni?

- Soffér.

A tanító megörült. Ha sofőr akar lenni, akkor meg lehet fogni a szívét, a lelkét. Ha ebben a kis vademberben kultúrvágyak vannak, akkor el lehet majd találni azt a szálát, amelyen megindul, és majd megleli az igazi hangot. Nem is vitatkozott hát vele tovább, hanem azt kiáltotta: - Sofőr?... Hát ez nagyszerű! Ez nagyszerű, fiam! Ez a jövő. Ez az igazi élet, és akkor aztán csakugyan szükség van rá, hogy tanulj... No, jól van, ülj csak be ide az első padba, és legyél csendben, majd megtanulod azt is, hogy mi az a sofőr, és milyennek kell lenni, aki sofőr akar lenni.

A gyereket megfogta, s erővel leültette, lenyomta az első padba, azzal a kétes érzéssel, hogy itt bizony nemigen győzött, inkább röstellte magát, hogy kibújt a következő vita elől.

Az osztály azonban nem nyugodott meg, a hátsó padokban felállottak a fiúk, hogy megnézzék a csikósfiút, nem lehetett a tanítást elkezdni, mert nyugtalanság volt és izgalom.

Ő azonban igyekezett nem törődni a dologgal, majd csak elcsendesednek. Majd megszokják, s a pusztai gyerek is beletörődik a változhatatlanba.

Néha ránézett a fiúra, aki úgy ült, mintha minden pillanatban kész volna felugrani. Az ajtót úgy mérte, hogy szükség esetén hogy lehet rajta kijutni.

Aztán gondosan és aggodalmasan tanított. A fegyelemre ma különösen vigyázott, mert érezte, hogy csak az osztály közszelleme hódíthatja meg a gyereket. Az majd leigazza és elmossa egyéniségének szögleit.

Egyszer csak, az óra végén, nagy ribillió támadt.

- Mi történt?

A gyerekek a fiú körül mind felugráltak, s valamennyien roppant izgalomban néztek rá.

- Tanító úr, elvette, tanító úr, elvette! - sikoltott mindjárt sírásba fordulva a fiú mellett ülő kisgyerek.

- Mit vett el?

- A késemet.

A tanító odament. A síró gyereket lecsillapította, megsimogatta. Kiderült, hogy Rojtos Bandi az iskolapadra kitett kést a kis társa elől elkapta, s markában szorongatja.

- Miért vetted el? - kiáltott rá ingerülten.

- Jó bicska! - mondta Rojtos Bandi nevetve, de a szeme szikrázott.

- De nem a tiéd.

- Most már az enyim.

A tanító elképedt.

- Hát te nem tudod, mi az enyim-tiéd?

- Tudom én. E már az enyim.

- Nem a tied. Nem érted? Ez nem a tied.

- Jó lesz e nekem. Enyim lett má.

- Hogy lett a tied?

- Kinéztem. Osztán elvettem.

A tanító összecsapta a kezét.

- És akkor már a tied?

- A hát.

Ennek a gyereknek semmi fogalma nincs a magántulajdonról. Vér tódult a tanító fejébe.

- Tedd le rögtön azt a bicskát! Az nem a tied! Értsd meg, hogy nem a tied... Állj fel!...

A gyerek felállt.

- Tedd le!

- Nem teszem.

- Tedd le rögtön!

- Az istennek se.

- Nem? - kiáltotta magánkívül a tanító. - A fene egyen meg, te taknyos! Teszed le rögtön a bicskát!

Belemarkolt a hajába.

- Teszed le rögtön?!

A gyerek egyet gondolt:

- Magának adom.

A tanító eleresztette a fiú fejét. Hirtelen elszégyellte, hogy így elragadtatta magát. De most már enyhébben mondta:

- Nekem adod? Nekem csak azt adhatod, ami a tied. Nekem adhatod az árvalányhajat a kalapod mellől.

- Legyen a magáé. Szedek én mást.

- Vagy a csizmát, ami a lábadon van.

- Rabolja el.

- Nem vagyok rabló...

A nádpálcával nagyot ütött a padra.

Hirtelen megint felülkerekedett benne a pedagógus.

- No, jól van, ha úgy tetszik neked, egy napra legyen a tied, de holnap visszahozod.

- Nem hozom én.

- Hát hová teszed?

- Inkább behajítom a csordakútba.

A tanító nagyot nézett. Csődöt mondott minden tudománya.

- De barátom, akkor jönnek a csendőrök, és elfognak.

- Nem félek én tőlük.

- Miért nem?

- Felülök a Csillagra, osztán akkor gyűhetnek utánam.

1932

SZOMBAT ESTE

Ez egy szerencsés szombat volt. Szép november vége van. Még egy munkát sikerült kapni. Hétfőn kezdenek a munkába, de szombaton volt a szerződés aláírása, és jó nagy csomó pénzt kapott a mester.

Ahogy megkapta, ment a fakereskedőhöz, mindjárt kiválogatta a rengeteg fát, deszkát. Csak a szépít, csak a javát. Mikor besetétedett, azt mondta:

- No, Feldmessenger úr, feljött már a vacsoracsillag? Akkor szóljon a feleségének, hogy jöjjön ki.

- Minek?

- Mi köze ahhoz magának. Híjja csak ki.

A fakereskedő felesége behallotta az udvarról a szóváltást, s kilépett a kis ház konyhájából.

- Mi az, mester úr?

- Jöjjön csak, naccsága, jöjjön csak ide közelebb, tartsa a kötőjét.

A fakereskedőné ismerte a kis mestert, hogy mindig tele van tréfával, gondolta, valami mogyorót vagy effélét akar adni a gyerekeinek, odament, s nevetve emelte fel s fogta össze a kötényt.

A mester belemarkolt a jobb zsebébe, s kivett egy nagy marék ezüstpénzt, s beledobta.

- Mi ez? - nevetett a fakereskedő is, a felesége is.

A mester nagyot nevetett. Magas homloka a hidegben fénylett, és kék szemei ártatlanul virítottak.

- Nem adom magának - fordult a kereskedő felé, aki fekete szakállát vakargatta. - Hanem a feleségének. Így legalább jó helyen van. Ne adja az urának! - kiáltott most rá az asszonyra. - Vegyen a gyerekeknek rajta valamit.

Nagyon mulattak ezen a furcsa lefoglalózáson.

- Nem is tudja, mennyit adott - mondta a kereskedő.

- Olvassák meg, osztán írják be a nagykönyvbe. No, isten áldja, én már megyek.

Evvel vidáman megbillentette a kalapját, aztán lehúzta azt betyárosan a szemébe, s elbillegett, mint egy kis kuruc.

A kereskedő meg a felesége úgy nevettek, hogy a szemük is könnyes lett, s az asszony azt mondta németül:

- Nem is adom oda neked. Igaza van a mesternek, sose adsz a gyerekeknek.

A mester azonban nagy derülten végigment a nagyutcán, s egyenesen hazament.

- Hé, puják - kiáltott be -, mind itthon vattok?

- Igen - visított egy kicsi.

- No, ájzatok össze, de hamar. Jösztek velem.

A felesége kinézett a házból.

- Hová?

- Semmi közöd hozzá. Viszem a kocsmába.

Az asszony elszörnyedt. Mert olyan volt, hogy mindig komolyan vett mindent.

De az ura nem jött be, csak kiabált a fiaira, mind a hatnak végigkiabálta a nevét, s azok kíváncsian és nevetve sűrögtek kifelé. Letették a könyvüket, abbahagyták a tanulást, úgyis setét van már, és körülvették az apjukat.

- No, gyertek velem.

Kimentek az utcára.

- Álljatok sorba.

Azok már tudták, hogy kell sorba állni, s széltében elfoglalták az utcát, úgy mentek középen a kocsijárón.

A mester büszkén ment köztük, jobbról is három, balról is három fia.

Szembejött a főszolgabíró. Messziről kiáltott neki:

- No, főbíró uram, hogy vág a bajusz?

A főbíró, akit Bajusz Györgynek hívtak, nevetett.

- Mikor lesz magának ilyen hat fia? - szólt enyhítve a mester.

- Nekem soha - nevetett a főbíró, s jókedvvel mustrálta végig a kis sereget.

- Nem is híjják akkor magát semminek, még ha alispán lesz se.

Evvel továbbmentek. Nemigen messze, csak a tizedik házig. Ott volt egy cipőkereskedés, annak irányította lépteit a mester.

- Gyertek be.

Belépett a kis boltba, amely a mennyezetig tele volt tömve skatulyákkal telerakott polcokkal.

- Jó estét, Vájsz úr.

- Jó estét kívánok, van szerencsém, mivel szolgálhatok, mester úr?

- Mivel? Mit gondol, mivel? Ostornyelet akarok magánál venni? Adjon csak cipőt.

- Melyik úrfinak.

- Úrfi. Fenét úrfi. Akkor volna úrfi, ha úr volna az apja.

- Hát melyiknek?

- Melyiknek? Mindnek. Mind a hatnak.

A kereskedő összecsapta a kezét:

- Csak nem ment el az esze, mester úr? Csak nem akar hat pár cipőt venni?

- Nem bizony, mert hetet akarok. Van nekem otthon még egy kisjányom is, annak is viszünk.

- Ó, vé - kiabált a kereskedő -, ez borzasztó, hét pár cipő!

A mester nevetett: - Tán nincs is annyi.

- Van, van, de hát ez könnyelműség. Hét pár cipőt. Mit tetszik gondolni? A mai világba.

- Ne beszéljen sokat, hanem szedje lefele.

A boltos aztán nekilátott, és sorra szedte, bontotta a papírskatulyákat.

- Csak jó nagyot, hogy beleférjen lábastul.

Megnyomogatta a gyerekek lábát a cipőben, hogy a lábujj előtt van-e még hely. Ha nem volt, akkor könyörtelenül kicseréltette egy számmal nagyobbra.

Közben bejött a boltos felesége, hozta az égő lámpát. Az is nekilátott a segítségnek, turkáltak, válogattak a jó, veres színű lóbőr cipőkben. Darabja volt két forint ötven vagy három forint.

A végén belemarkolt a bal oldali zsebébe, s odadobott az asztalra egy csomó pénzt.

- Válogassa ki belőle, amennyi kell.

A régi cipőket belerakták az üres skatulyákba, úgy indult a hadsereg visszafelé. Valamennyinek a lábán virított a szép kemény veres cipő, mintha valamennyi bükkfából készült volna. A gyerekek büszkék voltak, kacarásztak, de az apa rájuk szólt:

- Hogy mentek az utcán? Csend legyen! Bekísér a rendőr. Menjetek előre, hadd lássam, hogy léptek.

A gyerekeknek muszáj volt előrehaladni, s ő megnézte a lépésüket.

- Te Gazsi, te csámpás vagy. Te összekoszpitolod a lábad. Hogy lépsz? Minek ütöd meg a jobb lábaddal a balt, mikor még? Veszek egy baltát, levágok abból a bal lábból, ha az neked útba van.

A legnagyobb fia elvörösödött, hogy az öccsei előtt megszégyenítette az apja, s olyan szélesen kezdte vetni a lábait, mintha árok két szélén menne.

Hazaértek. Az anya már kinn volt a tornácon, várta őket. Gondolta ő már, hogy hova ment az ura a gyerekekkel, meg utánuk is nézett. Volt öröm.

- Magadnak nem vettél, lelkem? - mondta az urának.

- Ó, még az enyém jó! De itt a kislányé, nesze, húzd fel a lábára!

Bizony, magunknak, ha nincs is - gondolta az anya -, csak a gyerekeknek legyen.

A kisebb fiúk mind kiszaladtak az udvarra az új cipőben, de még az utcára is. Jég volt a síkos úton, és csúszkálva ereszkedtek le a Hécén.

De pórul jártak, mert lent lakott a Bábagödre felett egy talpalósuszter, mikor meglátta a csúszkáló fiúkat, kiállott az utcai kapuba, s rájuk kiabált:

- Nem mentek haza rögtön! Látom, új cipőtök van. Máris elkoptatnátok. Aztán lehet talpalni. Apátok meg keresheti a sok pénzt.

Nem hagyta abba a lármát, míg a gyerekek haza nem mentek.

Éppen jókor, mert vacsorához kiabálták őket.

Mikor a nagy asztalt körülülték, s az anyjuk a jó friss csuszát felhozta az asztalra, belépett Grünfeld, a fűszeres.

- Jó estét kívánok.

- Adjon isten, Grünfeld úr.

De a boltos csak állott az ajtóban, s nézte a vacsorázó vidám társaságot.

- No, jöjjön már közelebb. Mit néz?

A fűszeres csak összekulcsolva tartotta a kezét, és sokáig nem tudott szóhoz jutni.

- Hát maguk vacsorázni szoktak? - mondta végül.
- Mért? Hát maguk nem szoktak? - kacagott rá a mester. - Szomszéd!
- Ó, ó..., az volna borzasztó... Ki győzné azt?...
- Hiszen magának is sok gyereke van, mit ad nekik estére?

A boltos csöndesen, szelíden mondta:

- Imádkozzanak és feküdjenek le.

Erre az egész család hallatlan kacagásban tört ki. A fiúk kiugráltak az asztal mellől, s levetették magukat az ágyra, sarokba, hemperegtek a nevetéstől.

- Bizony - mondta a boltos -, uzsonnára kapnak egy csésze kávé, ilyenkor meg mind mennek lefeküdni. Nem lehet másképp ennyi gyereket felnevelni.

- No, jól van, Grünfeld úr - mondta a mester -, itt van egy pengő törlesztésre.

- Egy pengő? Mit csináljak vele?

- Írja be... Láss, tudom én, hogy azért jött, mert meghallotta, hogy pénz van a zsebembe. Hát egy pengőt törleszték.

- Ó, jaj, harmincnégy pengő a kontó! Legalább tizet adjon, szomszéd úr.

- Nézze, Grünfeld úr, magának nem kell törlesztés. Mire az magának? Maga imádkozik, osztán lefekszik. Ha a gyerekeinek vacsorát adna, akkor most kifizetném az egészet, de így nem adok többet, csak egy pengőt.

- No, ne tréfáljon velem, mester úr, szomszéd úr, kedves jó szomszéd úr. Annyi gyerekem van, hogy neveljem, ha mindig csak kontóra vesz mindenki?

- Hiába istenkedik, nem kap egy бүdös, megveszekedett krajcárt se. Ha megígéri, hogy vacsorát ad a gyerekeinek, akkor adok még egy pengőt.

1932

A NYÁJ ÉS PÁSZTORA

A pap fennállott a katedrában, megköszöörülte torkát, és hozzáfogott a prédikációhoz:

- Mai beszédem alapigéje tehát a jézusi íge: „Engedjétek hozzám a kisdedeket.”

Megállott, nagyot lélegzett, s körülnézett a gyülekezeten.

Valami kis megmozdulás volt. Ez a mozgás azonban nem volt az, mint máskor, hogy jobban elfészkelődjének a hallgatáshoz, vagy hogy a lányok a kezükben tartott virág bokrétácskákat még egyszer hivatalosan szertartásos módon megszagolják, holott semmit sem éreznek a szagból, csak azért teszik, mert ez a mozdulat engedélyezve van.

A mozgás, a pap érezte, egy kis nyugtalanság volt.

- Mit akar már megint az új pap? - vakarta meg az állát némely öreg paraszt.

S a pap valóban azt akarta: leckét tartani a gyerekproblémáról ebben az „egykes” faluban. Hivatalos utasítást kapott, hogy húsvét utáni első vasárnapon erről kell prédikálni. Ugyanis a főhercegnő vezetése alatt álló egyesület, amely a nép üdvéről gondoskodik a szalonokban, meghívta a pesti püspököt egy teára, s megígértették vele, hogy ezen a napon prédikációt tartat az egész egyházkerületben a gyermekáldásról.

A pap fiatal volt még ebben a községben s a kerületben is. Nem tudta, melyiknek kell eleget tennie, a népnek, amely nem akar hallani, vagy a püspöknek, aki hallatni akar.

Igyekezett tehát szép költői beszédet mondani. Előbb megrajzolta a Jézust, ahogy a gyermekek körülveszik; aztán a családanyát, amint a gyermekcsoportban oly édesen és boldogan él, mint a madáranya a fiókái közt. Elmondta, hogy a szülőnek a legjobb befektetés a gyermek, mert gyermekeinek szeretete édesíti meg s teszi könnyűvé öreg napjait.

De mégiscsak rá kellett térnie a témára: hogy milyen annak a családnak az élete, ahol az Isten megvonta az áldást, és csupán egyszer látogatta meg áldása a jó édesanyát. A gyermek, ha egyedül van, üres életet él, elkényeskedik, kis zsarnok lesz. Ha felnő, ezt mind átviszi az életbe. Nem lesz elég ember, elég férfi, elég nő. A születésével együtt járó hiányokat magával cipeli, s az élete üres marad, mint a fészek, ahonnan kikerült.

Itt azonban már az egész gyülekezet nyugtalan volt, mindenki izgett-mozgott, újraült, kezét letette, felvette, az asszonyok kendőjükkel a szájukat törülgették, az emberek komoran néztek maguk elé.

Szóval nem volt meg az a jó kálvinista templomi hangulat, mikor nem kell odafigyelni a pap szájából pergő gyönyörűen hosszú mondatokra, amelyeket úgysem ért egyszerű halandó, s a pap hangjának muzsikáján a meglettek szép engedelmesen tudnak egyet szundítani.

Nem, itt mindenki izgalmasan várt, és félve lesett, mintha egy közeledő szerencsétlenség fenyegetne.

S az be is következett.

A papot ez a nyughatatlanság elsodorta, amiről pedig nem is akart beszélni: azoknak a családoknak az életére, ahol a jó Isten elküldötte osztó angyalát, az ajtók azonban bezárva állottak, s elutasították őt az áldással. Sőt vannak anyák, akik a bűnhöz fordulnak, hogy elhárítsák magukról a legfőbb isteni áldást.

Bármilyen óvatos volt is, mégis mindenki azt értette, amit akart, hogy értsenek. A merénylet megtörtént. A pap valamiképpen jelezte a magzatelhajtást.

A gyülekezet olyan lett, hogy már azt lehetett hinni, hogy rögtön felállanak s kimennek.

De a századok alatt kialakult rend szelleme visszatartotta őket, s a pap is elkanyarodott, s megint csak a virágos rétre sietett, s saját gyermekkoráról mesélgetett, ahogy a rét pázsitján gyermektársaival paradicsomi örömekben táncolgatott...

Na, végre befejeződött a beszéd, amely már olyan lett a végén, mint valami bocsánatkérés. A pap még azt is jelezte, hogy ezt a prédikációt nem a maga jószántából mondta el, hanem felsőbb utasításra, mert a haza nagyjai elhatározták, hogy az egész magyar néphez intő és lelkesítő szózzal fordulnak, újságokon, könyveken és prédikációkon keresztül, hogy ezt a nemzeti szerencsétlenséget megszüntessék. Ő tehát mint Istennek és a hazának egyszerű szolgálója, csak engedelmeskedett ennek a parancsnak..., s ezért őt meg ne kövezzék szeretett hívei...

Mikor a katedrából leszállott, s helyet foglalt a régi mennyezetes papi székben, s körülnézett, látta, hogy minden arc elfordul tőle, senki se néz rá, s aki mégis ránéz, szemrehányó tekintettel.

Hogy a templomból az utolsó ének hangjai alatt előbb az iskolás lányok, aztán az öreg-asszonyok vezetésével a közönség a megszabott sorrendben kiment, ő utolsónak távozott a tanítókkal.

A templom előtt néhány nagygazda állott, ahogy szokás.

A pap hozzájuk lépett, s nem tudta, mivel köszöntsön rájuk.

- Szép tavaszunk van - mondta -, úgy látszik, az idén a jó Isten jó termést ígér.

A kurátor hümmögött rá.

A pap sorra kezét nyújtott nekik. Mindnyájan kezét fogtak, de valahogy úgy ujjhegyről.

Csönd lett. Akkor a kurátor azt mondta:

- Tiszteletes úr... Én voltam a harctéren...

- Én is - mondta a pap.

- Hát akkor tiszteletes úr is látta, amit én végigcsináltam. A Doberdón. Látta-e a Doberdón, hogy lőttek le bennünket, úgy hullott ott az ember, mint a falevél, mikor ősszel megrázza a fákat a szél... Úgy pusztultunk ott, kérem, hogy egy századból öt-hat ember maradt. Csak úgy pukkant a test. A gránátok úgy vágták ott fel az embereket, hogy a feje, keze, lába külön repült az ég felé... Én, kérem, akkor azt mondtam, az is bolond, aki gyereket küld ide... Uram, egy fiúgyerek elég egy családba. Mert az egy fiút felmentik mint családfenntartót, de a többi oda kell adni. Azért neveli a szülő nagy keservesen a gyerekeit, hogy a végén a háborúba parancsolják őket, meghalni?

A pap nem szólott.

- A haza mindnyájunkkal rendelkezik - mondta aztán.

- A haza - ismételte a kurátor. - Mit ad nekünk a haza, tiszteletes uram? Kérem, mi is lőttük az olaszt. Azok is úgy hullottak, ahol sikerült, mint a nyúl meg mint tavasszal a hernyó, mikor az ember az ujjával nyomja szét őket... Mi nem vétettünk nekik, ők nem vétettek nekünk... De ott meg kellett halni... Hát nekem ne prédikálják a gyereket. Örüljön az a gyerek, amék meg nem született, hogy meg ne kelljen neki kóstolni ezt.

- Nincs igaza - mondta gyöngén a pap -, nincs mindig háború. A maga apja, nagyapja nem volt háborúban. Szépen éltek a földjükön, a falujukban... Márpedig arra sok ember kell, hogy békében az életet élni lehessen. Sok gyerek, sok segítség, sok öröm.

Megszólalt a törvénybíró:

- Tiszteletes uram, az én családom abból gazdagodott meg, hogy itt mindig egy gyerek volt. Az én nagyapámnak egy gyereke volt, egy fiú. Volt neki húsz holdja, ő is elvett egy húszholdas lányt, a fiára már negyvenet hagyott. A fia elvett egy hatvanholdas lányt, a mán a fiára száz holdat hagyott. Én már az apámról százat örököltem. Elvették velem a szüleim a mostani feleségemet, annak nyolcvan holdja vót, én már az egy gyerekemre száznyolcvan holdat hagyok.

A gazdák bólogattak. Helyeseltek.

- De mit csinálnék én, ha nekem négy gyerekem volna, és mindenik csak negyvenöt holdat örökölné? Lenne belőlük kiscgazda. Így bizony nagyparasztok lesznek az ivadékaim mindig.

A pap megcsóválta a fejét:

- Lássá, nekem négy gyerekem van, de egyet se adnék oda belőle.

- Magának könnyű, tiszteletes úr. Mert maga a község költségén kitaníttatja a gyerekeit, ha tizenkettő van is. Azokbul aztán urak lesznek. Megélnék. De a parasztnak nem lehet, uram.

- Azér a papok se mind így gondolkoznak - mondta egy másik nagygazda, s begombolta magán a vadonatúj bőrkabátot. - Itt volt a régi papunk. Mikor megválasztottuk, legényember volt, és az is elkezdett bennünket vergálni, hogy mért nincs gyerek. A tanítónk akkor, az egyik, parasztjányt vett el, és annak már csak két gyereke volt. Azt mondja ez a tanító a papnak: „Majd meglátjuk, ha a tiszteletes úr megházasodik, hány gyereke lesz.” No, a pap megházasodott, és lett neki kettő. Nem lett több. Pedig akkor is elég nagy volt a parókia, elfértek volna. De nem lett azért neki se több kettőnél. Meg is mondta neki a tanító: „No, tiszteletes úr, maga is megállott a kettőnél...” És arra a papnak nem volt mit felelni.

A pap körülnézett az embereken. Ezeknek mind csak egy gyereke volt. Legfeljebb kettő. Ha az első fiú volt, akkor nem jött utána több, de ha az első lány volt, akkor még egy fiút próbáltak, de ha lány lett, avval is beérték. Ott állott azonban egy napszámosember kissé távolabb a nagygazdáktól, erről tudta, hogy egy serege van, odaintett neki: - No, barátom, maga mit akar mondani?

A szegény ember odalépett.

- Csak azért jöttem, tiszteletes uram - mondta, alázatosan levéve a kalapját -, hogy tessék megkeresztelni a hatodik fiamat.

- Nagyon derék. Hát maga nem fél a gyerekáldástól. Lássá, milyen szép, s milyen igaza van. Hogy a hazának itt van csak a reménysége a szegény emberekben, akik még nem félnek a jó Isten áldásától. Jó is lesz magának, ha megöregszik, ha nincs is vagyona, lesz, aki eltartja öreg napjaira.

A szegény ember legyintett:

- Tiszteletes uram, én arra nem számítok, mert tudom én, hogy könnyebb egy apának eltartani tíz gyerekét, mint tíz gyereknek egy apát.

Erre a nagygazdák öntelten nevettek, s éppen el akartak oszlani, hogy a vasárnapi tyúkleveshoz hazaballagjanak, mikor sietve jött egy asszony.

- Tiszteletes úr, tessék harangoztatni, meghalt Bocskor Pista.

Nagy hír volt. Bocskor Pista a község legnagyobb gazdái közé tartozott, a kurátor unokaöccse volt.

- Meghalt - mondták -, meghalt. No, hát ez hamar kész lett.

- Huszonhét éves volt, és meghalt a boritalban.

- Nem bírta szegény.

- Bizony, nagy vállalat volt.

A pap ismerte már az embert s a történetét. Bocskor Pista egyszer harmadmagával, három nagygazdafíú, nagyot mulat egy virágvasárnapján. Tökrészek lettek, s azt mondták: „E jó vót, ezután mindig ezt tegyük.”

Kezet fogtak, s megesküdték, hogy eztán mindennap tökrészekre isszák magukat. Éppen fiatal házaspár volt mind a három, s úgy megtartották a fogadalmukat, hogy attól kezdve nem volt józan napjuk.

Hat évig bírták, s most meghalt az első köztük, a Bocskor Pista.

- No, lássák - mondta a pap -, mire visz az egyke? Ez is egyke volt, mind a három, azért voltak olyan büszkék és kényesek. Nem szólhatott nekik se apjuk, se anyjuk, se a bíró, se a rokonság. Hozzá voltak szokva kisgyerekkoruktól, hogy nekik minden szabad. És most huszonhét éves korában meghalt a vezető. Majd jön a többi is.

A gazdák hallgattak. Ez igaz. Sunyin néztek a papra:

- Majd meglássuk, hogy tiszteletes úr hogy fog prédikálni a koporsónál.

Ezzel elváltak, s az a két nap, ami eltelt a temetésig, azzal telt, hogy az egész faluban mindenki azt várta, hogy a pap mit fog mondani a temetésen.

A pap elhívatta a halott legközelebbi rokonát, s azt mondta neki:

- Mondja el kend ennek az embernek az életét.

Az ember ránézett a papra, és csak ennyit mondott:

- A papok a legnagyobb hazugok.

- No - kiáltott fel a pap -, mért mondja ezt nekem? Én még tudtommal sose hazudtam életemben.

- Majd most fog. Mert ez az ember volt a legnagyobb gazember a faluban, de a tiszteletes úr meg fogja dicsérni a koporsónál.

- Hát nem fogom.

A pap sokáig tűnődött, hogy mi legyen a textus, végre talált egy jó mondatot a Példabeszédek Könyvében: „Ne légy bolond és istentelen, hogy idő előtt meg ne halj.”

A temetésen az egész falu együtt volt. A község apraja-nagyja, mert a család a legnagyobb família volt, s mindenki tartotta a rokonságot. A koporsó mellett ott sírt a halott fiatal gazda édesanyja és felesége s egy kislánykájuk, aki szemmel láthatóan degenerált volt. Drágán öltöztetett kis nyomorult, mint a cifra koporsó.

Mikor a pap a textust elmondta, az egész falu megint nyugtalan lett. Nem tetszett nekik a bibliai ige. „Ne légy bolond és istentelen, hogy idő előtt meg ne halj.”

A pap azzal kezdte, hogy az élet az Istennek a legnagyobb adománya. A többit csak ez alapon lehet kapni, elfogadni s megérteni: élet nélkül nincs világ... Aztán el kezdett beszélni, hogy milyen csodálatos, hogy vannak balgák, akik ezt a legfőbb jót nem értik, és nem becsülik. Ilyen balgaságok: ha valaki túldolgozza magát, s beleszakad a munkába s a pénzgyűjtésbe... Vannak, akik játéknak nézik az életet, s célzott egy falubelire, aki a jeges folyót átúsza s belehalt... Vagy itt vannak, akik agyoneszik s agyonisszák magukat...

- Ez a friss sírhant arra int, keresztyén testvéreim...

Erre már zúgott a tömeg.

- Ez a fiatal ember nem az első, nem is az utolsó, aki a mértéktelenség bűnének áldozata... Ezt kell-é tenni ebben a mai világban, mikor a haza meg van roncsolva, mikor mindenfelől ellenségek vesznek körül?... Ne legyetek balgák és istentelenek...

Másnap a kurátor megjelent a papi háznál. Megállott komoran a pap előtt.

- Mire való volt - mondja - az én öcsémet kiprédikálni?

A pap úgy járt, mint a bátor emberek, akik könnyedén követik el a sértést, aztán megijedve igyekeznek jóvátenni.

- Nézze, kurátor uram - mondta -, nekem ez kötelességem. Itt van a beszédem, elküldöm az esperesnek, maguk menjenek el hozzá. Ha nem voltam igazságos, ha olyat tettem, ami nem szabad, alávetem magamat az egyházi bíróság ítéletének.

A kurátor morogva mondta:

- No, azt várhatjuk. Varjú varjúnak nem vájja ki a szemét.

Az esperes csakugyan a papjának adott igazat, s a falu fel volt böszülve, s várták a bosszú óráját.

Mikor legizzóbb volt a hangulat, meghalt a háromszáz holdas nagygazda, a falu leggazdagabbja. A pap megkapja a halottkém céduláját, rajta van, hogy a halál oka: alkoholizmus „krónika”. (Meg is kérdezte később az orvost, hogy hol tanult latinul.)

Most mit csináljon? Ugyanúgy halt meg, mint az előbbi fiatalember, ahogy a parasztok mondták: meggyúlt benne a pálinka.

Megjelent nála a család.

- Tiszteletes úr, mink arra kérnénk, hogy ne tiszteletes úr prédikáljon a koporsónál, hanem egy másik faluból hozunk papot.

- Nagyon jól van - mondta a pap -, csak a stólat nekem is meg kell fizetni.

A más faluból való pap azonban nem vállalta a temetést. Kényes dolog az ilyen, s azért a pár pengőért nem vállalta, hogy a kollégája mezejébe kaszáljon. A család viaszszegyenkezett a paphoz.

A pap ott tartotta a nagygazda vejét:

- No, barátom, beszéljen nekem valamit az apósáról. Milyen ember volt? De jót mondjon róla. Csak jót. Ha tud. Dicsérje meg nekem az apósát.

A vő elgondolkozott:

- Annyit mondhatok, hogy nagyon jó ember vót. Mindenkinek adott. Nem mehetett hozzá se gazdag, se szegény, aki kért tőle, annak mindnek adott. Annyi az adósa, hogy mi nem is tudjuk, ki mivel tartozik. Írást se kért, csak osztogatta a vagyont.

A pap félt, hogy mindjárt elromlik a dicséret, mert a könnyelműség felé hajlott a dicsőítő ének, a könnyelműség dicsérete pedig a paraszt szemében nagyobb vád a fukarságnál, belevágott:

- Elég. Nekem többet ne mondjon. Már tudom, mit fogok beszélni.

Azt a textust választotta a bibliából, hogy: „Legyetek irgalmasok, mint a ti atyátok irgalmas tihozzátok.”

Ebből építette fel a szónoklatát, mondván, hogy Krisztus urunknak sok parancsolatja van, olyan sok, hogy a gyenge földi ember meg se tudná tartani valamennyit. De ha már egyet megtart, az is jó. Mert ha a végítéletkor az angyal megkérdi:

„Mit tettél?...” - ez a felebarátunk azt felelheti, hogy:

„Jót tettem!...” - s meg lesznek bocsátva a többi bűnei.

Hát a falu nem volt meglegedve. Mikor a temetőből visszafordultak, egy csoportból kivált a Bocskoros Pista édesanyja, s dühtől tajtékozva sivította:

- Az egyiknél be lehet hunyni a szemet, a másiknál nem?

Hiába csitították:

- Hallgass, légy csendben!

- Nem hallgatok, az én egyetlenemet kiprédikálta a pap! Száz hold földje volt a fiának, harmincat elivott a lelkem, de a megmaradt hetvenet rászánom, hogy ez a pap elpusztuljon a faluból.

A papnak nehéz élete lett a faluban.

Nézte a szép magyar falut, amely olyan szép volt, amilyen kevés van az országban. A száz év előtti nagy tűzvész után tervszerűen építették újra, s mindenfelé nagy cserepes házak, gyönyörű kúriák. Jó föld a határban, még a mostani inséges évben is tizenhat mázsa búza volt az átlagos termés. Gazdag falu, gögös falu, büszke magyar falu.

Legközelebbi vasárnap kevesen voltak a templomban. Kiderült, hogy a Bocskor Pista rokonai a templom kapujába állottak, s onnan térítették vissza a népeket, hogy ne hallgassák ezt a papot, aki az egyke ellen mert prédikálni.

Meghalt a három részeges fiatal gazda közül a második is. A pap arról prédikált, hogy az élet mulandó.

Nem szólt arról, hogy a három gazda úgy szokott mulatni, hogy versenyeztek például, ki ad többet a cigánynak. Mikor Bocskor Pista adott, a másik azt vágta: „Tíz pengővel mindig többet adok, mint te!” Volt egy olyan éjszaka, mikor ötezer-kettőszáz pengőt adtak a bandának. A primás másnap házat vett rajta. Most itt a második a társaságból.

Beszélt hát arról, hogy az élet mulandó, de most se állotta meg, hogy annyit legalább ki ne mondjon, hogy „Úgy éljétek, hogy ha meghaltok, a lelkiismeret ne bántsa utolsó órátokat.”

A templom még üresebb lett ezentúl. Már két család állott fel a templom kapujába.

A jegyző azt mondta, jelentse fel őket, s megbüntetteti.

Hogy merné ezt a pap?

De hogy véget vessen, összehívta egyszer magához a falu vezető embereit, s missziót tartott nekik.

- Emberek. A haza parancsolja, a törvény is rendeli, beszéljük meg, hátha okosat mondanak. Ki tudja, hátha maguknak van igazuk. Mondják el őszintén, mit gondolnak hát erről az egykéről.

- Tiszteletes uram - mondták -, ne kérdezzen ilyet. Mi köze magának ehhez? E mán csak igazán a mi dolgunk.

- Kihal a nép. Nézzenek körül. Ahol egy gyermek van, gyenge az a család.

- Tiszteletes uram, mink nem arra gondolunk, hogy sok éhes száj legyen a háznál, hanem arra, hogy azt az egyet, aki van, jól neveljük. Becsületes ember vagyok, uram. Én meggondolom, mit teszek. Én a gyereket szeretem. Mindent meg akarok adni, neki. Megölne a szegény meg a bánat, ha nem tudnám annak az egynek megadni, ami neki kell. Ha egy huszársipkát kíván, azt veszek neki, ha új ruhát, azt, ha valamit kíván, én meg akarom adni neki. De már hatnak nem tudnám megadni. Lesülne az arcomról a bőr, ha én a gyereket kénytelen volnék megrövidíteni. Meg aztán, mikor jön a nevelés. Én ez egy fiamat iskoláztatom. Négy gimnáziumot is adok neki. De mán hatnak hogy tudnék? Nem akarom, hogy egyik a másiknak a cselédje legyen.

- Tiszteletes uram - mondta a másik -, kórus országot akarnak vagy gazdag országot? Tíz-tizenkét gyereket minden család tudna szaporítani, ha csak a kell. De mit csináljunk vele? Ellep bennünket a sok éhes ember. Hát van lelke az uraknak azt kívánni, hogy töméntelenre sokasodjon a világ? Hiszen munkánélkülivel van tele most is minden város. Itt a falvak is. Ezrével hevernek a munkáskezek, tudnak neki kenyeret adni?

- Tiszteletes uram - mondta a harmadik ember -, kell gyerek az országnak? Hát vegye meg az ország a gyereket... Állítsanak fel kórházakat, intézeteket, s dobolják ki, hogy ha valaki a gyereket beviszi, elvállalják, s az anyjának pénzt adnak érte. Ne szégyenítsék el a lányokat, ha megesnek, hanem jutalmazzák... Adjanak egy szép, egészséges gyerekért, nem mondok többet, csak tíz pengőt, annyi gyereket kap az állam, amennyit akar. Úgyse tud a szegény ember egész télen egyebet csinálni, tavaszra annyi gyereket visznek be, hogy azt se tudja az állam, mit csináljon vele.

A pap lehajtotta a fejét. Itt olyan okossággal, életismerettel s elszántsággal találkozott össze, hogy gyengének érezte magát még arra is, hogy vitába bocsátkozzon.

1932

DISZNÓTOR

Édesapám már a bárdal csapkodta a fát. Szántalpat készített. Nappal megfaragta a fejszével nagyjából, s este lámpavilág mellett a szobában végezte el a sima munkát.

Nekünk ez nagyon tetszett, és nagyon csodálkoztunk, hogy édesanyánk nem örül neki. A forgács simán pattant, s azzal mi a kemence előtt nagyszerűen tudtunk játszani. Attól sem féltünk, hogy a szemünket kiveri, mert az a forgács, amit a bárd lecsap, már vékony és buborékos. Az, ha meg is csap, nem fáj.

Mikor aztán a hosszú gerenda már szép sima volt, édesapám ráült, mint valami lóra, a két lába közé vette, és vésővel lyukakat ástott a hátába. Mi is ott ültünk sorra hárman-négyen, s lovagoltunk s csettintgettünk. A szoba jó meleg volt, a forgácsot mindjárt el lehetett tüzelni, s a tűzhelyen egy fazékban kukorica főtt. Szép szemes kukorica, tiszta vízben. Mikor az megfőtt, édesanyánk fakanállal szedett cseréptányérba, s alig vártuk, hogy egy kicsit kihűljön, szedtük a kis tenyerünkbe, s szemelgettük.

Boldog kis család volt, nyüzsgés, zshivajgás, csak ha valamelyik gyerek sírósan felvisített, akkor kiáltott ránk édesapám, hogy:

- Hallgassatok!

Kint hóvihár volt, ki se lehetett menni. Kutyánk nem volt, mert anyám azt mondta, a gyerekeinek se tud enni adni, nem a kutyának.

Egyszer csak nagy lábdobogás volt az eresz alatt. Nagy csizmákat vertek a száraz földhöz, vendégek jöttek.

- Ki az ördög már megint? - kérdezte édesanyám rosszkedvvel. De édesapám felnevetett:

- No, te szívesen látod a vendéget, Hátha egy malacot hoznak.

Ezen mi nagyon jót kacagtunk, gyerekek, mert ennél furcsábbat nem mondhatott volna édesapám. Nekünk ugyanis nem volt malacunk, se disznónk. Üres volt a disznóól, és nagyon sajnáltuk, hogy az idén nem lesz disznóölés, pedig nagyon szerettünk a perzselésnél jelen lenni. Kis tüzeket csináltunk külön, s harcoltunk egymással, hogy kinek van jobban égő tüze.

A vendégek már a pitvarban dobogtak, s már megismertük Pista bácsinak a morgását, káromását.

- No, nyissatok már ajtót! - kiáltott odaki, s úgy vaktába megverte ököllel az ajtót. Biztosan nem lelte a kilincset.

Édesanyám kinyitotta az ajtót, s két rettenetes nagy ember jött be: Pista bácsi meg Dobos. Ez nem volt rokon, hát nem híjtuk bácsinak. Nagy fűrtös guba volt rajtuk. Fekete nagy gubák, s így behavazva olyanok voltak, mint a hóember.

Beljebb jöttek s leültek, egyik az ágy előtt, másik a kemence előtt. Rögtön előkeresték a pipát, megtöltték, rágyújtottak, s nézték az édesapám munkáját.

- Idebe kell ezt csinálni, te Gergely? - mondta Pista bácsi, s köszörülte a torkát, és nagyot köpött a forgácsba. - Engem a feleségem kiverne. Neked jobb feleséged van.

Édesanyám nemigen nevetett, inkább savanyúan mondta:

- Pedig ott jobban elférnének evvel a nagy gerendával.

Pista bácsi édesanyámnak unokatestvére volt, a faluban a legnagyobb gazdák közé tartozott, s szótalan ember volt, csak ha egy kicsit ivott, akkor szeretett beszélgetni. Most beszédes kedvében volt.

Nagyon kedves este volt. Mulatságos volt, ahogy a nagy emberek gubájáról leolvadt a hó, és csöppekben csorgott körülöttük a víz, mint mikor olvad az ereszről.

Mi tovább játszottunk, mert még korán volt lefeküdni, ők meg beszélgettek. Édesapám nemigen zavartatta magát, szorgalmasan dolgozott, s a forgács csak úgy pattogott a lyukakból, amit vésett.

Mikor ez a talp készen volt, még vésővel virágot is csinált az orrára, olyant, amilyen a kapubálványokon van, akkor kivitte, s behozta a másikat, azt is lebárdolta, legyalulta, s elkezdte kivésni a lyukakat.

Már nem tudom, mit beszéltek, mit nem, de egy nagyon érdekes dolog történt. Az emberek csúfolták az apámat, hogy hogy farag. Erre azt mondta nekik édesapám:

- Ne ugassatok... Aki megcsinálja utánam, amit én, annak ingyen adom a szánat.

Fogadást kötöttek, ki tud százszor vágni a szekercével egy nyomba.

Mi, gyerekek, roppant kíváncsiak voltunk és boldogok, hogy ilyen nagyszerű dolognak lehetünk a tanúi.

- Csakhogy aki erre vállalkozik és elveszíti, az egy disznót ad.

A disznót sokallták, jó hosszú alkudozás után megegyeztek egy süldőben. De annak szép süldőnek kell lenni, legalább negyvenkilósnak.

Dobos nem vállalkozott rá, mert azt mondta, hogy ő nem kókler, hanem Pista bácsi ezermester volt, és ő kötötte az ebet a karóhoz, hogy ő kétszázszor is belevág egy nyomba.

Nekivetkezett ingujjra, csak a lajbi maradt rajta, s már annak is nekigyürkőzött, mikor édesapám hozzáfogott a virtushoz.

Apám úgy, ahogy ült, fogta a kis szekercéjét, megsimogatta annak az élet, ráfűjt, az ingén végigtörülte, s belevágott a fába. Akkor elkezdte nyugodtan, tempósan csapkodni a baltát, s mi olvastuk halkan: - Egy, kettő, három..., tizenöt, tizenhat..., huszonhárom, huszonnégy... - s így százig.

Édesapám ki volt pirulva, és mikor a századikat is belevágta, de úgy, hogy a vágás alig volt nagyobb, mint mikor kezdte, akkor felugrott, s eldobta a baltát. A balta majdnem leütötte a varrógép lábát. Édesanyám nagyon meg is rémült s lehajlott, a lámpát is letette a földre, úgy nézte, hogy nem törött-e el valami. Nem volt semmi baj.

Most Pista bácsi ült a helyére. De úgy keresztbe ülve nem tudott sehogy se elhelyezkedni, hát féloldalt ült a gerendára. Ezt se találta jónak, hanem egy kisszékre ült, s úgy szembe a gerendával.

Elkezdett csapkodni, nem is tudtunk olyan gyorsan számolni.

- Egy, két, há, négy, öt, hat, hét...

Akkor Pista bácsi megállott s várt...

Megtörülte magát az inge ujjával, s nevetett.

- Megájjatok csak, apátok ingyen adja a szánat.

Mi bízunk benne, hogy nem fog sikerülni neki. Lélegzet-visszafojtva vártunk.

Pista bácsi felemelte a baltát, s beillesztette a vágásba, aztán újra kezdte még gyorsabban:

- Nyóc, kilenc, tíz, egy, két, hár, négy...

Újra megállott.

- Hó, ez nem gílt! - kiáltotta édesapám. - Ez nem egy nyomba van. Nem szabad megállani. Gazember kend.

- Híjnye, a zistenit! - azt mondta Pista bácsi, s újrakezdte: - Öt, hat, hét, nyóc, kilenc, húsz, egy, két, hár, négy, öt, hat...

Így ment harmincötig s akkor valahogy kiszaladt a balta a kezéből, s mellévágott.

- E semmi - mondta -, harmincöt má megvót. Én nem vagyok ács, se pallér.

- Jól van - azt mondja édesapám -, három hibát adok kendnek. Kezdd újra.

- Újra? Dehogysis kezdem, eszembe sincs! Folytatom. Örülök, hogy eddig megvan. Mennyi is? Harmincöt...

Nekidurálta magát, de mi, gyerekek, már nagyon boldogok voltunk.

- Menjetek hátrább! - kiáltott ránk édesapám, s mi kotródtunk, nemigen messze, mert a szoba nagyon kicsiny volt. Szinte az ágy alá bújtunk.

- Öt, hat, hét, nyóc, kilenc, tíz...

- Negyven...

- Egy, kett, hár, négy, öt, hat, hét...

Így elment ötvenháromig, akkor megint mellévágott.

Úgy megrémült, hogy a baltát ott felejtette, ahová vágta, s csak nézte kimeredt szemmel.

- Nem baj - vigasztalta apám nagylelkűen -, paraszttól ez is kurázsi... Vágd csak, vágd... Még egyet szabad tévedni.

Pista bácsi beleiszonyodott, s a baltát felemelve újra elkezdett csapkodni, s püff, a negyedik vágásnál megint félrement...

Erre aztán igazán nagy visítás és zsibongás lett. Pista bácsi körülforgatta fekete mord fejét, s én úgy megijedtem, mikor a szeme az enyémbe ért, azt hittem, megfogja a baltát, s kettéhasít vele...

Csakugyan fogta a baltát, s elkezdte vágni a gerendát, ahogy bírta. Csak úgy hasgatta, vágta, rontotta.

- Nono, nono - kiáltott kacagva édesapám -, az istenit a fejszédnek, elrontod a szánat!

Megkapta a baltanyelet a sógora kezében, s elkezdtek körülötte dulakodni.

A paraszt kétszer akkora volt, mint az apám, s nem adta. De apám úgy rángatta, hogy a nagy ember egyszer csak végigesett a gerendák közt, s a feje véres lett.

- Megöllek - hörögte -, most mindnyájatokat megöllek.

Körülnézett valami szerszám után, de a keze csak úgy tétovázott. Mi elkezdünk sivítani, rémülten és torkunkszakadtából, s nem láttunk mást, csak azt, hogy apám és a paraszt öltre kapják egymást, és csapkodják egyik a másikat a szobában az ágyakhoz. Mind a két ágy leszakadt, a dunnák kihasadtak, édesanyám a kezét tördelte, s legnagyobb csudálkozásunkra a végén a két verekedő nevetve állott szét.

- Az istenit, miből van ez a csepp ember? - törülgette magáról Pista bácsi az izzadságot. - Nem gondoltam volna.

Evvel leült a helyére, vállára húzta a gubát, s kereste a pipáját.

Mikor láttuk, hogy nincs semmi baj, akkor mi, gyerekecskék, újra előbújtunk az ágy alól, s most már aztán kacagtunk és táncoltunk.

- Bizony, komám - mondta Dobos nagy flegmával -, a süldőt meg kell adni.

- Fogja ki magának, ha nem fél a feleségetől - mondta Pista bácsi.

- Elmehetek érte? - kérdezte édesapám.

- Akár most.

- Akkor jó. Akkor gyerünk.

- Ugyan, nem bolondultatok meg, ebben a hóviharban! - szólt édesanyám, aki az ágyakat próbálta rendbe hozni.

De bizony felöltöztek és elmentek.

Mi nagyon boldogok voltunk. Ilyen szép harcot még nem láttunk életünkben, s újra meg újra elismételtük, mit csináltak.

Édesapám azonban nem jött vissza, s édesanyám az ágyat nem tudta megcsinálni, sírva ágyazott nekünk az ágy helyén a földre.

Sok lárma és hajcihő után végre elaludtunk, de édesanyám fennmaradt egész éjjel, s várta édesapámat.

Én felébredtem valamikor éjfél után, s ijedten láttam, hogy édesanyám még mindig fenn van. Mindjárt sírni kezdtem, mert megijedtem, hogy talán édesapámnak valami baja lett, de anyám odajött, s édes, csöndes hangon duruzsolva biztatgatott, hogy nincs semmi baj, a gazdák elcsalták édesapámat a kocsmába, ahogy szokták, s ott isznak. - Áldomást isznak - mondta.

Szépen el is aludtam, csak akkor ébredtem fel, mikor kint malacsivítást hallottam.

- Hallod, hallod, anyjuk! - verte az ablakot édesapám. - Hozd ki a tálat, kést, mindjárt leöljük a disznót.

Erre aztán mind felébredtünk, s ugráltunk fel az ágyból, egymást cibálva és ébresztgetve. Öltöztünk és mentünk ki.

Édesanyám előtt még mindig égett a lámpa. Egész éjszakán keresztül varrt, mert sok munkája volt. A parasztlányoknak varrt ruhát.

Gyönyörű szép világos, reggel volt. A hó sima volt, és nagy utakat szántott a tetején az éjszakai vihar, ami úgy maradt, mintha selyemvégeket húztak volna ki fehéredni.

Ez volt a legszebb disznóölés, amit életemben értem. Mikor mi kimentünk, már égett a tűz a disznó felett. Óriási lánggal égett, és nem bírtunk eleget kacagni, amikor a pernyét elkaparta róla édesapám egy égett végű faággal, olyan kicsi fekete malac volt a tűz alatt.

De azért disznóölés volt. Csak mikor a hurkát főzte édesanyám, az olyan vékony volt, mint a csigatészta, s olyan gyenge volt, hogy a fazékban minduntalan kifakadt, s kiömlött belőle a kása.

1932

AZ ÚR A TORNÁCON

- Mint az ellenség. Ha az ember nincs ott mellettük, kipsztyítják mindenből - mondta hevesen az úr a tornácon, ahogy a felesége kijött a szobából.

- Mi az, kedves? - ijedt meg az asszony, aki nem volt hozzászokva, hogy nyugalmas, kövér ura hangosan beszéljen. Valami nagy bajtól félt.

- Egy lécre volt szüksége, és elvágott egy hatméteres oszlopot. Megtette volna egy másfél méteres lécc!

Olyan fájdalmasan panaszkodott, ahogy csak a birtokos tud panaszkodni, akinek kárt tesznek az alkalmazottak.

Az asszony csillapította, hogy ne adja oda magát a bánatnak, már ehhez hozzá kell szokni, ez mindig így ment, s mindig így lesz.

- Á, á! - kiáltott most fel a férfi, s a kertbe nézett a tornácról. A kertben a kertésze felesége dolgozott. Kapálta a fiatal eprest, s most két kisgyerek jött hozzá, és azokkal elment a munkából.

- Mit akar ez? Hova megy ez?

Leste, hogy a kertésznő lomposan és rettentő lassan haladt felfelé a diófa felé.

El nem tudta képzelni, mit akar. Már egész nap dühítette, hogy olyan lassan dolgozik, hogy az árnyék gyorsvonati sebességgel rohan hozzá képest, de most minden vére a fejébe tódult, hogy mért hagyta ott a munkáját.

Az órája ott volt a markában, most meg akarta állapítani, hogy mennyi idő alatt kerül vissza a kapához.

A felesége elment a reggeliért. Maga hozta fel a kávé, s jó sok tetejét rakott rá, mert az ura így szereti. Ő ugyan nem tudja meginni a pillét, de ha az ember így akarja, hát kedvezett neki, s mind rárakta, ami a lábason volt.

Amikor visszatért, az ura még mindig ott ült, s az óra a markában volt.

- No, hova ment?

- Affene tudja! Már egész nap a guta kerülget, hogy úgy áll, és úgy mozog, mintha engem akarna bosszantani... Többet áll, mint lehajlik. Tízszer, tizenötször belevágja a kapát. Akkor már feláll. Éppen számoltam a másodperceket, hogy mennyi ideig dolgozik, és mennyi ideig ácsorog.

- Ó, ne izgassa magát. Ez mindig így csinál. Ehhez hozzá kell szokni.

- Nem lehet. Ehhez nem lehet hozzászokni. Semmi munkát nem végez. Nem híjhatok idegen napszámot, mert akkor megsértődne az ura, hogy nem a felesége kapja a napszámot, így pedig csak kilopják a pénzt a zsebemből... Nem bírom megérteni ezt a gázságot, hogy van lelke az egész napot, a napokat, az egész nyarat így tölteni el, hogy egy pillanatra meg nem erőlteti magát.

- Maga valósággal vadászatot rendez, kedves. Úgy áll itt, mint a vadászkutya, mikor lesben van.

- Az is vagyok. De ma lestoppolom, ma pontosan írom, jegyzem, hogy hány másodpercnit dolgozik egy óra alatt. S most, mikor már egy fél órája jegyzem, akkor csak otthagyja a munkahelyét, és elmegy a gyerekekkel, s nem tudom, mit csinál ott a diófa megett... Az első fél órából kidolgozott tizenhat percet, ellazsált huszonnégyet... S most odavan már hét teljes perce. S nem tudom, mi a fenét csinál...

- Mért nem megy oda, kedves, mért nem nézi meg?

- Én most azt akarom megállapítani, hogy mennyit dolgozik, és mennyit lop.

- Menjen oda, és szóljon rá.

- Előbb meg akarom állapítani, hogy mennyit produkál, hogy legyen mire hivatkozni. Mert azt akarom tudni, hogy ha nem vagyok itt, akkor mit csinálhatnak ezek. Ha most odamegyek és rákiabálok, azt elhiszem, hogy hozzáfog dolgozni, de énnekem a jellemével kell tisztában lennem, hogy tudjam azt, mire lehet számítani, ha nem látja az ellenőrző szem... Most már kilenc perce, és még nem tudom, hova lett...

- Piskét szed - mondta a felesége.

- Piskét?

- Biztosan a szomszéd suszter gyerekei jöttek, hogy szedjen nekik egy levesre valót.

- No, látja, egy levesre való piskéért elmulaszt egy fél napot. Már tizennégy perc, még mindig nem szedte meg azt a kis piskét.

- Már jön.

Az úr a tornácon számlálta a másodperceket, hogy mennyi idő alatt ér vissza a kapához az asszony.

De az nem ment a munkahelyre, hanem a kertészház felé a két gyerekkel. Egyre nagyobb ingerültséggel, már szinte beteges lázzal leste az asszony kényelmes lépéseit s a percmutató körfutását.

Végre a kertésznő kijött a házból, és visszament a kapához.

- Tizenhét és fél perc - mondta az úr a tornácon. - Tizenhét és fél perc óta lopja a napot. Náncsi, Náncsi! - kiabált most a kertésznő után.

A kertésznő előbb nem értette a kiabálást, lassan körbe forgott, s mindenfelé nézelődött, ez is olyan gutaütető nyugalommal ment, hogy az úr a tornácon fűjt, és kékült a dühtől.

- Náncsi...

S odaállott a tornác lépcsőjére.

- Mit csinál maga?

A kertésznő a villa felé kezdett jönni, mert nem mert az úrral nyelvelni. Engedelmesen és alázatosan jött.

- Beszéljen, mit csinált maga! - kiáltotta a gazdája, akit szédülés környékezett, hogy ezzel újabb másodpercek vesznek el.

- Kapálom az új eprest.

- No de most nem kapál... Most gyalogol... Hol járt?

A kertészné nem értette az úr rekedten izgalmas hangját.

- A suszterék gyereke jött piszkéért.

- Mennyi piszkéért?

- Egy fél literért.

- Nahát, maga egy fél liter piszkéért... Mennyi annak az ára?

- Hat fillér.

- Hat fillér. A maga napszámja tíz órára három pengő, órabére harminc fillér... Ezzel eltöltött huszonegy percet... Egy fél órára maga kap tizenöt fillért, eladott hat fillért... Kilenc fillért levonok magának...

A kertészné halálosan megsértve ment vissza a kapájához. Aztán a kendője csücskét a szeméhez emelte, és attól kezdve délig csak a szemét törülgette. Az úr a tornácon pedig megette a kávéját, aztán kicsit megnyugodva újságot olvasott.

1932

AMI MEGÉRTHETETLEN

Kéz a kézben mentek az utcán, Valika és Pannika. Hazafelé mentek az iskolából. A kisutca sarkán el szoktak válni, s onnan Pannika ment a kisutcába, Valika meg a nagyutcába.

De most Valika nem eresztette el Pannika kezét, hanem húzta maga után.

- Na, gyere, na, gyere, nálunk fogsz ebédelni!

- Nem...

- A tanító néni megmondta, muszáj.

- De neem...

Valika nem törődött Pannikával, vitte magával. Erősebb volt, kövérebb és bátrabb. Pannika tudta, hogy a tanító néni megmondta Valikának, hogy kérje meg apukát, hogy adjanak enni egy kis szegény társnőnek, hát nem bánja, Pannikának, akivel úgyis jóban van. És mégsem akaródzott Pannikának, hogy elmenjen Valikával ebédelni. Nem tudta, miért, csak nem akaródzott.

Valika azonban tudta, hogy Pannika ma az övé, s nem engedte volna a világért se, hogy elszökjön tőle. Erősen fogta, húzta, vitte. Büszke volt, és alig várta, hogy a nagy vaskapun bemenjenek, akkor már Pannika nem tud megszökni.

- Anyuka, anyuka! - rohant előre, s kiabálta anyukájának: - Pannika ezután nálunk fog ebédelni húsvétig, a tanító néni mondta.

Az anyuka nevetett, és összecsókolta a kislányát. Nagyon boldog volt, hogy Valika ilyen kedves, aranyos és egészséges. És ilyen drágán tud csacsogni.

- A tanító néni mondta? No, az a tanító néni...

Még egyszer összecsókolta a kislányát, akkor megnézte azt a másik kislányt, akit magával hozott.

- Igaz ez, kislány?

De a kislány egy szót sem szólott, csak lesütötte a szemét, és a ruhája sarkát babrálta.

Valika azonban tovább lármázott:

- Mert ő szegény gyerek, és minden szegény gyereknek el kell menni valahova ebédelni. A tanító néni mondta.

Mindjárt le is kapcsolta a kis táskát a hátáról, s abból kikeresett egy levelet, amit a tanító néni küldött anyukának.

Anyuka elvette, elolvasta, s azt mondta:

- Na, jól van, kislány, akkor csak tedd le a holmidat te is kint az előszobában, aztán menjetek be a fürdőszobába, és jól mosd meg a kezedet. Te is mosd meg azt a kis maszatos praclidat - s ráveregetett a kislánya kezére, s aztán megcsókolgatta annak a maszatos kis kezét.

Beküldte őket a fürdőszobába, s megeresztette a csapot. A víz csorgott a fényes csőből, és anyuka a laborba vett a vízből, azt letette egy nagyon szép kis fehér székre, s előbb a Valika kezét jól megmosta, újra összecsókolta most már a rózsaszínű kezecskét, s akkor azt mondta a kislánynak:

- Na, most te is mosd meg a kezedet, de jól!

És elment az ebédlőbe, hogy a szobalánynak megmondja, hogy még egy terítéket tegyen az asztalra. Aztán azt mondta a lánynak:

- Ugyan menjen, Rózsi, a fürdőszobába, s mossa meg annak a kislánynak a kezét, de jól! A nagyságos úr nagyon kényes arra, hogy a gyerekek az asztalnál tiszta kézzel üljenek.

Rózsi bement a fürdőszobába. Jó volt, hogy bement, mert a Pannika még most se dugta bele a kezét a laborba. De ő megfogta a kislányt, s jó erősen megmosta a kezét, az arcát is jól megmosta, s aztán kivette a hajából a saját fésűjét, s azzal meg is fésülte.

- Na - mondta meglegedetten.

Most Valika és Pannika visszamertek az ebédlőbe. Éppen jókor, mert jött a nagyságos úr, s mindjárt azt kérdezte:

- Ki ez a kislány?

Valika a nyakába ugrott az apukájának, s azt mondta:

- Nálunk fog ebédelni húsvétig mindennap!

- Ejha!

- A tanító néni mondta.

Anyuka röviden elmagyarázta a dolgot, és megmutatta a levelet. Pannika ezalatt ott állott, lesütött fejjel, és várt.

- Na, hogy hívnak, kislány? - mondta csöndesen az apuka.

- Pannika - kiáltotta Valika.

- Nem tőled kérdeztem - mondta apuka.

- Mondd csak meg szépen.

- Pannika - mondta erre Pannika.

- Nagyon jó. Hát apádat hogy hívják?

- Édesapámnak - mondta Pannika.

- Te úgy hívod, de más hogy hívja?

- Kendnek - mondta Pannika.

- Más nevét nem tudod?... Varga János?... Vagy Kovács Mihály?... Csak van valami neve. No! Mi a másik neve?

- Nem tudom.

- Ejnye, a te apád még arra se tudott megtanítani... Hát téged hogy hívnak? - fordult a kislányához.

- Valika - felelte Valika.

- Jó, jó, hát engem hogy hívnak?

- Apukának.

- Aj, de számár vagy, kis csacsi! Hát mások hogy hívnak engem?

- Nagyságos úrnak.

- Ajaj, te is ettől tanulsz már... Mondom, hogy nem jó ez a közös iskola. Elbutítja az ilyen kis gyereket. Hát most gyereünk ebédelni, mert éhes vagyok.

Leültek az asztalhoz. Valika a helyére ült, Pannikának egy székre a szobalány párnát tett, és arra ültette fel, s nevetett rajta.

Az asztalra fehér abrosz volt terítve, s fehér tányérok voltak, és fehér tál a közében. Minden tányéron aranykarika volt belül, de Pannika tányérján nem volt aranykarika, de az is szép volt azért.

Anyuka szedett Valikának, azután szedett apukának, azután szedett saját magának, azután szedett Pannikának is.

- Szereted a levest? - kérdezte tőle, de Pannika nem felelt.

Mikor apuka megette a levesét, azt kérdezte Valikától:

- Hát igazán nem tudod a nevemet?

- Doktor Vadkerti Antal - mondta Valika.

- Na, látod, mindenkinek van neve. Minden embernek, de ez a te barátnőd, ez nem tudja az apja nevét se.

Pannika lehajtott a fejét.

Leves utáni húst ettek mártással. Az anyuka felvágta a húst apró darabkákra, s a Pannikáét is felvágta, és azt mondta neki:

- Villával kell enni.

Pannika nézte a villát, s megpróbált vele enni, de a hús nem akart megállni rajta.

- Hadd egye csak kanállal, ahogy ő szokta - mondta apuka.

Így Pannika már könnyebben meg tudta enni a húst és a mártást. Kenyeret is aprított bele, de amikor ezen Valika nagyot nevetett, akkor elpirosodott, és újra lesütötte a fejét.

Azután tésztát kaptak. Szép, fehér tésztát, kövér túró volt rajta. Pannikának megengedték, hogy ezt is kanállal egye.

- De azután meg kell tanulnod, hogy kell enni! Látod, Valika milyen szépen eszik.

Mikor az ebédől felállottak, apuka azt mondta:

- No, kislány, most eredj szépen haza, és mondd meg apádnak, hogy jöjjön el, mert beszélni akarok vele.

Pannika abban a percben kereste a felsőruháját, felvette és ment.

- Megállj csak, hát köszönni is kell! Szépen meg kell köszönni az ebédet, és aztán, mikor az ember elmegy valahonnan, akkor köszön szépen mindenkinek...

De Pannika csak állott, s nem szólott semmit.

- No, majd megtanulja - mondta az apuka. - Húsvétig lesz ideje megtanulni.

Ezt az apuka nagyon szépen mondta, s nevetett is, nem haragudott, de azért Pannika csak újra lehajtott a fejét, és elment.

Valikát nem engedték ki, hogy meg ne fázzon.

- Aztán megmondd apádnak, hogy rögtön jöjjön el, mert munkát akarok adni neki.

Apuka akkor lefeküdt, s egy óráig aludt, mikor felébredt, már itt is volt az ember. Kiment hozzá a tornádra.

Egy olyan szegény napszámosember állott a tornácon, nagyon rongyos ruhában, s várt. Mikor a nagyságos úr kilépett a tornádra, levette a kalapját, s úgy állott előtte. A nagyságos úr nagy, kövér ember volt, a másik, az kicsi volt, sovány és rossz arcú.

- Hogy híjják kendet?

- Takaró János.

- Jól van... Hát a kislánya itt fog nálunk ebédelni húsvétig mindennap. Megértette?

Az ember nem szólott, csak megbillentette a fejét.

- Ha jól viseli magát, megkapja a kislányom levetett ruháját és cipőjét. Mindent kap, ami neki kell, csak jól viselje magát. Kend miből él?

- Munkanélküli vagyok.

- Mióta?

- Aratástul óta.

A nagyságos úr nézte s hallgatott. Az ember is hallgatott, s a kalapját a kezében tartotta.

- Akkor miből él?

Az ember megrántotta a vállát, s tovább hallgatott.

- Hány gyereke van?

- Hat.

- Hat?!... Hm... Hogy mer maga hat gyereket vállalni, ha nem tud nekik keresni? No, mindegy... Hát nézze csak, barátom, a lányát elvállalom. Húsvétig mindennap hazajön a kislánnyal, és nem kell érte semmit se fizetni, érti?... De én nem akarom, hogy maga úgy érezze, hogy ingyen tartom, hát valamit fog érte csinálni. Ott van a favágító szín... - és megmutatta az udvar hátuljában a színt. - Menjen oda, és vágjon fát. Vág egy kis fát, és rendben van a dolog.

Ezzel megfordult, és bement a házba.

Az ember is megfordult, feltette a kalapját, és elment az udvaron keresztül, az eltakarított hóban a színiig, s megkereste a fejszét. Hozzáfogott fát hasogatni. Két óráig vágta a fát, s akkor elment. Nem szólott senkinek, csak Rózsi, a szobalány jött be alkonyat felé, s mondta, hogy az ember már elment.

- Nem baj - mondta a nagyságos úr -, ha elment, elment, pedig adni akartam neki egy pohár pálinkát.

Másnap a kislány nem ment iskolába, s nem jött ebédelni Valikával.

Valika sírt, hogy nincs Pannika.

- Majd eljön holnap.

De Pannika nem jött többet.

Pár nap múlva el is felejtették.

De egy napon a nagyságos úr a városháza előtt meglátta s megismerte az embert. Ott állott a munkanélküliek közt, és sötéten nézett. Megszólította:

- Kéne az a Takaró János?

- Én.

- Hát hol a kislánya? Miért nem jön ebédelni?

Az ember nem felelt, csak hallgatott. Sok sürgetésre aztán vadul és mogorván azt mondta:

- Nem szeretem én, hogy azt firtassák, hogy a szegény miből él.

A nagyságos úr csodálkozva nézett rá, s csak annyit mondott:

- Megérthetetlen. Hát nem sajnálja, hogy a kislánya koplal és éheznek? Hogy micsoda emberek maguk, az megérthetetlen!

Az ember nem válaszolt, csak elfordult, és mogorván nézett maga elé.

1932

KIS FALVAK, NAGY BAJOK

Át kellett mennem egy rendkívül szép útvonalon a nógrádi és honti vadregényes, szelíd tájon. A magyar romantika egy fejezete termett itt.

Találomra megállottam egy községben, Drégely vára alatt. Arany János áldott, szenvedő, édes és szelíd szava állított meg: *Felhőbe hanyatlott a drégeli rom...* Arany sose volt Drégelyben, s ez a sor annyira jellemző, hogy ma is felhőben van a drégelyi várrom - nyomát sem látni a faluból.

Bementem a bíróhoz, a jegyzőhöz, s azt kérdeztem:

- Hogy élnek?

Mint mindenütt, mint akárhol az ilyen kis magyar falvakon. Élnek. Még élnek egy kicsit.

- A községnek van kétezer lakosa és 2300 hold határa. Ebből 1200 hold a hercegprímásé, 1100 hold a kétezer léleké. Úgy van eloszolva, hogy van tíz gazda, akinek 20 holdnál többje van, de 35-nél többje senkinek, a többi aztán parányi parcellákban oszlik szét.

Hogy él a nép? Nagyon nehezen, nagyon keservesen. Van legalább harminc család, amelyik ősz óta nem látott kenyeret, s aratásig nem is fog. De nagyon sok család van, ahol már évek óta nem vágtak disznót, és semmi zsírozójuk nincs. A legszegényebbek nem is krumplin élnek, hanem kukoricán. Megfőzik a szemes kukoricát vízben, s azt eszik reggel is, délben is, vacsorára is. De vannak jó gazdák, akik jól el vannak látva, legalábbis élelem dolgában, mert különben senkinek sincs egy fillérje se.

Ez annál sajnálatosabb, mert ez a nép, a nagyszerű palóc nép végtelenül szorgalmas és ötletes, furfangos, mindent kitalálnak, s mindent megpróbálnak, hogy boldoguljanak.

- Két főfoglalkozásuk van: az állattenyésztés és a háziipar. Szarvasmarhát tartanak, s mindenki szinte erején felül, mert az Ipoly völgye a világ legjobb szénáját termi, de az ára lement az utolsó két évben annyira, hogy ma harmadát, negyedét éri, mint két év előtt. A szénatermésüket pedig nagy veszedelem érte, mert az Ipoly eldugul, s minden tavasszal előnti a réteket, azok márciustól május végéig mostanában víz alatt állanak.

Másik foglalkozás itt mindig a háziipar volt. Ez a nép még mindig kendert és lent termel, és egész télen szorgalmasan fon és sző. A fehér ruhát maguk állítják elő, szívesen dolgoznának kivitelre, már a városi piacok számára szövik a törülközőket, törülközőket, abroszokat, csak nem veszi ezeket ma már senki. Nagyszerű füzeseik vannak, tömérdek kosarat tudnának kötni, csak nincs piaca ennek sem. Gyékényük is van. Mostanában szatyrot kötnek belőle. Már a kisgyerek is sodorja a gyékényfonalat, de hiába kötik, a számtalan szatyort nem bírják eladni. Legfeljebb egy kis lisztet és más élelmiszert cserélnek rajta. Nem ijednek meg a fáradságtól, hogy kis portékájukat a piacra vigyék. Balassagyarmat ma a fő piacuk, mert az Ipolyság el van szakítva. Gyarmat ide 23 kilométer. A vonat 2 pengő 40 fillér. Nagyon sok. Felkelnek reggel két órakor, elgyalogolnak a legközelebbi állomásig, s nem mennek be Gyarmatra vonattal, hanem egy állomással hamarabb szállnak le, onnan megint gyalog mennek be, így 70 fillért tudnak megspórolni. Vissza aztán az egész utat gyalog teszik meg. Egy ilyen hetivásári utazással megkeresnek 1 pengő 60 fillértől, 3 pengőig való összeget.

De azért nem hagyják el magukat, a „magyar szellőst”, a gatyát már itt nem viselik, nadrágban járnak. Éspedig bricseszben vagy „buggyos nadrágban”, „lengyel nadrágban”, s a fehérszínű pláne igyekezik jól öltözni. Sajnos, vannak családok, akik inkább váltóra vesznek fel pénzt, csak hogy rendesen öltözhessenek.

Ilyeneket mond a jegyző úr, aki különben csak egy hónapja van itt, tehát nem ismeri még eléggé a viszonyokat, de bejön az öregbíró, s most hozzá fordulok. A bíró egyszerű gazdaember. Szép szál öregember. Rendkívül intelligens; ötvenéves.

- Hogy lehetne ezen a falun segíteni, bíró úr?

A bíró azt mondja:

- Hogy? Jó kereskedelmi szerződések kellenek, hogy az állatot ki lehessen szállítani jó áron; az államnak arra kellene törekedni, hogy jó ára legyen a jószágoknak.

Úgy hangzik, mint egy bírói döntvény. Ez ellen nincs apelláta. Ajánlom ennek a megoldását a földművelésügyi miniszternek, aki különben ezt szintén pontosan tudja.

Elindulok a jegyzővel és a bíróval, hogy egy kicsit körülnézzek a faluban.

A falu dimbes-dombos területen fekszik. A régi alvár, a palánk helyén van a község főrésze. Az új házak kőből és téglából építve, de a régi házak kidőlt-bedőlt, roskadozó viskók, szalmával fedve, a szalmatető zöldell, virágzik, mohos.

A bíró háza is kőből van, s vakolatlan, mert nem bírja befejezni. Évek óta így lakik benne. Szép, nagy udvar, az istálló sarkán beton trágyamedence. Négyszázötven pengő állami segílyt kapott ennek az építésére. Ketten kaptak ilyen segílyt, ő fel is építette, a másik, aki kapott, a kanonok úr, nem építette meg. Az istállóban három tehén és két ökör, szép piros-tarka állatok.

- Ennek a tehénnek az anyjáért két évvel ezelőtt ezer pengőt ígérték - mondja a gazda -, nem adtam oda. Tavaly eladtam 640-ért. Most ezért a borjas tehénért nem hiszem, hogy négyszázat kapnék.

A jegyző csodálkozva néz rá:

- Hová gondol, bíró úr? Ha kétszázat kap, már az is nagy pénz!

- Hát akkor, jegyző úr, olyan, mintha az ötből négyet agyonütöttem volna, mert a régi árak mellett egy darab érne annyit, mint most az öt darab.

- Van-e adóssága, bíró úr?

- Nincs. Én azt tartom, az embernek ha nadrágja nincs, az se baj, csak adóssága ne legyen.

- Fuvarral kerestek itt azelőtt sok pénzt a fahordásnál, de most Wolfner úr négy darab teherautót hozatott, s azzal úgy lenyomta az árat, hogy ma 30 fillért fizetnek egy mázsa fa szállításáért. Egy nap alatt három pengőt tud keresni, aki ezzel foglalkozik.

- Gyerek van-e elég?

- A van, hál'istennek.

Kétszázhatvan gyerek van ebben a kis faluban az iskolában, és négy tanító.

- Egyke nincs?

- Hát ahun spekulálnak a gazdák, ott a szegények kipótolják.

Átmegyünk szemben egy nagyon szegény özvegyasszony házába. Hetvenegy éves öregasszony lakik ott, gyengeelméjű öreg lányával. Itt aztán nincs semmi, csak szép tisztaság.

- Tekintetes uram, én hat hónap alatt húst nem láttam, se zsírt. Rántott levest eszünk. Ma ugyan jó ebédet csináltam, krumplileves volt, vasárnap van.

- Hát miből él?

- Fonok. De három pászmáért fizetnek egy kiló lisztet. A lányommal ketten három nap alatt fonunk egy kiló lisztre valót.

- Tíz fillért keresnek egy nap - számítja ki a bíró. - 1200 métert kell megfonni érte. Még a nyál is többbe kerül. Mert sokat kell ám csókolgatni az orsót, sokat kell azt pergetni, míg 1200 métert felmotollál.

Hát így élnek, éldegélnek a kis magyar falvakban a nehéz sorsú magyarok. Az asztalon ott a százéves régi imakönyv. A kis unokák azt forgatják, betűzik a parányi ház parányi ablaka alatt. Olyan árvák, olyan elhagyottak, ebben a nagy télben különösen.

Az utcán nagy bajuszú öreg törökök mennek. Olyan igazi törökök, a lógó, mellig érő nagy bajuszukkal, mint Anatóliában. Onnan is jöttek az ősök.

- Török maradék ez - mondja a bíró, s megállít egy hetvenhét esztendősen öreg gazdát. - Csosza bácsi... Csausz vót, csausz volt ennek valaha az öregapja.

Fantasztikus egy világ ez a magyar világ. Ma a siralom völgye, de lesz ez még jobban is, ugye, magyarok?

Lesz! Hisznek benne, hogy lesz. Élet van az ereken.

- A jelenlegi szükséges állapot nagyon kicsiszolja az emberek fejét - mondja a bíró bizodalommal.

1932

ISTEN BÁRÁNYKÁI

(Házfelajánlás a Kisdőn)

Ha az ember a Ferencvárosi pályaudvar előtt, és pedig a pályaudvar területét körülvevő három méter magas deszkakerítés város felőli oldala előtt megáll, csodálatos látvány tárul fel előtte, amihez semmit sem lehet hasonlítani.

Óriási bódétábor az ezüstfehér ég alatt, a szelíd őszi napfényben ezernyi bódé, egy-egy falat kerttel.

Harminchat katasztrális holdon ma 2260 ember lakik itt.

Történelem

A háború alatt történt, hogy valamelyik ügyosztály vezetőjének humanitásából utcaseprők, tűzoltók, rendőrök s más, legkisebb javadalmazású fővárosi szolgák a Nagyvásártér déli részén lévő homokmezőn, amiből a fővárosnak soha semmi haszna nem volt, kertparcellákat kaptak.

Felásták a földet, bevetették, akkor azt kérték, hogy hadd legyen nekik szabad egy kis bódét építeniök, ahol a kerti szerszámokat hagyhassák, ne kelljen nagy távolságra naponta cipelni azokat. Megengedte valaki, s megépült a bódé. Egyszer csak, munka után, lefeküdtek benne, aztán kihordták a bútoraikat: tanyatelepülés szabályos módjára szállást vertek maguknak.

1922 táján a szegény emberek felfedezték ezt a paradicsomot, ahol nem kell lakbért fizetni, s erre megindult a szegénység hódító népvándorlása. 1922-től 1928-ig ötezer lélek telepedett itt meg.

Építkezés

Két nap alatt épültek a házak.

Miből?... Egy lebontott bódé ottmaradt anyagát megvizsgáltam. Fundamentum egyáltalán semmi. A homokföld színére leraktak néhány követ. Hatszögletű utcaburkoló bazaltkövet, amit az út mellett találtak. Néhány darab betontörmelék. Felbontott konyhabeton darabokat, egy-pár téglát és mindenféle kötörmelék, amit sár és vályog közé raktak. Erre ócska deszkából két méter magas falat, amit sárral betapasztottak. Padlásos teteje egyetlen háznak sincs, csak lapos tető, ringy-rongy deszkából, behúzza az eső ellen kátránypapírral.

A kispesti szeméttelen szedték össze, amit csak lehetett: fát, vasat, abroncsot, lécdarabokat, rongyot, s abból épültek a bódék.

Volt egy csaposlegény, aki sörösládákat, sőt söröshordókat csempészett haza, s abból építette a vityillóját.

Boldogság

Ez mind a legnagyobb boldogság volt számukra. Családok helyezkedtek el gyermekekkel, sok-sok gyermekkel, és boldogok voltak, hogy fedél van a fejük fölött, Budapesten laknak, az ország fővárosában, ahol a verébnek is akad ennivaló, hát még az okos embernek.

Boldogság, boldogság: nem kellett házbérről gondoskodni.

A nagy csapás

1928-ban elhatározottak, hogy a Tattersallból a lóvásárt ki kell telepíteni, mert az ügetőpályát ott rendezik be.

A főváros, amely a legnagyobb zavarban volt a Kiserdő telepeseivel szemben, most kitűnő alkalmat kapott, hogy részüktől megszabaduljon. Ide mérték ki az új lóvásár területét.

Most mindazokat, akik a lóvásár számára kiszabott területen laktak, felszólították, hogy záros határidőn belül költözzenek el. Még költözési költséget is adtak nekik. A telep lakói szerint 30-40 pengőt kaptak. Legtöbb volt 120 pengő, a legnagyobb családoknak. Állítólag a főváros 17000 pengőt osztott szét, amit azonban a telepesek vallomásából nem lehet összeadni.

Jött egy vállalkozó, rendőri felügyelettel, és a lóvásárterület pár nap alatt üres lett.

Aki erős volt, elköltözött más boldog vidékekre, az Angyalföldre, Jeruzsálembe (a budai par-ton, szemközt, még szomorúbb nyomortanya) és más titkos és még elhanyagoltabb helyekre. A gyengék, betegek, öregek egyszerűen beszorultak a hátrább lévő bódék közé, és szaporították azok számát.

Házfelajánlás

Tegnap, október 29-én, vasárnap, csodálatos népünnepély tanúja voltam.

Van egy kis bódétemplom is a telepen. Ugyanúgy építve, mint a lakosok házai, ideiglenesen, hallatlan szegényesen és meghiúsítva. A templomocskát harangja egész délelőtt szólott.

Processzió járta be a házakat. Vagy ötven házat ajánlottak fel a szegények Krisztus Királynak. A pap miseingben vezette a menetet, egy missziós nővér kíséretében, és megáldotta azokat a bódéhajlékokat, amelyeket a benne lakók Isten dicsőségére „felajánlottak”. Az ilyen család „erősebb vallást” vállalt. Nem káromkodnak, nem tesznek „bűnt”, hanem Istennek tetsző életet folytatnak.

Az énekszó harsog, a menet népes és áhítatos, és a parányi bódék kisöpörve, tisztán, fehér lepedőkkel fogadják a szentelést.

Megtisztult házban

Bekapcsolódom a processzióba.

A 229-es házban visszamaradtam, és beszélgettem a lakókkal.

Egy öreg néni lakik abban, akinek nemrég halt meg az ura. Az öreg mama nagyon rendes kis ócska fekete ruhában, árván és ijedten nézett az elvonuló menet után, négy-öt szomszéd-asszony áll körülötte.

- Nem adtak ebédjegyet - motyogja.

- Miért nem szólott, szomszédasszony, a báróné nővérének?

- Nem mertem... Pedig a két tyúkom már nem akar tojni... Most miből éljek?... Míg tojás volt, mindig volt egy kevés pénzem... Füstöl a kályha, de nem tudok csövet venni... Nincs ebédem... Egy hónapban csak egyszer adnak jegyet, és az két hétig ér... Két hétig semmit se kapok, csak „zupát”... A templom mellett osztogatják... Eszek reggel zupát, délbe zupát, este zupát... Keménymagos levest...

- Milyen télen ez a lakás? - kérdelem. - Ki lehet fűteni?

- Dehogy lehet... Hideg... Még ha fűtő volna, de csak ezt a gáz tüzeljük..., amit itt szedünk össze a földön...

Egy asszony megszólal:

- Ó, nekem ablakom se volt a múlt télen. Jó az Istenke, megsegített, egész télen kihúztam, semmi se volt az ablakon, csak a rongy, amivel letakartam. Azért még csak náthám se volt.

Tragédia

Most rettenetes tragédia lebeg a bódéváros felett.

A főváros, úgy látszik, be akarja szüntetni az egészszet. Tegnap felmondást kaptak mindazok, akiknek valami keresetük van.

Szörnyű kétségbeesés. Lebontják éppen azokat a bódékat, amelyek egy kicsit jobban vannak megépítve, mert egy picivel több fillér jutott a tulajdonosnak. No, azért nem sok. Mert mind nagy családot tartanak el. Nem passzióból laknak a „villában”.

Október elsején volt az utolsó népszámlálás. Már csak 665 bódé állott, s benne 2260 személy.

Felnőtt bódétulajdonos, felnőtt családtagokkal: 1414 lélek.

Gyermek: 789.

Albérló, felnőtt: 37, gyermek: 20.

Lóvásártér

A lóvásártér tökéletesen van megépítve. A pavilonok remekek. Hatalmas víztorony is van.

Isten báránykáinak, az embereknek, könyörületet!

1933

FEBRUÁR, HOL A NYÁR?

Ez 1888 telén történt, mikor olyan nagy volt a hó.

Akkor télen valahogy nagyon rosszul mehetett édesapámnak, mert csak épp egy pici malacot öltünk, aminek olyan vékony volt a hurkája, mint az ujjam, és a fazékban, mikor főzte édesanyám, kipattogott, és kása lett belőle.

De azért ott volt: „sose ettem olyan jót”. Még külön mulattunk rajta, hogy ilyen vékony hurka is, kolbász is van a világon. Mi, gyerekek, ujjongtunk és táncoltunk, s édesanyánk velünk mulatott.

Már a hurka-kolbász régen elfogyott, már csak a négy kis sonka lógott a kamrában, kifüstölve, meg olyan vékony szalonna, mint egy papírszelet. Ehhez nem volt szabad nyúlni, ezt még tartogatta édesanyám, de azért mi jól éltünk. Krumpli volt, és volt nagy főzési tudomány: édesanyám maga komponálta az ételeket. Minden napra kitalált valami újat. Még a kukoricakását is úgy tudta tányérra rakni, hogy ettől sikítottunk örömeinkben. Rajzot csinált a tányérban. Körbe csepegtette, és elmesélte, hogy ez a meghódítani való vár..., itt fog bemenni a kiskanál, mint egy ostromló hadsereg..., hopp, és bekapja a baktort..., hopp, bekapja a katonát..., hopp, bekapja a hadvezért...

Úgy bekapkodtuk a kukoricakását, mint a mazsolát.

Egy délelőtt, csúnya viharos napon, nagy süvegben, amilyenben soha senki se járt, beállított István bátyám.

Ez óriási nagy tisztesség volt. István bátyám édesanyám apjának a testvére volt. Roppant gazdag ember, akinek roppant hembárok állottak a kamrájában. Ő volt a mesebeli nábob, akihez hasonlítani szokta édesanyám a mesék dúsgazdag királyait. Annyi disznaja volt, mint István bátyámnak... Olyan rettenetes ménkű gazdag volt, mint István bátyám... Ez volt a non plus ultra: ennél már nagyobb nem lehetett mondani.

Egyszóval beállít hozzánk István bátyám rettenetes nagy oláh süvegével. Borzas volt annak minden szála, és dér volt ráfagyva, olyan volt, mint egy igazi hóember, de azért isten ments, hogy valaki elnevesse magát rajta: mi, gyerekek, a sarokba futottunk, és úgy néztük a hatalmas nagy embert, akinek a bajusza is olyan volt, mint a süvege, birzes-borzas, és jégcsapok lógtak rajza, mint a szalmafedelen.

Borzasztó szokatlan is volt, hogy csak úgy bejön, pláne édesapám nem is volt otthon, akkor Budapesten volt, és ott a Gregersen-gyárban dolgozott, onnan küldte a sok pénzt, hol öt forintot, hol huszat. Csak a huszat mindig ki kellett fizetni valahova, édesanyám csak az ötforintocskákból tartott bennünket meg a saját keresetéből, a gépfűből.

No, azt mondja István bátyám:

- Bakk.

Ezt nekünk kukkantotta, hogy ne féljünk tőle.

Meg azt mondta:

- Február, hol a nyár?... - meg is ismételte néhányszor: - Február, hol a nyár?

Ez aztán repülő szó lett köztünk, úgy megszerettük, hogy még augusztusban is az volt a csatakiáltásunk, hogy: „Február, hol a nyár?”

Guba volt rajta. A guba meg csupa szőr. Annak is minden szála ezüsfonallá vált, az egész ember olyan volt, mint egy óriási nagy ezüsbálvány: a mesés István bátyám volt ő mindenestül. Messziről látni lehetett rajta, hogy ez az igazi gazdag ember, ezüsből van verve mindenestül.

Le is ült minálunk. Alig emlékszem, hogy azelőtt ott lett volna, vagy ha eljött, leült volna. Ha mégis eljött azelőtt, csak káromkodni jött, mert rettenetes dörgő, nagy hangja volt, és úgy tudott káromkodni, hogy ahhoz képest a mennydörgés csirkecsipogás volt.

De most nem dörgött, csak dörmögött. Azt mondja:

- Jányom, van egy kis disznóság?
- Tudja, István bátyám, hogy csak egy kis malacot öltünk.
- Malac? Nojsz, az is megteszi früstökre. Mutasd csak a sonkáját, milyen.
- Hát, István bátyám, avval nem nagyon lehet dicsekedni.

Ezzel kiment, én utána. A kis kamra jéghideg volt. Ott azt súgja édesanyám:

- Minek jön ez ide? Vannak az ő kamrájában akkora sonkák, mint te vagy, kisfiam.

Leemelte a sonkát a madzaggal a lécről, amin a malac darabjai lógtak, s az én kezembe adta, hogy én vigyem be. Így akarta megmutatni, hogy milyen kicsi. Én akkor már kilencéves voltam, játszva cipeltem a sonkácskát.

István bátyám, ahogy meglát, kinyitja, szétveti a gubáját, a magyar nadrág zsebéből elővesz egy rettenetes nagy bicskát. Még a bicskája is olyan volt, hogy olyat csak igen nagy és hatalmas, gazdag öregemberek használhattak. Volt ez egy fél méter, ha kinyitotta. A sonka egész megijedt, hogy ha ezt a nagy kardot most belévágják, mi lesz belőle.

Édesanyám megterítette az asztalt, és feltette a legszebb porcelán tányért, A tányért nagyon szerettem, zöld eperlevelek futottak rajta körbe. Tálra tette a kis sonkát előtte, aztán előhozta a szép, aransárga kukoricakenyeret. A kenyér nem volt elég tökéletes, mert édesanyám minden sütésnél elpanaszolta, hogy nem tud ebből a máléliszből olyan kenyeret sütni, mint a parasztasszonyok. Biztosan nem tudta úgy kigyúrní a maga vékony kis karjaival.

- Málékenyér! - kiáltotta István bátyám. - Hát nincs egy kis búzakenyered? Micsoda gazd-asszony vagy, jányom?

Ezzel vette a sonkát, és szelt belőle egy jó nagy darabot, akkor a kenyérből is szelt egy nagyon kicsit.

Hozzáfogott enni. Nagy, sárga fogai voltak, mint a lapátok. Ez is olyan volt, mint a mesében a lapátfogú boszorkány, aki bekapja a kisgyerekeket, s azt mondja:

- Fogam, fogam, rágd meg a gyenge húsát... Fogam, rágd meg a gyenge csontját...

István bátyám hozzáfogott enni. Örültünk neki, hogy azért a kukoricakenyeret sem vetette meg. Azt is harapott hozzá. Egy harapás, két harapás, eltűnt a szép sárga karéj kenyér. Nagy ujjongással néztük, hogy hamarabb elfogy a nagy sonkadarab, mint a kis kenyér.

- No - azt mondja -, ehhez a kenyérhez még egy falatot.

Ezzel vágott a sonkából újra egy istentelen nagy szeletet.

Most meg a kenyér fogyott el. Mondja: - No, ehhez a sonkához még egy kis kenyeret - ezzel a kenyérből szelt.

Már előre örültünk, hogy most meg a kenyér fogja csúffá tenni, ebből maradt egy darab, s ahhoz sonkát vágott.

Így eszegetett, nagy csámcsogva, hersegve, csak úgy ment bele, mint a malomba. Soha életemben nem láttam ilyen étkes emberállatot. A sárga lapátfogak úgy örültek, hogy édesanyámat a hideg lelte, s ezt én is megéreztem, s nekem is eszembe jutott valami rettenetes: ez az István bátyám mind megessi a malac sonkáját.

Meg bizony. Úgy örölt, úgy dolgozott, úgy habzsolt, mint egy kutya, ha jó falatot kap. S a szemei is úgy villogtak. Nagy, véres szemei voltak. Lassan letolta magáról a gubát, leeresztette, mert jó meleg volt nálunk, pedig csak nyers nyárfavesszővel fűtöttünk, rőzsével, ez volt a mi fűtőnk. De hogy négy gyerek is volt a házban, édesanyám nem sajnálta, tömte a kis spórhertet azalatt is, míg István bátyám ott pusztította a sonkát meg a málékenyeret.

Míg evett, nemigen szólott egy szót sem, csak mikor már elütötte az első éhségét. Akkor hozzáfogott beszélni.

- Bolond ember ez a Bálint - mondta. - Minek megy ez Pestre, Budára? Kutyanak a szájába... Ott megrágnák azok a pesti gyárok. Itt van nekem ez az ákácsonom, mért nem inkább azt vágja ki? Elhozhatná az ágakat, gallyakat, volna jó tüzelőtök. Nem kellene ezzel a bűdös nyárfavesszővel kínlódní, ennek semmi melege, csak a füstje. Olyanok vattok, mint a cigányok. Bűdösek vattok a fűsttől... De apátok, a buta jószág, elmegy Pestre; sose jött hozzám, hogy: István bátyám, kivágom én a kiserdejét magának, ócsóbban megcsinálom, mint más, adja ide... Nem, őneki Pestre kell menni.

- Bizony kell - mondta édesanyám élesen, mert ha megharagudott, nagyon oda tudott mondogatni -, mert abból nem élünk meg, hogy István bátyámnak az erdejét olcsóbban vágjuk ki, mint más... Nekünk sok fizetnivalónk van, ezért megy el az uram, hogy pénzt keressen...

- Pénzt... Mire nektek a pénz?... Minek csináltatok annyi adósságot?... De hát Kati is mindig kávéit iszik... Nagyanyátok... Mi a fene az..., sose ittam kávéit, mióta élek, jó nekem a fűstölt kolbász frűstökre meg egy pohár pájinka. Én pájinkát kávézok.

Ezen a gyerekek rettenetes nagyot kezdtek kacagni. Bálint öcsém már úgy ugrált István bátyám mellett, mint egy kiskutya, és úgy nézett a szájára, ahogy a kiskutya szokott, hátha adna neki is egy falatot a szép kis sonkából, amiből mi a világért se kaptunk volna, ez meg befalja már az egészet. Be bizony, István bátyám csak beszélt, beszélt, és nem adott neki egy kicsi falást sem.

Már a csontot kapargatta. Már megette az egész sonkát úgy, ahogy volt. Akkor édesanyám hirtelen piros lett a haragtól:

- Ej, István bátyám, még elrontja a gyomrát!

Ezzel elkapta előle a sonkacsontot.

- Majd megfőzöm ezt a gyerekeknek káposztába.

István bátyám nagyot nevetett:

- Gyereknek nem kell sok húst adni. Nekem is az a bajom, hogy gyerekkoromba már folyton csak húst szerettem. Húst meg a jó búzakenyeret. Bizony ilyen málékenyeret nem sokat rágtam, mióta a fogam kicsírázott.

Ezen, hogy az ő foga kicsírázott, Pista meg Bálint igen kacagtak. Táncoltak fél lábon, és kacagtak tele szájjal. És elkezdték egymást gyömöszölni, mint a vidám bárányok.

- Ezek a marha doktorok - mondta István bátyám - el is tiltották tőlem a húst. Ez az én menyem meg, az az Eszter, ez olyan sült bolond..., tisztára sült bolond...

Ezen a gyerekek még jobban kacagtak, hogy lehet valaki sült bolond.

- Ez olyan sült bolond..., bakk..., hogy elhiszi a marha doktoroknak, hogy nekem nem szabad húst zabálni... A fene egye meg a nyeldekölőjüket a nevük napján... Február, hol a nyár?...

Minden szava úgy hatott, mint a rakéta, lehetett rajta nevetni.

- De én kifogok rajtuk. Ki én, azt a csürdöngölőjét a lelkinék!... Engem nem tesznek lóvá... Nincs egy kis pájinka a háznál? Nincs? Ej, de kókus falu vattok... Bor sincs?... Assincs... Hogy tudtok megélni abba a nagy télbe?... Az ad erőt, egészséget, meleget... De legkivált a pájinka, az a jó kisüstön főtt szilvapájinka... Van ott elég, de menyem, Eszter, ezt is eldugja előlem, ott száradjon meg a bőre a csontján...

A medvetáncoltató nem tudott úgy kacagtatni, mint István bátyám, ha ilyen jókedve volt.

- Mindennap bemegyek vagy egyik komához, vagy a másik komához. Megtraktáltatom magamat, akkor aztán hazamegyek szép csendesén, és megeszem az Eszter menyem levesét meg a tejbegrízt, amit ad... Sose tudja meg, hogy hun traktamentoltam ezt a jó kis bendőt.

Megveregette a nagy hasát. István bátyám, mikor ilyen szépen kimelegedett, nagyon szép ember lett. Gömbölyű, kedves, és a nagy, bozontos szemöldöke alatt úgy kacagott a szeme, mint a réti virág a parton tavasszal.

Rákezdtek odakint a déli harangozást. Behallatszott a befagyott kis ablakon, mintha a más-világról jött volna a hang. István bátyám is elkezdett mozgolódni. Magára vette a nagy gubát, és megigazította a rettenetes nagy szörkucsmát a fején, még a tükör felé is pislantott, de méltóságán alóli volt, hogy valójában belenézzen. Megrázta magát, s kezébe vette a nagy, egyenes szárú botot, mely piros volt és sima, igazi bírót, s egyet dörögve, egy nagyot köpve elindult haza.

Kikísértük a kiskapuig, s elnéztük, míg a hatalmas hóban botorkálva elment. A kisutcán majdnem odáig lehetett látni, ahol lakott, a nagy cserepes házig.

A gyerekek nagyon vidámak voltak, és hógolyózták egymást, de én, mint a család kis örege, bementem édesanyámhoz, és azt mondtam:

- Már csak három sonkánk van, édesanyám.

- Á, fiam... Majd megveri érte eccer az Isten...

Másnap még váratlanabb vendégünk jött. Eszter néném. Két kosár volt a kezében. Már örülünk. Biztosan az öreg István bátyám megmondta odahaza, hogy megette a sonkát, és most Eszter néném nem akar adós maradni, hát hoz két kosár elemózsiát. Vajon mit hozott?

Eszter néném magas, egyenes asszony volt. Fekete szemű és félelmetes.

- Volt itt tegnap az öreg?

Édesanyám már látta, hogy ellenséges szándékkal jött. Csak annyit mondott: - Volt.

- Mit evett?

- Mit evett?... Megevett egy sonkát... a gyerekek elől...

- Sonkát?! - kiáltott Eszter néném... - Sonkát adtál neki?... Jézus Isten... Hát van neked lelked, te Erzsi?... Hát nem tudod, hogy nem szabad neki húst enni? Megtiltotta az orvos.

- Mondta. De csak akkor mondta, mikor már az egész sonkát bevágta.

- S mit evett hozzá?

- Mit evett volna? Kukoricakenyeret.

- No, hát akkor annak vége... De bánom is én! Dögöljön meg a disznó falánk... Ott forduljon fel, ahol van...

Ezzel felkapta az egyik kosarat, és egy szó s köszönés nélkül elment, ahogy jött.

Nem is kísértük ki.

Édesanyám:

- Én nem tehetek róla... Nem mondhatom egy öreg embernek, az apám bátyjának, hogy ne egye meg a sonkákat... Neki kell eszének lenni.

Később észrevette a kosarat, amit otthagyt Eszter néném.

A gyerekek már rajta ültek, mint a verebek, és belekíváncsiskodtak. Tojással volt tele. Én már akkor gondoltam, hogy a másik kosarat is nekünk hozta, de meggondolta, s csak ezt hagyta itt.

Édesanyám soká nézte a kosár tojást, akkor azt mondta:

- Fiacskám, Eszter nénéd itt felejtette ezt a kosarat. Vidd utána, kisfiam, még visszajön.

Én fogtam a kosarat, megemeltem, jó nehéz volt.

Édesanyám jól felöltöztetett és elindított.

Elvittem a kosarat nagy szívfájdalommal, mert számítottam, mennyi jó rántotta lenne ebből a sok tojásból.

Mikor beértem az udvarukba, féltem a kutyáktól, de hogy sehol se láttam egyet sem, csak bemerészkedtem.

Hát látom én, hogy István bátyám a ház túlsó felén, az udvaron van a bőrbekecsében, és jön, megy, nyög, káromkodik, izzad, törölgeti a homlokát, és folyton öklendezik. A két kutya körülötte. De az öreg nagyon szenvedett. A szeme könnyes volt, nyögött, borzasztóan szorította a gyomrát, és szédelgett és szitkozódott... Folyton ugatott, szidta a köveit.

Eszter néném véletlenül kijött.

- Te mit akarsz?

- A kosár...

- Menj a pokolba! Nektek vittem, zabáljátok meg, ha a nagybátyátokat megöltétek.

István bátyám lekuporodott a havas tőkére, és nyögött. Én meg visszapillantottam rá, és elkullogtam a kosárral. Még örültem is, hogy a sonkáért egy kosár tojást kapunk.

Mikor hazaértem, édesanyám nagy szemekkel nézett rám.

- Kisfiam - mondta keményen -, az embernek önérzetesnek kell lenni... Azért küldtem vissza a kosarat, hogy hagyd ott!

Lángvörös lettem. Nagyon szégyelltem magamat. Habozva állottam, s nem tudtam, most mit csináljak.

De a gyerekek nem voltak egy véleményen édesanyánkkal, s ujjongani kezdtek.

Mire édesanyám kivette a kosarat a kezemből, és azt mondta:

- Majd megsegít az Isten, még visszafizethetjük...

Erre az egész gyereksereg rázendítette:

- Február, hol a nyár? Február, hol a nyár?

Csak nekem égett az arcom a szégyentől.

1935

TYÚKLEVES

A ház előtt egy falka gyerek játszadozott, nem lehetett átmenni köztük. Az öregember kis botjával tapogatózva ment előre, és csak annyit látott, hogy sok a gyerek.

- Menjetek, menjetek félre! Ez a Gyovaiék háza?

A kisgyerekek utat engedtek. Csendes gyerekek voltak, olyan jó gyerekek, mint a szegény emberek gyerekei szoktak lenni. Egész nap nem ettek még, ha csak egy kis kenyeret nem. Azért gyűltek ide a Gyovaiék háza kapujába, mert jó szag jött a házból.

- Gyovaiék tyúkot vágtak - mondták az öregnek.

De az nem figyelt rájuk, csak kereste a bottal a küszöböt. Bement az ajtón a tornácra, és gondosan behúzta magát az ajtót is. Aztán továbbtopogott a konyhaajtóig.

„Tyúkot - mondta magában -, tyúkot... Tyúkot vágtak? Hm.” Csóválta a fejét, nem helyeselte. Malacot adott el nekik, hát jussa volt beleszólni a Gyovaiék életébe. Most is csak azért jött, hogy megnézzze, hogy a malacot jóltartják-e. Csak tegnap hozták el, hát nem bírta ki, meg kellett nézni, hogy jó helyre került-e a malac.

- No, hát tyúkot vágtatok? - nyitott be a konyhába.

A fiatalasszony, Gyovainé, a sparhert mellett állott, és éppen leemelte a fedőt a fazékról, mert nagyon forrt a víz. Gyovainé a felesége húgának az unokája, hát neki szabad megmondani, hogy mi a helyes, mi a helytelen. A fiatalasszony ránézett az öregember loboncos fehér bajuszára, és mentegetőzve mondta:

- Valami megharapta a lábát, nem tudjuk, mi lehetett. Vagy görény, vagy kutya játszott vele. Isten tudja, de nem bírta már húzni magát, le kellett vágni. Meg nem is akart tojni. Én nem tudom, mi van ezekkel a tyúkokkal, akármilyen szép idő, csak nem akarnak már tojni, hogy itt az ősz.

Mentegetőzött, mert érezte, hogy az öreg nem helyesli, hogy hétköznapi, szerdán, valaki tyúkot vág.

- Farkassötétség van a szememen - mondta az öregember, és megállt a konyha közepén.

- Üljön le, Antal bátyám - mondta az asszony. Széket vett, s odatette neki, s még segített is leülni.

- Tyúklevest főzöl?

- Levesnek főzöm meg.

Az öreg a vastag, fehér bajuszát mozgatta. Furcsán mozgatta, mert nem volt foga. A konyhában áradozott a jó tyúkleves szag. Ő ma még nem evett semmit, csak egy vereshagymát, kenyér nélkül.

- Tészta is lesz benne?

- Igen, nyújtottam egy szál tésztát. Ha már tyúklevest főzök, hát nyújtottam egy szál tésztát hozzá.

Az öregember hallgatott. Az orra cimpája elkezdett dolgozni. Már nagyon régen nem evett tyúkhúslevest.

- A malac? - mondta motyogva.

- Eszik.

- Jó étkes.

Evvel el volt intézve a malac. Láta, hogy az asszony sűrvít. Úgy gondolta, hogy le se ül, csak megnézi a malacot, és aztán megy haza. De ahogy itt ült, és a konyha tele volt tyúkhúsleves szaggal, hát csak ült. Teleszíjja magát a jó szaggal.

- Petrezsejem is van benne?

- Van. Még szép a zödjé. Szedtem.

- Van benne - mondta az öreg, és bólogatott. Ő jól tudta, mi a tyúkhúsleves. Csak hát mióta így megszegényedtek, azóta már nemigen kap... De most nagyon a szívére ment a szaga... Már ő nem tud keresni, abból élnek, amit a gyerekek fizetnek bérbe a földér. Az unokák. Az unokák pedig nagyon keveset adnak, mert az idén kis jégverés volt, nekik sincs. Így osztán csak éppen annyit eszik az öregember, ami jut... A nyál összefutott a szájában, és cuppogott, és csak nézett-nézett a setétségbe, és bólogatott.

Akkor hirtelen felállott és megindult.

- Hová megy, Antal bácsi?

De nem felelt semmit, ment az ajtóhoz, és elment. Amerre botja vitte: az ő vezetője.

- Csak a malacot akartam megkérdezni, hogy eszik-e.

- Nézze meg, Antal bátyám.

- Majd eljövök, majd megnézem.

Valami ellenállhatatlan erő vitte, cipelte kifelé az udvarról, végig a tornácon. Gyovainé kíséerte a kapuig, s ő a gyerekseregen átment, hazafelé baktatott. A gyerekek áhítattal néztek Gyovainéra, aki tyúkhúsleveset főz. Soványan és nagy szemekkel bámultak rá. A fiatalasszony nem szólt, viaszietett a konyhába.

Az öregember pedig a kis bottal topogott, ügetett hazafelé. De jó volna egy tányér tyúkhúsleves! De hát a feleségének hiába is mondaná, annak nincs olyan tyúkjá, amit valami megharapott volna, és húzná a lábát, pedig nagyon megkívánta a tyúkhúsleveset, de ha semmi se harapja meg az ő tyúkjukat...

Ment hát egyik utcáról a másikra, míg haza nem ért... Bizony, nem tudja, hogy híjják ezeket az utcákat, mindnek neve van. Honvéd utca meg ilyenek. Azelőtt csak Verem utca volt, mert Csapó gazdának búzásverme állott itt a sarkon. Ma már nincs verem az utcán.

Ahogy benyitott a saját kiskapuján, egy tyúk verdesett szembe vele. Ez is vesztére kezdett kárálni. Mindjárt eszébe jutott a tyúkhúsleves. Bedöcögött a konyhába. A felesége ott volt és mosott. Kis öreg teknő volt a kis öregasszony előtt, és belehajolva csak mosott.

- Hallod... Vágd le azt a tyúkot!

Az öregasszonynak a szeme is fennakadt.

- Még mifene - mondta - a kend gyomrába!

Ő csak állott a maga setétségében, és nézett.

A felesége otthagytá a teknőt, kisietett az udvarra, és megnézte a három tyúkját.

Egészségesen kapirgáltak.

- Most is tojós - jött vissza.

- Megkérévtam pedig. A tyúkhúslevest.

De el volt intézve a dolog.

Az asszony nem szólt. Mosott tovább.

Az öregember pedig csak állott, állott, mintha fejbe vágták volna. Hogy nem akarja neki levágni a tyúkot ez a tepertő asszony.

Bement a szobába, leült az asztal mellett, és ott maradt ülni.

Nézett, nézett, nem látott semmit, csak az igen nagy bánatot. Úgyis farkassetés van a szemén, de nem attól nem látott, hanem a rettenetes nagy megharagvástól. Hogy ő még egy tyúkot sem ér.

Ide kellett neki jutni öregségére. Hány esztendeje is, hogy felesége neki ez a Bogár Julis?... Hatvanhat esztendeje..., és még egy tyúkot is sajnál tőle... Sohse mondta neki életiben, hogy vágjon tyúkot. Ma mondta... Azelőtt nem kellett mondani, mert anélkül is vágott. Mégpedig nemcsak karácsonykor meg sátoros ünnepeken, hanem akármikor. Aratásidőn mindennap, de másszor is, csak feltálalta: a tyúkhúslevest... De már ez nem törődik övele... Annyi, mint a tepertő, úgy összeaszalódott, mégis mer... Nem akar ez tyúkot vágni többet?

Rettenetesen fel volt böszülve. Mán kétszer itt akarta hagyni hatvanhat esztendő alatt, de ha most le nem vágja a tyúkot, akkor... Nem tudott gondolkozni, mintha nemcsak a szemén lenne farkassetés, hanem a gondolatain is... Csak a szíve reszketett és a belei... Vagy egy fél óráig ült mozdulatlanul, s nézett mereven, gyilkos haraggal. Mindég ilyen volt ez a Bogár Julis. Nem volt kicsiség hatvanhat esztendeig túrni ennek a szekírozását. De most megelégte. Most nagyon. Még egy tyúkot se...

Felállott. A sifonhoz ment, kinyitotta, kivette a porcelánt, és ami kis pénz benne volt, a markába öntötte. Betette a zsebébe.

Avval elment. A kis botjával tapogatott ki a szobából. Neki is ment haragjában a kemencének, csak sokára vette észre, hogy az nem ajtó.

Olyan haraggal ment el, hogy Bogár Juli nézhetett utána.

De azért kutya természet szorult ebbe a tepertő asszonyba, még csak utána se szólt. Hatta, hogy ő kimenjen. Még a kapunál is várta egy kicsit, hogy talán megszólal, hogy: „Hajja kend, levágom a tyúkot.” Nem. Engedte, hogy ő világgá menjen.

Akkor is ilyen volt, mikor el kellett adni a szőlőt vagyonszállásba... Akkor is megmondta neki, hogy el kell adni, mert muszáj. Az urak ráéheztek. Ha pedig az urak ráéheznek valamire, akkor annak meg kell lenni. Minthogyha ő a saját passziójából adta volna el... ő már akkor is öreg volt, nem húzhatott ujjat a polgármesterrel... De ezt nem érti Bogár Juli... Ő csak azt érti, hogy ami neki kell, annak meg kell lenni... Úgy lehet takarékos asszonynak lenni, ha mindene megvan. Bogár Juli még nem tudja, mi a szegénység.

Csak ment az utcán, csak ment, s meg sem állott a kocsmáig. A régi Daru-kocsmába ment. Vót ő már itt, ismerte a járást. Vót ő legény is, valaha, abban az időben neki is szabad volt az út ide. Itt se járt mán vagy ötven esztendeje. Most kéntelen a Daru-kocsmába menni, Bogár Juli miatt.

- Egy fertály bort, ténsasszony!

Az meg csak nézett rá, nem is tudja, mi az a fertály.

- Fröccsöt, öregapó? Jó lesz?

- Bor?

- Bor, bor.

- Akkor lehet. De borból legyen!

A kocsmárosné csak elibe tesz egy hegyes poharat. Ki tudja, mi van benne. Megkóstolja: bor.

Nem szól egy szót sem. Ott ül egy óra hosszat a pohár mellett. Könnyes szemekkel néz a farkassetétségbe. Nehéz élet volt ez, csak próbálja meg akárki evvel a Bogár Julival.

Az egész élet nehéz volt, hatvanhat esztendő alatt sohasem történt az, amit ő akart. Hiába ugat Bogár Juli, nem történt az, amit ő akart... Az történt mindig, amit Juli akart..., mer az mindig a maga feje után ment. Okos szóra sose hallgatott: avval megbeszélni soha nem tehetett semmit, mert nem hallgatott a beszédre... Mindig csak a saját rokonait szerette. A magáéit úgy imádta, mint a szentséget. Ha azoknak baja volt, már meghalt értük, az ő testvéreit meg mindig gazembereknek nézte. Így gazember, úgy gazember, ő soha nem adhatott a maga szegény rokonainak, se testvéreinek, se azok gyermekeinek, ő csak kéntelen volt megenni a jó ételt, mikor az édes testvéreinek falatjuk se volt. Bogár Juli mindet szép szín alatt kitudta a házból, és csak a tulajdon saját rokonainak kedvezett... Ha ő csak egy szót szólott, hogy te..., ennek a szegény Ambrusnak... vagy Mihálynak vagy akárméknek... Akkor már Bogár Juli meghalt. Mintha fejszefokkal verte volna főbe... El is kellett neki szakadni mindenkitől, akit szeretett..., mert aki az ő rokonja volt, az mind csak kért..., a Bogár Juli rokonja meg mindig csak adott... Most osztán benne van... Öreg lett, tehetetlen, bűdös, vak... Itt kell neki meghalni a Bogárok meg a Gyovaiak meg a többi Bogár-fajzat közt... Az a Julis is Gyovai, nem tudta azt mondani, hogy: „Anti bácsi, úgyis ócsón vettük meg az utolsó malacukat, maradjon itt, kap egy tányér levest...” Ha olyan jó rokon... Mibe került volna ez neki? De ilyeneken látszik meg. Az öreg nénjének színeskedik, hízeleg, de őt nem jut eszébe megkínálni tyúkhúslevessel. Hát nem igaz, hogy ő olyan kivert kutya ebben a hadban, mint az utolsó?... Most hová menjen?... Neki már minden testvére régen meghalt, már senkije sincs... Jókor kezd vele megmutatkozni Bogár Juli, hogy az ő felkérésére még egy tyúkot se vág. Most menjen az országútra koldulni?...

De az mindegy. Ő Bogár Julival végzett. Ő többet vele egy fedél alatt meg nem hál. „Fene egye meg a kend hasát!” Ilyet mer őneki mondani? Neki, hatvanhat esztendő után?... Most meg?

Most már ki tudja lökni? A fekete fene rágja meg a kend bélit?... Ivott. A bor úgy gyulladozott bensejében, mint a nyers akácvessző a tűzön, csak úgy ropogott, átjárta minden erét és minden csontját. Most jöjjön ide Bogár Julis! Nézze meg, mit csinált! Hogy ötet kocsmára szoktatta. Az akaratosságával. De el is megy a paphoz. Megmondja neki: „Tiszteletes úr, válok!” Majd a pap megkérdi: „Hány éves?...” „Nyócvankilenc...” „Hány esztendő házasok?” „Hatvanhat...” „Hát hatvanhat évig kibírta vele?” „Ki. Hatvanhatig ki. Nem vót rá panaszom hatvanhatig...” Nem mondhatja meg a papnak, hogy vót... Hogy hatvanhat évig házikutya vót, akinek kéztül kellett mindent várni: meg mint a jó kódusnak, akinek az a kötelessége, hogy álljon, csak álljon, míg észreveszik, és vagy löknek neki, vagy elkergetik... Ilyeneket nem mondhat... Nem panaszkodhatik egy papnak... Csak az Istennek, a meg úgyis tudja... Mert mindig a vót evvel a Julival, hogy evvel nem lehetett semmit megbeszélni... Most is azt kellett volna neki kérdeni, hogy: „Édes apjukom, honnan jut kendnek eszébe az a tyúkhúsleves?” Hát ha megbeszelnék, még tán ő is jóllakott volna a szóval, nem eszi az ember a levest olyan forrón, ahogy főzik... De mingyár első szóra: a fene essön a kend bűdös hasába... meg ilyeneket...

Nem lehet bírni tovább ezt a tepertő asszonyt. Összeaszalódott. Tizenhét esztendeje nem ereszti magához. Nem is feleség, csak zsandár a házba. Sovány kis tepertő, no... Azér nem főz ez tyúkhúslevest, mer má nem asszony...

Bütykös ujjaival letörölte a kövér könnycseppet a vak szeme sarkából, s lecsapta a vizet a földre, mert mégis férfi az ember, restelli, hogy elsírja magát vénségére.

- No, mi a baj, öregem? - szól rá a kocsmárosné.

- Semmi.

- De van ott valami.

- Semmi köze hozzá.

- Tán bogár ment a szemibe?

Erre megtorpad. Tán tud valamit ez a kocsmárosné? Soká fuldokol, fogatlan ajkait kipufogatja meg beszívogatja, akkor felcsattan:

- Ne merje a feleségemet...

Azt ne is merje! Mert ami kettőjük közt van, az a kettőjük dolga. Neki lehet a legnagyobb halál, de idegeneknek semmi köze hozzá. Jó asszony, rossz asszony, olyan, amilyen: neki felesége... Addig, míg együtt vannak, egy hitben, addig el kell viselni, és nem tűri, hogy akárki egy szót is szólni merjen...

Összegubbaszkodott, és gyilkosan nézett.

Hogy mer ez a kocsmárosné?... Mi joga van neki?... Tessék tudomásul venni... Idegeneknek nem szabad mást látni, csak azt, hogy tiszta, rendes asszony, most is rá mos...

Az asztalra ütött reszkető, öreg kezével, puhán..., alig érintette meg az asztalt..., s dalolni kezdett:

*Szennyes az én ingem,
Szennyes a gatyám is...*

Nem jött az emlékezetébe a többi szó. Eltelt egy fél óra is, csak ült magában mereven, farkassetésben, akkor kijött a többi is:

*Majd hoz Kusut tisztát,
Tőr Pesta meg puskát,
Héjjen Galibardi!...*

Ez való a kocsmába, nem a keserűség. Így danolták ők azt kislegénykorba. Bogár Juli meg hallgatta az ablak alatt... Akkor még a jányok csak úgy mentek be a Daru-kocsmába, ha behítták táncolni...

- Tésasszony. Kifizetem!

- No, csak fizesse, öregem.

Azóta megfőzhetette a rántott levest Bogár Juli.

Felduzzasztotta a bajuszát az orrába, és azt mondta:

- Bogár... Hajja!... De nem a szömömbe ment..., hanem a szívembe... Ha tudni akarja...

Felállott és elballagott... Míg a pappal nem beszél, addig a kocsmában sem szabad... Szakadjon le a kocsmája...

Már az utcán egy kicsit még cifrázta is a lépést... Éj, ha Bogár Juli azóta kitanálta, hogy hun jár?... A fene rágja meg azt a tyúkot..., az igaz, a rántott levest is jól főzi meg..., mer ha főzi, úgy főzi, hogy meglegyen az íze...

Észre se vette, már otthon volt.

Bement a kisajtón. A tornácra. Onnan a pitvarba. Onnan meg a házba. Nem szólt semmit. Leült az asztal mellett.

És aztán ült, az öreg vér csergedezett benne. De nem gondolt semmit. Úgy ült sokáig. Lassan azonban az orrába akadt a tyúkhúsleves szaga, mint Gyovaiéknál. Csiklandozta az emlék, a jó szag...

Üres vót a hasa, hiszen nem vót benne semmi, csak egy fej vereshagyma meg egy fertály bor. Nagyon kutyául kezdte magát érezni. Olyan beteg lett.

Hát csak jön be Bogár Juli, leteszi a cseréptálat az asztalra, nem szól, megfordul, kimegy. Ő pedig ül és vár.

Mér nem szól... ez a cudar?... Itt hagyja magába... Mi van abba a tálba?... Mit kell neki már megint megenni?...

Olyan méregbe jött, azt se tudja, mit kezdjen... Csak dühödött magában. Akkor bejön Juli, mondja:

- No, faljon má!

Erre ő felemeli a két öreg kezét, megragadja a tálat, és: ne neked, öreg cserép!... Úgy elpen-deríti, hogy ahogy tál vót az a tál, úgy repül ki a nehézségbe... Nekivágta a kemence oldalának.

Nagy csend lett. Akkor azt mondja a kis tepertő asszony:

- Mit csinál kend? Bódogtalan!... Minek vágta kend ki a tálat a tyúkkal?

Öreg Antal bátya hallgat:

- Tyúkkal?

- Levágtam kendnek a tyúkot... A tojótyúkot... Ha mán úgy megkévánta. Eedes istenem!...

- Tyúk vót benne?

Bogár Juli lehajol, és a földről veszi: - Fogja kend, ez a combja neki.

- Combja?... Tyúkcombja?

Elveszi a kezéből, ráfúj, és beviszi a fogatlan szájába, és azon homokosan elkezd majszolni.

Nem szól többet az életben. Elég keserűség, hogy hun a leves. A jó tyúkhúsleves...

1935

A KIS FECSKÉK TÁPLÁLJÁK A CSALÁDOT

Szentesen, az Újtelepen, apró FAKSZ-házakban csupa szegény ember lakik. Olyanok kaptak itt parcellát, akiknek ezer év alatt a sírparcellán kívül több telkük nem volt.

Ma is ingóság nélküli ingatlanok ezek.

Törőcsík József kubikos házába megyünk.

A ház olyan, mint a többi, de a konyhában egy vékony, magas, „nádszál papné” kinézésű asszony áll, s ijedten néz ránk. Kezeivel önkéntelen nyüzsgő gyerekei után nyúl, nem tudom, miért, félti tőlünk, vagy inteni akarja őket, hogy jók legyenek.

- Törőcsikné?

- Én vagyok.

- Hány gyereke van?

- Tíz.

Egész megijedtem. Első érzésem csak az volt, hogy íme, azért oly hihetetlenül sovány, vértelen, mert tíz gyermekben van szétszívva a vére.

- Tíz élő - ismétli. - Három meghalt. - Elfordul, mintha most rögtön elsírná magát. - Tessék besétálni - int a szobaajtó felé.

Körülnézek a konyhában. Ennél üresebb konyhát még nem láttam. A téglából rakott hideg tűzhelyen kívül semmi bútorféle, semmi edény, de egyáltalán semmi. Tágas, üres kriptá.

Bemegyünk, még világos van. Két olyan olcsón úrias ágy a szoba közepén egymás mellé állítva. A falon fényképek keretben. Az ajtó mellett boglyakemence.

- Tessék leülni.

Leülünk a két székre. Több szék nincs. Az asszony állva marad. Öt-hat gyerek körülötte. Egyet felvesz a karjára.

Gyerekkorom jut eszembe. Így nyüzsgöttünk s rajzoltunk mi is édesanyám körül, mi is heten voltunk. Az én anyám is így kétségbe lett volna esve, ha idegen beállít, megnézni, hogy egy anya cseléd nélkül hogy tud meglenni hét gyerekkel. De kikergette volna a kíváncsiakat.

- Hol az ura?

- Munkában van. Szentkirályságon. Útépités van, ott dolgozik. Csak szombaton jön haza.

Nézem a gyerekeket. Mind nagy szemű, fáradt kis öreg. Hallgatva bámulnak.

- No, gyerekek, mi volt az ebéd?

Az asszony felel:

- Igazán ma nem is adtam nekik ebédet.

- Mit ad vacsorára nekik?

- Igazán nem is tudom... Most gondolkozom, mit is adjak nekik. Talán egy kis zsíros kenyeret.

Eszembe jut, hogy nemrégén vita volt arról, hogy a magyar asszonyok nem tudnak főzni. Ez is zsíros kenyeret ad...

- Miért nem főz nekik valamit?

- Igazán mit is mondjak... Egy darab fám vagy szalmám, semmi sincs a házamnál.

Édesanyámnak kisdíák koromban volt egy bejárónéja Patakon. Azt mondta, ha anyámtól egy kis lisztet vagy zsírt kapott: „Ennyim van a házamnál.” Sokat mulattunk rajta.

- No, nézze, de így nem laknak jól. Ha van annyi zsírja, hogy zsíros kenyeret csinálhat, hát inkább egy kis levest főzzön a zsírral. Egy-két darab fát..., istenem...

- Igazán - még mindig habozik az asszony -, igazán egy rántásra való lisztem sincs...

Megzavart az asszony külseje. Oly intelligens a fekete-fehér kockás ruhájában - talán egy papnétól kapta ajándékba -, mégsem képzeltem, hogy tíz gyerek mellett egykanálnyi liszt se legyen..., nem sértettem meg gondolatban sem ennyire...

- És zsírja mennyi van?

- Igazán nem is tudom kimondani - s mint a vesztőre vitt állatból, hirtelen kitör egy iszonyú vonítás -, kérem, nincs semmim!... Egyáltalán semmi, de semmi a világon itt nincs!... Még kenyér sincs..., egy falat sincs...

Egyszerre úgy éreztem magam, mintha felelős lennék érte. Jól vagyok lakva. Délben bő ebédet ettem. S ők délben semmit sem kaptak... Tíz gyerek... Én egy tanyán voltam, ahol valami felséges húslevest tálaltak. Pulyka- és marhahúsból főtt. Meg is magyarázták, hogy a leves akkor jó, ha szárnyas is van benne, de marhahúsnak is kell lenni. Mint fontos dolgot, a társaság meg is vitatta, hogy a budapesti éttermekben hogy lehet az, hogy abból a rengeteg húsból soha jó levest nem főznek... Leves után nyúlgerinc volt. Szeretem a vadat, s igen kínáltak, hogy vegyek még. „Veszek - mondtam -, ha ígéretet kapok, hogy nem kínálnak egyébbel.” Megígérték, de nagyon csodálkoztak, hogy mikor a sült pulykát hozták fel, abból nem vettem. Sajnáltam is, mert a pulyka gyönyörű volt. Fiatal pulyka. Rózsaszínű. A metszések helyén hófehér hús világított ki. Utána mákos, túrós és káposztás rétes következett. Egy darab káposztást ettem. Kitűnő volt. A fekete is remek, valódi szemes kávéból. Egy jó cigarettát is elszívtam. Csak azt sajnáltam, hogy nem vagyok borivó, pedig gyönyörű aranysárga bor volt az asztalon... Szóval a tanyán jól ettünk. Panaszkodtak, hogy elmúlt a régi világ, mikor hat- s tízféle húst is szokás volt tálalni...

Most tehát rémülettel néztem ezt a szürke asszonyt, aki éppen úgy odaillett volna az asztalhoz, mint akárki... S akiből most állati üvöltés tör ki, hogy semmi, de semmi megennivaló nincs a háznál.

A gyerekek hallgattak, mint a kis oroszlánok a cirkuszban, akiknek nem adnak enni, hogy szelídek legyenek. Ezek is meg voltak szelídítve: éhesek voltak, éhező kis állatkák.

- De ha az urának munkája van, miért nincs ennivalójuk? Hová teszik a pénzt?

- Csak két hete van odakinn. Még eddig egy fillért sem adott haza. Egyetlen fillért sem két hét óta.

- Hát hova teszi a pénzt?

- Neki enni kell, mert ha nem eszik, nem bír dolgozni. Mire a kenyeret is kifizeti, egy fillérje sem marad.

- Hát mennyit eszik? Most jövök Rátka kubikostól. Egypár pengőt csak haza tudnak hozni...

- Mondom, a kenyeret kell neki fizetni... A boltban... Az adósságot... Mert megszólított a boltosné, hogy: „Törőcsikné, nézzenek utána, hogy valamit törlesszenek. Három év óta nem fizették ki az adósságot.”

- Értem. Adósságot törleszt.

- Igen. Megmondtam neki, mikor hazajött, és a két pengőt, amit hazahozott, rögtön elvitte a boltba.

- Mennyivel tartoznak ott?

- Még tizenhét pengővel. Már két héten fizetett neki két-két pengőt.

- És akkor maga hogy él a tíz gyerekkel?

- Én nem tudom. Nem tudom megmondani... - S áll szegény intelligens asszony, mint a nyomor és kétségbeesés szobra.

- Hány osztályt végzett?

- Négy elemi. Többet nem lehetett, mert menni kellett szolgálni.

- A szülei is ilyen szegények voltak?

- Ó, nem. Még én hat párnát kaptam az édesanyámtól, de én már csak kettőt tudtam adni a lányomnak, mikor a tavaszon férjhez ment. A magaméból adtam.

Még ki is házasította a lányát.

- Kihez ment?

- Szegények azok is. Napszámos a vőm, de nagyon szeretik egymást, csak most a fiút beviszik katonának, és a lányom már nagyon úgy van. Majd megőrülök, hogy mi lesz vele, nem tudok rajta segíteni, én nem tudom, mi lesz a télen, se egy darab fa, se egy szál szalma, tessék meg-nézni az ágyakat.

Belenézek az ágyba, mely a fűtőtestben eddig nem tűnt fel. Megrettenek, üres. Egészen üresek, még takaró sincs rajtuk, se lepedő. Néhány rongydarab, de olyan rongydarab, még a kutya alá is jobbat vetnek.

- Hogy alusznak ezen? Mivel takarja be a gyerekeket?

- Semmivel. A nappali gúnyájuk, avval takargatom. Én se tudok takarózni, az uram is csak a kabátját teríti magára éccakára, ha itthon van.

- De mi lesz, ha hideg lesz?

- Igazán el sem tudom képzelni. Itt mind megfagyunk. Mind betegek leszünk.

Még mit kérdezzek tőle? Dante pokla emellett üdülőhely.

- Hogy híjják a gyerekeket?

- Júlia, Erzsébet, János már nagyobbak, oda vannak szolgálni. Imre meg a 13 éves László, a 11 éves Mihály, 9 éves József, 6 éves Péter, 3 éves Mária és másfél éves Annus. De nem tudok enni adni ennek a kicsinek, mert ez nagyon ételes, ez a kicsi, hát még most is szoptatom, mert ha nem eszik, legalább azt a kis tejet élvezze, ha talál benne.

Nézem az asszonyt. Mintha nem is anyja, hanem nagymama lenne a gyerekeknek.

- Maga még tud szoptatni? Hány éves?

- Bizony már negyvennégy vagyok.

A gyerekek szinte belekapaszkodnak. Egyike a jobb lába szárába, a másik a balba, a harmadik beledől az ölébe, negyedik a karján. Ez egy rakott termőfa.

- Ó, nagyon jó gyerekek. Nagyon jók. Ezt a kicsi Pétert el akarta vinni örökbe a húgom, de nem adom oda, nem adhatom oda, mert meghalok utána! Úgy szeretem őket.

A gyerekek még szorosabban fonódnak az anyjukhoz. Kis sovány testecskék, csak a nagy, értelmes szemük világít nesztelen.

- Maga dolgozik valamit?

- Igen. Most is tömni járok. Mikor hazajövök, úgy rohannak, az eszemet sem tudom. Be kell őket zárni a lakásba, és majd megőrülök, hogy mire jövök haza.

Csak nézem, csak nézem, s csak hallgatom a panasznak ezt a kálváriáját. Ma délben az ezerholdas földbirtokos kimutatta, hogy ő voltaképpen tönkrement. 65000 védett birtokost mentettek meg, de őt nem, mert ő szorgalmas volt, bármi nehezen, de megfizette az adóját, a kamatokat, s most nem tudja, meddig él...

Megáll az ész. A tejjel-mézzel folyó Kánaán kiszáradt, mint mikor lecsapolták a mocsarakat. Egyformán pusztulnak a díszmadarak és a proletár szárcsák.

Most egy kisfiú jön be, a kilencéves József, szokatlanul kicsi, mintha hatéves lenne. Ragyogó arccal sürvít az anyjához, egy darab kenyeret hoz. Még bele sem harapott.

Az asszony szégyenkezve dugja, s hátrafordulva azonnal tör belőle a többinek.

- A néni küldte.

Végigremeg bennem a fájdalom: ez az a zsíros kenyér, amit a gyerekeknek szánt vacsorára?

A kis fecskék táplálják a családot?

A nagy tápláló anya, a nemzet nem tud erről semmit?

1935

KÉP A SÁRRÉTRŐL

Most érkeztem a Sárrétről, s tele vagyok benyomásokkal. A Sárrét Bihar, Békés, sőt a jáász és a kun vármegyéken terült el, s még ötven évvel ezelőtt az Ecsedi-láppal versengő nagy mocsárterület volt.

Ma már ki van száradva az egész terület. Tizenöt községen mentem át autóval a választások alatt, s legnagyobb meglepetésem az volt, hogy az egész Sárréten nyoma sincs többé semmiféle víznek. Száraz, szikár és szikes alföld ez. A Sárrétet lecsapolták, s ma már az a panasz, hogy még az eső is elkerüli. A múlt évben olyan szárazság volt, hogy a szikes talaj a vetőmagot sem hozta meg.

Ezt úgy híjják, hogy: átalakul a kultúra. Az ember belenyúl a természeti viszonyokba, s míg itt valamit csinál, ott elront valamit. Ezek a nagy operációk a talajterületeken, sajnos, nem jártak tökéletes sikerrel. A Nagy Magyar Alföld valamikor erdős, mocsaras rónaság volt - a török kor kipusztította az erdőket, a múlt századi mérnök-tatárok a vizeket. Igaz, ma már szántó a föld az utolsó ekenyomig, de viszont az egész Alföld elvesztette párás, nedves, fünevelő erejét. Bizony nem a szúnyogot sajnálom és a repülő miazmákat, amelyek a régi mocsáréletet csaknem elviselhetetlenné tették a XVII. században: itt volt az a hideglelésféle betegség, melyet az európai utazók „morbus hungaricus”-nak hívtak, s amit európai ember nem bírt el. De most egy másik „morbus hungaricus” lépett ennek a helyére: a szegénység. Fásításra és víztartalékolásra van szükség, ha emberi életet akarunk ezen a tájon újra teremteni.

A Sárrét maga volt a mese, hajdanában. Sok százezer holdnyi lápmező. Állandó víz alatt, úttalan és megközelíthetetlen táj.

Ma már csak a nyolcvanéves öregek emlékeznek erre a különös, ókori világra. Az ő ifjúkoruk még ott telt el a nád, a sás és a vízi moszatok világában, s rá is bízom, hogy mondják el a maguk szavaival, az ő gyönyörűséges magyar beszédükkel, hogy milyen is volt az az özönvíz-világ.

- Bezony, a más világ vót - mesélte Szeghalmon az öreg Csontos bácsi, s pontosan leírta a tájat. - Komáditul a Tiszáig, a mind víz alatt állott. A Berettyó tartotta vízzel, meg a Sebes-Körös meg a Tisza. Iráz, Kót, Vésztő - Körösladány, Szeghalom, Füzesgyarmat - Bucsa, Karcag, Kisújszállás - Dévaványa, Mezőtúr, Fegyvernek - északi ódalon meg Komárom, Csökmő - napfeljötté ódalon Harsány, Ugra, Geszt - fejjebb Újfalú, Zsáka, Konyár - onnan le Bakonszeg, Nagyrábé, Nagybjom - azután meg Udvaru, Szerep, Nádudvar, Sáp - ezek mind beleékelődtek a Sárrítbe.

Hej, azt a mái ember el se gondolhatja, mi vót!... Má Nagybjom Füzesgyarmatho csak közel esik. A kutyavonítás áthallatszik egyikből a másikba, de nem lehetett járni, csak a repülő madaraknak. Ha át kellett mennünk ezen a pár kilométeren, csak úgy lehetett, ha egyet kerültünk, Szeghalomnak, Csökmőnek, Darvasnak, Zsákának, Nagyrábénak, akkor mingyán ott vótunk Nagybjomba - csak ippen hogy tíz mélyfödet kellett menni. Míg a szekér odajutott vagy a lovas ember. Kishajókon, csónakokon lehetett evickélni, az igaz, félméteres vízben elment a ladik. Mer ahun dagálya vót a Berettyónak, az összeköttetist csak a lapályokon lehetett keresni. Olyan világ vót, hogy a föld nem látta meg a napot a víztől, egész éven át. A vízbe káka termett, gizgaz. Csak úgy mehettünk át a derekakon, ha úsztattunk. Irázra gátaikon kellett szállítani a marhát, ott osztán úgy be vót fogva, hogy onnan el nem tévedt egy se. Víz vette környös-körül, a váradi káptalané vót az egész, mind Nagyváradig: hatszáz marha meg ezeres gulyák vótak meg ippen olyan lúminések, disznó ezrivel, senki se gondolt rá,

kihajtották, oszt magátul szaporodott a nyáj... Csak a farkastul kellett örözni, mert jöttek ám felülről a farkasok, Máramaros felül... Ma lezárjuk a lovat az istállóba, akkor mind az ezer meg ezer szabadon vót.

Marhás kurátor úr Vésztőn még megtoldja: maga elé néz, és visszaidézi a kölyökkori emlékeit:

- Más világ vót, boldog világ. Akkor nem tudtuk, hogy így is lehet még, ahogy ma van. Nem vót könnyű világ az se... Vót eset, hogy a marha beleesett a láplyukba, csak a szarva állott ki, ott rothadt el, akkor lelték meg, mikor má megette a csík... De jó legelők vótak egész nyáron, mert a víz habja locsolta a partokat, és nagy harmatok vótak, sok eső... Most már nagyon is levezették a vizet. Ha rajtam állana, mind betömetném a csatornákat, csak a nagy derék főárkokat hagynám meg. Még a szikes is jobban termett, mert mindig vót rá víz... Hol az a szép réti világ? Jöttek a nagy marhatartó gazdák Csabáru, Orosházáru, de még Debrecenbül is, mert jobb legelő vót a réteken, mint a Hortobágyon. Kiverték a nagy gulyákat, s azok ott maradtak hóhullásig. Pünkösdkor eljöttek a gazdák, nézték a jószágot, örültek, mert kövér vót - nem úgy, mint most, hogy a földet marja kínjában a szegény barom.

Elgondolkodik, gyermekkori képek rajzanak fel előtte, már régen gondolt vissza a régi időkre.

De bízzuk csak magunkat Csontos bácsira. Senki olyan szépen, takarosan, élvezetesen úgy el nem tudja mesélni azt az életet, ami akkor itt volt. Úgy elbeszéli, hogy mintha visszaszállnánk, mintha ma is csak úgy lenne.

- Ott vót jó a betyároknak, szegényeknek - mondja. - Még Rózsa Sándor is csak ide húzódott, mikor szorult a kapca. Itt hajtatott el lóháton a bandájával a szeghalmi, vésztői utcákon, mindenki csendbe vót, csak néztük, gyerekek, a nyalka betyárokat. Itt vót az ő legjobb kastélya az irázi réteken. Itt nem lelte meg semmiféle csendbiztos.

- Azt mondja el, bátya, hogy éltek itt akkor a szegény emberek. A falubeliek, abban az időben.

- Nádvágás - mondja tűnődve. - Nekünk itt vót a szeghalmi rét. Mindnek vót rétje, minden falunak. Mert a víz nem kellett senkinek, csak az uraság fogta el. Ha a nyakába kötötték vóna is, nem kellett senki fiának, csak a nádat vágtuk ki felibe-harmadába, ki hogy tudta becsapni az urakat... Egy kenyeret a hátunkra kötöttünk, és kimentünk a határra. Nádkunyhót csináltunk magunknak, abba háltunk a nagy télbe. Megfutotta a víz a kotukat, de olyan kotuk vótak, hogy a leghosszabb nád se érte el a fenekét...

Nem lehetett a jégen járni, lehetett a kotun... Hogy mi az a kotu?... Hát a nádcsomóknak a töve. A tőzegei. A nádgökérből nagy kötések vótak, amit körülmosott a víz. Azon tanyáz-tunk, azon raktuk meg a kunyhót. Ivóvíz nem vót, nem vót kút. Sütöttük a szalonnát délben is, este is, ha inni akartunk, kilyukasztottunk egy erős, hosszú nádat, két ölelet, azt leszúrtuk a kotu mellett, mintha a padlásról a földig érne - szíjtuk. Előbb csak olyan bagós víz jött belőle, de ha jól kiszipogattuk, olyan friss, tiszta víz jött a végén, mint a patak vize... Hogy lyukasztottuk ki a nádat? Hát egy másik, víkonyabb náddal. Annak is megvót a tudománya.

Itt vótak a rengeteg sok halak. Annyi hal meg csík vót abba, hogy kézzel lehetett szedni meg varsával. Csak kitettük a varsát, magátul megszédte a halat, csak ki kellett meregetni belőle, és lehetett sütni-főzni.

Madarak? Annyi vót, mint a felhő. Vadkacsa, szárcsa, gém, kócsag, daru, a szigetek teli vótak véle, ott nem háborgatta senki, úgy meg lehetett simogatni a vadlibát, a hátán azt a szép barna tollát.

A nád vót a legnagyobb haszon, mert abba az időbe mindent a nádbul csináltunk. Még a házat is csak nádbul kötöttük, sárral tapasztottuk. A házfedél, kerítés, az mind csak nád vót. Nincs ma már egy szál se sehol... De akkor vót. Elvittük Csabára, Gyulára, arra nem vót nád. Vették. Eladtunk, kit pízir, kit gabonáir, mer kevés vót a csíratermő föld. Csak a szikesebb, hátsabb rísze, még ahun most lakunk, ez is szikes vót, de azér termett, vótak jó esők. Ott lebegtette a gizgaz színét a víz a partokon.

A vót jó, hogy mikor Csabára mentünk a náddal, az ottaniak megvették, de hogy? Fene erős tótok laktak azon a Csabán abba az időbe. „Hogy adi kend a nád?” - aszongya, és megfogta az ember kezét, de úgy, hogy majd kiserkedt a vér az embernek a körme alól és addig nem eresztette el, míg meg nem alkudott.

Nem tetszett e nekem - hazajövök. Vót itt egy kutya erős ember. Faránki vót a neve. De az olyan különös vót, hogy egy zsák búzát egy mélyfödőn úgy elvitt, mintha semmi se lett vóna. „Gyere - mondok neki - Csabára. Add el a nádat.” „Jól van - aszongya -, elárusítom én.”

Hát s megyünk be Csabára, a nagypiacra. Jönnek a tótok. „Hogy adi kend a nád?” Nyújtja a kezét Faránkinak, a meg megfogja. Hát az is visszafogja neki. De megjárta, nyögött, mert Faránki nem eresztette el, míg meg nem vette. Meg kellett neki alkudni, vagy akarta, vagy se... Félrefordult osztán a tót, és a bunda alatt szedte szíjjel az ujjait, úgy össze vót préselve, hogy körömmel kellett kinyitogatni egyik ujját a másiktul.

Itt van Nagyszalonta a szomszédban, ahol Arany János megírta a Toldi Miklós hőstettét, hogy Toldi úgy megszorította a cseh vaskesztyűs tenyerét, hogy ropogott a csehnek minden ujjá... Vajon Arany János nem ilyen népi legendából vette a képet?

Öreg Csontos bátya tovább mesél:

- Hogy halásztunk? Tapogatóval. Meg gyalmodkat csináltunk... Mi a gyalom?... Hát kerítés a hálnak. Csavargós kerítés, hogy be csak be tudott menni, de kijönni többet nem tudott a nádkerítésbül, sehogy se... Ott aztán, ha benne vót, kiszedtük kézzel, mert azokba a gazos helyekbe nem lehetett csak így dőgozni - hálóval sehogy se...

A csík, a vót a jó vásár, mer abba az időbe nagyon szerették káposztával, most is megenném, de mán vagy negyven esztendeje színit se láttam. A mái emberek meg se mernék enni, hogy azt a kígyót nem veszik a szájukba. Pedig hal vót, csíkkal. Még akkor is nyüzsgött a fázékba, meg ki is ugrott, mikor forrt már a víz alatta. Hordóba raktuk, vízzel úgy szállítottuk Nagyváradra. De boldog idők is vótak. A csíkot, azt igazán csak meregettük a láplyukakból. A vót a láplyuk, ha a csík kifürögte a lápot. Csak ledugtuk a csíkkast, az olyan vót, mint a méhköpű, az egyik vége tányéros, a másik hegyes. Egy óra se kellett, mán tele vót csíkkal. Már lehetett emelni, tele vót!... De ha beleesett egy ember a láplyukba, sose látta többet a csillagos eget, mer ha dagálya vót a víznek, felemelte a jeget, és nem lehetett látni a láplyukat.

Nagy halak nemigen vótak, mert kiment a folyóra, ha mán nagy vót. Inkább csak apró hallal éltünk, de jó hal vót, nem vót annak semmi lápszaga, mert mindig mozgott a víz, a Berettyó, a Sebes-Körös levitte, és újra adta a vizeket... Itt folyt akkor a Sebes-Körös a paplak alatt el! A falu is csak onnan vette a nevezetjét, hogy itt kanyarodott a Körös, ahol a szeghalmi templom alatt fordult, ott vót egy fok, ahun most az irázi ház van, meg a nagyutca a Simay-udvar végibe, ott megint egy fok. E jött dél felől, a meg Gyarmat felől. Ott a halom épp a szegletbe esett, azon meg csak egy halászkunyhó vót, ahun most a református templom áll. Úgy híjták ezt a helyet, hogy Kis-Maros.

Ha a Vidrábul be akartunk jönni, olyan kacskaringós vót, hogy amit ma egy fél óra alatt meg lehet tenni, az ott a Lucsárderékon olyan hosszú vízi út vót, hogy egy huszonnégyszer óra alatt semmiképpen sem lehetett megtenni. Nem vót kocsíút. A foki út három kilométer, de a tutajos egy nap alatt onnan a lápon be nem ért a tutajával. Olyan kacskaringósan tudott jönni a Körös. Sokkal mélyebb is vót akkor a Körös, mint most, mert akkor vótak örvények, meg szabályozva nem vótak.

Búzatermő föld?... Hát az is vót, mer nagy határ vót a szeghalmi határ. Hat kössíg szaladt itt össze a török világba, annak a határa mind ide származott. Békéssel vótunk határosak meg Mezőberinnel, Dévaványával. Négyszáz szekszió föld vót. Egy szekszió, úgy értettem, kilencven hold lett volna.

Megszólal egy fiatal gazda: kiszámítja... Annyi most is; 39000 katasztrális hold. Mégis milyen nehezen élünk rajta.

- Igen - mondja a nyolcvankét éves öreg bölcs -, akkor se vót ám könnyű az élet, mert kevés vót a búzatermő föld. Valami ezeröttszáz hold vót. Az is mind a partosabb, már ami kimaradt a vizekből, szikes vót. Ó, nem kellett akkor a víz meg a nádas a falusiaknak. Még tagosításnál is, lecsapolás után is csak a régi szántókat kívánta. Nem kellett neki a víz, még ha a határa kötötték volna is. A vésztőiek ugyan úgy akartak megalkudni a gróffal, hogy kevesellték, hogy az a határ felit felkínálta nekik. Törvényre vitték, akkor meg megjárták, mert még negyedit se kapták meg... Nem tudta azt a szegénység, hogy a nádasból lesz a jó termőföld. A mély fekete földek, akármerre megy valaki a Sárréten, bizony ma is mind urasági földek. Ott vannak a nagy tanyák, ott nevelik a szép állatokat, a jó búzát, de a szegény falusiaknak csak a szikesek maradtak, így tisztán mink még ma is abba élünk, hogy ezen a kutya Sárréten most is fekete ugart kell hagyni.

- Hogy szántják ezt a fekete ugart?

A gazdakör elnöke magyarázza:

- Úgy, uram, hogy egyik esztendőben szántunk, a másikba pihentetjük a földet. Most mán azt úgy kell szántani, hogy ha egy évben arattunk, a másikban hevertetjük, s harmadikba újra vetünk, a negyedikbe ugarnak hagyjuk, az ötödikbe újra vetünk... Igen, de most harmadéve se találtuk el, mert olyan szárazság vót, hogy semmi se termett. Így aztán megesik, hogy csak minden ötödik évben van valami termés. De az idén se lehet termésnek nevezni, mert a határ nagy résziben a vetőmagot se adta meg...

A református tiszteletes is megerősíti:

- Az én fizetésem száz hold föld. Ebből hatvan hold búzával volt bevetve, s összesen negyvennégy mázsa búzát kaptam...

- Mért nem próbálnak más terményre áttérni?

- Mért? - kérdi a gazdakör elnöke. - Mit termeljünk, uram?... Minekünk nincs egyébre piacunk. Mikor a pulykáért a Tisza másik partján kilencven fillért fizettek kilójáért, nálunk akkor se volt drágább negyven fillérnél. Innen nem lehet elszállítani, olyan rossz a vasúti összeköttetésünk. Nekünk igen messze van London... Így pedig majdcsak hogy éhhalálra vagyunk ítélve. Ha elmegyek a Dunántúlra, csak nézem ott a földeket. Látni kell, hogy egy dunántúli gazda tizenöt holdat nem adna az én kilencvenkilenc hold földemért. Már szégyellem is, micsoda kis házakba lakunk mi itt, milyen szegényesen, Szolnok megyében, akinek négy-öt holdja van, a Tisza-parti részekben, szebb, úribb házakban élnek az emberek. Mi még ma is a régi nádfedeleken alatt élünk, pedig már nincs is nád. De hat sor cserepet húzunk a házgerincekre, hogy kíméljük a gólyátul, míg lehet... Még a gólya se tud minálunk megélni. A most nyári szárazságban, hogy béka nem

vót, a szegény gólya mind elhordta a csirkénket, apróságot, úgyhogy bizony mindenki lehányta a fészket a kéményről, de még drótkosarat is rakott a kéményre, hogy meg ne tudjon fészkelni, ha jövő tavasszal visszajön...

- Hadd el - mondta az öreg bácsi -, mit tudjátok ti, mi vót a kisszerű ház... Félig földbe ástott putrikba laktak a mi apáink. Ágasra építették, nádódallal, még kéménye se vót. A pitarbúl a szabad tűzhelyről felment a füst a pallásra, ott bújt ki, ahun akart. Bizony, sokszor is vót tűz.

De a fiatalok nem elégszenek meg a régi bajokkal, nekik a mai bajok fájnak: - Más idők vannak, öregapám, ma már a sárréti magyar is megérdemelné, hogy úgy éljen, mint az ország többi népe, de bizony nagyon el vagyunk maradva.

Az öreg atyus bólogat:

- Hogy mi hogy éltünk? Mondhatnám, jól... A faeke már negyvennyócba megszűnt, mán az én gyermekkoromba vassaru vót az orrára húzva, az dúrta a földet. Még olyan szekeret is láttam, akinek a kereke egy darab fából volt kifűrészelve, úgy mondtuk, fakókerék... Abba az időbe nem rakták keresztbe a búzát, hanem boglyába, rudasba. Ha hordtuk, csak aládugtuk a vontatót, úgy vittük a szérűre, a „bolondszekérrel”. Ott aztán elcsépelgettünk karácsonyig. De ma mán a gép egy hét alatt elver annyit, amit a nép abban az időben újesztendeig sem bírt elcsépelni. Vót is a szegénynek kenyere. Szórolapáttal szórtunk, hántuk szél ellen a búzamatot, de szép is lett a tiszta búza...

A fiatalok azonban komoran hallgatják az öregek édes szép magyar beszédjét, már ők nem a szavakra figyelnek, hanem a mai sárréti nehéz életre. Most nagy itt a szegénység. Minden községnek negyedrésze oly éktelen nyomorúságban él, hogy azt élő ember ki nem tudja mondani, hogy miből húzzák ki a telet.

- Mint a raj, úgy kelnek fel koronként a szegénység asszonyai, ötven-hatvan-száz asszony kerekedik fel, mikor a gyerekek sírását már nem bírják hallgatni, és meglepik a falut, s úgy kérnek kenyeret.

Borzongva hallgatom. De az öreg nyolcvanévesek megszólalnak:

- Mer sok a nép... Abba az időbe egy faluba se laktak többen, csak ezer-kétezer legfeljebb. Most meg a mi falunkban is tizenegyezer ötszáz lélek lakik. Nehéz ennyi embert ellátni ebből a szikesből... Pedig a régi időkben könnyen szerzett még egy-egy parasztember is nagy vagyont. Simay egész király vót. Tanító vót, azután bíró lett, aztán meg csendbiztos, és olyan uradalmat szerzett, mint akármék gróf. Mikor meghalt, gyereke nem vót, mindent jótékony célra hagyott... Meg Péter András, a paraszt nábob, kétezer holdat szedett fel semmiből. Ennek se vót gyereke, hát arra hagyott ezerötszáz holdat, hogy Szeghalmon gimnáziumot csináljanak a parasztgyerekeknek.

Ez a nép még ma is lelkében őrzi, hogy halála után valami nemes és kulturális célra hagyakozzék. Én magam is voltam a parasztgimnáziumban, mely ma a keleti tájak legnépesebb középiskolája. Péter András csak most halt meg, 1916-ban, és tele van még ma is eredetiségének emlékeivel a vidék. Kétezer holdat három emberrel kormányozott, mert nem foglalkozott, csak állattenyésztéssel. Negyven éven át minden nyáron elment Balatonfüredre nyaralni... A kis ház, melyben élt, ma is ott áll a parasztgimnázium udvarán.

Csudálatos nép ez. Tele erővel, egészséggel, munkakedvvel. Csak a természeti viszonyok sújtják. Nagy erősítésekre volna szükség és víztartalékolásra, mert a tavaszi esők s árvizek lefutnak, és a nyár szikkadt és száraz...

Egy ősi nomád világ romjai élnek itt még ma is. De ma már a fiatalabb generáció tele van akarattal és cselekvési vágygal. Ha a mezőgazdasági állapotok javulnak, egykettőre új világ teremne itt a régi helyén.

Már olvasnak, sok újságot fogyasztanak és sok könyvet. A nép mohón veti rá magát a betűre, mert érzi, hogy csak a tudomány segíthet rajtuk, ha a természet így cserbenhagyta őket.

A régi Sárrét ma nemzeti probléma kell, hogy legyen. Szükség van rá, hogy az egész ország figyelme ráforduljon erre a vidékre, mert a magyarságnak ezt a hatalmas területét nem lehet ebben a rettenetes állapotban hagyni.

Ez a nép, mely a török hódoltság után nem telepítés útján jött itt össze, hanem beszivárgás, idemenekülés által, kétszáz év alatt hatalmasan meggyarapodott, és folyton gyarapszik, mert ez a vidék még nem ismeri az egykét... Itt mindenfelé öt-hat-nyolc-tíz gyermek van a szegény házfedelelek alatt. A jövő magyarságának nagyszerű embertörzsei.

1935

A HÁRMAS-KÖRÖS EGYSZERŰ TRAGÉDIÁJA

A tavaszon bejártam a Sárretet. Békés és Bihar vármegyét. Azt a tájat, ahova nem volna szabad külföldit beereszteni, mert ha egy nyugati ember ezen a vidéken körülmegy, nagyon szomorú képet kap a magyarság életéről. Mintha itt csak kódusszegény, elmaradott és tehetetlen világ maradt volna a másfél százados török kor után.

Ez a táj száz év előtt még nagyon érdekes lehetett. Óriási területek tele vízzel, mocsárral, nádasokkal. Nem állítom azt, hogy kár volt lecsapolni. Nem szeretném, ha a közönség egyszerűen elhinné, hogy Széchenyi a bűnös abban, hogy a Magyar Alföld kiszáradt, s halott tájjá változott. A nádas világ, a mocsártenger festői lehetett, de annyi átokkal volt összekötve, amiről a mai embernek már fogalma sincs.

A szúnyogok miriádjai nem a legkisebb baj volt ebben az ősi korban. A hideglelés még az én gyermekkoromban állandó, mindennapi és elviselhetetlen betegség volt. A szúnyogok beoltották a gyermekeket, s az ember haláláig kínlódott vele. A „morbus hungaricus” nem erkölcsi betegség volt, hanem afféle súlyos baj, mint a trópusi láz. A bennszülöttek valahogy hozzászoktak, s aki meg nem halt benne, az kibírta. A magyar függetlenségnek nagy oltalma volt ez a betegség. Van egy híradás, hogy angol katonák hazavitték a bajt, s Angliát megtizedelte a magyar betegség. Ezért nem bírtak el a jól képzett, jól fegyelmezett osztrák hadak, a legjobb vezérek alatt sem, a magyar gerillacsapatokkal, mert a Magyar Alföld beleszólott, és leterítette őket.

De a mocsári lázon kívül is éppen elég ok volt, hogy Széchenyi halált üzenjen a mocsárnak. Óriási területeket vett el a mocsár a földművelés elől. Annak a csekély néprétegnek, mely a mocsárszigeteken élt, csak adott valamilyen kenyeret a vízi világ, nádat vágtak, tojáست szedtek, mint az Északi-sarkvidék madárszigeteinek lakosai, csíkot, halat fogtak, s azt ették és eladták... De mi az ahhoz képest, hogy a mai tízezer lakosú falvaknak mire van szükségük? Akkor Szeghalomnak volt kétezernyi lakosa, ma van tizenkétezer. Ez egyáltalában nem is élhetne meg abban a nyomorban, ami akkor uralkodott Békés megyében.

Még rágondolni is szörnyűség, hogyha ma is a régi állapotban állnának a mocsárrengetegek.

Ezt nem lehet lekicsinyelni a mai kép bemutatásával, hogy ma viszont esőtlen és nedvesség nélküli földeken jár az ember. Szikes, vad földeken, ahol csak minden harmadik évben aratnak. Ez kétségbeejtő, de ennek nem az az oka, hogy lecsapolták a mocsarakat, hanem az, hogy elvezették a vizeket. A lecsapoló mérnökök nem láttak a jövőbe, számukra egy cél volt kitűzve: menekülni a mocsártól.

Csak néhány év óta tudjuk, hogy a víz elvezetésének az a rabiátus és barbár rohama, amit végrehajtottak, más roppant bajt hozott: a száraz nyarakat és a terméketlen életet.

A baj az, hogy a vizet nem tartották meg.

A tavaszon felkeresett egy politikus, és megmutatta nekem, hogy éppen most nagyszerű tervvel foglalkozik az állami vízépitészet. Elkészítették a Hármaskörös szabályozási tervét.

Ez a terv a modern és egészséges gondolatra van bázírozva: meg kell tartani a tavaszi árvizeket. A Körösök ármentesítő gátjai kitűnőek. A vízmeder mellett oly széles sávot vesznek körül, hogy ha duzzasztógátakkal a vizet Szeged fölött s bizonyos távolságokban vízlépcsőkkel felfogják, akkor az egész évi vízcsapadékot meg lehet tartani.

A Körösöket hajózhatóvá lehet tenni Szeghalomig és a Berettyót Mezőtúr felett legalább Túrkevéig.

Ennek kiszámíthatatlan haszna van már a vízi közlekedés szempontjából is. Magyarországnak egyik legnagyobb baja a vasút. A vasút, mely a maga megépített töltéseit, mint kínai falat, nyújtóztatja végig az országon. De a vasúti tarifa mozdulatlan és kétségbeejtő - így a lakosságnak nem tud eléggé segítségére jönni. Ha a vizek hajózhatókká válnak, a búzát olcsón lehet elszállítani, és fát, szenet olcsón lehet beszállítani.

- A Körösök szabályozásának másik előnye, hogy negyvenezer holdat azonnal vízelárasztás alá lehet venni. Öntözősilipek és csatornák segítségével könnyedén lehet fokozni a termelést.

Negyvenezer hold nem nagy terület az összes szikesek területéhez képest, hiszen egymillióra teszik a használhatatlan szikterületet, mégis valami. Mennyivel több munkáskezet lehet használni az öntözött területeken. Minden telepítési akciónál nagyobb értékűvé válhat ez az egyetlen módszer.

Harmadik és talán legnagyobb haszon volna azonban, ha azt a töméntelen millió köbméter vízmennyiséget itt tartanánk, s az a nyári napon állandóan párologhatna: új esőket lehet várni az egész Alföldön.

Az egész munka, a Hármas-Körösnek ez a szabályozása, az összes építészeti beleszámításával, öt és fél millió pengőbe kerülne az állami közegek számítása szerint.

A napokban találkoztam barátommal, aki annak idején nagyon megkért, hogy pártállására való tekintettel ne hozzam egyelőre nyilvánosságra ezt a tervet, melyhez pedig csak a legnagyobb örömmel tudtam volna szerencsét kívánni: ha a dolog aktuális lesz, ígérte ő, ő maga felkeres, és az összes adatot rendelkezésemre bocsátja.

Kértem tőle, mi van a tervünkkel. Szomorúan felel: most már aztán igazán nem lehet róla írni, mert az illetékes hatalmak nem adták meg az engedélyt, nem szavazták meg rá az öt és fél milliót.

Kétségbeejtő.

Öt és fél millió egy ilyen hatalmas terv keresztülvitelére nem pénz. Ennyibe került a Boráros téri híd megépítése. Van itt most egy bizonyos körökben népszerű gondolat, hogy ennyi pénzzel odább kell tolni a Belvárosi-templomot néhány méterrel, hogy a Kossuth Lajos utca sugarát kiegyenesítsük.

Ellenben erre a legelső, nagyszerű és modern tervre, a Hármas-Körös szabályozására nincs pénz.

Százezernyi munkás esik el a jobb munkalehetőségtől. Egemillió gazdaember küzd tovább s évről évre jobban a természeti csapások, a mostoha csapadék nyomorúságával.

Kötelessége mindenkinek, aki ebben az ügyben valamit tehet, hogy új meggondolás tárgyává tegye ezt a szép gondolatot.

Ha Széchenyi tévedett, az korának tévedése volt, de ha a mai ember téved, az a legsúlyosabb bűn a nemzeti gazdálkodás ellen.

1935

KASZÁSOK A FÁK ALATT

Az emberek, ha a munka szünetel, ma is még legszívesebben a háborúról beszélnek. Már tizenöt esztendeje meg tizennyolc, de nem tudnak betelni vele. Érdemes a mai kis dolgokról szólni? Arról, hogy a búza ára néha felmegy, néha lemegy. Hogy a nagygazdáknak néha annyi a pénze, hogy kiterítik szárítani a napra, mint a mákot - most meg annyi sincs, mint a koldusnak? Az ember szeret beszélgetni. Saját magáról nagyon szeret, de arra viszont senki se kíváncsi, ezért mégiscsak a nagyobb dolgokról beszél legszívesebben, a mások dolgáról. De érdemes a mai dolgokról?

Így aztán, mihelyt egy kicsit kiöntik a telijét, belemarkolnak a zsákba, s megint csak a hadak ügyeiről van szó. Szórják, a szélben rostálják, s közben már az ocsúja kihullott, elfújta a szél, csak a java maradt az emlékeknek, az öregje, az elfeledhetetlen események, amelyeket nem akarnak a sírba vinni magukkal. Elmondják, hogy a figyelő gyermekek is hadd hallják, hadd tanuljanak belőle. Hadd vigyék el magukkal a jövőendő életükbe, hogy hátha hasznát veszik még valaha.

A kaszások szegény emberek. Azok a háborúban is szegények voltak. Nem volt sarzsijuk, csak puskájuk meg gránátjuk meg éhes gyomruk. Ott álltak a háborúban a poszton, s hajtották őket akkor is, mint az állatokat, s most is úgy hajtja őket az élet. A szegénység az ő örökös uruk, annak a zsellérjei, ha beszélnek, abból is csak a szegénység szaga párázik, a szegénység szavai szitálnak.

De az ilyen jó gazda, mint Barmos Gáspár gazda, akinek mégis nagy földjei vannak itt is, az a háborúban is többet látott, többet tapasztalt. Csillagok voltak felvarrva a gallérjára, s mikor elesett a kapitány meg a főhadnagy meg a hadnagy, a tiszt urak, olykor maga volt a parancsnok, ő felelt a szakaszért, volt, hogy az egész századért. Ha Barmos uram arra méltatja a munkásait, hogy a harctéri melegség előnti, s megszólal, akkor mindenki áhítattal figyel rá.

- A háború - mondja most, és egy kis fűszálat szakít, s azzal vonalakat húz a levegőbe, szórakozottan -, a háború, barátom, az is csak olyan, mint a világ többi dolga. Mi csak hallgattuk a tábori lelkészt, aki prédikált, hogy kitartani az utolsó csepp vérig, az az Istennek az ő parancsolatja... De én mondhatnék egyet-mást, hogy az embereknek meg a királyoknak mi volt a háború...

1917-ben az olasz fronton én egy osztrák ezredhez kerültem a kiegészítőből. Úgy hozta a sors, hogy éppen a tábornok úr, bizonyos Goldinger tábornok úrnak az irodájába lettem beosztva. Az egy nagyon derék, nagyszerű ember volt. Mintha nem is német lett volna. Olyan hős volt, és olyan okos, hogy csoda.

Akkor volt ez, mikor az olaszok kiugrottak a sietségből, és ránk jöttek. Az olasz király maga jött fel, hogy egykettőre végezzen velünk. Nagy veszedelem volt. Mindenki káromkodott, szidta őket, hogy megint egy új fronton kell verekedni... Mindjárt hozták a magyar ezredeket is lefelé az orosz frontról. Hát mit csinál akkor az én tábornokom? Barátom, van ott egy folyó, a Tályamentó. Fent a hegyekben. Viaduktok. A mi tábornok urunk nem szól senkinek, megrakja a hidakat. Megerősíti. Mária Terézia-rendre pályázott. Nagy vót az öröm, mindenki mondta, hogy báró lesz belőle. Befogta az olasz királyt, az egész vezérkarral meg vagy kétszázezer hadseregével. Nem volt annak onnan egérút semerre.

Megtelefonálják Bécsbe a királynak... Hát, barátom... Mi történik... Másnap hajnalban jön a tábornok, hajadonfővel, mint egy bolond, nem lehetett vele beszélni... Leült egy asztalnál, a tenyerébe hajtotta a fejét, és sírt... Sírt az a derék ember, úgy sírt, mint egy gyerek... Tudjátok, mi történt?... A király őfelsége megparancsolta, hogy a hidakat ki kell üresíteni... Szabadon kell hagyni, míg az olasz király el nem masírozik a fogoly hadseregével... Igen. Kieresztették őket... Mehettek haza makarónit enni... Nem volt szabad elfogni egy királyt...

A kaszások hitetlenül néztek a gazdára. Úgy hallgatták, mint a mesét. Hitték is, meg nem is. Csak Petrik István segített a gazdának:

- Benne vót a törvénybe, hogy királyt elfogni nem szabad.

- Fenét - mondta Barmos gazda -, olasz lány volt a király felesége, nem szívelte a fajtája vesztit, és az urának egész éccaka könyörgött meg parancsolt, hogy szabadítsa ki az olasz királyt. E vót...

A fűszálat a foga közé vette, megrágta, s messze kiköpte.

- Mer a királyok másképp nézik a háborút, mint a népek... Tudom én az egészet, ott beszéltek meg előttem a tiszt urak. Mer a királyok, az csak egy család. Az mind atyafi-rokon. A muszka cár meg a német császár meg az angol, az mind rokon. A királyok mind összeházasodnak. Nekik az vót akkor az üzlet, hogy a népek csak hadd verekedjenek, de az nem vót üzlet, hogy ők is bajba kerüljenek... Ki kellett eresztetni a királyt... Az olasz király megszegte a barátságot az országgal, az nem vót baj, hanem az, hogy még ő is ott maradjon, az baj vót... Azér mondom én, hogy másképp van a háború, mint ahogy az iskolába tanítják, meg ahogy a papok prédikálják.

- Hát, gazduram, minden szentnek maga felé hajlik a keze.

- Igen - mondta komolyan Barmos gazda -, de azért erről ne nagyon beszélgetsek, én is sajnálom, hogy eljárt a szám.

1936

GYEREKTELENEK

Az új osztású földeken az ötödik házrész új utcában. Az utca nincs kikövezve, a föld fekete ragadós, olyan mély sár van benne, hogy semmiféle kocsí nem bír benne járni.

A ház csinos kis ház volna, de a fala oly nedves, hogy szinte embermagasságig foltos.

Itt lakik az öreg pár ember. A gazda régebben suszter volt, aztán a vasúthoz került, és most, mint MÁV-nyugdíjas szerepel, bár semmi nyugdíja nincs. Végkielégítést kapott, abból vett egy kis házat, azt eladta, s most az új földeken kapott háromszáz négyszögölet, és épített rajta egy kis villautánzatot.

Van egy kis üvegezett tornác is. Mikor benyitunk, az asszony tésztát gyúr. Rettenetesen ócska slafrok van rajta, és ijedten néz a vendégekre. Ruhája könyökig felgyűrve, és csupa liszt és tészta a két keze szára is. A slafrok is, köténye nincs, úriasszony.

- Jaj, istenem - mondja ijedten, s őszesfekete haja úgy hull a szemébe, mint egy cigányasszonynak. Rögtön sürögni-forogni kezd, és ledörzsöli kezéről, az ujjairól a tésztát. A gyúrótábla csaknem fekete, súrolatlan. - Jaj, hova ültessem, tessék már egy kis türelemmel lenni. Nincs itthon az uram, de mindjárt jön.

Azért jöttem el ide, mert többször hallottam a nevüket említeni, hogy ezeknek jó, mert nincs gyerekük. Meg akartam nézni, hogy él egy gyerektelen házaspár, akit mindenki irigyel. A városházán is említették, hogy jó adófizető, persze, könnyű nekik, nincs gyerek.

Széket rámol le. Minden széken edény vagy ruha vagy valami szerszám. Belülről hoz ki egy széket, s itt teszi le a konyhában.

- Nem tudom bevezetni az urakat, tessék egy percre helyet foglalni.

Ezzel bemegy, és egy kis rendet csinál. A szoba ajtaja üveges, látni, ahogy tésztás kezeivel letakarja a vetetlen két ágyat. Délre jár, de még most is vetetlen. Csak úgy ráborítja az ágyterítőt, aztán rendesre rakosgatja a székeket, s már beinvitál.

Ilyen piszkos konyhát talán életemben se láttam. Minden edény elmosogatatlan, és valami csudálatos összevisszaság.

- Nincs gyerek - mondja barátom, az altiszt, aki idevezetett, és nevet.

- Annál inkább tiszta lehetne minden. A gyerekek nem rendetlenítenek.

- Á, ezek csak gyűjtenek. Mindig kint vannak a kertben, nincs idejük a flancra.

Különösnek találom ezt a magyarázatot, de meg kell nyugodnom benne, mert az altiszt komolyan mondja. Imponál neki ez a ház, ez a biztos élet, és úgy látszik, ez az anyagi biztonság a fő.

- Tessék már beljebb jönni, mindjárt küldök uramért, tessék csak.

Bemegyünk. A háziasszony kabátot vesz a slafrok fölé, mert hideg van kint, s elmegy.

A szoba éppolyan kietlen és rendetlen, mint a konyha. A feltúrt ágyakon a takaró durván hepehupás. De a két ágy úgy van a szoba közepére állítva, egymás mellé, s a végükben egy ócska sezlony, előtte asztal négy székkal. Két sifon. Olyan vásári úri bútor, tükröző-politúros betétekkel. Kishivatalnokszerű bútor. A képek a fal és a sifon mellé vannak állítva. Kályha is van, de nem fűtik, a konyhából jön be a tűzhely melege.

A két ablak közt kis asztal. Ezen sok fénykép. Régi képek. A szülők képe. Megsárgult, megfakult képek. Nedves lakások vakították meg. Olcsó dísz tárgyak. Egy zöld üvegaufsatz, két törött tányérral, nászajándék lehetett, sajnálják kidobni. Dísz poharak és csészék, mind ütött-kopott. A szekrény ajtajára felakasztott kimenő felsőruhák, régi és kopott holmik.

Szomorú és kétségbeejtő lakás. Az ember beszélni sem tud ilyen lakásban. Ülünk az asztal mellett a székeken. Vezetőm megszólal:

- Mint a galambok. Úgy élnek, mint a galambok.
- A galambnak van ám fia. Kikölti a tojásait, és szárnyára bocsátja.
- Még a galamb se él ilyen szépen, mint Tivadar úr - marad meg véleménye mellett az altiszt.
- Majd meg tetszik látni.

De én csak a nedves falakat látom és a sivár rendetlenséget a nyirkos levegőjű házacskában.

Megjönnek a háziak.

- Jön már uram - siet be az asszony -, átkiáltottam neki, csak a szomszédba volt.

Leteszi kabátját, amely olyan, hogy a cigánynak se lehet adni ilyen jószágot, s újra ott áll tésztás kezeivel, és szorgalmasan súrolgatja lefelé a könyökéről, ujjairól a tésztát. Még elgondolni is rossz, hogy ha itt tartanának ebédre.

Bejön a férj. Rövidre nyírott bajusz, borostás áll, és szegényes úri ruha. Sáros cipőit leveri a konyhában, és ragyogó nevetéssel jön be. Rossz fogai vannak, és feketék a dohányzástól, de oly vidáman nevet, mint akinek se bú, se gond nem ül a lelkén.

- Isten hozta, van szerencsém - mutatkozik be.
- Szereti a gyereket, Tivadar úr?
- Ó, a gyerek, az a legszebb a világon, akinek van - nevet az emberke. - Én nagyon szeretem a gyerekeket, hát nekünk a jó Isten nem adott, mit csináljunk?
- Ej, ej, Tivadar úr! - fenyegeti meg nevetve az altiszt. - Tudjuk, amit tudunk.
- Hát mondja, Retek úr - szól a házigazda -, kell ide gyerek? Nem is férne el. Csak nyűg és baj. Még ha fiatalon kezdtük volna, de akkor se lehetett, akkor is csak a szegénység uralkodott. Ott kell a gyerek, a kastélyokban, ahol tíz szoba van, húsz szoba.
- De ott nincs.
- Mert ott is okosak az emberek. Már a művelt ember nem engedi, hogy az életét tönkretegye, mert mi tűrés-tagadás, a gyerek csak teher szegénynek és gazdagnak is.
- De mégiscsak kell jövő generáció.
- Persze, persze. Ó, hiszen vannak még elegenden, akik...

- Ez nem bűn, kérem. Ezt nem tiltja a törvény. Ebbe nem is lehet beleszólni. Ez mindenkinek a legtitkosabb magánügye. És engem senki se vádolhat meg vele, hogy propagandát csinálok a gyerektelenségnek. Igen, ha valaki kérdi, én szívesen kitanítom, de csak a jó barátaimat. Mert én nem vagyok híve az erőszakos cselekedeteknek. Én a jellem híve vagyok. Ha férfi vagy, légy férfi, azt mondja a költő. Én tehát jellemre nevelem a barátaimat. Az már becstelenség, ha egy megtörtént dolgot meg nem törtéنتté tesz valaki, és én minden orvost becsuktnék, aki életveszély hiánya nélkül beleavatkozik a természet munkájába. És én ennél többet nem is mondok az uraknak se. Én jó állampolgár vagyok, s az adómat megfizetem, a törvénynek az egész vonalon eleget teszek, köztisztelőben részesülök, és erre nagyon büszke is vagyok.

- De azért elvi ellensége a gyerekeknek - mondom én.

- Nem. Azt nem lehet rám mondani. Én a gyereket szeretem és becézem. Én egy gyereket nem tudnék megütni. Nekem a gyerek szent. De tessék rám nézni. Végigéltem az életet szegényen. Megélek? A kutya is megél. De hogy én ezt a szegénységet hagyjam örökségül két, három vagy egy tucat gyerekeknek? Akkor volnék bűnös, ha azt tenném. És tönkretegyem a feleségemet?

Az asszony beszólt a konyhából:

- Ugyan, uram, hallgasson.

- Hát igen - szól a férj -, én abból indulok ki, hogy ha engemet megkérdezne a jó Isten, hogy ma akarnék-e még egyszer megszületni, hogy ezt az életet végigéljem, akkor minden bizonnyal azt mondanám, hogy nem. Ha tehát én magam sem akarnék megszületni, miért büntessem ezzel azokat, akiknek a létrejöttét esetleg elő tudtam volna idézni?

- Sose volt gyereke?

- De. Az első feleségemnek volt egy fia, de a jó Isten súlyosan büntetett érte. Először is nehéz szülése volt az asszonynak, és soha többet nem lett belőle ember. Feküdt és nyögött, és oly szegények voltunk emiatt, hogy kimondhatatlan. El is formátlanodott. Előhasa lett. Ellenben itt a mostani feleségem, olyan alakja van, mint Erzsébet királynénak.

Ijedten néztem az asszonyra, aki sovány, magas nő volt.

- Erzsébet királynénak egy csomó gyermeke volt.

- Neki lehetett. Éppen azt mondom, a királynékat és grófnékat, a gazdag asszonyokat, a lipótvárosi bankárnékat kötelezni kellene a törvénynek arra, hogy gyerekeket szüljenek. Minél többet. Először is hadd oszoljon a vagyon..., ez egy természetes földreformot hozna létre, s aztán nekik semmi a szülés. Rendelkezésükre áll az orvostudomány, ma már lehet fájdalom nélkül szülni. Táplálniuk nem is kell, és egyszerűen egy élettani művelet számukra a gyerek létrehozása. De a szegény embereket meg kell menteni ettől a legnagyobb betegségtől.

- Nem érzi azt az olthatatlan vágyat, hogy a gyermekben újraéljen? Van annál szebb, mint a rózsás arcú csecsemő, van szebb muzsika, mint a gügyögő gyermekszáj? És nevelni, szárnyra bocsátani, jövőt adni a gyermeknek?

- Ez a színe. Kérem, ez a ragyogó színe..., de mennyi fonákja van. A gyerek az ilyen nyomorult kis házakban mindig beteg. Legnagyobb része elpusztul. Nem bírja a vizes falakat, a port, tüdővést eszik, és vörhenyt zabál. Rossz koszt. Csenevész marad. A szegénység a legnagyobb átok a világon. Ezzel büntessük a gyerekeket? És mire nő fel? Hiszen ma folyton azt írják az újságok, hogy nincs állás. A harmincévesek semmi álláshoz nem tudnak jutni. Itt vannak a rokonaim, a barátaim, úriemberek, akiket tisztetek, meg vannak rémülve, hogy a gyerekeiket nem tudják semmi protekcióval elhelyezni. Micsoda gazember volnék én, ha ezt tudva, mégis arra teremtenék gyerekeket, hogy ilyen istentelen szenvedéseknek tegyem ki őket. Büszke vagyok, kérem, hogy én már idejében rájöttem, hogy egy tisztességes, becsületes dolgot cselekedhetek, ha... nem ítélek élőhalálra élő lelkeket. Én egy hitvány ember vagyok, kérem, mért legyen nekem hát hitvány gyereke?

És rám néz nevető kék szemekkel, és büszke, mint aki a bölcsek kövét fölfedezte.

1936

KAPITALISTA A TANYÁN

A háború utáni években még két hold szőlő volt a kis tanyámon. Rossz, régi szőlő, még a *filoxéra* előtti időkből. Nyolcvan centiméterre voltak ültetve a sorok, a fürt soha be nem ért, s a bora olyan volt, hogy avval soha egy barátomat se kínáltam meg, csak a szentlászlói tótok itták, akik tűzifáért cserélték el. Folyton készültem, hogy kivágom, de volt nekem két öreg szőlőmunkásom, azok nagyon lebeszéltek. Azt mondták, hogy bor, bor, jobb ital, mint a petróleum. Így aztán évről évre maradt.

Most tíz éve, egy tavasznapon kimegyek, hát hárman dolgoznak a szőlőben. A két öreg meg egy fiatal. Az öregek oly öregek voltak, hogy még a háborúnak sem kellett, a fiatal meg akkor került haza orosz fogságból. Az öregek jóságból vették maguk közé, hogy neki is hadd legyen munkája. Nem irigyelték tőle, keressen.

Szívesen fogadtam az új munkást, és sokat ácsorogtam mellettük. Ők úgy gondolták, azért, hogy siettessem a munkát, pedig én csak részt akartam venni a szőlőművelés címén végzett kaszinózásban. Ha én megállottam köztük, a kapák is megállottak, csak a szőlőlevelek sustorogtak meg a nyelvek.

A fiatal munkás, bizonyos Ádám Mihály, kitűnő mesélő volt, s a két öreg kitűnő hallgató. Élvezet volt nézni, ahogy Mihály nekihevült s beszélt, az öregek pedig pipát tömtek s hallgattak. Az egész világháború lefolyt a szőlőben újra meg újra, s az én nagy örömömre nem is akart befejeződni. A három ember egy hét alatt egy holdat művelt be.

Tavaszi volt, első kapálás. Még nem laktunk kint, s a következő héten úgy esett, hogy nem volt időm kimenni, azért szombat este megszólítottam Mihályt:

- Jöjjön csak, valamit akarok mondani.

- Hajjuk - mondta Mihály.

- Én a jövő héten nem jöhetek ki, hát azt akarom mondani, vállalják el a hátralevő holdat átajjába.

- A meglehet - bólintott Mihály. - Elpártolom.

- Egyedül?

- Egyedül, nagyságos uram, egyedül.

- Nem lesz sok?

- Nem. Megcsinálom én egyedül egymagam is.

- Osztan mit kér érte?

- Hát, nagyságos uram - Mihály művelt ember volt, tudta, hogy kell urakkal beszélni, a nagyságos uramat nem lehet kiirtani a szavából. - Hát, nagyságos uram, teccik látni, én hótt szegény ember vagyok. Nincs több ruhám, csak ez az egy ötő, aki rajtam van.

Megvetően nézte végig magán az egy ötő ruhát, ami nem is ruha volt, hanem katonai uniformis. De olyan, amely már kiszolgálta az egész háborút és az orosz fogságot s legalább három karantént, ahol mindig kifőzték, s már ritka volt, mint a szita, és lógott rajta, mint az angyalbőr.

- Teccik tudni, éppen akkor tört ki ez a bűdös háború, mikor szabadulóban lettem vóna. Három évet szolgáltam mint kaszárnyatőtelik, négyet a fronton meg még ötöt a muszkáknál. Mikor most hazagyöttem, nem leltem itt semmiféle szülemet, a tíz év alatt elmentek szegények. Nem is hagytak rám se fedelet, se semmit... Hát énrám nagyon rám fér egy kis kereset. Hát ne sajnálja tőlem a nagyságos úr, mer pláne házasodni is akarnék.

- No, jól van, Mihály. Nem sajnálom, csak végezze el becsületesen, és meg ne szakítsa magát.

- Nem lesz hiba, nagyságos uram.

Kezet fogtunk, megegyeztünk, és nagy lelki megnyugovással mentem be Pestre.

De szerdán időt szakítottam magamnak, és a délutáni hajóval kimentem Leányfaluba, mit csinál az én egyszál munkahadseregem. Öt órakor érkeztem meg, s keresem a szőlőben, nem látom. Végre megtalálom, ahogy ott hever a szőlő sarkában nagy édesdeden, és sütteti magát a nappal.

- Mi az, Mihály, maga hever?

- Micsinájjak, nagyságos uram?

- A teremtetten, dógozzon!

- De mit?

- Három ember munkáját kell elvégeznie, fogja meg a kapanyelet. Hogy lesz kész a héten?

- Má megvan.

- Mi a fene?

Kisült, hogy mióta kezet fogtunk, ő azóta éjjel-nappal a kapanyelet markolta, s a hold szőlővel szerdán déli egy órára készen is lett. Már nincs más dolga, csak kipihenni a fáradalmakat, s amint láttam, el is volt szánva rá, hogy szombatig ott pihen, míg én ki nem jövök.

Csúffá tett engem ez az Ádám Mihály, gondoltam magamban, de a szőlő be volt garaszolva. Éppen úgy, mint az első hold.

Nem mondhatnám, hogy el voltam ragadtatva. Nem szeretnek ezen a vidéken dolgozni. Mifelénk, a Hegyalján nem így művelik a szőlőt. Ezek a világért nem vennének a kezükbe kétágú kapát, csak éppen a füvet irtják. El is magyaráztam neki a nagy különbséget a kétféle munka közt, s ő azt meg is hallgatta ellenmondás nélkül. A fizetést felvette, de én bosszút állottam rajta, mert a következő kapálásra megint hármójukat hívtam be. Sohase tett rá megjegyzést: ő is így tartotta rendjén valónak.

De szüret után, mikor a mustot is eladtam, s itt volt az ideje, hogy télire beköltözzünk, megint megszólítottam Mihályt:

- Jöjjön csak, Mihály, mondok megint valamit... Vállalja el ennek a szőlőnek minden munkáját jövőre: felibe.

- Hogy érti azt a nagyságos úr, hogy felibe?

- Én adom a szőlőt, maga a munkát. Én adom a permetezőanyagot, maga elvégzi a permetezést. Én adom a rafiát, maga a kötözést. Ha aztán termés lesz, annak fele az enyém, fele a magáé.

Mihály elgondolkozott.

- Nem tehetem. Nincs kitartásom. Nem tudok én egész esztendőben ingyen dógozni.

- Rendben van. Én magának minden szombaton kifizetem a napszámot. Mintha napszámba dógozna. Ha aztán eladjuk a mustot, levonjuk belőle a kifizetett összeget, a többit maga megkapja.

- De hátha nem lesz annyi termés..., hogy kiteljen belőle a napszám...

- Nem baj. Ha nem lesz annyi, nem fogom magát perelni a többletért.

Rám nézett a szeme sarkából. Megfűrt, széjjelboncolt.

- Hun fizeti ez ki magát a nagyságos úrnak?

Nem értette a dolgot, nem akart kötélnék állani.

- Nem muszáj most válaszolni. Gondolja meg. Mi karácsonyra ki szoktunk jönni, addig van ideje. Akkor majd megmondja.

Úgy is lett, karácsonyra kimentünk ünnepelni a havat és a telet. Mihály beállított.

- Meggondoltam a dógot. A jány is jóváhagyta.

- Jány is van?

- Van egy szegény. Szép jány, csak kicsit szegény, szóval semmije sincs. Hát ű is mondta, beszéljek a nagyságos úrral.

- No, hajjuk.

- Ahogy a szó vót... Felibe..., de a nagyságos úr kifizeti a napszámokat...

- Rendbe van.

- Hát így elpártolom.

Írást is kért s kapott. Abba a legnagyobb gonddal fogalmaztam meg mindent, ahogy a szó volt. Összehajtott a írást, köszönt, s kiment a szőlőbe: Én csak néztem örömmel, ahogy lépkedett a hóban a tőkék közt. Ez már gazda. Ez már gondolkodik.

Tavaszi nyíltával, ahogy kijöttem, a szőlő már meg is volt metszve. Még nyitni nem lehetett, mert fagyott volt a föld, s a hó bujdosott a hantok alatt.

Mihály felvette a metszés díját, s mikor újra kimegyek, meg van kapálva a föld. Kétágú kapával, mélyen csákányozva.

Rám kacint, s azt mondja:

- Értem én már a nagyságos urat... - s odaintett a mélyművelésre. - Tudja a nagyságos úr, mit csinál.

Egész évben nagyszerűen dolgozott. De furcsa átalakulást vettem észre rajta: gazdája lett a szőlőnek. Ott lakott benne. Minden szabad idejét ott töltötte. Két hold szőlő nem foglalja le minden idejét egy ilyen erős embernek, pláne a sürgős munkákra napszamosokat is hívott, mert megmagyarázta, hogy annak idejében kell elkészülnie. Ám az öregeket sose hívta. Kértem, mért nem. Azt mondja: nem kell neki, hogy a pipát tömjék. Neki munkás kell... Szóval akármilyen messze dolgozott is napszámba, éccakára megjött, és egész éjjel őrizte a szőlőjét, szinte kézzel húzta kifelé a leveleket. Fújta, hogy jobban égjen az élet tüze.

Mikor a szőlő virágzott, egy reggel köd volt. Aznap nem ment munkára, míg a nap fel nem sütött. Reszketve nézte, nem tett-e kárt a köd a virágzásban.

Ha szárazság volt, majd megbomlott, mi lesz a szőlővel. Hirtelen sok eső jött, akkor még jobban szédelgett, nem árt-e a szőlőnek. Peronoszpóra mutatkozott, már kavarta a bordói levelet, és permetezett.

Egy nyári vasárnapon új ruhában állított be.

- Mi az, Mihály? Tán lakodalomba készül?

- Restelltem már az ócska zubbonyt. Hitelbe vettem... Megmutattam a szabónak a szőlőt: adott rá egy ruhát.

De a legfurcsább az volt, hogy kezdte ki nem szedni a napszámot.

- Nincs szüksége pénzre?

- Hadd maradjon a szüretre. Mer osztán nagyon hibázna, ha nagyon sokat levonna a nagyságos úr.

Már nem akart a kapitálishoz nyúlni. Tőkét gyűjtött.

Akkor volt a szárazság. Két hónapig egy szem eső sem esett. Jön egy vasárnap az új ruhában, s mondja:

- Templomba vótam.

- Ne beszéljen... Mikor vót utójjára?

- Mikor a századdal kirendeltek misére... Kálvinista vagyok, de menni kellett... Magam kedviért nem is tudom, mikor vótam valaha...

- Aztán könyörgött a jó Istennek?

- Nemigen esett jól.

- Mér?

- Hátam megett ült egy vénember, ez úgy ordított, majd beszakadt a fülem. Mondtam is neki, ne bögjön annyira, nem siket az Isten.

Avval elment a szőlőbe, és nézte a fürtöket. Ha szemmel verni lehet, talán gyógyítani is.

De úgy látszott, érdemes volt templomba menni, elmúlt a szárazság, s Mihály egyre vidámabb lett. Egy este bizalmasan szólt:

- Nagyságos úr..., most nagyot mondok... Mán nemigen veszem el a jányt...

- Miért?

- Hát... világkódusa..., mit csináljak egy kódusból kettőt?... Kapok én mán fejjobbvalót is... Most is olyan szép szeretőm van, de olyan..., özvegyasszony..., hét hód földje van...

Kicsit be volt borozva, csillogott a szeme, beszédes volt.

- Tuggya..., ha az embernek van valami kilátása..., egész másképp néznek rá... Jövőre is ide tetszik adni a szőlőt?

De ősz felé nehéz idők jöttek. Szüret előtt leesett a bor ára. Mindenféle jó termések mutatkoztak, s azok a kutya újságok is csak olyanokat irkáltak, amitől romlik helyben az ár... A tavalyinak már a felét is alig ígérték. Mihály olyan lett, mint akit kilúgoztak. Újra előkerült a bakaruha, még vasárnap is.

Azt mondja egyszer:

- Nagyságos úr. Soha én nem tudtam, mi az éccakai gond. Világéletemben úgy aludtam én, mint a tej. Most asse tudom, hol áll a fejem. Ezek a betyár borkereskedők már veszik a mustot előre, de oly szemét áron... Nekem is kínált a kocsmáros, hogy ha kell, ád, felírja, majd fizetek szüret után... De most igyam meg, osztán dufláját adjam majd érte?...

Sajnáltam szegényt. Az arca beesett. Már egészen kapitalista lett, már végigszenvedte a piachangulatokat, az áralakulás borzalmait.

Vigasztalni akartam:

- Nem baj, van szép szeretője. Majd megvidámítja.

- A fenét..., nem kell nekem szerető..., van nekem elég gondom. Avval halok, avval kelek.

Szüretkor, a prés mellett őszintén megvallotta:

- Tuggya, mit sajnálok, nagyságos úr?... Hogy azt a marhaságot csináltam, hogy nem szedtem ki több pénzt előlegbe napszámra... A nagyságos úr pedig adott vóna... Mer a nagyságos úr jó ember... Mikor hazajöttem, mondták, csak ide kapjak be, mert bolond, aki a nagyságos urat be nem csapja..., itt mindig dufla napszám vót..., én meg olyan ökör vótam, hogy csak arra spóroltam, hogy több maradjon a termésből.

Az a furcsaság történt, hogy éppen a szüret alatt emelkedni kezdett a bor ára. Ettől hirtelen megvidámodott, s jön hozzám:

- Nagyságos úr, tessék csak ide figyelni... Ne adjuk el még a mustot... Szentendrén van egy kocsmáros, az ád kölcsön hordókat... Pince van..., tegyük el, nem kér enni...

Megjelent a kapitalizmus jellemző tünete nála is: a *spekuláció*.

Belementem. Azonnal szekeret szerzett, s kihozta a hordókat. Egy litert sem akart kiadni.

Disznótornál és szüretnél a gazdának folyton kóstolót kell küldenie. Ő nem adott senkinek egy kortyintást sem, s irigyen nézte, és pontosan felírta, hogy én a magaméból kinek mennyit utaltam ki, hogy ezt a felezésnél levonja az én részemről. De még azon felül meg is dorgált:

- Isten ellen való... vétek adni...

Tavaly még nagyon megköszönte, hogy egy litert kapott minden munkás. Így ő is.

Mikor a must mind lent volt a pincében, meglegedetten dörzsölte a kezét. Szép termés volt. Ha el lehetne adni jó áron, szép pénz ütné a markát...

- Spórol a lakodalomra? Mi van a jánnyal?

- A jány... - legyintett. - Nem törődök én a jánnal..., az csak olyan ijedség vót... Az ember begyullad, akkor kapkod fűhöz-fához... Visszajött a szép szeretőm, de még másik is került... Ha akarom, egy harmincholdas gazda is hozzám adja a jányát..., mer van ám ezeknek szemük..., minden paraszt megnézte, hogy mívelem én a szőlőt... Oroszországba tanultam, annak a déli felin sok szőlő van... Sok rossz szőlő van a határba, nem bánnák, ha megszakitánám magamat benne...

Szüret után ott feküdt a bor a hordókban. De valami nem nagyon tetszett: mindennap több lett.

Hű fene - mondom magamban -, baj van! Ez már megtanulta a kapitalizmust mindenestül, már a *manipulációnál* tart.

Éppen vevő jött, mondom neki: adjuk el.

Ő nem. Ő karácsonyig nem ad egy litert se. Ha én akarom, osztózzunk, ő a magáét őrzi.

Hát én eladtam a magamét, s átnyújtottam neki a pincekulcsot, avval beköltöztem családommal a városba.

Csak februárban jöttem ki legközelebb. Mihály sovány volt, sápadt volt, mérges volt.

- No, a nagyságos úr jól kibabrált velem. Azóta se vót olyan ára a bornak. Tudott a nagyságos úr valamit: azért adta el.

- Maga még semmit sem adott el?

- De. Ötöt eladtam a kocsmárosnak, hármát meg egy szentlászlói tótnak tűzifáért... Még a héthektós megvan... De más itt a bibi... Nem mondta nekem a nagyságos úr, hogy ez olyan fene rossz bor... Aki megvette, az többet nekem nem köszön... De én se lefrektálok rá jövőre...

- Hát mit csinál most evvel a borral?

- Csapok egy nagy lakodalmat, s megisszuk.

- Olyan nagygazda házához házasodik, ahol hét hektót isznak meg?

- Nem..., mégis elveszem a jányt... Szegényhez szegény dukál...

Következő esztendőn kivágattam a szőlőt... Olyan bort csakugyan nem érdemes termelni, hogy ha valaki megveszi, ne köszönjön... Ha nekem nemköszönőkre van gusztusom, megírom az igazságot, mindjárt van elég...

Mihály azonban nem itta meg a hét hektó bort a lakodalmon, hanem elcserélte hét malacért. A felesége felnevelte, s most két jó lova van, s fuvarozásból vígan él.

A kapitalizmusnak búcsút mondott, mert szeret éjszaka nyugodtan aludni.

1936

LEVÉL A DAJKÁHOZ

„Adassék Katus asszonynak, Hodásziné porkolábnénak, nekem szerelmes leányomnak.”

Így kezdődött az írás, ami be volt kötve a főlevélbe, amit a nádorispánné a lányának írott. Míg a fiatalasszonyka remegő boldogsággal betűzte anyja levelét, a másik teremben éktelenül sivalkodott a méltóságos gróf, a vármegye örökös főispánja, az ő három hónapos kisfia.

Borzasztó, mennyi baj a gyerekekkel! És ha már Isten adta, hogy megjöjjön az örökös, akire születése percében már a legfőbb zászlósúri hivatalok és dicsőségek és roppant domíniumok vártak, hát s nem akar fejlődni! Hiába lesi kész örömmel az anyácskája, nem és nem nő a drága kis testecske. Ezer szerencse, hogy az édesanyja, maga a nádorispánné önágyasága és kegyelmessége, húsvétkor meglátogatta az újszülöttel dicsekedő anyát, s bölcs paranccsal jelentette ki, hogy ez így nem mehet, a gyerekhez dajka kell. Mindjárt ki is utalványozott egyet, mondván: „Van nekem Körmenten egy fiatal porkolábném, Hodásziné, az lesz neked jó. Gyermeke alig egy vagy két héttel öregebb, a nőszemély egészséges, bő tejű és jókedvű.” S már lovas postát küldött érte, s még megvárta, hogy az asszony megérkezzen, csak akkor utazott Bécsbe, öfelsége a királyné udvarlására.

„Köszönetemet írom, minth szerelmes leányomnak - olvasta a levelet tovább az anya: - Értettem az embertől, ki a levelet hozta, hogy gonosz kedvű vagy, igen bánkódol, sírsz is a te ott-maradásod miatt...”

- Megkeseredik a teje! - kiáltott fel bánatában az édes kis méltóságos asszonyka, s hálával volt eltelve, hogy az ő anyja még Bécsben is csak rajta s az unokán gondolkodik.

Most bejött a szobába az ura, a méltóságos és nagyságos gróf és várkapitány és egészben véve huszonnégy éves úr. Aki felől ülhet török, ahol akar, most csak egy fő gondja van: a gyerek. Akármit csinálnak, a dajka sír, a teje megkeseredik, s a kis gróf bög.

- Jöszte csak - mondta felé repesve a felesége -, anyám ír, és levelet tett bé a dajkának is.

Sírva borult az ura vállára, mert nem bírja hallgatni a kicsi visítását. Hascsikarása van, csak attól tud ennyire éktelenül sivalkodni a szegény lélek. Keserű tej hascsikarást csinál.

Újra nekifeküdtek a levélolvasásnak, s némely szón el is vitatkoztak. Olvasni nem könnyű volt a levelet ez időben.

„Azt is mondottad, hogy inkább akartad volna az porkolábné nevet viselned, hogysem, mint a dajka nevet.”

A két szülő felcsillanó szemmel nézett össze. Igen, azt mondta a gaz dajka. Hiába látják el minden jóval, mégis nem akarja elfelejteni urát és otthon maradt kisgyermekét.

„Az porkolábné neven ne bánkódjál, jó leányom, mert most is ugyan porkoláb a te urad. Az dajka neven se bánkógyál, hanem inkább hálát aggy az Úristennek, hogy ilyen fejedelem gyermekének kívánták szolgálatodat...”

- Híjjátok he Katus asszonyt - mondta a méltóságos asszonyka, mert már nem bírta kivárni a levél hatását. Már be akarta adni a dajkának a gyógyszerét, hogy gyógyuljon meg, és legyen jókedvű, mert az lehetetlen, hogy egy ilyen egyszerű teremtség minden báját és bánatát el ne felejtse, ha a kegyelmes nádorispánnétól ily levelet kap, ily szép levelet és ily vigasztalást, hogy gondol rá, mikor oly sok dolga vagyott ott fel Bécsben, a királyné oldalán...

Mikor a teletőgyű, morcos kis asszonyka bejött, nem bírta a fiatal úrnő, csak az első sort elolvasni neki, előtötte a szemét a könny, s a levelet a keményebb szívű férfi vette át, s az olvasta. Mikor végig elolvasta, amit már ismertek benne, ránézett a dajkára, hát legnagyobb csodálkozására nem örvendett, és nem nevetett a dajka, hanem összehúzott szemmel és morózus pofával hallgatta. Még az ajkát is felduzzasztotta. Nem szólt rá semmit, csak olvasott tovább.

„Az nagyságos úr és az kegyelmes asszony a te szolgálatodat hiába nem hagyják, csak kérlek, jó leányom, ne sírj, és ne bánkóggyal, gonosz kedvű ne légy, hanem nagy jókedvvel, szerelemmel, vígan szolgálj a nagyság gyermeke körül...”

- Hallod? - mondta felzokogva a fiatal kegyelmes asszony. Ily fiatalon hogy tud valaki kegyelmes lenni, még alig tizennégy éveske múlt a drága.

De a dajkán még mindig nem látszott semmi megindulás. Közben az úr elolvasta a következő sort, s most már hangosan, könnyebben közölte, ami előtte volt:

„Én is hamarnak oda elmegyek, és az uradat is felviszem. . .”

Erre, mintha a nap kisüt, felragyog a dajka arca! Kis, kerek gömbölyűsége egész kicsillog, a két kezét összecsapja, és most már áhítattal fülel.

„...és ott minden jót megbeszélünk az kegyelmes asszonnyal, mert nektek mind uraddal együtt csak azt kell művelnetek, amit én akarok...”

De a dajka csak avval az egy sorral maradt el, hogy „uradat is felviszem”, s most azt kiáltotta el nagy örömeiben:

- Hodászit? Uramot?

- Igen, igen, te buta, hacsak nincs még egy urad.

De erre a Katus már a többire nem volt kíváncsi, elkezdett csapkodni két tenyerével, ahogy a kis madár veri szárnyával a kalitka falát, és csak kiabálja:

- Hodászit, uramot megkapom! És fiamot nem írja az öregasszony?

- Micsoda öregasszony, te ostoba! A főkegyelmes asszony!

- Fiamot nem írja, kis pujámat, a főkegyelmes öregasszony?

- Azt nem írja, de uradat írja. Uradat hozza. Pünkösdre elhozza uradat, ez nem elég? Olyan kis gyereket nem is lehet, az még nem is bírná ki a rázást az úton.

- Küldjenek érte engemet. Az én mejjemen...

- Te együgyű, és addig mi lenne a méltóságos kis gróffal?

- Igen, mi lenne?

Újra szomorú lett Katus asszony.

„...azért szerelemmel légy az úrfiú körül, hogy ezért én is mindenkoron jóval legyek teneknek. Isten minden jóval megtartsa. Bétsben kelt, Szent Mihály-nap után májusban, 1556.”

- Még most is gonosz kedvű vagy? - szólt rá keményen a méltóságos asszonyka, durcásan, hogy ilyen nagy jószágot nem siet meghálálni nevetésével és boldogságával.

De a dajka csak szemökbe pöki:

- Méltóságos asszonyka, maga nem is szoptatja a fiját, de azért nem sírna-e, ha elvinnék magától, és elvinnék Körمندre?

A kis férj és a kis feleség megdöbbentek ezen a paraszt orcátlanságon, hogy a porkolábné hozzájuk meri tenni magát.

- Pedig lássa, jobb lett volna, ha inkább odahozzák a kis méltóságosat, és én mind a kettejüket örömet elszoptatgálom, mert van ám nekem tejem a kettejeknek is. Egyikre a kis kegyelmest, másokra a kis ejdest.

S rácsapott egy tenyerével egyik mellére, másikkal a másikra.

De a fiatal méltóságos nem nevetett vele, mert most a másik levelet olvasta, amit nekik küldött az anyósa, s abban azt, hogy: „*Vigyázzatok, nem kelletik Katus asszonynak megmondani, hogy az ő fia már Istennél vagy, mert ha megtudja, csak még jobban megkeseredik a teje, mitől Isten örözzön. Csak legalább jókedvűen maradna az árva. Ha megyek, viszem urát csakugyan, hogy gondoskodhassanak új bimbózásról.*”

1937

AZ ORMÁNSÁG KINCSE A GYERMEK

(Kákicsi képek)

Először egy disznótoron tűnt fel.

A lakás tele volt felnőttekkel; jó, régi vágású magyarok. Szinte félve néztem őket, ahogy harapdálták, eszegették a sok húst, kolbászt, hurkát, töltött káposztát. Az Ormánságban vagyunk, s ez az a világ, amelyről ma már az egész ország tudja, hogy itt nem szeretik a gyereket. Már szinte az iskolában tanítják, hogy az ormánsági magyar valósággal gyermekfaló. Hogy ki akarja pusztítani magát, fáját, hogy nyoma se maradjon annak, hogy itt valaha magyar is élt.

Most ugyan megjelent egy szép könyv, mely az Ormánság életéről a legnagyobb költői lelkesedéssel beszél, Kiss Géza kákicsi református lelkész könyve. Éppen ez a könyv hozott ide, mert feltűzött, mint a jó baranyai bor, s látni kívántam azt a tájat, amely az író szerint a magyar népéletnek utolsó fészke. Az író megemlékezik a roppant veszedelemről, amit az egyke jelent falujának és vidékének, de ezt nem ismerteti, csak nemes szívvel keserűségét és a jövőért való rettegését kiáltja.

Szegény kicsik - gondoltam, s néztem a két sovány gyereket -, jaj, szegények, éppen ide kellett nektek születni!... A két iskolás kicsi a szobában lévő ágyban feküdt már, egy kisfiú meg egy kislány. Már aludtak, mikor kezdődött a vacsora. A lármára felébredtek, aztán fel is keltek, és ott bámészkodtak az asztal körül. Folyton úgy éreztem, hogy ezeknek itt nincs helyük. Láb alatt vannak, alkalmatlanok, minék is születtek... Ó, kis árvák, senki sem szól hozzájuk, s milyen soványak, sápadtak! Az itt meglátszik, hogy a gyerek igazán felesleges ezen a tájon.

Egyszer csak, úgy tizenegy tájban, látom az egyik fiatal, sovány asszonyt, hogy ott ül mellettük kisseken, és az ölében a kislány. Úgy ül ott, hogy magához szorítja az álmosát, közben simogatja haját, becézgeti, ringatja. Pedig a gyerek már nem is olyan kicsi, akit ölben lehessen hurcolni. Lábai leérnek a földre, s a feje az anyja vállán fekszik. Úgy feküdt a kegyes anyai ölben, mint a Jézus teteme a megfeszítetés után.

De ez nagyon meghatott. Az emberi hang, az emberi mozdulat mindig őszintébb, mint az emberi szó.

A felnőttek itták a zöld noabort, s az édesanya meg élénken figyelt a férfiak háborús emlékezéseire. Fáradhatatlan szeretettel simogatta, babusgatta leánykáját. Áradt belőle a jóság, a szeretet és szívbéli vonzalom, ahogy csak anya tudja gyermekét szíve boldogságába venni. Még dúdolt is alig hallható hangon, valami ősmelódiát, magyarok szimfóniáját.

Másnap elkértem a református egyház anyakönyvét. Azt már láttam, hogy az ormánsági asszony szereti a gyermekét, ezt eltagadni vagy elpolitizálni többé előttem nem lehet. Mária siralomzengésével imádja gyermekét... De mért nincsen annyi gyerek, amennyinek kellene lenni?

A legújabb anyakönyv, melyet ma is írnak, 1891-ben kezdődik. A múlt század utolsó nagy ünnepi évében, a millennium évében 12 gyermek született. Odáig is minden évben 10, sőt volt egyszer 17 is. De 1897-ben már csak 3.

Mi ez? A kákicsi nép csalódott az ezeréves magyar hazában, s éppen az ezeréves ünnepen levonta a konzekvenciát? Nem akar újabb ezer évet?

Vagy csak véletlen az egész?

1900-1910-ben, tíz év alatt, született 111 gyermek. A második tizedben, 1920-ig született 64... 1914-ben, a háború kitörésének évében csak 4 gyerek született. Ez azért mélyen megdöbbentő, mert az előző évben, 1913-ban váratlanul 17 gyerek volt.

Azt lehetne mondani, mind véletlen, ha a sor nem így folytatódna: 1915-ben 6, 1916-ban 3, 1917-ben 1 gyermek.

Ez már csőd. Ez már a leghatározottabb állásfoglalás. A falusi magyarságnak más lehetősége nincs, így adja tudtára a Sorsnak, hogy megelégedett a földi léttel. Vele nem lehet elbánni: majd ő dönt. Egyszerűen nem terem tovább. Vége.

Ettől kezdve sohasem érik el a tízes számot. 1930-tól a következők a születési számok: 2-3-3-4-5-4-2. Tehát a múlt évben, 1937-ben született összesen két gyermek ebben a faluban. Minél kisebbek a számok, annál nagyobb kiáltanak.

Ez egy községnek a gyászjelentése. Szívesebben írnám meg a magamét, mint ezzel a magyar kálvinista népet.

Elővettem a száz év előtti anyakönyvet:

1837-ben született ebben a faluban 30 gyermek.

Kevés a gyerek, de szeretik őket. Az oroszán csak addig szereti kölykét, amíg szoptatja. Addig széttép, ha közelítel hozzá. Ha elverte magától, nyugodtan lelőheted a kisoroszlánt, az anyja már csak magát félti. Itt a gyereket mindvégig szeretik. Nem igaz, hogy láb alatt vannak, hogy nem törődnek velük. Sorra meglátogattam mind a tizenhét gyermeket, akik még nem járnak iskolába.

Első látogatásom egy háromhetes csecsemőnek szólt. Az apa nem volt otthon, csak az anyja. Az anya oly fiatal lányka, hogy megkérdezem, az ő kis húga a pici... Nem, ő az anyja, s büszke rá...

- Hány éves maga, kedves?...

- Tizenkilenc.

Nagyon bájos kis anya, egészséges és viruló. Körülveszi a népes család, fiútestvér kettő is, nagyszülők, sőt dédanya. A kisbaba, a bölcsőben, az egész család központja és szeme fénye. A baba szép, egészséges, és egészséges, normális a család. Csak egy baj van: szemmel látható, hogy a család irányát az erőteljes nagypapa diktálja, ez pedig nem idevaló, vőnek jött ebbe a faluba. Tehát nem képviseli a család tökéletesen magát a falu szellemi felfogását.

A másik baba is valami háromhetes. Itt azonban még nagyobb a baj a falu lelkét illetőleg, mert az apa Bajáról jött, s az anyát, a feleségét szintén más községből hozta, sőt még súlyosabb az eset, mert az apa nemcsak idegen, de *katolikus* is.

A falura ebből az következik, hogy legnagyobb sajnálatomra meg kell állapítani, hogy 1937-ben az őslakosság, a falu ősi családjainak maradványai egyetlen gyermekkel sem járultak hozzá a jövőhöz.

Pedig rettenetesen szeretik a gyermeküket. Ha már megvan. Szinte sok, ahogy féltik, becézik.

Még ilyen református néppel nem találkoztam az Alföldön, ahol az emberek ennyire babonások lettek volna. Itt közelebb vannak a kereszténység előtti állapotokhoz, mint a Tiszántúl. Három öregasszony összeül, éjfélig megállás nélkül folyik a tudomány. Ki nem fogynak a babonák és a

babonás események előadásából. Gyógyítások és rontások, jövendölések, szerelmi varázslatok, a forgószelel jelentésének ismerete, éjféli rémségek.

Miket nem tudnak, hogy kell a csecsemővel bánni!

„Három szöm cukrot, három görözd fokhagymát és egy darab szurkot kell bekötni a kisgyermök szeme kendőjébe. Sömmi úgy meg nem őrzi a kisgyermököt a rontástul, mint a fokhajma.”

Ilyen ostobaságokat tanítanak az öregasszonyok, de én azt hiszem, azok a fiatalok, akik a templomba, illetve nagyon helyesen a fűtött iskolába járnak istentiszteletre, nem hisznek már ezeknek a banyáknak. De persze ezzel a butasággal együtt jár, hogy a vénasszonyok nem értenek a gyermekneveléshez, tehát ha a gyermek sír, azonnal arra beszélnek rá a fiatal anyákat, hogy szoptassák a kicsit.

Itt eszembe jut, hogy még ilyen faluban nem is voltam, ahol huszonnyolc házban nincs örökös. Az egész faluban nincs csak valami nyolcvan ház (itt senki sem tud egészen pontos adatot, mert jegyző nincs a faluban, a pap pedig rettegő szerelemmel rejtegeti a falu hibáit). Tény, hogy a házaknak legalább a harmada vagy már egészen kihalt, úgyhogy egy lélek sem lakik benne, vagy aggok menhelye, és semmiféle ivadék nem várja, hogy a kedves nagyszülők szemét lezárja. Van néhány öregasszony, akik tökéletesen magukban maradtak, s mivel már felül vannak a hetven éven, képtelenek magukat ellátni. Így örökösökre vadásztak.

Milyen jellemző, hogy van egy hatalmas ház, ahol két testvér élt, míg meg nem halt. Ott születtek, onnan temették el szüleiket, oda házasodtak, s öregkorában mind a két férfi meghalt, és pedig gyermektelenül. Hagytak két öreg-öreg asszonyt, akik ott élnek a nagy házban, az óriási istállóval, pajtával s minden mellékhelyiséggel és rengeteg földdel. S nincs, aki megfőzze az ételüket. Hozzáfogtak tehát örökösöket keresni. Igen, de a saját oldalági rokonságuk nem fogadta el, hogy ötven holdért elgondozza őket. Az egyik vénasszony tehát, mikor Sári visszautasította, Julcsát hívta meg. Julcsa régi munkása, aki már évtizedek óta dolgozik nála, idegenből származott urával együtt. Hát most ez a derék Julcsa odajár háltni a szegény Mari nénihez, akit a világon senki rokon nem hajlandó ápolni. Ő maga nem gondoskodott több gyerekről, csak egykéről, az meg a háborúban elesett. Most aztán ott ül egész nap a hatalmas porta hideg szobájában, az ablakban, és nézi a hat méter széles udvaron túl a szemközti ház falát, és unatkozik...

De azt kérdeztem tőle: nem sajnálja, hogy nincs gyereke? Azt mondta: „Vót...” De nem sajnálja, hogy nem volt hat?... Azt felelte, hogy: „Hat gyerek sok..., azt nem, azt nem...” Inkább él ma is egyedül, mankón, nedves szemmel, éhesen, fagyoskodva, idegenekre szorulva, de azt nem vállalja, hogy neki hat gyereket kellett volna kihordani... Inkább táncolt abban az időben, mint gyereket szoptasson, neveljen öregségére.

A másik öregasszony se tudott a vér szerinti rokonokkal megegyezni, hát fogott magának egy csinos, fiatal idegenbéli legénykét, s arra hagyta a saját családi vagyonát és telkét, házát. Ezt meg is házasította, már kétszer. Igen, mert az első feleség nem tetszett neki. Szelíd volt, jó volt, nem feleselt, gyereket is szült, de el is temette, szóval szabályszerű meny volt, s mégis elzavarta, el kellett Pistának válni a feleségétől. De nem bírta a munkát, hát cselédet meg sem kapni nem lehet, sem tartani, mert idevaló lány inkább kukoricakenyeret eszik, azt is egyszer napjában, de semmi pénzért cselédnek be nem áll. Hát muszáj vót megházasítani „a vökét”. Hozott is egy kitűnő, egészséges, komoly, derék asszonyt a szomszéd faluból. De már ezt se állja az öreganyó. Ringatja ugyan a kicsit a bölcsőben, „idegen gyereket ringat az egykés öregasszony...” - de nem is szeret ránézni, mert az anyjához hasonlít. „Ez is olyan bandzsi lesz,

mint az anyja!” - aki ugyan egyáltalán nem bandzsi, de fekete szemű s barna, és nem oly kedves szőke, mint az apja, akit azért fogadott örökbe a vén szülike, mert jó színű gyerekek vót.

Hát itt érdemes egy kicsit eltűnődni. A kákicsi nép nagyon kedves, hozzám különösen igen kellemetes volt. Igaz, hogy ezt persze a tisztelendő úr iránt érzett jóakaratnak köszönhettem, de én nem tudom elhallgatni, hogy rettenetesen unatkozónak, szomorúnak, életkedv nélkülinek találtam a falu népét; néhány család kivételével.

Amilyen friss, egészséges, aranyos az első gyerekes, tizenkilenc éves anyácska, annyira sápadt, vértelen és bágyadott a néhány évvel idősebb, mind. Még az is, aki úgy fénylik, mint a rózsza. Mit tudom én, micsoda manipulációktól hervad el az arcuk.

Azt szeretném tudni, hogyan történik az, hogy az asszonyok boldogságot találnak abban, hogy nincs gyerekük. Én eddig egész életemben más tiszta örömet nem ismertem, mint a gyermekeimmel való tiszta családi együttlétet. Úgy felszítja az emberben a tüzet a gyermek, annyi munkakedvet ad s oly vidám életérzést, hogy nem tudom megérteni azokat, csak sajnálni, akik meg vannak fosztva ettől a pompás érzéstől. Megvallom, én nagyon szigorú vagyok, a meddő asszonyt tehernek tartom a földön. Halálraítéltnek, aki felett a természet eltörte a vesszőt, s neki egy életen át kell viselnie a keresztet, hogy az Isten kiveszésre ítélte. Az ilyen nőnek hiába van gazdagsága, kényelme, jó férje, társadalmi szórakozása, ez mind idegbeteg nyomorék. De hogy valaki saját magát tegye hullává? Ezt nem tudom megérteni. S ráadásul úgy látom, Kákicson, s valószínűleg az egész Ormánságban, ez az igazi büszkeség, hogyha valaki el tudja érni természetellenes dolgokkal, halált okozó gyökerekkel és ördög tudja, miféle orvosi beavatkozásokkal, hogy *halálleányát* csináljon magából.

Nekem hiába beszél a tisztelendő úr, hogy ez a rossz gazdasági állapotok következménye. Hogy ez azért van, mert a környező uradalmak nem adnak harmados földet meg feleset, sőt még napszámot sem ezeknek a gazdáknak. Én magam láttam, hogy a kákicsiaknak annyi földjük van, amennyi nekik éppen elég. Az egész faluban csak három családot találtam, amelyiknek elég állatállománya van. Van gazda, akinek negyvenkét hold mellett két tehene és két lova van összesen.

Ezek nem szeretnek dolgozni. Ezek a gazdák, ne haragudjanak meg érte, de az egész telet átheverik. Disznót ölnek, és isszák rá a noát.

Kijelentem, hogy az egész kákicsi tartózkodásom alatt az volt a benyomásom, hogy ezek az emberek, férfiak, nők, valami határtalan kárörömben élnek, és soha egyébre nem gondolnak, csak arra, hogy milyen nagyszerű, hogy nekik nincs gyermekük. Azt mondja az Isten a bibliában, hogy: „Dolgozzatok és szaporodjatok!...” Jöjjön ide, és nézze meg, hogy rajtuk nem tud kifogni a mindenható. Ők nem dolgoznak, és nem szaporodnak!...

Tisztelet a kevés kivételnek.

És ez annál különösebb, mert imádják a gyermekeiket. Fényképezést rendeztem a faluban. Képesek voltak felvenni a húszfokos hidegben a biklát... Megjegyzem, hogy mikor Kákicsra mentem, azt hittem, hogy ott még viselik a biklát, ezt az ősi, gyönyörű vászonruhát. Legnagyobb csodálkozásomra már egyetlenegy asszony sem jár benne. Városi konfekciós ruhában járnak, de úgy elnyüvik, hogy ragadnak a szennytól. Azt hiszik, hogy ha sötét kelméből készült ruhát vesznek fel, akkor azt többé nem kell mosni. De nem is tudnak mosni. Egy asszony bevallotta, hogy ők csak szapulni tudnak. Vagyis a kartont, a delént, a műselymet is hamuval akarják kiáztatni, s az ő mosásuk csak annyi, hogy a kútnál kicsapkodják, s még nem is sulykolják a fehérneműt.

Vannak díszruháik. Az istentiszteleten megbámultam a kis iskolás lányokat, hogy kettő kivételével mind bubifrizurát viselt. Fejükön svájcisapka vagy kis kalap. Télikabátjuk kivétel nélkül prémes, városi szövetkabát. Lábukon hócipőkben spanglis félcipő. De még a felnőttek és az idősebb asszonyok is így járnak. Csizma talán egy sem volt, még a férfiaknak is ritka. A férfiak úgy járnak, mint a hivatalnokok. S a fiúgyermekek, mint a kis mágnesok.

De a fénykép kedvéért még egyszer felvették a biklát.

Azt ígérték, hogy lesz húsz-huszonöt biklás asszony, de nem volt, csak hat vagy hét. Ezek közül is kettő bevallotta, hogy most van rajta először bikla. Mit kezdjünk egy ilyen népviselettel?

De a gyerekekért csinálták, hogy a gyerekek hadd legyenek még egyszer az édesanyjukkal ott a képen, a szép viseletben, amely bizony úgy megszépíti a fiatal asszonyokat, sőt az öregeket is, hogy az embernek szeme-szája eláll.

Amint megjöttek biklában, a szokatlan helyzet egészen átalakította a kedélyüket. Akik tegnap sápadtak voltak és csüggedtek, egyszerre kivirultak. A régi szépséges Ormánság csillogott fel még egyszer a kákicsi utcán.

Én nem mondom azt, hogy a falu népe térjen vissza a *kosztüm*höz, drága és kényelmetlen, és szemben áll az élet fejlődésével. A mai munkához más ruha kell, a mai igényekhez a mai viseletre van szükség. No de ebben a viseletben is élni kell tudni! Ezt is gondolni kell, és a higiénia olyan valami, amiről Kákicson is tudomást kell venni. Például nem hajmeresztő, hogy ebben a községben a házak legnagyobb része be sincs vakolva! Úgy merednek a gyenge téglafalak, ahogy felrakta őket a kőműves, még be sincsenek pucolva. Harminc évvel kevesebb ideig fognak tartani. No de ők ezen nevetni fognak. Harminc év! Hát hiszen ők el vannak szánva rá, hogy harminc év múlva már egy magyar sem lesz Kákicson.

Addig azonban önmagukat csalják, hogy van még egy-egy édes kisgyerekük.

És szívesen ismerem el, hogy valóban tökéletesen bánnak a gyermekeikkel, úgy bánnak vele, mintha tudnák, hogy Kákicson ma már semmi sem ér semmit. Sem az emberek, sem az asszonyok, sem a házak, sem a szokások. Csak egy ér valamit, csak, egy kincsük van, s ez a gyermek.

Ebbe menekülnek be, s ezért imádják annyira a gyermeket.

1938

A VILÁG VÉGÉN MÁR SZÉP ÉS JÓ

A tanya a világ közepén van, a tanya közepén a ház, a ház közepén kedvesanyám, és körülötte tíz darab gyerek csipog.

De a négyéves kis Rozi csak állami gyerek, az nincs benne a házban, a tanyában, az egész világban, az bizony kívül van mindenben. A gyerekek közé csak ő maga férkőzik be, de azok tudják, hogy nem tartozik közéjük.

Persze, a kis Rozi nem tudja, mi az, hogy ő állami gyerek, neki is az a mamája, aki a többinek, úgy hívja, hogy kedvesanyám, a többi gyerek is úgy hívja a vastag, nagydarab, fekete asszonyt, aki most kiadja a parancsot a számtalan gyerekeknek, hogy vetközni.

Fürdés van, mert holnapután húsvét van, meg kell fürödni valamennyinek.

Mint egy méhkas, úgy zsibonganak; mint egy madárfészek, úgy csiripolnak; mint valami vásár, úgy civakodnak. Lány ez valamennyi. Tíz darab lány. Azér is béreltek állami gyereket, hogy ha már tíz lányt ingyen kell tartani, hadd legyen egy, amék fizet.

Kedvesapám nincs itthon, örülnek is neki, mert Tülkös bácsi oly éktelen dühös, hogy a felesége minden évben becsapta, folyton csak lányt dobott a szeme elibe, hogy itálnak adta magát, és ha hazajön, csak ostorral jön, és sorra veri az egész hadat.

Rozi is le tudna vetközni, de csak néz, kicsit duzmaszkodva, hogy a kedvesanyám vele egy cseppet se törődik. Senki se törődik vele, mert a vetkezés olyan izgalmakat okoz, hogy éppen elég kinek-kinek. A legnagyobb lány tizennégy éves, a legkisebb még bölcsőben van. Rozi-forma, négyéves van még kettő, az ikrek. A sok nevet ki tudná megtanulni, még az anyjuk is összevissza cserélgeti, sose tudja, mék a Mari, mék a Juli, Sári, Klári, Cica-Maca - ezek az ikrek. A három picinek még nincs is neve, mit lehet egy féléves gyereken szólítani?

De csak az az egy az érdekes, hogy Rozi olyan kimondhatatlan jól érzi magát a testvérei között, sokkal jobban, mint azok egymással. Ennek a kicsiségnek már van múltja. Nem első hely ez, ahol családot tanul ismerni. Rövid kis életében már a harmadik helyen szopja a szülői szeretetet. Éppen azért csak neki fáj, hogy vele senki se foglalkozik. Se a kedvesanyám, se a gyerekek, se Mari, se Juli, se Sári, se Klári. Ő csak áll oldalt, elbiggyesztett szájjal, és várja, hogy hát ővele mi lesz.

A kedvesanyám kiönti az üstből a forró vizet a nagy kádba, amit behoztak kintről, s a leányok berakják egymást és saját magukat. Most olyan a kád, mint a szüreti puttony, tele szőlőfürtökkel.

De Rozi még mindig magában áll, ott külön, s nem tudja, mi lesz vele. Az ujját a szájához dugja, s néz, néz.

A gerendás szobát felferi, szinte szétveti a lárma, a kedvesanyám folyton kiabál:

- Ne kiabáljatok, megbolondulok!

S annál jobban kiabálnak, kacagnak a vízben, és kiabálnak.

Sok pucér lány. Marinak már akkora combja van, mint a kenyér. Duzzog a kis Rozi, de nem mer beleszólni, mert így van ez az evésnél is, ez a világ rendje, megszokta ő azt már nagyon, hogy ő kenyérből is csak akkor kap, a végén, ha már mindenki kapott, és ha marad. Ha nem marad, akkor nem is kap. És nem sír, és nem kiabál, és nem követel. Ez valami titokzatos dolog, hogy az állami gyerek, az úgy megtanulja, hogy neki nem kell sírni, se kiabálni, se kérni,

csak várni... S Rozi is vár, mint egy kis koldus a kapu előtt, míg valaki ki nem visz neki valami alamizsnát. Már ebben a parányi kis négyéves lányban pontos érzék van a nincstelenség jogköre iránt. Neki joga van itt állni és végigvárni, míg a tíz gyerek megfürdik. Emlékszik, hogy már ő fürdött a télen is velük, és akkor még neki a kezére kellett verni a kedvesanyámnak, hogy maradjon sorra. Most már nem kell. Nagyon régen volt ugyan, de nem felejtette el, hogy az ő szerepe az, hogy várjon. Hát vár.

De nézni szabad.

- Egyél tejet! - szól rá a kedvesanyám. - Ott a tej.

Igen, de Rozi csodálatos módon nem szereti a tejet. Nem kell neki.

- Nem - mondja dacosan.

A kedvesanyám folyton elfelejti, hogy melyik gyerek mit szeret, hogy győzné ő fejben tartani, hogy az állami gyerek nem eszi meg a tejet. Mindig van, aki megeszi a részét, mire ő csak észre is venné.

- Nem kell a tej?

- Nem. Egye meg maga.

- Hogy a fene egye meg a gyomrodat! - ripakodik rá a kedvesanyám, és ronggyal kezdi súrolni egyik lányának nyakát, sőt homokkal; olyan fekete, mint az üszőé. - Lódulj ki! - kiált rá Rozira.

Büntetni kell a gyereket. A gyereket folyton büntetni kell, mert másképp elszilajodik.

Rozi nem mozdul, ez olyan elvetemedett, ez az állami gyerek, hogy ennek nem lehet parancsolni.

- Nem takarodsz rögtön ki? - s meglódítja, és a kislányka úgy kipenderül a megnyitott ajtón a hűvös konyhába, azt se tudja, hogy áll meg.

Most aztán kint áll a pitvarban. Az ajtó be van zárva. Annak a kilincsét eléri, de már van benne annyi nevelés, hogy csak nézi a kilincset, soká nézi, nézi, kitartóan, kis fekete szemeivel, csak néz, csak néz, de nem nyúl hozzá. De hogy a tejet emlegették, éhes lesz.

Nem teketóriázik, abban a percben megindul, otthagyja a szoba ajtaját, és megy a kamarába. Annak madzagkilincse van, azt meghúzza, s az ajtó ettől a furcsaságtól, hogy az ember egy madzagot megránt, kinyílik. Rozi bemegy, és ott van a kenyér az orra előtt, nagy félkenyér. Odamegy, és két kis fekete kezével nekiáll és belemarkol, és letöri a ducát. Sikerül. A markában marad a kenyér, azzal fordul és megy és billeg, közönyösen ballag, elmegy a szoba-ajtó előtt, bentről hallja a nagy lármát, kacagást, visítást, és csak megy tovább, hazamegy. A szalmába megy, oda, ahol az este laktak...

Mert az este részegen jött haza Tülkös bácsi, alig tudott menni, nagyokat lépett, és a fejével folyton a falba ütötte magát, amit a kis Rozi a világon a legrendesebb dolognak érzett, s Tülkös bácsi valami csuda dolgot kotort elő, amivel a búzát verték agyon a nyáron, a végén kisbot lóg a hosszú botról, és azzal a hosszúval kezdett ütni, s folyton csak a kedvesanyámat verte és ütötte. És akkor a gyerekek, akik most úgy kacagnak, éppen úgy visítottak. Úgy sikított a tíz lány, mint tíz darab trombita, csak a kis Rozi nem sikított. Kis Rozinak nem volt joga sikítani.

Akkor is ő már aludt, de kedvesanyám kiragadta a kuckóból, és kiszaladt vele az udvarra, pedig jó hideg volt, és elfutottak mind, mezítláb, a szérűbe, az udvar végébe, és bebújtak a szalmába meg a szénába. Ó, olyan nagy házak vannak ott az udvaron szénából, nagyobb, mint amiben laknak, s akkor a lányok mind fészket csináltak a kazalban, és bebújtatták egymást, és sötét volt, és csakugyan Tülkös bácsi nem jött oda, nem lelte meg őket, és ő is ott volt, bebújva

Sárral egy lyukba, még szerencse, hogy úgy aludt el, hogy róla semmi ruhát se vettek le, s a kis cipőjét nem húzták le, ő csak aludt, de más nem történt vele. Így nem is fázott meg olyan nagyon, hát most szaladt és szaladt, és ment haza, a szalmaházba, és megkereste, de nem találta meg azt a fészket, ahol tegnap este bújtak, de nem is kereste, mert már védve érezte magát, és hozzáfogott megenni a cipót, amit hozott, a kenyérnek a ducát.

És a kis állami gyerek, mint a kiskutya, ha lopott, vagy a kiséger, ha talált valami majszolnivalót, csak ott állott, s a fejét bedugta a szénába, és úgy rágicsált, és nagyon szerette mindig a kenyeret, nagyon boldog volt, hogy kenye van, és úgy ette, mintha az övé volna. Vót neki egy kis esze, olyan kis magához való esze, ha nagyon fiatal volt is. Tudta, hogy hol áll a kenyér, és törni is tudott magának, ha nem is volt kése, meg ha lett volna, akkor se vágott volna, mert azt még nem tudott...

Egész addig tartott az evés, míg a ház felől nagy láрма nem lett. Ez igen soká volt. A fürdés már befejeződött, és a kedvesanyámnak valahogy eszébe jutott a kis Rozi. Kikiáltott a pitvarba, hogy gyere be, de onnan senki se felelt. Muszáj volt kimenni, s azonnal látta, hogy a kamra ajtaja nyitva van, mert a kicsinek még odáig nem ért a kis esze, hogy a nyomokat eltüntesse. Persze, kedvesanyám azt is látta, hogy a kenyér meg van szentségtelenítve, s ebből már azt is tudta, merre kell keresni a kis Rozit, s csakugyan egy perc, és a szalmakazalnál járt, s fogta a nyakát a kislánynak, és felemelte, mintegy békát, s megrázta, és nagyokat ütött rá, ahol érte, az állami gyerekre.

- Nem fogsz megfürödni! - mondta. - Tolvaj disznó! Most aztán büdös leszel húsvétra, és dögölj meg!

De kis Rozi, kis állami védett, már ehhez hozzá volt szoktatva. Nem is lehetne az, hogy ötet ne verjék, ötet csak verik. Az már nem is fáj olyan nagyon, hogy visítson, fáj, de már hozzá van szokva, el van rá készülve, hogy neki minden falat ételért bizonyos verést kell elsenvednie, úgyhogy ő ilyenkor is csak hallgat, ha verik, mert minek sírjon, senki se vigasztalja meg, senki se menti meg, és nem is törüli le a könnyét, az állami gyereket csak verik. Ő nem tudja még, mi az, hogy ő állami gyerek, csak nála ez a dolog technikája, hogy ha verik, nem sír. Ha ételt lel, megeszi, ha ütik, hallgat.

De most valami csoda történt. Megjelent a helyszínen az állam.

A Néni jött, a felügyelő néni, aki meg van bízva a kiadott leleccnek a gondozásával, és kijött most a tanyára, és megnézte, hogy a kis Rozival mi van, s mi lesz a húsvétkor, és véletlenül éppen rajtakapta, hogy a kedvesanyám verte az állami gyereket.

Ebből nagyon furcsa dolog lett. A szelíd és csendes Néni kiabálni kezdett, ellenben a nagy, fekete kedvesanyám igen hallgatott.

- Azt hiszi, nincs más, akihez a gyereket odaadhatom? - mondta a Néni. - Majd meglátja, hogy van... Hogy néz ki ez a gyerek? Hol vannak a ruhái? Hol vannak a ruháid?

Rozi az ártatlanság zsenialitásával azt mondta:

- Kedvesanyám mindig a Cicára meg a Macára adja.

- Mi az, maga a macskákat hálátja a gyerek ruháiban?

És a kedvesanyám csak hallgatott.

S a kis csodálatos megértette, hogy itt baj van, a Néni buta, s azt hiszi, hogy azok valami macskák, pedig azok az ő testvérei.

- Nem macska. Jány.

- Ahá! - értette meg a Nényi. - Maga a saját gyerekeire adja az állami ruhákat? No, jó, hogy tudom. Azonnal összeszedni minden ruhát, s a gyereket viszem. Éppen van egy jó helyem a számára, bent a faluban.

Nem volt mit tenni, kedvesanyámnak össze kellett szedni a ruhákat, és a Nényi kocsira rakta a kislányt, és egyszerűen elvitte magával. És a kis Rozi egy szót sem szólt, már megint a nagy bölcsességénél maradt, hogy neki nem szabad megszólalni, ha róla intézkednek.

S a kocsik végül is beért a faluba, és megállott egy szép ház előtt, ahonnan kijött egy piros arcú, kövér, vidám néni, és ölbe kapta a kis Rozit, és nagyon hálálkodott a Néninek, hogy ilyen szép húsvéti ajándékot hozott neki.

De a kis Rozi már megint kívülről érezte magát a világon, s újra hallgatott, és morózusan nézett apró, fekete szemével.

- Én kedvesanyámmal akarok menni - mondta, s letörülte az arcáról a csókokat.

De a kövér néni csak nevetett, s bevitte a szobába, és nagy babát mutatott neki, hogy: „Nézd csak, ez mind a tiéd lesz, ha itt maradsz.” Ám ő egyre jobban gyanakodott, és a Jézusért sem hitte volna el, hogy neki nem kedvesanyja a kedvesanyja, hiába mondták, hogy nem az szült tégedet, nincs neked anyád.

Ez még jobban megrémítette és megharagította, hogy most ezek az idegenek el akarják rabolni az ő kedvesanyját.

Már a Nényi el is ment, s csak biztatta utolsó szavával is a kövér nényt, hogy: „Csak bánjon vele szépen, akkor majd meglátja, megszereti magát a kis Rozi.”

Kis Rozi nagyon el volt bigyeredve, az a sok minden, ami ma történt, a fürdés, a sok meztelen lánytestvér, a kenyér, a szalma, a verés, a Nényi, a szekér, ez sok volt neki egy nagypéntekre.

- Le foglak fektetni, kicsikém, úgyis rengeteg dolgom van - mondta a kövér néni, s lefektette a kis Rozit egy nagy díványra, s betakarta úgy, ahogy volt, meleg kendőkkel.

De a kis Rozi csak hagyta, azzal a fifikus kis ravasz eszével azt mondta magában: „Csak ereggy ki innen.”

S mikor a kövér néni kiment, ő abban a pillanatban felugrott, és minden habozás nélkül kifutott a szép szobából, a nagy hajú babák mellől, és ki az udvarra, s ki az utcára. És olyan kutya szerencséje volt, hogy senki se látta meg. Az egész faluban mindenki húsvétra készült, senki se volt az utcán, s a kis Rozi mehetett, amerre a szemével látott.

És ő szaladt az úton, a poros országúton, és ment, amerre az út ment, míg csak ki nem ért a faluból. Akkor ment tovább, és csak ment, csak ment, csak ment, s látta az eget, ahogy a földre ért, s azt gondolta a gömbölyű kis eszével, hogy ott van a világ vége, és ott már jó lesz.

És már néha azt hitte, hogy meg tudja fogni a kis kezével a világ végét, de újra jött az út mellett egy fa, azután jött egy kút, és a világ vége nem akart ideérni. Addig-addig, hogy végén jött egy falu, amelyet ő még sose látott.

De ő csak ment, csak ment a kis lábain, pedig már olyan fáradt volt, hogy folyton megállott és fázott. Lila volt a szája, és lúdbőrös az egész teste, de ő azt nem tudta, hogy mit jelent, azt sem tudta, hány hét a világ.

Egyszer csak megszólítja egy asszony:

- Hova mégy, te kislány?

Nagy, lompos kutyák voltak mindenfelé, és a kis Rozi meg volt szeppenve, s csak nézett a nénire.

Igen, de a néni hirtelen csak összecsapta a kezét:

- Én ismerem ezt a gyereket, ez a Tülkösné egyik lánya. Hogy kerülsz te ide?

No, most jött a kis Rozi nagyszerű csalafinta esze. Nem merte megmondani, hogy „elszöktem”, hanem azt mondta:

- Bejöttünk kedvesanyámmal a piacra, és kedvesanyám elveszett. Kedvesanyámhoz akarok menni.

S most először egész nap, rázendítette a sírást. Igen, mert azt érezte, hogy most aztán csak a sírás segít rajta. Mert ha sír, nem kell beszélni, ha sír, megsajnálják, s megteszik, amit kér, és ha sír, minden jó lesz, mert a sírástól félnek az emberek, de persze csak idegenben, otthon nem fél senki attól, ha ő sír, otthon nem érdemes sírni.

Hát a sírás csakugyan használt. A néni kézen fogta, s mikor megérezte, milyen hideg a kis Rozi kis keze, ölbe vette, a kötényével takargatta, és bevitte a maga házába. Ott lefektették és faggatták és sajnálták.

És a ravasz kis Rozi elfogadott minden részvétet, s csak annyit árult el, hogy: „A világ végén jó.”

Senki sem értette. Éccaka ott hált, s másnap reggel, húsvét szombatjának reggelén befogatott a bácsi a kocsijába, mert ezek is gazdagok voltak, és lovuk, szekerük volt és nagy házuk, és kocsin vitték haza kedvesanyámhoz.

No, ott nagy zsvajjal rohantak rá a gyerekek, és még a kedvesanyám is furcsán nevetve pislogott rá.

- No, te rossz kutya, letöröd még eccer a kenyérnek a pilléjét? Tudja, komámasszony, annyit kap, ami belefér, és megszökött a disznó a fürdetés elől a szalmakazalba, és ott zabálta a kenyeret... Csak kitapodni a belét az ilyen állami kölyöknek!

Evvel lehajolt kis Rozihoz, és megtörülte az arcocskáját. De azért nem állotta meg, hogy egyet ne düffentsen a kicsi hátán.

Kis Rozi fellesett, s meglátta a kapun keresztül a távolban az ég alját. Nagyon csodálkozott, hogy itt is van világ vége. Míg itt lakott, nem is vette észre...

- Na, jó itthon, te nyavalyás?

- Ott - nyújtotta ki az ujját, s a távolba mutatott.

- Mi az az ott?

- Ott... ott...

Nem merte kimondani, hogy ott jobb, a világ végén... Ott jó lehet.

1938/

A HORTOBÁGY TAVASZI LÉLEGZETE

Az ember folyton történelmet csinál. Míg a töltésen ballagok, azon gondolkozom, hány éve annak, mikor itt jártam, s ezt a töltést éppen hányták a sík pusztán. A pásztorok mosolyogtak rajta. A régi mocsarakat kiszárítják, itt meg új vizet akarnak csinálni. Háromszáz holdat bekerítették gáttal, hogy víz lakjon benne.

Még tíz éve sincs, s ma már a legremekebb mocsárvilág!

A télen nem vágták le a nádasat sem, és a száraz levelű nád, gyékény, szittyó ott lengedezik, s ott korhad a vizek szélén és szigetein. De jó az! Jó a madárnak! Jobban fog benne fészkelni, költeni.

Most megnyílik a nagy határ víz. Fekete vadkacsák százai bukkannak fel. Nyugodtan ülnek a vízen, s mire gondolnak, mire nem, valamennyi jajgat: *jáp, jáp!* Egy se dugja le a fejét a vízbe, nem keres, nem gondol a bögyire. Alkonyat lesz már itt-ott, aki eddig jól nem lakott a kövér tavon, az soha. Most más fúrja a szíveket: *jáp, jáp!*

Tavaszi szag a levegőben, s csodálatos enyhe meleg: március 28.

Még az ember is dagadó tüdővel lélegzik fel, hát még a tó s a tó minden lakója. Jobbról a távolban a végtelen pusztá. Nincs már az országban sehol ilyen roppant kerektség. Itt is vannak a láthatáron tenyérynyi kis kerek-kerek erdők, most is emelgeti őket a délibáb vize, úgyhogy legyezőnyi áttetsző koronájuk - hiszen még a rügy se pattant - kiterjeszkedve úgy ing a szélben, mint pohárba téve a bokréta.

- Áp, áp, síjj, síjj, vií, vií! - a madarak rikoltoznak, megállás nélkül s szakadatlan. De miért olyan nagyon jajgatnak? Az ősi hang a fájdalom hangja? A ma született már sírni tud? Ez a lét őseinek minden tudománya? Hiába jajgattok, tudom, hogy semmi bajotok, ha van, az a szorongás, hogy itt a tavasz, közeledik a boldogság, s ennek hangot kell adni. Szárcsák a nádasban, sikító szárcsák, a nád levelén a pici nádiveréb, de milyen ügyesen bujkál, s még ez se csiripel, ez is sír, síkit, sípol.

A szerelemgyár vijjog itt. Talán nem is fájdalom. Ahogy figyelem, a rengeteg sírás valami diadalmi kórossá zsongul.

Tízezer és százezer madár hangja olvad össze, s ez ám a koncert! Halkan, halkan állj, hogy tökéletesen hallani tudjad a véghetetlen lármát, a pianissimo ordítását, az ujjongás jaját, a jajgatás boldog zsibongását.

Itt a rizsmező. Jobbról, a gát alatt. A vízművek vadonatúj cserépteteje, mint valami télről maradt, áttelelt pipacs.

A rizsmező nálunk csoda. Ki termel itt rizst? Búzamezők vagyunk.

Magyar virág: a bölcs, szent búza, amely olyan szép, mikor buján kihajt, s kövéren lobog az égre, s még szebb, mikor aranyárgán lengedezve kínálhatja aranyterhét. De a rizs, az még új vendég. Vajon mit szól, s éppen a Hortobágyon, ahol a fák mohosan születnek, s tízéves korukban megöregednek a szíken? Nem élnek tovább, mint a komondor. Az éjjel halt meg a csárdában a komondor ösatya. Csimbókos gubancsa még tegnap földig lógott, s ő megsoványodva s békésen álldogált az udvar közepén, mint saját szobra. Tizenöt éves volt, s már tizennégy ivadéknak őse, és ez tőle elég a komondorfolytonosság szolgálatában.

Leszakítok egy gyékénybuzogányt. Már szét van bomolva. Puha pelyhe útra készen, hogy minden selyemszál magával repítsen a tavaszi szellőben egy-egy magot. Ó, mennyi magocska! Százezernyi! Hol akar ez megélni? Ha ez a százezer buzogány, százezer mag mind valamennyi helyet kapna a természet kertjében: a földgömb néhány év alatt kevés volna a gyékényvilágnak. De lám, minden évben csak ugyanannyi a gyékénymező.

Talán nem is magról kél, csak a tőhajtásokon kapaszkodik a létküzdelemben. Akkor mire ez a millió és millió s milliárd mag, amiből - előre tudhatja a bölcs természet - tíz szem se fogamzik meg?...

De milyen fehér a rizs fekete földje, mintha sóval volna behintve. A szik salétroma veri ki a rögöket. Most még nagy, megporhanyult göröngyökben fekszik a mező. Szabályos táblákba sáncolva. Húsz lépés széles, ötven lépés hosszú: mint a kertészetben a bakhátra művelés.

Munkát kíván a rizs: sok munkát és sok vizet... Vizinövény... Születésétől haláláig víz alatt kell tartani, de sekély víz alatt, se több ne legyen, se kevesebb. Hogy tanulnak bele ebbe a búza-termelő magyarok? Akik ősszel elvetik a búzát, s aratásig feléje se néznek... Micsoda ideális dolog ez! No, a rizs megszorítja a korcot... Mondja az intéző, ideális az idén az idő. Szelek járnak, kiszárítják a talajt, a héten lehet vetni... Megeresztik rá a vizet, hogy két-három centiméterre lépje csak a földszint, s akkor belevágni a magot.

Milyen boldogság a siker! Aki a rizzsel foglalkozik, mindenki boldog és büszke, és semmi munkát, semmi törődést nem sajnál. Még a kárt sem: jövőre szebb lesz! Itt a rizs, ezen a sziken, harminc mázsa termést ad holdanként. Burmában kilencet. Ne legyen boldog az ember, hogy a Hortobágy ezer és ezer év után, míg folyton csak a sivár juhcsenkeszt nevelte, ami kaszálót sem ad, most harminc mázsa rizst köp ki magából?... Még a határ is nevet rajta. A tavaszi szél adomákat fűtyül a fülembe.

Az égen röptülő verssorok énekelnek.

Vadludak húznak.

A Hortobágy tavasszal a világ legnagyobb libalegelője. Az Északi-sarktól húznak le. Vándorok az égen. Jönnek, hogy a hortobágyi vadászok durrogtassanak rájuk. Aki nem tudja, az nem is álmodja, hogy a tavaszi lúdjárás a vadászok mennyországa. Képesek félnapokat eltölteni a nekik ásott gödrökben, esőben, hóban, szélben, hogy a ludakat meglessék, meglepjék s lelőjék. Én nem vagyok vadász, énnekem a szívem fáj, hogy a szabad állatjára rálőnek: azt szeretném, ha ő lőne már rám. De a csárda, az tele van ilyen tavaszon nagy pénzű kocavadászokkal, akik úgy lövik a ludat, hogy darabja többbe kerül nekik, mintha emdeni gúnárokat vennének a legdrágább tenyészetekben.

Enyém az égre írt énekszó.

Ahogy úsznak a kék-fehér tejtengeren, és le-lekiáltanak, üde, magáról megfélelkezett ujjongó hangon! Ragyog a nap, leng a szél, s már kezdenek párba szakadozni... Itt a tavasz, itt a szerelem, a házasság, a termés magánossága!...

A szerelem jajszavait írják ők az égre, lapidáris stílusban a levegő bársonyára.

Mi van ezen a Hortobágyon, ami egy filmet megtöltsön? Százezer holdon mennyi idő alatt lehetne összeszedni annyi eseményt, ami két óráig lekösse a figyelmet?

Most pláne még. Nincs itt semmi. Csak a nagy várakozás: mindenki várja a nyarat. Még az állatokat sem hajtották ki. Hetven kilométer hosszúságban százfőnyi ember él.

Azok a tőkés kacsák élnek most, három darab nagy rémült sápítással veri fel magát a levegőbe, alig bírják kövér feneküket emelni. Meg a csibor száll fel finom, vékony zúgással, mint parányi motor, hogy egyik nádasról elrepüljön a másikra... Miért repül?... Miért, ha nem párt keres?... Kényes? Válogat? Még nem lelte meg szíve választottját? A kis csiborbogár hosszú bajuszával szimatol, s isten tudja, milyen távolról érzi meg, kilométerekről az igazit, aki neki született... Van, aki a vonatban egy alt hangú fiatal nő után szédülten néz vissza a tömegbe; a csibor is szagol valamit, valami igen édeset, igen finomat, igen bódulatost.

S ahogy a nap lefelé ereszkedik, és felhők jönnek, felhők mennek, olykor árnyat borítva a vízi világra, máskor kiragyogtatva, mint az aranytálat: a madárvilág szünettelen riad. Fortissimo, fortissimo. A mélységes vizeket betölti a zene. Micsoda koncert, ki tudná lekottázni? Ki fogja már megteremteni az ősvilág zenéjét? Ez mind madárzsivaj. Kis tollasok szerelmi özöne. Négylábú állatok bele nem szólnak. Négylábú állatok sehol. Csak a vadászok durrogtatása, s még ez is halk lesz a szanaszét távolban, és beleillik a gikszer is a természeti muzsikába. Dankasirály ezrével a vízen. Most egy új vízi síkon fehér pontok kavargó, szökdelő nyugalma szikrázik. Micsoda vinnyogást csapnak a tiszavirág módjára rajzó sirályok!

A varjak mennek már aludni az ohati erdőbe. Ott van a tanyájuk. Milyen rendesek a varjak, milyen jól neveltek: még a nap fenn van, még a jegenyék is ácsingózva néznek fel rá, s ők indulnak aludni. Már tudják, hogy itt van az este, s a lassú repülésű szárnyuknak a fészekig meg kell tenni húsz-huszonöt kilométert. Nekik az eltart egy óráig. Milyen becsületesek, hogy már ballagnak a tóról haza. Nagy, fekete varjak, vetési varjak, rendetlenül és mégis összetartva, társas lények: hatalmas károgással mesélik egymásnak a napi élményüket. Milyen kurtán tudják kifejezni magukat, s mégis érezni, hogy súlyosabb kijelentéseket tesznek, mint a fecsegő nádiverebek.

Mind több és több madár jelenik meg az égen. A gólyák kinyújtott nyakkal és lábbal, mint acélnyilak, fekszenek a levegőben, s nagy szárnyuk feketén csap egyet-kettőt, s megalszik a levegőben, s újra libbenve, bólogatva lenget, mintha fátyolt intene a tavak zsákmánya felé.

A gémek visszahajtott nyakkal repülnek, a kócsag karikába csapja hosszú nyakát, s a vörösgém hátraveti búbját, s álmódzva siklik le lassan a puszta felett.

A kanalasgém más gólyaféle, szintén kinyújtott nyakkal, evezi a végtelent a fehér gólyák után.

A cserepes tanyán két öreg fán két gólyafészek van. Egyikben két nőtény és egy hím - a másikban két hím és egy tojó. Ahol a két nő van, ott ideális, nyugodt, boldog élet. Ahol két gúnár és egy jérce - ott örök veszekedés. A hímek reggeltől estig üldözik egymást, alig van idejük a fészekre leszállni, s ha egyik leereszkedik, mintha szálon függve bocsátaná le magát, a másik már nagy messziről vágtatva rohan rá, s tépi, veri, véresre pofozza. El lehet gondolkodni a hárem gondolata felett. Példa van rengeteg, hogy a hímek tömegben tartották maguknak zár alatt a nőt, de még a gólyáknál is ritkább lehet, hogy egy nő két férfit vagy százat tartott volna valaha magának. Még a gólya is, ha férfi, késre, bicskára, ágyúra kél a nőért, s vérben fürdeti vetélytársát... zúgjak csak, dalnokok: az bizonyos, hogy aki dalol, nem nőtény... Hímfiak versenye a dal... Nőhódító bizsergést keltő csoda...

Az egész nádas zúg, suhog, zajg és mennydörög. Egész zengésében férfikórus az.

Éppen nesztelenre avulva belefülelek a nádas zenekarba, az énekkari fortissimóba, mikor halhatatlan csodának válok tanújává.

Egy pillanat, s elhallgat a teljes énekvihar. Egy pillanat, s némaság a tavon.

Hirtelen azt hittem, megsüketültem, rettenve kapkodom a fejem: a csönd csönd marad.

Mi ez? A karmester intette le? S az énekesek és zenészek letették a kottát?

Pillanatokig hallgatok, várom, lesem, mikor kezdődik újra. Zavaromban megnézem az órát. Hat óra öt perc.

Siet az órám? Gondolom, pont hatkor van a záróra. Szeretném tudni: tegnap is akkor volt-e, s holnap is így lesz? A nádas órája pontosan jár? Nem siet, s nem késik?

Hihetetlen. Egyáltalán nem újul meg az énekkari muzsika. Százezer madár egy pillanat alatt végzett. A napi munkának is vége? Nem szabad tovább dolgozni, halászni, vadászni, vagy jön most éppen a vacsoraidő? Az esti kávéház?

A nádas nagy, szürke, barnás bugákkal bólogat a gyenge szélben, s már csak ő suttog túlvilági meséket. Milliányi madárvilág az egész földgömbön megnémult ebben a percben? Csak itt balról kever illetlenül két gácsér valami elkésett pört. Nem voltak benne a nagy együttesben, vagy rám kiabálnak, hogy menjek már a fenébe, s ne zavarjam a szívandalító szép csöndet?

Már a baglyok is kezdenek elmohogni a pusztá felett. Nekik most jön az időszakuk, bányászok ők, az éjjelre viszik a „kohanyecet”, világító bányamécs nagy szemüket.

A pusztá füve még rőten, vörhenyesbarnán sző a végtelen síkon. Csak ahol vízfolt marad, kezdi már a fű hegye zölden szűrni pengéje hegyét.

Búbosak guggolnak a falaton, s csipegetik. Fel-felrebbennek, újra leszállnak. Nem félnek, nem repülnek magasra a dobbanó láb elől, nincsenek megriasztva, mint a libák, akik érthetetlen magasan irogatják ékírási rajzaikat az égre.

Ni, kis pacsirta! Mint szürke göröngy, oly közel, hogy észre sem veszem. Az ember a pusztán nem lát közelre, távollátó lesz, túlnéz mindenben, mert látni akar valamit. A pacsirta surrogva száll fel, s mintha saját súrlódása indítana meg benne valami gramofonhengert, csicseregni kezd, s csicseregése meg nem szűnik, míg égbe fűrja magát. Ott aztán ott marad, s elfeledkezve arról, ami lent riasztó volt, önfeledten csirregeti, csicseríti dalát. Mintha a boltban vett volna egy madárutánzó sípot, s azt tekergetné szakadatlanul. Látcsővel figyelem, - úgy rezeg az ég nyugati fényében, mintha rezegne, rezegne, akárcsak a csillagsugár. Kis fekete, rezgő rongy, se le, se fel, a látóprizma odaszegezve egy csillag alá, de nem! Most kezd ereszkedni, vajon mi kell még neki a földtől?... No lám: le-le, s a csattogása semmit nem változik, egyre lejjebb-lejjebb: Arany János?... Valahol tévedés van, tévedhetetlen költő: a te szavad az, hogy „hallgat lemenőben”? Az én pacsirtám egész a földig száll, s csak akkor hallgat el, mikor egy arasz már a földszín. Akkor elveszti fejét, s belezuhan, leszáll, simán ereszkedik a repülőtérré.

Már másik pacsirta szól, harmadik, tizedik. Most hirtelen a pusztá telik meg csirrenő zenével.

S oly lármát csapnak, mint a vásott gyerekek. Még a tücsök nem kontárkodik, a béka ungasága a hatalmas tavak felől még igen halk, igen szelíden, próbálkozva gondolkodik a kora tavaszban. Minden a pacsirtáké. Ebben az órában ők vannak a planson. Hangvítörök, csattanó lesek és cselezések és szúrások sikítanak az éj felé. Így, majd hajnal előtt, az éj után. Májusban majd, minekelőtte a nap felütné fejét, ezer s ezernyi pacsirta zeng örömében, mintha gyöngyökkel szőné tele az eget.

Jobbról a Hortobágy alföldi vize kanyarog, egy kilométeren akkora kanyart csap, mint a kacsabél. A víz felett bíbic nyávog, de csak azért, mert itt idegen jár: ember. Varjú kiált le. Mít kiált? Már jó dolga van, nem mondja mindenre, hogy: *kalács, kalács!*... Most azt károgha: *pja, pja*, nem kell...

Már nyári tollazatban vannak a dankasirályok, fekete kucsmát húztak: télen, a hóban fehér a fejük. Most kacéran néznek a letűnt nap után s felém.

A nap ott nyugaton belesüllyedt a délibádba, mely most tenyérsi vastag kékes ködfolyó. Alsó fele gyorsan oszlik el, a felső fele sarlóra görbül, mint a hold szokott. De vízszintes, ragyogó, aranyló, lilára boruló sarló, aranykifli, ki kapja be: a föld? Az ég?

Óriási világesemény, s ily finoman játszódik le.

Megszűnt a nap, a fény, az élet.

De tudjuk, hogy csak egy éjszakára, s megnyugosunk.

Míg az eltűnt napot lesem, fekete felhőfolt a helyén, mintha kialudt tűz füstje kelne. Nem füst, nem felhő: seregélysereg. Bomlik, megint tömörül, keményre verődik, s újra széjjeloszlik.

Mennyi lehet? Ezer! Sok ezer! Rendetlen tömeg: seregély.

Temetik a napot.

A kilenclyukú hídon csibor csapódik a kezemre, s ott marad. Ó, szegény, eltévedett: a vízbe akart hullani az éjjeli imádott illat után... S halkán, hogy neszt ne verjen a láb, lebocsátom a folyó vizébe...

1942

JUDITH ÉS ESZTER

Szegények voltunk. Koldusnál is szegényebbek. Mert van-e nagyobb nyomor, mint a tönkrement uraké.

Egy nyírségi kis faluban húztuk meg magunkat, ahol egy talpalatnyi se volt a mienk a sovány homokból, s édeskés szagú akácfavirág gyötört. Csak az emlékezetünkben éltek a kövér bortermő repcetábláink, gulyánk, ménesünk, oszlopos kúriánk, ott fenn a ficfás Tisza-parton.

A világ sarkába húzódtunk, elbújni a szégyenünkkel. Mégis olyan helyre, ahol van atyafi. Jó a rokon, gondolta az apám, aki melegszívű volt, s mindig szerette az embereket.

Pedig átkos a rokon, az atyafi.

A rokon ott lakott a falu derekán, a legnagyobb parasztházban, amely csak úgy terpeszkedett a vályogoszlopaival, s puffadtan nézett apró ablakaival. Hol volt ez a mi úrias udvarházunk mellett. S micsoda keserves, nyomasztó nagy gög áradt belőle reánk. Vince bácsi, a nagy tokájú, kemény öklű, bozontos szemű rokon, hiába volt Szobi Kertész, mint mi, cselédjének akart befogni. Haragudott, hogy az apám nem vetkezett vele egy gatyaszárra, irigyelte, hogy neki már az öregapja kicseppent az úri sorból, s a mi águnk ennyi ideig bírta. Az igaz, hogy osztán jól is lepottyant, szétmállott a sárban, mint a túlérett körte.

Hát még az asszonyok. Az anyám Judith volt, Simonkay Judith. A nagyanyja báróleány volt, s a rokonsága odafent virágzott a hétágú koronák világában. A Vince bácsi, a Szobi Kertész Vince felesége Csitke Eszter volt, s ennek az apja számadó csikós vala az Alföldön, s úgy suttozták, pandúrkézen veszett el.

A két asszony olyan volt, mint két éles kés.

Az anyám sose panaszkodott. Hideg asszony lett, s egy szissz nélkül tűrte az életet. De a faluban rebesgették, hogy a pántos ládákban megőrizte régi apró virágos bársonyszoknyáit, nehéz selymeit s drágaságokat marokszámra. Egy kis igaz volt benne, de nagyon kicsi. Az apám jött-ment, káromkodott, kacagott, spekulált, reménykedett, bízott mindenkiben, várt valamit mindenkitől, s csalódott mindennap. Néha rettenetes jelenet volt kettőjük közt.

Én meg csendes kis emberke lettem. Félénk közvetítő az anyám és a világ között. Félttem az emberektől, ujjaimat se mertem mozditani. Úgy lestem ki a világba, mint a csigabiga, minden pillanatban készen a visszahúzódásra. És mégis nekem kellett kijárni az emberek közé. Én voltam a család képviselője a falu előtt. Az apám alig volt otthon, az anyám az udvarra se lépett ki, ha csak muszáj nem volt. Csak én jártam ki a házból, iskolába, boltba, tejért...

A tej. A mi kis életünk legnagyobb hiánya! A sok apró baj közt, amellyel meg kellett küzde-nünk, ez volt a legkeservesebb énrám. Nagyon szerettem a tejet, s nem volt tehenünk. A faluban meg nem lehetett kapni, pénzért is ritkán, a tej arra való volt, hogy legyen mit „a piacra vinni”. Istenem, micsoda gond volt az, hogy csaknem mindennap a nyakamba kellett venni a falut, és sorolni tej után. Persze ha az anyám beszédesebb lett volna, s meghallgatja a szomszédasszonyok pletykáit, nem kellett volna nekem tej után járni. Helyébe hozzák. De nem tette. És én kevély voltam az anyámra, mert szegény, mert szép és mert gögös.

Egy karácsonytáji estén nagy eseménynek lett oka nálunk a tej. Már bejártam a falut, s gyáván nyújtogattam a fehér meg a vörös krajcárokat, ne adj isten, hogy csak egy pohárral is kaptam volna valahol. Pedig mindenütt volt bőviben. Elöttem csűrölték nagy kondérokban, háromlábú

cseréplábasokban, s mégis ha kértem, a szikár, éles szemű, pénzéhes parasztasszonyok kitergették a két kezük szárát s mind a tíz ujjukat, és csípőre szorított könyökkel sápitották:

- Nincs, galambom. Nem lehet. Győteni kell. Gyön az innep. Kell a kalácsba, bélesbe, piacra. Most áros a té.

Fáradtan, pityergésre álló szájjal tértem haza.

- Nincs, nem adnak.

Az anyám nagy fekete szeme kitágult, csak úgy világított. Nem szólt, nem sóhajtott, nem fakadt könnyre. De én meglapultam, mint a kis egér, mikor érzi, hogy rögtön égszakadás.

Az anyám is kalácsot akart dagasztani. Nem szólt, elővette a vizeskorsót, vízzel kavarta a tésztát.

És én tűnődve néztem. Kint gyorsan alkonyodott, s ahogy a kavarófa csomóba olvasztotta a lisztet, egyre merészebben nőtt bennem egy gondolat.

- Anyám...

Rám pillantott. És én kimondtam:

- Én elmegyek Eszter nénémhez...

Meg sem rebbent a szeme. Pedig nagy szót mondtam. Azon sem csodálkoztam volna, ha a nagy sárgaréz kapsos biblia, amely az almárium polcán fenyegetően csillogott, rögtön a fejemnek repül, csak úgy magától... Eszter nénémről, a rokontól, soha semmit se kértünk, ha éhen halunk is.

De hisz neki volt vagy hat tehene, s a mi házunkban három napja se volt egy kanál tej. Mindig csak keménymagos leves meg krumpliceles... Már majd megszakadt a szívem egy kis tejért.

Az ablakon bevilágított a hideg, vörös fényű napsugár, az anyám csak kavarta, kavarta a tésztát. Egyszer megszólalt:

- Eredj el.

Azt hittem, nem jól hallok, egy pillanatig vártam, hátha megbánja, s hogy nem szólt, hamar felmarkoltam az asztal sarkáról a krajcárokat, s elszedtem. Nem. Az ajtónál még egyszer megállottam, visszanéztem az anyámra.

- Menjek?

- Csak eredj.

Egész úton ugrált, kalapált a szívem:

A kutyák majd lehúztak, és én hogy reszkettem tőlük! És sehol sem voltak olyan dühös ebek, mint a Kertész-portán.

Egy cselédlány jött elő, az mentett meg.

- Hol van Eszter néném?

A cifra lyány mogorva volt, dühös. Úgy tetszett, mintha mérgesebben vicsorítaná rám a fogát, mint a kutyájuk.

- Az ólba - mordult rám.

Igen jámboran, meglappanva, fél szemmel az ebekre sandítva mentem az ól felé. Még a szalma sem zizegett a talpam alatt.

A marhaól ajtaján vastagon áradt kifelé a pára.

Hirtelen megállottam, mintha jégbálvánnyá lettem volna magam is. Az ólból különös kiáltásokat hallottam.

- Hacc békén?! - kiáltotta az Eszter néném hangja, de úgy, mintha nem akarna kiáltani.

Dulakodás hallatszott, valami deszka, a szénatartó oldala recsegett, mintha hozzálöktek volna valakit.

- Komisz! - lihegte Eszter néném. - Disznó komisz!

Valami férfihang kacagott, halkan, nyihogva.

Megismertem. A kocsisuk volt, Pál Feri, a darutollas legény, akiről még én is tudtam, hogy a cifra szolgáló miatt hagyta ott a régi helyét, s állott be Eszter nénémékhez.

- Mit akarsz? - sziszegte a néném.

- Gyűjön ki! - mondta a legény. - Az iccaka gyűjön ki.

Csönd lett.

És én úgy állottam, mint a bálvány. A rémület fura kicsi gyerekszobra. Pedig nem értettem a szóból semmit.

- Eressz! - sziszegte újra a néném.

- Kigyün?... Ki?... Ha ki nem gyün, rágyútom a házat. Engem ne bolondíjjon... Ha más megítetett, ki is gyűjön... Ijfélbe.

Az ól rácsajtaja kivágódott, és a néném kirohant.

Ahogy meglátott, bámészan, ijedten, közvetlen az ajtó mellett ácsorogva, rögtön látta rólam, hogy mindent hallottam, értettem, s ettől úgy megrémült, majd elejtette a zsajtárt.

- Mit akarsz? - ripakodott rám olyan gyilkos szemekkel, azt hitem, fölfal.

- Édesanyám - hebegtem - tisztelteti Eszter nénémet, tessék adni egy csupor tejet.

- Nincs! - ordította, hogy majd felbuktam tőle.

Azzal sarkon fordult, s ment a ház felé. Valami nagy okosság jött rám.

- Pénzért kéri - kiáltottam utána olyan hangon, hogy magamat is meglepett.

Visszafordult, mint mikor egy harapós kis kutya ellen védekezik az ember.

- Nincs, ha mondom! - s továbbment. Aztán még egyszer felém nézett. - Három kemence kalácsot kell kisütnöm.

A hátam mellett ideges röhejt hallottam. Pál Feri állt mögöttem. És én nem Eszter nénémre haragudtam meg, hanem erre az állatra.

Leforrázva mentem haza.

Soká álltam az ajtó előtt, míg be mertem nyitni.

Az anyám már meggyújtotta az olajmécsest, ezen a vidéken üvegoldalás mécsest használnak a házban is, mint az istállóban. S én jól tudtam, hogy a lámpánkban nincs petróleum, az üvegbe sincs.

Letettem a pénzt az asztal sarkára, s elsuttogtam:

- Nem tud adni. Nincs neki.

Az anyám főlegyenesegett, kemény lett, és azt vártam, hogy kiabálni fog, szidni fogja.

De nem szólt. Semmit sem szólt. Végigsimította a homlokát, s azt mondta.

- Jó.

Szomorú, nehéz este volt. Egyikünk sem szólt. És én egyre csak néztem a mécses pislogó, hosszú füstöt eregető lángját, s arra gondoltam, hogy csakugyan milyen sok petróleum fogy a nagy lámpában, hogy már megint egy csepp sincs az üvegben. És arra is gondoltam, hogy két nap múlva karácsony, és csak legalább az apám hazajönne karácsonyra. Pedig neki jobb, ha nem is jön haza, mert látni se szereti ezt a nagy szegénységet, és ő, ha elmegy, mindig urak közt van, mert csak azokkal lehet üzletet kötni. De úgy látszik, azokkal se lehet, mert ő mindig soká van oda, mégis gyalog szokott hazajönni egy krajcár nélkül...

Hamar lefeküdtem, és akkor sem jutott eszembe, csupa csak ilyen komoly, nagyemberes gondolat.

Éjszaka volt, sötét, mikor valaki verte az ablakot.

- Judit! Judit! - hallottuk.

- Eszter! - kiáltott az anyám - te vagy?

- Én. Az isten irgalmára, eressz be.

Az anyám beeresztette. Én ott reszkettem az ágyon. A hideg lelt.

Egy gyufa sercegése hallatszott, de meg sem gyúlt, már rémülten suttogott Eszter néném:

- Jaj, meg ne gyútsd, ha nem akarod halálotat. Vess ágyat, végem.

Az apám ágyát bontotta meg az anyám, s a néném belefeküdt úgy ruhástul. Egyszer csak kurtán felsikoltott:

- Híjj! Ne nyúlj hozzám. Fáj... Összetört! - és zokogva fakadt. - Megvert. Majd agyonvert.

Kimeresztettem a szemem, és semmit sem láttam. Figyeltem, s mintha az anyám nem is lett volna, neszt sem hallottam. Tompán, görcsösen zokogott az asszony.

- Én, én örült bolond... Rajtakapott... - s csikorgatta a fogát. - És megvert, hogy ott nyúltam el az udvaron. Van egy órája, hogy ott fagytam. Hová legyek? Kicsukott. Csak hozzád jöhettem. Máshoz ha megyek, végem. Akárki más kiád rajtam...

S nyögött és lihegett és sírt.

- Tudtam, hogy az urad nincs itthon. És osztán te ügyis tudod.

- Én? - szólt az anyám.

- Nem szólt... a gyerek?...

Én majd leszédültem az ágyról.

Az anyám megszólalt. Azon a rettenetes nyugodt hangon, amelytől én már rettegtem, amelytől az én apám néha majd megbolondult.

- Nem. Az én fiam nem szólt.

És én, az „én fiam”, remegtem, mint a nyárfalevél.

Eszter néném csöndes lett, mint a halott. Többet nem szólt, nem sírt, egy pisszt sem adott.

Anyám lefeküdt, és én, aki az ő ágya lábujában hálтам, éreztem, hogy hideg, mint a jég.

Reggel, mikor fölébredtem, minden úgy volt, mint rendesen. A kemence már meleg volt, anyám fenn járt-kelt.

Felöltözködtem, s vártam a reggelit, mikor belépett az Eszter néném cifra szolgálója.

Lármás volt és jókedvű, nem olyan dühös és vad, mint az este. Inkább csúfondáros.

- Gazdasszonyom egy csupor tejet küldött. Itt az egész esti fejés... Csak épp a tetejét szedte le. Az édes tejfel kellett a bélestésztához.

- Jól van, Zsuzsi, mondd meg a gazdasszonyodnak, hogy köszönöm... Várj. Vidd el neki ezt a pár fülbevalót, viselje emlékül.

És felemelte a pántos láda tetejét, s odaadta a legszebb pár függőjét.

Bizony nem tartottam drágának a tejet. Mert ahogy a Zsuzsi lelkendezett a csecse ékszernek, olyan szívbeli örömmel méregettem én az öblös, hatalmas cserépfazekat. Vártam, hogy mégis tejet reggelizzek egyszer.

Az anyám pedig fogta az óriás köcsögöt, s elkezdte csöndesen, nyugodtan beleönteni a moslékos dézsába. Mert volt nekünk egy árva malacunk is.

Fakó lett az arcom, és halálos rémület vett erőt rajtam.

Az anyám rám nézett. Meghökken, s keze egyre vékonyabb érben csurgatta a tejet.

Végre nagyot sóhajtott, s ellágyult, fájdalmas szép arcán egy könnycsepp futott végig. Megszólalt:

- No, add a csészéd, fiacskám...

1908

A TŰZNEK NEM SZABAD KIALUDNI

Öregapó felállott a vesszők közül, kosarat kötött a hajlós, hántott fiatal vesszőkből. Olyan magas ember volt, hogy egész a padlást érte a feje, onnan felülről szólott le, miközben leverte magáról a vesszőforgácsokat:

- Lyányom, süssél egy kis kolbászt...

- Ó... - dünnyögte a lánya, aki a kisgyereket etette tejbe áztatott kenyérbéllel.

Öregapó nem törődött vele, kicsit izgatott volt, fordult.

- Ejnye - mondta -, megyek mán, szétnézek egy kicsit a faluba. A marhának adjatok enni.

A fiatalasszony erre is dünnyögött, de nem mert hangosan, mert ő most itt amolyan hadiözveggy, hát meg kell köszönni a kenyeret is, amit a gyereke kap. Mióta az ura oda van a harctéren, idehaza él az apja nyakán, nemigen lehet morogni.

A másik fiatalasszony jött be egy üres dézsával, a menyé. Öregapó arra is rászólt:

- Adjatok enni a marhának.

- Hová megy mán megint?

- Megyek a faluba.

- Gondolom.

Öregapó odalesett a magasból a pattogó menyecskére, ő is gondolta, hogy ezek mán gyanakodnak, hát egyszerre csak nagy ravaszul azt vetette:

- Ha legyünne Zsuzsi néni a levél miatt. Hogy nem írtak-e a fiúk a csatából... Osztán akkorra megsül a kolbász, kínáljátok meg... Tudjátok, milyen szegény... csak dógozik, oszt nem adnak neki a gyerekei...

- Ó, több kolbász van annak a padlásán, mint a miénken.

- Nono.

A két fiatalasszony elhallgatott, az öreg pedig sietve kihúzta a lábát a házból. Egész megkönnyebbült, mikor kinn volt.

- Mit akar atyus avval? - kérdezte a menyé.

- Nem tudom - szólt kedvetlenül, mérgesen az asszonylány -, mán meg kell írni a Pistának.

- Majd meglátod, hogy rosszba sántikál.

- De hogy annak a vénasszonynak le nem sül a képirül... Unokája van, osztán...

A meny vígabb teremtés, az csak a tréfás oldalát látja, csak nevet rajta.

- Ha még soká tart a háború, cifra dógokat érünk meg, te...

Az asszonylány megrázta a gyereket, aki nem akarta megenni a papit.

- Egyél, te bűdös, mert nem foglak etetni minden percben. Azt hiszed, nincs dógom?... Nagyapád most itthagya a marhát a nyakamba, ű meg megy a...

Öregapó azonban ezt már nem hallotta. Végigcancékolt az utcán, nevetett magában, hogy túljárt a menyecskék eszén, iszonytató ravaszsággal csinálta; csak nem mondaná, hogy „ha eljön Zsuzsi néni”, ha éppen odaindul... Szóval, addig ment, addig ment, míg egyszer csak felkiáltott nagy örömmel:

- No, jött-e már levél, Zsuzsi húgom?

Egy udvarról takaros kis anyó nézett ki. Tette, mintha nem látta volna meg előre öregapót.

- Levél? - kiáltotta. - Jött bizon kettő is.

- Igazán? - s öregapó odakönyökölt a deszkapalánkra. Más ember fel se lát odáig, de ő úgy rákönyökölt, mint a pap a katedrára.

- Osztán ugyan mit írnak?

- Még el se olvastam jóformán a sok dologtul.

- Ejnye, ejnye - mondta öregapó, s megcsóválta a nagy fejét, amelyen akkora báránybőr sapka volt, mint egy guba.

- Mégis, jót írnak?

- Mán annyit olvastam, hogy azt írja Feri vejem, hogy kedves anyám, az vót a legborzasztóbb, mikor egy muszka ezredest megszorítottunk egy udvarba sok mindenféle muszkával meg tatárral, osztán úgy belédöftem a bajonétomat, hogy belement a hegye az eperfába - s öreganyó odaállott az eperfa alá, amely éppen a háta megett volt, úgy mutatta -, azt írja, hogy így e!... A bajonét hegye meg belement az eperfába a torkán keresztül, úgy, hogy nem lehetett kihúzni, rittig le is tört... azt írja... Osztán, kedves anyám, úgy ömlött abból a vér, mint a disznóból, ha megszúrják, oszt mind a képembe spricelt... - Anyó bólogatott hozzá. - Nahát ez kegyetlen borzasztó is lehetett...

- Még a! - mondta öregapó.

Öreganyó közelebb lépett a kerítéshez, suttogva folytatta, de kétszer is visszanézett elébb, nem hallgatózik-e valaki.

- De a Jóska fiam ír egyet.

- No.

- Valami istentelen lelkehagyott megírta neki, hogy a felesége *vasaltba jár!*...

- Ááá...

- Bizony attul az asszonytul! Ilyenkor legalább felhagyhatna a flangérozással. Gyászolhatna egy kicsit. De csak cifrálni. Olyan az anyja is... Megírták neki! Szegény fiúnak! Nem is neki, hanem valami falubélinek, a meg mingyán szaladt Jóskáho... Írja osztán most a szegény fiú: „Drága anyám, sírva gondolok magukra, szeretnék mán a tavaszi munkával foglalatostkodni, de nem lehet tudni, mi lesz a háborúval, most pedig nagyon jól szorítjuk az ellenséget, csak soká így tartson... Majd vége lesz eccer”... Így ír, de nem tudom én azt olyan jól elmondani - s most halkabbá lett a hangja, úgy suttogott fel a kerítés tetejére, „kívánom, hogy az én feleségem azután is vasaltba járjon... mer hallom, hogy mindennap vasaltba jár...”

- Biztosan megírta valaki...

- Hm.

- Biztosan.

- Ő maga is mondja, hogy „Kádár Lajosnak írták otthonról...”

- Aha.

Az anyó elhallgatott, s pár pillanatig némán néztek egymásra.

- Ejnye - mondta egyszerre öregapó, mint akinek mécses gyúlt ki az eszébe -, azt a levelet már megnézném... Ha megmutatja húgom.

- Lehet, lehet a.

Öregapó nem szólt semmit, fordult a kapunak, s bement.

- Isten hozta - fogadta anyó -, tessék beljebb kerülni...

Itt jó magas ház volt, itt elfért öregapó, nem kellett félni, hogy a fejét beleüti a mestergerendába. Leült a karos ládára. Aztán bejött két lány meg az unokák. Persze a meny az otthon van apjáéknál; azért lehet flangérozni frissen vasalt ruhába. Igaz, egy lány s gyerek sincs még - április végére várják... Volt nagy zsvajgás, de ők csak beszéltek a fiuk leveléről, öregapó kétszer is elolvasta annak minden szavát.

- Úgy van a - mondta végül -, biztosan megírta valaki!... Itt is van, ahogy mondta Zsuzsi húgom, „Kádár Lajosnak írták otthonról...”.

- Ne olvasson már, András bácsi, mer megvakul.

- Á, nem olyan öreg az én szemem, ha öregapó vagyok is.

- De gyújtani kell lámpát - szólt anyó -, hun a masina, te...

- Ott van ni - szólt a lánya a gyerek mellől, mert szoptatott, és nem akart felállni.

- Jaj, mán ez is két krajcár - szólt öreganyó, s megzörgette a skatulya gyufát.

- Jó is vóna - mondta a másik lánya, aki szintén olyan vastagon mozgott a házba. Az ő ura is oda van, de mán kórházba fekszik szegény, Csehországba; elég bánat, bezzeg neki nincs is kedve vasaltba járni, koplaltatják szegényt a csehek, csak épp él, négy napig se lát orvost, azt írja. Panaszosan szólt. - Őt píz mán két pakli.

- De nem is kapni mahónap - mondja a szoptató asszony.

- Hát az én gyerekkoromba? - szólt anyó nekik oktatva. - Akkor még híre se vót a gyufának, az uraknak vót csak olyan tűzcsináló masinája. Hanem fogtunk egy kis csuprot, szaladtunk a szomszédba tűzéért... Meg vigyázni kellett, hogy ki ne aludjon... Jaj, istenem, annak nem vót szabad megtörténni, hogy eccer az egész faluba kialudjon...

- Bizony - mondta öregapó, s keresztbe tette a lábát, nagy csizmái voltak, hogy a földön a gyerekek azt hitték, bornyú jött be a házba. - A tűznek nem szabad kialudni! Mindig csak azt hallottuk a régi öregektől: a tűznek nem szabad kialudni.

Kis csend volt, a kicsi lámpa meggyúlt.

- Jaj, menjetek mán a marhának enni adni - szólt sírósan az anya, mert ő egészen elfeledkezett a marhákról; a vendég miatt.

- Menjen maga - mondta a lánya, s a gyereket áttette a másik oldalára.

- Eridj, lányom - küldözte anyó a másik menyecske lányát, de ez is csak a vállát rángatta.

- Ó, én nem szeretek ebbe a sötétbe ott lökdösődni a tinók közt, nagyon mérgesek.

Az anyó ránézett, bizony igazat adott neki, hát csak elszánta rá magát, hogy maga megy az ólba.

Öregapó ott maradt, az asztalra ráfeküdt, s a lámpa gyenge világánál silabizálta tovább a levelet.

Mikor a marhák már jól ropogtatták az eléjük vetett takarmányt, egyszer csak erősen setét lett... Anyó visszanéz a jászoltól, hát öregapó fogta el azt a kis világosságot az ajtóba, ami még vót. Nem utána jött a huncut!

- Ejnye - mondta - de nagy gyertya gyúlt!

Anyó már szinte félt tőle, nagyon gondolkozott, hogy lehet most kijutni ettől a nagy mahomet embertől az ajtón; azok a menyecskék is őtet zavarják ki, ahelyett hogy szó nélkül ellátták volna már a marhát.

Egyszer csak, ahogy a tehén hátát vakargatja zavarában, érzi, hogy valami nagy kéz nyúlik be a tehén fölé, s megragadja őtet. A másik percben már fel volt emelve a levegőbe, fel a széna tetejére.

- Jaj, istenem - fúlt el a hangja -, megbolondult kend?

De öregapó bánta is a tiltakozást, rátette a szőrös, erős ajkait, s megcsókolta a magához felemelt kis anyót...

- De hagyjon békét, hallja, nem vagyok én még olyan öreg, hogy engem bántatlanul lehessen bosszantani. Ha unokám van is, de csak negyvenöt esztendőcske vagyok.

Két évet lehazudott az anyó.

- Én se vagyok öreg - mondta nagyapó, s újra megcsókolta az anyót. - Ötvenkét esztendő nem nagy idő...

És apóka is letagadott három kis évet.

De anyó halálra volt rémülve.

- Jaj, istenem - mondta -, ha a fiúk itthon vónának...

- De nincsenek - szólt öregapó, s újra hozzádörzsölte a borostás arcát.

- De hagyjon, veszett kutya!

- Nem én, Zsuzsi... Hát ha a fiúk nincsenek itthon... mink nekünk... kell... teljesíteni... a szeretet... Osztan özvegyek vagyunk, he... Minden lehetséges... Tudod, hogy a tűznek a faluba sohase szabad kialudni!...

És megcsókolta újra. Egy fiatal legény se jobban a babáját. Nem biz a.

1915

GIOTTO ÉS RAFAEL

1.

- Nézzen még egyszer vissza, szívecském!

Az asszony még egyszer megnézte, hogy a kofferek jól vannak-e a hálóban, és hogy az ura felsőkabátjának a zsebében nem törött-e össze a konyakosüveg, amelynek a fenekén még volt. Ki is vette, s megnézte.

- Nézze, ezek az emberek mind megitták.

Összenéztek, nevettek.

- Fel kellett volna menni a szobába - mondta a férj, s csóválta a fejét, s szinte látta, hogy az olasz szolga lopva hogy húzott egyet a palackból.

- Én éreztem is rajtuk a szagát - mondta az asszony -, sose ittak ezek életükben Martell-konyakot.

Az ura nézegette az üveget, s elkezdte kifeszíteni a dugóját.

- Ne körömmel, ne körömmel.

Elővette a zsebkését, kinyitotta a dugóhúzó, s kissé belefeszítette. De tegnap oly könnyen járt a dugó, hogy elszámította magát, s beleszakadt. Újra be kellett srófolni, s akkor sem csinálta meg elég gondosan, mert sietett kinézni a szép olasz tájra, csak előbb egyet akart kortyintani az üvegből, nagyon szeretett így reggel egy kortyocskát. Már dühbe jött, s az egész dugót szétmorzsolta. Az asszony aggódva nézte a dolgot, a száján volt valami csípős megjegyzés, de csak elhallgatta. Azonban mikor nyitva volt az üveg, s az ura odatartotta elé, elfordította a fejét.

- Fúj.

Ebben a szóban és ebben a hangban volt benne minden kis indulata, amit az idegen férfi ügyetlensége kiváltott belőle.

- No, igyon, szívecském.

- Tudja, hogy én reggel sose iszom konyakot. Fúj.

A férj nevetett, s a szájához emelte az üveget. Jót ivott belőle, többet, mint eredetileg ivott volna.

Az asszony most kíváncsian várta, hogy mi lesz. Mit fog csinálni az üres szájú palackkal.

A férj körülnézett, egy dugót szeretett volna elővarázsolni a levegőből, mivel nem talált, újra hozzá fogott inni.

- Ej, még mit nem - mondta az asszony, s kikapta az üveget az ura kezéből. Valahogy úgy tűnt föl neki, mintha ez feleségi kötelesség volna, mintha az életét mentené meg ennek az embernek, s mintha ő tartozna azzal, hogy ilyen önfeláldozó cselekedetet végezzen, mintha azért kapott volna ennyit ettől a férfitől, hogy azt a valamit meg kell mentenie a jövőre.

A férfi engedékenyen adta le a szájáról az üveget, s alapjában véve boldog volt, hogy az asszony átvette tőle, most már ő tegyen vele, amit tud...

- Persze, most aztán nem tudja bedugni - mondta csípősen az asszonyka.

- Ezt nem - szólt egyszerűen a férj.

Kis csönd.

- Majd vesz egy vizesüveget, s annak a dugója jó lesz - döntött a feleség, s a palackot odaállította a sarokba a nagykabát alá. Most végre mintha minden rendbe lett volna.

- Nézze meg, szívecském, milyen gyönyörű a kilátás.

Az asszony fáradtan kipillantott az ablakon. Annyi kilátást láttak már hat hét óta... De a szeme ott maradt... Aztán közelebb ment, elkezdte nézni, nézni... Valami oly roppant furcsa volt a kép... s most már az övé is... mert pár napot ott töltött bent a hegy tetején, a városban... A fülébe csendült a múlt éjszakai éjjeli zene, a különös, élesen síró, sikító olasz hegedű, ami felébresztette őket álmukból... éppen össze voltak veszve, az első kemény összecsapás... de már oly idegesek, mindenben összetűznek... de szép ez a szürke kőváros, ahogy ráhalmozódott a hegycsúcsra, az ott a vár, a kolostor, számtalan kőoszlopával, itt a felső templom, az alsó templom, az ott a dóm... ott mentek az este gyalog lefelé, azok mögött a házak mögött, össze-simulva s össze-nevetve asszonyok ültek kint a falak tövében, ajtók lépcsőjén, kisgyerekek futkostak, egy pici alig bírt totyogni, és soldót kért. Maszatos kis tenyere... röstelli... nem adtak neki... most utólag el is pirult bele... hogy lehet egy pici baba kérését megtagadni, de úgy fel volt bőszerűlve, hogy már a csecsemő is koldul... Mily szép város... s mily furcsa, odahaza nem építik hegyre a városokat. Ez mind a hegytetőn van.

- Miért - kérdezte a férfit, aki mögötte állott, mily különös, hogy folyton mögötte áll egy férfi... hogy férfi áll mellette, mögötte, előtte, utána, akármerre megy, minden városban ott van vele, minden szobában, minden helyzetben... el is pirul... -, mondja, miért építették a városokat a hegy tetejére, hisz oda oly nehéz felmenni?

- Igen, de ha egyszer felmentek, fent vannak!

Azt akarta mondani rá, hogy: buta. De tényleg, hogy milyen buta egy férfi. Ha felmennek, ott vannak. Persze hogy ott vannak, de minek mentek fel.

- Azt kérdezem, hogy miért építették a várost a hegy tetejére. Ennek valami okának kell lenni. Minden város a hegy csúcsán van. Miért? Úgy szerették a szép kilátást? Egészségügyi okokból?

- A fenét - mondta a férfi, aki sose gondolt életében erre a dologra, de már hozzá volt szokva, hogy mindent rögtön, habozás nélkül s elfogadhatóan, sőt csálhatatlanul meg kell magyaráznia, ha csak kockáztatni nem akarja a férji tekintélyt -, védelmi szempontból.

Az asszony, aki el volt készülve a legvégsőkre is, hogy most rajtaüt, s leleplezi ezt az áltekinthetőséget, aki egészen idegen befolyását a gondolatainak legkisebb lüktetésére is kiterjeszti, most egyszerre elnémult.

- Védelmi szempont?... - ezt valóban megértette.

- Persze - mondta a férfi a világ legtermészetesebb hangján. - Nézze meg: mire az ellenség feljött, akkorára mind agyonverhették őket kövel, ha más fegyver nem volt... S könnyű volt bástyával még jobban megerősíteni... De ha síkon építették volna, akkor a hegyről belőnek a piac közepére. Mit gondol, egy ágyú onnan a hegyről az egész várost lerombolhatná, ha a várost lent építik meg...

Már ez sok volt, ezt már fölösleges volt mondani, ez már olyan volt, ahogy a gyerekek magyaráz a felnőtt. Az asszonyka összehúzta a szemöldökét, elfáradt, bedugta a fülét, otthagya a szép kilátást, s beült a sarokba. Sóhajtott, a szemét is lehunyta. Nem is tudta az ura szavait, nem is tudta, hogy ez attól van, hazagondolt s arra, hogy vajon tett-e el a gazdasszony paradicsomot, s az nem fog-e megpenészedni...

2.

- Már ez?... már itt vagyunk?

Nagyon rövidnek tetszett az út. Ez nem két óra, ez csak egy félóra.

Egy város felé lötyögött a vonat, amely hasonlított az előbb elhagyotthoz, de közelebb van az állomáshoz, s alacsonyabb a hegy, amelyre építve van. Nem oly festői kép, s az egész szürkébb és közönségesebb.

A férfi most elemében volt, hordárt rendelt, rendelkezett, hotel, portás, autó.

Egyszer csak ott ült az asszony az ülésen, a hotel omnibuszában, az ölében a kis kezításkája, kissé összeesve, furcsán elhúzott szájjal, a messzibemenő szemmel, s ült, ült, míg a férfi mellé nem ült. Udvariasan, sőt gyöngéden helyt adott neki, s tovább is oly lankadtan ült.

- Valami baja van, szívecském?

Csodálkozva nézett rá.

- Nincs.

- Fáradt; nem is csoda, borzasztó az, hogy milyen strapa ez az utazás.

Mosolygott.

- Nem vagyok fáradt. Hogy hívják a hotelt?

- San Marco.

- Jó hotel?

- Nagyon kitűnő.

Ezt úgy mondta, mint akinek kötelessége mindent tudni. Hát hisz ő se volt soha életében ebben a városban, s az asszony ezt tudja. Honnan tudja ő, hogy milyen lesz a hotel?... Ha megszorítanák, még a város nevét se tudná, hol is vannak.

De ahogy az asszony egy picit közelebb hajolt hozzá, önkéntelenül úgy odasimult, mint gyermek az apjához, édes meglepődést kezdett érezni. Úgy dagadni kezdett a szíve, valahogy úgy rájött, hogy ő egy erős férfi. Valóban nem bolondság az, hogy a férfi a nagyobb tekintély. Egész jelentékenynek érezte magát. Körülnézett a kocsiban, a porfellegesen fehér utcán, a zöld réten, amely kertek megett volt, a hegyeken, idevillant most egy szép távoli csúcs, s a magas pínecsoporton, amely amott látszik, érezte, hogy ő a férfi, s a felesége teljesen az ő erejére van utalva, s ez a jó.

3.

- Maga fürdőszobás szobát kért?

- Igen.

Az asszony hallgatott. Mit tegyen vele. Belenyugodott. Bement a hallba, s leült egy fotelbe. Igaz, ott sem volt, az egész hotelben fürdőszobás szoba, ahol most voltak. Ezekben a kisvárosokban... De ez mégis egy nagyon rendes hotel. A hall igen szép, magas felső világítás, a falak tapétázva, egész modern. Az egész épület nagyon úri.

Már úgy megszokta, hogy ha magában marad, ül és vár, oly csendes zsibbadtság volt benne, nem kívánt semmit, nem várt semmit. Ebben a fura világban úgyis jön egyik látási szenzáció a másik után. Beletörődik az ember, hogy rendkívüli látnivalók tömege halmozódik, hajszolódik,

az ember már fáradt, felemeli a szempilláját, de jó. Nedves lankadtság ez, nem kell gondolni semmire, minden megvan, már várta a teste a víz csobogását, a pórusok szomjasan, ebben a hőségben... most ugyan nincs melege... nem, semmi baj sincs... sőt, minden jó...

- Azt mondják, nincs szobájuk üres. Olyan szoba, amelyiknek fürdőszobája is volna, tudja, szívem, de itt lent a fürdőszobában most lemosdunk, aztán elmegyünk egy kicsit sétálni a városba, s mire visszajövünk, lesz.

- És a reggeli?

- Ejnye, ejnye, majdnem elfeledtem.

A férfi tapsolt, s egy fekete frakkos pincér futott elő.

- Két komplett reggelit.

- Ideparancsolják, vagy méltóztatnak az étterembe...

- Igen, itt jó lesz.

Nemsokára ott volt a kis szalonban mellettük. Tej, kávé, méz, vaj, zsemlyék...

Milyen jóízűen ettek, mindkettőjüket meglepte a dolog.

- Itt kitűnő koszt van - szólt az asszony. - Látta tegnap ott azt a fekete körmű pincért?... Én mindig azt néztem, hogy mikor a levest adta, a körme belelógott.

- Malacka.

Vidáman, egyenesen mentek ki a kapun. Nagyon előkelő volt. A hotel egy régi palazzó, egy valódi nagyúri palota volt a XVIII. század közepéről, ennek a kornak fejlett kényelmi ízlésével, nagy ablakokkal, levegős, úri beosztásával.

Kint izzó, perzselő, égető volt egyszerre a levegő. A nap olyan vakítóan süttött, hogy a szemet be kellett hunyni a fényzáró elől. Az utca köburkolata úgy szórt a fényt, mint egy kopott acéltükör. A palota mellett egy keskeny utca nyílt, oly sötét és annyira keskeny, mint egy odú, s nyirkos bűz csapott ki belőle. De ők továbbmentek a főutcára, amely ott volt egész közel, csak még egy nagyszerű palotán kellett túlhaladni. Jobbra lekanyarodtak, s felszisszenve megállottak.

Az utca már megint csodálatos volt. A férfi telehabzsolta magát mondanivalóval, akkor a feleségére pillantott, aki nyitva maradt szájacskájával állt, s nézett lefelé a lejtős utcán, amely oly sugárzó, világos és mégis oly századosan érett volt, egyenes és mégis zezugos, alacsony, egyemeletes házak, s mégis úgy érezte az ember, mintha az egekhez emelkedne. S ott az út távoli végén egy templom részlete. Valami olyan harmónia, hogy az ember csak álmélkodva áll, mint egy természeti jelenség előtt.

Az utca jobb fele napsütésben, a bal fele mély árnyékban volt. S ők mégis a napon maradtak, mert ez az olasz nap valahogy hozzátartozik ehhez az egész léthez. Nem üldöz, nem fáj, hanem ragyog az ég.

- Tarcalon az ember úgy elbúvik a nap elől - mondta a férfi. - Még a kutya is a kazal alá menekül. Itt nem érzem a napot.

Az asszony nagyot, mélyet lélegzett, és csillogó arccal nézett a mindenre.

A férfi szólt:

- Szép?

Csak a szemével felelt.

- Gyönyörű?

Ismét intett.

- Szeret?

Az asszony odapillantott, s csukott szájjal:

- Mikor?

A férfi boldog, zárt, magába merült mosollyal:

- Most.

Az asszony lehunyta szemmel az izzó glóriában. Csak itt fedezhették fel a glóriát, a fényívet, a fénypárát, a fénysugárzást a szentek feje fölött:

- Hol?

A férfi nagy lélegzettel, vállait megfeszítve, izmot megdagasztva, könnybe borult szemmel; a farnesei Herkules:

- Itt.

4.

Végigmentek az utcán, s a férfi egy-egy évszámot mondott. A házak korát becsülte meg. Jobbról tágas térre nyílt az utca, ahol Garibaldi szobra állt, milyen remek neve van a karbonári köpenyéhez: Garibaldi! Vagy ahogy az Alföldön mondták: Galibardi!... Milyen furcsa, hogy a nagy embereknek ilyen jó nevük van...

Leértek a főtérre, a dómhoz. Jobbról, balról kis kávéházak, az utcára kirakott asztalokkal, ahogy a térre értek, újra egy óriási meglepetés, egy olyan tér, amelynek hatása alól nem vonhatták ki magukat. Szemben a dóm, roppant falaival, különös téglavagy kőfalak, mintha félben maradt volna az építése, s annál szebb, sötét lyukakkal a falban és valami oly csudálatos építészeti remek... vagy inkább festői... Festői hatás, barnaságában eloszló sötét pontok s rajta-
verődő fehér fények... s ahogy az ember a fejét balra fordítja, itt a városháza, egy elbűvölően különös négyszögű, várszerű épület bent a város közepén, csipkék és faragások, aszimmetriák édes kavargása, és mégis egyszerű és monumentális... Az a homlokzat; jobbra-balra, kettő is, és mégsem ugyanaz, és mégis ugyanaz, és milyen más, amint egy hatalmas térre néz, s mikor egy keskeny útra... S felette a kék ég, annyira kék s felhőtlen, és a nap, ahogy büszkén és gögösen, boldogan tüzel... Ó, milyen kár meghalni, és milyen kár, hogy el fog múlni az egész világ...

- Nos?

Az asszony lehunyta tág szemét, valami különös, kacér páva-mozdulattal húzta ki magát, mintha tetszeni akarna a kőpaloták rábámuló szemeinek, s csak annyit mondott:

- Ez igen!

5.

Bementek a dómba. Kapujánál egy régi pápa megzöldült bronzszobra áll. Nagyon szép, nagyon gazdag, nagyon őszinte. Hatalmas orra s nagy szakállal kigyózva csavarodik, nagy görbe botjával maga elé néz, s feje meggörnyed a méhkasforma tiara alatt. Hogy az ember él, aztán meghal, s a szobor jelzi, s ha valóban élne, sem volna hozzám közelebb... Akkor minek élni?... Így több...

- Hm.

Gótikus óriás boltívek. Sugárfák soha oly magasra nem nőnek, mint a márvány a gótikus templomokban. A szem boldogan szökik fel a magasba, a márvány fényén csúszik felfelé, s milyen virágerdőbe borul odafent. Ó, ez az olasz gótika, amely valami csapongó, édes kedély melegségével virágoztatja ki a magasságokat. A zordon germán gótika félelmes, megdöbbentő tömörsége helyett, itt tágas boltívek odafent, világosság s színek gazdag csobogása.

Talán nem is szép templom, talán nem is híres templom, azok közt a különös kincsek közt, amik itt teremnek... de egy pusztáról jött kis magyar szívnek azt az érzést adja, hogy a fene egye meg ezeket a bitangokat, de szépet tudtak csinálni.

Mint két bogár csaponganak s ácsorognak az oszlopok alatt, mint liliputiak az őserdőben... Az asszony a szenteltvízhez nyúl, keresztet vet, s halkán súgja:

- Egy kicsit imádkozom, szabad?

- Szívecském.

S utána néz a fehér asszonynak, a karcsú fehér embernek, ahogy elmegy, s letérdel Mária egyik oltáránál. Ő maga is, szemével imádkozik, gondolat nélkül a magasba függesztett tekintettel.

Különös, csak most veszi tudomásul, hogy a templomban munkások dolgoznak, kalapálás, fűrészelés, zivaj. Mintha orgona szólana, annyira hozzátartozik. Semmi nem zavar. Az imához nem kell templom, hanem érzés. Itt is, ott is csoportok, az oltárnál papok, s fent a magasban vidám munkások döngetik a követ.

- Imádkozott, szívem?

- Igen.

- Értem is?

Megérintik egymás kezét; önkéntelen összeforrás. Milyen gazdagok ezek a percek, úgy szikrázik belőlük az érzés, mint briliánsból a fény.

6.

A sekrestyén át kimentek a templom udvarára. Nagy, oszlopos, boltíves udvar. Sírkert. Mily gyönyörű volt Assisibe a templom kolostorudvara.

- Emlékszik arra a furcsa ciripelésre az öreg fákon?

Az asszony már tudja, miről van szó.

- Ha nem lett volna olyan hangos és dallamos, azt mondanám, tücsök volt, de ilyen erős hangot csak a madár adhat.

Mosolyukban újra születik az édességes kis udvar, középen Szent Ferenc jó szobrával, ahogy ott áll örök enyheségben, szomorúságban és mégis örömben.

- Furcsa, tudja, hogy nem emlékszem a Szent Ferenc arcára? - szól a férj.

- Én sem.

- Jelentéktelen arc. Az a jelentékenysége, hogy abszolút jelentéktelen. Tudja, mire gondolok. Például, aki egyszer Dante arcképét látta, nem felejtheti el. Szent Ferencnek láttuk minden képét, és elfelejtettük... Megálljon csak, én most sorra emlékszem valamennyire, ahogy meg-néztük... Szent Ferenc meghalt 1226-ban, nos, Cimabue, a festő, született 1240-ben... ő volt

hozzá legközelebb, korban... s most emlékezzen arra a szegény szomorú barátára, aki ott áll Szűz Mária mellett, maga azt mondta rá: ez egy koldus - emlékszik?

- Igen.

- Cimabue tanítványa volt Giotto. Nem tetszett neki az a szomorú koldus. Egy húszéves fiúnak az nem tetszik, mert Giotto húszéves volt, mikor azokat a remekeket festette... ő csinált egy új Szent Ferencet, egy csendes, kedélyes öreg bácsit, egy úriembert, aki tiszta és rendes, és megnyugodott. A Cimabue Ference szenved, fázik, éheznek, tele van testi szenvedéssel, a csizma feltörte a lábát, gyalogol, koldul... A Giotto Szent Ference úgy megy át az életen, hogy valami boldog nyugalom megmenti minden bajtól, nem érez semmi testit, nem kell neki enni, inni, mintha a föld menne alatta, és nem ő gyalogolna, mesealak, akiből ki van kapcsolva a szenvedés és a szenvedély... Erre jön Giotto utódja, akinek ez is kevés: Simone Martini, ez már aztán egy angol lordot csinál belőle... Cimabuénál gyűrött, parasztarc... Giottónál egy kedves gimnáziumi tanár... Ennél egy hosszú arcú, finom szakállú, előkelő, magas úriember, azonban ebben is van szentség: ezt már nem éri el a szenny... tiszta marad, és leperreg róla minden, egy éteri tisztaságú lény, aki azonban nekem nem szimpatikus, mert nagyon is kaszinói tag, ki álöltözetben jár...

Az asszony hallgatott, nem szólt bele.

- Figyel?

- Igen... De mondja, szívem, gondolt maga arra, hogy a lakásunk még nincs rendben... s utóvégre az embernek társadalmi kötelességei vannak... Nem mehetünk el sehova, és nem is jöhet hozzánk senki... Itt elköltjük ezt a sok pénzt... hát én nagyon boldog vagyok, hogy maga fürdőszobás szobát kért, mert igazán nagyon megnyugtató, ha az ember a fürdőszobában kipiheni magát, a művészet után, ugye, de ha arra gondolok, hogy otthon még nincs meg a kád... és mibe kerül egy email kád... hát, nincs igazam?... itt csupa művészi dolgot lát az ember, vigye haza az életébe is az ízlést, én úgy gondolom... nem?... remélem, egy olyan márványkádát csináltat, amelyet a vatikáni múzeumban láttunk; legalábbis, azért fejleszti az ízlésemet, nem igaz?... butaságot beszélek?...

A férj boldogan nevetett:

- Nem, babókám, édes kicsim...

7.

Milyen szép boltajtó, aha, ide belépti díjért lehet bemenni, itt van valami látnivaló.

Bementek, s meglepetve állottak meg.

- Mi ez a szép?

Alapjában véve egy üres kis szoba volt. Kétoldalt egy-egy hosszú pad, mely a fal alatt végigfut, s szemben egy kis emelvényen elhelyezett asztal. De hogy volt ez megcsinálva. A fal burkolva volt a pad felett magasan, barna, remekbe faragott tölgyfa burkolattal, s az asztal oly művészi módon megépítve, mint egy kis oltár, anélkül hogy bármi templomi lett volna benne. Nem tudták hova tenni, de mégis templomi hangulat támadt.

A férj megkérdezte a hely nevét, s felgyúlt arccal mondta:

- Collegio del Cambio... most már tudom, hogy hol vagyunk; de szép... A régi tőzsde... Tudja, mi ez?... Mikor még nem volt közlekedés s nem volt semmi, mikor nálunk még Mátyás király uralkodott, s a nádorispánunk nem tudta a nevét leírni, hanem a kardja markolatán volt a pecsétnyomó, azt ütötte rá az oklevélre, abban az időben ez a kis város ezt a helyiséget csinálta a nagy vásárok pénzforgalmának lebonyolítására... Nézze csak, mit érzett a távolról gyalog s nyeregben jött kereskedő, hogy a magával hozott, féltett és félt papírrongyot aranytekercsbe beváltsa... Rögtön látta, hogy jó helyen jár... Ez egy finom, megbízható, úri hely, ahol őt nem fenyegeti veszedelem, ahol vagyon pénz... Ide ült le, erre a padra, s várta, míg sor kerül rá... Kint a lova rágt a zabot... Mily egyszerű s mégis mily méltóságos hely... Én voltam a budapesti Tőzsdepalotának a nagytermében, s mondhatom magának, hogy undor fogott el, mikor láttam. Az egy igen nagy, tágas helyiség, s ez még jó benne. De ordít az ordenárésága. Mikor ott voltam, azt mondtam, hogy istenem, mégis borzasztó, hogy a pénz a szőrösszívű emberek markában van, akik nem tudnak vele mit csinálni. Ugyanabból a pénzből világvégéig szépet lehetett volna teremteni, ha művész csinálja. S ugyanaz a tervező jobb ízlésű megrendelőnek jobbat, finomabbat tudott volna cselekedni. De azon a piacon, ahol hallgattam azt a félelmetes, állati üvöltést, a „veszek”, „adok”... számokat... s láttam egy-két csúf jelenetet is, hogy az ügynökök csak éppen felverték vagy leverték az árakat; megsemmisített árfolyamok voltak azon a napon, s láttam, milyen manőverekkel szedik ki a pénzt a közönség zsebéből, s akkor megértettem, hogy ennek a piszkos munkának ez az olcsó díszítésű vásári terem való... Nézze: ezeknek is a pénz volt az istenük... ezek is azért éltek-haltak: de akkor még a pénznek volt becsülete... ma a pénz olyan vulgáris lett, hogy elvesztette nimbuszát: akkor az aranyat sokszorosan begöngyölték, elrejtették, őrizték, tisztították, törülgették, szerették, de amit érte vásároltak, azt is jól megnézték, hogy aranyértékű legyen!... Ez a rettenetes találmány, a papírpénz tönkretette a vagyon értékét, becsületét; gyorsan forog, nagy tömeg, gyorsan kicserélődik, jön, elmegy, szélfúvás: az egész életet olyan átmenetivé teszi...

- Nézze csak, itt mi van!

- C.

A kis bolthelyiségből egy másik nyílt. Az is boltíves szoba, alig nagyobb az előzőnél, s annak is van ajtaja az utcára. De az egy tündéri szoba. A magas fából készült felett kifestve az egész. Valami kedves, meleg, aranybarna színű képek, szentek és ókori sisakos hősök, allegóriai alakok s szentírásbeli jelenetek.

- Pietro Vanucci.

A férj elolvasta a bedekkerből a szöveget, aztán sokáig némán nézték a boldog falakat, amelyek lassan jutnak el az értelemhez, de a színek nemes harmóniájával hamar győznek.

Az asszony tovább vadászott, óvatosan, nesztelen léptekkel, mintha nem akarná megbontani a századok tündéri álmát, de felfedezőútra ment, s pillanatok múlva újabb örömhírrrel jött. Csak fehér ujjai beszéltek, hívtak, sürgettek, s az arcán a ragyogó mosoly.

Egy harmadik szoba is volt, szintén boltocska, ajtóval a járda nélküli sima utcára: az egy kis kápolna volt. Oltárral s templomi festményekkel.

Drága, drága kis helyiség.

- Ide jöttek be megáldani a szerződést - mondta halkán a férj -, ha sikerült becsapni az idegent, s hálát itt adtak a jóistennek, ha alaposan kifosztották a szomszéd város kereskedőit.

Az asszony mosolygott, s nézte a kedvességes Úrjézus arcát, amint meghajtott fővel fogadja a hosszú pástorpálcás János kezéből a keresztlő vizet.

- Jöjjön ki, szívecském, valamit akarok mutatni - rángatta meg a férj az asszonya ujjait, mert égett benne a gondolat.

Visszamentek a középső szobába.

- Nézze ezt a csirkefogó Rafaelt... Ezt akarom magának megmutatni. Ellopta a mesterének az egész kompozícióját...

Az asszony nézte a képet.

- Szent Péter-templomban? Róma?... - emlékezett.

A férj boldogan kiáltott:

- Igen!

Sokáig nézték a Perugino *Transzfigurációját*, amely pontosan ugyanaz, mint a Rafaelé, csak éppen ez meggazdagította, kiterjedelmesítette, s valami belső átalakítás is van nála.

- Most már elhiszem, amit a Palatinuson beszélt az őr - szólt a férfi. - Egy régebbi alkalommal, mikor Rómában jártam, a Titus-termék őrre... Júlia házában emlékszik a falfestményekre?... Azt mesélte, hogy Rafael a Vatikánban, a stanzák folyosóját római motívumokból festette: ott lopta a Fórumon, s hogy rá ne jöjjenek, betemettette, úgyhogy csak most, valami ötven esztendeje találták s ásták ki újra.

Soká nézték a képet.

- Még sose hatott rám ennyire semmi piktúra, mint ez a kis umbriai bolt - mondta a férfi -, hiszen számtalan képet lát az ember a múzeumokban: de ez valami más. Itt bent vagyok a boltban, amit ki kellett festeni valami célra... Ez élet, valóság... Itt érzem a megrendelőket, a vásárlókat, a várost, az akkori életet. Engem meghat és megdöbbszent: magát nem?

- Dehogynem, nekem nagyon tetszik, és nagyon szeretnék egy ilyen szobát.

- Majd beszélek velük, talán barátságból, mert mai valutában megfizetni, pláne magyar valutában Peruginót... Tudja, mibe kerül ma egy tenyérnyi Perugino?... De nézze, mit festett a falra... Egy bankba: szentképet. A maga hálósobájába is azt festene...

- Az én hálósobámban most is van; én szeretem a vallást.

- Hát igen: lehet ennél szebb?... A kis Jézus imádata... Nézze, hogy fekszik a földön a csecsemő, reálisan odafestett édes kis kövér pocok. Csak a testecske vonalában van benne a szerkesztő-festő gondolata: fejecskeje, kezecskeje lábacska mind istent mutatnak. Fénylenek az istenségtől. Érti az ember, hogy istent csodálnak benne az emberek, angyalok és állatok, akik körülveszik... Milyen jó egy nagy festő képébe belemerülni, hasonlít ahhoz, mikor az ember a tengerbe ereszti be magát, s percenként jönnek a hullámok, és elborítanak, nagyságot és erőt érez az ember, és semmi veszedelmet... És még az anyja is, Mária, aki fölötté térdel, összetett imás ujjakkal; nézd, milyen gazdag nagy selyemköpenyben, lilabárony ruhában, a hajából, a simára fésült, lekefölt szőke hajából loknik és szalagok omlanak le, feje fölött finom glória aranytányéra, mint egy buborék, istenien előkelő és gazdag és finom. Egészséges, nagyszerű test: tökéletes szépség... Lehet szebbet és előkelőbbet a gazdag emberek piacára lehelni?... És hogy imád, egész lelkével hogy imádja saját szülöttét... ahogy a lélek imádni tud.

Az asszony halkán szólt:

- Az a mélységes csönd az egész képen... mintha nem mernének az áhítattól hangot adni... ezek még az állatok arcára is áhítatot tudnak festeni...

- Igen: ez a legfőbb erejük... Most mintha fátyol szakadna fel előttem... Emlékszik, Rómában a Barberini-palota kis termében mennyit néztem a Rafael *Fornarináját*... Most bevallom magának, hogy tegnapelőtt Assisiben megtértem: a Giotto-képeken néztem a nőarcokat, s rájöttem arra, hogy egyetlenegyben sincs semmi érzékiség... Giotto oly pietással nézi a női arcot, hogy nem támad benne érzéki gondolat... Lelki tartalmat talál ott, szenvedést, imát, elmerülést, önfeláldozást, magasba emelkedettséget... de ott nem kísért soha az ágy... *A Fornarina* s a későbbi festők minden képe, minden női arca, egy szent vagy csak álarcozott szent kifejezésbe burkolt sóvárgás... A vér tüze, perzselése s vágya... Itt nincs vér... Nem tudom megmondani magának, kihalt-e vagy még nem ébredt fel... Ezek, azt hiszem, nyolcéves gyermek-lányok... ezek a szent asszonyok, ez a Szűz Mária, ez valóságos szűz, aki öntudat nélkül fogant és szült, s mint valóságos csodát imádja önmaga testének kiszakadt darabját, amely immaculata testéből származott...

Egyre halkabban beszélt:

- Szívecském, lássa, a maga lénye rám olyan hatással van, inspirál... Nem tudom, de nekem ebben a pillanatban az az érzésem van, hogy rájöttem a maga számára egy titokra... Rájöttem arra, mit jelent Rafael...

- És Giotto?...

- Igaza van: és Giotto... A művészettörténet azt mondja, hogy Giotto volt az olasz művészet megalapítója... Ezzel szemben ott áll a Giotto képe mellett mesterének, Cimabuénak a képe... Soká néztem együtt a kettőt... S meglepett az, hogy Cimabue van olyan festő, ha nem jobb, mint nagy tanítványa... s mégis az ő neve jeltelen, a másiké dicsőséges... Egyáltalán, nagyon furcsa, hogy lesz egy név jó név... hogy van az, hogy egyszer csak jön egy húszéves fiú, Giotto, s örökre s általánosan népszerű... s csak kétszáz év múlva jön egy másik húszéves Rafael, aki szintén boldogan s játszva leli meg ugyanazt a dicsőséget... Nos, tehát csak azt akarom mondani, hogy Giotto s mestere közt ugyanaz a különbség van, ami Rafael és Perugino közt... Itt ez a két képeslap: egyik a Cimabue-kép, a másik a Giottóé... Nézze, szívem: az elsőn milyen szimmetrikusan vannak elhelyezve az alakok, egyik angyal jobbra vetett fejjel, a kép másik oldalán a másik balra vetett fejjel. A felső két angyal viszont befelé hajolva Mária alakjához. S oldalt a kolduló barát, Szent Ferenc, kiesve a képből. S most nézzen erre itt: ahogy Giotto Ference a galamboknak beszél... Az egy rajzkompozíció: ez egy élethelyzet... Nézze meg a Cimabue Madonnáját, őszinte s reális arc s a többi is, egy sem üres és tartalmatlan... de az egész egy nem is színpadi, csupán megrajzolt kompozíció... ellenben itt van Giottónak egy másik képe: *Szent Ferenc glorifikációja*. Itt ugyanaz van, ugyanolyan szimmetrikus elrendezés, mint a mester csinálta volna, Cimabue. De nézze, milyen lebegés. Az összes angyalok megmozdulnak, s mint egy felhő sereglének a szent alakja körül... S továbbmenve: ott öt alak keserves munkával van összeszerkesztve, itt valóban, mint a felhő, szállva s hullámozva, mint a tenger habja, sereglik fel a tömeg: ezt hozta Giotto az elődei után... Friss szél csapott a hullámokra, a felhőkbe, a mező liliomaiba, a gondolatokba... Az arcok ugyanazok valahogy, csak élők lettek, a lelkek ugyanazok, csak éteriek lettek... az ártatlanság valósággá lett, a szűziesség szentséggé, Giottónál az a törekvés, mit a keresztény piktúra ezer éven át takart: a Mária és az angyalok szűziességének legmagasabb igazolását érte el... Nála elszakadt minden a földtől, a salaktól, a vértől: nála minden égi, éteri, felmagasztosult... Annyira, hogy az ember érzi a magasságot, mélységet, de nem érzi többé a valóságot, a lehetőséget.

- Igen.

- Szívem, ha az ember az édesanyjára néz... talán ekkor van annyira elszakítva s mentesítve a természettől... Én tudom, hogy ő is volt fiatal, s éppen úgy ismerte a szerelem lázát és kénjét és kínját, mint én: bizonyosága, hogy itt vagyok... de fátyolon és glórián át csillan vissza az anyai vér termő gerjedelme, s ha az ő szemébe nézek, nem merem megtalálni ugyanazt a bűnt, ami engem éget... Erre jön Rafael, egy kétszáz év múlva kipattant fickó, aki élő, rohanó, tomboló vérben fogant ecsettel áll a szentek galériájában... Mert mi jöhet Giotto után?... Lehetett azt a szépséget, szentséget, átszellemültséget tovább fokozni?... Mi jöhetett e téren?... Csak új s új technikai tudással legfeljebb ugyanazt az egyetlen pszichikai állapotot ábrázolni... Önmagát felülmúlta, hogy múlhatta felül őt más?... Emlékszem egy képére, negyedóráig nem bírtam elmozdulni az elől a kép elől - tudja, mikor maga a baráttal s a csoporttal elment, s intett nekem távolról, hogy menjek már, ne maradjak el, nem illik: igen, de én akkor valami roppant csodát láttam. Szent Ferenc fekszik a koporsóban, s felette két nő, a kisebbik ráborul a kezére, s csókolja. Hát ezt a csókot nem lehet elfelejteni. Azt az áhítatot s odaadást... Ahogy az a nő odaborul... abban nincs test, nincs élet, az a földöntúli meghódolás... Az nem egy színésznő, aki megjátssza a csöndet és a jó és alázatos hívőt, de közben uralkodni tud a formán, s vigyáz, hogy a fotografáló lencse előtt keze-lába nagy ne legyen, s el ne torzuljon, szóval nem kabinetalakítás egy legkisebb szerepben: ez egy valóságos nő, aki valósággal eltűnik a szem elől, valósággal megsemmisül a néma hódolásban... Itt jöttem rá arra, hogy van a nőben más is, nemcsak érzékiség...

- Van bizony.

- Van: kikapcsolt érzékiség... Van abszolút odaadás valamely más érzésnek... És most nézem itt Peruginónak ezt a selyembe, bársonyba, aranyba öltöztetett s legfinomabb ízléssel megjelenő, minden előkelőségeken felül lebegő, testiségében is emberi létezésen felüli dámáját, ahogy saját csecsemőjében istenét imádja, s rájövök, hogy a pszichikai tartalom ugyanaz, ami Giottonál. Sem feljebb, sem lejjebb, ugyanott akar lebegni... Talán színben, figurákban, elrendezésben, technikai manírban más, legalábbis sok újat hozott: de lelki tartalomban rettenetesen újat hozni... Erre jön Rafael, s megfesti a buja s buján komoly Fornarinát, s ráfesti a *Transzfigurációra*.

- De nem festi bujának.

- Megálljon csak. Ezt a Madonnát hiába nézem, s akármeddig nem, nem bírom a démont felfedezni benne. Talán ez a piktor, aki egy palatáblára saját magát is idefestette; nézze meg, milyen kövérkés, csukott szájú, nyugodt szemű, bánatos ember, talán ő valósággal nem is jutott el oda, hogy nőben démont lásson: ő a feleségét valószínűleg feleségnek nézte, aki főz neki, s felöltözteti a gyerekeket, alkalmilag magamagát is, de semmi transzcendentális nincs benne... Rafael... Nem volt felesége, és meglátta a nőben a nemi társat... Rendben van: az oltárképre nem festett mást, mint amit szabad volt. De emlékezzen vissza arra a Magdolnára, ahogy ott térdel az előtérben, egy vonalban a Krisztus-alakkal. Emlékezzen annak a buja karjára, a remek karcsú testére, amely a magáéra emlékeztet, szívem, s a vér felforr, tudja... Nézze, az az érzés mozdul meg a néző férfiban, ami a festőben volt a modellel szemben, s az az érzés, mint a perzselő tűz sugárzik a képről... S azon a képen semmi egyéb nem fontos, csak az a Fornarina-kép... ahogy ez a boldog zseni belevágta a szentek s idvezültek s túlvilági angyalok galériájába a vértől forró és mámortól idvezült szeretőjét...

Az asszony összehúzta finom szemöldökét, s ellenségesen nézett.

- Azt hiszem, maga látja ezt bele csak, mert maga azt lát, amit akar.

- Miért nem látom akkor ezen a Madonnán?... s mért látom a maga oltárképén, amely az éjjeliszekrényen állt, azon az ismert Rafael-képen, amit legjobban szeret az emberiség, amely a legtöbb példányban van elterjedve, ahogy a gyermek Jézust a karja közé szorítja, s megette a kis Keresztelő János... Az az anyarac, az egy élő, kielégült ember. Egy nő, aki keresztülment minden emberin, s most meg van nyugodva, megelégedve, s boldog gyermekében. Azon az arcon ott van, hogy él a férje, s erős és egészséges, és nem szenved hiányt az élet semmi örömeiben... Ez a Madonna itt s valamennyi Madonna Rafael előtt vértelenül, csak túlvilági átszellemültségben ég vagy szunnyad... A Rafael óta festett Madonnák élő nők...

Az asszony félig lehunyta szemmel mosolygott. Most az arcán valami oly különös és titokzatos volt, oly zárkózott és átszellemült, mintha Giotto Madonnája fénylett volna fel rajta.

A férfi tovább tüzelt:

- Most mondok valami mást. Szent Ferencről az elébb elmondtam, hogy három egymás után következő generáció hogy festette meg. Nem is törődtek vele, hogy a fizikai hasonlóságban oly óriási eltérésben leledzettek: mert Szent Ferenceik egyben teljesen közösek voltak: a tökéletes, föld felett való létezésben. Akárhogy festették a habitusát, mindig egy lélekben elvarázsolt lény volt. Giotto édes népmesei motiválásában, ahogy az egyházat vállára veszi, s egy valóságos kis tornyot ferdén átölelve továbbvisz, s padig erőfeszítés nélkül, tehát éppoly súlytalan cselekedet, mint ahogy a fáradtság s éhség idegen ettől a jelenségtől: a többi is ugyanebben az atmoszférában tartja s viszi ezt az alakot... Ezzel szemben ma a hotel halljában kezembe került egy német folyóirat, amelynek az első oldalán ott van egy kép: Rafael Szent Ferencének fotográfiája... A vér megállt bennem: az első élő Szent Ferenc... Hogy mi van ezen a képen!... Az, mint mikor a sötét kápolnából kilép az ember a természetbe... Itt van legelőször egy élő arcon, egy élő testen az elragadtatás... elragadottság... a láz... az izzó szenvedély... a cselekvő átszellemültség... az abnormis lelkiállapot... az örület mint istenség... Nézd meg a szemét, hogy szinte kancsalít, a száját, ahogy szinte nemi kékben torzul nevetés felé, ez igen: ennek a testnek súlya van, lefogyott, elsoványodott, hatvannyolc kilóról lement ötvennégyre, és a ruhája, a szent keze, ahogy erő nélkül tartja a vesszőkeresztet, s a jobb kezének lágyan, hervadtan elnyílt mozdulatában benne van mindaz a szentség és finomság, amit a Martinik és Lorenzettik akartak jelezni... Egészben egy örült szenvedő. Egy istenné örült ember. Minden érzéke birtokában, az összes fájdalomnak alávetve, egy tomboló féktelen, embertelen elragadottságban, amint szenvedve áldozza fel magát, máglya és bakó és nyilak nélkül: önmaga lelkének tüzeiben, boldog kínban elége...

- Megvesszük ezeknek a reprodukcióit?

- Boldogan... Csak azt akarom még mondani, hogy ma ebben a kis boltban ugyanúgy jártam. Itt van, nézze, ez a *Transzfiguráció*. Nagyon kitűnő. Csak nézze sokáig: Egy remek Peruginó-kompozíció. Ott áll a Krisztus alakja, mellette térdel a két nagy szakállú ösatya. Lent az alvó társak, ahogy ébrednek a különös fényre s jelenetre... Nézze meg, hogy áll a Krisztus a felhőkön, s most emlékezzen, mit mondott maga először, mikor a Rafael képét látta a Szent Péter templomában?

- Repül... Szárnyak nélkül repül...

- Igen... Súlytalan, testetlen... oly könnyű, mint a buborék; száll s lebeg... S ez a Krisztus itt: áll... felhőkön áll, de ugyanúgy áll, mintha a földön állana... A Madonna is... Rafael Madonnái készen vannak már a mestereinél... Ugye, valahol már találtunk egy Peruginó Maria Magdalenát, amelyre esküdni mertünk volna, hogy Rafaelé, ugyanaz az ovális arc, ugyanaz a furcsa, jelentéktelen orr, csak hogy éppen orra legyen, ugyanaz a biggyes alsó ajkú íves száj, az a szinte degenerált áll, túl sok homlok, az a nyak s ugyanaz a színezés s barna szem... még a glória

körvonala is az... még az ötlet is, hogy mint a *Fornarinánál* a festő neve, itt a Magdolna neve van behímezve a mellfűzőbe; szóval Rafaelnél, még ez a karperecötlet sem eredeti... És mégis az egyiket Perugino festette, s a másikat Rafael... Hol van a különbség? Mi hát az, amit hozott az új piktor?...

- Nos?

- Nézze, szívem, a Perugino Krisztusa áll a felhőkön: a Rafaelé - felszállt a felhők fölé...

- Jó.

- Nézze, csak nézze: ez itt áll. Testtel a földhöz ragadva... Ott, Rómában, lebeg. Test, és mégis bír a testetlenség könnyűségével.

- Igen.

- *A Krisztus felszállt... Felszállt a Krisztus!...*

- Kedves.

- Ez az egész... És ez az egész különbség az összes területeken... Giottót kortársai oly nagynak tekintették, hogy Dantével és Petrarccal énekelték meg egy szonettben: s joggal, Giotto valóságos transzcendentális létezéssé tette az életet... Rafael, mint egy egekből lecsapó sas, visszatért a lebegésből a földre, és beleharapott az élő női testbe... Giottóval valóságos szentté lett a földi nő: Rafael egyszerre idedobta az élet élő lányát térdre az oltár elé...

8.

Belekábultak, nagyot lélegzettek.

- Most?

- Nos?

- Maga menjen talán haza, szívecském... De nem, hisz még nem ismeri a várost... Pedig én szeretnék itt a képek előtt egy kicsit jegyezgetni...

- Tudja mit...

- Tessék...

- Láttam itt egy női fodrászt a dóm alatt... addig megcsináltatom a hajamat...

Nevettek.

- Na ja. Tetszeni kell a férjnek...

1926

ESŐLESŐ TÁRSASÁG

Az ezredes megállott a tanya sarkán. Hunyorítva nézett a távolba.

- Nézze mán, Mihály bácsi, kinek a lova az?

Mihály bácsi a szalmát takarította a hosszú fészert alatt, amit a marhák szétdúltak. Csak odapillantott hetvenhét esztendősi zsíros kalapja karimája alól, s azt mondta dünnögve:

- Úgy látom, míltóságos uram, a Borbéj Laci naccságos úr lesz a. Mert kaptás a rudas.

Az ezredes nagyot nevetett, mert még a kocsit is alig lehetett látni a porfelhőben, ahogy bekanyarodott a mezei útra, s igen megörült, hogy az unokatestvére jön. Az is nyugdíjban lézengő huszártiszt, százados, de valami pech miatt az egész háborút a minisztériumban kellett töltenie, s emiatt egy kis melankólia van rajta. Örült, hogy jön. Neki is szórakozást hoz, meg Laci is csak elszórakozik egy kicsit.

A tanya ott van a leglaposabb hátán ennek a földtekének, a Nagykunság kellős közepén. Még a város tornya sem látszik a kukoricások közt, itt az ember olyan magában érzi magát, mintha az isten neki teremtette volna ezt a mindenséget. Szép, szép, de kicsit unodalmas.

- No jó van, Mihály bácsi, hát most mán mennyik kend dógára, nem muszáj magának úgy kigyönyörködni magát abba a kaptás lúba.

Az öreg Mihály sárgára érett ősz bajuszához nyúlt, azután meg a villa nyeléhez, azután tovább kaparta a szalmát a fészert alá. Mikor a kis bricska befutott, a két rokon melegen összevetett.

- Dinnyét hoztam, Bódi.

- Dinnyét?... Nagyon jól van a.

A százados leszállott a kocsiról. A bricska hátsó ülésén egy szutyokba csavart öreg tanyai ült, csak úgy, ahogy a dinnyeföldön a csőszí ácsorgásban felültette az ura.

- Hajtson le, árnyékba.

Az ezredesné kilépett a tornác alól, s rájuk szólt nevetve a sistergő napfényben:

- Nem jól van, Laci. Nem úgy kell azt mondani, hogy hajtson, hanem: hajcsík!

Nevettek. A vendég kezét csókolt.

- Dinnyét hoztam maguknak, Jolánka.

- Ippen jókor - mondta az ezredesné, s nevetett. A fogai, mint igazi igazgyöngysor, rendetlen fehér szemekkel csillogtak keskeny ajka közt.

A bricska lenyikorgott a szemetes nagy tanyaudvaron.

Az ezredes elvül tűzte ki, hogy minden felesleges dolgot, mint csín, tisztaság, kertművészet s más ilyen pénzbe kerülő, időt s munkát fogyasztó pazarlást beszüntet, hogy a gazdaság minél rentábilisabb legyen. A ház is, ahol így nyáron a feleségével kettesben lakott, abban az állapotban maradt, ahogy a nagyapák idejében a botosispán élt benne. Abban az időben még több ezer hold volt a családi birtok, most már csak négyszázötven hold maradt meg belőle, hát takarékoskodni kell. A hosszú, zsindelytetős házban voltak a béres lakások is, de az első végén levő szoba igen alkalmas úri lakásnak, az ő kijelentése szerint. Ott laknak hát, egy egyszoba-konyha lakrészben. A konyhát kitelepítették a magtárból átalakított nyári konyhába, a földes konyha-helyiséget kinevezték ebédlőnek s előszobának, perzsaszőnyegeket akasztottak a falra, s a

belső szobát hálósobának hívták. Ha a botosispán hét gyermeket tudott ott nevelni, nekik is elég kettőjüknek.

A ház tornáca is olyan volt, mint ötven évvel ezelőtt, keskeny és alkalmatlan, a lógó lábú asztal mellett azonban a megye legjobb családjai szoktak megtelepedni egy-egy kiránduláskor, s nem az asztal teszi, hanem ami rajta van. Ebből az egyből viszont nem engedtek, az ezredesné nagyszerűen megtanulta a kunsági ételeket, s a francia konyha váltakozott az ősi lebbencsekkel s előételnek készült remek juhhúsos kásákkal. Bor és pezsgő szintén otthont talált a földpincében, bár maga a házigazda egyáltalában nem iszik, így pillanatok alatt el lehetett feledni a környezet egzotikus különösségét.

A ház előtt egy régi, régi, félig kiszáradt öreg eperfa állott, az alatt volt egy óriási kerek asztal, amelynek a fedőlapja, boldog ifjú éveiben a katolikus templom toronyórájának a számlapja volt, most inkább csak a pulykák találkozóhelye, úgyhogy a vendéget a kis tornác asztala mellé ültették.

Leültek a suskából font karosszékekbe.

- Ennye, elment a kocsival a jámbor - mondta a vendég -, hé, Gáspár bácsi, hordja fel kend a dinnyét! - kiáltott utána.

- Jolánka fiam, intézkedjék - szólt a házigazda -, hogy a jányok mennyenek a dinnye után, vigyék le a pincébe.

Az ezredesné a konyha felé lépett, s két lány szaladt egy perc múlva a kocsi után a dinnyéért.

- Még mindig nem próbálsz dinnyét? - kérdezte a vendég.

- Nem bizony, nem is akarok - nevetett a házigazda.

- Mír? Nem ájja a föld?

- A föld állaná, de a níp nem ájja - nevetett az ezredes. - Az első béresem az idén csinált magának egy darab dinnyést, hát barátom, az iccaka nyócvan darabot vittek el rulla. Tejjesen íretlenül.

Az ezredes egészségesen, jókedvűen nevetett.

- A szomszídiba, Marbergh kormányfőtanácsos, aki megvette a Patonyay-földeket, csinált egy gyümölcsöst, de az idén ő is kivágja. Nem tudott odáig jutni, hogy egyetlenegy szem almát meg birjik kóstolni belőle. Mind íretlenül lelopiják neki. Erre még az ő sváb vére is felforrt, s azt mondta a napokban, hogy kivágatja az egész gyümölcsöst. Hát éppen tegnap mondta egyik emberem, hogy: „No, miltóságos úr, a mán nem szíp dolog, hogy a Merber nagyságos úr kivágatja a gyümölcsösit. Irigyli, hogy más is eszik belőle egy szemet.” „Nem azt irigyli a - mondtam neki -, hanem azt, hogy ű egyet se tud kóstolni belőle.” Hát én nyárfást csináltam a ház megett a tó partjára. Mondta is a minap az egyik ember, hogy: „de keserves gyümölcse van ennek a fának!” Aszongya: „Akárméket kóstolja az ember, olyan kuruc, hogy nem lehet megenni.”

Nagyon nevettek mindnyájan.

- Sorra kóstolta a nyárfa termését, de nem ízlett neki.

- Úgy van a - szólt a vendég. - Kivált a fiatalja olyan, hogy még a golyót sem érdemli meg. A nagyapáink idejében más volt a cselédnép... Tudod-e, Bódi, kit hoztam? Nem nézted meg azt az öregembert, amék a kocsin vót?... Kis Gáspár, a nagyapánk vót kocsisa, most nálam van, dinnyeecsősz.

Az ezredes felcsillanó szemmel nevetett fel.

- Az öreg Gáspár?... Hisz a még Borbély nagyapámnál szógált. Emlékszem az öregre. Régi csont a Borbély családba.

- Az a.

- Jolánka fiam, szólítsa elő mán azt az öregembert, ha a dinnyét behordják, osztán gondoskodják lelkem arról a régi bútordarabról.

Az ezredesné hangosan nevetett.

- Így helyes, lelkem: gondoskogyik!... No, gondoskodok hát... - Avval abban a pillanatban ment. Szívesen és vidáman.

Ahogy a két férfi magában maradt, a vendég odahajlott a házigazdához:

- Te Bódi, Kálmán el fogja venni a Julist.

Az ezredes felkacagott.

- Egészségére.

Összenéztek, s elkezdtek egymáson nevetni. A Julis szobalány volt, előbb az ezredesnél, aztán a századoséknál, de olyan kacér teremtés volt, akire minden asszony féltékeny lesz előbb-utóbb, így aztán kézen-közön végre a harmadik rokonhoz került, Borbély Kálmánhoz, aki szintén unokatestvérük. Az viszont agglegény, s így igen plauzibilis a hír.

- Persze, Feri nagyon dühös, mert már számította, hogy a föld az ő gyerekeire marad. Azt mondja, lelövi Kálmánt.

- Hát bizony, ha befészkei magát a Julis, ott kevés remény marad.

Kicsit hallgattak, s messze néztek.

- Az bizonyos - mondta az ezredes -, hogy fene egy fejérszemély, mikor itt volt nálam, az egész tanya meg volt érte veszve. Még az öreg Mihály bácsi is mindig jött, hogy nem kell-i neki segíteni vizet húzni. Most meg rá se lehet venni, hogy a vedret megemelje. Mind. Az első béres, a János bácsi, el akart válni érte a feleségétől, pedig négy gyereke van... Azír kellett elkergetni...

- Azír? - mondta a százados nevetve.

- A legjobb az volt, hogy mikor megszökött, a feleségem csendőrt küldött utána, mert itt állottunk az aratással, főzni kellett vagy negyven emberre, s az tény, hogy átkozott ügyes volt a lány. A csendőr, barátom, amék visszahozta, a maga pénzén fogadott szekeret, hogy elhozza a lányt, s a Julis elmondta, hogy házasságot ígért neki az úton.

Ebben a rettenetes nagy alföldi csöndben, itt kiszakítva az emberek világából, egy ilyen kis személy valósággal forradalmat csinál. Az urak maguk is szinte sajnálkozva gondoltak vissza rá, hogy kár volt... Lehetett volna... Vagy mi is jut ilyenkor az embernek az eszébe.

Jött az öreg Gáspár bácsi.

- Jolánka fiam, hozzon egy pohár bort ennek a vínembernek.

Az öregember megállott a tornác előtt. Levette a kalapját a nagy napfényben, s fehér feje világított, mert a kalapját életében le nem vette, csak ha az urak előtt.

- Hát öregem, maga szógált Borbély nagyapámnál?

- Szógáltam, méltóságos uram, szógáltam.

- Hát mondjon csak hamar róla valamit.

- A kedves jóságánál egyebet nem tudok mondani.

Az ezredes pillanatra elhallgatott. Kissé a szívét ütötte az öreg cselédember szép szava. A konyha felé nézett, sokallotta, hogy a felesége olyan soká jön a pohár borral. Emeltebb hangon szólott is:

- Jolánka fiam!...

Az ezredesné már jött is. Palackot hozott poharakkal, tálcán. Ő maga hozta, mert a két lány nagyon szerencsétlen kezű, nem lehet rájuk bízni veszedelem nélkül, vagy az üveg, vagy a bor kockán forgott volna.

- Nagyon bele volt szorulva a dugó - mondta kedves mosollyal. - Egy ilyen gyöngye némben nem tud olyan könnyen elintézni ilyen nagy dógot.

Az ezredes kedveskedve mondta:

- Jól van, Jolánka kedves, csak adja ide.

Az ezredesné valami húsz évvel fiatalabb az uránál, a pesti társaság elkényeztetett lánya volt. Aztán a pénz elértéktelenedése idején a családja elvesztette a vagyonát, s ő az urával, még, mint aktív tiszttel végigcsinálta a nehéz időköt, hónapos szobában bujdosott a garnizonok körül, míg végre megörökölték ezt az üreklaki tanyát. Most aztán olyan elintézetlenül elintézett életet éltek. Télen a városban, nyáron a tanyán. Az asszony az ura társa s helyettese. Beletanult az intézői tiszttbe, tudott már lovat hajtani, s egyedül ment be bevásárolni a két kis sárgával a hetipiacra. Azt is megtanulta, hogy kell kedvesen jelentéktelenné válni, ha az urak összejöttek. Az ura sose mondta neki, hogy hagyja magukra, de a szórakozott figyelemből mindig levonta a konzekvenciákat, hogy finoman ürügyet találjon, hogy magukban hagyja a teremtés urait.

- No, Gáspár bátyám, hajtsa fel ezt a pohár bort.

Az öreg cselédember belépett a tornácra, s letette a kalapját a ferslőgra, amelyben egy anyapáva volt három csibéjével.

- Alássan köszönöm.

Felhajtotta a pohár bort, egy hajtásra kiitta. Aztán letette a poharat az asztal sarkára.

- Na, most üljék le.

Az öregember körülnézett, s a ferslóg mellett látott egy fa széket, azt elővette, s letette pontosan az ajtó elibe, hogy aztán tőle se jobbra, se balra nem lehetett bemenni a szobába.

A háziasszony mosolygott, s elment a konyha felé.

- Azt mondja el, Gáspár bácsi, igaz vót-e az, és hogy is vót az, mikor Borbély nagyapám agyoncsapott egy kovácsot.

A nagyapák. Azok még itt élnek szellemükben ezeken a földeken, ezeken a pusztákon. Az alföldi kiskirályok, akik mérhetetlen mezőkön uralkodtak, mióta a királyné, Mária Terézia visszaadta nekik a földeket, ahonnan a török hódítás miatt kiszorultak, s másfél századon keresztül csak a jogot tartották fenn a birodalomra, meg az adót szedték utána. Ők maguk azonban a nyugati végeken házasodtak be az ott szabadságban élő nemes családokba, de mindig emlegették s tartották a juszt a kunsági földekre. Mikor aztán végre bekerültek a Kánaánba, további másfél századig urak voltak itt, akiket az úri hatalomban sem törvény, sem király nem korlátozott.

Az öreg cseléd lehajtotta a fejét, s visszanézett a múltba.

- Igaz vót a, igaz vót - mondta egyszerűen. - Ott vótam, méltóságos uram - megtörülte lucskos bajszát a keze fejével. - Úgy vót a, kérem alássan, hogy szorgos lett vóna a szekér, hordás vót. Háromszor, négyszer odament a tésuram - mert mink csak úgy mondtuk még akkor, hogy „tésúr” -, oszt a kovácsnak mindig más munka vót a kezébe... Ű meg azelőtt mirges ember vót, a cselédek is verte...

Hirtelen elhallgatott, egyet nyaklott, nem tudta, hogy nem mondott-e olyat, aminek az urak nem örvendenek, s rögtön hozzácsapta:

- Azír azoknak is vágatott ám birkát, a cselédsígnék. Meg kalácsot is süttetett nekik, meg bort adatott. De ha a felesige, mert az áldott jó lílek vót, még ráhozott; ű csak annyit mondott: „Minek a!” „Hadd igyanak, lelkem - mondta a tésasszony -, úgy dógoznak.” Hát szóval, a kovács valamit tanált mondani... A tésúr meg rettentő míregbe jött a feleselistül, osztán meglegyintette a kovácsot. De a meg gyenge vót, vagy mi, a nyaka csigolyája rögtön kiugrott a helyibül, oszt meghótt.

Az ezredes nagy érdeklődéssel és izgalommal figyelt minden szót. Most felemelte a keze fejét, s megmutatta, hogy történt, ahogy ő hallotta gyermekkorában. Az ujjait laposan összeszorítva mutatta a mozdulatot.

- Nem is ütötte meg, csak ahogy hallottam, így tartotta a kezét, mint egy kis lapátot, s az ujjai hegyével megkocogtatta a kovácsnak a homlokát, míg magyarázta neki, hogy ne feleseljen. Ettül a kopogtatástul kapott volna agyrázkódást a kovács... Hát az hogy vót, mikor nagyapám a szekeret felfordította?

Az öreg cseléd egyet mozdult a széken, s nagy fekete kezeit a térdére nyugtatta.

- A gábrási útba vót a. Mikor onnan jöttek a szekerek, meg innét mentek a Gáborásba, akkor eltértek a gátra, mer csak ott lehetett keresztülmenni, mer abba az időbe, ha a Berettyó kiöntött, csupa mocsár vót a határ... Hát, hordás vót, a tésúr kinn vót a szekerekkel. Osztán mikor fel akart hajtani a gátra, látja, hogy egy bitang paraszt a másik vígín már fel is hajtott a gátra. Kiáltott neki a tésúr, hogy várjon, de a csak felhajtott vakmerően. Leugrik a tésúr a szekérrül, odamegy. „Hogy mertél ráhajtani a gátra?” A meg azt mondja, hogy ű elébb hajtott rá. A tésúr meg csak azér vót mérges, ha feleseltek. Mer mindig mondta, hogy minden bűnnek a fiszke a feleselés, osztán még egyszer mondta neki, hogy menjik le a gátrul. Nem!... Nem? Akkor nekivetette a farát a lócsnek, oszt mingyán felbillent a rakott szerér. Ha szekér jött a gáton, azt ű mindig leborította.

Az ezredes csiklandósan nevetett fel. Csiklandozta a vérét a régi nagyapa hatalmas dolga. Az ereje s a hatalma. Benne volt már ebben a nevetésben, hogy ma ez nem volna lehetséges. Ma más világ van. Még ha az erő megvóna is, hol a hatalom!

Tárgyilagosan jegyezte meg:

- A gát az övé volt. Ugye maguk csinálták a gátat?

- Nem, méltóságos úr. A gát, gát vót. A vármegye csináltatta.

Az ezredes összehúzta szemét.

- Valami okának kellett lenni - mondta gondolkozva -, hogy ő jogot tartott rá.

Az öreg cseléd azt mondta:

- A megvót benne, hogy nem szeretett kitérni senkinek. Nekem is mondta, hogy: ne téj ki senkinek. Több jogom van nekem itt. Hát osztán sokszor leborogatta őket. Csak nekivetette a farát a löcsnek, lement a szekér a tötésről.

Az ezredes nagyot kacagott. Tiszta szívéből élvezte az emléket.

- Még idősebb korába is meg tudta tenni. Mikor hatvanéves vót, a hentesünket is felborította. Úgy járt a kocsi, hogy a karikás ott vót az ülésben mellette. Ha nem tért ki valaki, jött a karikás.

Az urak nevettek. Ők már a maguk modern szociális nevelése mellett el sem tudták képzelni az ilyent. Pedig sokszor jön szembe szekér, amit az ember szeretne felborítani.

Az öreg cseléd felbuzdulva az urak szíves nevetésén, lelkesen folytatta:

- Jött szembe egy szekér, dudvát vitt, ganét. De mán visszafelé jött, mégse tért ki. Vágj oda neki, mondta a tésúr... Én meg fogom a karikást, odaszólok neki. Új ködmön vót az emberen. Végig repedt... Hát estefelé, fát vágtam az udvarba hátul, jön a városházáról a bakter, hogy menjek fel a városházára, a tekintetes főkapitány úr parancsol... Megyek a tésúrhoz, mondom neki, hogy: baj van, tésuram, itt van a bakter értem... Micsoda, azt mondja a tésúr, egy tapodtat se mégy. Hát elmegy az ember, de nemsokára jön a rendőr, a Górkakas, hogy abba a percebe induljak. Azt mondja a tésúr: téglával verjitek ki innen! Azt mondja a rendőr: a tekintetes főkapitány úr parancsolta. Hát jöjjön a főkapitány úr, ha baja van... Hát kérem, egy kis fertály múlva jön a főkapitány úr. Felhívták a tornácra, hogy a tésúr hívhatja. Fel is ment, osztán leültek borozni. Ott vót úgy éjfél tájig, akkor ment haza. Mit beszéltek, mit nem, azt én meg nem mondom, de engem osztán senki se hívatott többet.

Az ezredesné jött.

- Vendégek jönnek, Bódikám!

- Kik vónának azok, kedves?

- Jön az esőleső társaság.

- Na jól van, öregem, csak menjen kend most már szépen hátra, s érezze jól magát nálunk.

Az öreg cseléd már állott is felfelé, s a széket rendesen visszatette a helyére, aztán hátrább lépett. Az ezredes kiment az udvarra, s a kocsi elé várakozón nézett. Úgy állott ott, kövéren, piros arccal, ezüst fejjel, mint a jólét és az életnyugalom megtestesülése. Apró, kedves kék szemei hunyorgattak az örömtől, hogy valami jó következik. Úgy várta az életben a vidám perceket, mint az ínyenc a jó falatot: előre összegyűlt a szájában az ízlés minden kéje.

- Az esőlesők - mondta nevetve a felesége -, jól láttam én, hogy Pali bácsi ül a bakon.

Az ezredes hangosan felkacagott. Csakugyan Pali bácsi az.

- Nízz csak, nízd csak az öregot - intett a százados felé, s az is ott állott szétvetett lábakkal, erőlyesen, imponálóan, deresen és csöndes vidámsággal.

A kocsi bakján mintha egy óriás ülne. Úgy kiemelkedik, mint egy szálfa.

- A bak is magas - szólal meg az ezredesné, s rátámaszkodik az ura vállára -, de ő ráteszi a lópokrócokat, arra meg a terítőket, úgyhogy úgy ül, mintha állna. Édes ember ez a Pali bácsi, édes ember. Nézd, úgy hajts be a szérún, mintha úrlovas-versenyen volna.

Különösen mulattak rajta nagy szeretettel, mert most vett egy hintót a király kocsijai közül. Mikor fent volt legutóbb a vérmezei úrlovas-kocsiversenyen, már avval a hintóval volt. Le is fényképezték, s úgy érkezett meg a postán a városba, hogy: „Annak az úrnak, akit a levélben levő fénykép ábrázol.”

Az ezredes nagyot nevetett, s tiszta boldogság volt az arcán. Az arca már kisdíák korában csak a jó érzésekre volt berendezve. Hamvas, puha, foltospiros fehér volt azelőtt, de most is még sok volt benne a gyerekes bájból. Nagyon jól állott neki, ha nevetett; volt egy foga, az egyik szemfog, amelyik ferdén nőtt egy kicsit, s különösen kecsessé tette a nevetést. Öröm volt vele együtt nevetni.

Végre felhajtott a kocsi, felrepült a ház elé, s csakugyan Pali bácsi volt az ülésen. Mellette egy suhancgyerek ült gubbaszkodva, mint valami varjú, s pislogott az urakra. Hátról, az ülésben, Kondorossy kir. kamarás ült s az erdélyi báró, Áronffy, aki itt egy darab földet bérel, mint menekült.

Mikor az urak leszállottak, szinte kitört a vidámság. Mindnyájan nevettek, s csaknem össze-ölelték egymást. Olyan emberek voltak, akik jól tudták magukat érezni ebben a földi életben.

Kezet csókoltak a háziasszonynak, aki római vörös kis ruhájában valóban igen csinos volt, s boldogan fogadta a társaságot.

- Óriási kalandunk volt az úton - kiáltotta Kondorossy kicsit rekedt nevetéssel. - Egy motor jött szembe, s a gazember nem akart kitérni, ránk hajtott, s a lovak majdnem az árokba fordítottak bennünket.

- Mit mondtam! - kiáltott fel az ezredes. - Emlékszik, Jolánka, mit mondtam a múltkor, mikor jöttünk hazafelé: ezek a gazemberek direkt utaznak a kocsikra. Nem akarnak kitérni, zajt vernek, ijesztik a lovakat. Mi is úgy jártunk. Ránk hajtott egy gazember, az volt a szerencse, hogy a Szellő elesett, s megtartotta a kocsit, különben mindnyájan az árokba kerültünk volna.

- Persze ilyenkor meg kellene tenni a feljelentést, s elhúzni a nótájukat, de kinek van kedve még ott igazolásba kezdeni - mondta Kondorossy.

- No, tessék elvonulni a napról - mondta nevetve a háziasszony, s bementek a tornácra.

- Mi van a pávámmal? - kérdezte Áronffy, aki már egy éve vadászik kispávákra, de sose sikerül, mert egy sem nőtt fel az utóbbi időben.

- Magának nincs szerencséje - mondta az ezredesné. - Most befogtam az anyapávát, s ebbe a ketrecbe zártam, mert az történt, hogy a nagyanyja kettőt agyonvert a kicsikből. Az egyik, meg is döglött, a másikat, szegényt sebesülten tudtam már csak megmenteni, nem tudom, megmarad-e? Nagyon érdekes, hogy mikor az öreg pávaanyós nem találta sehol őket, addig járt-kelt az udvaron, míg ki nem tanulmányozta, hogy hol vannak. Azóta, ha szabad a tér, mindjárt itt van, rárepül a ketrec tetejére, és ismeretlen nyelven szidja őket. Nem akarja, úgy látszik, hogy a lánya a természetet rontsa a fiatal generáció felnevelésével, s rettentő mérges, hogy nem tud hozzájuk jutni. Most így próbálom felnevelni túrón.

Az urak körülállották a ketrecet, amelynek a tetejét drótháló borította, s nézték, ahogy a két kis barna pávacsirke az anyja szárnya alatt kapargált.

- Nemigen jó pedig nekik ez a ketrec - mondta az erdélyi úr -, mert biz a páva vad madár, nem szereti a fogságot. Nem volt jobb a veszedelmes nagymamát tartani addig zár alatt, míg megerősödnek?

- Nem lehet, mert a hímek még vadabbak. Csodálatos, hogy az öregek a legveszedelmesebb ellenségei az apróságnak - mondta az ezredesné. - Valósággal üldözik, egészen csodálatos. Nem tudom, mi van itt titokban, de fajpusztító-elmélet kapott lábra köztük, már évek óta nem tudunk kispávát nevelni. De még kacsát is nehezen, az öreg hím-pávák úgy vadásznak az apró kacsákra, a kispulykákra, hogy az öreg béresasszony már mondta, hogy az Isten azt is büntesse meg, aki a pávát legelőször kihozta az erdőből.

Nagyot nevettek, s leültek az asztal mellett.

Míg a háziasszony elment gazdasszonyi okok miatt, az ezredes azt kérdezte:

- No, mi baj van?

Az urak összenéztek. Nem is gondolták, hogy vidám nevetésük mögött ott lappangott valami, amiből meg lehetett érezni, hogy baj szellemét, bánat árnyékát hozták magukkal.

- Szerencsétlenség történt.

Az ezredes elkomorodott. Úgy nézett, mint az iskolában, mikor vidám tízperc után bement az osztály az órára, s akkor mindjárt jött a felelés. Minél nagyobb volt az udvaron a hajsza s a hancúrozás, annál biztosabb volt a szekunda. Homlokát felhúzta, könyökét letette az asztalra, s várta a Hiób-hírt.

- Pétert agyonlőtte a fia, a huszár - mondta Kondorossy.

- Pétert?

Rémülten nézett az ezredes a vendégeire. Kun Péter az esőleső társaság legszilajabb tagja. Nagyszerű magyar úr. Szinte ott volt köztük, amint a nevét említették, véraláfutásos barna arcával és sistergő vidámságával.

- Az istenért!

- Úgy történt, ahogy elmondták, hogy otthon volt délelőtt tizenegy órakor, Matild elment a piacra, ketten voltak otthon Matyival, a fiával. Nem is lehet megtudni pontosan, hogy folyt le a dolog. Matyi azt meséli, hogy az apja a fegyvert tisztogatta, s mikor ő bejött, szidni kezdte. A gyerek azt állítja, hogy ő nem felelt vissza, de azt jól tudjuk, hogy erre nincs mit adni. Mikor ő kiment, az apja, állítólag éppen azért, mert egy szót sem válaszolt, utána lőtt. Erre ő elesett, mert ijedtében megbotlott... Az öreg pedig megijedt, hogy agyonlőtte a fiát, s maga ellen fordította a fegyvert.

Mélyen hallgattak. Az arcokra kiült a rémület s a sajnálat. Soká hallgattak.

- Nem volt szerencsés az öreg a fiaival.

- Nem is lehetett. Olyan gyereknevelés! Egész életében nem törődött velük.

- Kiadta nekik egy-egy húsvétkor vagy karácsonykor a leckét egész esztendőre, aztán nem foglalkozott velük többet.

- A katonaságnál sem boldogult a gyerek. El kellett neki jönni, levetni az uniformist.

Egyszerre kitört bennük minden elégedetlenség barátjukkal szemben. Péter mindig kihívta a kritikát maga ellen ebben az egy pontban. Ha néha szóba került a gyereknevelés, azt szokta mondani, hogy: hát ötet ki nevelte? Az ő apja egy konok kun ember volt, aki úgy bánt a gyerekeivel, mint az apró ebekkel, és mégis itt vagyok - szokta bökní az öreg, aztán más témára vitte a szót.

- Nagy baj van evvel a fiatal generációval - szólt Kondorossy, s nagyot sóhajtott. Neki is van egy harmincéves fia, aki ma is az apja nyakán él.

Mindnyájuknak van fia. Borbély Lacinak is van két újerkölsű fia. Az egyik külföldön van, s technikusnak készül, a másik repülő. Ő sem sokat foglalkozott velük, de neki legalább megvan az a megnyugvása, hogy a fiúk jóra valóak, s nem követik az apjuk elveit. Sokat fáj neki, hogy a fiai más úton haladnak, mint ahogy ő csinálta annak idején, de belátja, hogy okosabbak nála, nem lumpolnak, s nem henyélik el az életüket. Valami neki ismeretlen munkát végeznek, de ha nekik így jó, hadd csinálják.

Hátradültek a székeken, s maguk elé meredtek. Az erdélyi úr otthon hagyta a birtokát, egy talpalatnyit sem tudott elhozni belőlük a meneküléskor, s most el kell néznie, hogy a fiai úgy keresik a jövőjüket, ahogy tudják. Jobb nem beszélni róla.

Pali bácsi hallgatott. Kevés beszédű emberek módjára összefonta kezeit az ölében, s nedves szemekkel nézett maga elé. Neki is van öt gyermeke: három lány meg két fiú. A fiú a városi takarékpénztárnál van, s szolidan és csöndesen éldegél a szüleivel, de most rettenetes veszedelem fenyegeti a családot: zsidó lányt akar elvenni, szegény lányt, gépírókisasszonyt, aki a takaréknál volt, a szappanos zsidónak a lányát, akit már az első jelekre kitétek ugyan a takarékból, s a lány Debrecenbe ment, ahol szintén ilyen állása van a textilgyárban, de nincs vége a dolognak. A fiú minduntalan eltűnik, s ha kérdik tőle, hol járt, csak ötöl-hatol, mindnyájan tudják, apja, anyja, hogy hol volt szombaton déltől hétfő reggelig, de nemigen merik firtatni, mert amilyen csöndes a gyerek, olyan vad tűz van benne, az apja vére, aki a saját szüleit ugyanúgy csalta, mikor házasodni készült, s anyját a kétségbeesésbe kergette, hogy katolikus lányt keresett magának.

A csöndes kis tanyát, kint a pusztaság közepén, ebben a pillanatban megülte a gond.

Mikor a háziasszony visszajött, Pali bácsi volt, aki megtörte a csendet.

- Marbergh elmegy - mondta.

Marbergh budapesti gyáros volt, a szomszédságban egy ötszáz holdas birtokot bérel, de már negyedik éve hiába kínlódik ezzel a földdel, hiába költötte bele minden megtakarított vagyonát, a föld s a nép közönyén hajótörést szenvedett, s most nagyon érthető, s előre várható volt, hogy elpusztul erről a vidékről.

- Nagyon nevezetes - vezette át az ezredes a beszélgetést Marberghre -, nagyon nevezetes, hogy ezen a földön senki sem tud megélni, sem a régi tulajdonosok, sem az új földesurak. Ha körülnézünk ezen a határon, itt van a Mády-birtok. Mikor az öreg Mády Gergely meghalt, a négy fia megosztozott, erre mindenkinek jutott százhusz hold. Mit lehet százhusz holddal csinálni? Kiadták bérbe a kupecnek, aki öt év alatt kizsárolta a földet, akkor belebukott egy vállalkozásba, a föld visszaszállott, az utolsó évi bérből a tulajdonosok semmit se kaptak meg, ellenben akkorára úgy tele voltak adóssággal, hogy nem lehetett tartani a birtokot. Eladták. Megvette egy paraszt az egészet: az beköltözött két házas fiával. De akkor jött a nagy áresés, jöttek a rossz termések, a gazdálkodáshoz nem értettek, egy év alatt úgy tönkrementek, hogy a saját földjük is elment vele, s most napszámba járnak ugyanarra a földre, ami még pár évvel ezelőtt az övék volt.

- Nem lehet ezen az esőtlen vidéken gazdálkodni.

- Lehet, de csak kellő gazdasági berendezkedéssel.

- Itt van Marbergh. Ez csak eleget befektetett.

- Bolondul csinálta, az volt az első dolga, hogy a régi tanyát lebontatta, s téglapépületeket emelt.

- Rossz a birtokának a formája. Az ötszáz hold egy csíkban van, s az ő tanyája a sarkon. A jószág egész nap sétál.

- Nem, Marbergh jól csinálta, jól gazdálkodott, s elég pénze volt. Nem is lehet ezt a földet másképp megtartani, csak ha idegen pénzt hoz bele valaki. Ez a föld a saját terméséből nem tudja kiprodukálni azt a pluszt, ami ahhoz kell, hogy az utolsó ötven év rablógazdálkodását kiheverje.

Így vitatkoztak egyre hevesebben s egyre szenvedélyesebben. Mindnyájan érezték a végítélet kongását. Mindnyájuknak agyonterhelt birtoka volt, s az adót valamennyien banki kölcsönből fizették.

- Még májusban olyan volt a kukoricám, boldog voltam - mondta az ezredes -, repesett a szívem örömömben, s már számítottam, hogy elég lesz-e a magtáram a termésnek. Azóta egy szem eső sem esett.

- Hiába lessük.

Most nem nevettek. Már tavaly alakították tréfásan, borozás közben az esőleső társaságot, és sok jó napot, jó estét eltöltöttek ezen a címen, hogy az esőt várják a kiszikkadt, a hőségben megrepedezett földekre, de most tragikus érzésekkel ültek együtt: tréfával nem lehetett megszelídíteni a természetet.

- Én a napokban kint voltam a legelőn. A marha, ahogy a pásztorok mondják, már nem a legelőre jár ki, hanem a koplalóra. Le vannak soványodva. Lefeküdtem a földre bánatomban, s elkezdtem beszélgetni a perjével meg a tikfűvel, s egy nagyszerű dologra jöttem rá - mondta az erdélyi. - Itt folyik a Berettyó keresztül a tízezer holdas legelőn. Meg van az csinálva rendesen, becsületesen, olyan egyenes csatornában folyik a víz, hogy csodálatos a technikának ez az alkotása. De mi történt. Az, hogy a csatorna a vizet szédítő gyorsan viszi le a Tiszába. A tavaszi árvizek elfolynak, most ilyenkor már a csatornának csak a legfenekén csörgedez egy kis vizecske... Mi lenne, ha ciszternák, öblök volnának a csatornával kapcsolatban, s abban, mint rezervoárban felfognánk a tavaszi árvizeket, s mikor nem jön az eső, akkor ráeresztenénk a kiszáradt területre?

- Álom.

- Nem, a fiammal beszélgettem a dologról, s az vetette belém ezt az ideát. Ő, mikor Berlinben volt egy évig, egy húsvétkor Hollandiában volt tanulmányúton az iskolával, s onnan hozta ezt a gondolatot. Most én magam is rájöttem, hogy tenni kell valamit, mert így megégünk a saját földünkön.

A háziasszony közben fel-felállott, s jött-ment. Mikor magukban maradtak, Kondorossy megszólalt:

- Az a gyanús a Péter esetében, hogy a golyó úgy érte a fejét, hogy ő maga nem okozhatta a halálát. Balról érte a golyó, s ahogy én látom, hátulról.

- Szegény Péter, maga gyújtotta magára a házat. Kutyakergetőket nevelt a fiaiból. Minden fia olyan semmirekellő. Komolyan, félnék velük a pusztán találkozni. Semmi egyebet nem tudnak, csak lingárkodni s vadászni.

Újra hallgattak.

Pali bácsi ránézett a háziasszonyra, aki most elment mellettük.

- Azt szeretem legjobban a Péter esetei közül - mondta -, mikor Baloghéknál koccintott egyszer... Azt mondja: „Ott vagyok a hajtásba, meglátom a nyulat... Olyan közel volt hozzám, mint *ez a pohár*... A nyúl elbúvik a lucernásba, eltűnik a szemem elől... Utánamegyek, megkerülöm, egyszer csak megint itt van előttem... megint olyan közel hozzám, úgy mutattam rá, mint *erre a pohárra*... Megint eltűnik... Mán nem hagyom - mondja -, megyek utána

tovább, hát megint előbukkan a nyúl. Megint olyan közel van hozzám, mint *ez a pohár*... Ezzel hallgat, s körülnéz, s azt mondja az asztalra csapva. „No, én ilyen helyen nem maradok. Háromszor célzok rá erre a pohárra, mégse tölt senki. Ejnye, de zsugori népség vagytok, én innen elmegyek.”

A háziasszony hangosan, édesen felnevetett. Megértette a viccet, mely rá is vonatkozhatott, s soká kedvesen nevetett rajta.

- Háromszor céloztam erre a pohárra - ismételte Pali bácsi -, senki se érti, mit mondok, én egy ilyen zsugori háznál nem maradok. Felállott és elment.

A háziasszony fogta a palackot, s tölteni kezdett.

- No, nem azért mondom - szólt mosolyogva Pali bácsi -, csak éppen szegény Péter jutott az eszembe.

- Miért szegény? - kérdezte az ezredesné, s tovább töltögette a bort. Hogy az ura nem ivott, s a sógoruk, a százados sem, nem volt hozzászokva, hogy erőltesse a boritalt.

Kérdésére nagy csönd támadt.

- Meghalt - szólt az ura.

- Péter bácsi? - kiáltott fel ijedten a háziasszony.

- Igen... Szélhűdés... - mondta az ezredes.

Soká hallgattak.

- Vérmes ember volt, szegény - mondta az ezredesné, s elfordult. A szemében könny jelent meg. Nagyon szerette Pétert, aki édes tréfájú ember volt, a régi Kunság típusa. Vastag, zömök, igazi vadász, de nagyon jól tudott az asszonyok nyelvén.

- Kihalnak az öregek.

- Mindnyájan kihalunk - mondta Pali bácsi, aztán hozzátette: - Már aki.

Elmosolyodtak.

Pali bácsi régies gavallériával kötelességének tartotta, hogy a szomorúságot egy kicsit oszlassa.

- Hát kapunk-e vacsorára *öhönt*, méltóságos asszony? - kérdezte.

- Mit, Pali bácsi?

- *Öhönt*.

- Mi az?

- Én nem tudom, csak tegnap hallottam a kapásaimtól, hogy azt mondja az egyik: „Mit esztek?...” „*Öhönt* - mondja a másik. - Hát tik mit?...” „*Hörtyögőt*...” Hát csak azért kérdem, mert méltóságos asszony nagyon szereti ezeket a népies ételeket, hát legyen szíves ezzel traktáljon ma bennünket.

Kicsit mosolyogtak, de senki sem tudott szívéből nevetni.

Csak hallgattak tovább.

Az ezredes arcán mély bánat volt. Az ismeretlen bánat, amelynek nem lehet megtalálni az okát. Az a bánat, ami a haza sorsán szokta elfogni az embert, mikor meglep a szomorúság, hogy tenni kellene valamit, valami igen nagyot s igen szépet, de annak nem innen kellene kiindulni, hanem valahonnan felülről, magasból...

Valahonnan az egész nemzet szelleméből, de nem jön, nem jön az új idea, az új fellobogás, az új megváltás, az új élet.

Senki sem tudott szólni, tehát Pali bácsi újra kezdte a szót.

- A földreform tesz bennünket csúffá - mondta, s erre már majdnem mosolyogtak, mert az öregtől elvettek száz holdat, kiosztották házhelynek, s azóta nem szíveli a földreformot, mindig az az ütőkártyája. A maga modorában adomává építve a keserűségét:

- Ismertem egy kocist, ha felült a bakra, száz ragyogó rézpityke volt a dolmányán, és olyan vörös kutyabőr kesztyű volt a kezén, hogy megirigyeltem.

Megyek a minap Póra, ott fekszik egy alak. A kastélya oldala lopott kukoricaszár, ő meg ott feküdt a rothadt almon.

- Mit csinál itt, Lukács? - kérdem tőle.

- Hát elment a koma az egyik lúval - aszongya -, én meg nem merek elindulni evvel a pár zsákkal.

Röstelltem rápirítani...

Úrból koldust csináltak...

- Nem leszek más kutyája - mondta a szegény feje, most nígy esztendeje, mikor nígy holdat adtak neki ingyen az urakéból -, most aztán ott hever.

Az urak hallgattak.

- Hát, barátom, mi a magunk dolgát elvégeztük - szólt az ezredes. - A háborút megharcoltuk, becsülettel, mert szép munka volt, nehéz munka, reménytelen munka, de tisztességgel mentünk keresztül rajta. Hanem azt mondom, hogy ez még semmi se volt, csak most jön az igazi munka. Csakhogy ahhoz mi már deresek vagyunk, hogy mi kezdjük... majd a fiatalok.

- A fiam csodákkal van tele, hogy: apám, mit lehet evvel az országgal kezdeni, csak nem szabad az esőt lesni, mondja - szólt az erdélyi úr -, magunknak kell gondoskodni a vízről. Ó már olyan esőző berendezésekre gondol, amelyet most rendeztek be száz holdon itt Szolnok mellett. Mondja, hogy ott a kukorica olyan, mint Kánaánban. Mellette a parasztföldeken a kukorica két arasz magas, az esőztetett helyeken pedig öles magas. Majd ők megcsinálják.

Újra hallgattak. Koccintottak, de senkinek sem ízlett a bor.

Csak éppen Pali bácsinak, aki szálfatermetét megingatta, mint a bakon, s kicsit olyan cserdítés-formán mondta:

- A fiatalok!... Az én kisebbik fiam... Az fogja megmenteni az országot az ecsettel... Fene hallott ilyet: művész!... Mondják, hogy tud valamit a gyerek, de hogy értsem én azt meg, hogy egy régi földtúró család maradéka arra vesse a fejét, hogy festi a lovat, ahelyett hogy ráülne, s bevágatna vele a pusztába.

Hallgattak, hallgattak.

Az ezredes felnevetett, ahogy kínjában nevet fel az ember.

- Éppen most van itt Borbély nagyapámnak egy régi cselédje. Beszélgetett az elébb itt nekünk... Ha arra gondolok, hogy a nagyapáink még királyok voltak ezeken a földeken, mi meg csak esőlesők vagyunk, akkor a fiaink már mik lesznek?... Festeni fogják az esőt... Ennyi marad nekik az ősi földekből.

Keserűen mosolyogtak. Pali bácsi megszólalt:

- Én még ismertem az öregurat. Rettenetes harcos kemény ember volt. A feleségem nagyapjával, Bakócs Antallal volt neki sok harca. Borbély, az kálomista volt, a Bakócsok meg pápisták. Az öreg Bakócs még a forradalomban is ott volt, honvéd százados volt huszonkét esztendősen, s erre haláláig büszke volt, nimbusz is vette körül. A városi képviselőtestületben vívták a nagy harcaikat. Bakócs állított egy Páduai Szent Antalt, hogy ő is Antal volt, a maga költségén, a templom elé. Borbély Gáspár pedig egy éccaka tarisznyát akasztott a szentnek a nyakába, koldusbotot adott neki, s a kezébe egy cédulát tétetett, amire ez volt írva:

Nem maradok tovább Túron.

Nem fog itten az okos szó

Sem paraszton, sem az úron.

A régi adomán nevettek, a bánatba ejtett fejek mosolyogtak. Mert az ember túlél mindent, mindent, különösen a más halálát, azt mindig túléli.

- A fiam azt mondja - szólt az erdélyi -, fontosabb a minőség, mint a mennyiség... Hogy a tehenészet sikerül-e? Az a kérdés, mennyire lehet szelektálni... Ha jó tejelőket tart az ember, s azoktól semmit se kímél, akkor az hoz... Sertésnél is a jó ellő, jó nevelő faj kell...

Újra hallgattak.

- Majd meglátjuk, nekik hogy sikerül...

- Dehogyan látjuk, hol leszünk mi már akkor...

Pali bácsi előrehajlott, hosszú kezeit felemelte, s mint egy csöndes szónok mondta:

- Mondok valamit, beszüntethetjük mink ezt az „esőleső társulatot”. Megalakíthatnánk valami új egyletet.

- „Kisiklott emberek klubja” - mondta tűnődve az ezredes: - Itt vagyunk mindnyájan, katonák, bírák s más effélék: ez lesz a legjobb: „Kisiklott emberek klubja”... vagy esetleg „Eljár az idő-klub”.

Pali bácsi az ujját még mindig a levegőben tartotta, s azt mondta:

- Vagy esetleg így nevezhetnénk: „Zörgő csontú fráterek társasága.”

Az ezredes még jobban bólogatva mosolygott.

- Az se volna rossz, hogy „Temetőkerülők és kriptaszökevények szent egylete”.

Ezzel újra visszavetették magukat a székeken, s felnéztek az égre, ahogy szoktak.

Az égen sötét felhő kezdett emelkedni.

- Eső lesz, eső! - kiáltottak fel.

Kimentek az udvarra, s lesték az eget.

A város felől jött a nagy felhő, komoran, vastagon.

- Ez nem eső lesz, hanem vihar - mondta az erdélyi úr.

Aggódva, gondterhes arccal néztek a jövőbe.

- Már nekünk úgyse tehet kárt. Az a fő, hogy legalább hoz egy kis csapadíkot...

1929

PITYU ÉS BODRI

A tavaszi nap nyári hőségbe borult. Azt mondták: júniusba elég vóna ilyen meleg. A vadgesztenyefák kövér virága pompázatosan dagadt a zöld levelek közt, s a nap ragyogott a szerelmeskedők körül. A méhek is kijöttek, s dúsan döngték körül a virágokat; a ház előtt, ahol láb nem járt, a gyom úgy burjánzott, kitárt kis karokkal a nap felé, mint a gyerek, aki nem bírt az egészségével, s tapsikolva döcögött másfél éves kövér lábacskaín mezítláb a forró porban, s minduntalan felbukott, ahogy a Bodri szőrébe kapkodott.

Fű, fa, virág, gyerek, állat mind boldogan ujjongott a korai boldogságban.

- Hagysz békét annak a kutyának, te! - kiáltott rá az anyja szenvedélyesen, s mindjárt rávert a gyerek kövér kis tagjaira.

Mióta rajtakapta a csöppnyi lurkót, hogy megszopta a kutyát, azóta utálta ezt a dögöt.

Hogy még egyszer meg ne történjen, be is kente a kutyát vastagon halepével, az egész hasajját. A kutya hanyatt feküdt, úgy tűrte, s aztán vihogva ugrált a gyerek körül.

- De nagy ellensége vagy annak a kutyának - mosolygott az ember, aki szintén hálás volt a dögnek, s a bajusza alatt mosolygott.

- Ha kend el nem emésztí, majd én megetetem - mondta az asszony, de már nem gondolta komolyan, mert ő is nevetett csintalanul az ura szemébe, aki azóta egyre hamiskásan hunyor-gatott körötte, s ifjú napjaik örömei tértek vissza. Elfeledkeztek a gondokról, a tervekről, s éltek, mint a kora tavaszban az állatok, éltek, üzekedtek és önfeledten boldogok voltak.

Az ember jókat csapott a felesége meztelen vállára, amely gőzölögve, párologva állott ki az ingvállból, s a hosszú tél után fehér volt, kíváncsú, harapni való.

Összevillantak, aztán az ember elment a kertbe, az asszony pedig kihozta a konyhából a mosóteknőt, s hozzákészült a nagymosáshoz. Dézsaszéket tett a teknő mellé, aztán kihozta az ugorkásüveget, s abba mosószódát tett. Aztán vizet öntött rá. Akkor bement a forró vízért s a ruháért, a szennyesért.

Pityu a kutyával birkózott. A kutya hagyta, hogy a gyerek a hasán fetrengjen. Hanyatt feküdt, négy lábát elterpesztette, s kínálta magát. De a gyerek a száját törölgette a keserűségtől, s megrúgta, aztán tépte s gyömszölte az ebet. Az csak röhögött, s nem értette, hogy miért nem akarja a fia, akit adott neki az Isten elvett kölykei után. Minduntalan visszahajlott, s megnyalta a gyereket, akinek jóízű combjai kiömlöttek a kis ruhából, s így birkóztak s hancúroztak.

Boldogok voltak a viháncolók.

Most a gyerek feltápáskodott, s odadöcögött a székhez.

A kutya utána. Nézte, mit csinál. Okosan pislogott, s lihegve követte a csecsemő minden mozdulatát. Úgy látszik, neki már ez ember volt, a duzzadt kis embert komolyan vette, mint gazdáját, s okosan akart neki segíteni.

A gyerek az ugorkásüveg után kapkodott.

Felmászott a szék keresztfájára, s kis kezeit az üveg szélébe akasztotta.

De az üveg sima volt, ujjacskái lesiklottak róla. Újra s újra kezdte. Közben gügyögő szókat mondott, mert még nem tudott beszélni, csak olyanokat, hogy:

- Gyü-gyü... Kut-ti, kut-ti.

Bodri értette a nevét, de nem tudott segíteni a kis embernek, nem értette, mit akar, s neki nem voltak kezei, hogy meg tudja fogni, s levegye onnan az üveget. Csak nézte engedelmesen és hűségesen, s körül-körülszaladta a széket, aztán leült a farkára, s újra csak belemerült a kicsi ember munkájába.

A gyerekecske ujjai megint csak lesiklottak az üvegről. Az üvegben pezsgett a tiszta víz. Sistergett, fortyogott, a szóda olvadt a vízben, s az furcsa volt és csiklandozó.

Most a gyerek még magasabbra kapaszkodott, s most sikerült. Ujjai belenyúltak az üveg tágas nyílásába, most megfogja, erősen megmarkolja a zöld üveget, s most egyszerre kész: az üveg felfordult, ráömlött a gyerekre, aki abban a pillanatban hanyatt esett a szék alá, s az üvegnek egész tartalma ráfolyott.

Egy pillanatig csönd, akkor a gyerek elkezdett visítani.

A kutya tanácstalanul s tehetetlenül, kihegyezett fülekkel állott felette, s abban a pillanatban ráugrott, s nyalni kezdte.

Hirtelen elkapta a nyelvét: valami égette.

De megint rárohant, s újra nyalta, nyalta, lenyalta arcáról, nyakáról, testéről az égő vizet. Akkor elfutott, s prüsszkölve, kétségbeesve karikázott körül, aztán eszeveszetten megint neki a gyermeknek, s feltúrta annak a ruhácskáját alólról, s nyalta, nyalta nagy vörös nyelvvel róla a tüzet.

Most az asszony kirohant a gyereksírára. Láta, mi történt, felkapta a vonagló testecskét, s belemártotta a dézsába, amely vízzel tele már ott állott.

S hozzá ő is visított torkaszakadtából:

- Apja, apja! Apjaaa!

Míg mosta, mosogatta a gyereket, az apa a vonításra, az eszeveszett, kétségbeesett asszonyi sikoltásra fejveszetten rohant föl a kertből.

- Mi történt, mi történt!

- Gyűjön kend, magára rántotta a szódát.

A gyerek már épebben lihegett, kis szemei könnyesen néztek, szájacskája nyáladzott.

- Mosd le, mosd le jól.

Az asszony letépte a gyerekről a ruhát, s annak teste pirosan és égően virított a napon, s újra és újra belemártották a hideg vízbe.

Az apa felkapta a kútnál a tele vödört, s még avval is leöntötte a gyereket.

Mikor a roppant ijedségtől egy kicsit ocsúdtak.

- Tán nem lesz baja, fusson kend orvosért! - kiáltotta az asszony.

Csurgott róla a verejték, a rémület tajtékja, s most kötényébe burkolta a gyereket.

- Kend be tiszta olajjal! - kiáltott vissza az apa, s rohant ki a kapun az orvos után.

Mikor visszatért, az anya ült a küszöbön, s ott volt az ölében a gyerek, aki kimerülten, görbe szájacskával már sírni sem bírt. Az apa ujjait tördelve, felhevülten, kétségbeesve állott felette.

- Nincs otthon, de jön a bába.

Aztán jött egy öregasszony, aki csak folytatta, amit ők csináltak. Vastagon csorgatta a hús olajat a megégett testecskére.

- Örüljenek, hogy az arca tiszta maradt - mondta. - Tiszta maradt az arca, az a jó.

Kissé megpihentek a rémület lázában. Akkor nyöszörgést, sírást hallottak.

- A Bodri!...

A Bodri nyítt, verte magát a kerítés tövében, aztán elnyúlt, s csak hörgő hangokat adott.

Az ember odament, megemelte a kutyát. Annak a nyelve égett, mint a tűz, s pislogva még egy utolsó pillantást vetett a gazdára. Akkor megvonaglott s elnyúlt.

- Mi van ezzel a kutyával?

- Lenyalta! - sikoltott fel az anya. - Lenyalta a gyereket.

- Benne van a szóda - értette meg s kiáltott az ember, s egy pillanatra ugyanolyan szánalom volt benne, mintha egy másik gyerekéről volna szó.

A kutya még egyet-kettőt vonaglott, felvetette magát, s a másik oldalára fordult, még egyszer nagy kínjában átvetette magát a fején, s végképp elfeküdt. Megdőglött.

Soká, némán s tűnődve nézték. Az asszony:

- Mikor kijöttem, a kutya nyalta a gyereket, a hasáról lenyalta a tüzet.

A vénasszony érthetően mondta:

- A vót a szerencse - mondta. - Ha le nem nyalja róla a nagy darab szódákat, ami ráömlött, akkor kiégeti a gyenge hasát. A vót a jó, hogy lenyalta a gyerekről a halált.

Megilletődve néztek a dögre.

Soká néztek a hűséges állatra, s az asszonynak megindult a szeméből a hálás könnyáradat.

- Ó, a szegény... Jaj, a szegény állat... Lássa ke... Ássa el kend jó helyre...

A gyerek az ölében elaludt.

- Má nem lesz baja - mondta a bába.

S a Nap tovább ragyogott, csillogott rajtuk s a dagadó kövér virágokon. A Nap kegyetlen, észre se vette, milyen tragédia zajlott le. A Nap kegyetlen, a virágok kegyetlenek, a méhek kegyetlenek, az élet kegyetlen. Minden tovább élt, zsibongott s boldog volt a tavasz napfényében. A gyerek pihegett, fel-felsírt, de már élt, s csak a Bodri feküdt elnyúlva, a hős; az anyai szeretet adta magát áldozatul, s elment a boldogság ismeretlen, hősi otthonába.

1930

A KONDÁS LEGSZENNYESEBB INGE

A földbirtokos kastélya ott állott az uradalom közepén. Előtte nagyon szép kert volt, amelyet a nagyságos asszony maga kezelt. Már a kibontott rózsák kiheverték a téli fülledtséget, s rügyeik lobogva nyúltak a szép nap felé. A nárciszok hosszú sorban tükésedtek, s a virágjuk is kezdett bomladozni. A japán cserje kövér bimbókat hizlalt a szép tavaszban, s pattantak a bimbók. Minden élt, ujjongott, boldog volt, virításra készült.

A nagyságos asszony ott állott kedvesen, energikusan a munkások között, és rendelkezett. Ő is olyan volt, mint egy nagyszerű tavaszi növény, friss és élő. Szinte virított a szépsége, a friss szél kicsípte az arcát, s a napsugár áthevítette átmeneti kiskabátjában.

A kislány ott sündörgött körülötte. Reggel nem eresztette az iskolába, mert az iskola három kilométerre volt a kastélytól, s a gyerek nem érezte jól magát. Az igák most nagyon el voltak foglalva, s ő nem is volt ellenére, hogy a gyerek gyalog menjen szép napos időben az iskolába, de ma reggel, mikor el akart indulni a fiú, ránézett, s aggódva kérdezte, mi baja. Megmérte a lázát, nem volt semmi láz. Mégis arra gondolt, hátha lappang valami a gyereken, hadd maradjon itthon, úgyis sokat tud a többiekhez képest. Minek üljön ott a nehéz szagú iskolateremben, hadd ugráljon itthon, s éljen, mint a kiscsibe, kismalac, többet ér, mintha a többi gyerek szagát szívja.

De a gyerek nem érezte jól magát, nem futkosott, kedvetlen volt, s mindig mellette lógicsált.

Mennyi baj van egy gyerekkel, milyen titokzatos egy gyermeknek a kis élete. Aggódva figyelte, mi van vele. Hűvösebb szél csapott be a kertbe: a bokrokat megrázta, s ő azt mondta:

- Eredj be a szobába, s játsszál a gramofónoddal.

A gyerek kis húzódás után bement.

Utánanézett s aggódott. Már csak ez az egy gyereke van itthon, a nagyobbak mind Pesten vannak intézetben, annál jobban aggódott érte.

Most az ura jött keresztül a parkon, s szólt:

- Fiam, kimehetne a mezőre egy kicsit. Nézzen körül, kedves, dolgoznak-e azok a világ lustái. Én nem mehetek, mert a jorksirieknek kell lennem.

Ott is volt valami baj. Új medencéket építettek, s a disznók közt kettő is volt szomorú, jön az állatorvos, hogy beoltsa őket.

A kis bricska már be volt fogva, erre ő kiment az udvarba, felült, és ki a mezőre.

Kukoricát vetettek, s a krumplit is most ültették. Végigjárta a szép mezőt, s nézte a búzát, hogy zöldell, s leng a rövid szára a szélben. A munkások szorgalmasan dolgoztak. Itt-ott asszonyok nagyobb csoportban kapáltak.

Hirtelen feltűnt neki egy furcsa dolog. Egy törpe kisgyereket látott a felkapált földön, s nem értette, mi van vele. Olyan volt, mint egy félemlerke. Mintha csak kezecskéi lettek volna, s azzal úgy csápolt, mintha a szél lobogtatta volna.

Szemet szűrt neki, s leszállott a kocsiról, hogy jobban megnézze.

Ahogy odament hozzá, látja, hogy a kisbaba, alig másfél éves lehet, be van ültetve a földbe.

Megáll mellette, nézi, csakugyan be van ásva a puha, porhanyós tavaszi földbe.

- Mit csináltak maguk evvel a gyerekekkel?

Egy asszony kivált a sorból, és odafutott.

- A magáé ez a gyerek?

- Igen, nagyságos asszony.

- Mit csinált maga evvel a gyerekekkel?

- Hogy el ne másszon, nagyságos asszony.

Beásta a gyereket derékig a földbe, s annak csak a felső teste állott ki a földből, és ragyogó szemmel nézett a kicsike, és kis karjait az anyja felé nyújtotta.

- Vegye ki rögtön azt a gyereket.

Az asszony kiemelte a földből a gyereket.

- Nézze csak, egészen el van sorvadva az alsó teste. Hát hogy lehet maga ilyen kegyetlen.

- Jaj, nagyságos asszony, nincs otthon kire hagyni, hát ki kell hozni magammal a munkára.

- Na és?

- Hát mink azt így szoktuk.

- Szép szokásuk van. Hiszen felfázik ez a gyerek.

- Dehogy fázik, nagyságos asszony, jó meleg a föld.

- Ne beszéljen bolondokat. Meg fog halni ez a gyerek, ha maga nem vigyáz rá.

- Vigyáz rá a jóisten.

- A jóisten vigyáz, de maga nem vigyáz. Meg ne lássam többet, hogy egy gyereket beássanak a földbe!

Nagy felháborodással jól lehordta az anyát, s még mikor hazament, akkor is csak azon evődött, hogy ennél szörnyűbbet még nem látott. Elmondta az állatorvosnak, aki nevetett rajta, s azt mondta, hogy ezen a vidéken még annyi a babona, hogy nem lehet a néppel okosan beszélni.

Néhány nap múlva arra járt a cselédlakások közt, ahol az az asszony lakott, aki a gyereket elültette. Meglátta, rákiáltott, s kérdezte:

- Na, mi van a gyerekével?

- Jaj, kezit csókolom, forrósága van, megrontották a gyereket.

- Ki rontotta meg?

- Még nem tudjuk, de verést kapott.

- Milyen verést?

- Szemtű.

- Mutassa azt a gyereket.

Bement a béresasszonnyal a házba, s elsörnyedt.

A ház felmázolt, hideg földjén valami rettenetes rongyon ott feküdt a gyerek a földön egy kis mocskos ingben. Az egész teste tüzelt.

Lehajolt rá, s nézte.

- Ennek a gyerekek agyhártyagyulladás van.

Végignézett az anyán, egy lány volt még ott, a Piros, aki két évig szolgált benn nála a kastélyban, de most már elhagyta a szolgálatot, mert menyasszony, pünkösdkor lesz az esküvője.

- Piros! - kiáltott, rá - neked sincs eszed. Hát így kell a gyerekekkel bánni? Nem láttad nálam bent, hogy mit csinálunk a gyerekekkel, ha baja van?

A lány lesütötte a fejét ellenségesen, és hallgatott. A gyerekecske anyja odavetette:

- Nem úrigyerek ez, kérem, hanem parasztgyerek.

- Hát aztán? Nem mindegy az a gyerekek, hogy milyen házban jött a világra? A betegség betegség. Agyhártyagyulladás, ha mondom. Maguk megölik ezt a gyereket.

- Ó, vigyáz rá a jóisten.

- Ne kenjen mindent a jóistenre, hanem rögtön vegye fel azt a gyereket, és tegye az ágyba.

- Jaj, nem szabad ahhoz nyúlni, mert meghal.

- Mért halna meg?

Az asszony hallgatott.

- Dobják a fenébe azt a piszkot, micsoda dolog az, hogy ilyen fertelmes piszokba fektetik meztelenül ezt a szegény kis ártatlant, a nyers földre. Bontsa ki azt az ágyat.

Az asszony kellenként kibontotta az ágyat. Nem volt abban se párna, se dunna, csak rongyok, ócskaruhák és egy vedlett juhász-bunda.

- Magának semmi ágyneműje nincs?

- Nincs.

- Ez rettenetes. Piros, menj fel rögtön a kastélyba, mondd meg a házvezetőnőnek, hogy azonnal adjon egy párnát és az Ivánkának a régi kis dunnáját.

Mikor a nagylány elfutott, rákiáltott az anyára:

- Maga pedig azonnal vegye fel azt a gyereket az ölébe, addig is, míg elhozzák az ágyneműt! Hogy lehet, hogy magának semmi ágybelije nincs? Nézze meg az ember.

Az asszony azonban nem mozdult, csak sírt, és gyűlölettel nézett maga elé.

- Nem hallotta, hogy mit mondok?

- Jaj, nagyságos asszony, ne tessék beleszavazni, mert meghal a szegénykém.

- Micsoda bolond beszéd ez.

Már kezdett gyanakodni, hogy valami babonába ütközött, s firtatni kezdte, mi ez.

- Értse meg, maga szerencsétlen. Micsoda fertelmes rongy az, amin fekszik a gyerek.

- Az javítja meg.

- Micsoda?

- Azt mondta a néni, hogy erre kell tenni.

- Mire?

Az asszony nagy nehezen kivallotta:

- A kondás legszennyesebb ingére kell fektetni, és ő ráimádkozott, szemet is vetett neki, ha most a nagyságos asszony megrontja, a gyerek meghal.

- Rögtön telefonálok a szolgabíró úrnak, ha azonnal fel nem veszi a gyereket. Majd megtanítom én magát. A saját gyereket halálra ítéli.

Addig csattogott és pattogott, hogy már a Piros is megjött az ágyneművel, s az anya még akkor sem akart a gyerekhez nyúlni. Megvetették az ágyat, s a Piros vette fel a gyereket a földről, és szemmel lehetett látni, hogy a láztól elgyötört gyermek hálásan nézett, s elpihent a puha párnán.

Az anya azonban a kezét tördelte, s jajszóval tört ki belőle a zokogás, hogy vége a gyermekének.

A nagyságos asszony otthagya őket, s hazament. A kisfiához sietett, s boldogan látta, hogy a gyerek a meleg szobában elevenen és boldogan játszott.

Négy óra múlva jött a Piros, és azt mondta, hogy:

- Nagyságos asszony, a gyerek meghalt.

A földbirtokosné le volt sújtva.

Elment a gyereket megnézni. Ott feküdt szegény kicsi, kinyúlva, élettelenül a fehér párnán.

- Látják, maguk istenadta boldogtalanaik... Ilyen orvosság kell egy gyereknek... Hát hogyan halt volna meg... Beleássák a hideg tavaszi földbe, s mikor felfázik, lefektetik a puszta földre, a kondás legpiszkosabb rongyára. S azt hiszik, attól meggyógyul. Jaj, ez a mérhetetlen butaság...

Az anya dühvel és gyűlölettel nézett rá.

- A nagyságos asszony az oka. A nagyságos asszony lelkén szárad! Még három napja olyan volt a gyerek, mint a csík! olyan eleven, és most meg kellett neki halni! mert a nagyságos asszony megtörte az isteni akaratot!

- Ne halljam még egyszer ezt a gonoszságot! - kiáltott az úriasszony is, magából kikelve. - Mesterségesen megölnék egy gyereket, és még engem tesz felelőssé. Szégyellje magát!

Könnyes szemmel ment el a kis béreslakásból, s ment vissza a maga életébe.

A nap ragyogott, szellő sem volt, az egész természet boldog volt és vidám, de a gyermekecske bizony szegény kis hulla volt, ott feküdt az úri párnán kinyújtózva, mint egy szomorú emlék a kultúrák keresztútján.

1931

EGYSZER JÓLLAKNI

1.

A nagy magyar Alföld tenger volt a jurakorszakban. De ma, az Éhség korszakában is olyan, mint a tenger.

Végtelen sík föld, körös-körül az ég alatt. Semmi domb, semmi emelkedés, oly lapos, mint a tenger színe volna, ha képes lenne a tenger arra, hogy így megdermedjen. A búzavetés oly egyenletes rajta, mintha vonalzóval húzták volna meg az Isten mérnökei, hogy meddig szabad nőni egy-egy fiatal búzaszárnak, hogy egy se bontsa meg a tükörsima lapot.

Az ég úgy borul rá, mint egy üvegbura, amelyre a játékos angyalok felhőket és csodálatos kék és fehér színeket vetítenek. Úgy látszik, hogy a gróf majorja éppen a világ közepén van, mert ha innen körülnéz az ember, körös-körül látja az ég karimáját és háromszázhatvan fok alatt az eget, bármerre is fordul.

A fiatal gróf is azt hiszi, hogy a világegyetem közepén van ő maga is, mert amerre megy arabs* paripáján, a munkások mindenütt úgy köszöntik, mintha egy fiatal isten menne el közöttük.

Most egy háromszáz holdas répatáblához ér. Cukorrépa, akkora sík darab, hogy beleszédül, aki soká nézi. Cukorrépa terem rajta, és a kis palánták úgy állanak, mint kényes iskolás leánykák, akiket a tornatanárnő állított szabályos rendbe, akármerre néz az ember, mindenütt nyílegyenes vonalakat adnak.

A gróf a lóról messze lát, mert még fa sincs az egész tájon, s a nyereg úgy tűnik fel, mintha óriási magasban volna a parányi növényvilág felett. A gróf körülnéz, és keresi azt a munkáscsoportot, amelyet tegnap is meglátogatott meg tegnapelőtt is, minden nap ezen a héten, s ma péntek dél van.

A munkások úgy vannak beosztva, hogy mindegyik csoportban hetven ember van. Hetven férfi kapával felfegyverkezve, s ezek meggörbedve hajolnak a cukorrépa-palánták fölé, és gondosan kapálják a gatz, és kis, felfordított, tölcsér alakú dombocskát raknak a répaültetvény minden szála körül.

Végre felismeri, melyik az a csoport, amelyiket keresi, és odalovagol az úton.

Mire odaér, éppen tizenkét óra.

A munkások a munkavezető intésére felegyenesednek, és abbahagyják a kapálást. Ebédidő, kiállanak a sorból, s elmennek a tábla szélére, ahol az asszonyok és a gyerekek már várják őket az ebédvel.

Az ételt fázekakban hozzák a faluból, de valamennyien pontosan megérkeznek, mire a harang megszólal a távoli tornyokban. A fiatal gróf leszáll a lóról, és odadobja a kantárt egy suhancnak, aki előugrik, s ő maga a munkavezetőhöz megy, és azt kérdi:

- Mikorra lesztek már készen evvel a semmiséggel?

A gróf harmincéves kemény sportfiú, a munkavezető hatvanöt éves komor öreg. A gróf derült és könnyed, az öreg meggörbült nyakú és mogorva.

Mély alázattal felel:

- Méltóságos gróf úr, ne tessék haragudni, de nagyon kemény a rög, régen nem volt eső, lassan haladunk, mert csak a fű nő. Bizony szombat estére csak akkor tudnánk elkészülni, ha egész éjjel kapálnánk.

A grófnak ez mindegy. Ő csak azért kérdezte, hogy mikorra lesznek készen, hogy igazolja, mit keres idekinn a pusztán. Bólint és azt mondja:

- Hát kapáljatok egész éjjel.

A munkavezető megvakarja a fejét, és azt feleli:

- Már, méltóságos gróf úr, arra semmi napszámmal nem lehet rávenni az embereket.

A gróf nevet, körülnéz, és meglátja, amiért jött, egy karcsú, magas, csinos fiatalasszonyt, aki éppen odaadja az urának az ételes fazekat.

2.

Az asszony is odanézett a fiatal grófra, kicsit elpirult, és kicsit kacéran megbillent, s aztán úgy tett, mintha nem is látná a grófot.

Az urához fordul, aki már letelepedett a földre, és azt mondja:

- Egyél.

- Mit hoztál? - kérdi az ember.

- Mit hoztam volna. Amit tegnap, egy kis levest.

Az ember jól tudja, hogy nincs odahaza a háznál semmi. A kis kamra üres. Mogorván fogja a fazekat, és térde közé veszi. Kiemeli a zsinegből készített ételhordó-hálócskából, s leemeli a fazék tetejét. Belenéz.

Csakugyan nincs benne semmi más, csak barna lé. A tetején egy kis megfagyott zsír úszik, s ahogy belemeríti a kanalat, a hideg zsír rátapad a pléhkanálra.

Nem szól semmit, mert nem tud mit mondani. Nehéz éhség van most a falvakban. A tél igen szigorú volt. Nem volt semmi, mert tavaly a szárazság miatt rossz termés volt, télire nem tudtak semmit sem gyűjteni, s tele vannak adóssággal. Most, hogy megindult a munka, a napszám nagyon alacsony, egy pengő naponta. Távoli boldogabb országok munkásai meg sem értenék, hogy lehet abból megélni. Ők azonban még adóságot is fizetnek belőle, s úgy kaplálnak, mint az éhes kutya. Nem szidhatja össze az asszonyt, hogy mért nem hoz többet és jobbat, mert az asszony erénye éppen, ha ő nem panaszkodik... A búza ára nagyon lent van, s az uradalmak sem tudnak fizetni.

Sóhajt hát egyet, s bekanalaz egy kis levest. Még annak is örül, hogy vagy két gombócot lel a lében, amit lisztből csinált az asszony, s úgy úszik a sötétbarna löttyben, mint valami ősvilági puhatestű állat.

Az embert úgy hívják, hogy Kis. Kis János. Neki van a legrövidebb neve és a leghosszabb szegénysége. Úgy úszik utána a szegénység, mint alkonyatkor az árnyék, ami belevész a keleti tájba.

Összecsikorgatja a fogát, s hozzáfog elszántan enni.

Mindig csak ez a lé. Reggel leves, este, ha hazamegy, újra leves.

- Ha meggondolom, hogy mennyi levest ettem meg életembe - mondja -, ha azt mind egy dézsába öntenék, ajhaj, olyan nagy hordó nincs még az egri érsek pincéjében sem!

Az asszony nem felel. Szórakozottan, mintha csak véletlenül volna, arrafelé néz, ahol a fiatal gróf áll, és beszélget az emberekkel.

A munkások azonban szétszóródva ülnek le. Ki itt, ki ott. Mindenik takarja a fazekat, amit hoztak neki. Mindenkinek szegény étel jut, amivel nem érdemes dicsekedni. Belehajolnak a cserépfazekakba, és egyformán kanalaznak.

- Hoztál vizet? - kérdi Kis János.

- Nem.

- Mér nem?

- Hát iszen hozott kend reggel.

- Egy litert. Egy litert hoztam, de már elfogyott.

- Mér itta meg mindet?

- Mér ittam meg? Hát még a vízzel is spóroljak?

Az asszony kicsit gondolkodott.

- Hát akkor megyek, osztán hozok.

- De szaporán.

Az asszony kiveszi a tarisznyából a literes üveget. Nincs a tarisznyában egyéb, csak egy kis kenyér. Azt is kiveszi, és odaadja az urának.

- Egye meg.

- Megegyem?... Ha megeszem, nem lesz.

- Azér nem halhat éhen.

- Nem halhatok éhen?... Könnyű azt egy asszonynak mondani... Látszik, hogy nem voltál katona... Mer mikor katona vótam, aki az utolsó konzervet megette, azt kikötötték. Meg ha csata vót, még főbe is lötték... Azért nem eszem én meg az utolsó falat kenyeret, hogy hátha még nagyobb éhség is lesz ezen a grófi földön...

Az asszony nem szól. Elindul az üveggel a kút felé.

Az ura utána sem néz, csak lassan, igen lassan tovább kanalazza a levest.

A kút elég messze van. A répatábla mellett kezdődik egy óriási nagy marhalegelő, tízezer holdas. Annak az innenső szélén van egy csordakút. Régebben ez a répamező is legelő volt, de felszántották. Így maradt a kút a legelő szélén.

Az asszony ment, mendegélt, szaporán, és a szoknyája libegett-lobogott. A fiatal gróf utánanézett, míg csak el nem tűnt már a messzeségben.

Akkor hirtelen azt mondta:

- A lovacskámat meg kell itatni... Van víz abba a kútba?

Az öreg munkavezető soká hallgatott, végre megszólalt:

- Van, méltóságos úr. A kútba még van víz.

- No, akkor elmegyek, és megitatom.

Ezzel felpattant a ló háta. Szép, sárga nyereg volt a lovon, fess szarvasbőr nadrág volt a fiatal grófn. Ahogy fent ült a ló hátán, nagyon csinos legény volt, amint ügetni kezdett a kút felé, hogy megittassa a lovat.

3.

Az asszony éppen felhúzza a veder vizet, mikor a gróf odaért. Úgy látszott, hogy megijedt, mikor a fiatal gróf megjelent a kútnál.

- Van-e víz a kútban? - kérdezte a fiatalember.

- Van, méltóságos gróf úr, van - felelte az asszony.

- No, akkor megittatom a lovacskámat.

Ezzel leugrott a lóról, és odavezette az állatot a kúthoz.

Az asszony elfelejtette megtölteni az üveget. Szíveskedve kiöntötte a vizet a vályúba, de a vályú igen nagy volt, és ki volt száradva, kevés volt benne a veder víz. Újra leeresztette hát a vedret a kútba, és még egy vederrel húzott. Aztán egy harmadikkal.

A ló belemerítette az orrát a vízbe, egy kicsit szürcsölt belőle, nem akart inni, nem volt szomjas.

Az asszony nevetett.

- Nem szomjas a ló.

- De én szomjas vagyok - mondta a gróf.

Erre az asszony szó nélkül újra leeresztette a vedret a kútba, és mikor megmerült, gondosan felhúzza. Megtöltötte az üveget, kilötyintett belőle a kút felett egy keveset, és odakínálta a grófnak.

De az csak nézte őt parázs szemekkel, és azt mondta:

- Nem vízre vagyok szomjas.

- Hát mire szomjas a méltóságos úr?

- Csókra.

Erre az asszony hamisan, ahogy csak fiatal, csinos asszonyok tudnak nézni, rápillantott.

- Abba nem hal bele a méltóságos úr.

- Nem is akarok belehalni.

Ezzel közelebb lépett az asszonyhoz. Ez a haja tövéig elvörösödött.

- Méltóságos úr, a pusztán vagyunk!

- És?

- Csak mondom.

- Minek mondd?

- Tudja azt a méltóságos úr.

- Nem tudom én.

- Dehogyanem tudja... Meglátnak.

- Vakuljanak meg, ha meg akarnak látni.

De az asszony nem vette tréfára, hanem a kút túlsó oldalára állott.

- Ne jöjjön ilyen közel a méltóságos úr. Úgy látnak az emberek a szemükkel, hogy még azt is meglátják, amit gondol.

A gróf utána akart menni, de erre megállott.

- Hallod-é, már ötödik napja jövök ki a pusztára miattad... De nem akarsz megérteni...

- Nem.

- Pedig nem menekülsz el, amíg meg nem csókollak.

Az asszony komolyan mondta:

- Nekem uram van.

A gróf hallgatott.

- Ez mit jelent?

- Már a magyarázatot rábízom a méltóságos úrra.

- Én pedig nem fogom megmagyarázni...

De a szeme úgy égett, mint a parázs, s ez az asszonynak nagyon megmagyarázta, mit akar.

- Szereted az uradat? - kérdezte a gróf.

- A pap előtt voltam vele - mondta az asszony.

- Én azt kérdelem, szereted-é?

- Egy asszonytól nem szabad ilyet kérdezni.

- Pedig énnekem ezt tudni, kell.

- Talán tessék megkérdezni az uramtól. Ő tudja.

- Hallod-é, ne tréfálj velem... Én akarlak...

- Sokat akar az ember, ami nem történhetik meg.

- Csakhogy én nem vagyok ám ehhez szokva. Amit én akarok, az meg szokott történni.

- Most is meg fog történni, aminek történni kell.

- Micsoda?

- Az, hogy a méltóságos gróf úr felül a lovára, és békén hagy.

- Nézd, én nem akarlak bántani... Csak beszélni akartam már egyszer veled.

- Nincs nekünk egymással semmi beszélőnivalónk.

- Van... Az éccaka sem aludtam miattad.

- Van az uraknak elég orvossága, amivel álmod lehet csinálni.

- Az én álmomat csak te tudnád megadni.

- Én nem vagyok boszorkány.

- De azt hiszem, az vagy, mert hétfőn belenéztem a szemembe, és megbabonáztál. Azóta meg mindig menekülsz, ha közeledek hozzád.

- Vannak a méltóságos gróf úrnak méltóságos grófkisasszonyok, akik megvigasztalják.

A gróf rekedten mondta:

- Most megcsókollak.

Megmozdult, hogy átvesse magát a kúton. Az asszony ijedten kiáltott:

- Meg ne mozduljon, mert beugrok a kútba!

A fiatalember megállott, megsimította a homlokát.

- Gonosz bestia vagy. Játsszol velem.

- Hogy merném én azt egy méltóságos gróffal.

- Nézz rám, a szemem majd kiugrik a helyéből. Öt napja nem aludtam. Nem sajnálsz?

- Jaj, méltóságos gróf úr, mondja meg őszintén, hogy mit evett máma?

A gróf elcsodálkozott. Reggelire hideg sültet evett. Jó nagy darabot. Ivott hozzá két pohár pálinkát is, jó erős pálinkát. Mert fel akarta magát tüzelni, hogy ma beszélni merjen az asszonnyal. De ezt nem akarta bevallani, hát azt mondta:

- Öt nap óta se nem eszem, se nem iszom. Mindig csak utánad epekedem.

- Látja, méltóságos gróf úr. Az én uram öt nap óta nem eszik egyebet, csak reggel rántott levest, délben rántott levest és vacsorára is csak rántott levest... Hát nem sajnálja a méltóságos gróf úr azt a szegény embert?

- Mér nem főzöl neki egyebet? Hideg sültet. Gyümölcsízt a kenyérre. Ebédre húslevest... rántott csirkét...

- Ne tessék tréfálni a szegény emberrel... Még rántást se tudok annak az istenadtának csinálni, mert annyi zsír nincs a házamnál, amivel egy kis lisztet meg lehessen javítani... Sóba, vízbe főzök neki, és még csak krumplim sincs, hogy azt adjak neki.

- Na látod, ezen kellett volna kezdeni... Ha engem meghallgatsz, adok én neked mindent. Azt főzhetsz, amit akarsz.

- Hagyjon engem a méltóságos úr, én tisztességes vagyok.

- Én is tisztességes férfi vagyok. Nem hagylak el, ha szeretsz.

Az asszony ellenségesen nézett rá.

- Méltóságos úr, üljön fel méltóságod a lovára, és menjen el. Az egyetlen tisztességes dolog, amit velem tehet. Már nagyon sokáig beszélgettünk... Nem fogom tudni megmagyarázni az uramnak, hogy mit beszélgettünk...

- Találj ki valamit, hogy mit beszélgettünk.

- Tudnék valamit mondani, de nem tudom, megteszi-e?

- Mindent.

Az asszony lehunyta a szemét, és hátravetette a fejét.

- Mondok valamit... Az emberek nemsokára befejezik a kapálást... Ennek az öröme adjon a méltóságos úr nekik egy jó vacsorát...

- Hát azt szívesen...

- Mást nem akarok mondani.

- Még cigánybandát is hozatok... De akkor te is ott leszel!...
- Ha mindenkinek a felesége ott lesz, akkor én is ott leszek!...
- De táncolsz velem!...
- Ha mindenkivel táncol, akkor nekem is muszáj lesz.
- De megcsókolsz!
- Ha minden asszonyt megcsókol, akkor engem is lehet.
- Boszorkány vagy, de én nem bánom. Megcsókolom a vénasszonyokat is, csak hozzád jussak!...
- Hát akkor most üljön fel a lovára, és menjen.
- Nem. Megfogom a lovam gyepölőjét, úgy vezetem, és elkísérlek.
- Nem lehet, méltóságos úr. Engem nem szabad magának kísérni. Már most is nagyon sokat fognak beszélni arról, hogy mennyi ideig beszélgetett velem a méltóságos úr.
- Hogy hívnak?
- Évának.
- Akkor én Ádám vagyok.
- Nem, a méltóságos urat Viktornak hívják.
- Na látod, Viktor azt jelenti, hogy „győző”... Hát én győzni fogok feletted...
- Jaj, de sok ideje van a méltóságos úrnak, hogy nem sajnál ennyi beszédet egy szegény asszonytól.
- Nézd csak, kis Éva, én azt sem sajnálnám, ha az egész életen át beszélgethetnék veled.
- Az nagyon hosszú idő egy méltóságos gróf úrnak.
- Nekem az a hosszú idő, míg holnap este lesz...
- Hát akkor üljön fel a lovára, és vágatasson, hátha lóháton hamarább eléri.

A gróf parázsló szemekkel nézett az asszony szemébe. Úgy érezte, soha életében ilyen kedves nővel még nem találkozott. Szédült, mikor lóra ült, még egyszer visszaintett a menyecskének, s elvágatott.

Az asszony pedig fogta az üveget, és elindult gondolkodva az ura felé.

4.

- Mi a fenét beszéltél a gróf úrfival? - kérdezte mérgesen Kis János a feleségétől, mikor az megjött a liter vízzel.
  - Nagyon jól.
- Az ember maga elé nézett. Mind megette a levest, és mégis szédült az éhségtől. Most van egyórai pihenésük, szeretne aludni egy kicsit, dühös volt, hogy az asszony elvett az alvásból egy félórát, s most ahelyett, hogy a szemét behunyná, tovább kell vallatni.
- Mondd meg, hogy mit, cudar, vagy rögtön agyonváglak!...

Az asszony leült mellette a földre. Láta, hogy az emberek, mind a hetvenen, csak őt nézik, s mind azt szeretné tudni, hogy mit beszélt a gróffal. De az asszonyok és a gyermekek is, akik a hetven ember ételét kihozták, úgy néztek rá, hogy a fél életüket odaadták volna, csak megtudhatnák, mit beszélt annyit a gróffal. A pusztán mindent látnak az emberek, akármilyen messze is van egy asszony, akinek egy férfi udvarolt.

- Azt mondta, hogy... Azt kérdezte, hogy...

- De ne hazudj! - mordult bele az ura.

- Azt akarta megtudni, hogy mi legyen a vacsora... Mert vacsorát akar adni mindnyájatoknak, ha befejezitek a répakapálást...

Az embernek fennakadt a szeme... Egyszerre elfeledte minden haragját.

- Vacsorát?

Az ember a gyomrát hallgatta... Olyan sovány volt már, olyan kiapadt...

- Oszt mit akar adni vacsorára?... Rántott levest?...

- Húst!

- Azért! Mer levessel eleget jóllakattál...

Szerette volna megkérdezni, hogy mér éppen ötöle kérdezte meg, hogy mit akar vacsorára adni... De olyan fáradt volt a feje, hogy még szólni se volt kedve...

Arra néztek, ahol a gróf a munkavezetővel tárgyalt. Ott nagy csoportosulás volt. Látták, hogy a gróf lóra ült, és elvágtatott. Az emberek, akik körülötte állottak, mind levették a kalapjukat, és éljeneztek, és feldobálták a kalapokat, és tele torokból kiáltoztak.

Egy fiatal legény feléjük szaladt, és azt mondta:

- Ha holnap estére befejezzük a kapálást, a méltóságos gróf úr olyan lakodalmat csap, hogy mindenki annyit ehet, amennyit akar...

Kis János lehajtotta a fejét.

- Holnap estére? - mondta. - Akkor egész éccaka dolgozni kell...

Az asszony hallgatott. Nem nézett az ura szemébe. Maga elé nézett... Arra gondolt, hogy jönnek a cigányok a hegedűkkel, húzzák a talpalávalót... Borzongott, mert már szinte hallotta a cigánymuzsikát... Már érezte, hogy jön a gróf, és megöleli a derekát, és táncolni fog vele...

Egy másik sovány ember odakúszott hozzájuk.

- Hallottad?

- Hallom - mondta Kis János tompán.

- Gavallér - mondta az ember.

- Gavallér?... Gazember...

- Miért?

- Azt akarja, hogy egész éccaka dolgozzunk.

- Holdvilág van... Holdtölte... Lehet.

- A holdnak lehet... De nekünk...

- Minden tíz ember kap egy kövér birkát... Lehet belőle birkatokányt csinálni... És egy mázsa lisztet ad... És mindent, ami hozzá kell... Húsz kiló zsírt és húsz kiló túrót... Lehet túrós galuskát csinálni, és öt hektó bort...

- Kevés - mondta Kis János.

- Kevés? - csodálkozott a másik ember.

- Magamnak is kevés - mondta Kis János.

- Minden emberre jut egy kiló hús, vagy két kiló... Egy kis galuska, vagy két kiló... Jó kövér túrós tészta... meg hét liter bor... fejenként... Kevés?

- Kevés...

- Nem bírsz megenni három kiló ételt meg hét liter bort... Az tíz kiló...

- Kevés - mondta csökönyösen Kis János.

- Hát mennyi kellene?

- Mind!... Mind kevés!...

- Kosok lesznek, nagy kosok... Nagy, öreg kosok... Hizlalt, nagy állatok... Meg bírnád enni mind a hetet?

- Meg!

- Meg egy mázsa lisztből a főtt tésztát, húsz kiló túróval...

- Meg!

- És az öt hektó bort?

- Azt is meg!

- Hát mennyi kellene?

- Minden... Amije csak van a grófnak, minden... A harmincezer hold földje meg a kastélya, a tanyái, a csordái, ménesei, disznófalkái...

- Mind lenyelnéd?...

- Le! Még ötöt is ráadásul!

- Jó étvágyad van.

- Van. Étvágyam a van... Mer én már harminchat éves vagyok, de én életemben mindig csak hitvány, ringy-rongy leveseken éltem... Már az anyám is azzal tartott, vízzel... Ha én kijövök a mezőre dolgozni, mit hozok magammal?... Egy liter vizet hozok a tarisznyámba, hogy ne kelljen a kútra menni, hogy még addig is csak dolgozzak, míg vízer megyek... Ha szédülök a munkába, csak iszok egy kortyot, avval elütöm a szédülést... Várhatom az ebédet, míg kihozza az asszony... A főtt vizet... Megeszem... Akkor újra neki a munkának... Hát nekem ez kevés...

- Lehet, hogy kevés... egy életre - mondta a másik munkás -, mer az igaz, akármennyit eszik az ember, már másnap megint csak olyan éhes, mintha nem is lett volna lakoma.

- A munka nem kevés... Abból marad holnapra is - morogta Kis János. - Mióta élek, csak ennek a grófnak dolgozok... Tavasztól őszig...

- A jó! - szólt a másik. - Jó, hogy van ez a birodalom, jó, hogy legalább itt munkát kap az ember.

- Hajnaltól estig csak vágom a földet. Túrom. Beledögölhetek... Most meg egy kis vacsoráért egész éccaka dógozni kell... Hát miért?... Egy falat húsert? Egy kis főtt tésztáért? Egy pohár borért?

- Cigányt is hoz, muzsikát! Bandát!

- Csendőrt nem hoz? Kakastollasokat?

A másik ember gondolkozva, lassan mondta:

- Nem akarsz velünk tartani?... Haza akarsz menni?... Nem akarsz holnap este a lakomában részesülni?

- Dehogynem akarok... Csak nekem kevés...

- Hát mit akarsz?

- Mit?... Kieszem holnap ezt a kutya grófot minden vagyonából... Ezt akarom...

Az asszony lehúzott nyakkal hallgatta az ura beszédét... Összeroskadva ült... Félt a holnapi naptól.

5.

A hetven ember egész éccaka dolgozott. Már azt sem nézték, nem vágják-e ki a répapalántákat, csak kapáltak, kapáltak.

Éjfél után a hold elment. Leszállott arra nyugat felé, elment a nap után, akkor sötétben maradtak, s lefeküdtek ott, ahol éppen állottak.

Hüvös éjszaka jött. Fáztak. Senki se gondolt arra, hogy kint kell tölteni az éccakát.

Mikor megvirradt, a munkavezető felébredt, és elkurjantotta magát:

- Dologra, emberek!

Az emberek feltápáskodtak. Megrázták magukat. Elmentek hosszú sorban a csordakútra, megmosták a fejüket, hogy felfrissüljenek. Szidták a grófot, aki otthon pihen a paplanos ágyban, és ők itt kínlódnak a mezőn. Egy vacsoráért. Szidták, mert így szokás. De aztán a vacsorára gondoltak, a birkatokányra és túrós galuskára, s nevettek.

Kivált a fiatalok nevettek és kiabáltak, mint a hajnali rigók. Az öregek hallgattak, mint a medvék, csak egy-egyet böffentettek.

A nagy, alföldi pusztán hetven ember hamarabb fogott a napi munkához, mint a nap.

Az asszonyok reggelit hoztak, mindenki összeszedte, mi kis jó étel volt a háznál, mert tudták, hogy az emberek egész éjjel szenvedtek, és sajnálták őket... Meg ők is készültek az esti lakomára. Viszketett a talpuk, és máris táncoltak és kacagtak.

Kis Jánoshoz is kijött a felesége, és nagy fazék ételt hozott. Nem levest hozott, főtt ételt hozott. Sok tészta volt benne és sok krumpli.

- Mi ez? - kérdezte Kis János.

- Kölsönkértem - mondta az asszony -, mert tudtam, hogy magának erős éccakája volt, és erős napja lesz... Enni kell, nem bírja ki másképp estig.

Kis János soká nézett a fazékba. Akkor azt mondta:

- Mit mondott neked tegnap a gróf?

- Mit mondott vóna, semmit se mondott.

- Semmit?

- Nem. Semmit se.

- Mer én azt álmodtam, hogy mondott valamit.

Az asszony elpirult.

- Mit álmodott?... Mit mondott?

- Azt te tudod.

- Én már elfelejtettem.

- Hát olyat mondott, hogy el kell felejtetni?

Az asszony habozott.

- Nem, nem olyat mondott.

- Hát milyet mondott?

- Semmit se mondott... Csak azt kérdezte, hogy elég lesz-e ötven kiló liszt a galuskára.

- Oszd te mit mondtál?

- Hogy nem elég, mert sokan leszünk. Mert kijövünk mink is, asszonyok.

- Azt mondtad, hogy kijöttek?

Az asszony a szemébe húzta a fejre való kendőjét.

- Mit faggat maga engem? Én nem beszéltem a gróffal semmi olyat.

- Milyet?

- Amit ki kell faggatni... Azt mondtam, hogy tíz emberre egy birkát kell számítani, mert családokkal lesznek.

- Feleséggel?

- Ki hogy.

- Hát te csak magad leszel, mert nincs gyereked.

Az asszony sóhajtott.

Kis János félretolta a fazekat.

- Kár volt kölcsönkérni - mondta -, mert ha kölcsönkér az ember, azt meg is kell adni.

- Majd megadjuk.

- Miből?... Én nem tudok többet keresni, csak hat pengőt egy héten. Ezután is csak annyit.

- Azért egye meg. Hosszú a nap, nem lesz ereje.

- Dehogynem. Erre a napra lesz nekem erőm, Éva.

Az asszony megrezzent, hogy a nevét hallotta. Így mondta tegnap a gróf is: *Éva*...

- No, egyen - biztatta csendesén az urát.

- Nem eszek, mert akkor este nem tudom kienni a grófot a vagyonából.

- Persze hogy nem tudja, hát hogy gondolja?

- Annak hónap is lesz vagyona?... - kérdezte Kis János. - Hiába eszek akármennyit, úgy gondolkod, hogy annak hónapra is marad ennivalója meg hónaputánra is?... Mindig?

- Én nem gondolok semmit.

- Nohát, akkor csak eredj haza. Vidd haza az ételt is. Én ma úgyse eszek. Délbe ne is gyere ki. Elég, ha este kijössz a táncra.

Az asszony hevesen kiáltott fel:

- Mit akar?

- És délben ki ne gyere!... És este kigyere! Mert érted megyek...

- Édes uram, maga beteg.

Kis János csöndesen mosolygott, mint aki tudja, min mosolyog.

- No, eredj haza - mondta -, de ne mondasd magadnak kétszer...

Az asszony szeme tele lett könnyel...

- Jaj, uram, uram...

Összekulcsolta kezét, és sírni kezdett.

Erre Kis János mást gondolt. Azt gondolta, hogy nem jól csinálja ő ezt... Az asszony ravasz, megsejti...

- No jól van - mondta szelíden -, hát eszem egy kicsit.

Avval hozzáfogott, és evett. Nem sokat evett, de evett... Meg is veregette a felesége hátát, mint egy jó lóét, s azt se kívánta tőle, hogy elvigye a fazekat. Nézte, ahogy az asszony letakargatja kendővel és füvel, beássa a földbe, hogy egy kicsit hűvösebben maradjon.

6.

Délig szépen haladtak. Már látták, hogy korán készen lesznek a kapálással. Már két embert ki is engedtek maguk közül, hadd fogjanak a tűzhely rakásához.

Délben az asszonyok mind kijöttek. Hetven asszony, valamennyien, mintha összebeszéltek volna, vasárnapi ruhába voltak öltözve, még az öregasszonyok is. Tánc lesz, ahhoz készültek.

Csak Kis János felesége nem volt ünnepibe öltözve. Kis János rámosolygott, és azt mondta:

- Te így is elég szép vagy.

- Ha magának szép vagyok, akkor én mindig szép vagyok - mondta az asszony.

Nem is mentek haza ebéd után az asszonyok, ott maradtak a mezőn.

Uzsonnára kész volt a kapálás. Háromszáz hold maradt a hetven ember mögött. Szép munka volt. A nagy tábla föld egész az éjig frissen feketedett, s benne a kis palánták üdén libegtették a kedves kis szellőben apró levélkéiket.

Már a birkák is megjöttek. Nem is hetet küldött a gróf, hanem tizennégyet. Nem is aprították bele mind a nagy üstbe, hanem úgy szétosztották maguk közt, ami fölösleges volt.

Nagyon jó kedve volt mindenkinek. Ujjongtak és énekeltek. A nagy pusztá elvitte a hangot messzire, és belemosta a szél a távolba.

Alkonyat felé lóháton kijött a gróf is.

A fiatal gróf is ünneplő ruhába volt öltözve. Ragyogó lakkcsizma volt a lábán, és vadonatúj ruha volt rajta. Olyan volt, mintha skatulyából vették volna ki. Vadászkalap volt a fején, és puska a vállán.

Éljenezve fogadták, és a gróf sorra kezét fogott valamennyiükkel. Minden férfival és minden asszonnyal. Kis Jánossal is meg Kis Jánosnéval is.

- Hogy vagy, Éva? - mondta az asszonynak, és egy kicsit tovább tartotta a kezében az asszony kezét, mint a többiekét.

Kis János azt mondta nevetve:

- Ma kiesszük a gróf urat a vagyonából.

- Egyetek csak, amennyi belétek fér! - mondta a fiatal gróf, aki mindenkit tegezett, a legöregebb embereket is, mint a gyerekeket. Már ahogy a grófok szokták.

Meg is veregette a Kis János vállát.

- Méltó a munkás az ő... vacsorájára... - mondta, ahogy a Bibliában Jézus Krisztus mondta. Csak a Jézus Krisztus úgy ejtette ki, hogy a „*munkás méltó az ő bérére...*”. De a fiatal gróf nem merte így mondani, mert akkor béremelést kérhettek volna a parasztok. Elégnek találta így: „vacsorájára”.

Kis János mosolygott.

- Étvágyunk van... De olyan étvágyunk, hogy képesek volnánk megenni az egész határt, földestül, mint a giliszta...

- No, de azért meg ne egyétek - mondta a fiatal gróf -, mert megterheli a gyomrotokat.

Ezzel megcsípte a menyecske arcát, mintha tőle várná, hogy megvédje a birtokát.

Kis János nevetett.

Mikor a gróf továbbment, azt mondta a feleségének:

- Mégis kár volt, hogy ki nem öltöztél egy kicsit. Van neked szép ruhád, vettem neked.

- Jó nekem így is - mondta az asszony, és nyugtalan volt.

Hozzáfogtak a vacsorához.

Még levest is főztek a szakácsok. A leves olyan volt, mint az olaj. Kövér és sűrű.

- Eszik? - kérdezte az asszony.

- Jó?

Nagyon jó.

- Akkor eszek. Mer én ugyan elég levest ettem már életembe, de az mind olyan rossz, híg mosogatólé volt, hogy disznónak se lett volna jó moslék... Hanem jó ételt, ha mind összeraknák, amit én ebben az életben kaptam, még az a fazék se telne meg vele, amit ma reggel kihoztál nekem...

Az asszony telemérte a tányérját, még ki is lötytyintette, s ő hozzáfogott enni... Egész teste remegett az éhségtől, mégis már a tizedik kanálnál úgy érezte, készen van...

Iszonyú rémület és düh tört ki benne. Mi lesz itt akkor ma?... Hogy fog eleget tenni az ígéretének?...

Lenyelte a levest, és bort ivott rá. Nagy pohár bort.

Akkor úgy érezte, munkaképes.

Húst kapott nagy tállal. Nagy darab kenyérrel. Nézte.

- Mért nem eszik? - kérdezte a felesége.

- Nem sietek, reggelig akarok enni... Még e csak leves vót!

A nap már lement, s a hold, ami már régen fent volt, kezdett kifényesedni.

A gróf mindenütt ott volt, mindenkivel beszélt, mindenkit megölelgetett, de percenként mellettük volt, és jó szókat mondott nekik.

Akkor már kezdett dolgozni a bor is, és egyre hangosabb lett a lakoma. Kis János látta, ahogy a gróf sorra csókolgatja az asszonyokat.

Már várta, hogy Évára kerül a sor.

Éva is várta, és úgy remegett a teste, mint a sárló kancáé.

S most honnan, honnan nem, megjelent egy csapat csendőr.

Vidám, széplegények, nem jöttek rossz szándékkal, véletlenül jöttek. Mondták. Kakastoll-bokréta volt a kalapjuknál. Nagyokat köszöntek.

Kis János nevetett. S marokra fogta a kést, amivel evett.

Ekkor a gróf odaért a csókolózásban hozzájuk.

Évához lépett, meghajolt, és... nem csókolta meg.

Két csendőr ült mellé, mikor a gróf táncra kérte Évát.

Éva ránézett az urára.

- No, csak eredj - mondta Kis János. - Táncolj. Jó a vacsora, ki kell táncolni, mert elrontja a gyomrod...

Már kavargott a tánc. Ötven-hatvan pár. A gróf a cigány előtt.

Kis János hozzáfogott enni.

Egy falatot lenyelt. Nem bírta. Kiadta s kiköpte.

- Csendőr úr - mondta -, lássa, ez a baj...

- Micsoda, barátom? - mondta a csendőr.

- Itt a jó vacsora, és az ember még annyi üzletet se tud csinálni, hogy egyszer jóllakjék, mer nem bír enni.

- Mért nem bír?

Kis János megkereste a kését a földön, megtörölgette gondosan.

- A szegény ember nem bír enni... Mér?... Mer szegény... A szegény csak mérget eszik... Igaz?... Jóllakik a levessel. Mire a húsrá kerülne a sor, má neki vége... Azt már más falja fel.

- Egyél, csak egyél - mondta a csendőr, és erősen nézte Kis Jánost.

De Kis János nem nézett rá, másfele nézett. A cigány felé nézett.

- Nincsen az embernek két gyomra, hogy mindent bevegjen...

A szegény embernek még hasa sincs.

Ebben a pillanatban a gróf megcsókolta az asszonyt.

Kis János mosolygott. Elfehédett, de mosolygott. A keze rámerevedett a késre, és markolatig döfte a csendőrbe.

1933

KISERDEI ANGYALOK

1.

A nagy bálteremben kétszáznegyven nő.

Szőkék, barnák, alacsonyak, magasak, fiatalok és öregek. Kétszáznegyven nő között minden akad. A másik teremben, a tükrösben is van még száz darab nő.

És ehhez a sok nőhöz összesen tíz-tizenkét táncos.

- Azér meg tudnak azok bennünket táncoltatni, a fene a bokájukat - morog Kátainé, aki nem vesz részt a szomszéd nők csacsogásában, csak ha valami epés és kellemetlen dolgot mondhat.

- Kiserdeiek nem ijednek meg a maguk árnyékától! - kiált felé egy lány, a Gitka.

- Azok nem - morog Kátainé -, ha egyre tizenkét legény volna, akkor se.

A nők hirtelen elhallgatnak, mert közeledik a mérnök. És a mérnöknek, aki rózsás képű, kedves kis fiatalember, nagy respektusa van: ő fizet.

A mérnökkel két úr jön, vendégek, akik csak megnézik a különös bált.

A nők alig pillantanak fel, el van varázsolva a szemük, soha nem pillant egyik sem se jobbra, se balra, egy helyre néznek, s felőlük akármi történhetik, őket nem érdekli semmi, csak oda néznek, ahol az ujjuk játszik.

Az egyik vendég úr veszi magának azt a bátorságot, s olyanokat kezd mondani, hogy:

- Ennyi angyal egy rakáson.

Meg azt, hogy:

- Jól lehet itt legénykedni... Az a kis szőke... Ez a kis barna...

A nők azonban el sem mosolyodnak, halálos komolyan néznek az ujjukra, akik szorgalmasan és egy pillanatot el nem veszítve dolgoznak.

Borsót szemelnek.

2.

A mérnök felvilágosításából egy-egy szó megcsapja őket is, különben alig tudnak valamit arról, hogy mi is ez az üzem, amelyben részt vesznek.

A holland társaság rájött, hogy Magyarország a legjobb magtermő föld. Különösen a borsó páratlan minőségben terem meg. Ötszáz vagon borsót szállítanak ki az országból, ezt mind itt termelik. Különösen Borsod sík vidéke nagyszerű talaj a borsónak. Kilencven százaléknál magasabb a csíráképesség, s ezt sehol a világon nem lehet elérni.

- De azt se, hogy ennyi szép lány jöjjön össze válogatni - szólt az egyik vendég.

A mérnök ugyanolyan komolyan veszi a dolgát, mint a nők, nem reagál a vicces közbeszólásokra, folytatja szakszerű előadását:

- Itt válogatjuk át és készítjük elő a föld minden részébe való szétosztásra. Mag lesz belőle. Apró zsákocskába és papírzacskóba fogják majd elosztani, és úgy árusítják majd Kínában és Indiában és Afrikában, Ausztráliában, szóval az egész föld hátán. Mi itt csak selejtezzük, a hibás, fejletlen, barna és rossz szemeket szemeljük ki, és egységes, prima minőségben szállítjuk ki külföldre a cégnek. A magyar gazdának ez is haszon, mert egy hold földön megterem tizenkét mázsa, kapnak érte mázsánként tizenhat pengőt, tehát egy hold föld behoz a gazdának 192 pengőt, holott ha búzát termel, kap nyolc mázsát, és kap érte hét pengőt, vagyis ötvenhat pengőt.

- És mit kapnak ezek a szépségek?

Ezzel a zsebébe nyúl az idegen úr, s kivesz egy nagyobb csomag, köhögés elleni cukrot.

- Vannak bizony, vagyunk - felel Gitka.

- Hát ezt a kiserdeieknek.

A lány elkapja a csomag cukrot, s körülpillant.

- Kiserdeiek...

Minden második, harmadik nő felpillant. Gitka egyesével dobja a cukrot, elkapják.

Kátainé nem néz oda. A szem cukor az asztalára pattan s elugrik. Utána se néz. Dolgozik.

3.

Este háromnegyed hétkor van vége a munkának. Akkor villámgyorsan hozzáfognak öltözködni, mert a boltok csak hétig vannak nyitva, s még vásárolni is kell a legtöbbnek valamit, hogy vacsorára valót vigyen haza.

Mikor Kátainé a posztószélből készült szatyorjával a Boráros térre ér, szép őszi este van. A nap még vörös fényeket hagyott az égen, de a sárga villanyfény megeszi az ég színét, s tarka félhomályba borítja az utcát.

A villamosok csilingelve jönnek, mennek. Itt tömérdek kocsí fut be. Itt van a legtöbbnek a végállomása és átszállók különböző irányban.

Gitka ott áll a Széchenyi Kávéház előtti megállónál, kis svájcisapka van a fején, az alól kiborulnak rövid, aranybarna fürtjei. Komolyan áll, és mint valami ellenőr, megvizsgálja a jegyeket, amit apró, siheder lányok hordanak hozzá.

A suhanc lányok frissek, mint a verebek, s felcsipegetik a földről az eldobott villamosjegyeket.

Ezt nagy művészettel kell csinálni, mert a rendőr ott áll az úttest közepén, s csak akkor lehet felkapni a jegyeket, ha a villamos eltakarja a rendőrt. Némelyik süldő lány olyan vakmerő, hogy már előre felugrik a robogó villamosra, s a kocsiból hozza le a ledobott jegyet.

Kátainé gyűlölködve nézi, mi történik. Ő nincs benne ebben a titkos szervezetben. Csak lapos pillantással lesi a Gitka mozdulatait, ahogy csak éppen rápillant a jegyre, s megmondja, ez honnan jön, meddig érvényes, lehet-e vele átszállni a Ferencvárosi pályaudvar felé, s az érvényeseket azonnal szétosztja, s azzal a szerencsések már repülnek is a jó kocsí után, és nyugodt lélekkel spórolják meg az utat a Kiserdőig.

- Majd be fogják egyszer magát csukni, de meg is érdemli - sziszegi gyűlölettel Kátainé.

- Csak ne irigykedjék már annyit - mondja komolyan Gitka -, mert megeszi az epe.

- Igen - liheg az asszony, hogy a fején libeg a kötött, olcsó harasztsapka, amely olyan, amelyet a kisgyermek viselnek, bojt van a hegyin -, szép dolgokra tanítja a fiatalokat! Maga a fő ebben mindig!

- Menjen már haza, mert éhesek a gyerekek.

- Hanem szólok a rendőrnek.

- Magától kitelik - s újabb jegyeket vizsgál át és oszt szét a lány.

De az asszony eszeveszetten darál, habzik a szája a dühtől és az irigységtől. Itt mindenkinek jut jegy, csak neki nem, mert ő nincs benne a komplottnak, mert ő mindig becsületes, és nem tenne a világért sem olyat, ami törvényellenes.

De a kiserdeieknek csak egy törvényük van: ami a verebeké, akik rászállanak a lehullott élelemre, akárhonnan került is az utcára, és felcsipegetik, amit jónak találnak a maguk számára.

Most hirtelen a verebek felrajzanak, egy pillanat alatt elszállanak, s nem marad a megállónál senki, csak az asszony, a lány meg két fiatal fiú, akik Gitkát lesik éhes szemekkel.

A rendőr méltósággal lép oda.

- Mit ácsorognak itt?

A fiúk harciasan néznek rá. Bátrak, mert nincs a kezükben egyetlen jegyecské sem.

- Maga is felvett egy jegyet a földről - mondja a rendőr, és szinte belepirul az izgalomba, hogyan bizonyítsa rájuk.

- Én ugyan nem, nekem nincs rá szükségem - szól a fiú, s előveszi az arcképes igazolványát, s odatartja a rendőr szeme elé.

- Maga a Kiserdőn lakik?

- Dehogyan lakok, a Lónyai utcában lakok.

- Akkor mit ácsorog itt? Beviszem az őrszobára!

- Vihet, biztos úr, úgyis elereszt, minek vinne?

A rendőr tehetetlenül néz körül. Már üres az egész környék, de ő tudja, hogy ha ellép innen, újra megtelik a sarok. Nem lehet egy pillanatban mindenütt. Nem lehet száz szeme és kétszáz karja, hogy fülön csípje ezeket a szarkákat. A lányra néz, aki úgy áll, mint egy angyal.

Egy kis pillanatra mintha meg is akadna a szeme a csinos lányon, akiből sugárzik a lányság, bár ő nem törődik azzal, ha ő rajtacsípi egyszer, úgy beviszi, mint a többi rongyot.

Most megjelenik egy magas, erős fiatalember, odalép Gitkához, és gyalog befordulnak a Mester utcába.

Eltűnnek.

Kátainé is átmegy a másik megállóhoz, és a legelső 22-essel megy hazafelé.

4.

A Ferencvárosi pályaudvarnál lekászolódik a villamosról, és a végállomáson befordul a kiserdei telepre. Nehezen cipeli magát és nagyon rosszkedvvel. Mellette fiatal lányok ugrálnak le és tűnnek el, mint kis állatok vagy szökdécselő madárkák. Irigylő a fiatalságukat és vidámságukat. Hogy lehet valaki ezen a haláltelepen fiatal és vidám?

A bódéváros keskeny sikátorain kocog előre, itt kell neki végigmenni mindennap, mert a telep legutolsó sarkában lakik.

A telep a legcsodálatosabb világ a világon. Csupa bódé, bódé után. Akkora deszkavityillók, mint egy falusi mellékhelyiség a házak mögött. Líceumkerítése van valamennyinek, tehát azért egy kis rend van a telepen. Az utcácskák, gyalogösvények a líceumkerítések között sarkosan kanyarognak. A bódék százával sorakoznak, ezrével. Némelyikben világos van, a pici ablakokon kiszűrődik a petróleumlámpa fénye, ezek a gazdagok. Mert a legtöbb ablakban semmi világosság, legfeljebb, ha a tüzelő még fénylik itt-ott. Az anyák későn jönnek a munkahelyekről, s most ütik össze a kis vacsorát az otthon maradt gyerekeknek. Mert gyerek van itt elég. Minden háznál kettő-három, de sok helyen hat, nyolc is.

Neki még bódéja sincs. Egy özvegyasszony vette be magához, aki nagyon öreg, és az öreg ura most halt meg nemrég, és mivel egy vidékről valók, felvette lakónak, hogy ne legyen magában.

Áthalad a templom mellett.

A templom is olyan, mint a bódék, az is összeszedett, hitvány deszkából van építve. Az isten háza is csak olyan, mint a hívek hajléka. Így is illik.

Mikor az ezres számú bódékhoz ér, meglátja, hogy a lány már szintén ott van. Persze rövidebb úton jöttek és fiatal lábakon. Megelőzték őt, aki tizenhat fillért fizetett a villamoson.

Ahogy a maga bódéjához ér, a két kis gyereke ott áll a szabadban, és játszik.

- Édesanyám! - kiáltják sívítva, és a szoknyájába kapaszkodnak.

- Hozott vacsorát?

Rosszkedvvel rázza le magáról a kicsiket.

- Ne rángassatok! Majd esztek, ha lesz mit.

Az öregasszony a bódé ajtajában áll. Töporódott kis teremtés. Fogatlan és selypít az öregségtől.

Csak éppen biccentéssel köszön neki. Bemegy a sötétbe. Nincs se lámpa, se tűz, nincs petróleum, nincs tüzelő. Kibontja a szatyort a sötétben, és kenyeret vesz elő, tör belőle a gyerekeknek, és egy-egy szafaládét ad a kis kezükbe.

A gyerekei boldogan sikoltanak.

- Szafaládé, szafaládé!

Ő is leül. Sötétben is ismeri a helyet. Ő is hozzáfog könnyes szemmel rágni a maga porcióját.

Az öregasszony az ágyához totyog. Látja, hogy neki nem hozott semmit, nem szól rá, nem panaszkodik, csak kezdi vackolni az ágyát. Két ágy van a szobában, a szemük lassan megszokja a sötétet, az ablakocska kissé derengő fényt ereszt be.

- Nem tojt a tyúkocska - motyogja az öregasszony. - Azt mondják, már nem is fog tojni a télen.

Nincs kedve rá válaszolni. A kezében elkezd sütni, égetni a szafaládé.

- Nem adtak a jövő hétre cédulát - mondja a kis öregasszony -, nem adtak. Egy hónapban már azután csak két hétig fognak adni. Már nem lehet mást kapni, csak a templomnál zupát. Reggel zupa, délben zupa, este zupa.

Hirtelen nem megy le több falat a torkán. Mérgesen, mintha egy dühös kutyát akarna megszéldíteni, odanyomja a negyed szafaládéját, ami még megvan, s egy darabka kenyeret az öregasszony markába, s azt mondja:

- Egye meg!

Az öregasszony egy pillanatig meglepetve hallgat. Akkor rögtön hozzáfog majsolni, mint a gyerekek, akik már megtanulták, hogy sokáig kell enni a jó húst, a jó lókolbászt, hogy sokáig élvezzék a mennyei jó ízt.

Csak mikor már sokáig szopogatja fogatlan szájával, akkor mondja:

- Kátainé, maga is megtanulja azért...

- Mit tanulok én meg? - hördül fel az asszony.

- A kiserdei jószágot - mondja az öregasszony, és a sötétben a szeméből könnyek kezdenek szivárogni.

5.

Gitka még nem ment be a bódéba. Náluk lámpa ég. Náluk tűz van. Náluk főznek. Őt étellel várják.

Csak bekopogtatott, hogy itthon van, akkor visszajön, és a fiatalemberrel a líceumbokroknál, egy vékony akácfához támaszkodva ott marad.

- Mondja csak, Gitka - szól a fiatalember -, tud maga szeretni valakit?

A lány felnevet.

- Minek kérdi?

- Szeretném tudni.

A fiúnak el van fulladva a torka.

- Előbb legyen állása, akkor kérdezze.

- Ha állásom volna - mordul a fiú.

- Akkor felénk se nézne többet, igaz?

A fiú megragadja a lányt. Úgy kapja meg a karját, majdnem kirántja a tövéből. De a lány nem is szisszen.

- Kutya?

- Kutya.

- Milyen kutya?

- Tarka kutya.

- Az más?

- Az a legkutyább.

- Akkor jó - s a lány még jobban nevet -, azért mondja, mert hűséges vagyok?

A fiú hallgat. Ez hirtelen megfordítja a gondolatát. Lehet, hogy hűséges. Azt nem lehet tudni. Ő csak azt tudja, hogy úton is, míg jöttek, minden fiú utána fordult a lánynak, mert van ennek a mozdulatába valami, ami kiingerli a fiatalemberekből, de még az idősebbekből is a kíváncsiságot. Azt a kutya kíváncsiságot, ahogy a kan kutya utána szagol a nősténynek.

Ő pedig már nagyon szeretné, ha nem ilyen volna. Már elég régen jár utána, és néha azt hiszi, hogy meg is fogta és lekötötte a lányt, de az mégsem hagy fel evvel a riszáló, billegő, ingerlő járással, evvel a kacérsággal, s ő egyre jobban el van feketedve a dühtől, hogy semmi se sikerül, a világon semmi keresetre nem tud szert tenni. Ma is, mint tegnap, tegnapelőtt, csak ácsorog a világban, jön-megy, beszél, ajánlkozik, és egy fillért nem tud megfogni. Már két hete egy fél fillért nem látott. A múlt héten kölcsönként három pengőt, azt is vissza kellene adni, de becsületszavát hiába adta, nem lehet, hát kénytelen elkerülni még a színét is a Józsefvárosnak, ahol a barátja lakik, aki a pénzt adta. Azt a pénzt mind a lányra költötte, azt mondta neki, hogy volt keresete.

Még utána se mer jönni már a lánynak, mert az keres. Pedig aki keres, az nagyon tudja, mi a kereset, az tartja magát.

És jönnek nemsokára a hidegek is. Az a legrosszabb. Mikor esik a hó, fúj a szél, csikorog. Az még rosszabb, mint az éhség.

Mit csináljon hát ezzel a lánnyal? Beleette magát a vérébe, és nem tudja elvinni, pedig csak annyit kellene mondani, hogy: gyere. De hova?

Így aztán csak marják egymást. Ő vad és durva szókkal s markolásokkal, mert szeretné felfalni, hogy ne is éljen, s ne lehessen a másé egy gondolata se, ez meg macskasímasággal és hízélgéssel, mintha ki akarna szökni az ő keze közül.

Így állottak sokáig. Ő fogta a lány kezét, az pedig hagyta. Ennyi az egész. Ennyi jut neki belőle.

Szólani se tud tovább, csak gondolkozik, rettenetesen gondolkozik. Irtóztatókat gondol. Olyanokat, hogyha a gondolatai megvalósulnának, tűzbe és lángba borulna az egész Kiserdő legelőször, aztán az egész város és az egész világ.

A házból kiszólt a Gitka anyja:

- Gitka.

Egy darabig nem feleltek.

- Gitka fiam, itt vagy?

- Itt. Mit akar?

- Gyere enni.

- Megyek. Megyünk.

- Én nem megyek - morgott a fiú.

- Dehogynem - nevetett a lány.

- Nem én.

- Akkor én se.

Az asszony megértette, hogy mi van. Odaszólt:

- Jöjjön csak, Jani, van elég.

- Akkor jó - morgott a legény. - Akkor jól fognak lakni.

Gitka nevetett.

- Majd ha lesz kereseted, te is segítesz.

Ezzel megragadta a fiú kezét, és húzta, mint a gyerekek szokták egymást húzni.

A fiú rettenetesen éhes volt, és arra gondolt, hogy ebben Gitkának igaza van: ha neki valaha lesz, akkor hegyen-völgyön lakodalom lesz. A három pengőből se költött magára, csak egy pohár forralt bort ivott, mert akkor éppen hidegek voltak, és a lányhoz nem akart közelíteni fagyosan és dideregve. Akkor hozott ő ide mindent, amit csak lehetett három pengőért venni. És azóta nem is volt bent a házban, hát talán a szülők azt hiszik, hogy nincs is olyan nagy bajban... Mert csak az az egy rossz, hogyha az emberről tudják, hogy koldus. Ha jó véleményel vannak róla, akkor szabad még követelni is...

A lány így győzött, s bevitte a fiút a bódéba.

A kis helyiség olyan forróra volt hevítve, mint a kemence. Az ember alig volt bent egy pár percig, már izzadni kezdett.

- Jó estét!

Ott volt a Gitka apja, a kárpitos, meg az anyja, még most se csúnya asszony, meg a két húga. Négyen. Most velük hatan lettek a kicsi helyen.

- Nem baj, elférünk - mondta a kárpitos, akinek fél lába volt, a másikat otthagyta a harctéren.

Leült az ágy szélére. Mellette ült Gitka. Szemben vele ült az apa meg az anyja. Az apa egy nagy fotelben ült, amit valahonnan hozott, ahol dolgozott, s ahol azt már kidobták. Ő megcsinálta, és nagyon elegáns fotel volt, odaillett akármelyik úri szalonba.

- Az apa úgy ül abban a fotelben, mint egy király.

- Tizenkét pengőért odaadom. Amennyivel többért adja el, öcsém, legyen a magáé.

Ezen nevettek. Az apa azt hitte, drágállják a fotelt, hát nagy vidáman elkezdte magyarázni, hogy ennek lószőr párnája van, és a brokátja, hogy ő kitisztította, ki is mosták, bestoppolta, még értékesebb, mint az új, mert az igazi urak antiknak hívják. És olyan erős, hogy ez harminc esztendeig nem megy szét, még itt se, pedig ezek a bitang kölykök mindig csak ezen akarnak ugrálni, ha ő nincs itthon. Egyszóval legolcsóbban hetven-nyolcvan pengőt megér, de persze nincs, aki megvegye. Egy antikos nyolc pengőt már ígért érte, de annyiért nem adja oda, inkább ül rajta. Tizenkettőért eladná, de annál olcsóbban még Janinak se, pedig nagyon szereti.

A mama hozta az ételt. Az egész szobának valami roppant jó pörköltszaga volt. A fiatalember nem szólt egy szót sem, mert krisztustalan éhség támadt benne erre a szagra, s az volt a gondolata, ha most el kellene menni evés nélkül, akkor felakasztaná magát.

Tányérokat szedtek elő, kést, villát, kanalat. A mama kenyereket szelt, nagyszerű, nagy darabokat, az ember ájult a szédüléstől, mert legnagyobb az éhség, mikor már ott van a falat, a jó falat a szája előtt, de még nem jutott be a fogak közé.

Ez is elkövetkezett. Nem is vette észre, mikor már nyelte a remek pörköltet. Krumpli is volt benne, és olyan jó íze volt a szaftjának, hogy meg kellett halni tőle. Egyáltalán, minden a halált juttatta az eszébe, s nem szólt, csak evett. Csak éppen arra vigyázott egy kicsit, hogy ezek ne lássák meg rajta azt az irtóztató falánkságot. De akármilyen lassan evett, még mindig tízszer olyan gyorsan, mint a többiek. Nem győzte megrágni a húst, csak nyelte, mint a gém, és utána várt két másodpercig, és újra nyelt egy tömeget. Nem nézett se jobbra, se balra, nem mert

senkire nézni, míg egy kicsit le nem csillapítja magában a fenevadat, mert attól félt, hogy irigyelik tőle, és ha ő azt meglátja, kivágja a kanalat, és elrohan, mert azért az emberben, ha két hétig akármilyen hulladékokon tengődik is, a becsület megmarad benne.

Egy szót se szólt, mikor Gitka újra telerakta a tányérját, csak mikor már tele volt, akkor mondta csendesen:

- Nem is vagyok éhes.

Ennyivel tartozott a lánynak, hogyha már behozta s megkínálta, legalább adja az urat.

6.

Vacsora után igen jó hangulat volt. Elfogyott minden. A gyerekek mindennap jóllaknak, de azért a gyerek olyan, hogy az tud enni. Még a lábast is felhozták az asztalra, és azt is kinyalták ezek a suhanc lányok.

Gitka volt az egyetlen, aki nem volt olyan éhes, mint a többi. Meg az anyja. Az anyák általában sose éhesek. Azok avval laknak jól, hogy a gyerekek esznek. De az apa, a fél lábával, az úgy evett, hogy egy szót se szólt, míg ennivalója volt. Rettenetesen sokat evett, pedig neki egy lábával kevesebbet kell táplálni.

Végre elfogyott minden az utolsó falatig és az utolsó morzsáig, akkor fellélegzettek.

- Mikor a harctéren elkésett a gulyáságyú - mondta a kárpitos -, volt úgy, hogy három napig nem kaptunk menázsit. A konzervát meg nem volt szabad megenni, mert föbe lőtték a legjobb barátomat amiatt, hogy felfeszítette a bajonettjával, és megzabálta. Hát, ha már az ember megmenekül a muszi ponyvájátul, nem akar a saját hadnagya golyójába belecsapódni - mondta nevetve -, hát koplaltunk feszt.

A kárpitos legjobban szeretett a harctérről beszélni, kivált, ha jól volt lakva. Olyankor mindenkinek hallgatni kellett, és nem volt szabad a gyerekeknek meg se nyikkanni, mert a kárpitosnak mindig kézügybe volt a mankója. Arról is szeretett beszélni, hogy neki múltab járna, de ötöt ebből mindig kisemmizik.

Azután meg arról beszélt, hogy hol kereste ezt a mai vacsorát.

- Megcsináltam neki az összes foteljeit, díványát, megért a munka százhusz pengőt, kaptam érte négy pengőt. Mert ha akármelyik nagyvállalathoz megy, akkor lehányják róla a szövetet, újat kell neki venni, hogy ez már nem ér semmit, csak úgy repesztik le neki a szeme láttára: tessék nézni, hogy szétmállik, ez semmi. Az újnak meg métere harminc-negyven pengő, nem is százhusz, hanem háromszáz pengőbe került volna neki. Én meg azt mondtam: nézze, ügyvéd úr, ez úgy meg lesz csinálva, hogy antik lesz. Egy repedésnek nem szabad rajta lenni. Lefejtettem, szétbontottam: megkötöttem, és a kialkudott öt pengőből a felesége lehúzott egyet, hogy hamar készültem el, mondja.

A kárpitos nevetett.

- Ez is jó volt. Vettem két kiló húst, csinált az anyjukom egy jó pörköltet, ez is jólesett.

A fiatalember most, hogy jóllakott, vele nevetett, de azt mondta:

- Nem jól teszi, kérem, hogy így rontja az üzletet. Attól a gazembertől el kellett volna venni legalább harminc pengőt.

- Könnyű azt mondani - felelte a kárpitos -, de barátom, meg kell jegyezni, hogy most senkinek sincs pénze. Ha én harminc pengőt kérek, akkor nem csináltatja meg, mert a felesége még az öt pengőért is lamentált, hogy az ügyvédnek semmi keresete ma, csak ráfizet a kliensekre. Hát gondoltam magamban, nekem még kevesebb keresetem van, hadd éljen ő is meg én is. Úgyis család volt a dologban, mert az a szövet már olyan hitvány, hogy úgyis szétmegy nekik egy esztendő alatt, ha ráülnek, pedig most már rá fognak ülni, és akkor egy év múlva egy másik kárpitos megint keres valamit. Így kell most gondolkodni, barátom. Mi itt a Kiserdőn nem nagyon henceghetünk, mert nem is szabad igazság szerint vállalni, mert kontárságnak minősítik, pedig hát mért volnék én kontár, mikor egész életemben csak evvel a művészi munkával foglalkoztam, csak éppen iparendélyem nincs. Segítsünk egymáson, én az ügyvéden, ő meg talán másokon segít, mert mondta az ügyvéd, hogy mennyi szegény embernek viszi ingyen az ügyét. Akkor is egyik szegény ember a másik után jött hozzá, hogy mentse meg a kilakoltatástól. Úgy él az ember a mai világban csak, ha egyik a másiknak nem ellensége, hanem segít, ahol lehet.

A fiatalember ez ellen nem tudott hirtelen semmit felhozni, mert a jóság az az ember legnagyobb betegsége, gondolta magában, de ez egy olyan betegség mégis, amihez nem kell orvos.

- De én még rosszabbul jártam - mondta az asszony -, mert elhívatott magához a tanító úr, aki most kapott új városi lakást, és a Waltert, a szobafestőt is én vittem neki, azt mondta, hozzak a Kiserdőről egy olcsó szobafestőt, elvittem a Walter urat, mert annak hat gyereke van. Kifestette neki a két szobát, konyhát olyan gyönyörűen, hogy csak csodálni lehet, tizenhat pengőért. Három napig dolgozott neki, mert olyan volt a lakás, mint az istálló, és most olyan, mint a paradicsom. Én meg felsúroltam az egészet, és adott nyolcvan fillért. Mondtam is neki: „Tanár úr, hogy tetszik azt gondolni, hogy én nyolcvan fillért elfogadjak? Ezért a munkáért, hiszen tetszett látni, mit dolgoztam, annyi szemetet kihordtam, és a kezem majd leszakadt a nagy súrolásba.” Nézzétek, még véres a kezem feje a lúgtól, mert mindig mondta, hogy: „Néni kérem, nem kímélni a lúgot...”

A fiatalember még sötétebb lett.

- És nyolcvan fillér?... Fel kell akasztani azt a gazembert!

- Senkit se kell felakasztani - mondta a kárpitos -, minek az a felakasztás. Ha felakasztják, akkor még nyolcvan fillért se fog adni.

Így beszélgettek. Gitka csak hallgatta a beszédet, és nem szólt bele. Szép csendesesen ült az ágy szélén, és fogta a fiatalember kezét, hogy az se beszéljen, hallgasson, nem szabad az öregeket elkeseríteni.

De a fiatalember nem bírta ezeket a dolgokat hallgatni, tehát látva, hogy itt már úgyis mindenki szeretne hamar lefeküdni, a vacsora után, azért is, hogy a lámpa ne égjen sokáig, azt mondta:

- Gitka, kérem, nem jön ki egy kicsit még a szép holdvilágra? Nagyon jó, enyhe idő van.

Erre felállottak, és kimentek a házból, ahol azonnal hozzáfogott a mama megvetni az ágyakat.

Szép este volt, nagyon sok csillag az égen, de holdvilág nem volt.

- Nem akar egy kicsit járkálni? - szólt a fiatalember, s előrement, mert ezek közt a kis házak közt nem érezte magát jól. Úgy gondolta, hogy itt nem is lehet beszélni, itt oly közel vannak egymáshoz a bódék, hogy a legkisebb suttogást is kihallgatják.

- Nem bánom - mondta Gitka -, egy kicsit elmegyek, legalább nem zavarjuk az alvókat.

Addig mentek, míg fel nem értek a Szent István-kórház magas deszkakerítéséig a partra.

Innen a gyenge éjszakai világosságban végig lehetett látni az egész Kiserdőn. Balra még állnak a fák, amiről ez a telep a Kiserdő nevet kapta, lent a lábuk alatt pedig, végtelen területen ott voltak az apró bódék, a sok szegény ember nyugodalmas tanyája. Aludt már az egész világ. Csak egy-két helyen volt még egy kis fény. Itt valószínűleg későn jöttek haza a munkából, és most eszik a vacsorát, ha van mit. Csönd van mindenütt, sehol veszekedés.

A fiatalember, Jani, megölelte a lányt, és azt kérdezte tőle:

- Gitka, tud maga szeretni?

A lány elnevette magát.

- Ezt ma már kérdezte tőlem. Miért? Talán állása van?

A fiú sokáig hallgatott.

- Nincs. Éppen azért kérdem, mert tudni akarom, hogy maga tud-e szeretni akkor is, ha nincs állás?

- Hogy lehet, hogy maga semmi munkát nem bír találni?

- Azt én is szeretném tudni - morogta Jani. - De itt a tél, és most már tavaszig alig hiszem, hogy valami állásra szert lehessen tenni. Géplakatos vagyok és vizsgázott sofőr. A mi szakmánkban semmi sincs, csak leépítés. A gyárak kapujában elegáns portások ülnek az üvegfülkében, és be sem lehet jutni egy mérnök szeme elé, mert a portás nem enged be. Pedig olyan szépek belülről a gyárak. Szép, sima utak vannak, zöld gyepek van a gyári épületek között, és aki alkalmazásban van, annak nagyszerű élete van, mert igen jó lakásokat kapnak, tüzelő annyi van, amennyi csak kell, élelem, ruha, minden. Olcsó bevásárlás, jó fizetés, és kaszinó, fürdő, műkedvelő előadás, minden van a bent levőknek... De azoknak, akik kint maradtak, semmi!...

Soká hallgattak.

- Hiszen ha egy ilyen lakást kaphatnék, akkor nem kérdezném én magát, hogy tud-e szeretni? Akkor azt mondanám, Gitka, hogy jöjjön velem. Ott van a lakásom, bent valamelyik gyárban, és ossza meg velem az életemet!

Olyan keservesen hallgatott, hogy a lány felemelte a karját, és feltette a vállára.

Erre a fiút elöntötte a boldogság keserősége, és azt mondta:

- De így mit mondjak én magának, Gitka? Azt mondom, hogy szeressen engem, mikor olyan vagyok, mint a kiveret kutya. Még Amerikával sem biztathatom magát, mert Amerikában is tízezrével vonulnak az úton a munkanélküliek, és különben is, hogy lehet Amerikába eljutni? Ha nekem annyi pénzem volna, ami a hajójegyre kell, akkor én rögtön tudnék egy kis javító-műhelyt csinálni valahol pincelakásban, és nem félnék az élettől, mert az édesapjának igaza van, a szegény ember olcsón dolgozik, de valahogy csak megkeresi a vacsoráját. De én még szegény ember se vagyok, csak egy csavargó koldus. Bár koldulni azt még nem tudok. Pedig

sokszor úgy érzem, ha az utcán megyek, és azt látom, hogy mindenkinek megvan ezen a Pesten a bundája és az elegáns cipője, hogy gáncsot vetek valamelyiknek a lába elé, és megmejjesztem!

A lány megremegett.

- Csak valami bolondot ne csináljon, Janikám.

- Hát éppen ez a baj, hogy nem is tudok se bolondot, se okosat csinálni. Egy vagyok a sok közül. Csak olyan vagyok, mint a penész, élek valahogy, és se meghalni nem tudok, se segíteni magamon, és mégis vagyok.

Olyan enyhe volt az idő, hogy elfáradtak az állásban, és leültek egy-egy kőre, amit még nem hurcoltak el a kiserdeiek a bódé építéséhez.

Előttük üres bódéhelyek voltak.

- Kevesebb itt a bódé, mint a múlt héten - mondta Jani.

- Igen, mert kitelepítettek. Tavaszra megszüntetik az egész Kiserdőt. Már most felmondtak mindenkinek, akinek fizetése van, csak azok maradhatnak tavaszig, akik olyan nyomorultak, hogy semmi biztos nincs. Minket is nagyon fenyegettek, hogy le kell bontani a bódét, mert nekem állandó munkám van a borsónál.

A fiú fogcsikorgatva ölelte magához a lányt, mintha attól félre, hogy a hatalmasok elszakítják őket egymástól.

A lány engedett a szorításnak, mert ő is félt, és kimondhatatlanul sajnálta ezt a derék, szép fiút, aki annyira el van keseredve.

- Mit csináljak, Gitka, maga okos lány, adjon tanácsot. Én nem akarok rossz lenni, én nem akarok gazember lenni, se tolvaj, se csaló. Én dolgozni akarok, és szorgalmas munkámból akarom eltartani magát és a gyermekeimet. De mit tegyek, ha nincs munka, vagy ha van, nem tudok hozzájutni.

És könnyek patakzottak ki a fiú elkeseredett szívéből, és ráhullottak a lány arcára.

A lány nagyon megijedt érte, mert belátta, hogy ez igaz, és ezen nem lehet segíteni. Nem mondhatta ő sem, hogy jöjjön hozzájuk lakni, mert alig fértek ők is a kis bódéban, s az is csak tavaszig az övék már. Nem tehetett semmi egyebet, csak azt, hogy forrón megölelte a fiút, és csókokkal borította el az arcát.

A fiú ezt félreértette, és egyre hevesebben ölelte a lányt ott a száraz őszi fűben.

8.

Mikor magukhoz tértek, mind a ketten nagyon szégyellték magukat.

A lány összeszedte magát, és továbbhúzódott a fiútól. Ez megérezte, és végtelen düh lobbant föl benne.

- Mit akarsz? - mondta nyersen. - Most már menekülsz?

- Ne beszélj butaságot.

- Mit beszéljek... Egy lány, azt nem tudni soha, hogy mit akar... Most aztán el fogsz előlem szökni, és holnap, ha az utcán találkozunk, meg se ismeresz.

- Mire ez a sok beszéd?

A fiú megragadta a lány vállát, és keményen megrázta.

- Bitang vagy te is, mint a többi.

- Olyan soknak mondta már ezt?

A fiú megrezzent. Tud valamit a lány?

- Gitka... Haljunk meg...

A lány fel akart ugrani, de a fiú nem engedte.

- Eresszen el, mert segítségért kiáltok.

A fiú hörögve mondta:

- Látom én, látom, hogy csak bolondítasz, de nem szeretsz.

- Most mondja? Jó vicc.

- Mondd meg, mire ez az élet... Igaz, neked nem olyan átkozott az életed, mert vannak szüleid, az apád ügyes ember, az tud a mesteriségében valamit csinálni, de én még azt sem tehetem, mert én nem tudok ügyvédeknek kárpitozni... A gyár meg zárva van előttem... Hát ha nem jössz, megyek magam.

- Hova?

- Majd meglátom. Valamelyik parton majd csak lelek olyan helyet, ahol nem áll rendőr. Se mentőcsónak.

- Örült.

- Lehet, hogy az vagyok, de nem én csináltam azzá magamat. Nekem is vannak szüleim, kitanítottak, inasnak adtak, azt hitték, ember lesz belőlem... Most boldog volnék, ha otthon lennék a falumban, és enném a kukoricakenyeret...

- Borzasztókat beszél. Az Isten majd gondot visel magára is.

- Igen. Csak abban bízok, hogy az Isten adott elég észet ahhoz, hogy végezni tudjak magammal.

- Az Isten nem arra adott észet, hanem arra, hogy a legnagyobb bajban is meglegye a falat kenyeret. A madár is meglegye, az embernek is meg kell találni.

- A madárról jobban gondoskodott az Isten, mint az emberről. És ha a madár lehull a fáról, mert megfagyott, akkor nincs olyan szívfájdalma, mint nekem, mert engem csak az öl meg, hogy téged itt kell hagyni.

Hallgattak. A fiú újra s egyre hevesebben ölelte a lányt. Úgy kapaszkodott belé, mint az utolsó szalmaszálba a fuldokló: ez a lány köti őt az élethez.

- Tudsz te szeretni? - kérdezte újra s makacsul. Maga sem tudta, mért ragaszkodik ehhez a kérdéshez. Mintha ez mentené meg, ez világosítaná meg előtte az élet értelmét.

- Hogy gondolja?

- Szerelem.

- Szerelem - mondta a lány -, minek az a szegény embernek?

- Ugye minek... Céda vagy... Ha nincs benned szerelem, akkor minek adtad ide magad?

- Én nem adtam! - lihegett a lány, és birkózott, hogy kiszabadítsa magát.

- Nem adtad? - vicsorgott a fiú. - Hát mit csináltál?

- Elvettem! - kiáltotta a lány összeszorított foggal.

A fiú annyira meg volt döbbenve, hogy egy kicsit eleresztette a lányt.

- Elvetted? - lihegte. - Elvetted?... Ezért adtál vacsorát, hogy kedvem legyen? Te átkozott!

És torkon kapta a lányt, s nagy erővel tenyerével összeszorította a gégéjét.

A lány fuldoklott s elernyedtt, erre a fiú megijedt, és eleresztette.

Újra csak feküdtek, tikkadtan és kétségbeesve.

A fiú némán nézett maga elé, aztán bele a nyomorúság rettenetes erdejébe.

- Igazad van... Vedd el, ami jó... A többit hagyd másnak...

Egészen eleresztette a lányt, és odébb húzódott, mintha félne tőle.

A lány sokáig hallgatott, összeszedte magát, és lassan mondta:

- Magsajnáltam magát.

A fiú megrázkódott, mintha az egész föld megfordult volna alatta. Egy lány magsajnálta. Ki ő, hogy odajutott, hogy egy lány magsajnálja, és ezért kapja meg, amit örömből és boldogságból kellett volna megkapnia.

9.

Ha most egy cigarettája volna, és rágyújthatna, akkor talán megkönnyebbülne. De csak szárazon, égő szájjal kell ülnie a szemétdomb tetején az éjszakában, ahol az elébb az élet legnagyobb vágya és boldogsága teljesült és ment füstbe.

Most már nem volt benne semmi energia. Már mehetett felőle a lány, amerre akart, tudta, hogy soha többet nem fog felé se nézni, rá se gondolni. Be van fejezve köztük minden.

A lány ismeretlen és különös mozdulatot tett. Csikorgó és hersegő hangok hallatszottak a keze alatt. Odanézett, és látta, hogy a száraz gazokat tépegeti. Nem értette, mit csinál.

A lány egyre szorgalmasabban dolgozott. Feltérdelt, és tovább kúszott a gízgazok után. Tépte, gyomlálta a fél méter magas gyomot. Végre kifakadt:

- Mi az?

A lány csendesén, szelíden válaszolt:

- Tűzre.

Megértette. Ez a lány ebben a szörnyű pillanatban is dologra gondol. Dolgozik. Keres. Pénzt ér a száraz gaz, amit kigyomlál. De micsoda pénzt. A filléreknek is csak valami kicsi részét. És mégis valami érték. Haszon.

Dühroham tört ki benne újra. Most, amikor ő nem lát semmi mást maga előtt, amit tennie kell, csak azt, hogy minél hamarabb és minél alaposabban eleméssze magát, ez a lány a reggeli étel készítésére gondol. Gazt lop, a máséból, a mindenkiéből, és tűzrevalóról gondoskodik.

Ismét fellobban benne a vak roham, hogy meg kell ölnie. Ezt kell megölnie, mert ez nem szerelemért teszi ezt, nem ő fogja megenni azt a reggeli ételt, nem neki tépi a gazt, amivel megfőzi a zabálnivalót, és mégis megállott, mert megérezte, hogy nő ez, aki az utolsó pillanatig dolgozik és másokról gondoskodik.

Sértően és piszkálva vágott felé:

- Majd szólok a rendőrnek, majd becsukatlak.

- Tudja, Jani, van itt egy szegény asszony, sok gyermeke van, és annak a világon semmi tüze-lője. Inkább maga is fogjon hozzá, szedjen neki egy kis rőzsét. Majd odatesszük az ajtaja elé.

A fiú megborzadt, elszörnyedt.

Ezt el sem tudta volna képzelni, hogy ez is lehetséges. Pedig nem is tudta, hogy ki az, akinek szánta a lány a tűzrevalót... Egy ideig hallgatott, akkor ő is hozzáfogott tépni a parton a kórókat. Vékony, szúrós, tüskés volt a gaz, de az igaz, hogy a tűzre ez is jó. Ez is megég.

- Ahogy mi fogunk égni a pokolban - morogta.

- A pokolban? - mondta a lány. - Már oda nem akarok jutni! - és nevetett.

A nevetése kicsi volt és csilingelő. Még azt is mondta:

- De ha odajutok, ott nem nekem kell szedni a rőzsét, ott már készen vár.

A fiú felugrott, és nekirohant a kórház kerítésének. Nekilátott egy deszkának, és kitörte.

Lábbal rúgta és kézzel marta és hasította.

A lány rémülten nézte, hogy mit csinál, és leste, hogy nem hallják-e meg bentről a recsegést és ropogást. Nem lett semmi baj. Jani szépen felhasogatta a deszkát, és odadobta a lány rőzse-csomójára.

Gitka nevetett.

- Most aztán jöjjön, és vigyük el neki!

Ezzel felnyalábolták és elvitték, s lábujjhegyen letették a Kátainé ajtaja előtt. A lány vigyázott, hogy a rőzse legyen felül s a deszkaféle alul, hogyha reggel valaki arra talál nézni, ne lássa meg a deszkát.

1933

ÁRVERÉS A NÁDASON

- Nem jössz ki, főjegyző uram, reggel a Vihartóra?
- Holnap?... Estére disznótor van a mérnöknél.
- Estére hazajövünk. Árverés lesz. Próbaárverés a nádtermésre.

A főjegyző a csibukjának a borostyánszopókáját szívogatta. Az más. Akkor az a napidíjjal jár. Az ellen nem lehet tiltakozni. Estére bőven visszatérnek.

- Hányan jönnek?
- Csak ketten, te leszel a harmadik, főjegyző uram.
- Nem bánom. Reggel álljon elő a kocsi.
- Én mindenről gondoskodom. Lesz lábszák, melegített téglá.
- Nem kell nekem téglá. Nem vagyok én még olyan vén salabakter.
- Ahogy méltóztatsz gondolni.

Másnap reggel hét órakor sűrű ködben indultak el. A főjegyző még azt mondta magában, hogy kár ezért a napért... Az a pár pengő napidíj nem fizeti ki magát, ha egész nap belesüllyednek a ködbe...

Mogorva volt, míg csak a kocsi ki nem ért a határba. Akkor azonban szél jött.

- Talán feltisztul.
- Egész biztosan, főjegyző uram. Egész biztosan. Szép időnk lesz, meg méltóztatol látni.

Beljebb húzódtak az óriási nagy farkasbundákba. Amint a kocsi továbbfutott, s a lovak gőzölgögni kezdtek, a köd, mintha a csordát a gulyások kergetik, csak úgy futott előlük. Szép volt, gomolyogva vonult a pusztán a köd.

Mire kiérték a töltésre, már oly tiszta volt az egész határ, mint a tisztára sepert utcák a kis falvakban. Még kevésbé lombosak a fák; sárga és vörhenyes színek. A víz felett madársereg repül. Nagy fácskakakas lomhán húzza a farkát, ahogy egyik fűzfáról a másikra száll.

A töltés kanyarodva húzódik a tóparton. Szépen rendben van. A vízimérnöknek nincs más dolga. Szabályos távolságokban rőzsehalomok, oly pontosan metszve, mintha ez is cirkalommal lenne megrajzolva. Ez egy veszélyes tó, vizek folynak bele, s tavasszal úgy meg tud áradni, hogy nagyon is rendben kell tartani.

Megérkeztek a szakaszmérnöki őrházba. Már tíz-tizenöt paraszt ácsorog a házikó előtt. Ezek a nádvevők. Görbe, sötét emberkék, nagy csizmákban, örök tanakodással.

A két jó városi ló befutott az udvarra. Kicsit megsüvegelték az urakat, de nem nagyon.

- No, lefagyott a lábad? - kérdezte a főjegyző.
- Nem, kérlek alássan. Az este fagyott, azt hittem, itt a tél...

Lekászolódtak a kocsiból.

- Talán először harapunk valamit.

A kocsis leszedte az ülés alól a kosarakat. A főmérnök már várta őket. Az őr felesége, csinos kis menyecske, vígan kacagott a szemökbe.

- Isten hozta, nagyságos uram.

A főjegyző megcsípte az asszonyka állát, s közönyösen ment be a kis házba. Ott már meg volt terítve. Jó meleg volt. A bundákat előbb csak szétvetették magukon, aztán le is dobták. Ki bírja a fűtött szobában a bundát?

- Nagyvadat nem láttatok?

Az erdőőr bizalmasan tett jelentést. Szarvast láttak tegnap a fűzerdőben. Ez nagy szenzáció volt.

A gazdasági tanácsnok szolgált. Előbb egy-egy pohárka szilvával delektálták magukat, aztán végigbeszélték az utóbbi évek jó lövéseit. Az őr felesége kibontotta a kosarakat, és kirakta a pompás hideg sülteket.

- Hát akkor lássunk munkához, főjegyző uram.

Leültek az asztal mellé. Középen, a főhelyre, a tükör alá, a főjegyző.

- Hány óra? Nem vagyok éhes.

- Á, ha az ember kilép a szabadba, már megjött az étvágya.

Nagyon szép volt a fiatal pulyka. A főjegyző kivette a combot. A fogai még elég jók. Most csináltatta meg, ami hiányzik. Az asszonyoknak nagy rábeszélésbe került, míg rávették. De már kezdi megszokni, s csakugyan, a bal oldalon egyáltalán nem tudott rágni, nem volt ellenfog. Most van. Lassan, csámcsogva evett.

- Egy kis bort rá, főjegyző uram.

Koccintottak. A bor elég jó volt.

- A városi pincéből?

- Igen.

- No, adhatott volna Skultéty jobbat is.

- Skultéty az egy született uzsorás. Úgy spórol, mintha az utolsó hordóval volna.

- Az a jó. A város vagyonával spórolni kell.

Nevettek.

Evés közben jön meg az étvágy. Csudára elfogyott a tál sült. A gazdasági tanácsnok jó adomás ember volt, egész sor adomát hordott fel, amit még nem is hallottak. A mérnök is beletanult már a nevetésbe. A cvikkerje le is esett.

- No, adjátok a puskám - mondta a főjegyző. - Megyek egy kicsit cserkelni... Nagyon szeretek egyedül bolyongani a nádason.

- Jó mulatást, főjegyző uram. Addig mi ezt a kis dolgot itt elintézzük, kérlek alássan.

A főjegyző elment a fűzesek felé. A fűzes erdő a késő őszi hangulatával várta. A puska a vállán. Egy nyúl futott keresztül előtte, meg sem mozdította a fegyver szíját. Hadd menjen.

Két paraszt jött szembe. Köszöntek. Lassan fogadta.

Nézte az arcukat. Milyen sötétek. Hogy gyűlölködnek. Ezek árverezni jöttek, s előre kétségbe vannak esve, hogy valaki rájuk licitál.

De a nádas csudálatosan szép volt. Evvel nem lehet betelni. Az ember megfiatalodik, ahogy nézi a végtelen, sárguló avart. Néha egy-egy vadmadár repült fel s tovább szállott. Egy kövér szárcsa egy hajtásnyira lomhaskodott előtte. Meg se mozdította a puskát a vállán... Nem sürgős... Inkább csak a levegőt szítja... A szemével a nagy tó szépségét szipákolta. Milyen jó lenne, ha a szarvas véletlenül csak úgy felbukkanna előtte...

Jó nagyokat sétált. Két fácánkakas és hat darab fogoly volt a tarisznyáján, mikor visszatért a mezőőri lakhoz. Ott már csönd volt.

- Hol vannak az urak?

A menyecske nevetett.

- Bent ülnek, főjegyző úr, alássan kérem, a melegen.

A főjegyző megállott. A menyecske is.

- Ejnye, de szép zsákmány - mondta az asszony, aki nagyon tudott az urak nyelvén... A gátörök választásánál első szempont, hogy milyen a felesége...

A főjegyző felemelte a kezét. Ez, mint valami fejedelmi mozdulat. Az asszonyka várta a folytatását. Meg is kapta. A főjegyző elébb az arcát simogatta meg, akkor letévedt a keze az asszony vállára, a derekára. Kicsit magához ölelte s megtapogatta.

- Ez a jó zsákmány - mondta kedélyesen. - Jó töltött galamb.

Az asszony tudta, mi az illik: serényen kifordult a főjegyző karjából.

- Csak ez csiklandós, nagyságos uram.

S hamisan visszanevetett, csalogatva és ígéretesen.

- Khe, khe, khe - köhögött a főjegyző, s bement a szobába.

Ott megállott, s leemelte a fegyvert és a táskát.

- No, megvolt az árverés?

- Meg, főjegyző uram. Semmiség volt az egész.

- Mennyit árvereztetek?

- Tíz holdat.

- Ez az egész?

- Máskor is kell még jönni, főjegyző uram.

A főjegyző nevetett. A tó négyezer hold. Igaz, víz is van benne. De azért sokszor ki lehet még ide jönni. Sok jó napidíj.

1935

CSIBE SZÍNHÁZBAN VOLT

Azt kérdeztem Csibétől szeptemberben: voltál színházban? Azt felelte nyugodtan s értelmesen: nem.

Nagyon meg voltam lepelve. Egy tizenkilenc éves pesti lány, aki még nem volt színházban. Milyen mélyen él a tenger mélységeiben, hogy abba a magas régióba még nem érkezett el, ahova a színházi közönség tartozik. Néztam a kislányt, s azt gondoltam, abban a mélységben egész laposra nyomja a halak formáját a víznyomás.

Több mint három hónapig vártam, melyik színházba s milyen előadásra vigyem a gyereket. Részben nem hittem, hogy nem volt színházban. Néhány súlyos hazugságra is rájöttem, hazugságokra, amire az élet kényszerít. Nem merte bevallani, hogy nem pesti lány. Csak született Pesten, aztán néhány perc múlva már vidékre expedáltak. Itt született a Gyulai Pál utca 2. szám alatt, anyakönyvi kivonata szerint. Gyulai Pál szeretett, s jóakaró atyám volt harminchárom év előtt, s szimbolikusnak tekintettem, hogy a kislány a nagy kritikus utcájában s annak is az élén született, a kertés házban, s nagy meglepetés volt, mikor megnéztem a házat a kislánnyal, aki vágyott születési helyét megismerni, s ott találtam a Rókus-kórház nagy, sötét háztömegét.

- Az anyja szemit - mondta Csibe, s egész arca elkámpicsorodott. Felfújta kis száját, s a levegőt kipukkasztotta. - Az anyja szemit - mondta újra -, az anyja szemit.

Ebben minden kritikája megvolt jó anyja felől, aki ott szerepel utoljára az életében, az anyakönyvi kivonatban, ahol név szerint ma is él. A valóságban semmit sem tud róla.

A valóságban a kis Csibét kiadták dajkaságba abba a Pest megyei faluba, ahol egész addig dajkálták és verték, de nem tanították, míg elég nagyra nem gémberedett ahhoz, hogy Budapest emlőire szökjön vissza. Tizenhét éves korában már itt volt köztünk, itt járkált naponta a Belváros kellős közepén, a Cityben, kosárral a karján, s fényes szemecskéi itt botránkoztak a festett arcú rossz nőkön, akik a gazdag főnököket meg szokták szólítani, mert szeme van a Csibének, és mindent észrevesz.

Két év, két és fél év is sok ahhoz, hogy egy kíváncsi, eszes és éhes kislány egyszer se került be egyetlen színházba se. Moziba voltál? Kérdeztem ugyanakkor tőle. Hogyne, mondta fölényesen: Nem élhetek, nem élhetek muzsikaszó nélkül - dúdolta Lányi Viktor dallamát.

Nagyon meg voltam lepve, megütdve s gyanakodva: talán tudja is, ki vagyok. Ki írta ezt a darabot? Mit? Hát a Nemélheteket?... Az nem darab, az mozi... De ki írta? Jávor Pál, felelte.

Ekkora ártatlanság, bámultam, egy darabban.

Szereted a mozit? Szeretem, azt mondta, s elmesélte azonnal a Nemélhetek egész tartalmát, s mingyárt utána a Légyjómindhalálígot is. Pedig már régen voltak ezek a darabok a Simplonban, hónapokkal ezelőtt. Nem szerző az ember, ha meg nem zabál egy ilyen kölyköt, aki így eltalálja, hogy miről kell mesélni.

És színházban nem voltál? Nem. Egyszer se? Nem. Soha, sehol? Az anyja szemit, nem.

Három és fél hónapja készültem rá, hogy valami nagy színházi élménnyel nyitom meg előtte a deszkák csodavilágát. Mert látni kell s látnom kell, hogy látja valaki először a deszkák koporsójában virágzó túlvilági életet.

Végre megjött, mint divinációra kiáltottam fel: Ezt kell Csibének először látni: *Csongor és Tündét*. Még a kritikákat is elolvastam, s meglepetve konstatáltam, hogy ezúttal mindenki azt írja, hogy ez a Nemzeti hivatása. És hogy szép és ragyog. Vasárnap estére két darab jegyet sze-

reztem, s előre féltem, mennyire fogok unatkozni Vörösmarty csodálatos szépségű mesejátékán, hacsak Csibe nem ad szórakozást.

Nem mondtam meg neki, hova viszem. Engedtem, hogy szombaton este aranydíjas tánckisasszony legyen belőle. Január 7-én beíratam ugyanis egy lágymányosi előkelő tánciskolába, s február 6-án éjjel táncverseny volt, ahol egy arany-, két ezüst- és három bronzérem volt kitűzve. Pénteken még nagyon nevettem rajta, hogy meg akarja nyerni az aranyérmet. Hét este volt összesen táncban, s odáig annyira nem tudott táncolni, hogy mikor októberben falun járt, nem mert elmenni egy lakodalomba, hogy ő nem fog bámészkodni, nem tud táncolni. Hát, hadd tudjon, ne szégyellje magát. De mikor harmadszor volt táncon, azzal jött, hogy neki azt mondták a tisztek, hogy maga mit beszél, maga nem harmadszor van tánciskolában, hanem talán harmadik kurzuson. A szakaszvezető tisztek.

Ha megnyered az aranyérmet, olyan ajándékot kapsz, amit nem is álmodol, mondtam neki, és láttam, hogy fellángol az egész arca., s valami elszánt lobogás ütött ki rajta.

Másnap reggel, vasárnap délelőtt tizenegykor találkozót adtam neki a Gellérthegy alatt, a hídfőnél. Abszolút pontos volt. De lesütött fővel jött le a villamos kisszakaszos homlokzatáról.

- No, aranyérmes kisasszony, hol van kitűzve az aranyérem?

- Sehol sincs, az anyja szemit, csak harmadik díjat nyertem. De azt se kaptam meg, mert nem volt elég érem, és a fiúk elhappolták, a tanárnő néni azt mondta, hétfőre beszerzi.

Harmadik díjat nyert. Ettől egyszerűen elájultam. Lehetetlen. Tizennyolc pár volt, s ő a harmadik díjat nyerte. Egy harmadik díjat, az mindegy. Igaz, tele van muzsikával, száz meg száz slágerdalt tud, ha egyszer megnéz egy filmet, s abban van egy dal, azt ő kihozza, az az övé. Ilyen kis idegbolond tehetséget nevel a mély proletariátus.

- Hát ma este elviszlek színházba.

Az arca mindig sápadt, a mama rosszul főz, attól nem lehet meghízni, a szobában ugyan most csak hatan alusznak, de kályha nincs a szobában, s a higany nem akar felmászni a nulla fok felett, csak két-három létrafokig. De most lángba borult az arca, s úgy nézett rám, egész zavaros pillantással: ennél nagyobb ajándékot nem lehet elgondolni: Csibe meglátja a színházat belülről.

Azt mondtam neki, este a Simplon Kávéházban találkozunk, pont hat órakor. Menjen csak be, üljön le, és rendeljen habos kávé, s várjon meg. Mikor fél hétkor odaértem a kávéházba - megmondtam neki, hogy lehet, hogy dolgom lesz és kések -, már az utcáról láttam, hogy ott ül Csibe, a forgóajtóval szemben, a ruhatárban, felsőkabátban, sapkával, sállal, mint egy kis cseléd, aki várja a gazdáját.

- Miért nem mentél be?

- Olyan sokan vannak, az anyja szemit. Szégyellek én magamba bemenni, mit gondol, apuka, csupa kifestett nők jönnek ide...

Csakugyan nagyon sokan voltak, tehát egy levegősebb helyre mentem vele, a régi Rémibe, annak a purgatóriuma most sörcsarnok. No, mit eszik egy kis Csibe színház előtt? Kávé vagy halkocsonyát? Természetes, hogy kocsonyázott halat.

De mikor elhozták, a pincér mentegetőzött, hogy még nincs eléggé megfagyva a kocsonya, de azért az jó... Csibe soká s megrendülve nézte a libegő kocsonyát... Rendkívül kényes evő... Mint minden proletár... Itt tudniillik kiderül, hogy a proletár éppen olyan ember, mint a bankár... Valamennyien rossz gyomrúak, és hacsak nem farkaséhség hajtja őket, amikor a lóhúgy is jó a kerékvágásból, azonnal megrémülnek a kövértől vagy akármitől, ami gyanús

látszik. Nagyon édes volt, ahogy szegény kis Csibe nem akarta visszautasítani, s alkudozott a gyomrával, hogy beveszi-e.

- Nem muszáj, Csibe, cseréljünk - s elvettem a kocsonyát előle, s átszervíroztam a kávéért neki.

De ezzel se volt teljesen kibékülve, mert kávé már eredetileg sem kívánt. Engem azonban más érdekelt.

- Most mondd meg őszintén, sose voltál színházban? Akkor mit képzelsz, milyen belülről egy színház?

Csibe felnéz: Azt én tudom, egy nagyterem, és tele van padokkal, s azon ülnek az emberek, mint a moziban... Van egy függöny, azt elhúzzák, és bemondják, hogy most ki fog játszani... hát énekelnek és szereposztást, hogy egyiknek van egy szerepe, és azt be kell neki tanulni. Beszélgetnek... Majd megnéznék engem most, tetszik tudni, miért? Hogy ilyen egyszerű vagyok...

Valami gyanús volt nekem, ez a gyerek túl sokat tud arról, mi a színház. Iskolába se láttál előadást? - kérdeztem.

- Én egyszer játszottam - felelt -, gyönyörű szép szerepem volt, a megfagyott gyereket játszottuk le, és szerettek engem, és énekeltem, mert jó hangom volt... Egy kisgyereket felöltöztettek, és lefektették, és le volt takarva, az volt az árva gyermek, aki andalgott, mászkált, én meg dúdoltam: *Egy árva gyermek andalgott, szívét bú tölti el...* Benne van a könyvbe, most újra meg is tanulom végig, akkor bejön egy kisfiú, és azt mondja nekem, mit énekelsz, Mariska? Ki jár ott künn a temetőn?... Leoltottuk a gyertyát, nézd, itt jár egy kisfiú, akinek az anyja meghalt... Ki az? Már nem tudom, minek mondtuk, de azt tudom, hogy Pista volt. És énekeltünk tovább, és megvártuk, míg a kisfiú megfagy, és akkor behoztuk, és én szavaltam, hogy *Feltámadunk*, írta Lampért Géza, olyanok voltak benne, hogy hinnünk kell... Félre a panasszal... Még a pap is gratulált nekem, mert irtóztató hosszú volt, irtóztató hosszú vers, tizenöt szakasz is volt benne.

- Hát akkor elmegyünk a színházba.

A ruhatárban már folyton néztem az arcát, de semmi különös: ennél szebb ruhatárakat látni mozikban is.

De mikor bementünk a baloldalon elől, a földszintre, a kivilágított kupola minden csillagfénye visszaverődött a kis Csibe arcán. Szemmel láthatóan meg volt döbbenve. Felülmúlta a szoba a várakozását.

Nem valami templomi áhítat volt ez benne. Csak a meglepetés, a váratlanság, hogy ekkora a terem. S úgy örültem, hogy tele volt. Ez a Vörösmarty azért száz év múlva is lefözi a maiakat... Milyen csúnya lenne, ha egy akkora üresség volna körülöttünk, ahogy a klasszikus előadásokon szokott lenni. Baloldal ötödik sorban ültünk le, második és harmadik szék. Csibe körül-körülbámészkodott, de nem is bámészan, nézett. A szeme szúrósan nézett körül, s végre hozzám hajolt: s azt kérdezte, s majd elájultam az örömtől, hogy ilyet tudott kérdezni:

- Apuka, hol fognak itt játszani?

Nem ismerte föl, hogy a vasfüggöny, függöny: azt úgy fogadta el, mint falat. S mikor később még mindig a háttérre keresi, nyilván, hogy hol bújtak meg a színészek, a fal már elkezdett mozogni, ment fölfelé, s eléggé fent volt, mikor ő visszapillantott, s egész elszégyelli magát:

- Már mozog.

Aztán újra csak a színház zsúfolt nézőterét nézi.

- Háromemeletes ez?... Az anyja szemit, milyen meztelen nők vannak ott.

Felnézek, hát roppant komoly páholyközönség. Mit is keresne meztelen hölgyközönség a Csongor és Tündében.

- Hol vannak?

Rám néz:

- A szobrok.

Van benne humor.

Végre gongütés, szétmegy a függöny, s én a hetedik emeletről pottyanak le: egy majdnem modern hivatali helyiség van a színpadon, s a jó Matyán, mint irodaszolga, hogy kerül be a Csongor és Tündébe? A fene egye meg, rájövök, hogy itt tévedés van, nem Vörösmartyt játsszák. Szerencse, hogy a Csibe nem tudja, mi a különbség. Komolyan néz, mint egy öreg-asszony, kicsit zavaros az expozíció. Végre bejön Bajor Gizi, nagyon elegáns a kis bordó-barna kosztümjében, nagyon kedves a felcsapott szélű kis kalapja és az első mosolya, mikor a virágokat elhelyezi a papírkosárban.

- Ez Bajor Gizi - súgom Csibének.

Kis idő múlva visszaság:

- Ki az?

Szinte valószínűtlennek látszik... De igenis, vannak a tengernek mélységei, ahova még a leg-szebb színésznők legédesebb híre sem hatol le. S ebben a mélységben egyre nagyobb tömegek élnek... Minden méter lefelé megszázorozza a lélekszámot.

Egyszer valami olyat játszanak, ami kellemetlenül hasítja a hátamat: bejön egy nagyon elegánsan öltözött úriasszony, s azt hazudta Bajor Gizinek, hogy ő mosásból és súrolásból tartja fenn magát és a kisfiát, de egy hét óta mintha elvágták volna, semmi kereset sincs, s ma már kenyeret se tudott adni a kisfiának. (Bajor Gizi rögtön kinevezi fölámpaoltogatónak.)

De nézem a Csibét, a szeme elkezd könnyezni, s fel kell emelnie a kezét, hogy letörölje a könnyet, s csak úgy pereg. Már bejött Jávor, s ő már nevet, de a könnye még hull. Ezt úgy mondták azelőtt: ördög veri a feleségét, esik eső és süt a nap.

Borzasztó szerencsétlenség az a daraboknál, hogy a közönség már annyiszor volt színházban. Csibe az igazi közönség: első értékben vesz mindent: a szívével nyílik ki a fény felé.

Felvonás közben azt mondja: Csokor nincs?... aztán:

- Egyszer megnézi apuka, hogy táncolok, majd ha leteszem a vizsgát, május 1. Az ott fenn drágább hely?... az anyja szemit, hát itt nem úgy van, mint a moziban?

A második felvonásban azt említik egy úriasszonyról, hogy egy cseléd se bírja ki nála két hétig - akkor meglöki a karomat.

- Szép az a Bajor Gizi, csak nagyon festett. Jávor Pál még annál is jobban ki van festve. Nekem meg festetlen az arcom. Még fiatal a Bajor Gizi? Biztosan nem szenvedett annyit az életben, mint én... Ő itt fix fizetést kap? Én azt hittem, csak akkor kap fizetést, ha játszanak. Jó élete lehet, jó heverő élet... Mikor dolgozik?... Most is?... Ez munka? Az anyja szemit...

Felvonás végén megkérdem: Megértetted, mi történik?...

- Azt értettem, hogy Bajor Gizi meghódítja Jávor Pált.

A második közben már elfogulatlan. Kritizálja a ruhákat, Rodostó utcai szemmel bírál. Milyen csúnya a zöld blúz a feketéhez... Ilyen áttört ruhát nem vennék fel, még az is meglátszik, hogy

el van szakadva fent a kombinéja... Apunak az ilyen tetszik? Nekem nem, minden bűvét, báját mutogatja...

Aztán legnagyobb meglepetésemre azt kérdi:

- Hol van a páholy?

Szóval egy tizenkilenc éves lány éppen olyan naiv, ha először találkozik a dolgokkal, mint az ötéves.

S kérdi:

- A színésznőnek a férje is csak színész?... Nem?... Orvos is el mer venni színésznőt?... Az anyja szemit, nem félti? Hát ez úgy csókolózik, hogy ha kimennek, akkor is folytatják, és megesik a bibi...

Lassan az összes probléma felmerült előtte, ami világteremtése óta hozzá van fűzve ehhez a foglalkozáshoz, de a lényeg csak akkor jön elő, mikor a színház után megvacsorázunk.

- No az anyja szemit - szól, mikor a színházból a szabadba kilépett, kihúzza magát - már láttam a színházat is. Ilyet én is tudnék: bájosan kihullatni a papírt a hónom alól.

A bécsi szelet közben azt mondja: Édes az a színház, de mindig hallottam, hogy szép, most megláttam... Nagyon el voltam azért csodálkozva, mert nem ilyennek gondoltam, nem gondoltam, hogy ilyen díszes belől...

- Melyik szebb, a színház vagy a mozi?

Gondolkozva felel: A színház játék, a mozi, az igazság.

- Mert nézze, apuka, ez csak olyan illegetés, ez csak fantázia, mert nézze, énnekem van ám szemem, én megfigyeltem, hogy azok a falak csak papírból vannak, és csak rá van festve, de a mozinak el kell menni a városokba és a hegyekbe és mindenfelé, hogy a valóságot lekapják. A színpad azért jobb, mert magyarul jobban beszélnek, meg lehet érteni, de a mozi igazabb... Zavaros olajügyek... az történetesen szép volt, hogy egy anya bemegy, és a gyerekéről beszél, akinek nem tud kenyeret adni, de akinek olyan szép fekete ruhája van, az nem megy be, meg nem is eresztik be ilyen könnyen az embert, de ez nem baj, hanem a többi zavaros, zavaros. Azok a tanácsos urak, kérem, az nem igaz, hogy úgy szaladgáljanak a székért, és magukat minden percben meghazudtolják, elsősorban egy komoly városi tanácsos tiszteletben tartja magát, fantázia, fantázia... Hogy Jávor Pál olyan könnyen ugrik be az ablakon egy úriasszonyhoz, azt ő csak úgy álmodta, zavaros, zavaros. Én jobban hiszek a regényekben is, mint a színházban, mert egy olyan hosszú könyvet nem lehet és nem szabad így felfűjni. Egyszerűen, én nem tudom magamat ebbe a háromfilmes kis darabba beleképzelni, fantázia, fantázia. Részben van benne igaz, mert a protekció még a dédunokáját is betenné. A táncba is láttam, hogy aki az első díjat kapta, annak vót a legszebb ruhája, ezüstcipő és arannyal szőtt, de a háta szeplős vót, mintha rühes lett volna, de a bírók közt az egyik bíró nagyon protekciózott neki... És az is igaz, hogy Bajor Gizi jó, ha elmegy a hivatalból, mert nőnek nem kell okosnak lennie, minél butább, annál jobb, mert ha sokat tud, nagyon nyeltes, és az urával szemben ő akar okos lenni, fölényesebb, és nem lehet kibírni, de azért csak fantázia ez az egész. Fantáziázni én is tudok, úgy elgondolok valamit, nem bírok elaludni, és olyan hülyeségek jutnak eszembe, hogy csuda.

1937

BARBÁROK

1

A kis kutya, a puli fülelt, szimatolt s a következő percben vicsorítva kezdett ugatni.

- Mija? - szólt rá a juhász.

A kutya csak még jobban ugatott.

- Városifélék? - kérdezte a juhász.

A kutya egy pillantásig hallgatott.

- Pusztabéli?

A kutya ugatni kezdett.

- Akkor mi bajod?

A juhász végigheveredett a subáján, a szamár árnyékában és többet nem törődött az egésszel.

Egy idő múlva a két komondor is észrevette, hogy idegenek közelednek s mély konduló ugatással ők is rákezdtek. Olyan fertelmesen acsarkodtak, mintha nyúznák őket.

De a juhász már tudta, hogy valamelyik pásztortársa közeledik, a puli azt jól megmagyarázta neki.

Jósokára volt, mikor a két szamaras juhászt ki lehetett venni, ahogy a leégett pusztán közeledtek. Lassan jöttek a szamáron, és a szamár lába előtt két kutya is ott poroszkált.

A puli a gazdája lábához állt s abba nem hagyta egy pillanatra a csikorgó csaholást.

A komondorok lassan meg-megbékéltek, hogy felismerték a sorstársat. Talán a kutyákat is megismerték. Egy-egy időt hallgattak, aztán egy-egy verset ugattak, de nem vették nagyon a lelkükre az ugatási munkát.

Csak a puli nem hagyta abba, az úgy visított, mintha késsel metélték volna.

Mikor a két vendég ideért a nyáj közelébe, a komondorok összeverekedtek a jövevény kutyákkal, egybekeveredtek s a földön mardosták egymást. Az egyik juhász a szamárról rájuk bögött, a botját is felemelte, hogy mindjárt agyoncsapja valamelyiket, de aztán csak hagyta s bedöcögött a baktatóval a bunda felé.

- Hé.

- Netehé.

A juhász felkönyökölt és nézte a közeledőket.

Elkurjantotta magát:

- Iszkite.

Erre az ebek kicsit barátságosabban marták egymást.

Az egyik vendég már a földön volt és hosszú kacsázó léptekkel közeledett.

- Aggyon Isten.

- Fogaggy Isten.

Felállott a becsület kedvéért, pedig a vendég nem érdemelte a megbecsülést, mert rosszakarója volt. Hallotta a múltkor is a csárdában, hogy azt mondta, hogy az ő nyája a pusztá betyárja. Mér mond ilyet. Mikor neki módja van, hogy arra legeltessen, ahová csak szegődése engedi?

De hát nem mutatja meg az ember mindjárt, hogy mit érez és mit gondol. Kezet fogott velük és azt mondta:

- Szájj le tézis.

Erre a másik juhász is leszállott a szamárról s a két csacsit kicsapták. Azok ottmaradtak egy álltó helyükbe s meg se moccantak többet, csak a bőrük reszketett a pöcsik csípése alatt. De különben legfeljebb csak a fülüket mozgatták s egy igét se szóltak.

A két juhász levette a szamaráról a bundát, ők is leterítették a kiégett földre s ráheveredtek. Így ültek szembe egymással, s maguk elé néztek. Nem beszéltek.

Nyájajuhász volt mind a három ember, olyan juhász, aki egész esztendőt kinn töltött a nyájánál, soha falunak színét se látta, hacsak lakodalomba be nem mentek vagy vásárra olykor. Kemény pusztai emberek voltak. Körülöttük a nagy ég, semmi más, mert az égen csak kerengtek a felhők, de a földön nem volt más, csak a tücskök peregetek. Meg egy vadkörtefa búsult görbén nemigen messze.

A nagy nyáj messzebb járt, a kisleány volt vele. A juhász kisleány, olyan tizenkét esztendősi sihederke, csak egy nagy kalap, meg egy kis szőr, ennyi volt az egész gyerek, meg egy kis kíváncsiság. Úgyhogy el is kezdte visszafelé terelni a nyáját és alkonyat felé ide is ért az apjához.

Ezek még akkor is hallgattak. A juhász napokat el tud tölteni hallgatva. Ha együtt vannak, együtt hallgatnak. Még ilyenkor, ha vizitába jön, akkor se vakognak.

- Hát az asszony - mondta az egyik vendégjuhász.

Aki megszólalt, nagy veres ember volt. Szeplős, nagy kemény ember. Kék szemű és verhenyes bajszerű. Hogy a haja milyen volt, nem igen látszott, mert a kalap egész a szemöldökére volt akasztva.

A másik vendég is megmordult. Az kisebb ember volt, tömpe orrú, vizslató szemű. Szíjta a pipáját, odanézett, de nem szólt.

- Itt vót.

- Mikor?

- Van egy hete.

- Mikor gyün megint?

- Majd elgyün.

- Van eleség?

- Van valami.

- Elég lesz két hétre?

- Tíz napra.

- Tíz nap.

Újra hallgattak.

Most mán a gyerek is itt állott. Csak állott a görbe kampójára támaszkodva, és szótlanul nézte a vendégeket. Szerette volna kitalálni, mit akarnak, minek jöttek, de nem mert szólani. Meg nem is akart. Ha azok nem, ő sem. Nem sürgős.

Mán lassan lefelé konyult a nap. Az is kíváncsian nézte a három embert, a se tudta, kik ezek s mit akarnak. Sajnálta is, hogy neki mán el kell menni a maga nyájával az akolba. Vajon odáig kisül-e?

Hát nem sült ki, mert csak feküdt a három ember és pipázott. Ültek, keresztbe vetett lábbal.

A vendéglátó gazda csak egyszer pillantott körül, akkor is úgy tett, mintha a nyáj után nézne, pedig azt nézte, hogy a botja kezügybe van-e?

Mikor a nap lement, egy kicsit megelevenedett a határ. Madarak kezdtek felettük repkedni, apró madarak nagy csapatban. A muslincák felhősen kavarodtak fel a fűből vagy honnan, arra vadásztak.

- Hallod.

- No.

- Van neked egy szíjad?

- Van.

- Láttam tavaly búcsúkor, ki van verve rézzel.

- Megvan.

- Aztat kéne eladni.

- Eladni?

- El.

- Nem eladó.

- Nem?

- Nem.

- Mír nem?

- Hát csak nem. Magamnak csináltam.

- Magadnak?

- Magamnak. Meg a fiamnak.

- Meg a fiadnak?

- Annak.

- Kettőtöknek?

- Hát.

Evvel újra tovább ültek.

Aztán már egészen setét lett. Olyan hirtelen lett setét, mintha elfűjták volna a gyertyát.

- Hát nem adod el?

- Mondtam.

Erre a nagyobbik juhász vette a botját, csendesen közelebb húzta magához, mintha fel akarna állani. A gazdajuhász meg se moccan, lesett, mint a komondor, de résen volt.

- Ez az utolsó szavad?

De mán akkor a gazda ugrott is felfelé. A másik kettő meg rá.

Egy, kettő, csattantak a botok. Előbb a két bot az egy boton, azután az egyik bot a gazda fején.

Az megtántorodott.

- Ezír gyüttetek?

Nem szólhatott többet, a két vadember ráhajtott, és egy perc alatt agyonra verték. Ott feküdt a juhász a földön s még akkor is vágtak egyet-egyet rajta.

A kisfiú ott volt mellettük, s csak nézett. Olyan hirtelen esett a dolog, hogy meg se moccanhatott.

- Vedd le az apád szíját - mondta neki a veres ember.

A fiú állott.

- Veszed le rögtön?

A gyerek halálsápadtan és az embereket szemmel tartva, odament az apjához, s annak a derekáról leoldotta a szíját.

- Add ide.

A gyerek a szíjat felemelte, és nézte, hogy melyiknek adja oda. Csak nézett, s nem vette észre, hogy az egyik bot a levegőbe emelkedett és fején érte. Olyan sújtást kapott, hogy abba a percben leesett s kiadta a lelkét.

A négy kutya, mintha nem értette volna a dolgot, csak most jött észbe. A két komondor nekiesett a másik kettőnek, s torkon kapta egymást és hempergett. Vérben és nyíva, ordítva.

A puli meg ráugrott a veres juhászra s a lábába harapott. Az a botjával verte s rúgta, míg agyon nem csaphatta.

A négy komondort látni se lehetett a sötétben. Azok kikészítették egymást.

A két ember állva, botra támaszkodva várta el, míg a kutyáik végeztek, s mikor azok véresen és sebeiket nyalogatva a közelbe jöttek, akkor azt mondta a veres juhász:

- Kaparjatok.

A két kutya hozzáfogott kaparni. Gödröt. De lassan ment.

Erre az emberek elővették a szamár hátáról a kurta nyelvű ásót, és segítettek nekik.

Hogy a gödör megvót, a kisebb juhász fogta a gyereket, beletette. De az ember mégis nagy vót.

- Ott a szíj.

Rákötötte a nyakára, avval húzta bele.

Mire a hold feljött, akkorra be volt kaparva a vendéglátó gazda fiától és három kutyájával. Tüzet raktak a sírra ganéból, s megsütötték a szalonnájukat. Jóízűen megvacsoráztak.

- No e megvan - mondta a veres juhász -, akkor ballagjunk.

Megindította a nyáját, a háromszáz juh elindult a pusztán, de nehezen indult meg, mert már szerettek volna éccakázni. Nem értették, hogy mért kell éhomra tovább sétálni a nagyságos pusztán. De ha kell, csak mentek. Utánuk ballagdogált a négy számár, meg a két sebesült komondor.

A két juhász nyugalmasan lépdelt megettük.

2

Tíz nap múlva egy magas, fekete asszony bodászott a nagy pusztán.

Fejér vászonruhája volt, a lábán nagy bocskor volt madzaggal erősen megkötözve és feje be volt kötve vászonkendővel.

A hátán batyu volt, s sebesen ment, pedig már harmadik napja gyalogolt. Nagyon messze van a falu, mert az ura, hogy a maga nyáját legeltette, nem könnyen kapott mezőt.

Már örült a szíve, mikor meglátta messziről a görbe vadkörtefát, ennek a táján szokott volt az ő ura legeltetni.

De most sehol se látta az embert.

Tanya, falu errefelé napi járóföldre nem volt. Ember sehol, csak a merő pusztá. Ha valaki nincs a helyén, azt meglelni s megkeresni ember nem tudja. Lelte a régi tűzhelyet, elüldögélt felette.

Az egész napot járta azon a tájon, ahol emlékezett. De még a nyáj nyomát se lelte. Nem találta a friss csapást, az apró fényes birkabogyókat. Elszáradt régi nyomok, többhetes. Eső is volt, vihar, már régen elmosta.

Meghált a nagy és ijedelmes ég alatt, s nem bírta ésszel felérni, hova lett az ember. Kevés szunnyadás után útrakelt napkelet felé, hogy más juhászokat leljen, akik talán tudnak valamit róla mondani.

Elérkezett olyan tájra, hogy füstöt látott, vidám füstöt.

Ez nem az ő embere, már a tűzből látta. Az ő emberének, szegénynek még arra se volt kedve, hogy tüzet égessen, ha nem kellett. Szárazon szeretett mindent, s hidegen az ételt. Az reggelibe sose rakott tüzet, úgy ette a kenyeret, szalonnát s hajmát. Csak déllére tüzelt vagy estére, hogy tarhonyát, vagy lebbencset vessen, azt is a gyerekek miatt.

Nagy veszett kutyák rontottak rá, de nem félt tőlük, tudott a nyelvükön, juhászgyermek volt, juhászné maga is. A kutyák aztán csahitoltak, de nem bántották.

- Jó napot, jóemberek - állított be a tűzhöz.

Nagy veres juhászgazda volt ott, három bojtár.

- Nem látták, merre jár az én uram a nyájjal. Az az én uram, aki napnyugatra jár.

- Háromszáz birkával.

- Háromszázzal, igen. Az az, éppen az. Bodri juhász. Az a neve nekik.

- No üjjön le kend, nénémasszony.

Az asszony csak állott, de hogy nem volt sürgős a szó, kicsit leguggolt úgy batyustól, s a két bokájára guggolva juhászosan pihent.

- Hát én nem tudom, merre van az ura. Elment napnyugtára.

- Ugyan hová ment volna?
  - Azt meg nem mondta, hová megy. Dunántúlra eredt.
  - Dunántúlra?
  - Tizenkét napja vagy tizenhárom, erre járt. Mondta, hogy egy kicsit el kell innen menni neki, mert valami baja van a fogdmegekkel.
  - Neki?
  - Neki.
  - Fogdmegekkel?
  - Törvénnyel.
  - Sose mondta. Éppen ma két hete voltam itt nála. Nem szólt felőle.
  - Hallgató ember volt.
  - Hallgató, de azt megmondta.
- A veres juhász odaadta a villát, amivel a bográcsot keverte.
- No egyék kend.
  - Ettem.
  - Egyék csak, mintha a magáét enné. Nem szánom én kendtül.
- De az asszony csak megingatta a fejét. Nem nyúlt a villához, nem merített a bográcsba, pedig abba jó hús volt, kásával. Jól élnek ezek így reggelente már.
- Nézte a juhokat. Volt ott vegyesen birka is, magyarszörű juh is. Csak nézte, csak nézte mereven, mintha a magáét nézné. Ha az ura elment, nem lesz neki többet se birkája, se juha.
- Még arra is emlékszek - mondta a veres juhász -, hogy mikor itt járt, volt neki egy szíjja. Rézzel volt kiverve.
  - Az ű vót - mondta az asszony -, szerette aztat a szíjat, mindig derekán viselte.
  - Kértem tülle, adja ide, nem adta.
  - Nem. Azt nem adta volna senkinek ez világon.
  - Ígértem neki mindent, de meg se billent rá.
  - Ó, én lelkem, egy uram - riadt fel az asszony, s a kezeit összekulcsolta.
  - Akkor mondta, hogy el kell neki menni.
  - Mondott-e engem?
  - Nem, csak kérdeztem, nem felelt.
  - Egy szót se?
  - Annyit mondott: vót itt. Kérdeztem, mikor: vagy egy hete. Így mondta.
  - Vagy egy hete? Úgy mondta?
  - Úgy.
  - De hát akkor csak egy hete, hogy itt járt.
  - Csak egy hete vóna?

Az asszony körülnézett a legényeken, de azok nem tudták.

- Ezek nem látták, mert akkor még nem voltak itt.

- Hun vótak?

- Ki erre, ki arra.

- Újak?

- Újak, nem újak, nem vótak velem.

- Mégis akkor minek gyűtt?

- Csak elgyűtt. Erre került a nyájjal, kicsit eldarvadozott. Valaminek kellett lenni, mert nagyon hallgatott.

- Ű vót - mondta az asszony.

Száraz szemekkel nézett maga elé, de egyre jobban nyugtalan lett a szíve.

- Semmi jelt nem hagyott?

- Jelt? Minek? Nem volt olyan adó.

- Hát akkor...

Felállott.

- A gyerek nem vót vele?

- Gyerek? Láttam eccer, egy suttyó gyerekkel ketten voltak a nyájjal.

- Igen.

- Két komondora is vót, meg egy pulija.

- Úgya, úgy.

- Hát várja meg, talán visszagyün őszre.

- Majd utána mék.

- Hát csak menjen kend. Itt is elmaradhat. Vagyunk emberek. Itt is elmaradhat egy napot.

- Dunántúlra mondta?

- Dunántúlra.

- Hát akkor elmegyek utána a Dunántúlra.

- Csak mindig napszállat felé.

- Majd megkérdezem.

Evvel az asszony felállt, megrázta a vállán a batyuját, aztán biccentett egy kicsit, s elment.

A juhászok soká néztek utána. Ettek, ittak. Bort a csobolyóból. Azután felkeltek, s a nyáj után néztek.

Az asszony pedig ment, ment, elment. Elveszett a nagy pusztán. A nap egyre feljebb hágott az égen, s nézte, ahogy a fekete asszony vászonfehérben tovább ballagott a pusztán. Az pedig csak ment, csak ment. Haza se nézett, csak elment, addig ment, addig ment, míg a pusztát el nem nyelte. Addig ment, addig ment, míg el nem érte a Dunát. Azon is átalment, ladikos embert lelt, az áttette. És ment.

Ment, amerre hallotta, hogy juhászok szoktak legeltetni.

Ment az egész nyáron, ment, amíg csak a hó le nem esett, minden földet bejárt, minden nyáját megkeresett, minden juhással leült, s megkérdezte, nem láttak ilyen meg ilyen derék kis hallgatag embert a háromszáz juhával.

Téllére hazament a falujába. Kinyitotta a házat az ereszbe dugott kulccsal, s eltöltötte a telet. Mán akkorára a malaca is megnőtt, a tyúkjai, csibéi megsaporodtak, mert a szomszédok vigyáztak rá, míg ő odajárt.

Tavaszi nyíltával nem bírt maradni tovább. Volt a pulinak egy fia, az is olyan okos kis fekete kutya volt, azt mondta neki:

- Gyere, puli, keressük meg a gazdád nyomát.

Ment újra a pusztára. Vitt magával, amit a hátán vihetett, s kigyalogolt, ahol tavaly hagyta volt a gazdát.

Rátalált a nagy körtefára megint. Letanyázott, mintha ott akarta volna eltölteni a nyarat.

Ott is volt két hétig, háromig, nem számolta. A kutyát őrizte. Mikor elfogyott az elesége, megint hazament, s aztán újra megpakolta magát és kiment. Ki a nagy pusztába, ahol már más juhász terelte a nyáját.

Teltek a meleg napok, az esős napok. De ő nem tudott elszakadni a helytől, csak téblábolt a nagy merevenben.

Egyszer augusztusban a puli valamit talált. Egy kalapot hozott.

- Az uramé, - mondta az asszony - hol vetted puji? - A kutya elvezette.

Egy kicsi, sima homokban kotort a kutya. Dühösen vakogva, csahintva, vicsorgatva. Kapart.

Aztán egy kezet kapart ki.

Az asszony a tíz körmével esett neki a homoknak, s nemsokára ott volt előtte az ura. Megrothadva, megundokodva. A nyakán volt a rézveretes szíj.

A fiát is meglelte. Úgy feküdt a gyerek hason, a fejében volt a nagy kalapja, ahogy azt megemelte, ott volt a fejcskáján a nagy szakadás. Nézte az anya száraz szemekkel. Csak egy botütés és vége. Nem szenvedett soká.

Egész nap elült a sír mellett. Estére bekaparta a homokot. Kis dombot rakott rá s a dombba két kórót tűzött kereszt formán, akkor elment kelet felé.

Reggelre nyáját ért.

- Hun van az a veres juhász, - kérdezte - aki tavaly errefelé legelt?

- Szögödébe - mondták idegen juhászok.

- Ugye.

- Sok csintalanságot leltek rá a pandúrok, elvitték vallatni.

Az asszony meg se szállt, elindult s ment Szögödébe.

Harmadnap odaért. Ment a csendbiztoshoz, s mindent előmondott.

Pandúrok mentek ki, s őt is vitték, szekéren, lovon.

Felásták a sírt, leírták, amit láttak. Levették a szíjat a hótt juhászról, s vissza Szögödébe.

A vizsgálóbiztos vallatott.

Egyik rabot a másik után. Szó szóra ment, ez a szó a másikra hajazott, a veres juhászra lassan sereg lopás, gyilkosság igazolódott. Már megérett a kötél, mikor azt mondja a vizsgáló ember:

- Hát a Bodri juhász?

A veres ember szeme meg se rezdült.

- Bodri juhász?

- Az, úgy híjták, míg élt.

- Míg élt?

- Míg élt, Bodri juhász volt a neve. Hát az hova lött?

- Nem esmerem, uram.

- Ott legeltetett kendtek mellett a csobori pusztán. A kisfiával.

- Lehetséges.

- Esmeri mán?

- Hajazok. Amék elment a Dunántúlra.

- Azt kellene tudni, hova ment. Dunántúlra-e vagy merre?

- Vót nálam, mikor elment, igen. Hogy valami baja van a törvénnyel, egy időre elmegy nap-szállatra.

- Szállatra, vagy nyugovásra?

- Nyugovásra, gondolom.

- Én is úgy gondolom. Hát azt is kend nyugtatta el.

- Én, uram?

- Fiával egybe.

- Soha, uram.

- Nézze, gazda, magának mán úgyis kész az igazság. Még azt az egyet meg kell ismernie. Mit tett magának a Bodri juhász?

- Semmit, uram.

- Semmit se tett?

- Nekem egy szalmaszálat se tett keresztbe.

- Akkor mér mondta kend a csüri csárdában, hogy a Bodri juhász is ott legeltet, ahun nem kéne?

A veres juhász megrántotta a szemöldökét.

- Nem mondtam én azt.

- Hallották.

- Azt nem hallotta senki fia.

- Hallották, maga tudja jól. Kinek mondta?

- Ha mondtam, nem azért mondtam.

- Hát miért?
- Nem miatta szoltam, juhásznak ott szabad legeltetni, ahova szegődése van.
- Háromszáz juha volt. Hova lett vele? Főd hátán el nem sikkadhatott. Igaz?
- Igaz.
- De ha ő nincs, a juhának meg kell lenni. Birka vót vagy juh?
- Inkább birka vót, ha vót.
- Vót, vót. Övé vót, vagy uraságé vót?
- Ű tudná megmondani.
- Magának hogy mondta?
- Én nem szoltam vele soha.
- Akkor honnan tudja?
- Mondták. Láttam. Mellettem legeltetett. Nem volt beszélő ember. Hallgató ember vót.
- Hallgatott?
- Hát... hallgatott.
- Akkor is hallgatott?
- Mikor?
- Mikor kendtek agyonverték a bottal. Ütet is meg a fiát is.
- Fia is vót?
- Vót egy fia. Csak egyet vágott kend a fejére, kész vót.
- Ne tessék nekem ilyet mondani. Én nem beszéltem vele soha, se vele, se a fiával.
- Ha nem beszélt vele, akkor nem beszélhetett. Hallgató ember volt.
- Mit akar tőlem a tekintetes úr?
- Hogy megkönnyebbüljön. Eggyel több vagy kevesebb. Gondolkozzon rajta.
- Nincs mit gondolkozzak.
- Ásót is vittek magukkal?
- Ásót?
- A számáron.
- Szamáron?
- Mer tiszta munka vót.
- Nem enyém, uram.
- A birkát elhajtották?
- Vót nekem birkám, tekintetes uram, nem vótam kíváncsi a máséra.
- Pedig szép birka vót. Háromszáz. Derék ember vót a Bodri juhász. Maga szerezte, maga takarította.
- Lehetséges. Nem tudok felőle.
- Ott van a birka még most is a nyájjal, vagy eladta kend?

- Nekem ilyet ne tessék mondani.

- Hajja-e kend?! Nem gyermek! Aki beismerte minden bűnét, ne cigánykodjon háromszáz birka miatt. Mi az kendnek? Most, mikor már tisztán mehet az Isten elébe, a Bodri juhász szennyezze be a lelkit kendnek?

- Nem tehetek róla.

- Szembe köpöm kendet, mint egy taknyos gyereket. Odamentek, napszállat után fejbeütötték, a kutyákat is elölték, a homokba ásták.

A veres juhász megmakacsolta magát, a szeme égett, és szembenézett a vizsgálóbíróval.

- Nem illet, uram.

- Lóduljon kend, pimasz. Nem akarom többet kendet látni.

A juhász megingott.

- Ki a szemem elől. Nyájajuhász kend? Csorvasz himpellér! Tudja meg, hogy az akasztófán sem lesz békessége.

- Ami nem enyém, nem vehetem magamra.

- Mars!

A juhász megfordult, s elindult nagy, kemény léptekkel az ajtó felé. Mikor odaért, s a kezét rá akarta tenni a kilincsre, hátratántorodott.

Nem tudott a kilincshez nyúlni. Nem tudott moccanni, csak nézett, nézett mereven, és a szája elkezdett habot verni.

A kilincsre akasztva ott lógott a szíj, rézzel kiverve.

A juhász lassan a fejéhez nyúlt, aztán visszafordult.

- Tekintetes uram... beismerem...

A vizsgálóbíró nem szólt egy szót se, csak nézett az emberre parázs szemmel, csak úgy égett a szeme.

- Mink öltük meg Bodri juhászt a háromszáz birkájáért meg a két szamaráért.

Evvel meghajtotta a fejét.

A vizsgálóbíró nézte, azután csengetett.

Két pandúr lépett be.

- Vigyétek. Adjatok neki huszonöt botot.

A juhász lehajtotta a fejét, és megrokkadtan ment ki az ajtón.

- Köszönöm alássan.

A bíró utána nézett s eltűnődött:

- Barbárok.

1931

CSATA

A két lány reggel óta együtt kapált.

A nehéz dologban már összeszoktak, s feltámadt köztük a munkabarátság. Egészen elfeledték, vagy inkább természetesnek érezték, hogy egyikük nagygazdálány, aki csak szeszélyből kapál, a másik szegény lány, akinek kenyere a kapa.

Végin voltak a rendnek, s már vagy tizedszer értek le az útszélre, ahol legelőször kezdték a munkát.

- Jaj, derekam, jaj, csontom! - kiáltott a nagygazdálány, amint egy percre megállottak pihenni.

Két tenyerét hátratette, úgy nyomogatta vele gerincét, amely megfájdult a hosszas görnyedéstől.

- Meg kell kenni! - nevetett csendesen a másik, s szintén felegyenesedett, mint a fiatal vessző; meg sem látszott rajta, hogy hajlott az imént. Tetszett neki a kényes gyerek, aki már belehal tíz órára egy kis kapálásba.

- Nem jövök én többet káposztát kapálni! - duzzogott Klári, a nagygazdálány. - Úgy kell vigyázni, az ember majd megmered. Ha egy kicsit megmozdítom a kapával, mingyárt kidül!

- Kényes a káposzta, mint a kisasszonyok! - mosolygott csendesen Erzsi.

- Kényes az én derekam!

- Kényes vagy te magad is, mint a káposzta!

Nevettek.

Szekérzörgést hallottak, s egyszerre néztek el jobbra, a falu felé, le a völgyes síkra.

- Vajon ki jön erre? - mondta Klári.

- Pataki Pista - szólt természetesén Erzsi.

- De könnyen megismered!

- Ismerem.

Egyszerre valami került közéjük, Pataki Pista nagyon jár mostanában Klári után. A lánykának el is pirult az arca. Sietett sort fogni, tovább kapálni, hogy a legény itt ne kapja éppen az útfélen.

Egyet-kettőt szisszent, mert most meg attól fájdult meg a dereka, hogy újra hajolni kellett, de már nem volt kedve sem tréfára, sem bizalmasságra.

Dolgoztak.

Sűrű apró gyom verődött fel a káposztasorok közt; még ártalmatlanok voltak, de azért a vékony káposztaszálak gyáván, félve nyúltak fel közülük, s egyikük se mert arra gondolni, hogy szembeszálljon, harcra keljen a buja dudvákka, a fiatalon is vastag kakastaréjjal, a hamar soklevelű bürökkel, az alattomosan meglapuló, drótszárú porcfüvel meg a többi ismeretlen bennszülött ellenséggel, akik itthon vannak itt a káposztakertben, és mire észrevennék, már mind eleszik az életet a drága kis ültetvények elől, akik kecsesen, ijedten emelik harmatos, kövér levelüket.

Kláríka haladt elől. Ő a gazda, ő az első.

Hiába, nem soká bírta, pihenni kellett. Felegyenesedett hát, s rátámaszkodott a kapára.

- Jaj, teremtőm, de megvénültem - mondta.

- Nem vénülsz te meg soha, Klári.

- Miért?

- Mert már tíz órára fáj a derekad a kapától.

- Hisz annál hamarább!

- Ó, aki nem bír kapálni, nem megy kapálni; pedig aki nem kapál, sose vénül az meg - bölcsekedett Erzsí.

A nagygazdálány nevetett, s úgy rengett-ringott a felsőteste a kapanyélen, mint rózsatő lombja a karón.

Erzsí is felállott. Az ő arca is piros volt, de nem foltos fehérrel tarka, mint az almavirág, mint a Klári arca, hanem egyszínű, árnyatlan, húspiros, olyan volt a karja is, a nyaka is, le a vállon az ingvállba, ameddig a nap süti.

Átvette mind a négy sort, s Klári hagyta, hogy szapora munkájú kapája az ő dolgát is végezze.

A szekér nemsokára itt volt. Erzsí annál buzgóbban dolgozott. Nem akart szóba állni a legénnyel. Úgyis nagyon nem tisztességes dolog, hogy egy ilyen kisgazdalegény, ahelyett hogy keresne magának egy jó dolgos, neki való szegény lányt, nagygazdálány után szalad... Erzsí haragosan húzta össze a szemét, s úgy dolgozott, mint a gép.

És mégis neki kiáltott először Pataki Pisa, mikor itt zörgött csendes rázással a szekere.

- Téged se fogadnálak meg, Erzsók!

Erzsí érezte a megalázást. Csak azért szólt hozzá, mert hozzá szabadon szólhat. Ő csak szegény lány. Fajtája...

Összeszorította a fogát, hogy ne is felelhessen.

- Nem vigyázol a kisasszonyra! - tette hozzá a legény.

- Ó, az ördög vigye el! - nevette el magát a nagygazdálány. - Mért volnék én kisasszony?

- Hásze parapli van a kezedbe!

- Az a! - nevetett a lány, és a nap felé emelte a kapát. - Jobb volna, ha idejönne, osztán árnyékot tartana, míg mi dolgozunk.

- Ó, árnyékon csak heverni jó, nem dolgozni! - szólt bele Erzsí.

- Énnye, pedig mán ugrottam lefele - tréfált a legény.

A két sárga ló továbbvitte a szekeret, s a legény visszafordult az ülésdeszkán, úgy kiabált ide:

- Jaj istenem, teremtőm, hogy rakom fel azt a kis lucernát. Jöhetnél segíteni, Erzsus, látom van érkezésed, Klárit, ezt nem merem híjni!

- Pedig elmennék!

- Jaj, megáld az Isten! Rám fér a segítség, mint a hátamra a bot.

- Majd odaszánom ezt a kapanyelet! Jó?

- Jó bizony!...

Nevetve néztek egymásra, s Erzsiben forrt a méreg. Nagyon-nagyon illetlennek találta ezt a hosszú diskurálást. Látszik, milyen a lány, a nagygazdalaný. A dereka elfárad, de a nyelve nem... Kell az? Így kiabálni utána egy legénynek?

Lesütötte a fejét, s vágta, de úgy vágta a földet, ahogy csak lehetett.

Klári még sokáig viháncolt magában, míg csak hallani lehetett a legény füttyülését, aztán fanyalogva ment utána Erzsinek.

- No, eressz engem is... Mán jó van... Bírom mán a kapát!

Elfoglalta az első két sort, s szótlánul haladtak előre.

- Hej, derék legény a!... - szólalt meg egyszerre csendes őszintén Erzsi.

Klári kuncogva nevette el magát.

- Olyan, mint a többi.

- Nem olyan!... Derék legény ez... Kevés van ilyen... Nem iszik, nem pipál! Nem szórja el a pénzt.

Fontoskodva beszélt, mint a szegény asszonyok, akiknek minden nagy dolog, s akik mindig panaszkodnak, ha felveti is őket a bőség.

- Csendes ember - folytatta egyhangú, szürke darálással -, de igen jó dógos. Nem sok kell neki. A múltkori bálon se kötött ez egy krajcárt se, csak amit muszáj vót. A koronát a belépésnél.

- Hát a muzsikusoknak nem adott?

- Adott négy krajcárt, csak hogy éppen meg ne szólják. Belökte a kalapba. Aki akarta, azt is gondolhatta, hogy tán húsz krajcárt is adott.

A nagygazdalaný megütődött. Valamit nem értett. Kevesellte a gavallérságát. Mintha a szegénység szaga csapta volna meg az orrát.

- Jó ember. A feleségéhez is jó lesz. Az anyját is úgy tartja, mint a pohárba. Pedig az egy préda asszony, moslékba önti a paszulylevest, ha megunja enni. A múltkor is mustrálta érte a fia... De ez nem becsüli a maradékot. Az minden másodnap főzni akar.

A nagygazdalaný csodálkozott. Olyan lassan kapált, mintha aludna. Erzsi minden vágással ott volt a sarkában. Ő sietett. Beszélt.

- Van is neki. Van egy kis földje. Ötköblös. Az apjárul maradt, avval ű már azt teszi, amit akar. Ha megházasodik, azt ű magával viszi. Jól jár vele valaki.

Újra hallgattak. A nagygazdalaný megszólalt:

- Ötköblös! A mi kertünk alja is ötköblös.

De Erzsi nem ügyelt semmire. Folytatta:

- Jól imádkozott az Istennek, akit ez elvesz. De meg is érdemli a jó asszonyt. Dógosat. Amék rendbe tartsa, mosson rá, főzzön neki. Olyat, amék tudja, milyennek kell lenni a derék szegény asszonynak. Se sokat, se keveset... Mert mégis nem kódus. Háza van, földje van... Meg kell lenni, ami dukál.

Már ezt úgy mondta, hogy kést forgat a másik lány szívébe.

Klári a hangjából érezte meg, s bíborvörös lett az arca a szégyentől, hogy ez a kapás lány felteszi őrá azt, hogy ő hozzá tudna menni ahhoz a legényhez. Izgatott volt, dühös. Ha egy szál káposztát kivágott, észre sem vette, rátaposott.

Erzsi folytatta:

- Hát bolondulnak utána a lányok... mert tud a nyelvükön. Szeret velük tréfálni, de azért meggondolja az, kit vesz el... Más is meggondolhatná, hogy csábítgassa-e azért, hogy olyan igen szép a bajusza.

- Jó lesz a kapa alá nézni! - kiáltott rá Klári.

Erzsi ijedten vette észre, hogy egy szál palántát kiborított. Az elsőt a mai napon. Lehajolt és elültette.

Szótlanul, versenyezve dolgoztak tovább.

A nap égetően meleg kezdett lenni. Klári megállott, és levette piros pettyes fehér réklijét, s ledobta. Ő is ingvállban maradt.

Nemsokára végére értek a sornak. Pihenés nélkül fordultak vissza az új rendben.

A hőség rettenetes, kiállhatatlan volt. A nap így még égetőbben perzselt, szabadon érte a bőrét, kivágott nyakát, le az ingváll alá, keresztül az ingen.

Hirtelen elhatározással otthagya a kapáját, s visszament a rékliért.

Amint a piros pettyekre pillantott, valami villant fel az agyában.

Hisz az a legény ragyás! Tele van az arca himlőhellyel!

Míg a réklit felöltötte, odafordult Erzsi felé, s azt kiáltotta neki gúnyosan, megvetően:

- Ragyás... Hisz az ragyás!

Erzsi meghökkent. Mintha rémlene neki is, de nem emlékezett reá.

Hiába idézte maga elé az arcát, nem látta rajta. Hanem eszébe jutott, hogy mikor még kisiskolások voltak, éppen mikor az öreg tanítót temették, Pataki Pista nem volt iskolában, mert nagyhimlős volt!... Lehet, hogy ragyás... de csak nagyon kicsit...

- Nem is látszik rajta! - mondta határozottan.

- Nem! - kacagott fel Klári. - Ilyen ragyák vannak rajta!

A mutatójja első ízét mutatta.

Jóízűen kacagott.

- A mán csak utolsó, ha valaki ragyás! - mondta.

A szava mint az éles kő vágott Erzsi szívéhez.

- Azér jó vón, ugye! - csapott vissza egy mérgezett szót.

Klári felcsattant:

- Mit... Mit képzelnek ezek! Hát azt hiszed, nekem egy ragyás is jó?!

- Jó bizony a szépe! Kiválogatják! Oszd azt hiszik, hogy szegény lányoknak mán a csutkája is jó, meg a törekje!

Klári csípőre tette a kezét. Erzsi is harcra készen nézett farkasszemet a kapa mellől.

Egy percig végig-végigméreggették egymást.

Akkor a nagygazdálány megrántotta a vállát.

- A cipőmről se ráznám le a port egy ragyásért... Eriggy csak utána, nem szakasztom le előled.

- Nekem semmi közöm hozzá...

- Látom!

- Hát nem jól látod!

A kapásleány lehajolt, s tovább dolgozott.

A nagygazdálány pedig lesimogatta a ruháját, megrázogatta magát, hogy a szoknyája ráncai jól essenek, a réklíje gyűrődései elsimuljanak, s öt ujjal elfésülte a homlokáról a rövid hajakat. Aztán hátat fordított a kapálásnak, s elment a sarki bokorhoz, amelyre le volt dobva a vasalt sárga kendője, azt felkötötte, gondosan, csinosan.

Észre sem vette, hogy amerre járt, mindenütt utat vágott kis cipője a megkapált szegény palánták közt.

Mikorra elkészült, hogy hazamenjen, Pataki Pista már megint itt volt a lucernás szekérrel. Megállította a lovakat, úgy tett, mintha valami baj volna.

- Hova, hova, Kláríka?

- Két szemem után.

- Jobb a négy szem után. Újj fel na...

Klári kényesen fordította el a fejét. A legény újra biztatta.

- Jobb lesz itt a lucernába. Akár a hintó, akár ez. No, Kláriska!

Klári megvetően, gyűlölködve nézett az arcába.

A szeme beszélt a szája helyett.

- Menjen a fajtája közé. Négykrajcáros gavallér... Ott az a jány! Intsen neki. A nem bánja, ha rücskös is!... Azért annak maga a legszebb!

Elbillent, hogy csak úgy röpült a szoknyája, és szaporán átment a lovak előtt az út túlsó felére, s nemsokára letért a gyalogösvényre, keresztül a búza közt.

A legény meg csak nézett, nézett, utánanézett a gögös kis pávának, aki éles késsel metszette ketté minden reménységét.

Utánanézett, hogy kavarodik bele a kék szoknya a zöld búzába, hogy virít ki a fényes sárga kendő csillogva a napfényen, s hogy távozik, hogy eltűnik, mint hajnali álom, amely olyan nagyon szép s olyan könnyen elillanó...

Végre visszanézett a káposztaföldre.

Erzsi akármilyen lassan dolgozott is, ekkorára már egészen közelre ért.

A legény gubbasztva ült a szekérben, s hosszan nézte el a fürgén, ügyesen dolgozó leányt, az egészséges, izmos testet... Addig nézte, addig nézte, míg végre ott állott előtte. Az útnál. S felegyenesedett.

- Erzsi te...

A lánynak lángvörös volt az arca, de a karja is, a nyaka is... Meleg van. S a szeme könnyes volt.

- Hová ment ez?

- Hová! - rántotta meg a vállát a lány. - Hát tisztult a gazbul. Mintha ez a káposzta, ni, csak kihúzná a lábát, osztán elmenne a hazájába, mert itt nem jó a dudva közt.

A legény nemigen értette. De azért ott felejtette a szemét a lányon, akit olyan jól ismert, hiszen mindig együtt élnek, mióta élnek, csak éppen az nem jutott eddig eszébe, hogy...

A lány hirtelen felpillantott, s élesen, kíváncsian nézett a legény arcába. Kutatva futott végig az arca színén egypárszor, aztán mosolyogva sütötte le újra a tekintetét.

A legény kitalálta, hogy ez most megnézte: csakugyan ragyás-e? Elvörösödött, mélyről jövő hőségtől, amely kitüzesítette barna arcszínét.

- De te azért tűröd a ragyást?... - mondta csendesen.

A lány csiklandósan felkacagott. Fojtva, befelé. A nevetés megrázta az egész testét, s a melle rezgett. Keményen, a kemény ingben.

A legény is nevetett. A fogai fehéren villogtak ki, mint a farkasé. Harapósan.

- Na megállj... te rigó!... Hász én nem tudtam... Honnan tudtam vóna, hogy te... szereted a ragyást!

A lány hangosan felkacagott, s az arcán lecsordult egy könnyesepp.

Elfordult, el akart menni, de azért ott maradt. Állva, háttal, lehajtott fejjel.

A legény szívvel, örömmel, tűzzel, hallgatva nézett a lányra, a derék asszonynak érett teremtésre, s megszólalt:

- De most már tudom... Hallod... Tudom már, ne búsujj!

A lány elszaladt. Végig, végig a káposztáson. Ott kapta fel valahol a Klári otthagyt kapáját. Azzal kezdett új rendbe a túlvégen.

A legény utána nézett. Nevetett rajta, hogy a lány egyszer sem pillantott többet vissza.

- Tudom én azér! - billentett az ujjával. - Szaladhatsz már.

És igen-igen jó kedvvel rántotta meg a gyeplőt.

Mikor messze elment, mikor már régen nem hallotta semmi neszét a szekérszöregnek, akkor Erzsi felállott, felegyenesedett, és nagy lélegzettel, győztesen, diadalmasan nézett végig a csatatéren.

És könnyes szemmel bámult arra, amerre elment a ragyás...

Aztán tovább kapált.

S a kényes, vékony úri palánták vidáman maradtak el mögötte hosszú sorral, hogy megszabadultak az erőszakos, erős vetélytársaktól, akik elszíjták előlük az életet. És a karcsú kis testek úgy emelték fel a leveleket, mintha napernyőt tartanának a nap ellen.

1911

HÉT KRAJCÁR

Jól rendelték az istenek, hogy a szegény ember is tudjon kacagni. Nemcsak sírás-rívás hallik a putriban, hanem szívből jövő kacagás is elég. Sőt az is igaz, hogy a szegény ember sokszor nevet, mikor inkább volna oka sírni.

Jól ismerem ezt a világot. A Soósoknak az a generációja, amelyből az apám való, megpróbálta az ínségnek legsúlyosabb állapotát is. Abban az időben napszámos volt az apám egy gépműhelyben. Ő sem dicsekedik ezzel az idővel, más sem. Pedig igaz.

És az is igaz, hogy soha már én jövőendő életemben nem kacagok annyit, mint gyermekségem e pár esztendejében.

Hogy is kacagnék, mikor nincsen már piros arcú, vidám anyám, aki olyan édesdeden tudott nevetni, hogy a könny csorgott a végén a szeméből, s köhögés fogta el, hogy majdnem megfojtotta...

És még ő sem kacagott úgy soha, mint mikor egy délutánt azzal töltöttünk, hogy hét krajcárt kerestünk ketten. Kerestünk és találtunk is. Hármat a gépfiókban, egyet az almáriumban... a többi nehezebben került elő.

Az első három krajcárt még maga meglelte az anyám. Azt hitte, többet is talál a gépfában, mert pénzért szokott varrni, s amit fizettek, mindig odarakta. Nekem a gépfia kifogyhatatlan kincsesbánya volt, amelybe csak bele kell nyúlni, s mindjárt van terülj asztalkám.

El is bámultam nagyon, mikor az édesanyám kutat benne, tűt, gyűszűt, ollót, szalagdarabokat, zsinórt, gombot, mindent szétkotor, s egyszerre csak azt mondja nagy bámulva:

- Elbújtak.

- Micsodák?

- A pénzecskék - szólt felkacagva az anyám.

Kihúzta a fiókot.

- Gyere csak, kisfiam, azért is keressük meg a gonoszokat. Huncut, huncut krajcárkák.

Leguggolt a földre, s olyanformán tette le a fiókot, mintha attól félt volna, hogy kirepülnek; úgy is borította le, egyszerre, mint mikor kalappal lepkét fog az ember.

Nem lehetett azon nem kacagni.

- Itt vannak, benne vannak - nevetgélt, s nem sietett felemelni -, ha csak egy is van, itt kell neki lenni.

Leguggoltam a földre, úgy lestem: nem búvik-e ki valahol egy fényes pénzecske? Nem mozgott ott semmi. Tulajdonképpen nem is nagyon hittük, hogy van benne valami.

Összenéztünk, és nevettünk a gyerekes tréfán.

Hozzányúltam a fenekével felfordított fiókhoz.

- Pszt! - ijesztett rám az anyám. - Csendesen, még kiszökik. Te még nem tudod, milyen fürge állat a krajcár. Nagyon sebesen szalad az, csak úgy gurul. De még hogy gurul...

Jobbra-balra dőltünk. Sokat tapasztaltunk már, hogy igen könnyen gurul a krajcár.

Mikor felocsúdtunk, én megint kinyújtottam a kezem, hogy felbillentsem a fiókot.

- Jaj! - kiáltott rám újra az anyám, s én megijedtem, úgy visszakaptam az ujjamat, mintha a sparherthez ért volna.

- Vigyázz, te kis tékozló! Hogy sietne már kiadni az útját. Addig a miénk, míg itt van alatta. Csak hadd legyen ott még egy kis ideig. Mert látod, mosni akarok, ahhoz szappan kell, szappanra legkevesebb hét krajcár kell, kevesebért nem adnak, nekem már van három, még kell négy, az itt van ebbe a kis házikóba; itt lakik, de nem szereti, ha háborgatják, mert ha megharagszik, úgy elmegy, hogy sose látjuk többet. Hát vigyázz, mert a pénz nagyon kényes, csinnján kell vele bánni. Tisztességgel. Könnyen megáprehendl, mint az úri kisasszonyok... Te, nem tudsz valami csalogató verset, azzal tán ki lehetne csalni a csigabigahéjából.

Hányat kacagtunk e csacsogás közben. Tudom is én. De a csigabiga-csalogató nagyon furcsa volt.

*PéNZ bácsi, gyere ki,
Ég a háza ideki...*

Azzal felfordítottam a házat.

Volt alatta százféle szemét, csak pénz, az nem volt.

Az anyám savanyúan felhúzott ajakkal kotorászott, hiába.

- Milyen kár - mondta -, hogy asztalunk nincsen. Ha erre borítottuk volna ki, nagyobb lett volna a tisztesség, akkor lett volna alatta.

Én összekapargáltam a sok lomot, s beleraktam a fiókba. Az anyám ezalatt gondolkozott. Úgy eltörte az eszét, nem tett-é valahova valaha valami pénzt, de nem tudott róla.

De nekem fúrta valami az oldalamat.

- Édesanyám, tudok én egy helyet, ahol van krajcár.

- Hol, fiam, keressük meg, míg el nem olvad, mint a hó.

- Az üveges almáriumba, a fiókba vót.

- Ó, boldogtalan gyermek, be jó, hogy elébb nem mondtad, most asse lenne.

Felállottunk, s mentünk az üveges almáriumhoz, aminek nem volt üvegje már régen, de a fiókjában ott volt a krajcár, ahol én tudtam. Három nap óta készültem kicsenni onnan, de sose mertem. Pedig cukrot vettem vóna rajta, ha azt is mertem vóna.

- No, van már négy krajcár. Sose búsulj már, fiacskám, megvan a nagyobbik fele. Már csak három kell. Osztan, ha ezt az egyet megkerestük egy óra alatt, azt a hármát is megleljük uzsonnáig. Még akkor is moshatok egy rendet estig. Gyere csak szaporán, hátha a többi fiókba is lesz egy-egy.

Hiszen ha minden fiókba lett volna. Akkor sok lett volna. Mert az öreg almáriom fiatalabb korában olyan helyen szolgált, ahol sok duggatnivaló lehetett. De nálunk nem sok terhe volt az árvának, nemhiába volt olyan göthös, szúette, foghíjas.

Az anyám minden új fióknak tartott egy kis prédikációt.

- Ez gazdag fiók - vót. Ennek sose vót semmije. Ez meg mindig hitelbül élt. No, te rossz, nyavalyás kóduš, hát neked sincs egy krajcárod. Ó, ennek nem is lesz, mert ez a mi szegénységünket őrzí. No, neked ne is legyen, ha most az egyszer kérek tőled, most se adsz. Ennek van a legtöbb, ni! - kiáltotta kacagva, mikor kirántotta a legalsó fiókot, amelynek egy csepp feneke se volt.

A nyakamba akasztotta, aztán leültünk nevettünkben a földre.

- Megállj csak - szólt hirtelen -, mingyárt lesz nekünk pénzünk. Az apád ruhájába lelek.

A falba szegek voltak verve, azon lógtak a ruhák. S csudák csudája, ahogy a legelső zsebbe belenyúlt az anyám, rögtön a kezébe akadt egy krajcár. A szemének alig akart hinni.

- Megvan - kiáltotta -, itt van! Mennyi is van már? Meg se győzzük olvasni. Egy-kettő-három-négy-öt... Öt! Már csak kettő kell. Mi az, két krajcár, semmi. Ahon öt van, ott akad még kettő.

Nagy buzgósággal kutatta végig az összes zsebeket, de sajnos, hiába. Nem lelt egyet sem. A legjobb tréfa sem csalt ki sehonnan még két krajcárt.

Már nagy vörös rózsák égtek az anyám arcán az izgatottságtól s a munkától. Nem volt szabad dolgoznia, mert mingyárt beteg lett tőle. Persze ez kivételes munka, a pénzkereséstől nem lehet eltiltani senkit.

Eljött az ozsonnaidő is, el is múlt. Mingyárt este lesz. Az apámnak holnapra ing kell, és nem lehet mosni. A pusztá kútvíz nem viszi ki belőle azt az olajos szennyet.

És akkor a homlokára csap az anyám.

- Ó, ó, én, én szamar! Hát a magam zsebet nem néztem meg. De bizony, ha már eszembe jut, megnézem.

És megnézte. És tessék, ott is lelt egy krajcárt. A hatodikat.

Lázások lettünk. Most már csak egy kell még.

- Mutasd csak a te zsebedet is! Hátha abba is van.

Az én zsebem! Nojsz, azokat megmutathattam. Azokban nem volt semmi.

Bealkonyodott, és mi ott voltunk a hiányos hat krajcárunkkal, mintha egy se lett volna. A zsidónál nem volt hitel, a szomszédok éppoly szegények, mint mi, s csak nem kérünk egy krajcárt!

Nem volt más mit tenni, mint tiszta szívből kinevetni a nyomorúságunkat.

És akkor beállított egy koldus. Éneklő hangon nagy, siralmas könyörgést mondott.

Az anyám majd belebódult, úgy ránevetett.

- Hagyja el, jó ember - mondta -, ma egész délután itt heverek, mert nincs egy krajcárom a fél font szappanhoz, hibázik az árából.

A koldus, jámbor arcú öregember, rábámult.

- Egy krajcár? - kérdezte.

- Hát.

- Adok én.

- No még a kéne, kódustól alamizsnát.

- Hadd el, lyányom, nekem nem hibádzik. Nekem már csak egy hibádzik, a kapa föld. Avval minden jó lesz.

Kezembe adta a krajcárt, s nagy hálálkodással eldöcögött.

- Na, hála légyen - szólt az anyám -, szaladj hát...

Ekkor egy pillanatra megállt, aztán nagyot, nagyot kacagott.

- Jókor van együtt a pénz, hiszen ma már nem moshatok. Setét van, oszt lámpaolajam sincs.

Fuldoklás jött rá a kacajtól. Keserves, öldöklő fuldoklás, és ahogy odaállottam alá, hogy támogassam, amint két tenyerébe hajtott arccal hajlongott, valami meleg ömlött a kezemre.

Vér volt, az ő drága vére. Az anyámé, aki úgy tudott kacagni, ahogy a szegény emberek között is csak kevés tud.

1908

SZEGÉNY EMBEREK

Két szegény ember forgatta a földet a kert felső szélén.

Egymás mellett mentek az ásóval. Az öreg folyton diskurált, s a fiatal annyira szórakozott volt, hogy szinte tehetetlenül állott meg, valahányszor az öreg megakasztotta a munkában hiábavaló beszédével.

Ez a fiatal munkás kemény fekete ember volt, vásott barna ruha volt rajta, katonabakancs és rendkívül ócska katonasapka, amelyet csak azokon a lenyűtt és félig csontvázra vált katonákon látni, akik tíz, tizenöt, húsz hónapos lövészárkok után vánszorognak olykor végig az utcán, apatikusan és gépiesen.

- Má mondtam a vénasszonynak, hogy dugja el a fokhajmát - szólt az öreg, aki a feleségét mindig vénasszonynak emlegette, s megint megállott, az ásó nyelére támaszkodva. - Aztat ilyenkor kő eldugnyi a földbe. Ősszel. Akkor lesz jó tavasszal.

- Nem fagy ki? - szólt tűnődve a fiatal.

- Nem. Sohase. Nem árt annak egyátjáján semmit a fagy, ha a földbe van. Mer ha rágyün a föld, akkor be van takarva, akkor nem árthat neki a fagy... Pedig most az is drága, a fokhajma.

A fiatalember, mintha ráléptek volna, összerándult.

- Minden drága - mondta sötéten, s az ásóját emelte.

- Minden nagyon drága - bólintott az öreg. - Rettenetesen drága. Egy kiló kenyérnek az ára huszonhat krajcár; e még nem vón drága, de nem lehet kapni. A nagy világér sehun nem lehet kapni. Abba a mi falunkba meg a jóisten tudja micsoda jedző szorult, hogy minálunk sose kapni lisztet, cédulás lisztet. Más falukba mindenütt ellátták az emberiséget, csak éppen minálunk nem. De meg a minap avval jön a vénasszony, hogy a jedző még aszongya, hogy aszongya: aki pedig üt a szentekkel esszeházásítja, annak ű ellássa majd a baját.

Megcsóválta a fejét, s kicsit nevetett.

- Pedig a mostani világba könnyen megy, hogy az ember a jedzőt a szentekkel esszeházásítja.

A fiatalember most keményen a szemébe nézett az öregnek, s mintha nagy és erős dolgot jelentene ki, így szólt:

- Látja, István bátyám, én csak három napja vagyok itthon, de ezt én nem érthetem. Rossz világ ez! Tuggya... Én huszonhat hónapig voltam a fronton, de mondhatom, nekem semmi rövidségem nem vót.

- Meghiszem.

- Nekem ételem, italom megvót. Hús annyi vót, marhahús, hogy mán nem is akartuk ennyi. Mán kifordult az ember szájából a hús.

- Hő, jó vón itt. Egy kiló marhahúsnek az ára tizenkét korona. Aszongyák. Mer én bion nem vettem.

A fiatalember kissé fátyolos szemmel soká nézte; szembenézett vele.

- Mit evett fröstökre?

- Hát igen jó paprikát vettem én a múltkor a szerbtől, Kovács Jánostól, merhogy ű most a szerb, mióta nincsen szerb... Tizenkét darabot adott tíz krajcárért. Még nem is drága, aszondom. Azt ettem vagy kettőt, kenyérrel.

A katonaember már nem figyelt, már a szeme megint messze kalandozott, magába merült. De az öreg folytatta.

- Ebédre meg igen jó iborkát savanyított nekem a feleségem, hát ebédre meg aztat eszek a kenyérhe. Ha osztán vacsorára hazamegyek, főz a vénasszony. Bablevest vagy krumplilevest, ahogy gyün, máma ugyan káposztát. Mer az embernek megterem a kertjibe a krumpli is meg a káposzta is, az idén bion nem sok termett, de az is jó, azt is meg kell köszönni a jóistennek.

- Lisztje van?

- Hát van két méter búzám. Tiszta. Muszáj nekik örlési engedélyt adni. Azt kaptam részibe. Meg a cédulás lisztet is kiszedi a vénasszony.

- Zsírja van?

- Avvan, hála istennek, jó órába legyen mondva. Avvan, hogy ne hazuggyak, van még vagy két liter.

- Csizmája van?

- Hát ammán nemigen van. Ezt a bakancsot vettem. Ki győzne most hatvan pengőket adni egy pár csizmaér, még ennek is nagyon örülök, hogy erre a bakancsra szert tehettem.

Az ember lassan elfordította a szemét az öregről.

- Huszonnyóc napom van, szabadság. Mi az itt, huszonnyóc nap! Most két nap Vargáéknál vótam, kaptam este négy pengőt. Vett a feleségem egy liter tejet harminc krajcárér, vett egy negyed kiló szalonnát két forint ötven krajcárér, két kenyeret, kicsi pékkenyér, egy forint tízér, maratt tíz krajcár... Mi az huszonnyóc nap...

- Peig most mán rövidebb a nap, kisebb lesz a napszám - szólt a vén.

- Nekem semmim sincs télire... Három gyereke van... - mondta nehéz szóval, mintha a tüdejéből szakadna ki a szó.

- Gyerekek!... Bolondság! - mondta az öreg. - Elég bolondság. Sok embert bizony a vére ver meg. Csinálják a gyereket, osztán a gyerek nem kérdezi, apám hun veszi kend. Az kiköveteli az élést. Eriggy lopni!... Kérj a szomszédoktól; ha nem ad, vágd agyon...

Az öreg, vén korhelyek tágas hangján utánozta a más szavát, de a fiatal szinte megdermedt, szinte jéggé vált, csak rámeredt az öregre, s a szeme meghomályosodott, aztán lassan lehuynyódott a szempillája, s szédülő fejjel esett rá az ásó nyelére. Talán el is bukik a hirtelen szédületben, ha meg nem kapaszkodik benne.

- Dógozzunk mán! - mondta morogva.

- A nem kíméli az embert - fordult az öreg is az ásóra, s kényelmesen kezdett hozzákészülni a munkájához. - A gyerek. Az bög, ha éhes... Avval is csak hasítja az ember szivit...

Az ásó belemélyedt a földbe. Öt-hat nyomot vetett fel, már megint nem bírta szó nélkül.

- A nem jó, az a te ásód. Nem ilyen kötött földhöz való ásó. Avval nehéz dógozni. Szaporátlan, mer igen hosszú ásó. Kurta ásó kell az ilyen nehéz földhöz. Acélásó. Mint az enyém. Nem is túl hosszú, könnyen megy a földbe, van neki nyomintója is: mingyán szaporább a munka vele. A kapám is acélkapa. Micsoda. Evvel az acélkapával szétvágom az idevalósiak minden kapáját.

A fiatalember odanézett az öreg ásójára s nagyot sóhajtott.

Azután a maga ásóját nézegette el. Gyenge ásó, csínján kell vele bánni, mert hajlik. Csupa kín vele dolgozni ebbe a szijjas földbe.

S most egész tisztán látta, hogy be fog menni a házba. Ott van a bal sarokba a sifón. A sifónból vett ki pénzt a gazdasszony. Azt a sifónt egy szeggel ki lehet feszíteni, s annyi pénz van benne, ezrek!...

- Hát sturmba vótál-é? - kérdezte az öreg.

Ráemelte a szemét, a szeme előtt fátyolos volt a világ, nem értette a szót.

- Sturmba. Ugyi sokszor.

Csak bólintott. Nem jött ki hang a torkán.

- Fene lakodalom lehet - nevetett kicsit az öreg, s megcsóválta a fejét. - Csak neki egymásnak a késekkel, oszt a torkára... Kit öltél meg először?... Embert...

A fiatal munkás lassan megmozdult. Úgy, elkésve értette meg a szavakat.

- Nem embert - mondta fejét megcsóválva csendesen. - Lyányt... Fiatal lyányt először...

- Lyányt - mondta természetesen az öreg, mintha a világon a legegyszerűbb dologról volna szó.

- Mikor Sabácba vótunk - mondta lassan, kicsit rekedt, szórakozott szóval a fiatalember, s a katonasapka alá felhúzta tűnődve a szemöldökét, gondolkozva, emlékezve. - Kilőttek egy házból, az ablakon... Hármat lőttek; az egyik golyó úgy mellettem pattant el a kövön, a másik golyó a szakácsnak ment bele a tarisznyájába, így-e el is szakasztotta a combját, a harmadik meg a cugszfirenek ment be itt a bal pofáján, de olyan bitang szerencséje volt, hogy két fogát kiütötte, avval elment. Akkor a kapitány Jurovics kiadta a parancsot, hogy egy fénrik hat bakával menjen be, s aki a házba találkozik, mindenkit le kell vágni, a gyereket is.

Nyugodtan s komolyan beszélt, de a keze aludva babrált az ásó nyelén, s folyton arra gondolt, hogy mire elindul: elkésik... Valaki hazajön s akkor *nem lehet megcsinálni*... Megállott, hogy abbahagyja a beszédet is, amit kezdett s azonnal induljon... De a lába nem akart mozdulni, a keze nem akarta elereszteni az ásó nyelét... s a nyelve újra kezdte, folytatta a beszédet.

- Akkor bementünk a házba. Olyan kicsit emeletes vót a ház. Három az aljába levő szobákba ment, lenn is egy lakás vót, meg fenn is. Ők odale mit csináltak, nem tudom, de mi ketten a fénrik úrral bementünk az emeleten a házba. Ott vót egy rendes szoba, urasan, bútorok, minden... ott vót egy asztal, körül székek, az asztal meg vót terítve, étel, ebéd vót... mert éppen úgy vót, hogy dél vót, ott ültek...

- Ha.

- Igen. Ebédültek... De a fénrik úr olyan vót, mint a sárga halál, „zofort” aszongya... Azoknak villa vót a kezébe, meg kés, ettek... Az ablak be vót zárva... nem ők lőttek... Aztán megfőgtük a palláson, egy lyány vót ott, olyan szolgálólány, az puffogatott a pallásról... Minek az. Egy bolond vászonceléd azt tegye fel magába, hogy ű lövöldöz... mikor úgy jöttünk doppelrájba, az utcán. Kellett neki háromszor lüni...

- Osztán tik?

- Mi? - kérdezte a fiatalember, mintha álomból ébredne.

Az öreg rábámult.

- Osztán tik mindenkit levágtatok?

- Csak úgy, szuronyhegyivel... - morogta a katona.

- Osztán lány vót az első?...

- Mi?

- Aszontad, hogy az első lány vót...

De a katona, mintha megállott volna az esze, csak maga elé meredt, s mintha valahova távolba figyelt volna.

- Nagylyány, vagy kislyány?...

- Várjék csak - szólt a fiatalember hirtelen -, hazalépek egy kicsit, mert elfelejtettem az asszonynak megmondani, hogy hun a láda kócsa...

Gyorsan lenyomta az ásót a földbe.

- Most ütötte a tízet a toromba.

Ő maga is csak akkor vette észre, hogy kimondta a hazugságot, hogy a távoli óraütésekre figyelt: így határozta ő ezt még az éjjel, hogy mikor kilencet üt, elindul, de előbb azt fogja mondani, hogy tíz óra. Akkor osztán, ha valaha faggatnák: lesz egy tanú, hogy ő tíz órakor még itt vót...

Az öreg megcsóválta a fejét, s utánanézett, ahogy nagyokat lépve, szinte szökdelve ment a katona a kivörösödött bakancsaiban, a gyűrött szürke sapkát a szemébe húzva.

- Mit beszél ez? - mondta magában félhangon. - Hogy mán tíz óra.

Kivette a nikkellóráját a zsebéből, s jól megnézte.

Kilenc óra volt rajta, három perccel múlt el kilenc óra.

A katona kiment az utcára s rendes, lassú léptekkel ment előre a templom felé.

Úgy ment, ahogy előre elgondolta. Se nem lassan, se nem szaladva, de inkább gyorsan, mert munka közben ment el egy kicsit. Hát sietni kellett... Figyelt, hogy nem látja-e ismerős, akinek köszönni kell, de mégis, mikor a kerítésen kinézett egy nagy bajuszú ember, úgy meredt rá, mintha váratlanul a hóhérját látta volna meg. A szíve, mintha nagy kalapács lett volna belől, ritka nagy kondulásokkal verte a mellét. Mint mikor félreverik a harangot.

A templom mellett magas orgonabokrok közt kellett bemennie a setét útra. A bokrok már meglehetősen üresek voltak, a levél sárgán hullott le a földre, balról fiatal diófák állottak az út szélén s nagy, tágas felszántott kert, jobbról mély árok, szakadék, s annak a fenekén a patak rendesen csúszott. Az árkon túl volt a ház.

Körülpillantott, nem látja-e senki.

Errefelé már senki sem lakik, senki sem jár. Lemászott az árokba. Kicsit még mosolygott is magában, azelőtt sose jutott volna eszébe, hogy ebbe az árokba leereszkedjen. Csúnya akácok gödör, még a gyerekeknek se okos belemászni. De miket tanult ő katonasorban!... Hol járt, micsoda faluvégeken, hogy lopakodott ellenség után, vedettát lefűlelni, házakat megkerülni, falut felgyújtani, disznót, csirkét leverni, tehenet kihalászni, felét kivágni, a többijét otthagyni; szinte úgy érezte, mióta itthon van, most került először kedvére való helyre. Mi is ez az élet... Ez az igazi, dolgozni! Ésszel megkerülni az ellenséget, s hátába támadni... Mi lenne a kevés magyar katonából, ha sokat törődne avval, hogy hány az ellenség, micsoda veszedelmekkel jár a játék. Közepibe!... Nincs most se törvény, se igazság! Csak erő, meg ész. Aki bírja, marja. Ilyen parton se tudna átmászni? Hát az olasz parton, a part ezer méter magas, osztán két

kilométer szélességbe, fél kilométer mélységbe nincs egy tenyérnyi föld, akit a gránát meg ne mozgatott volna, szétvetette a vas, kitepte a belét, elszórt mindent, követ, földet, vassal bevetette, mint itt búzával a szántást... osztán mikor megáll az ekrazitos eső, bele az átkozott, agyagos földbe, kidülledt szemmel bele, az agyag megmarkolja a lábát, lehúzza a testét, minden tenyérnyi darabjára ágyú tátja a száját, gépfegyver köpködi a golyót, mint a fergeteg a csupasz síkságon, a puska golyó pereg, mint nyáron a jégeső, s hogy tusakodtak ott, hogy mentek neki a halálmezőnek, az oslaviai temetőnek...

Míg a gödör szélén, akár az éhfarkas, ott leselkedett pár pillanatig, s zúgó fejében a csaták zúgása szikrázott végig: mégis mintha a lelke fenekén valami olyan gyávaság kushadna, amit sohasem érzett a harctereken.

Hiányzott a kommandó. Nem állott megette a káplár paranccsal, se a Fähnrich úr a suttogó rendelettel, senki se mondta: rajta, kutya, szorítsd... s hideg verejték volt a homlokán.

Ahogy végre észrevette magát, hogy már sok lesz a megdermedt heverésből, s ki akart ugrani, egy fiatal akácfavesszőbe akadt, s amint mérgesen ki akarta magát szakítani, egy tövis kegyetlenül beleszúródott a csuklójába, az ingen keresztül.

- Azt a mérges istenit! - mormogta s kicibálta a tövist. A vér szivárgott utána. Bekapta a szájába a sebet, s kimászott az árokból.

Valami vad düh nőtt benne, dühös ingerültség, a szeme égett.

- No megájj! - mormogta magában, s nem tudta, kire és mért fenekedik.

Nehéz, nagy léptekkel, lesütött fővel ment a házig, az ároknál nem volt kerítés, s a házig fűvön ment, csak néhány lépést. A ház sarkánál megállt, s a szívébe nyilallott. A nótás szájú, gőgös, vasvillaszemű bakákra gondolt: ha látnák most, milyen patrujiba jár...

Összerántotta a szemét: most a szegénység az úr, most a szegénység kommandíroz... Az arcához nyúlt kemény ujjával, mintha még egyszer bele akarna markolni az agyveleje gondolataiba... csakugyan kell-e, csakugyan muszáj?

Meghallotta a saját hangját messziről: azt mondta a felesége adósságáruul „délí megadom”.

Délí megadom!... Délí megadom... - forrt benne, mint mikor jobbról-balról gránát csapkod le, s rettenetes tölcseréket szaggat a fekete volhyniai földbe. Így állott ott, akkora ropogás, durrogás, az örületes csattogás közepett, mikor az égre lőttek a földről a fekete sarak, és a domb tetején a horvátok fojtogatták a szibériaiakat... Akkor a tisztek kihúzták a kardjukat, s szájról szájra járt: „Nem lehet tovább... forverc!”

Most is úgy rohant be előreszegezett fejjel a tűzbe.

Egy pillanat múlva áttörte a tüzes falat a baka, a magyar: mindig legjobb előre!... S bent állott a konyha sötétjében.

Csak úgy zihált a melle... Csak a fegyvere volna itt vele.

Fújt a tüdejéből a forró gőz, s a karja a vasvilla után nyúlt, ami az ajtó mellett volt odatámasztva.

Most mi lesz.

A konyha sötét volt és alacsony, szabad tűzhely, alatta fehérre meszelve a kemence... cserépfazekak... s vasvilla a kezében. Ezek a Vargák is szegények voltak a háború előtt, csak most, hogy eladták a tehenet meg a bornyút, most vannak az ezrek...

- Mija? - kiáltott bentről egy gyereklány.

A katonának kinyílt a szája, s megállott a vére.

- Itthon vannak - motyogta.

Sápadt lett a fekete arca, s visszább torpadt.

Egy fiatal lány kinyitotta a szoba ajtaját, s ijedt és bámész szemmel, tátott szájjal nézett.

Hosszú pillanatokig néztek szembe. Lassan megismerte, hogy ez nem a Vargáék gyereke, hanem Szabó Eszter, a Szabó András lánya...

- Itthon vannak? - kérdezte végre rekedten.

- Neem.

- Hát.

- Elmentek reggel.

- El?

- Egen, a vásárba. Hásze maga látta.

A katonának tágra nyílt a szeme. Ahá. Ez már támad. Ez már ellenség.

S erre mindjárt nyugodtabb lett, s folytatta a szeme a villámlást, mintha már joga volna felülkerekedni...

A lány mögött a Vargáék kislánya dugta ki a fejét. Ez is olyan gyerekesen ijedt szemmel meredt rá... Úgy nézett rá, éppen úgy, mint az a lány... ott a háború elején... a legelső gyerek... ott Sabácban...

Megmarkolta a vasvillát, a vére leszállott a szívére, s várt. Várta a parancsot...

Meredten s fákón vadult rájuk, amitől a gyerekeknek elállott a szava. A fejében alig fordult meg gondolat, tudta, hogy meg kell lenni.

- Délig megadom! - mondta hangosan, azzal felemelte a vasvillát s keresztülszúrta a kislányt.

A Varga gyereket, az ellenséget... Látta, ahogy belement a vasvilla a torkába, s vér szökött ki. Ezen már megkönnyebbült. Hogy ismerte már ezt a vért!... Hány embert szúrt már agyon... Mindenkinek így szökik a vére...

Kirántotta a vasat, s a gyerek, mint egy kis tömlő, bukott el a sötétes szobában.

A nagyobbik hangtalanul, eltátott szájjal, mint a remegő vad, meredt rá a katonának minden mozdulatára.

Ez intett, hogy be.

A lány hátrafelé bement, de a szemét egy pillanatra se vette le az emberről.

Ez utána ment, kemény, egyenes katonaléptekkel.

A nagy szekrényre nézett, amiben az ezresek vannak.

- Hol a kócs? - mondta.

A fiatal lány minden tagja folyton rázódott, mint valami gépszerű reszketéssel.

- Hol van a kócs? - kiáltotta újra a katona.

- Nem tudom - nyöszörgött a lány, s a foga zörgött.

- Ha meg nem mondod, téged is agyonszúrlak.

- Bent van a másik szobában a sifonban.

A katona intett neki, s előrement. Gyorsan kihúzta a sifon fiókját, s kétségbeesve kotorászott benne.

- Hamar!

A lányka iszonyatos rémülettel nézett fel rá ott guggolásából.

- Elvitte a néni magával.

A katona megvetően rántotta meg a száját, s a vasvillával a hasába szúrt. De a villa hegye nem ment át a ruhán, ezért újra fogta a villát, felemelte s teljes erővel belevágta.

Még most sem halt meg a gyerek, mert közben oldalt fordult s most karja a villa két szára közé került.

A katona körülnézett s meglátta az asztalon a nagy kenyérszelő kést. Visszament érte a nagy szobába, aztán be ismét, s kétszer a nyakába szúrt, aztán egy erős harmadik vágással az egész torkát kettémetszette, úgyhogy a feje szinte leesett.

- A fene egyen meg benneteket - egyenesedett fel.

A keze csupa vér volt, lecsapta róla a földre s látta, hogy a vér végigfreckelt az ágyon s a szekrényen, ezen újra elmosolyodott. Nagyot fognak nézni, ha hazajönnek.

Ebben a pillanatban a bölcsőben felsírt a kisbaba.

A katona odanézett, s látta, hogy a picinek kiesett a szájából a cucli, azért sír.

- No, ne haragudj. Kis zsvány - mondta neki -, csak a kezemet hadd töröljem meg.

De a kicsi éktelenül kezdett sivalkodni. Erre ő szinte ijedséggel futott hozzá, fogta a cuclit, s a szájába nyomta. A gyerek mohón kapta be s elhallgatott.

- Véres lett egy kicsit, - mondotta a katona, s csendesen mosolygott. - Nem baj, sose tudod, mitől hízol - szólott szelíden. - Hát mikor én három napig olaszt ettem...

Fanyarul elhúzta a száját, ahogy eszébe jutott a borzalmas kilenc nap, mikor a doberdói hegyeken az elesett bajtársakat rakták maguk elé fedezéknek, s amikor elfogyott minden a kenyértarisznyából, egy frissen elesett olasznak a vérért szívta ki, mint a hörcsög a csirkéét.

Most megtörülte újra a kezét, s oda-odanézett a kicsinek cuppogó arcoeskájára...

A zsvány, a betyár kölyök... - mondogatta magában.

Aztán a késsel hozzáfogott kifeszíteni a szekrényt. Nem ment, a vasvillát vette elő, de ezt előbb ki kellett cibálni a testből, s a vér csorgott róla. Most már aztán türelmetlenül feszítette a szekrény sarka alá s az egészet kiemelte.

Megfogta, hogy le ne zuhanjon s lármát ne csináljon.

Mindjárt meglátta a barna kis vászonzsákot, amelyből tegnap kivették a bőrtárcát, a sok pénzzel.

Körömmel bontotta ki a spárgát, amivel be volt kötve; nyugodtan és rendesen.

Aztán a markába öntötte, ami benne volt. A nagy bőrtárca nem volt benne.

Azt elvitték a vásárra - mondta magában, s mérges lett saját magára. Egész éccaka ezen gondolkodott, aludni se tudott, kétszer is felkelt s a felesége kérdésére, hogy mi baja, azt mondta, hogy „hallom az ágyúzást...” mert csakugyan hallotta... S hiába gondolt végig mindent, mégse

tudott mindent kigondolni... Erre se számított, hogy a gyerekeket itthon hagyják s a szomszédból híjnak hozzá egy pesztonkát... úgy gondolta, inkább őket adják oda valakihez... Arra se gondolt, hogy az ajtó nyitva lesz-e vagy se... meg erre se, hogy a bugyellárist elviszik.

- Egész meg van már rothadva az eszem - mondta -, a kefe vigye el...

Örült, hogy mégis valami pénz van a kis szütyőben. Az asztalra öntötte, s megszámlálta. Papír- és ezüstpénz volt, összesen száznegyvenöt forint meg valami krajcárok.

- Nem sok - mondta, s két tízest a lajbija zsebébe dugott. - Most má nem adhatja meg az egész adósságot, mert akkor megint nem marad egyébre. Meg hadd is várjon az a vén gazember... Háborúban adósságot kérni.

Az ezüsből kivett egy forintot, akkor bekötötte az egész pénzt egy zsebkendőbe, ami az asztalon volt. Mielőtt bekötötte volna, kivett még egy koronát is, mert itt nagy a drágaság, biztosan több kell most *arra* is.

A zsebkendő kis csomagját összetekerte, ahogy a dohányzacskót szokták, s a kabátja külső zsebébe tette.

Ezzel be volt fejezve a dolga, s most megállott némán, és újra mély szórakozottsággal nézett maga elé.

Az ajtó előtt ott feküdt a kicsi lány teste, úgy hevert ott, mint egy kis kutya a küszöb előtt, ő csak nézte, nézte s bólogatott.

- Ilyen kutya világ ez a mai - mondta, aztán nagyot sóhajtott. - Hát mikor a cigányszigeten bementünk... a fárul úgy ráztuk a komitácsit, mint a rothadt szilvát... Rottmann hadnagynak a nyakát keresztüllőtték, a kezét rászorította a sebre, s az ujjá közt csak úgy húgyozott a vér, meg a száján... csakúgy ropogott a koponya, így hajigáltuk a levágott kezeket meg a koponyákat, egymásra feküdtek a szerbek meg a magyarok, osztán egymás torkát keresztülharapták...

A bölcsőbe megmozdult a piciny... erre föleszmélt, maga sem tudta miféle álomból... Most, hogy már el volt végezve, zsebében volt a pénz, már nem izgatta semmi...

Szétnézett, nincs-e valami tennivaló... Egy pillanatra arra gondolt, hogy a kis testeket felrakja az ágyra... Ne feküdjenek ott szegények... de hirtelen összeborzongott, s úgy érezte, a világért sem tudna hozzájuk nyúlni...

Gyorsan elindult, elkerülte a küszöbnél a piciny hullát, nem lépte keresztül, eszébe villant a babona: ha keresztüllépik a gyereket, nem nő meg... Kint a pitvarban odatámasztotta a vasvillát, ahonnan elvette, aztán kilépett a szabadba.

Fel akart sóhajtani, hogy végre az ég alatt van, s amint a száját kinyitotta, hogy teleszíjja magát friss levegővel, egyszerre bezárta s kedvetlenül fojtotta magába a mozgást... Ki csak innen, még meglátják... Mintha fonákul volna valami... Máskor ilyen gyilkolás után büszkeségtől pattant szét a melle, most pedig...

Gyorsan elkushadt a ház mögé, s mélyen lehajtott felsőtesttel vetette be magát a sűrűbe. Az árkon olyan gyorsan átjutott, hogy észre sem vette, aztán a setét úton visszament a templom felé.

Ahogy a kerítés mellett elment, valaki rákiáltott:

- Hé, öcsém.

Fakó arccal nézett oda az ismerős hangra. Akkor ráeszmélt, hogy István bácsi az ásásból kiált.

- No. Gyere ásni má. Má kerestek.

- Má nem megyek délig. Megyek, veszek egy ásót. Mert avval nem lehet ásni.

- Hun veszel?

- Átmegek a vásárba... István bácsi... hány óra is vót, míg dógoztam... Tíz, ugye?

Az öreg nevetett.

A katona nem merte firtatni a kérdést:

- Hallottam, mikor ütött...

Avval továbbment, de valahogy az a gyanú vett erőt rajta, hogy az öregnek órája van. Mintha az után nyúlt volna a zsebébe, de visszanézni nem mert többet.

A falu másik részébe ment, a sárközbe, ott bement ahhoz az úrhoz, akinek a felesége adós volt ötven forinttal.

- Meghoztam, amit tudtam, tekintetes úr - mondta a szikár kis öregnek.

- Jól van.

- Nem tudok többet adni, csak húsz pengőt.

Az öreg elvette a pénzt.

- Jól van. Hun szerzett maga reggel óta. Magának még reggel nem vót pénze. Most meg mán van.

A katona sötéten nézett az öreg, kopott úrra, aki cinikusan járt, s kegyetlen szókkal leplezte, hogy mégiscsak sajnálja a szegény embereket.

- Maguk, barátom azt hiszik, hogy elég kölcsön kikunyorálni a pénzt, azután majd megadja a nagyharang. Ismerem én jól az ilyenféle urakat. Meg kell egy kicsit szorongatni a gégejüket, akkor eszükbe jut, hogy kötelesség is van a világon. - S nagyot nevetett kurta, döcögős hangján. - Mint a huszár a kozáknak... - fecsegett tovább, s egy háborús anekdota jutott eszébe. - Magával nem történt valami ilyen história?

A katona már el akart menni, de nem akarta megsérteni az urat azzal, hogy végig sem hallgatja a beszédét:

- A kórágyon feküdt két sebesült baka, az egyik a szerb csatatérről került oda, a másik az északiról... Na... Azt kérdezi az, amék a szerb csatatéren sebesült meg: Mongyad csak cimbora, csakugyan olyan borzasztók azok a kozákok? Igaz, hogy torzonborz nagy szakálluk van? A fejükön olyan nagy medvebőr kucsma, s rettentő huj-huj kiáltással törnek előre?

A katona úgy állott a mozgékony kis ember előtt, mint egy iskolásgyerek, nehezen lélegzett, s csüggedt, szomorú arcán borzasztó unalom volt, míg az öregúr ugrálását nézte, és oktató, leckéztető hangját hallgatta. De az öreg, akinek a keze nagyon mocskos volt, mert éppen műtrágyaoldatot csinált, s a munkát hagyta abba a katona kedvéért, fás hangján tovább mondta az adomát.

- Hát, aszongya az, aki az északi harctérről jött: hát tudod, testvér, így mondja: amikor először gyütt ránk (s hangsúlyozta népiesen, hogy *gyütt*) vagy ezer darab muszka, hát e kicsit szorongtunk, de azután *eltaláltuk a fortélyukat*... Na... Hogyhogy? kérdi a másik sebesült, a szerb harctérről való, mert az még nem látott muszkát, hát örült, hogy na, most meg fogja tudni a fortélyukat!... Hát tudod, azt mondja az orosz földön jártas-köttes katona, már mint az ilyen okos emberek szokták elárulni a tudományukat: azt mondja, hogy: hát tudod, mikor gyün a

kozák, akkor az nagyot ordít! De mikor az ember beleszúrja a hasába a bajonétot, hogy az hátulról gyün ki -, akkor a kozák *elcsendesedik!*

Nagyot kacagott hozzá. Ahogy egészséges emberek, akik sose voltak a harctérnek felé sem, nagyot tudnak nevetni azoknak a harctéri adomáknak, amelyektől, ha komolyan veszi az ember, egy kicsit a hátába áll a hideglelés. Hja, de hát ezek a mai idők! - teszi hozzá.

- Azér mondom, barátom, hogy: ez a magyar ember!... Ilyen huncut kutyavér van a magyar emberbe a háborúba. Másféle ember, francia vagy angol megijedne, osztán sokat beszélne, hogy hű, az borzasztó, amilyen a kozák! Nagy süvege van, meg borzasztóan ordít, mikor támad... Így mondaná el egy tót vagy olá vagy egy sváb... A magyar? A magyar meg azt mondja rá: kitanultuk a *fortélyukat!*... Mikor az ember úgy beleszúrja a hasába a bajonétot, hogy az hátulról gyün ki: akkor a kozák elcsendesedik, hahahaha... Azt meghiszem, az ebatta, akkor elcsendesedik... No jól van, kedves barátom, csak azt az egyet tanulja meg, hogy adós sose legyen... soha adósságot! Soha... Minden bűnnek az a melegágya: az adósság... Inkább koplalni, nélkülözni, dolgozni! Csak adósság ne legyen...

- Hát, Sóvágó úr, ha én itthon lettem vóna, akkor nem is gyült vóna az az adósság...

- Jó, jó, jó van na, jó, jó... csak azért mondom - motyogta kicsit megsértődve az öregúr, hogy nem tekintetes úrnak szólította, s megveregette a vállát a nagy fekete embernek, aztán mit sem törődve vele, sietve nekilátott a munkájának.

A katona kiment az udvarról azzal az érzéssel, hogy a pénzével együtt annyi ennek az úrnak, mint egy légy. Mi köze hozzá, mit törődik az övele, érdemes volt azért... hogy ennek visszaadjon húsz forintot...

Csámpásan, kedvetlenül ballagott most hazafelé.

S hát igazán olyan nagy valami az az adósság?... Ennek annyi a pénze, hogy ez soha, míg él, nem fogja elkölteni azt a húsz forintot... akkor mire neki... akkor mér követeli annyira? Hogy még a húsából is kész volna kívágni... mikor ő maga is tudja, hogy az asszonynak kellett, míg ő oda volt huszonhat hónapig... Hogy éljen meg három gyerekkel? Míg ő oda harcol... meg kórházakban fekszik, meg újra oda harcol...

A katonasapkáját a fejébe húzza, s busaszemmel, véreres szemmel néz körül. Minek éljen az ember, ha csak arra él... Huszonhat hónapig odaki lenni, olyan időkbe, hogy se foglyot, se sebesültet: csak halottakat csinálni... Ez a haszna, ez a vége...

Benyitott a kis kapun a kis udvarra. Egy kicsi házba lakott a felesége a három gyerekkel. A gyerekek az udvaron játszottak a kis kocsival, kert nem volt a házhoz; csak olyan kis zsellérház volt az; putriféle.

- Hát te minek jöttél haza? - kérdezte csodálkozva az asszony.

Az ember megállott, és csöndesen nézett rá...

- Ne beszélj sokat, hanem gyere.

- Hová?

- Majd megtudod - s elfordította a fejét, úgy mondta -, a vásárba...

- A vásárba?

- Oda.

Nem szólt többet; az asszony gondolkozva nézte, ahogy bement a házba.

- Mit akarsz venni? - kérdezte s utánament.

- Ásót akarok venni, mert avval nem lehet ásni. Nem való az az ásó ilyen kemény földbe - mormogta -, homokra való ásónak megjárja, de ilyen földbe nem...

Az asszony nem szólt, gondolta, valahol kért vagy egy forintot ásóra. Restellte is magát, mert eladta az ura új ásóját húsz krajcárért.

A legnagyobb gyerek beszaladt, s az apja térde közé futott.

- Édesapám.

- No fiam - s megtörölte az ujjával a gyerek orrát.

De a kisfiúnak kerekre nyílt a szeme.

- Mi van a kezén? - kérdezte.

- Mi?

- Piros.

- Piros?

- Megvágta? - szólt a gyerek.

Az asszony is odanézett.

- Nem én vágtam meg, fiam, hanem te. Te vágta meg a kezéd, nem én.

- Én? - s a gyerek csodálkozva nézegette a saját kezét.

Az apja nem hagyta, hogy soká nézze, a nagy erős markába fogta a gyerek kicsi fekete kezét.

- Várjál, bekötöm.

A gyerek zsebébe volt egy kendő, azt kihúzta, s gondosan bekötötte vele a gyerek kezét.

Ez csodálkozva nézte, mit csinál az apja, de nem szólt ellene, mint gyerek, nem szokta az apja tettét bírálni; elfogadta, hogy annak úgy kell lenni.

Egy perc múlva már otthagya az apját, s újra kiszaladt.

Az ember sokáig csöndesen ült, nézte, hogy a felesége szó nélkül, mintha valamit nem értene, de csöndesen, engedelmesen készülődik. Persze a vásárra, most jutott eszébe.

Ott ült a rozoga asztalnál, a kezét ott fektette maga előtt.

Szelíden nézte a feleségét, ahogy csöndesen mozgott a szobában; szomorúan nézte.

- Reggel, mikor mentem a munkába, az úton találkoztam a vén Sívágóval.

Az asszony még lejjebb hajtotta a fejét.

- Kérte a pénzt? - mondta gyorsan.

- Kérte.

- Mit mondtál?

- Hogy délig megadom.

Az asszony ijedten nézett fel.

- Délig?

- Délig.

- Mingyán dél...

- Mán megadtam.

A szók lassan pattogtak el, közben csönd volt, és valami rettentő feszültség.

- Megadtad! - mondta az asszony elfulladva.

- Meg - szólt lehajtva a fejét az ember. Nagy bánat volt a szívében, és nagy szomorúság, de alig állotta, hogy ne mosolyogjon, ha a felesége arcát nézte. Most mit fog szólani, ha az egészet megtudja!... Csak úgy tett, mintha szomorú volna és megtörött...

- Nem az egészet - mondta később, s az asszony lassan kötözte a szoknyája madzagát. - Csak húsz forintot.

- Húsz forintot - ismételte az asszony.

- Húszat.

- Hol vetted?

- Hát... Vargáéktul.

Az asszony gondolkodva nézett rá.

- Vargáék - mondta csodálkozva, sőt titkos ijedséggel. - Azok elmentek a vásárra.

Az ember intett, s nem nézett rá. Nem mert ránézni. Nem érzett semmi ijedséget és sajnálkozást, sem meghiúsítást. Szerette a feleségét, de mulatott rajta, de semmibe se vette, mert csak asszony... Szerette a feleségét, érette tette, s most félt, hogy el ne mosolyodjon: mint a temetésen a koporsó mellett; mert nem illendő nevetni a nehéz komoly dolgokon...

- Akkor hogy adtak neked pénzt?

Az ember nem szólott, kissé elmeredve nézett, aztán felemelte a fejét.

- Hallod: kiraboltam őket.

Az asszony nem szólott: úgy maradt, ahogy volt, s fekete szemeit ráfüggesztette az urára. Csak nézte, nézte s nem szólott.

- Mikor tegnap ott voltam a napszámér... előttem vették ki a pénzt a sifonbul... mán akkor gondoltam... az éccaka is azt gondoltam...

Az asszony szeme fölvilágított: megértette, mi baja volt az urának az éccaka, hogy nem tudott aludni, pedig máskor úgy alszik, hogy szinte szégyen... ha a gyerek fölébred, észre se veszi...

- De azért nem gondoltam, hogy meg kell csinálni... csak hogy lehetne... Reggel osztán, hogy az öreg Sóvágó olyan sokat beszélt, hogy az adósság így-úgy... akkor mán tudtam, hogy meglesz...

Az asszony sóhajtott, nehezet, kínosat.

- Hanem otthun hagyták a gyerekeket... Meg a Szabó András lányát velük, hogy játsszon velük...

Az asszony csak nézett, nézett, s a szája lassan kinyílt.

Az ember lassan, minden szót ritkán bakkantva ki, mondta:

- Azokat muszáj vót... megölni.

Az asszony még mindig nem szólott, csak állott.

- Te erről senkinek se szólj; a szegénység vitt rá - szólott az ember a példabeszéd bibliai egyszerűségével.

Avval felállott.

- Hozzá! vizet - mondta kevés tűnődés után -, véres vagyok.

Az asszony szóval, sokára megfordult, kiment.

Akkor ő levette a kabátot, az ingujja csupa vér volt. Levetkőzött, az inget is levette.

- Mosd ki - mondta az asszonynak, mikor az bejött.

Az asszony fogta az inget, s a ládából a másikat vette elő, de az inget egy pillanatra sem tette le.

Mikor az ura jól megmosdott, törülközőt adott a kezébe, aztán az inget, a tisztát.

Kivitte a vizet s másikat készített. A tálat a konyhába tette le, addig folyton a hóna alá volt szorítva az ing, úgy volt kinn az udvaron is.

Aztán hozzáfogott s mosta az inget.

Mikor az ember a csizmáját kipucolta, megmosdott, felöltözött, egészen jól érezte magát.

A fésűt a hajába vágta, s a tükörbe nézegette magát.

Jó lett volna egy-egy sturm után ilyen mosakodás. Meg a tiszta ing - mondta magában -, de akkor abba a fertelmes vérbe kellett lenni egész hétig is, míg megszáradt az emberen, pedig de bűdös...

Hangosan is szeretne volna elmondani, de érezte, hogy a felesége rettenetesen meg van zavarodva, s szégyellte azt mutatni, hogy ő nem érzi a bajt...

Az ajtóba állott, s elnézte, az asszony milyen buzgón mossa a véres inget, különösen az ujját. Még ki is önti a vizet kétszer is, nagyon jól kimossa.

- Meglesz már? - szólott - Mert én délután még dőgozni megyek.

Az asszony megnézte a világosan az inget, nem látott rajta semmit, kiterítette a kis kamarában.

A gyerekei után kiáltott.

- Jóska, gyertek csak.

A kisfiú kicsi kocsiban húzta a legkisebbet, s ragyogott az arca. Most mindig kinn vannak, pedig már csípős az idő, mert nagyon büszkék a kis szekérre, amit apjuk csinált az első éjszaka, mikor hazajött.

- Vigyázz, baj ne legyen - szólott az anya. - Vigyázz, mert agyonverlek. Megyek a vásárba.

- Mit hoz?

Az apa elmosolyodott:

- Mizeskalácsot - mondta. - Csak vigyázz, baja ne legyen a kicsinek!

Az asszony hirtelen felnézett rá. Az ember megértette a gondolatát.

- Másnál is van olyan pici - mondta kerülő szóval -, kis gyámoltalan pondró...

Az asszony kicsit megnyugodott, látta, hogy azt nem bántotta.

Mikor vasárnapiasan kimentek az udvarról, egymás után, elől az ember, utána az asszony, aki még messziről is visszakiabált a kis gyerekeire, úgy haladtak előre, mint boldog falusiak, akik örülnek, ha kimozdulhatnak egyszer-egyszer az unalomig megszokott hétköznapi életből. De az arcuk komolyabb volt, mint az élet rendes parasztkomolysága: amely a legkomolyabb kifejezést edzi be a vonásokba: a testi kimerültség nyugalma.

Az arcukon valami nehéz komorság borongott. A férfi kicsit bólogatva, maga elé sötétedve haladt előre, s észre sem vette, hogy a felesége lassan sírásra ptyeredett arccal szaporázza a lépést utána.

Kimentek a faluból, végig a nagy utcán, kiértek a szántóföldek közé. Az út sáros volt, de nem volt mély a sár. A novemberi természetben ott borongott az állandó őszi köd, a lekopasztott fák üresen s óbégatva állottak.

Mikor felértek a töltésre, amelyen végig kellett menni, hogy rövidítsék a kanyargó országutat, az ember egyszer megállott.

- Nézd csak, nézd csak.

Az asszony ijedve nézett fel; semmit se látott.

- Így van szembe velünk a muszi frontja - szólt az ember.

Kinyújtotta a karját, s végigmutatott a folyó túlsó partján.

- Ott a falu, csakúgy, mint itt... Templom van a közepin... Csak ott jobban látszik a domb odaát... Te, mán én nem is értem, hogy maradhat a víz partja drót nélkül... Hindernisz... milyen jól lehetne itt grábnit csinálni a jó kemény földbe.

Az asszony kereken kötött kendője alól csodálkozva nézett az urára. Mióta itthon van, még ilyen beszédesnek nem látta.

- Szép az - mondta az ember csillogó arccal -, ahogy ez a töltés megy, úgy van a stellung, csak nem áll ki a földből, hanem lefelé van ásva; árok... Csak épp annyi áll ki, az ember feje amennyi, hogy el lehessen látni a földet. Vigyázz...

Azzal rémülten leugrott a töltésről a belső oldalra. Olyan gyorsan és egyszerre, hogy a felesége azt hitte, fővel bukott lefelé.

- Gyere le onnan - kiáltott rá az ura -, gyere le rögtön, az istent beléd... mer leváglak...

Az asszony belesápadt, úgy megrémült az ura villogó szemétől. Gyáván és ijedten lekuporodott, lesuttant a töltésről. A ruhája csupa sár lett.

A katona hirtelen nagyot nevetett rajta, ahogy látta az asszony keserves csúszását, le is ülepedett szegény a sárba.

- Látod, ilyenek vagyunk odaki a *felden*, mindig sárosak, mint az ürgék... Phú, mikor esők járnak, osztán vederrel kell kihányni az árokból a vizet. Egész nap, egész éccaká furt dógozik az ember. Mer van ugyan, van a víznek olyan kútféle ásva, vizesgödör, de nem mindenütt elég a... Sokat megmerül a bakancs, még a tiszturak is, míg végigmegy a major úr a süccgrábnin, csizmaszárig gázol a latyakban...

- Minek híjtál ide a sárba - mondta az asszony gyáva mormogással. Nem mert most úgy, mint valaha kipattanni az urára, nem volt vele tisztában, hogy józan-e.

A katona nevetett.

- Legalább megtanulod, hogy milyen a katonasors. Különben egy percig hallottam is ágyúszót... Meg úgy láttam, mintha odaát muszi mozogna... Tudja isten: csak úgy láttam...

Átnézett a töltésen a túlsó partra.

- Mán úgy megszokja az ember az ilyet... Mer szigorújan ki van hagyva a kommandó, hogy nem szabad fenn járni a föld színén, mert leszedik az embert! De ha megyünk a vízért, mer négyezer-ötszáz lépésre kell vízér menni, sose megy az ember a lóvgrábniba, hanem fenn. Nem bolond a muszka, hogy egy emberre ágyúval lőjjön... Meg számár is, nem tudja eltalálni... Hanem azér néha így rájön az emberre, hogy: hú a mérges istenit, most!... akkor osztán leugrik az árokba ész nélkül... Pedig hát mindegy... eccer úgyis meg kell halni...

Az arca szomorú volt, sóhajtott is egyet, a kemény fekete szeme olyan szomorúan nézett. Az asszony most megérezte a hangján, hogy megbánta... hogy fél... Fél már szegény...

- Látod te - mondta a katona, és sokáig nézte a vízpartot... - Ha itt vóna most a hátunk megett a sveerehabic, akkor eccer csak hallanád, hogy: bumm!... aztán megindulna fenn a gránát... sziiij... hasítana a levegőbe. Számolnál, de hiába nézel utána az égbe, ott nem látni semmit, hogy merre megy, csak a hangja sivít, mint a vasdaru... sziiijju... akkor le: ropp!... s ott a falu megett fel egy nagy füstfelleg, nagy kétaraszos, ott az ég alatt, nagy fekete füst, felveti a földet, fát, sarat, követ, mindent, amit tanál... Akkor a bóbakter beleszól a telefonba, hogy kétszázzal rövidebbet. Barátom: az az igazi világ... No mennünk fel innen, mer átázik a cipőd.

Megfogta az asszony kezét és felsegítette olyan figyelmesen, mint egy kisgyereket.

Tovább indultak, de az asszony visszalesett arra a helyre, ahol voltak, ott maradt a nyomuk a sáros dombparton, a cipőjéről nagy vastag sarat rázott le.

Teremtő isten, ez az ember nem tiszta...

Lehajtotta a fejét, és a szemében lassan könnyek gyűltek... Siratta a régi urát.

Sokáig mentek, ballagtak a vízparton a töltés peremén.

- Hallod! - fogta meg hirtelen az asszony karját az ember.

Ez rettenve nézett rá: már megint?

De az ember szelíden nézett reá:

- Hallod!... - szólott, s csak a hangjában volt valami kimondhatatlan gyöngédség, amit szóba kiadni nem tudott, mert az ilyen szegény emberek nem tudják szóval becézni egymást. - Hallod!... milyen ez a világ... úgy van köztünk a víz, mint itt... Ilyenformán is... De akik ezen a partján vannak, azok mind egytestvérek, egymást segítik, kedvelik, egykézre kell dógozzanak... aki meg a másik parton van: azt mind le kell lüni...

Sokáig nézett mély sugárzással az asszony szemébe...

- Folyik a víz, folyik csendesen, úgy folyik, mint az embernek a napjai folynak, mindig folynak, mégse múlnak el... De aki a másik parton van, azt mind le kell lüni... geveerrel, masingeveerrel, ágyúval, sverével, handgranáttal, mindennel, azt mind le kell lüni... érted ezt te...

Az asszony félve meredt az ura szemébe, nem értette, nem is figyelt a szavaira, mert folyton attól reszketett, hogy ha rájön az örülés, torkon fogja s bedobja a vízbe... Pedig nem félt tőle. Ha megtette volna, se félt volna szegénytől. Hiszen ismerte. Tudta ő, hogy ki volt... ez az ember... azelőtt... s ha most nem is az, aki vót, azért ő nem félt tőle... nem, ő úgy odaadta

magát neki, a drága emberének; hát istenem, ha úgy rendelte az Isten, fogja torkon, ölje meg: dobja a vízbe... szegény, miket kellett neki abba a háborúba szenvednie, hogy odáig jutott...

S a szája sírósan elbiggyedt, a szeme nedvesen elfátyolosodott, s úgy odaemelte az arcát, a nyakát a drágája elé, úgy kínálta magát: úgyse lehet ezt tovább folytatni, soká nem lehet ezt vinni... nem lesz jó vége...

A katona szeme nem látta azt, ami előtte van, csak a saját gondolatát látta...

- Pedig hallok - mondta eltűnődve -, én azt mondom neked: nem a muszka van a másik parton... hanem a másik parton vannak a gazdagok... Mink vagyunk itt, tudod, ezen az ódalon, a szegény emberek... mind itt vagyunk, akiknek bűdös putrija van... rongyos ruhája, nincsen enni való kenyere... csak sok gyereke, pedig az a gyerek nem mondja, hogy hun veszed: azt mongya, ereggy lopni... csak sír: avval is fájdtva a szülei szívét...

Az asszony nézte, elcsorduló fájdalommal, nézte a szegény vergődő emberének a szemét.

- Minek mondd ezt - kérdezte lecsorduló könnyel.

A katona előrehajlott.

- A másik parton van a tiszti menázs... ott vannak a szép nagy házak, terített asztalok meg a nagy hambárok, sok búza benne, sok bab, kolbász, ódalas, sonka... Oda süt még a nap is, még a madarak is oda járnak, mert ott jó danolni... ott vannak a jó emberek, amékek senkit se bántanak, mert krajcárt adnak a kódusnak.

Mínta megszűnt volna gondolkozni. Az asszony nem mert moccanni, szólani, csak nézte a szegény meggyűrt arcot, csak nézte, s egyre jobban elcsiporodott a szíve csipegő sírásra.

A katona felemelte a kezét lassan a sipkájához, s azt egy parányit lejjebb igazította a szemére.

- Azér most ott is megtanulták egy kicsit, hogy kell sírni...

Átalintett a másik partra, s belekacsintott a felesége szemébe, hamisan, malíciával.

- A gránát nem nézte... sok úrfi elpotyogott... el ám... Harmadikán este masíroztunk el Koltovból, reggel három óra tájban értünk egy erdőbe, Lukovicéből mentünk; osztán Zizimbe állottunk meg az erdőbe. Aszonták, ott a svarmlénia. Fenét vót. Semmi se vót. Kezdtünk celteket csinálni. Egyszer csak három gránát lecsap. Semmi puskalövés, semmi, csak jön a gránát. Szalad egy baka, hogy mi az, mi az. Hát tegnap elszórták itt a mieinket. Rögtön sturmolni: hát ötkor mentünk sturmolni, már nyóc órakor meghalt egy kadett, megsebesült a hadnagy Sándorfi, a hadnagy Órás, a dinstfürende őrmester; nem is maradt több tiszt, csak a kompani-kommandáns. Na... mind, mind vége lett az uraknak... én meg itt vagyok...

Kicsit bólintva, magába merülten cuppantott:

- Ott mindegy... honnan gyűtt... a túlsó partrul vagy az errülső partrul... ha mán ott van, a gránát nemigen válogattya... - Hirtelen mély fájdalommal kiáltott: - De hogy itten még azután se mindegy... azt a kutya mindenségit ennek a világnak: hát itten még most se mindegy? Hát mi az istennyila ez, hogy haza kell nekem huszonhat hónap után gyűnni, osztán itt van az én három gyerekem, meg itt van az én egy feleségem, osztán semmitek sincs téllére... Se liszt... se zsír... se lencse... semmi isten fenéje... Hisz énnekem huszonnyóc napra vissza kell menni... hát mit csináltam vóna annyi kis időn veletek, hogy ellássalak. Nem ad nekem ezen a földön egy ember se egy darab kenyeret, ha minden gyermekem éhen döglik is...

Elfordult, s a szeme síróra húzódott...

Az asszony mélyeket sopántva lélegzett. Már látta, elveszett ember...

De az ember egyszerre megindult, nehéz lépésekkel, de ment előre...

Az asszony is utána eredt, s meg sem állottak a városig, a vásárig.

Nem is szólottak egymáshoz. Úgy mentek a sokadalomban, csámpásan és bolyongva, olyan idegenül...

Az asszony elbáméskodott, elszórakozott is a sok ember közt... Falusi asszonyok, hátukon s mellükön cipelték a kosarat, a kosárban tejfel volt, és gombolyagba összenyomott túró... Nem főzött a gyerekeinek túrós galuskát, amióta az ura odavan, csak kétszer... Odapillantott az emberre: vajon észreveszi-e.

De az ember nem látott semmit, csak ment előre. Kis csizmákat látott az asszony. A gyerekek még most is mezítláb vannak... s már reggelre fagy volt. Ruhát is látott... jó kis ócska ruhákat árultak egy szekérről, ócsón lehetett vóna szerezni... De az ember csak ment, lépegetett előre, idehajtott fővel, ment előre tovább... Húsz darab libát olvasott meg egy ház tövében, micsoda libák, istenem... neki csak három tyúkocskája van... egyik tojik, szegény mán hagyogató, nincs kedve ebbe a hidegbe...

Szinte elmaradt az embertől, aki már eltűnik a szeme elől... Lám, ott áll a vasas zsidó sátora előtt...

Utánaballagott. Az ember türelmesen állt, várt, ásót válogatott. Felvette, letette sorba. A legjobbat akarta. Pengette a kövön, egymáshoz ütötte, a hangját figyelte. Körömmel próbálta a keménységét. Végre egyet megtartott.

- Mi az ára? - kérdezte.

- Forint negyven.

- Sok.

- Tegye le.

Az asszony ijedten villant rá az urára, akinek a szeme lángot vetett. Jaj, azt hitte, rögtön agyonvágja a zsidót avval az ásóval.

Nem, csak a zsebébe nyúlt, s odaadott három koronát.

Visszkapott egy hatost.

Azt odaadta az asszonynak.

- Ne... vegyél a gyerekeidnek mézest...

Az asszony azt hitte, meghal... Mézest... egy hatosért...

Elöntötte szemét a forró könny. Hát az ura is ilyen kemény tud lenni... Jól tudja, hogy nincs otthon semmi, se csizma, se ruha, se étel... Osztán vegyen egy hatosért mézest...

Összeszorította a fogát, elfordult, hogy meg ne lássa a síró szemét, felszítja az orrát, s mézeskalácsost keresett... Soká nézegette az apró mézes mogyorót... be hitvány... kukoricaliszttal van csinálva... be sovány... méz nélkül, és jóisten, be drága...

Felduzzasztotta a száját betegen: hát evvel megy haza... Mézessel a vásárból... egy hatos ára mézes...

Az ember már türelmetlenül várt rá, oda se pillantott, megérezte, mikor közel ért, megindult gyorsan hazafelé az úton.

Az asszony nem mert pisszenni sem. Ment, ment megtörten, csüggedten, életkedve vesztett, csak ment szaporán a nagylépésű ura után.

Mikor a töltésre értek, a katona mindig a másik partot nézte.

Egyszer megállt.

Megfogta az asszony karját s hozzáhajolt.

- Köztünk van a víz... - mondta.

Az asszony nem értette.

- Nem értjük meg egymást soha, mert köztünk van a víz...

- Ejh! - rántotta meg a vállát az asszony.

Most már unta az ura bolondságát. Már nem is számított neki. Ez is csak magának rabol, még a gyerekeire se gondol...

- Így nem is lehet megérteni egymást, ha köztünk van a víz... mondta az ember. - Mikor a muszkák átjönnek s itt maradnak nálunk... meglátjuk közről a képüket, a szakállukat, a beretvált arcukat... a szemüket, csak épp hogy a szavukat nem értjük: akkor már nem vágjuk le őket... enni adunk nekik... amit mink eszünk... csak addig ellenség az ellenség, amíg köztünk van a víz...

Hirtelen a zsebébe nyúlt s kivett belőle egy kis csomót. A markában tartotta egy percig, s nézte... egy gombolyagba kötött kis kendő volt, ahogy nézte az asszony.

Akkor kinyújtotta a karját, s messze bevetette a vízbe...

Az asszony éles szemmel meredt rá.

Kitalálta, hogy ez a rablott pénz.

- Ajjaj - sóhajtott, s azt gondolta: Ezér érdemes volt?... Hát érdemes volt ezér?...

Aztán megindultak. Lassabban, mint az előbb, mint aki elvesztette a célt. De egyformában, ahogy az életet robotolja a szegény.

Nem szóltak többet egymáshoz egy szót sem. Mintha elidegenedtek volna, mintha meggyűlöltek volna egymást.

Mikor a faluba beértek, mindjárt a szélső háznál, beszélgetőket láttak. Egyszerre belenyilallott mind a kettőjükbe, hogy *arról* beszélnek.

Vásárról hazamenőknek beszélte Suta Kis Istvánné: s mikor a házaspár megállott a közepükben, egy kicsit elhallgatott s rájuk bámult.

- Hallják a gyereksírást - folytatta aztán -, csak hallják, pedig ott volt a Szabó Andrásék lánya velük, amán jóforma lány, tizennégy esztendő, mi van azokkal a gyerekekkel, hogy egyre sír... átküldték a kis Erzsust, nézze meg. A gyerek nem tudott bemenni, mert a kapu be volt zárva, bemászott a kerítésen. Bemegy szegény gyerek, hát bokáig való vérbe ott fekszik a szegény ártatlan meggyilkolva... A Vargáék nagyobbik lánya az ajtóba, a másik, az Eszter meg a kis házba.

- Borzasztó, borzasztó - tördelték az asszonyok a kezüket...

- Borzasztó - mondta a katona felesége, mert úgy érezte, mindenki őket nézi -, borzasztó - s húzta az urát, hogy menjenek onnan.

A katona nem szólott egy szót sem, csak nézte a vajákoló asszonynépet, undorral és megvetéssel. Ilyen ordítást csapni... ezek igazán nem tudják, mi a háború...

Elment csöndesen, szinte észrevétlen a felesége után, aki szinte futva ment előre.

Mikor utolérte, lihegve a sietéstől, ráförmedt:

- Hová szaladsz mán no...

Az asszony vissza sem nézett, még gyorsabban igyekezett előre.

- Én is úgy hagytam a három kicsit - mondta aztán vissza elfúlt szóval.

Az ember hirtelen megállott, megtorpant.

A három kicsit... az ő három gyermekét...

Hideg verejték ütött ki a homlokán. Ah, ha ő most úgy találná meg azokat... Kettévágott gégevel.

De hát az nem lehet... ki bántaná!... Ne szaladj, akarta kiáltani: *hisz én itt vagyok...*

Az egész falu végig felfordulással volt. Mindenfelé asszonyok, gyerekek szaladtak a templom felé.

A katona kezdett megzavarodni. Ez az általános és közfelzúdulás, a borzalomnak ez a teljes becsülése egyszerre az ő idegeire is rászállott, s ahol elvetett szót meghallott, az mind korbácsütéssel hasított végig a lelkén.

Úgy megnyugodott, mikor a kapun beért.

A gyerekei ott állottak a ház előtt, s az anyjuk leguggolt hozzájuk és csókolta őket.

Komolyan, fakó arccal nézte a kedves gyerekeit, aztán megfordult, még mielőtt megcsókolta volna valamelyiket, ahogy az ajka kívánta. Érezte, hogy keresik.

Két csendőr állott meg a kapuban.

Az egyik leemelte a fegyverét, s lövésre készen tartotta.

Neki a szeme se hunyorított.

A csendőrök részegzett szemmel jöttek az udvarra.

- Járt maga a Varga-házba mámma? - kérdezte a fekete, az őrmester.

- A Varga-házba? - szólott a katona nyugodtan.

- Mégpedig ma.

- Éppen ma?

- Éppen ma.

- Mer tegnap jártam.

A csendőr a szemébe meresztette a szemét.

- Azt tudom, hogy tegnap járt. Napszámért.

- Napszámért. Igen.

- De mámma vót ott?

- Mámma?... Minek lettem vóna?

- Mi van a zsebedbe? - kiáltott rá a másik csendőr.

A katona hidegen odanézett a tegezésre, de akaratlan lepillantott a zsebére. Egy fehér kendőnek a csücske lógott ki s véres volt.

Nyugodtan kihúzta, gondolkozott, micsoda vér ez.

- Hogy magyarázza ezt? - szólott az őrmester.

- Hogy? - szólott a katona.

- Ki vele! - S a két csendőr úgy emelintette a szuronyos fegyvert, hogy bármely pillanatban használhassák.

A katona csendesen elmosolyodott, s mintha nem törődött volna velük.

- Megvágta magát a kisfiam. Az ő kezét törültem le vele. Be is kötöttem.

A csendőrök meglepetve figyelték.

A gyerek után néztek, aki nagy, okos szemmel bámészkodott rájuk az anyja mellől. Az asszony reszketve fojtotta könnyeit, s nem is nézett reájuk, a legkisebb gyermekét szorította a szívére, másikat kezén tartotta.

- Mér van bekötve a kezed, kisfiam? - kérdezte szépen az őrmester a gyereket.

Az még nagyobbra nyitotta a szemét.

- Én nem tudom - mondta s az apjára nézett. - Édesapám bekötötte, mikor hazajött, pedig az övé vót véres.

Mindenkinek az arcán meglepetés volt, a katona azonban hosszan elnézte a kisfia okos, csillogó arcát. Szeretettel nézte, elmosolyodva nézte...

- No fiam - mondta -, most csendőrkézzre adtál.

Akkor odafordult bizalmas egyszerűen a két csendőrhöz, a fekete őrmesterhez.

- Hát én vótam... csendőr urak...

A kapu, a kerítés rakva volt rémült arcú, bámészkodó falusiakkal. Mindenki kidülledt, kimeredt szemmel nézte a borzalmas gyilkost. Csak ő maga nem volt megrémülve.

Hidegen, nyugodtan hagyta bilincsbe tenni a kezét.

- Hát tuggya, csendőr úr - mondta mégis, gyerekes mentegetőzéssel, mintha egy kicsit szépítgetni akarná magát -, azelőtt én se tudtam vóna ránézni a gyilkosságra... Ha édesanyám csirkét ölt... vagy a feleségem: megmondhassák! Én bizony oda se dugtam az orrom... de hát a háborúba sok mindent megszokik az ember, amiről nehéz osztán idehaza leszokni...

Mikor indulni kellett a csendőrökkel, akkor tért észre még egyszer. Végre. Mikor a családjátul vinni akarták.

Akkor végignyilallott benne, hogy mindennek vége, nagyot nyögött, nyöszörgött, s kétségbeesett tekintettel nézett a kisfiára, aki eltorzult arccal, elgömbült ajkakkal sírni kezdett.

- Fiam - mondta -, kisfiam! hoztam neked egy kis mézest... idesanyádtul kérd el...

A gyerek felnézett az anyjára, s ő azalatt gyorsan kiment a kapun.

1916

SUSTORGÓS, ROPOGÓS TAFOTÁBAN

Az alsóvégen van egy kis házikó. A mesében sincs különb. Hófehérre, fényesre meszelve, magas szalmatetején gólya - az eresz alatt fecske vert tanyát. A rédelyes tornác gerendáján cserepes virágok, a csurgóban, dézsában pompás, ezervirágú leánder. A sövénykarókon tejesköcsögök, fekete falú, fehér virágú bányai fazekak, kék-fehér mázas túri csuprok. Rendes, tiszta udvar, szekér fel nem vágja, gaz be nem növi.

Itt lakik maga a boldogság.

Azazhoggy Kerek Péter, az öreg meg a felesége, Márta. Az egész falunak Péter bátyja, Márta nénje. Az ember bíróviselt személy, bölcsességben, tisztességben megvénhedt pátriárka, az asszony derék, sok gyereket termett anya.

Akikről senki sem tudott volna rosszat soha, de akiken az egész falu nevet, mióta úriasszony lett a lányuk. A Rozi, a legkisebb, a legtakarosabb, a legkezeesebb.

A két vén cseléd bent van az alsó házban. Az asszony tegnap jött haza - Pestről, a lányától, akit ő meg-meglátogat néha. Csak az ember állja, hogy öt év óta sose ment el hozzá. Az öreg-asszony most ért odáig az elbeszélésben, amely huszonnégy óra óta szakadatlanul tart, hogy az igazi elmondanivalóra rátérjen.

- Jaj bizony, hála legyen az Istennek, most má jól vannak a lellemék. Má mind letisztázták az adósságot, akit az ura legénykorában felgyűjtött, most má maguknak takarítanak. De még má a lellem lyányomnak olyan ruhára is telik, hogy semmi ahho a rektorné meg a papné meg a jedzőné; de még a nemzetes asszony is! Sustorgós, ropogós tafotába jár a mi Rozink, csak úgy csapja a szelet, ahul lép. Mer a neki dukál, mer a neki muszáj, mer az ő ura bent van a miniszterijomba.

A száraz kis öregasszony ott ült a lánán, a kemence mellett; a tulipános lánán, melyet hazulról hozott, ami neki minden hozománya volt. És úgy mondta ezt a szót: „bent van a miniszterijomba”, mintha becses pohárról mondaná, hogy az bent van az almárijomba.

Az ura meg ott ült a megbarnult vén asztal mellett, a falnál, a hosszú, festett lóca sarkán, és hallgatta, elhallgatta a sok szófia beszédet.

Hogy végre az asszonyban is megfáradt a szó, s nagyot pihent már egyszer, az öregember is megmozdult. Látszott rajta, hogy bent megindult a gőz, amely mozgásba hozza a dugattyúkat, kerekeket, a nyelvet.

- Mi hasznom nekem abbul - mondta végre.

A vénasszony felhúzta a vékony szemöldökét magasra. Fogatlan száját összeszorította, s maga elé bámult. Hej, bizony. Erre nem tud olyan könnyen felelni. De azért nem hagyta szó nélkül.

- Haszon! Kell is a. Csak ő legalább megéljen. Én nem bánom, ha éppen semmi hasznomra nincsen is - mondta meggyőződés nélkül.

- Feltárgáltam a rossz kutyákat - morogta az öreg, s a másik gyerekére gondolt, aki itthon bosszantja -, a háládatlan cudarokat. Azért annyit se tesz meg az apjának...

- Mit má!

- Aszontam Miskának, hozza be azt a kis kórót. Megtette? Hogy a keze-lába!... Tennapelőtt montam, még azótátul a fülét se mozdította erre.

- Dóga van - kelt pártjára az asszony, mert így szokta ő minden gyereket védeni az apjuktól. Jajaj, ilyen az anya dóga. - Oszt sár van! Istenkísértés most mezőre menni ebb' a sárba. Szekervel, ökörvel.

A vénember hallgatott.

- Felneveljük őket. Fel. Ötöt-hatot. Megesznek. Oszt ha eccer kiszabadulnak az apjuk keze alól, mán mintha sose látták vóna. Má a maga gazdája mind! Isten ments, hogy beleszójjak a dógába... Minek szólnék? Mit bánom én, mi közöm hozzá? Se károm, se hasznom... Csak add ki a juszt, vén kutya! Agyoncsapnának érte. Én azt is kiadtam. Most oszt má fel is fordulhatok. Annyit mondanak rá: régen kellett vóna.

- Ó mán na. Minek ez a harag. Mit rontod magad. Csak úk meglegyenek. Örülj, hogy legalább a legkisebb lányod sora is jól van má.

- A kis rongy. Az haragított meg legjobban... Még abba vót az utósó bizodalمام. De nem viszi el szárazon... Felküldöm Pestre, jó helyre. Minek küldtem én? Úrnak? Háromszor se küldte haza a fizetését, má szeretőt fogott magának. Férjhe ment. Cafra.

- Örüljön kend, hogy férhe ment. Még ugyabbul is tehetett vóna. Hátha úgy jön haza! Pulyával. Oszt azt is tartani kén.

- Asse vón rosszabb. Legalább mindig itthon vóna. Elférne... Nekem dógozna. Ránk tisztálna... Még tartáspízt is kaphatna a gyereke után.

A vénasszony bólogatott. Úgy, úgy. Az biz igaz lehet. De hát mit tegyünk, ha csak így rendelte az Isten.

- Most má, hogy jár! Mi? Hogy mondtad? Mibe jár?

- Tafotába - szólt dicsekvő hangon a vénasszony -, sustorgós, ropogós tafotába. - Csak úgy fercsegett a szájából a becéző szó. - Magára kött! De mi haszon nekem abbul?

Nagy gond ötlött hirtelen az öregasszony eszébe. Ejhaj, be rosszul kezdte ő a dolgát. Hiszen nagy megbízatással jött ő az édes lányától. Kéréssel. Most aztán hogy rukkoljon elő vele.

- Nem nagyon köt... Nemigen telik az árvának. Az az egy van szegénynek - fordított a dolgon. - Sok kell Pesten. Az a nagy házbér. Drága a kenyér, a só, a hús. Semmi sincs a kertbe, se a kamarába. Oszt falura kell menni szegénykének. Az orvosdoktor parancsolta. Nincs vére. Sápadt. Elszitta a két gyerek. Az ura is agyondógozza magát. Annak is vakáció kéne. Kimentek tavaly egy faluba, ott a szomszédságba Pest mellett. A nyelvüket se értette a lelkem lányom a népeknek. Csak azt, hogy mit kellene fizetni. Uramjézus. Egy pengőforintot minden napra. Csak a pusztá lakásér. Oszt meg a koszt, forint nyócvan vót egy pár csirke, öt krajcár a tojás. Többe került az egy hónap száz pengőforintnál.

Az öregember úgy fülelt, mint a kopó, ha vadat áll.

- Arra vót - mondta.

- Vót eccer, de minden esztendőbe kéne! Ha telne! De nem telik. Az a kis fizetés; akárha nem is volna.

Elhallgatott. Hogy az ura nem szólt, újra kezdte.

- Fáj a szíve a lelkem lyányomnak.

Várt. Az öregember úgy hallgatott, mint egy darab fa. A vénasszony ezt jóra vette, s kimondta:

- Hazavágyik a gyönyörűségem.

Most aztán, hogy kimondta, könnyebben, gyorsabban ment.

- Elemlegeti, sírva emlegeti az édesapja házát. Ott milyen jó. Ott milyen szép. Ott magához jönne. Ha még eccer ott lehetne. Az a tiszta paradicsom vóna. Hát még a gyerekek. Hogy azok megtanulnák a hazai szót... Csak egy jót ennének a nagyanyjuk paprikás csirkéjéből. Egyet innának a Tisza-vízből. Firidnének. Szaladgálnának. Mint az anyjuk pulyakorában. Egész más lennének.

Az öregember hallgatott. Fél karja az asztalon volt, a másikat leeresztette maga mellé a lócára. Úgy ült ott, mintha faragva lenne valami fekete-barna fából. A lelkébe nem láthat bele senki.

Az asszonya pedig folytatta a beszédet, lelkendezve rimázkodó hangon; s megpróbált mindent, hogy az ura szívére hasson.

Egyszer csak az öregember kibámult az ablakon, s meglátta, hogy szekér áll a kapu elé. Kóróval megrakott szekér. Felállott, csendesen a lajbi zsebébe tette a régen kialudt pipát, s megszólalt. Az asszony alig várta a szavát.

- Mibe jár a lányod? Miféle rongyba? Mit mondtál?

- Tafotába - szólt meglepetve az asszony, s gépiesen elismételte -, selyemtafotába, sustorgós, ropogós tafota szoknyába - és bólogott hozzá.

A kapu kinyílt, szekér fordult be az udvarra. Az öregember kiment rendelkezni, hová rakja a fia a kórót.

Három napig egyre sírta a mondókáját a vénasszony. Akkor aztán nem állotta tovább. Mérgesen felpattant, mint a pulyka, ráripakodott az urára:

- Megnémult kend? Hát hazajöjjön a lánya, vagy se? Mit írjak neki?

- Bánom én? - szólt flegmatikusan az öreg.

- Hogyne bánná!

- Rajta áll! Az ű dóga! Nekem mindegy. Ha a pesti faluba el tudott menni, ide is eljöhet.

- Oh, édes apjuk, be jó ember kend! - tört ki az asszonyból az öröm. - Be jó ember!

- Én nem vagyok se jó ember, se rossz ember. Mer én csak ember vagyok. De hát persze hogy én is jobb szeretem, ha a lányom van itt a házamban, mint ha idegen nép.

- Oh be áldott ember kend - hálálkodott tovább az öregasszony, s a szemébe könny szökött, és lepatakozott végig az orcája barázdáin.

És menten megírta a lányának a szép levelet, hogy csak jöjjenek, ő is, az ura is meg a két szentséges apróság is, oszt ne féljenek az öregtől, mert az jó ember...

És odafent Pesten, a harmadik emeleti csinos kis lakásban lőn nagy öröm, vidámság, boldogság. Három álló hónapig mindennap készültek a nagytatáékhoz, s az asszonyka sápadt arcocskája kipirult, a nagyobbik gyerek az édesapja térdén verset tanult a nagytata születésnapjára, mert az éppen a vakációra esik. S mind a két csöppség mint valami álomvilág kincseit tanulta meg a Tisza nevét meg a Malomalját meg a ficfát meg a gólyát meg a mályvát meg az ostort meg az aratás, lóhajtás, gyermekjátékok szavait.

A miniszteri számtiszt úr idejében kérte a vasúti szabadjegyet, s mivel ő csak augusztusra kaphatott szabadságot, úgy határozták, hogy az asszonyka a gyerekekkel már egy hónappal előbb lemenjen.

És megérkeztek csengős-bongós kocsin. Az egész falu megbámulta, mikor megjött a Kerek Rozi az urával, akinek keménykalap volt a fején. Szakasztott olyan úriasszony volt a Rozi, mint a többi nagysága. Hol szedte, hol vette, de jól beletanult az uraságba. Az igaz, hogy ezelőtt is olyan nyafka volt, olyan „ne nyúlj hozzám”. De könnyebb is megtanulni az uraságot, mint a szegénységet.

Vígan, boldogan telt el a vasárnap. Estére az új férj vissza is utazott, hogy másnap a hivatalban legyen.

Rozi majd kibújt a bőréből. Olyan boldog volt, olyan meglegedett, soha életében ilyen rózsás napsütés nem volt, ilyen szép kis falu, szép kis ház mesében sem termett. A gyerekeivel együtt lefeküdt a porba, és csókolta a szemével, a hálás túl boldog szívével a szülői ház küszöbét.

A falubeliek csudájára gyűltek, s mindenki megugyanozta a puha fehér kezét, sápadt arcát, de legjobban az alsószoknyáját, amelynek az anyja úgy felverte a hírét - a sustorgós, ropogós tafotát.

Az egész háznál csak az öregasszony volt nyugtalan. Félt, valami különöset sejtett, nem tetszett neki az ura, az apjok. Minden percben várt valamit, váratlant, félelmeset.

Három napig várt, akkor megtudta, mi lappang a hamu alatt.

Egyszer csak rászólt a lányára, aki boldogan merengve ült a kisszéken, s gyermekkori emlékein mélázott.

- Hát te miért nem beszélsz már?

- Mit, édesapám? - szólt az asszonyka mosolyogva, s kész volt csacsogni, nevetni, pedig be nem állott már arra a kedve.

- Mit? Fenét. A pénzről.

- Milyen pénzről? - mondta az asszony nagy szemet meresztve.

- Hát hogy mit fizetsz. Mit akarsz fizetni?

- Én? Miért?

- Hát hogy itt tartalak. Mi lesz a taksa egy hónapra?

Az asszony belesápadt, és szívdobogást kapott.

- Mit kíván édesapám?

Az öreg felnézett az alacsony padlásra, a mestergerendára.

- Hajszen nem nyúzlak meg. Látom, hogy jobb itt neked, mint ahun tavaly vótál. Hát legalább annyit fizethetsz, mint ott fizettél.

Az asszonyka reszketett. A vér mind leszállott a szívére. Hallgatott.

- Mi? Mit mondasz? - mordult rá durván az öreg.

- Azt gondoltam, szívesen lát édesapám.

- Hát nem látlak? Mi? - kiáltott ridegen a vénember. - De rajtam nem fogtok szántani! Majd én ingyenélő pesti jöttmenteket hízlalok! Nem sül ki a szemed? Idegennek, akihez semmi közöd, tudsz fizetni, az apádnak meg nem? Ez a gyermeki szeretet? Mi?

Az asszony reszketett, de a foga között kieresztette a szót:

- Édesapám se sok szülei szeretet mutat ilyen beszéddel.

- Ejnye, te cafat! Az apádnak mered ezt mondani!

Az asszony holthálványan várt.

Az öreg felállt, feltette a kalapját, és indult.

- Hallod! Minden napra egy forint a lakásér, másik forint a kosztér... Ne mond, hogy pogány vagyok, ötven pengő legyen egy hónapra. Oszt nekem előre letedd a pénzt! Mire hazajövök, elmenjen Pestre a levél az uradnak. Osztán itt csókold meg a kezem, mert az én szívem esett meg rajtad, hogy ennyivel beérem. Te háládatlan! Tavaly egy százasnál többet fizettél idegen népnek, akinek a szavát se értetted. Egy hónapra! Most kettőre sajnálsz ennyit? Vigyázz, ne haragíts, mert csak egy szó legyen, ott rúglak a sustorgós, ropogós tafotádba!

A fiatal, gyenge asszony sírásra álló szemmel meredt el földre; az ágy nagy virágos takarójára bámult; az öregember elkopogott: a konyhában a vénasszony dermedve állott, s a gyermekek mint megszeppent csirkék bújtak az anyjuk kötője alá.

És mire az öreg hazajött a mezőről, a levél sűrű könnyek között megíródott, s a fiatalasszony kezét csókolt az apjaurának.

A bogárhátú, gólyafészkes kis ház úgy mosolygott fehér falaival a meleg, ragyogó napsütésben, mint az emberi boldogság, jószág, a mese utolsó kedves fészke.

1909

TRAGÉDIA

Mindenki a Sarudy lány holnapi lakodalmáról beszélt. Ebéd után leheveredtek az aratók a keresztek tövébe, vagy a villákból, gereblyékből rögtönzött apró sátorok alá, ahol egy-egy szoknya adott egy kis árnyékot a fekvők arcára. Elég az, hogy napszúrás ne kapjon az ember.

A nagy sárga mezőn vidáman izegtek-mozogtak ezek a hangyaszorgalmú emberek, s az embertelen nagy munka közben, amely úgy tetszik, mintha végtelen és határtalan volna, örömet találtak abban, hogy a karjukat mozgatták, szájukat jártatták, és a legények meg a lányok olyan kacagva csipkedték meg egymást szóval és kézzel, mintha ez volna az élet fő tennivalója.

Kis János megette az almás ételt, amit szeplős, málészájú fia, aki ijesztően hasonlított hozzá, kihozott utána. Azután körülnézett, de lusta volt a kereszting menni, s ott helyben dült el a tarlón. A kalapját az arcára tette, s nyomban elaludt. Még annyit hallott, hogy Sarudy Pál bornyút is vágatott a lakodalomra.

Azzal elaludt.

Senki sem törődött vele, a tulajdon fia sem. Ez elővette a cserépfazekat, s belenézett, nem hagyott-e az apja egy kicsit neki is benne? Bizony nem hagyott. Olyan üres volt az edény, mintha a Bodri már ki is mosogatta volna. Ezzel felborította a mázas csuprot, s elment a kutya után földi mogyorót keresni.

Mikor Kis János felébredt, első dolga volt megnyalni a száját. Álmában lakodalomban volt, s nagyon jól teleette magát. Kedvetlenül gondolt rá, hogy elfelejtett mindent, azt is, hol volt, azt is, mit evett. Legalább ne ébredt vón fel.

Hozzá volt szokva, hogy neki egész életében mindenről le kell mondani, hát nem soká sajnálkozott. Másik oldalra fordult, s újra el akart aludni. Nem sikerült. Az arca olyan vörösre vált a kalap alatt, mint a főtt rák. Lelökte a pizsokban feketült szalmakalapot, s jólesett, hogy a mezei szellő hűvösen érte a bőrét.

- Egye meg a fene ezt a vén Sarudyt - gondolta magában -, eleget dőgoztam neki életemben, meghíjhatna a jánya lakodalmára. Hadd laknék jól eccer.

Felemelte a hüvelykujját:

- Lesz húsleves. Jó sárga, zsíros tyúkhúsleves. Az jó lesz. Abbul megeszek egy tállal.

És már habzsolta is, szopogatta a sűrű, apró, sárga színű tésztacsigákat, amiket marokszámra eregetett le a nyeldekölőjén.

- Dógozni emberek! - kiáltotta valaki.

Kis János meg se mozdult. Eszébe jutott, hogy egyszer gyerekkorában valami lakodalomban volt. Rokona is volt az a család, mégse kapott az egész lakomából mást, csak tyúklábat.

Tehetetlen harag, vad düh fogta el. A keze ökölbe szorult, s érezte, hogy most olyat, de olyat tudna ütni, hogy minden törne-zúzna utána.

De a hüvelyke mereven állott, erről lassan az eszébe jutott, amire az imént gondolt.

- Azután töltött káposzta... Hatvanat megennék belőle... de ha ötvenet nem, egyet se.

- Dologra! - kiabáltak amott.

Ő is feltápáskodott. Éhesnek érezte magát. Odanézett a fekete falú cserépedényre. Üres... Úgyse volna benne, csak valami lötty.

Megrúgta az edényt; megvetően és dühösen. Annak beszakadt az oldala. Különben is drótozva volt már, s egy drótszál a bocskorához akadt:

- Üssön meg a guta! - káromkodott Kis János, és lerugdosta a lábáról a kölöncöt. - Már míg élek, mindig ebbe a szegénységbe kell szuszogni. Az a vén bitang nem fog elhíjni.

Egész nap rosszkedvű volt. Észre se vette senki. Kis János amolyan láthatatlan ember volt, akit senki sem lát meg. Így élte le az egész életét, sohase volt egy percig sem érdekes ember. Se nem erős, se nem gyenge, nem kicsi, nem nagy; nem sánta, nem begyes; mi lett volna, ami feltűnt vón rajta. Olyan volt, mint egy ember; két szeme volt, meg egy orra. Bajusza is volt. És sohasem jutott eszébe semmi. Ha reggel volt, felkelt, este lefeküdt; mikor eljött az ideje, megházasodott. Akkor lakott utoljára jól, beteg is lett tőle. Katona nem volt, a faluból tízszer se volt kinn, akkor is csak a vásáron. Nevetni csak egyszer nevetett életében jóízűen, akkor, amikor az apja le akarta őt ütni, amért megette az egész tál galuskát, s amint feléje sújtott, a saját ütésétől megtántorodott, felbukott s falba vágta a fejét. Bele is halt.

Még ez az egy érdekelte: az evés. A feleségét emiatt szokta elverni, s ha gondolt valaha valamire, arra, hogy mit volna jó enni. De ezt nem tudott sokat elképzelni. Hiába, a tapasztalat nem segítette.

Este, ahogy hazamentek, s a gazdának megmondták, mit végeztek, - az ő falujokban mindenki a maga kosztján dolgozott -, azt mondta a vén Sarudy:

- Emberek, asszonyok, hónap este mindenki elgyűhet a lyányom lakodalmára. Annyit ehettek, amennyi belétek fér.

Kis János majdnem elszédült. Valósággal megijedt. Attól ijedt meg, hogy nem bír majd megfelelni a feladatnak. A többiek ujjongtak, éljeneztek, de ő hallgatott. Ott állott hátul, setétedő este volt, senki se törődött vele. A többiek közt azután ő is elindult nehézkes léptekkel hazafelé.

Otthon megette a vacsorát; korpacibere volt. Csendesen, szótlanul. Felrúgta a macskát, amely a lábaszárába kapaszkodott s nyávogott. Nem gondolt semmit. De igen különösen érezte magát. Mintha nagy-nagy feladat várna rá, a legnagyobb életében. Nem volt tisztában vele, de félve gondolt a holnap lakodalomra.

Egész éjszaka nem tudott aludni. Sokszor felébredt és ébren hanykolódott, de ha hozzáfogott arra gondolni, mi lesz holnap, igen nagy nyugalanság fogta el.

Kinyújtotta a hüvelykujját:

- Először lesz tyúkhúsleves... Ebből megeszek egy dézsával.

Elmosolyodott. Arra gondolt, hogy ha egy kádba öntenék azt a sok krumplilevest, kemény-magoslevest, meggy-, korpa-, lekvárciberét, meg azt a mindenféle habart lét, amit ő életében megevett, - ajajaj, olyan nagy kád nincs a világon, még az egri érsek pincéjében sincs olyan hordó. Ha azután együvé raknák azt a jó ételt, amit ő evett valaha, - avval tán még az az ócska fazék se lenne tele, amit ma felrúgott a mezőn.

Hirtelen úgy tetszett neki, mintha a lábán volna a bocskor, s érezné, ahogy beleakad a dróttal az edény. Nagyot rúgott. Ha ágyon feküdt volna, az menten összerogy, de ez a szalmadikó nem sokat törődik az ilyen fickándozással. Pedig Kis János nagyot rúgott. A szegénységet rúgta el magától.

Másnap reggel mogorván ébredt. Ahogy a rossz álmot kidörzsölte a szeméből, tisztán érezte, hogy igen nehéz a melle. Mintha pántok szorítanák.

- Egye meg a fene a vén Sarudyt, ma kieszem a vagyonából. Eleget kapáltam neki.

Nem mert reggelit enni. Ebédre meg se kóstolta az ételt, félt, hogy estére nem lesz éhes.

Máskor, ha összeveszett a feleségével, akárhányszor megtette, hogy egész napon át nem evett egy falatot sem, észre sem vette. Most reszketett az egész belseje, és szédülés fogta el az éhségtől.

Összeszorította fogát, széles, erős, nagy csontú állkapcáját, és szürke szemeivel mereven nézett előre. Egy vadállat makacs dühével viaskodott önmagával. De nem evett, megállotta.

- Ötven töltött káposztát! - ismételte magában, s vaselhatározással vágta kaszájával a rendet. Taktusra, mint az aratógép.

Megszűnt körülötte a világ. Nem látta a nagy búzatáblát, se a körülötte dolgozó embereket, nem ismert senkit, semmit, nem volt múltja, jövője, egész valója egyetlen nagy akarattá keményedett. Úgy ment eléje, mint valami emberi léten felüli feladatnak. S érezte, hogy az egész belseje, gyomra átalakult, s hihetetlen munkára képes. Amint szikrázó szemmel belenézett a világba, képes lett volna vállalkozni arra, hogy a kévéket úgy eregesse le magába, mint a cséplőgépnél az etető a dobba.

Végre alkonyodott. Hazamentek a munkából. Otthon már dél óta állott a lakodalom. Idő sem volt a hozzákészülődéshez, le kellett ülni a terített asztalhoz.

Kis János egy zugba került; annál jobb. Falnak veti a hátát, s akkor hadd jöjjön az ellenség. Ezzel a vak és vad elszánással szállott szembe valamelyik őse egy kétezer emberből álló török sereggel.

Hozták a levest.

János nem sokallt, nem kevesellt semmit. Jó mély cseréptányért kapott, amit a szakácsné színig öntött neki. Ujjnyi vastag volt a tetején a sárga zsír, mely már nem is szakadt karikákra, hanem egybefolyt.

Kis János fogta fakanalát, s nyugodtan, komolyan kezdett munkához. A béle reszketett, s alig bírt uralkodni a mohóságán.

A tizedik kanálnál rettenetes megdöbbenés érte.

Úgy érezte, jól van lakva.

Sápadtság futotta el az arcát. Megérezte, hogy roppant feladatot vállalt magára. Megérezte emberi kicsinységét. Mint valami szél suhant át agyán a gondolat, hogy nem fogja megbírni, amit vállalt.

Összerántotta a szemöldökét; alacsony homlokán függőleges ráncok gyűrődtek, széles vas állkapcája összekattant, s nekidült újra a csatának.

Gépiesen, ahogy a kaszát eregeti ívben jobbra-balra, most a kanalat emelte taktusra a szájához, míg csak a tányér ki nem ürült.

Akkor szédülést érzett és utálatos csömört. Az étel túl zsíros volt kívánnnyadt, gyenge, zsírtalan löttyökhöz szokott gyomrának.

Túrós csusza következett. Ízes, tejfölös, töpörtös, kövér. Jól telerakták a tányérját.

És Kis János kivette a sárga, csontnyelű törött villát, s ugyanolyan nyugodtan, mint az imént, ezt is sorra beraktározta. Nem érezte az étel ízét. Nyomást érzett odabent, és szeretett volna levegőre menni. Vagy legalább káromkodni egy nagyot, keserveset. És végtelen fájdalommal, irigységgel nézett körül a népen. Mindenki vidám volt, nevetett, habzsolt. És ő már tudta, hogy vége. Ma már annyit evett, mint egész életében egy ülésre szokott. De összecsiszorította fogát, s odatartotta a tányérját a harmadik fogásnak. Ez lencse volt orrjával. Kint, a cselédek és munkások közt nem tartották meg a szokásos sorrendet, amit odabent a vőfély verssel szabott meg. Azt adták, ami közelebb esett. Ez ebből evett, az abból, Kis János mindenből.

Így ment ez két óra hosszáig, megállás, pihenés nélkül.

Akkor jött a töltött káposzta.

- Ötvenet! - mondta magában Kis János, és a szemére fátyol szállott.

Nagy darab húсок voltak a töltött káposzták közé téve ráadásnak. És Kis János, amint a három hatalmas töltelék után egy ilyen darab szívós, fővetlen, rágatlan húsdarabot le akart gyúrni, - rémülten állott fel. A szeme kidagadt, szinte kiugrott szemöldökei alól, nyakán az erek kötélvastagságra dagadtak.

Utolsó józan eszével kirohant a házból.

Az eperfához ért, mikor megszabadult a bajtól. A torkán szorult darab, amely már szinte megfojtotta, visszacsúszott a szájába.

Szemébe könnyek gyűltek, s állkapcsát olyan keményen vágta össze, hogy éket se lehetett volna közé verni.

Azzal a szenvedély részegségével mondta el magában:

Dögölj meg, kutya.

Újra lenyelte a húst.

És most is képtelen volt rá. Megakadt a torkán, s többet nem ment se le, se fel.

Az ember két keze a levegőbe kapkodott; sovány hosszú teste megfordult, s hanyatt vágódott.

Irtózatosságon vergődött hangtalanul a földön, míg csak végleg el nem csendesedett.

Senki sem vette észre, hogy eltűnt, mint azt sem, hogy ott volt, vagy azt, hogy élt.

1909

MESE A ZÖLD FÜVÖN

1.

A végbeliek megunták a nagy nyomorúságot, mert immár tizenhat hónap óta nem kaptak semmiféle fizetést, avagy zsoldot.

Zöld füre mentek hát, mert éhen nem halhattak; ha a király elfelejtkezett róluk, maguknak kellett utánanézni, hogy valamit szerezzenek szabad portyázással, a zöld fűvön legelő csordákból és ménesekből.

De a világ nagyon szegény volt, hiába kóboroltak el napi járásra, nem tudtak elégségest szerezni. Tanyát vertek hát egy kisdud erdő sarkában, s szapora tüzeket raktanak a zöld mezőben, s bő lakomát sütöttek egynehány lábasjóságból, akit fegyver közt hajtottak maguk előtt.

Megeredt aztán a beszéd, ahogy ott heverték a kövér fűben, a rongyos dolmányokon, s míg éhesen várták a hús sültét, keserűen emlegették a magas hatalmakat.

- Ha őfölség akasztófátul vagy rabságtul váltott volna ki bennünket, mégis kegyelmesebb fejedelemnek kellene hozzánk lennie! - mondta búsan egy varnyúbajuszú csendes magyar.

- Az rabnak is mindennapi kenyerre megadatik, mi pedig szabad emberek vagyunk, s éhhez kell vesszünk - dörögte a másik vitéz lomhán.

- Bezzeg sok vérünk hullásával jó volt, hogy szolgáltunk az vár megszállásakor és azután fogva!

- Ennyi sok hűséges szolgálatunk után mind gyermekestül ki kell mennünk az nagy éhség és nyomorúság miá!

- Örökös búdosásra!...

Éhesen, erőszakosan kacagott fel egy fiatal fickó.

- Zalavárott száz hajdúnak kellett vón lenni, de mikor meggyűtt az német kommandáns, csak négyet tanált a várban, a többi elment, mert harapás kenyerük sem volt. Ha a kapitány az emelős kaput fel akarja vonni, asszonyokat kell segítségül híjnia, mert férfi nincs kéznél.

Öregebbek bólogattak.

- Nem is lehet immár császárt, király szolgálni. Minden vitézlő ember az urak fizetésére siet, mert az urak az ő szolgájuk fizetésében el nem lopnak, hanem pénzrül pénzre megfizetnek! Annak felette jószágokat is sokat osztanak közikben.

- Minden kastélyt, minden udvarházat külön kell az uraknak őrzetni, sok vitéz ember leli meg kenyerét ebben az országban.

- Bizony, ha ez sem volna, egyszer csak nekikeseredne a vitézlő nép, és elszárván magát, akár éhen, akár kötélben, neki már mindegy! S oly dolgokat cselekszenek, akit bizony sok véka búzával nem cserélne fel úfelsége!

- Se a beste rossz posztókkal, akivel kifizetik a katonát pénz helyett.

- A komáromi naszádosokról hozták, hogy már ruhájuk sincs. Sokan közülük, mikor örségre mennek, a feleségeik ruháját és cipőjét veszik fel.

Így folyt a szó, mérgesen, panaszosan, keservesen, míg csak meg nem sült a sovány tulokhús, amit úgy őriztek a nyárson maguknak, mint az éhes eb a koncot.

Lassan mégis falatozni lehetett, s evés alatt elcsendesedtek.

Telihold volt, s az égen apró felhők kergetőztek.

- Lesz eső?

- Hogy lenne. Holdtelésen nincs eső. A fényes hold mind felszítja a vizet a fellegekből. Avval mosdik, azér olyan fényes az ábrázatja.

- Hajnalra lesz eső.

- A lehet, mert akkora mán kiönti a mosdóvizet...

- Sokat tud kend, Miklós vitéz.

- Hát sokat jártam, tapasztaltam.

Miklós vitéz egy kidőlt nagy törzsön ült, amelynek ágait mind lehasogatták a tűzre.

Két kezét lelógatta a csizmaszárákig, s lomhán nézett messze, a telihold alatt el, a táncoló fényességű mezőkre. Bajsza hosszan lógott le, s németesen volt sodorintva, kenő nélkül, sűrű szemöldökei egészen leborították az apró szürke szemeit, mint a tyúkborító kas a kotlóst.

- Már nem is kapnak katonát az ezerkapitányok - kezdte újra a varnyúbajuszú s zsíros száját törülgette -, mert nincs bor. Ha bor volna, bezzeg többen jönnének.

- Hagyjátok már az unott nótát - szólalt meg hirtelen méreggel Miklós vitéz -, inkább mesélek egyet...

- Hallgassatok mán - kiabáltak többen -, Miklós vitéz mesél.

- Zabolát a nyelvetekre!

- Csend a harasztban!

Lassan lecsendesedtek, s szép karikába heverték a fatörzs körül, és Miklós vitéz így mesélt:

- Magam sem tudom mán, hol volt, Ókespurgába vagy Magdapurgába, de németiek közt voltunk akkor az Forgács uram dandárával. A csehekre indultunk, de vitézlő Forgács uram azt mondja vala: „Fiaim, mink csak azon legyünk, hogy mennél jobban éljünk, mert az német latrok is, ha hozzánk gyűnnek, csak kiélnék bennünket az német zsoldosok, hát itt a jó mód, hogy visszaadjuk nékiek az kölcsönt. De a jámbor csehekben kevés kárt tegyünk, mert hitükért kelle őket vágni, mán pedig az én áldott feleségem egy hiten van velük, hát nem akarom a jó asszonyszemélem szívét gyötreni.”

Megértettük a szót, meg is fogadtuk.

Hanemhát jól élni nehéz volt, mert kicsi volt a zsold, de nagy a drágaság. Egy ember két forint hópénzből nem nagyon rázhatja a rongyot kapzsi németek közt, ahol mindennek ára van, és minden házon olyan kapu, mint a szigeti váré. Hát csak annyival tudtuk megtoldani a vant, amennyihez nagy furfangosan hozzá lehetett szabadulni; persze voltak köztünk ügyes félkék-kalmárok, akik a Krisztus bal szemét is kilopták volna, így aztán mégiscsak megvoltunk valahogy telelőbe.

Hej, ott esett velem a legfajinabb istória...

Lányeset...

Mer az tudnivaló, hogy a német úgy őrzi a lányát a magyar katonától, mint az ördögtől. Vagy még jobban. A lánycelédeket meg a fiatalasszonyokat mind elzárták szem elől, míg ott tanyáztunk, a legbelső házba meg a pincékbe; én azt hiszem, még be is földelték őket, hogy ki se lehessen ásní. Legalább három hétig senki se dicsekedett vele, hogy csak egyet is látott belőlük.

Haj, micsoda legény voltam én akkor. Nyalka gyerek, szép kis szőke bajuszom volt, hosszú barna hajam, kék szemem, fehér bőröm, mint egy lánynak. Olyan kezem-lábam, hogy a császárhoz akartak vinni apródnak, de hát egy szót se tudtam németül, osztán nem akartam tanulni, mer mikor egyszer egy szót kimondtam a németek módjára, hát olyan röhögés lett, hogy majd elsüllyedtem szégyenletemben. Hát mondok, rajtam ne nevéssen senki, inkább megmaradok havipénzes hajdúkatonának... Nagyon ostoba egy fickó voltam én...

De a lányféle mind utánam nézett ám. Azoktól nem is féltem, még ha németecske lett vón is a lelkem. Mert már nagyon kikoplaltam magamat utánuk. Ha tudtam vón, hol lelek rá egyre, a körmömmel kivájtam volna akármelyik kőfalú ház oldalát, mikor egyszer csak mi történik.

Hát azt történik, hogy mikor őrt állok a város szélén, egy magas fal tövéén, ahonnan messzire látni lehetett a girbegurba hegyeket, osztán kegyetlen unom ám magamat, hát egyszer csak kacagást hallok a magasban. Lánykacagást. Nézelődök felfelé. Nem látok senkit, csak olyan apró ablakokat, mint egy gyerekfej. Újra kacagnak. Újra csak nézek, mán kinéztem a szemem, mégse látok semmit.

Hát harmadszor megint hallok kacagást, s ahogy felemelem a fejem, valami esett az arcomba. Majd kiverte a szemem.

Hinnye, az angyalát - mondok -, valami jányceléd csúfot üz belőlem, s lehajlok, hogy felvegyem a kavicsot, amivel megdobott. Hát egy fényes arany van előttem a földön...

A szájtátva figyelő katonák felsikkantottak a meglepetéstől.

- Ejhó - mondták irigyen.

- Egy fényes aranytallér! - mondta Miklós vitéz, s ököllel magyarázott, maga is felelevenedve.

Hát ez jól kezdődik, gondolom magamban, ha ez a fejérszemély úgy górájja az aranyat, mint más a békasót; osztán megforgattam az aranyat jobbról-balról. No, annak utánanézőnk, aki ezt küldte. De a fal kegyetlen meredek volt, azon egy bakkecske se ment volna fel, az ablak igen-igen magasán, és tovább egy árva hangot se hallottam a setét kis mély ablakokból...

Szerettem volna utánajárni, ki s miféle lehet az én kacagó kis jánycelédem, de az arany kegyetlen nyomta a zsebemet. Hát gondoltam, majd holnap utáanalátok, ma elébb a sürgős dolgot intézzük el. Mentem a cimborák után, mutatom az aranyat. Lett ám öröm. Akkor éccaka olyan dáridót csaptunk az aranyból, hogy még a legöregebb strázsamester is úgy nyúlt el a földön, mint egy bornyú...

Másnap délutánra kialszom magamat, megyek megint a tethelyre. Mán várt a kis valaki, akinek még csak nyomát se lehetett látni, de mihelyt odaértem, abba a minutumban hallottam a kacagását.

Ejnye, istenem, teremtőm - mondok magamban -, hogy fogok én ennek a dolognak végire járni?

És csak nézek, csak bámulok fel. De akár az égre, akár a házra, semmit se láttam.

Elfordítom a fejem, hát valami koppan a süvegemen. Még a fejem búbját is ugyan megütötte.

Kapárom, mi az. Újra egy arany.

- No, megesett kendnek - szólott egy heverő vitéz: - Ha ez így ment mindennap, akkor jól teleltek kentek Ókespurgába!

- Mán ecsém, pedig ez, akár hiszed, akár nem, így ment egy hétig. Minden napra kijárt nekem az arany. De azt reggelre úgy eltüntették mintha nem is lett vón. Az egész dandár felhízott borral az én szerencsémén, de úgy is tartottak, mint egy ölbéli malacot!

Hát a hetedik napon, éppen amikor már nagyon furdal a lelkiismeret, hogy a sok aranyért még csak annak se jártam utána; miféle ház lehet ez belőlről, a városból, és ki s mi lakhat benne, hogy annál annyi a szeméten az aranypénz, hogy a gyerekek is avval hajigálnak az utcára, mondom, akkor napon megint hallok a kacagást. És ahogy felpislogok, hát uramfia, egy kötélhágcsó ereszkedik lefelé csendesdeden az egyik ablakból.

Leért az egészen hozzámig.

Megfogtam, jó erős. Rálépek, megbír. Magam se vettem észre, csak mikor már odafenn voltam az ablakrésen.

Olyan egy ablak volt az, hogy öles mély volt a vágása, hanem belől egy akkora kicsi nyílás, hogy azt hittem, egy ötesztendő gyerek nem tud bebújni rajta.

- De azért bebújt kend, ugye, Miklós bácsi?

- Be én, ecsém, ha egy patkánylyuk lett vóna.

Hát ahogy mán félíg beszuszakolom magam valami setét kamrába, egy kis sikoltást hallok. Avval se törődtem, leugrottam.

Megdörgölöm a szemem, hát egyes-egyedül vagyok egy kis házban. Annyi volt az, mint egy pince, csak egy öreg asztal volt benne, meg valami lóca.

No, mondok, Miklós ecsém, bé csak bé, de ki innen hogy lesz? Tömlöc ez, akármilyen legyek.

Nézem az ajtót, nyílik. Bedugom a fejem, hát egy testes öreg néember bámul rám. De mintha kísértetet látna. Még a visítás is torkán akadt.

A zöld fűvön heverő katonák mind felébredtek, egyszerre megmozdult a hallgatók serege, s apró kacagásokkal lestek ki minden szót a Miklós vitéz meséjén. Ez maga is feltüzesedett a vidám figyelők szemétől, s pattogva vágta a szót:

- Mondom néki: Ne féljen, öreganyám, nem vagyok én rossz gyerek! Azt mondja rá: nikszipksz!

Tyhű, így magamban, akkor már jól nézünk ki, ha ilyen jól értünk egymás nyelvén.

Szólok azér a fejércselédnek, már csak azt mondja meg, ki s mi volt, aki aranyakat górált az én süvegemre!... Nem érti. Leveszem a süveget, és megmutatom neki, hogy így potyognak rá az aranyak! Egyszer csak észbe kap, nyúl a tarsolyába, és kimarkol belőle egy fél marokra való ezüstöt. Kínálta erősen.

Ej, mondok, nem vagyok én se haramia, se martalóc, magyar hajdú vagyok én. Nem jöttem én pénzért, s pedrem a bajuszomat, lány kell nekem, csók! Cp, cp, cp!

Hát halljátok, a vén tűzrevaló ezt is elérte, és elkezd szemérmetesen mosolyogni, húzódozni, pironkodni, de egyre csak azt mondogatja: tájfel, tájfel!

Hosszan elnyúló, hatalmas kacagás tört ki a katonák erős egészséges tüdejéből. Hanyatt vetették magukat némelyek a fűben, míg mások a süvegüket vetették magasra, vagy egymás hátát verték ököllel.

- No, Miklós bátya - kiabáltak a fiatalok -, most oszt mit csinált kend?

Miklós vitéz megpederte a bajszát.

- Ájj fel, ájj fel! - mondok neki, hogy aszondi Tájfel, Tájfel, még le se ültem, öreganyám, eszem a szentjit! De csak kerítse elő nekem azt a kisjánt, akinek kacagását hallottam a hegyről, majd a sarkamra állok akkor!... Hát lám csak, az ördögök öregannya ezt is magára veszi, és úgy somolyog, mint aki vackorba harapott...

A katonák elnyúlták a nevetéstől a földön, egymást rúgták s csiklandozták, és bolondos szókat vetettek közbe, úgyhogy jó ideig nem is folytathatta beszédét Miklós, a vitéz.

- Hát s osztán!... S mi lött belőle? - követelöztek a többiek.

- S mi lött ám! - szólala Miklós. - Hát az lött, hogy a mama csak feláll maga, s kitárja két karját, s azt mondja azon a zörgő mogyoró nyelven: nem bánom na, ha megölelsz is, szép magyar levante, csak kíméld a fiatalságomat!

A zöld fűben hemperegtek a hajdúvitézek.

- No, én beleestem, mint légy a mézbe, e tisztos személybe, mondok magamba, s csak menni akarok beljebb egy házzal.

De ahogy ezt látja a vénség, csak elsápad, olyan fakó lesz, mint az ón. S azt mondja: Jaj, ne menj, szerelmes szép magyar leventém, kardokkal állanak, török törrel, német fustéllyal odakinn a fegyveresek, mind kardélre hánynak!

Nem bánom én, ha igen is - mondék -, de én az én csillagszemű királylányomat ezer ördög közt is megkeresem!

Meg ám, ha odakinn csakugyan kardcsörgést nem hallok. Vastag német szóval káromkodott odakinn valaki. Az én öregasszonyomnak elkezd lógni a lába az ijedtségtől, de aztán csak kifújja magát, s int nekem, hogy legalább álljak félre az ajtóból.

Sarokba húzódtam, ü meg kinéz. Hát az ajtónyílásnak egy percentjén át láttam ám, hogy odakint vannak vagy tízen, nagy vastag emberek, nyúzott képű cseh szolgák, akik nagy dorongokat szorongattak a markukban, s a szájuk tajtékzott mint a veszett kutyaé.

Tyhű, mondok, ennek már fele se tréfa, de azért magam sem eresztettem bocskorba a bátorságot, hanem marokra kaptam a kardomat, hogyha már kell, de ingyen nem adom ám magam!

De odakinn csak beszéltek, beszéltek. Valami fene hangú ember azt vallatta, ki van odabenn. De az én öreg cselédem esküdözött, hogy senki! Nincs ott egy lélek sem! Nem akarták hinni! Hát nézzék meg kendtek, mondta a vénasszony, erre aztán elhitték.

Na, mondok, nagy kő esett le a szívemről, nem azért, mintha féltettem volna az életemet, hanem mert megesküdtem magamban, hogy addig nem halok meg, míg az aranyat szóró, ezüstöt kacagó kislányt meg nem találom.

Bejön a vénasszony nagy frissen, s bészárja az ajtót. Azt mondja: No, adta hajdúja, most az egyszer megmentettem az életedet! Hanem most már vigyen a kánya, mert ha ezek mégis be találnak kukkantani, úgy miszlikbe vágnak, hogy semmi doktor össze nem rakja a csontodat.

Azt mondom neki, hogy: No, azon egyet se búsuljék, nénémasszony, csak azt mondja meg már valahára, hogy ki volt az a kis lányceléd, aki kötelelet eresztett le nekem.

- De hát hogy értették meg egymás szavát - kottyant belé egy fürge eszű kis legény a vitézek közül -, ha nem tudott magyarul, kend meg németül?

- Kotty belé! - mordult fel Miklós, a vitéz. - Hiszen az, hogy nem értettük egymás szavát. Ű monda a magáét, én is a magamét. Hát osztán ü is beszélt, én is beszéltem, mintha csak a legjobban értettük vón egymás beszédit. Hanem ipp azt akarom mondani, hogy a vén bestia mindent értett, amit nem kellett, hanem mikor a lányról szólottam, akkor mindig siketnek tette magát. Mikor osztán elkezdtem újra kézzel-lábbal magyarázni a csókot, ölelést, hát csak elsikkantja magát, és azt mondja: Hát angyalom, tubicám, ha már annyira megáhitottál, isten neki fakeszt, én a tied, te az enyim, ásó-kapa választ el egymástul. Avval csak a nyakamba esik, mint egy zsák, oszt a két kövér karjával úgy körülkarolja a nyakamat, hogy azt hittem, mindjárt belefűlok.

- Micsinált kend? Megcsókulta?

- Meg én, az irgalmát. Nem bánom én, ha asszony, még ha hétszáz esztendő se. De ez nem is volt olyan idősecske, csak látszott annak. Tüzes vót az eszemadta, csak hát a hamuszínű ruhája vénítette.

Mikor aztán meglapogattam a lapickáját, hát elkezdett könnyörögni, hogy de most már menjek, ha kedves az életem, mert jön a hétfejű sárkány, már érzi a füstjít. Mert a német embernek igazában olyan a szaga, mint a pokolbéli sárkányé.

Azért is szeretik a német menyecskék annyira a magyar leventéket.

De bezzeg a pénzt is csak tömte ám a zsebembe. Nem tudom én hol szedte, hol vette, hanem azon vettem észre, majd leszakad a mentém, majd kilyukad a salavárim a sok nehéz ezüstitől.

Hát láttam, most nem lehet itt semmire menni, szépen felmáshztam az ablakba, kipréseltem magamat a szűk lyukon, ami olyan szűk volt, hogy mikor kívül vótam rajta, négyszegletes lettem mindenestül, mint mikor a tolófánktészttát keresztülnyomják a szerszámon.

Akkor osztán leereszkedtem a fene nagy mélységbe, bizony még a homlokom is megtörültem ám, mikor földet ért a talpam.

Még egyszer felköszöntem a sövegemmel a vár ablakába, ahonnan megint csak kihallottam az ezüstcsengésű kacagást, mintha gilicemadár csicsogott volna messzéről...

Ami késik, nem múlik, gondoltam magamba, avval mentem a cimborák után. Kiöntöttem a sok temérdek pénzt az asztalra.

Reggelre egy fia se maradt belőle, az egész had mind az én boromat itta.

- Jó vón, ha legalább egy pintet most adna kelmed belőle.

- Bizony magam is meginnám - morgott Miklós vitéz. - Pedig micsoda borokat ittunk. Rajnai bort. Az ám az igazi. Olyan sárga, mint az arany. Zöld üvegkancsóból bibáltuk, azt úgy lehet ám a torkon lenyelni, aztat a bort, mint a folyó mézet, az ember egyet se kortyint, csak kítátja a száját, osztán simán ereszti lefelé a gégáján a bort, mintha a Tisza zuhogna le, csendesen, gyönyörűségesen, mindenestül, ha egy török naszád volna rajta, azt se vennénk észre. Meg azok a jóféle borkorcsolyák, mindenféle német sütemény, puha, édes, porlós, hogyha megágyaz vele az ember a gyomrában, hordószámra tudja inni a rajnait. Meg kis füstös halacskákat ropogatnak mellé, olyanokat, mint a kisujjam, még a nyálat is felolvasztja az ember szájában...

- Ne beszéljen kend, Miklós bátya, mert istenuccse, kicsordult a szájam sarkán a nyálam.

- Ej, ilyeneket mondani - dünnyögtek itt is, ott is a csillagos éjszakában a kiéhezett, kikoplalt katonák. - Biz'isten jobb vóna felkerekedni, osztán nekiindulni a zöld mezőnek, osztán addig menni, addig menni, míg csak ott nem lyukadnánk ki valahol a világ jobbik sarkában, ahol tejjel-mézzel folyik a víz is, sült disznó jár a mezőn, késsel a hátában...

- Hát a kisjánnyal mi lett? - kérdezte valaki messziről, a libegő holdvilágon, s Miklós vitéz felvette a mesét, tovább szötte-fonta.

- A kislány is előkerül, csak várj sorodra!

Még addig sok minden esett.

Másnap délután megint ott állottam én a szokott helyemen, a ménkő nagy várfal tövében.

Hát megint csak hallom a kacározást.

Felnézek fél szemmel a magasba, mint mikor a kakas les a toronyra. Hát amint nézek, nézdegélek, egy kis fehér valamit látok lefelé libbenni, lebbenni, mintha az égből jönne. Hozta a szél lefelé a kis ablakból, keringett, mint valami nagy lepke, és leereszkedett a kinyújtott kardom hegyire.

Uramjézus, mondok, hát ez már mi lehet.

Egy kis csipkekeszkenő volt.

Annyi volt, mint a tenyerem. Kiterjegtettem, valami fájjin jó szag terjengett belőle, sok fárada-lommal varrott kis keszkenő volt, valahol még most is meg kellene lenni az iszákomban, ha el nem pusztult volna. De mi mindent megőrt már azóta az idő, hát ugyan hogyan örte volna meg azt a kis semmiséget!

A szememre tettem, az orcámra simítottam. Ugyan, istenem, gondolkodtam, hogy s mint jutok én még ennek a varrójához? Hogy fogom én valaha megcsókolni azt a kicsi kis kezét, aki ezt hímezte, szélnek eresztette?

Még a nagy hegyek is meghomályosodtak már előttem, úgy elővett az érzékeny álom, ha rá gondoltam keserű sorsomra, hogy tegnap milyen közel jártam az én tündérszép meseangya-lomhoz. De iszen, csak még egyszer volnék ott, tudom istenem, hogy kardélre hánynék minden beste németet, hanem még a kőfalat is keresztülvágnám, míg meg nem lelem az én csillagomat.

No, nem soká kellett bucsálódnom, látom ám, hogy megint ereszkedik lefelé, mintha csak egyenest az égi mennyországból jönne, a kötélajtója.

Én bizony egyet se gondoltam, csak marokra kaptam a legalsó botját, mikor a kezemhez ért, és rá.

Egy perc múlva már odafenn jártam az ablakba. A második percbe már benn a szobába, a harmadik percbe már vásra voltam verve, olyan bilincsek a kezemen-lábamon, hogy huszonnégy fontos ágyúgolyók voltak rákötve súlyának.

Még a számat se értem kinyitni, már végem volt, mint egy pocegérnek, aki a lesőbe ugrott.

- Istenek istene!

Egyszerre a lélegzetek is fennakadtak a fűvön. A heverő katonák megdöbbenve hallották az újabb fordulatot. Apró ijedt pissenések és meghökkent tekintetek figyeltek Miklós vitézre.

- Úgy biz a. Egy vak varnyúnak több ereje van, mint nekem volt abban a percbe. Ott guzsorodtam egy sarokban, mint valami gomolyag kötél, s előttem a kis házban egy csomó begyes sarujú német lándzsás verte fel a földet a fustélya végivel.

Egy hegyes kis ványadt képű ember parancsolt nekik, az volt a gazda. Nagyon ugrált, s csak úgy tajtékzott a szája, míg engem szidott az annya nyelvin; a szíve csúszott vón le a helyiről.

Mikor osztán elunta a szót, csak előállít egyet az emberei közül, osztán ráparancsol, hogy engem vegyen a hátára.

Az osztán felvett, és cipelt, mint a bornyút a mészáros.

Átalvittek abba a kis házba, ahol tegnap az öregasszonnyal cicáztam, onnan egy harmadikba, negyedikbe, tizedikbe, míg csak egy fényes, nagy terembe nem értünk.

Az volt ám csak a gazdag szoba. Tele volt arany-ezüstmarhával, padlásig volt rakva a polcon a sok aranybillikom, ezüst gyertyatartó, nagy tálak kiverve emberfigurákkal meg állatokkal, csak úgy szikrázott még a nap is, ahogy besütött rá. Belöktek egy nagy vasas láda tövébe, avval rám zárták az ajtót. De micsoda ajtót! Ilyen vastag vasrudakból volt az ajtó, mint a kezem szára, de olyan sűrűn, hogy egy pucér macska se tudott volna keresztülmászni közte. Az egész teremnek kettévágta a közepit, mintha csak azért csinálták volna, hogy a nagy teméntelen házat kétfelé szakassza. A belső volt a kincseskamra, a külső a pénzváltó hely. Mert megessmertem ám, hogy pénzváltó a ház gazdája vagy purgermájszter vagy ilyesmi, fene aki jobban tudja. Íróasztal volt a külső szobában, a belsőben meg kincsek, velem együtt. No, mondok, Miklós cimbora, felvitte az Isten a dolgod, hogy egy kutya német pénzváltónak ilyen könnyűszerrel bejutottál a kincsesládájába.

Az ajtót jól bezárolták, három lakatot tettek rá, avval otthagytak előtte őrzeni három komondor csehet, nagy csákányokkal, a többi meg elment.

Csak azt tudtam vón, hogy mit akarnak, az istenadták. De hiába ugattak, különösen az a nyúzott, keshedt gazdájuk, egy kukkot se értettem a vartyogásukból.

Hanem azt értettem, hogy fenemód kellemetes volt a fekvésem. Sose hittem vón, hogy az arany meg az ezüst úgy nyomja az ember oldalbordáját. Mindig azon imádkoztam, hogy bár annyi kincsem vóna, hogy még a fekvőhelyem is azon legyen, de most ugyancsak forgolódtam, hogy valami sima helyre forogjak a sok egymásra hányt kancsórul, miegymásról.

Azok meg odaki csak néztek, néztek, oszt eccer csak elkezdtek röhögni kegyetlen.

Megmérgekedtem.

- Te - szólok ki nekik -, verjek diót a csontotokkal! Azt hiszitek, kifogtok egy magyar hajdún!

Avval nekiláttam foggal, osztán egykettőre úgy kiódtam magam a gúzsbul, mintha rajtam se lett volna. Kibújtam belőle, mint a lepke a burkából. Azok csak ámultak-bámultak, mikor látták, hogy már szabadon nyújtózkodok.

3.

Akkor aztán körülnéztem. Hát, pajtás, láttatok valaha pénzt, vagy se, de én láttam akkor. Mind a két szememet jóllakattam a nézésével. Még fel is peckeltem őket, hogy: most vizslasztok, most báméskodjatok, mert többet, míg világ ez a világ, ebbe nem lesz módotok, hogy ennyi kincsbe dúskáljatok. Osztán marokra szedtem a pénzt. A nagy vasas ládák mind tele voltak szintig, még ki is csorgott belőlük a sok arany. Így szórtam én két kézzel, lapáttal, mint mikor gyerekkoromba az anyám búzáat mosott, osztán ponyván szárította, osztán én belehasaltam a tisztába, mintha fürdik az ember a tóba. Még a karomon is felhúztam az ujjast, úgy nyúltam bele, hogy a bőröm mind érje az aranyat. Szép sárga volt az arany, és nagyobbjába átlátszó hólyagba volt kötve, amin úgy fénylik át az arany, mint a lantornás ablakon a nap. És drága fegyverek voltak ott. Pisztolyok, hosszú csövűek, mint a fél karom, ezüsttel kiverve, elefánt-csontból a nyaka, tigrisek rámeteszve, dühös tigrisek, szinte hallja az ember a morgását; meg azok a szépséges mentegombok, amiket a nagyságos grófokon lát az ember; meg a forgók, csótárok: istenuccse, ló is szívesen lenne az ember, ha ilyet viselhet!

- Mit ér, ha nem volt a kendé, Miklós vitéz! - szólott egy a sok közül a zöldben.

- Nem volt az enyém? Ki meri azt mondani! Akkor mind enyém volt, mind a kezembe fogtam, csak úgy szíjtam a jó hidegségét a forró tenyeremmel. De meg azután csak nekiláttam, levettem magamról a rossz katonaköntöst, osztán felöltöztem tetőtől talpig. A száramra zsinóros nadrágot húztam, amelyik arannyal szőtt zsinórral volt kihányva, gazdagon, a lábamra a lehányt rossz hajdúsarú helyett deli csizmát, lábikráig se ért a szára, a vállamra nyalka kurta dolmányt, csak eddig ért e, combig, hogy a nadrág sújtása messze virítson, az alja meg úgy szétállott, mint egy kisasszony derekán, de mentét is vettem, csonka ujjút, panyókára vetve, akkora prémmel, hogy a vállamat takarta. A fejemre pici süveget, két hosszú strucctollal, gyémántos boglárával... Csak a hajamat kellett vón megborotválni, olyan levente lett belőlem, olvasatlan elmehettem volna a bécsi császár legszebbik báljára.

- No, te rossz abaköpenyeg - kacagott egy legény a földön heverő fehér, sáros köpönyegen -, ugyan pironkodhatsz, ebannya, hogy most ilyen nagy úrnak szolgálatsz.

- Én is lerúgnám rossz salavárimat egy olyan gúnyáért, még csak nem is sopánkodnék utána - másikkuk morgott.

- Csak legalább jó vón a posztója, de most esztendeje is, mikor fizetés volt, olyan fájlondist adtak, hogy egy hónapra már mind ki volt az embernek a térgye, könyöke belőle - sóhajt a harmadik.

- Kétesztendei hópénzből nem telik ki egy ötő ruha. Most is milyenek vagyunk, még a másvilágon se állhatunk meg tisztességesen az Úristen őfelsége előtt.

- No csak jöjjön az fizetőkapitány, ebbőrből ötöztetjük ükigyelmét, ha még egyszer karasia posztó nélkül lát bennünket a mustrán.

- Jobb a szűr meg a daróc, mint az ű posztójuk, csak volna bár, az ugyan el nem feslik, ha szél ráfúj.

- Hallgassatok má, ni milyen fenn van a Fiastyúk, oszt még nem is hallottuk, mi lett hát Miklós bátyával a nímet kamarájába.

Miklós vitéz bevárta, míg csönd lett, aztán folytatta.

- Derekamra jó görbe kardot kötöttem, vállamra kurta puskát vettem, akinek aranyból volt kiverve a nyaka. Csak azt sajnálottam, hogy por nem volt más, csak aranypor zacskóban, avval pedig mindent lehet, de lúni nem. Hanem bezzeg megtömtem véle tarsolyom, amit a combomra akasztottam, aranyzsinórral még más zacskókat is kötöttem nyakamba, hogy úgy voltam, mint az orvosságárus. Sohasem tudtam úgy, mint akkor, hogy nincs könnyebb a teli erszénynél, magam sem akartam jóllakni a pecsenyére nézéssel.

Hát míg én ott készülődök, készülődök, csak megszólalnak a német lanckenétek, akik engem strázsáltak. Nem értettem szavukat, de láttam nyáluknak csorgását. Ha az ajtó bé nem lett volna zárolva, űk is szívesen állottak volna bévül, hogy velem ötözzenek. Csak hedráltak nekem, nyújtogatták a markukat, hogy vessek nekik is néminemű aranyat. Kaptok, mondok, eleget benne, csak nyissátok ki az ajtót.

Hát ezt nem tudták tenni, hanem csak jön egy szép szolgálóleány, s nagy fürgén vet szemet énreám az ajtónak nyílásain át. Pedertem bajuszomat, és mondok neki: No, szép hűgám, eszem azt a ragyogó csillagodat, most ments meg, egész életedre boldoggá teszek.

Aligha értette szómat, de csak pirult a szentem, osztán sürgette a nyúzottakat, hogy nyissanak ajtót. Még kisdéd szütyőjébe is nyúlt, amely oldalán fityegett, s abból kulcsokat vett elő, magyarázván, hogy evvel kinyithassák az ajtónak zárait. Én is ígértem osztán aranyat bőséggel, csak kiereszenek. A három németnek nagyon kedvére volt a dolog, csak féltek a hátulütő fátul, ha két ház ebévé lesznek.

Én is kinyújtok ám a rácson egy marék aranyat, s szétosztom köztük, nézték az éhesek, szinte szemük kifordult. De a gaz Luciferek nézték ám a leányzót is, és elkezdtek csípdesni, s azt kívánták tőle, hogy kieresztenek engem a kalitkából, ha elébb sorra csókolja őket.

- Hii! A hollók golyózzanak a szemükkel! - szisszent fel egy legény.

- Mer szép volt a lány - folytatta Miklós vitéz -, fehér puha bőre volt, kis pirosság is volt orcája élin. Nagy kövér kezei voltak, nagy tögye, derék combjai, ha itt vóna, tudom, nyársra menne érte kend is, öreg komé. Csak olvadt bennem is a vér, és csordogált lefelé meg felfelé, míg láttam, hogy a bestyék legyeskednek körülötte. Eb a lelke, magam se tudtam, mit mondjak a szegény jánnak; mert szerettem vóna kommandálni, hogy: hűgám, hadd csak a kutyáknak, ha engem kiszabadítanak érte; de felperzselődött bennem a magyar vér, hogy csak nem menek-szek egy jánybecsület árán. A szegény jány csak úgy húzódozott, csak sikongatott, de mikor látta, hogy nem megy másképp, rám vetette két szép kis szemét, osztán odaadta az egyik kulcsot az egyik ebnek. Az mindjárt levette az első lakatot, s avval neki a lánynak... Átölelte derékon, csak úgy ropogott a gyenge fejérszemély, a két nagy markával körültapogatta, s csókolta, ahol érte.

A vitézek megmozogtak, felsóhajtottak, mint ha szél rengeti a nádas. Asszonyra kikoplalt szívükben felébredt a kívánság, és kimeredt szemmel, reszkető inakkal lesték Miklós vitéznek vontatott, izgató, rekedt szavát, amely mint egy-egy repülő kanóc szállott fel a tűztelepről, s sisteregve csapott le a legények vérébe, hogy vérkataraktákat támasszon.

- Mikor a második lanckenét került sorra, az is megódotta a lakatot, s neki a lánynak... A fogamat csikorgattam dühömbe, és olyanokat sóhajtottam, mint az éh farkas. Rosszul hegedülnek, ebül táncolnak itt nekem, mondék, s kínokat faltam, és az öklömet martam. A szegény teremtés csak rám vetette szép szeme párját, és mintha azt mondta volna: no, szép magyar vitéz, vagy fizeted vissza nekem, vagy sem ezt a mai napot, de én már életem adom érted. Ott lenni rekeszbe mint a bezárt tigrisnek: csak kóvályogtam, és a fejemet martam ököllel. Kevésnek láttam a fegyvert magamon, török hancsárokban válogattam, meg négyélű kis hegyes törökben, német pectergében, hogy mit verjek szívükbe vagy magaméba. A lány ott hevert már a márványkövön, és a fehér bőrén egészen szét volt tépve a ruha, nagy fehér melle kibukott, és rózsás volt, és le volt törve, mint száráról a bazsarózsa virágja.

Tikkasztó csönd volt a zöld mezőn, távolról valami állat felnyerített, rá a lovak nyihogni kezdtek és rúgtak és nyerítették. Az asszonytalan tavaszi éjszakában a sok férfi kirúgott testtel, szikkadt nyállal a szájában fülelt a szóra, és vad érzéssel élte, látta tovább a ki nem mondottat.

- A harmadik eb németje alig várta, hogy sor kerüljön rá, kimarkolta a kulcsot a lány kezéből s levette a harmadik lakatot is az ajtótól. Mintha én ott se lettem volna; elvette az isten az eszét az ebének.

No, én is ki onnan. Markomban a kurta dákos, egy ugrással torkába szakasztottam. Úgy keresztüldöftem rajta a kést, mintha vajba szúrtam volna, szinte kezem feje kijött a túlsó oldalon, a hátán.

Akkor a másikra, aki csak alig bírt észbe kapni. Tollas bot volt a bal kezemben, nehéz ezüstből vert súlyos buzogány. Fejébe vágtam, ahol arcát értem, s mind leszakadt a pofája. Orrátul lefelé minden csontjai lehámlottak, mintha tököt vág bottal az ember a marha elé. Hanem a két karja a levegőbe kalimpált, maga se tudta, mit kezdjen, osztán csak elfordult, ledőlt, mint a felrúgott bálvány, és úgy tekergőzött a földön, mint a levágott nyakú kakas.

- Huj rá, huj! - üvöltötte el egy inas legény a hajdú farkasordítást, s a zöld fűvön, a hideg hold fényében gyönyörűségesen lesték a fene kegyetlenség véres szavát a hajdúk.

- A harmadik kardot húzott ekkorra. Ez volt az első, amék a jánt megszégyenítette. Á, hogy mentem neki. Te kellessz nekem, komé, mondok, csak te hibáztál még, hogy eleven húst egyek. Így ihogtam neki, mint a lú az abrakostarisznyának, s egy hajdúfogással ki a markából a kardot, hogy az ajtó felső sarkában állott meg, úgy kirepült, egy araszra ment a deszkába a hegye. Avval a markomba a gégéjét, s ráfeküdtem, mint egy jánycselédre. Kell neked csók!... Kell!... S vágtam. Emlékszel még az ebellette nímet anyádra! S ütöttem. Most markomba szakad huncut lelked.

- Fűzfa hegedűhöz nádvonú... - lihegett fel egy legény.

- Mikor osztán felállottam, mint embernek emberfarkasa... látom ám, hogy a jány ott áll szemét-száját eltátva, sápadt, mint a holt, azt hitte, hogy eszementtel van összezárva, aki csak úgy rágja az embereket, mint a réti farkas, s azt se nézi, kicsoda. Elmosolyodtam magamat, s megemeltem nyalka süvegemet, de az csak nézett rám, az árva boldogtalan. Most mit tegyek evvel, mondok, hogy ép észre hozzam. Hiába szólok hozzá, mint egy gerlicéhez, nem érti szavam, mivel fizessem ki nagy ijedségéért. Elkezdtem neki a hajdútáncot jární.

Sikkantva csapott fel tenyerébe egynéhány a lázban, lihegve heverők közül, s felhujjákolt valamelyik:

- Ej huj, táncra tánc!

- Jó táncos, jó dógos! - helyeselte a másik.

- Engem uccse, úgy eljártam, mint Esztergom árkában, mikor a nagy ostrom volt, a töröknek ahogy jártuk... versenyt az ágyúgolyókkal!

Fellélegzettek. Nagy dicsőség nagy emléke szállotta meg szívüket.

Csönd lett. Az erdők sarkában szél indult, s végigzúgatta a friss hajtásokkal teli lombokat. A csillagok hűvösen fénylettek, az éjszakai szél végigszántotta a legények hátacsigáját.

- Tehenre, hajdú! - mondta a varnyúbajszú vastag hangján, s magára húzta az abaköpenyeget.

Miklós vitéz egyet sóhajtott, még egyet hallgatott, aztán folytatta:

- A jány csak szívire tette a kezét, meg sírt, nevetett, a szeméből könny csordogált, az orcáján meg piros öröm színe támadt.

Fogta a kulcsokat, sorra felrakta a lakatot mind, s egyenként becsukta. Avval a zsebembe gyömöszölte még azt az aranyat is, amit kipotyogtattam, s kézenfogvást vitt ki a teremből, be abba a kis házba, ahonnan a kötélajtója le volt eresztve az ablakon. Ott egy levelet vett ki a kebliből, a mellemlre tette, az üngem alá dugta, s erőttetett, hogy kifelé az ablakon.

De biz én nem tudtam hova lenni, mint a tökbe esett egér. Mit csináljak evvel a jánnal, ha itt hagyom, még baja lesz miattam szegénynek... Ej, mit mondok, jöszte velem, rózsám!

Jött volna is szegény, de az anyja boldogságát! Vastag volt a lelke, nem fért ki az ablakon. Még a fejét csak ki tudta dugni valahogy utánam, de már a többije bennszorult. Megfogtam a kontyát, annál fogva vonszoltam kifelé de azt mondta, hogy inkább elereszt magamba.

Adtam hát neki visszaszájjal egypár forró csókot, osztán neki a széles világnak. Egy jányba kilenc ördög lakozik, majd csak kivágja magát.

A három lanckenétet istenuccse jobban szántam, csak hát azér nem sírtam utánuk, mert úgyis van elég a fajtájukból.

- Van! - szólt bele a sötétben hallgatók közül az egyik komoran. - Veszne a magjuk. Azok eszik el a kenyérünket orrunk előtt.

4.

- Mán az igaz - mondta a varnyúbajszú vén legény -, egy lanckenét sóldos nyolc hajdúnak eszi meg a kenyérét.

- Igenis, nyolc századnak! - mondta a másik. - Mert azokat rendesen fizetik, dupla zsolddal, söléhennel, mindennel, mink meg tizenkét hó óta fityinget sem kaptunk.

- Úgy is fizet meg nekik az isten.

- De még a fölséges császárnak is.

- Annak a legjobban, mert hiába választunk fel könyörgő hadnagyot, hiába küldjük fel nagy költségünkkel Bécsbe zsoldért könyörgeni, mindig üres marékkaal bocsátja alá.

- Aztat hiszik, hogy angyal természetjén vagyunk.

- Hát! Hogy széllel élünk.

- Ruhátalan járunk.

- Nekünk semmi se kell, csak üres szó.

- Rendeljenek a végekbe oly népet, akinek sem enniök, sem inniök nem kell, se ruha, se semmi, azok majd fizetést nem kívánnak.

- Bezzeg a lanckenétek mindig torkig vagynak a jóban; ha bétészik a lábukat ez hazában, mindjárt előveszi őket, a girhesöket, a debreceni hideglelés: olyan kövérek egyszerre, mint a hízott tulok.

- Hogyne; mikor annyit esznek mindenkor, míg ujjokkal elérik.

- De milyen otthon vannak nálunk.

- Hiába, hazája embernek, hol jól folyik dolga.

- Ej, az úristen őfölsége még ezt megfizeti a császárnak, mert úgy megveri mind testben, mind lelkiben és minden dolgában úgy szerencsétlenné teszi, hogy minden fejedelmek közt például leszen.

- Ne is búsuljon ked, Miklós vitéz, hogy akkor amaz nyúzott lanckenéteknek nyakát szegte, mint békáknak.

- Búsul a patvar - mondta gondolataiból felriasztva Miklós vitéz -, de hadd beszéljem ki a többit, aki hátravagyon. Mert ahogy én nagy fényes ruhában fölmégyek a táborunkba, csak szalutéroznak ám nekem az őrt álló katonák, és a legfiatalabb istrázsamester elibem áll, hogy

aszongya, ne vegyem zokon, de most nincs itt semmi fejebbvaló, maga az ezereskapitány urunk is fenn van a városban, mert elgyütt, aszongya, a város mestere, bírása, hogy magyar legényt fogtak a rabláson, azt most négy darabba vágják, úgy szegeznek a város négy kapujára.

„Szegeznek az anyjuk hét kínját - mondok nevetve -, hát nem ismered, Andorás mester?”

„Miklós ecsém! - rikkantott Andorás. - Te vagy-e vagy csak a lelked?”

„Magam én, csak adjék neked valamit falni, majd meglátják.”

Attak osztán egy ürülapockát; úgy bevágtam én azt, akár egy galambfit. Hát osztán elmeséltem egyet-mást az istóriából, úgy tátotta ott a száját, ki-ki, mint ti most.

Délebedre került haza az ezereskapitány. Mikor meglátott a nyalka ruhába, csak eltátotta szemét-száját, s úgy kacagott, majd megszakadt a horpasza.

„No, te úgy ki vagy nyalva - mondta -, mint az ürge pünkösdben. Hát hogy jutottál ehhez?”

Elmeséltem neki. Kínjába nevetett már; oszt ő is elmondta, hogy a németek, hogy meglelték az üres kalickát meg a levágott lanckenéteket meg a rendre belakatolt ajtót, megesküdték, hogy ördöge van a hajdúnak, s most már azt követelték, hogy a gróf vigye innen a magyarjait, s kongatják ördöge ellen a harangokat.

„No, csak te ne mutogasd magad - mondta Forgács ezereskapitány uram -, holnapután virradóra nekieredünk, tovább innen, mert már magam is megelégtettem itt a csínyeiteket.”

Hej, de nekem fájt ám a szívem az én tündéremért, akiért már annyit tüsténkedtem, törekedtem, mégse jutottam hozzá, hogy bár csak egy pillantásra lássam az arcátját.

De el is szántam ám magam, hogy egy életem, egy halálom, még egy próbát teszek. Még egyszer elmégyek az ablaka alá...

Ebben a percben az erdő felől csörtetés hallatszott. A zöld fűben heverő vitézek, akik csendes, álmos elandalodással hallgatták már Miklós vitéz édesdeden folyó beszédjét, felütötték a fejüket.

- Török!... sivitotta egy éles hang aombok alól fojtva. - Itt gyün a kontyos.

Mindenki térdre ugrott, csákányát markolva fogta.

- Gyer elő! - mordult parancsolva a hallgatag falkanagy, akit otthon választottak el kapitányuknak, s aki méltósággal viselte ez alkalmi tisztséget.

Egy fiatal legény állott elő.

- Mit láttál?

- Láttuk a Gergővel valami ötven kontyos jöttét. Sok nehéz zsákmánnyal rakott lovak vannak velük. Itt az úton vádolnak előre. Bort kellett nyakalniuk, mert semmit se vettek észre bennünk.

- Csülökre, hajdú! - szólt a falkanagy.

Szívósan, villogó szemmel, megfeszült inakkal állottak körül a portyázó hajdúk.

Fenn az égen a csillagok is izzóan villogtak le rájuk.

- Ki lesz martalék?

Öten-hatan ugrottak elő, a falkanagy rájuk nézett. Négyet rendelt első csapatnak, hetet másodiknak, tizenketten maradtak az utolsóra.

- Ki-ki megtegye emberül a dolgát.

A legények a nagy éjszakában összecsikorgatták a fogukat, s olyan erővel markolták a csákány nyelét, hogy reszketett belé az öklük.

- Aki e szerencsét megrontja, halál fia.

- Úgy! - morogták helyeselve.

- Mindenki kettőt üt le, a harmadikat keresi.

- Úgy!

- Első rátán a martalék szétugrasztja. A másikon a lesők szétverik, mi a harmadikon koncra vetjük. Egy se szabaduljon.

- Úgy!

- Hátról levágni a lóról... A lónak baja ne legyen; egynek se.

- Úgy!

- Előre, huj!

Halkan, félelmesen, mint a torokba szakadt farkasüvöltés, adták ki a hangot, a dörmögő, rémítő *huj rá hujt*, s szinte nesz nélkül, alig valami csörtetéssel haladt be az előretolt két kis csapat az erdő sötét útjára.

- Tüzet!

Egy pillanat alatt szétgázolták a hamvadó tüzeket, s földdel hányták be a parázsló fadarabokat.

Aztán váró izgalommal lesték a távot. Készen, lesen, guggolva, hogy bármely percben rajta lehessenek az ellenen.

A távolban gyanútlanul közeledett a török falka, amely szintén rablani járhatott a zöld fűvön; mert a pogány is így élt tavaszdőn, szabad kenyéren. Nem is álmodták, hogy árokba szakadnak vidám éjszakájukon. Már a jófülűek hallottak egy-egy lönyerítést.

Hosszú, ideges percek teltek.

Lassan lecsillapodtak, s a rendes kerékvágásba jöttek. Az öröm túlságos volt, hogy a sovány portyázás után „nyelvet fogjanak”, török martalócokat vagy tán éppen zsoldot, pénzt szállító rendes katonákat találjanak, akik éppen lesre dőljenek be nekik.

De aztán ebbe is belenyugodtak, s a nagy bajszerű megint panasza fordította a szót.

- Még fegyverünk sincs. Hogy védjük a fölséges császárt, ha nem ad fegyvert? Ilyen kézbelivel dolgozni! Csúfság-e!

- Egy puskáért esztendei hópénzemet odaadnám - mondta a másik.

- Szekercét is olyakat adnak, hogy ha páncélt érek vele elszakad a nyaka.

- Ki vág páncélt a vassal? Ne pocsékoljátok a szerszámot! Mindig a puhába kell találni. Az eleven hús nem csorbítja ki.

- Még a csontját is kerüljétek, alig van máris jó fejsze az őrség kezén. A sok kalapálástól mind lekopott, meg a köszöreléstől a tolla.

- Elig vón azér, ha egyszer a mustramesterre fordítanánk.

Megforgatták kicsit a baltákat, és nagyobb keserőséggel szorították, mint mikor a törökre fenekednek. Ez csak mesterség, egyszerű dolog, akár a favágás, amaz indulat dolga, a szív érzéséé, az agyvelő elborulásáé. A mustramesterek fizetik gonoszul, csalóul, hitványul a katonát.

- Hagyjátok már a bajt, mindig csak azt. Inkább Miklós vitéz mondja el, hun hatta, mi lett hát a jánnal? Legalább csendesebben is leszünk.

Miklós vitéz halkán köhintett, s hosszú bajszát végigsodorta gondolkozva. Egy felriadt madár károgva repült a gyenge holdfényen.

- Hun is hattam, hun nem.

Abiza. Hogy fenekedtem nagyba, hogy addig nem halok meg, míg egyszer legalább nem látom a jányt.

Másnap Forgács gróf urunk ökigyelme kiadta parancsul, hogy hajnalra kész legyünk mindenféle szerrel az útra.

Napszállat felé kiszöktem a táborból. Szoros parancs volt, hogy embernek kiszállni a karámon nem szabad.

De ha nékem még főbenjáró dolgom van.

Mentem a várromra, ahol hét hete állottam őrt minden napon.

Állottam, állottam, s felnéztem keservesen a magas kűbálványfal tetejibe, ha hallanám legalább egy hangját az én Tündér Ilonámnak.

Egyszerre csak felcsendül a kacagása. És abban a minutomban csak ereszkedik lefelé a kötélrétolya...

Elhallgatott. Az erdő túlfelén fölsivített a martalékra előretolt négy hajdú rémes farkasüvöltése:

- Huj rá, huj!

Mint ahogy a réti csikasz üvölt a nádasban a gulyára, amit a hajtók terelnek Debrecentől Bécs városig.

A hajdúk szíve megremegett az örömtől, a zsákmány beakadt a fogóba. Felvillanó szemmel hallgattak, mintha a szívük dobogása is megállott volna. A fokosa, szekercéje, fustélya nyelét marokra igazította ki-ki.

Fojtó, mély suttogás szólalt meg:

- Hát osztán?

Miklós vitéz rekedten, fülelve és vadleső elszánással görbedt előre, ugrásra, s folytatta:

- Mint az erdei gilice, úgy kacagott... A másik percbe, mint a szíven szúrt gém, úgy sikoltott fel... A szívemet hasította az a sikoltás...

Lassan beszélt, meg-megszakítva a szót. Leste a többivel a harc távoli hangjait, a halálordításokat számolta, s meg volt elégedve. A négy fiú jól dolgozott. Legalább tíz martalóc vonította ki ott a lelkét...

- Vártam, vártam, reszketett a velőm... Mi történt, mi esett. Ott találták, mikor reám lesett... Mikor tán szökni akart hozzám... A kötélletrán... A rétolya megállott félúton. Csak félíg jött le, akkor megállott... Akkor sikoltott olyan szíveszakadtan a lány...

...Mély csönd szakadt rájuk. Miklós vitéz is néma lett. Félig holtan várták, jön-e tovább a vad az úton, beljebb a nyelven a csapdába, a szájukba.

Végre mint az égzengés szakadt ki a veszett rivalgás. A lesők ordítása:

- Huj rá, huj!

Megpihent a szívük, s újult erőre kaptak feszült izmaik.

A hét „leső” legény emberül dolgozott, a török ordítása messze hallatszott, hajdúnesz semmi már.

- Csak meséljen ked, Miklós vitéz.

Miklós rekedt volt, le a gyomráig.

- Az ablakba csak meglátom a lányt. Fenn az ég tövéénél. Mint egy kidugott fehér zászlót... A másik szempillantásra kivetí magát. Ott hullott le elibem, mint a lőtt galamb. Ahogy az aranyai hulltak.

Mélységes, fájdalmas, döbbenetes csönd lett.

Valamelyik marcona hajdú aztán az orrát fújta, könnyét nyelte.

S akkor elkezdett recsegni-ropogni az erdő. Vad iramodásban tört előre a megmaradt török csapat, s a tizenkét torkon egyszerre robbant ki a rémületes vad ordítás:

- Huj rá, huj!

- Egy se maradjon! - rikoltotta a falkanagy, s a másik percben ott voltak már a lovak hátán, mint véredek, s a kurta fejszék a puhát keresték, az eleven húst, és kerülték a csontot, a vasat, kímélték a szerszámot.

Szép napos, harmatos hajnalon, lóháton kocogtak fölfelé, haza a hajdúk. Jó csontú, sovány lovakon ültek; vezetéjük is volt szép számmal, megterhelve emberül prédával.

- Tizennyolcan maradtunk - mondta vígan a varnyúbajszú, s gyerekvígsággal mutogatta nagy sárga fogait.

- A négy martalékba került... - mondotta nyugodtan a falkanagy.

- Meg a kis Pistába köztünk.

- Az ebanya, amit számít, csak röhögni tudott, de sose volt ember semmibe.

- Nem baj, csak hogy lovaink vagynak.

- Mán gulyát fogunk rajtuk.

- Elkél. A császár hópénze mellé.

- Mit szól a várnagy urunk?

- Kikapunk ám tülle a négy martalékér.

- Az igaz, hogy három is elég lett vóna.

- Kusdi! Ha te leszel a falkanagy, tégy kettőt martalékra, majd otthagyd mindenestül fogad.

- Jó vót-e... Úgy jó, ahogy van.

S komolyan és bólogatva ülték a jó, csöndes lovakat, amelyek csülökig gázoltak a kora tavaszi zöldben.

- Ej, Miklós vitéz, ha ked elhozhatta volna ama német tündéri leányzót - rugtatott tisztelettel az élen baktató, nagy bajszú Miklós vitéz megé egy nagy sebbel éktelen suhanc.

Miklós vitéz a szeme sarkából végigmustrálta a fattyat.

- S mit kezdenék véle? Pirinc vagyok ugyé a császár zsoldján.

- Ammán való - így a varnyúbajszú -, még egy mocskos parasztmenyecskét is csak éhhel tudunk tartani...

- De csak jöjjön a mustramester egyszer fizetésre, most nem fog kiszabni a jussunkból.

- Most nem. Tömlőcre vetjük.

- Mint a németiek Miklós mestert.

- Az ám, a kéncses komorába.

- Ott majd gyönyörködhet drága marháinkban, a rozsdás, kézre való vasakban, hajdú alá szabott deresben meg a békák és kígyók szeme villanásában, akivel a hajdúk szokják mustrálni.

- Majd felőtheti rongyainkat, mint Miklós vitéz a grófi gúnyát.

- Tenném magát lakat alá a császár üfelségit... megtanétanám!

- Ne káromoljon ked, má nappal vagyon.

- 'Szen csak arra tanétanám, hogy becsülje meg a magyart, s nem az nyúzott képű lancketéket hizlalja zsírunkon.

- No, csak jól tette ked, Miklós vitéz, hogy legalább ama háromnak benne szakasztá hitvány, lánytipró életit...

S vígan, csöndesen, derűsen poroszkáltak nap ellen; gulyát kerestek még, ha már lovon pihenték ki magukat.

A lovak le-lebukták fejüket, s bele-belefaltak a kövér zöld fűbe.

1913

.oOo.